

Yıl / Year: 8

Sayı / Number: 15

G İ R E S U N Ü N İ V E R S İ T E S İ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
The Black Sea journal Of Social Seinces

KARA
DENİZ
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

ISSN: 1309-081X

SONBAHAR / AUTUMN 2016

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRESUN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN
(HAZİRAN-ARALIK)
ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.

THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS A PEER REVIEWED
INTERNATIONAL JOURNAL PUBLISHED BIENNIALY (JUNE – DECEMBER).

SONBAHAR / AUTUMN 2016

YIL / YEAR: 8

SAYI: 15

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 1309-081X

Sahibi / Owner

Doç. Dr. Güven ÖZDEM
Giresun Üniversitesi

Editör / Editor

Yrd. Doç. Dr. Ülkü KARA DÜZGÜN

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Prof. Dr. Mustafa CİN
Doç. Dr. Nazım ELMAS
Yrd. Doç. Dr. Fikret USLUCAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALVER

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mustafa CİN
Prof. Dr. Beyhan KESİK
Doç. Dr. Güven ÖZDEM
Doç. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Doç. Dr. Nazım ELMAS
Doç. Dr. Servet CEYLAN
Yrd. Doç. Dr. Ülkü KARA DÜZGÜN
Yrd. Doç. Dr. Dursun ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Nazım KURUCA
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
Yrd. Doç. Dr. Oktay KARAMAN
Dr. Mehmet ALVER

© Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
Index Copernicus, Akademia Sosyal Bilimler
İndeksi (ASOS Index), Araştırmacı Bilimsel
Yayın İndeksi ve Türk Eğitim İndeksi tarafından
taranmaktadır.

Dergimizde yayımlanan yazıların
her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazı İşleri Müdürü / Editorial Manager

Öğr. Gör. Şenol SANCAK

İngilizce Editörleri / English Editors

Okt. Melike GÜNBEY
Okt. Eray KARA
Okt. Emel TOZLU KILIÇ
Okt. Zeynep YILDIZ ÇELEBİ

Sekreter / Secretary

Dr. Mehmet ALVER
Arş. Gör. Derya CEYLAN

Web Editörü / Web Editor

Öğr. Gör. Hüseyin KARA

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Recep GELEGEN

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güre Yerleşkesi 28200 / Giresun
Tel: (0454) 310 10 85
e-mail: sosdergi@gmail.com

Basım Tarihi / Date of Publication:
2016

Yayın Dili / Language of Publication:
Türkçe / Turkish

Baskı: Yeşilgiresun Matbaacılık-Gazetecilik Ltd. Şti.
Bekirpaşa Cad. No: 24 / Giresun
Tel.: 0454 216 71 45

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Abide DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ali YAKICI

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ali DERAN

Niğde Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu TERZİ TOZDUMAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Akmatalı ALİMBEKOV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

Emekli

Prof. Dr. Bayram KAYA

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Battal ODABAŞ

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Belir TECİMER

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Burul SAGINBAYAVA

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Burhanettin KESKİN

Columbus State University, GA, USA

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Divina Frau-MEİGS

Sorbonne Üniversitesi, Fransa

Prof. Dr. Enver SARI

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Güven SAYILGAN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Güven MURAT

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Giedre KVIESKIENE

Lietuvos Edukologijos Universitėsi, Litvanya

Prof. Dr. Goran SVENSSON

Norway and Halmstad University, Sweden

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hiroki ODAKA

Aichi Gakuin University, Aichi, Japan

Prof. Dr. Hayati AKYOL

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan EKİCİ

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı ACUN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Mario Joao SILVEIRINHA

Lizbon Üniversitesi, Portekiz

Prof. Dr. Madina TEKUEVA

Kabardino-Balkarian State University, Rusya

Prof. Dr. Mehmet ERSAN

Ege Üniversitesi

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mevhibe COŞAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Miri Gal-EZER

Kinneret Üniversitesi, İsrail

Prof. Dr. Mukim SAGIR

Erzincan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Okan Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsin MACİT

Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Murat ÖZBAY

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah ÇETİN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Olcabay KARATAYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Qui GUO

Macquarie Üniversitesi, Avustralya

Prof. Dr. Refik TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan DOĞANAY

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Suat UNGAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ülkü ÖZGÜR

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz CAN

On Dokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Ayfer YILMAZ

Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Binali TUNÇ

Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. F. Ahsen TURAN

Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Hikmet YAZICI

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis Üniversitesi

Doç. Dr. Kürşat YILMAZ

Dumlupınar Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Tuncer BÜLBÜL

Trakya Üniversitesi

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
The Black Sea Journal of Social Sciences
On Beşinci Sayının (8 / 15) Hakem Listesi
List of Referee for the Fourteenth (8 / 15) Issue

Prof. Dr. Cebrail ÖTGÜN
Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Selami KILIÇ
Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ŞANAL
Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut ÖZTÜRK
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk URAL
Kafkas Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup KÜÇÜKKALE
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram KAYA
Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim SOLAK
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN
Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet TAYFUN
Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Özay KARADAĞ
Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşegül ŞEYHOĞLU
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray MAMUR
Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Zuhul ARDA
Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Nihat YILMAZ
Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Ayfer YILMAZ
Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz AKBAŞ
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Figen Durlu ÖZKAYA
Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Adem İŞCAN
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri BALTACI
Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih SAKALLI
Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ
Gümüşhane Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ayça EMİNOĞLU
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kürşad Han DÖNMEZ
Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muammer AK
Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ATALAY
Artvin Çoruh Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Halil ÇOLAK
Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hanifi TOPAL
Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serdar KESİCİOĞLU
Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şeyda Deniz TARIM
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cenk ÖZGEN
Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nazım KURUCA
Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özlem YURT
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abanoz KÜÇÜK
Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kadir YILDIRIM
İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Dursun ŞAHİN
Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GEL
Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bünyamin ÇETİNKAYA
Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sedat BAHADIR
Artvin Çoruh Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ülkü KARA DÜZGÜN
Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tufan ÖZSOY
Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI
Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hasan YÜREK
Mersin Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih YILDIZ
Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nezihe Başak ERGİN
Giresun Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Türk Halk Kültüründe Karagöz-Hacivat İmgesi ve Nuri Abaç'ın Resimlerine Yansımaları	1
Karagöz-Hacivat Motif In Turkish Folk Culture and Reflections To Pictures Of Artist Nuri Abaç Zuhal ARDA	
Kıbrıs'ın Stratejik Önemi (I. Haçlı Seferi Esnasında Doğu Akdeniz Liman Kentleri ile Olan İlişkileri)	17
Strategic Importance Of Cyprus (Relations With Eastern Mediterranean Port Cities During The First Crusade) Mehmet ÖZMENLİ	
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926'da Giresun Vilayeti	33
Giresun Province in the Yearbook of the Turkish Republic 1925-1926 Hadiye YILMAZ	
Görsel Sanatlar (Resim-İş) Öğretmenliği Özel Yetenek Seçme Sınavları İçin Düzenlenen Görsel Algı Testlerinin Akademik Başarısıyla İlişkisi	55
The Relation Between Visual Perception Tests Organized For Special Talent Exams And Academic Achievement In Art Teaching Program Selahattin YILMAZ	
Mağcan Cumabayev'in Şiirinde Mekân	75
The Place in Magzhan Zhumabayev's Poetry Yerlan ZHIYENBAYEV	
Erendiz Atasü'den Bir Durum Hikâyesi: 'Kısa Bir Üzüntü'	89
A Situation Story by Erendiz Atasü: 'Kısa Bir Üzüntü' Fatih SAKALLI	
Osman Çeviksoy'un Romanında Anadolu'nun İzi: Başıma Dağlar Düştü	99
Indication of Anatolia in the Novel of Osman Çeviksoy: Başıma Dağlar Düştü Gamze BULGAN	
Âşıklık Bağlamında Karadeniz Kemeñçeciliği	115
East Black Sea Folksongs Played With "Kemeñçe" In "Âşık" Tradition Context Mehmet Akif KORKMAZ	
Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysileri ve Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysi Kültürünü Yaşatan Folklor Elçisi Zeynep Demirbaş	137
Traditional Woman Clothes of Sebinkarahisar And Zeynep Demirbaş, Folklore Envoy, Keeping Alive Traditional Woman Clothing of Culture Mine CERANOĞLU	
Sekülerizmin Çoklu Epistemolojileri Üzerine	165
On the Multiple Epistemologies of Secularism Seda ÜNSAR	
Türkiye'nin Savunma Sanayii Politikasının Analizi: Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları Dokümanı Örneği	191
The Analysis of Turkey's Defence Industry Policy: Example of Turkish Defence Industry Policy and Strategy Principles Document Cenk ÖZGEN	

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Normalleşmesinde Kamu Diplomasisinin Önemi	205
The Importance Of Public Diplomacy In The Normalization Of The Relations Between Turkey And Armenia Kadir SANCAK	
Medya Bataklığında Büyüyen Bir Sorun: Terörizm	217
A Problem Growing In The Marsh Media: Terrorism Necdet EKİNCİ	
Trabzon Limanı ve Avrupa-Türkiye-İran Ticarî İlişkileri Açısından Önemi	237
Trabzon Port and it's Importance in the Commercial Relations Between European-Turkey-Iran Mehmet OKUR	
Osmanlı Dönemi Artvin-Merkez Camileri	261
The City Center Mosques of Artvin During the Ottoman Era Hamit ŞAFAKCI	
Bioekonomi: Mavi Büyüme ve Su Ürünleri Yetiştiriciliğinin Rolü	283
Bioeconomy: The Role of Blue Growth and Aquaculture İsa ŞEN	
Ebeveynlerin Çocukların Matematik Eğitime İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi	301
Examining Parents' Views On Children's Mathematics Education Maide ORÇAN KAÇAN-Elçin YAZICI-Adalet KANDIR	
Turizm Önlisans Öğrencilerinin Eğitimlerine İlişkin Beklentileri	321
Expectations Regarding the Education of Tourism Undergraduate Students Atınc OLCA Y-Metin SÜRME-Mehmet DÜZGÜN-Murat ÇİNPOLAT	
Coğrafya Öğretiminde EBA İçeriklerinin Öğrenci Başarısına Etkisi	339
The Impact Of The EBA Content On Student Achievement In Geography Education Duran AYDINÖZÜ-Ufuk SÖZCÜ-Vedat AKBAŞ	
Bilgisayar Destekli Dil Bilgisi Öğretimi: Hipermetin Kullanımı	359
Computer Assisted Language Teaching: Hypertext Usage Sedat MADEN-Aşlı MADEN	
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Öğrencilerinin Benlik Saygısı, Atılganlık ve Özgeciliği Düzeyleri ile Aralarındaki İlişkinin İncelenmesi	379
Self-Esteem, Assertiveness and Altruism Levels of SHMYO Students and Investigation of Relationship Between Them Erhan KILINÇ-Meryem KILIÇ-Nuriye Nesrin İPEKÇİ	
Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları	399

Türk Halk Kültüründe Karagöz-Hacivat İmgesi ve Nuri Abaç'ın Resimlerine Yansımaları

Received/Geliş: 26/06/2016
Accepted/Kabul: 17/08/2016

Zuhal ARDA*

Öz

Geleneksel kültürümüzün en önemli sembollerinden biri de Karagöz Hacivat gölge oyunumuzdur. Karagöz oyunları günümüzden yüz yıllarca önce ortaya çıkmış, insanları eğlendirirken düşündürmüş geleneksel oyunlarımızdandır. Bu iki karakterin gerçekten yaşayıp yaşamadığı, yaşadıysa nerede nasıl yaşadığı kesin olarak bilinmemektedir. Anlatılanlar rivayete dayanır.

Karagöz Hacivat oyununda konular, yaşamdaki komiklikler, çifte anlamlar, abartmalar, söz oyunları, ağız taklitleri gibi güldürü öğelerinden oluşur. Karagöz, oyununun başrol oyuncusudur. Gölge oyunumuz Hacivat Karagöz bir zamanlar toplumun en önemli eğlencesiydi.

Çağdaş Türk Resim Sanatı içinde geleneksel öğelerden yararlanarak resim yapan sanatçılar arasında yer alan Ressam Nuri Abaç, Karagöz Hacivat motifini minyatür tarzındaki iki boyutlu çalışmalarına yansıtan en önemli sanatçılardan biridir. Bu araştırmada resim sanatımızın gelenekten yararlanma ve halk kültüründen beslenme yönünden geniş bir yelpazeye sahip olarak Nuri Abaç'ın bir dizi olarak yaptığı Karagöz Hacivat resimlerinden örnekler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karagöz, Hacivat, Gelenek, Nuri Abaç, Çağdaş Türk Resmi

*Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Konya, arda.zuhal@gmail.com

Karagöz-Hacivat Motif In Turkish Folk Culture and Reflections To Pictures Of Artist Nuri Abaş

Abstract

Karagöz and Hacivat, a shadow play, is one of the most important symbols in our traditional culture. Karagöz plays are traditional plays that showed up centuries ago and entertain people while make them thinking. Karagöz & Hacivat is a shadow play based upon the movements of figures of people. The subjects of Karagöz & Hacivat plays are consisted of comic elements like humors in life, double meanings, overstatements, word games and mimicry. Karagöz plays the leading role. Once upon a time our shadow play Hacivat & Karagöz was one of the most important entertainment of society. Nuri Abaş remains among artists who paints by utilizing traditional elements in Contemporary Turkish Painting Art. He is one of the most important artists who reflects Karagöz & Hacivat motif to two dimensional miniature style paintings. In this study, a series of Karagöz & Hacivat painting examples executed by Nuri Abaş as having a wide range in terms of nourishment from folk culture and utilization from tradition of our painting art.

Keywords: Karagöz, Hacivat, Tradition, Nuri Abaş, Contemporary Turkish Painting

Giriş

Karagöz ve Hacivat taklide ve karşılıklı konuşmaya dayanan, güldürü özelliği olan, güldürürken de düşündüren, perdede oynatılan bir gölge oyunudur. Deriden yapılan, arkadan vuran ışığın tasvirlerin gölgesini beyaz bir perde üzerine yansıtması temeline dayanan gölge oyunu, doğu kültürlerine özgü bir sanattır ve ortaya çıkışı hakkında değişik rivayetler vardır.

Bir rivayete göre Çin hükümdarı Wu (M.Ö. 140-87) karısının ölümü üzerine derin bir üzüntüye kapılır. Şav Wong adlı bir Çinli, hükümdarın üzüntüsünü hafifletmek için sarayın bir odasına gerdiği beyaz bir perdenin arkasından geçirdiği bir kadının perde üzerine düşen gölgesini ölen kadının hayali diye sunar. Bir başka rivayete göre ise Hint'ten çıkmış 4. ve 5. yüzyıllarda Java'ya geçmiş ve buradan da batı dünyasına yayılmıştır (Öncü, 2011,S:46, s:113)

Öncü'nün (2011)Evlîya Çelebi Seyahatnamesine dayandırdığı makalesine göre; gölge oyunu tekniğinin Türk toplumunda ne zaman kullanılmaya başlandığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bir görüşe göre Çinliler'den Moğollar'a, onlardan da Türkler'e geçmiştir. Daha sonra da Türk akınlarının istikametine paralel olarak batıya geçmiştir. Bu oyunun Türk halk kültüründe ortaya çıkışı ve ne zaman Karagöz ve Hacivat olarak biçimlendiği hakkında değişik görüşler vardır. Bunlardan en yaygın olanı Sultan Orhan devrinde (1324-1362) Ulucami'nin inşaatı sırasında Bursa'da geçmiştir. Cami inşaatında çalışan demirci ustası Kambur Bâli Çelebi (Karagöz) ile duvarcı ustası Halil Hacı İvaz (Hacivat) arasında geçen nükteli konuşmaları dinlemek isteyen işçiler işi gücü bırakıp onların etrafında toplanır, bu yüzden de inşaat yavaş ilerlermiş. Bu durumu öğrenen padişah her ikisini de idam ettirmiş. (Bir rivayete göre ise Karagöz idam edilmiş, Hacivat ise hacca giderken yolda ölmüştür). Daha sonra çok pişman olan padişahı teselli etmek isteyen Şeyh Küşterî başından beyaz sarığını çıkarıp germiş ve arkasına bir şema (ışık) yakarak ayağından çıkardığı çarıkları ile de Karagöz ve Hacivat'ın tasvirlerini canlandırıp nükteli konuşmalarını tekrar etmiş. O tarihten sonra da Karagöz oyunları değişik mekanlarda oynanır olmuş. Günümüzde de Karagöz perdesine Şeyh Küşterî meydanı denir ve Şeyh Küşterî Karagöz' cülüğün pîri kabul edilir. Karagöz hakkında ilk kesin belge şehzadelerin sünnet şölenini anlatan 1582 tarihli Surname-i

Humayun adlı eserdir. Kanuni Sultan Süleyman'ın da bu oyunu görmesini arzu eden bir Mısır'lı tarafından İstanbul'a getirilmesiyle gölge oyunu Anadolu'ya girmiştir. Bu esere göre Türkler, 16. yüzyılın başında perde gerisinden gölge yansıtma tekniğini Mısır'dan almışlardır. Mısır oyunlarında birbirinden kopuk sahneler bulunduğu için ilk başlarda Türk gölge oyunlarında da buna uyulmuştur. Ayrıca, Mısır gölge oyunlarında belirli, kalıplaşmış kişilere pek rastlanmaz. Nitekim 16. yüzyılda Karagöz ve Hacivat'ın adını pek duymayız. Böylece, Mısır'dan alınmış olan bu yeni oyuna zamanla Türk yaratıcılığı katılmış, çok renkli, hareketli bir biçim verilmiş, kesin biçimini aldıktan sonra da Osmanlı İmparatorluğunun etki alanı çevresinde yayılmıştır. Böylece gölge oyunu Mısır'a yani geldiği yere bu yeni biçimiyle dönüp yerleşmiştir. Nitekim birçok gezgin, 19. yüzyılda Mısır'daki gölge oyununu anlatırken, bunun karagöz olduğunu, Mısır'a Türkler tarafından sokulduğunu ve çoğunlukla Türkçe oynatıldığını belirtmişlerdir.

Karagöz ile Hacivat'ın gerçekten yaşayıp yaşamadığı, yaşadığıysa nerede nasıl yaşadığı kesin olarak bilinmemektedir. Anlatılanlar rivayete dayanır, zira gerçekten yaşamış olsalar bile büyük ihtimalle bahsedilen dönemde tarih kitaplarına girecek kadar önemli bulunmamışlardır. Metin And (1969,s: 285) “Geleneksel Türk Tiyatrosu” adlı eserinde şöyle demektedir; “Bir tartışma konusu da Karagöz ve arkadaşı Hacivat'ın yaşamış gerçek kişiler olup olmadığıdır. Gölge oyununun bu iki kahramanı halkın gönlünde yüzyıllarca öyle yerleşmişlerdir ki, halk onları gerçekten yaşamış kişiler olarak görmek istemiştir. Bu bakımdan bir takım söylentilerde onların gerçekten yaşadıkları ileri sürülmüştür. Bu söylentilerden biri Sultan Orhan çağında Hacivat'ın duvarcı Karagöz'ün demirci olduğu, söyleşmeleriyle öteki işçileri oyaladıkları, bu yüzden cami yapımının gecikmesi üzerine de Sultanın onları ölümle cezalandırdığı yolundadır...”

Oyunlarda, toplumsal yaşamın bütün tipleri, kültürel durumları içinde yansıtılırken çarpık durumlar, ilişkiler, yozlaşmış sistem, yaygınlaşan olumsuzluklar abartı ve saçma boyutuna taşınarak karikatürize edilir. Toplumsal eleştiri ve güldürünün bir arada kullanıldığı oyunlarda, sosyal yaşamın düzen ya da sistem kaynaklı çelişkileri, kusurları; alay, abartı, kötüleme, aşağılama ve suçlama biçiminde yansıtılır; toplumsal dejenerasyonun sebepleri ve sonuçları gösterilir. Ayrıca diyalekt farklılığına

ve söz oyunlarına dayanan dil güldürüsünün de ironik bir anlatım tarzı olarak kullanıldığı görülür.

Karagöz oynatıcısına hayali, hayalbaz denir. Yardımcıları çırak, yordak, dayrezen, sandıkka'dır. Oyunda konuşmaların değişmesi baş hareketleriyle yapılır.

Resim1: Karagöz ve Hacivat Motifi

Ant'a göre (1985); esnek yapısı itibariyle doğaçlamaya ve güncel olayların işlenmesine son derece açık olan Karagöz perdesi, zamanının en önemli toplumsal yergi vasıtasıydı. Halkın beğenmediği hükümet kararlarını eleştirdiği ve kamuoyunu temsil ettiği dönemlerde halkın sesi olmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde Karagöz sanatçıları devlet in ileri gelenlerinden bazılarının hırsızlığını, rüşvetçiliğini vs. perdede canlandırdıkları için bu taşlamalar çok keskin bulunmuş, oyunlar yasaklanmış, devlet ileri gelenlerinin perdede yansıtılmaları ağır cezalara bağlanmıştır.

Bu yasaklamalardan sonra Karagöz sıradan, kaba saba bir güldürü durumuna düşmüştür. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bir süre daha yaşayan

Karagöz, zaman içinde tiyatronun, sinemanın daha sonra da televizyonun hayata girmesiyle tamamen etkisini kaybetmiştir. Ancak Karagöz oyunlarının etkisini kaybetmesindeki sebep sadece teknoloji alanındaki gelişmeler olmamıştır. 17. yüzyılda başlayan batılılaşma çabaları yirminci yüzyılın başlarında etkisini göstermeye başlamış, geleneksel Türk tiyatrosunun en önemli özelliği olan doğaçlama geleneği terk edilmiş, bunun yerini batı tiyatrolarında olduğu gibi yazılı metinler almıştır. Yazılı metne bağlı kalarak oynatılan Karagöz oyunları, yeni oyunlar yazılmadığı için çağa ve insanların kültürel gelişimlerine ayak uyduramamış, eskiden oynatılan oyunların aynısının tekrar tekrar perdeye getirilmesi insanların ilgisini çekmez olmuştur. Ancak doğaçlama geleneğine geri dönülmesi durumunda Karagöz eskiden olduğu gibi saygın ve yaygın bir duruma gelebileceği açıktır. Aksi takdirde önümüzdeki yıllar içinde Karagöz sanatımız tarih kitaplarının arasında kalıp yok olmaya mahkumdur. Ne yazık ki günümüzde artık sadece bir avuç gönüllü tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Karagöz ise oyunun hiç şüphesiz başrol oyuncusudur. Okumamış bir halk adamıdır ve düz Türkçe konuşur. Hacivat'ın kullandığı Osmanlıca kelimeleri anlamaz ve onlara yanlış anlamlar yükler. Her işe burnunu sokar, her işe karışır, sokakta olmadığı zaman da evinin penceresinden uzanarak, ya da içerden seslenerek işe karışır. Dobra, zaman zaman patavatsız yapısından dolayı ikide bir zor durumlarda kalırsa da bir yolunu bulup işin içinden sıyrılır. Çoğu zaman işsiz, geçim derindedir. Oyunun temel olayı Hacivat ve Karagöz arasındaki yanlış anlaşılmalardır.

Karagöz Hacivat Motifinin Nuri Abaç'ın Resimlerine Yansımaları

Türk Resim Sanatı Tarihinde özellikle Cumhuriyet dönemi ressamı, farklı kaynaklardan yararlanarak yol almışlardır. Zengin bir kültürel coğrafyaya sahip Anadolu ve Türklerin orta Asya'dan getirdikleri gelenek ve görenekle harmanlanmış, İslam dininin etkileri ile de bu sentez farklı kaynaklardan beslenerek zenginleşmiştir.

Bu yönelişler içinde Nuri Abaç'ın, birbiri arkasına eklenen ve kendi içlerinde birer dizi oluşturan resimleri farklı bir yer tutar. Nuri Abaç 1926 yılında İstanbul'da doğmuş, ama çok küçük yaşında ailesiyle birlikte

Anadolu'nun güney kentlerinden Mersin'e göçmüştür. İlk ve orta öğrenimini geçirdiği bu kentin, Abaç üzerinde, bugün bile söküp atmadığı köklü etkiler yarattığını söylemek mümkündür. Abaç, çocukluk ve ilk gençlik yıllarının geçtiği bu yörede, sonraki yıllarda da sıcaklığını yitirmeyecek olan dostluk ilişkileri geliştirmiş, sanata yönelmesinde bir tür itici güç yaratacak arkadaşlıklar kurmuştur. Daha ortaokulda okurken, ressam Nurettin Ergüven'in, kentte büyük bir imar faaliyetine girişen o dönemin valisi tarafından Mersin Halkevi ve öteki yapılar için büyük boyutlu resimler yapması için davet edilmesiyle Abaç' da onun yanında çırak olarak resim yapmaya başlamıştır. Resim ilgisinin gelişmesinde elbette bu çıraklığın önemli bir payı vardır.

Özsezgin'e göre; Nuri Abaç'ın resme yönelmesini sağlayacak bir başka etken de Ressam Kemal Zeren'dir. Aynı zamanda Abaç'ın yakını olan Zeren, arada bir Mersin'e gelmektedir. Bir gelişinde, çevre köylerden ve Toroslardan birkaç manzara yapıp bitirdikten sonra, boya kutusunu, fırçalarını ve sehpasını Abaç'a armağan eder. Abaç'ın, Adana erkek lisesinde öğrenci iken, biraz da "acemice" çizdiği karikatürler, Akbaba'da ve kendisi de bir karikatürist olan Sedat Simavi'nin çıkardığı "Karikatür" dergisinde yayımlanınca, bu dala olan ilgisi yoğunlaşır. Ancak bu işi, biraz da ekonomik nedenlerle sürdürmektedir. Nitekim aynı dönemde bazı tiyatro ve sinema afişleri de yapmak zorunda kalmıştır. Abaç'a göre "humour" yani eğlendirme (düşündürerek) her kişinin yaşamında az ya da çok zaten var olan bir değerdir (Özsezgin, 1998).

Abaç, 1944' te İstanbul'a gelerek Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü'ne "misafir öğrenci" olarak kaydını yaptırır. O yıllarda bölümün şefi, 1937'deki reform sonucunda Fransa'dan getirilen Leopold Levy'dir. Abaç en fazla onun atelyesine devam eder. Ancak meslek seçiminde henüz kesin kararını vermemiştir. Karikatürle başlayan ve resimle iç içe gelişen ilgisi, onu bu dala yönlendirmiş olmakla beraber, ertesi yıl (1945) kararını değiştirir ve Mimarlık Bölümü'ne girer. Meslek olarak mimarlığı seçecektir ama, bir yandan da atelyelerde fırsat buldukça resim çalışmalarını sürdürecektir. Mersin'deki ilk sergisi (1949), akademide öğrenci olduğu bu döneme rastlar. Gözlem ve desen bilgisi, bu resimlerde renkçiliğe baskın çıkar. Gördüğünü doğru çizme becerisi, doğayı kavrama çabası, çıraklık

aşamasının gereği olarak, onu bu dönemde ciddi bir çalışmaya yöneltmiştir denilebilir (Özsezgin,1998, s. 6).

Akademinin Mimarlık Bölümünden mezun olunca (1949) Mersin'e döner. Orada bir yandan mimarlık mesleğini sürdürürken, bir yandan da resim çalışır. Edebiyat, sinema ve resim gibi değişik alanlarla ilgili arkadaş çevresine yeniden kavuşur. Ne var ki Mersin gibi sanat merkezlerinden uzakta bir çevre, onun istediği biçimde "atılım" yapmasını engellemektedir. Resimde, çok istediği halde kendine yol seçmekte bir hayli zorlanmaktadır. Gerçek yapısına aykırı olduğu halde, bir aralık soyut anlayışı dener, ancak sonra vazgeçer.

Askerliğini tamamladıktan sonra, 1960'ta Ankara'ya yerleşir. Nuri Abaş'ın Anadolu'nun eski kültürleri çevresinde giderek yoğunlaşacak olan sanat anlayışının, daha çok anlatımcı motifler içeren ilk önemli aşaması, onun Ankara'ya kesin olarak yerleştiği bu yıllara rastlar. Aslında yer yer Anadolu tanrılarında, Hitit figürlerinden esinlendiği çalışmalar yapmıştır ama bu tür esinlerini çağdaş kökenli bir anlatımcılık düzeyinde değerlendirdiği çalışmaları, 1950'lerden sonrasına dayanır. Abaş'ın bu çalışmalarını, ilk gençlik yıllarından beri ilgiyle izlemekte olan arkadaşı Haşmet Akal, onun bu dönem resimlerini yorumlarken, batıda gelişen modern ekollerin şartlarına yüzde yüz uygun ilk Türk resminin Nuri Abaş'la ortaya çıktığını öne sürer (Özsezgin, 1998,s.9).

Nuri Abaş'ın 1970 başlarına kadar süren, "gerçeküstücü" olarak tanımlanan dönemi üzerinde daha ayrıntılı olarak durmak gerekiyor. Masalsı varlıklar, ejderhalar, mitolojik yaratıklar, ancak düşlerde yaşayabilen gerçek-dışı tipler, insandan hayvana veya hayvandan insana dönüşmüş fantastik yaratıklar, bu dönem resimlerinde ortaya çıkar.

Özsezgin'e göre; Nuri Abaş'ın Anadolu mitolojisinden yola çıkarak fantastik bir diziyeye dönüştürdüğü grotesk figürleri, kendi içlerinde coşkulu bir metamorfoz yaratarak özgün bir dizi oluşturmuştur. Bu dünyayı izlerken, sanatçı gerçek dünya ile aranızda fantezi ile gerçekliği, düşsel olanla yaşanmış olanı ayıran, ama aynı zamanda da gerçeklikle yaşanmışa göndermelerde bulunan, böylece de bilincin kapılarını açık tutan bir anlatıma atıfta bulunur (Özsezgin, 1998 8-9).

Nuri Abaş, kendi özel resim dünyasıyla Anadolu kültürünün taş ve toprağa yansımış figür dünyası arasında özel bir ilişki kurmuş, bu figürleri,

dönüştürücü bir fantazyaya etkinliğine bağlamak suretiyle, yöresel bir duyarlılığın olanaklarına yönelmiştir. Örneğin, gerçeküstücü ressamalarda sık rastlanan biçim bozma (deformation) tekniği, Abaç'ın benzer resimlerinde "özel" bir uygulama alanı bulmuş olduğu halde, bu tekniğin entellektüel kalıplarına yüzde yüz uyumlu bir karakter göstermez. Abaç'ın iri badem gözlü, heyula tipleri, öyle olmaları gerektiği için değil, öyle tasarımlanıp biçimlendirildikleri için deforme edilmiş olarak görünürler. Yani burada algı ve yorum, deformasyon tekniğinden önce gelir. O nedenle de kuralcı değildir Abaç'ın bu dönem resimleri; coşku ve imge tasarımı, onu yaratan özneye sıkı sıkıya bağlıdır.

Abaç, Karagöz kültürü ile tanıştığında, artık alt yapısı hazır bir pentür çizgisinin, kendisini bir "mıknatıs gibi" kavradığına inanmıştır. Karagöz'ün resimsel konumunun, anlatım gücü içinde eriyen "güldürürken düşündüren" insani boyutunun, eleştirel değerinin, yorum karakterinin ve zengin figürlerinin, artık onun için vazgeçilmez olduğunu söyleyebiliriz. Abaç, Karagöz olgusunu "direkt" olarak almaz, ondaki anlatım gücünü "çağdaş pentürün tekniği içinde" eritir ve yorumlar.

Geleneksel Türk resminin derinlikten uzak, iki boyut üzerinde gelişen hacimsellik arayışlarına yer vermeyen yüzeyci (surface) yaklaşımı, Nuri Abaç'ın Karagöz esprisine bağlı resimlerinde, perspektiften bilinçli olarak kaçma biçiminde kendini göstermektedir. Abaç'ta figürün, resim yüzeyini nakışsı bir duyarlılıkla kuşatmış olması, gene de bütünüyle dekoratif amaçlı bir bağımlılığı düşündürmez. Resimde yer alan figürlerin ya da nesnelerin, üçüncü boyut kavramından uzak ele alınışları, pentüre özgü değerlerin bütünüyle dışlandığı anlamına gelmemektedir. Nuri Abaç boyayı, düzlem duygusu yaratacak bir ölçülülük içinde kullanmakla beraber, gene aynı ölçülülükle açık-koyu, ışık- gölge efektleri oluştururken, figürleri mekan içine yerleştirirken, akademik resmin ölçütlerine göre hareket etmiyor. Resimleri genellikle alttan sınırlayan yarım ay formu, figürlerin içinde yer aldıkları mekanın, doğadan soyutlanmış yapay bir mekan olduğu gerçeğine götürüyor izleyeni.

Nesnel oran kavramı da Nuri Abaç'ın bu resimleri için geçerli değildir: Figürün, içinde bulunduğu mekanla doğasal anlamda bir ilişkisi yoktur. Örneğin yelkenli küçülür buna karşılık figürler büyür, figürün başı, bir pencerenin boyutlarını zorlayacak irilikte ele alınır. Tümü profilden

gösterilen yüzlerde göz, olağandışı büyüklükte şematize edilir. Baş, bedenin yarısı büyüklüğünde gösterilir. Karagöz gibi eklemseldir bu figürler, tıpkı onlar gibi yüzeye kurgulanmışlardır. Kompozisyonlar, ayrıntının istiflendiği iç bükeysel ve tektonik bir karakter gösterirler. Geleneksel gölge oyunlarında olduğu gibi, bütün olay perdede tasarımlanıyor izlenimi verir. Bütün bunlar, doğadan çok, doğa illüzyonu, figürden çok figür illüzyonu karşısında bulunduğumuzun da kanıtlarıdır.

Resim2: Nuri Abaç, Karagöz'ün Konağı, Tuval Üzerine Yağlıboya, 85x85 cm, 1977
(Nuri Abaç Kataloğu)

Nuri Abaç'ın geleneksel gölge oyunundaki tasvirlerde görülen düz ve renklendirilmiş siluet figürlerle yakınlık kurduğu resimleri, kendine özgü bir form anlayışı içinde değerlendirdiği çalışmalarıdır.

Resim 3: Nuri Abaç, Karagöz Kahveci, Tuval Üzerine Yağlıboya, 70x100 cm, 1977
(Nuri Abaç Kataloğu)

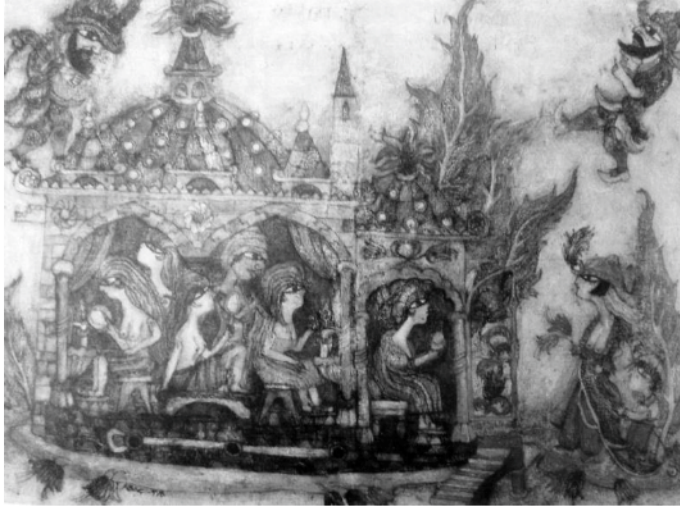
Turan Erol (2008, s.12) “Abaç'ın yandan çarklı vapurlarda güle oynaya, sazlı-sözlü seyahat eden insanları konu aldığı resimlerdeki istif anlayışı arasında yakın geçişler kurulabildiğini, resimlerinde hem alaycılık, hem öykücülük olduğunu” ifade eder.

Karagöz tasvirleri gibi Nuri Abaç'ın hemen bütün resimleri de İstanbul yaşamının (buna kıyı kentlerin yaşamı da diyebiliriz) kültür ayrıntıları üzerine kuruludur. Böylece hem biçimsel, hem de konusal yönden geleneksel gölge oyunlarına göndermeler yapılmış olması Abaç'taki yöreselliğin, geleneksel kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak geleneksel gölge oyunlarının içeriğini oluşturan iyilik-kötülük çatışması, Abaç'ta görülmez. Abaç'ın bu dönemini kapsayan resimleri, insanların doğuştan bir takım iyi hasletleri beraberlerinde getirdikleri ilkesinden hareket eder.

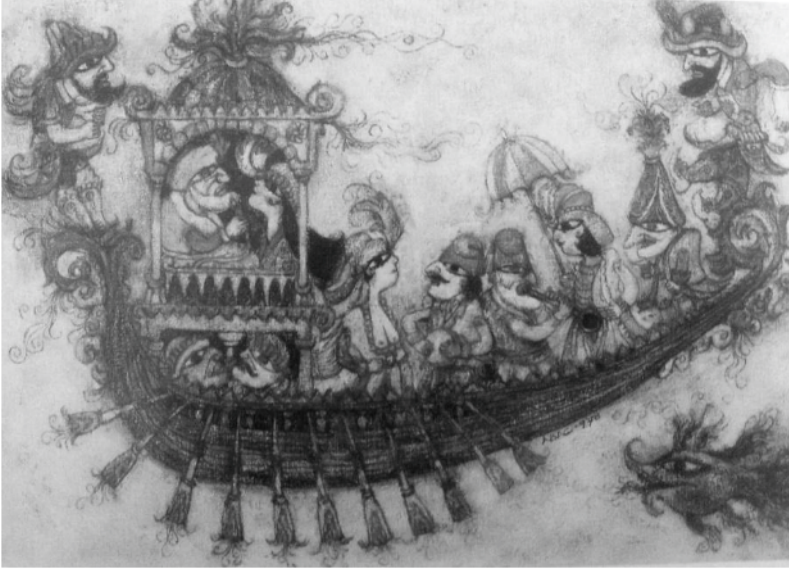
Abaç'ın folklor, ortaoyunu ve Karagöz araştırmalarının yoğunlaştığı bu dönemde geleneklerin sanata yansımaları savını benimseyen farklı sanatçılar da Karagöz-Hacivat'ı tuvallerine taşımaya başlarlar.

Resim 4: Nuri Abaç, Karagöz Turist, Tuval Üzerine Yağlıboya, 50x65 cm, 1980
(Nuri Abaç Kataloğu)

Resim 5: Nuri Abaç, Karagöz Hamamda, Tuval Üzerine Yağlıboya, 105x145 cm,
1978 (Nuri Abaç Kataloğu)

Resim 6: Nuri Abaç, Karagöz'ün Gemisi, Tuval Üzerine Yağlıboya, 60x100 cm, 1978 (Nuri Abaç Kataloğu)

Abaç'ın resimlerine; çevremizde akıp giden ve toplumun her kesimini yakından ilgilendiren yaşama ince sızılı bir gülümsemeye bakan resimlerinde Karagöz ve Hacivat figür olarak değil kurgu olarak yer alacaktır. Perde üstüne yansıyan gölge oyununun dekorları, motifleri ve özellikle de eğlenirken düşündürme tuvallerine yansıyacaktır. Nuri Abaç yapıtlarını, Karagöz'ün gözünden, bedeninin bütününe egemen olan kocaman, motifsel gözünden bakarak resimlemektedir (Giray, 1999,S.5).

Çeviker'le bir söyleşide Abaç, resimleriyle ilgili "...Karagöz'ün yüzyıllarca toplumumuzun aynası niteliği taşıdığını, bu toplumun özlemlerini, duygularını, isteklerini yansıttığını biliyoruz. O toplumun bir uzantısı olan çağdaş toplumumuzda da belki değişikliğe uğramış, ancak özü aynı kalmış özlemler, duygular daima var olmuştur. Bu boyutun inceliklerini vurgulayabilmek Karagöz uzantılı, kökenli bir sanat anlayışı ile olanaklıdır" demektedir (Çeviker, 1987, s.59).

Sonuç

Türk Resim Sanatında 1960'lı yıllarda Türk ressamaları o dönemde gündeme gelen iki görüş üzerinde önemli sonuçlara ulaşan çalışmalara başlamışlardır. Bunlardan birincisi, Anadolu kültürlerini irdelemek ve bu eserleri güncel yorumlara ulaşabilmek, diğeri ise gelenekten yararlanmaktır.

Nuri Abaç mimarlık eğitimi almış bir sanatçı olarak mimarlık öğrenimi ile birlikte sürdürdüğü atölye çalışmalarını farklı biçem arayışlarına yöneltmiş, Anadolu kültürlerinin biçim ve anlatım öğelerinden yararlanarak resimler yapmaya başlamıştır.

Bu ifadesel yorumlar zaman içinde bir güldürü ögesi olarak ramazan eğlencelerinin baş tacı, güldürürken düşündüren, eleştirirken eğlendiren bir Karagöz Hacivat gölge oyunu geleneğini, resimlerine fantastik olarak taşımak olmuştur. Kültürümüzden beslenerek resim yapan Çağdaş sanatçılarımız içinde önemli bir yere sahip olan Nuri Abaç'ın halk kültüründen beslenme çabası, Türk resim sanatı tarihi içinde önemli bir olgudur.

Umuyoruz ki devletimiz kültür politikalarını yeniden gözden geçirir ve ölmek üzere olan Karagöz Hacivat oyunu yeniden üretilir ve oynatılır. Plastik sanatlarımızda da Karagöz Hacivat motifi yaşamaya devam eder ve böylelikle gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmış olur.

Kaynakça

- And, Metin. (1985). Geleneksel Türk Tiyatrosu. Ankara: İnkılap Kitabevi
- Çeviker, Turgut. (1987). "Ressam Nuri Abaç'la Humour Üzerine". Sanat Adam Dergisi, S:22
- Erol, Turan.(2008). "Nuri Abaç Üzerine". İstanbul: rh+ Plastik Sanatlar Dergisi, S.50
- Giray, Kıymet. (1999) Nuri Abaç Retrospektif Resim Sergisi Kataloğu, İstanbul: Emlak Sanat Galerisi Yayını
- Öncü, Aydın.(2011). "Karagöz'le Araştırmalara Bir Kaynak Olarak Ev liya Çelebi Seyahatnamesi" Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Erzurum Atatürk Üniveritesi
- Özsezgin, Kaya (1998) Nuri Abaç, İstanbul: Necef Antik Yayınları

Kıbrıs'ın Stratejik Önemi (I. Haçlı Seferi Esnasında Doğu Akdeniz Liman Kentleri ile Olan İlişkileri)

Received/Geliş: 10/08/2016
Accepted/Kabul: 30/08/2016

Mehmet ÖZMENLİ*

Öz

Doğu Akdeniz'in stratejik bir noktasında bulunan Kıbrıs, tarih boyunca pek çok medeniyete ve topluma ev sahipliği yapmış ve her alanda önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir.

Akdeniz'in ortasında çağlar boyunca Mısırlılardan çeşitli Arap kavimlerine, Selçukludan Türk Beyliklerine, Arslan Yürekli Richard'dan Luzignan Tapınak Şövalyelerine, Bizans'tan Osmanlı'ya kadar pek çok medeniyetin, millî etin ve kavmin saldırılarına maruz kalmış Kıbrıs adası, aynı şekilde tarihin her devresinde göçler ve sorunlar adası olarak anılmıştır.

Doğu Akdeniz'de var olmanın özeti olan Kıbrıs, stratejik olarak önemli liman kentleri olan Lazkiye, Antakya ve Tarsus yerleşim yerlerinin elden ele dolaşmasında mutlak surette katkı sağlamıştır. Bazen askeri üs olarak, bazen de lojistik destek merkezi konumunda ve en önemlisi de zorda kalanların sığınağı olmuştur.

İslâm orduları, Hz. Osman döneminde Suriye bölgesi komutanı Muaviye'nin başlattığı denizlere de hâkim olma siyasetinin bir göstergesi olarak Kıbrıs adasına MS 648-649 tarihinde çıkarma yapmıştır. Bu tarihten itibaren Doğu-Batı (İslâm-Hıristiyan) çatışmasının önemli merkezi konumunda olmuştur.

XI. yüzyılın sonlarında batının doğuya egemen olma arzusuyla başlattıkları haçlı seferleri ki özellikle I. Haçlı seferi öncesi ve sonrasında Doğu Akdeniz'in yukarıda saydığımız kentlerinin sık el değiştirmeleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca bu kentlerin Kıbrıs adası ile ilişkilerinden bahsedilmiştir. Ana kaynak ve çağdaş kaynaklar taranmak suretiyle çalışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Kıbrıs, Doğu Akdeniz, Lojistik, Türk Devletleri

*Yrd. Doç. Dr. Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, mehmetozmenli@hotmail.com

Strategic Importance Of Cyprus (Relations With Eastern Mediterranean Port Cities During The First Crusade)

Abstract

Located at a strategic point in the eastern Mediterranean, Cyprus has been home many civilizations and societies throughout history and has never lost its importance in every field.

Having sustained the attacks of many civilizations, nations, and tribes from Egyptians to various Arab tribes, from Seljuks to Turkish principalities, from Crusaders and Byzantine to Ottomans in the middle of the Mediterranean, the isle of Cyprus have been referred to as the Isle of immigration and problems throughout the ages of history.

Being the summary of existence in the eastern Mediterranean, Cyprus has undoubtedly contributed to the strategically important port cities of Latakia, Antioch and Tarsus settlements travel from hand to hand. It has sometimes been used as a military base, and sometimes as a logistic support center, and most importantly has been the refuge of those who run into difficulties.

Islamic armies, during the reign of Hz. Osman, have landed on the island of Cyprus on AD 648-649 as an indicator of naval domination policy initiated by the Syrian commander Muaviye. From this date, it has been a major center of the East-West (Muslim-Christian) conflict.

Assessments have been made regarding the cities mentioned above of East-Mediterranean frequently changing hands after the Crusades that began with the desire of the West to dominate the east, at the end of the XI. Century, especially before and after the 1st Crusade. Moreover, the relationships of these cities with the island of Cyprus have been mentioned. A study has been performed through scanning primary sources and contemporary sources.

Keywords: Crusades, Cyprus, Eastern Mediterranean, Logistics, Turkish States

Giriş

IX. yüzyıldan itibaren Karolenj Hanedanlığının yıkılışı ile Avrupa; otorite bir gücün olmayışı nedeniyle siyasi, sosyal ve ekonomik çalkantılarla boğuşan bir coğrafya haline geldi. X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu çalkantıların sonucu Avrupalı hanedanlıklar arasında birçok savaş yaşanmıştır. Bu savaşların bu coğrafya da meydana getirdiği tahribatın en önemlisi toprakların işlenmemesi, sıcak ve kurak bir iklimin hüküm sürmesi nedeniyle kıtlık yaşanmaya başlamıştır. Ekonomik buhran, kıtlık birçok salgın hastalıklar Avrupa'da yeni arayışları gereksinim haline getirmiştir. Doğudan gelen seyyahların anlattıkları ve yazdıkları ile ilgi alanları bu bölge üzerine olmaya başlamıştır. Halkın isteklerini artırmak amacıyla din olgusu kullanılarak Haçlı zihniyeti meydana getirilmiştir. Din adamlarının söylemleri ile çoşan kitleler Doğu ülkelerine sefer yapılmasına destek vermişlerdir. XI. yüzyıl sonu ve XII. yüzyıl başlarında Türk-İslâm dünyası, Haçlı seferleri adı verilen bir istila hareketi ile karşı karşıya kalmıştır. Haçlılar İslâm topraklarına istila için sekiz sefer düzenlemiştir. Haçlıların bu kadar çok sefer düzenlemelerinin önemli gerekçelerinden biri, kendi aralarında mücadele etmeleri ve aralarındaki çıkar çatışmaları olmuştur. Diğer gerekçelerden biri de Türk coğrafyasında XI. yüzyılda egemen unsur olan Büyük Selçuklu Devleti'nin en önemli lideri olan Melikşah'ın öldürülmesi ve sonrasında ortaya çıkan iktidar mücadeleleridir. Müslüman Türkler arasındaki bu mücadeleler, Haçlıların Türk ve İslâm topraklarına saldırılarına ve ele geçirmelerine uygun zemin hazırlamıştır. Büyük Selçuklu şehzadelerinden Muhammed Tapar, Berkıyaruk ve Suriye Selçuklu Meliki Tutuş arasındaki mücadele (Usta, Artuklular 2002, 471) İslâm coğrafyasının bu felaketine zemin oluşturmuştur.

Bu siyasi ortamda, Anadolu'da Tarsus, Antakya, Urfa, Suriye'de Lazkiye, Halep, Dimaşk, Trablusşam, Akdeniz'de ise Kıbrıs doğrudan etkilenmiştir. Kıbrıs adası ile en çok ilişkili olan yerler Antakya ve Lazkiye çalışmamızda ön plana çıkan iskân merkezleridir.

Coğrafi ve Stratejik Açından Kıbrıs

Doğu Akdeniz'in kuzeydoğu köşesinde bulunan ada Türkiye kıyılarından 70 km. kadar açıktadır ve 9251 km² yüzölçümüne sahiptir. Ortaçağın önemli kaynağı olan Hudûdü'l-Âlem'de adanın yüzölçümü 350

mil olarak verilmiştir (Minorsky 2008, 12). Kuzey sahillerinden Toros dağlarının rahatlıkla görülebileceği kadar Anadolu yarımadasına yakın bulunan Kıbrıs adası jeolojik yapı bakımından buraya bağlıdır (Gürsoy 2002, 370).

Jeopolitik teorilere göre Kıbrıs'ın durumu, başka coğrafyalara nazaran oldukça farklıdır. Kıbrıs coğrafyası, Kara Hâkimiyet teorisinin belirttiği merkezî bölgenin, aynı zamanda Kenar Kuşak teorisinin önemli gördüğü kenar kuşağın en duyarlı noktalarından birisinde yer almaktadır. Zaten Kıbrıs'ın, jeopolitik teorilerden Kara Hâkimiyet teorisi ile Kenar Kuşak teorisinin kesişme noktası üzerinde bulunması bile bu görüşü teyit etmektedir (Tamcelik 2011, 25).

Böyle stratejik bir konuma sahip olan Kıbrıs hakkında İslâm coğrafyacılarından Mukaddesi, Akdeniz'de üç mamur ve kalabalık adadan birinin Kıbrıs olduğunu yazmıştır (Mukaddesi 2015, 34). İslam coğrafyacılarının verdiği bilgilere göre adanın jeopolitik, stratejik açıdan önemi yanında, hayat şartlarının oldukça gelişmiş olduğunu ifade etmek gerekir.

İbn Haldun, Mukaddime isimli eserinde, yerküre üzerindeki bölgeleri İslâm coğrafyacıları gibi yedi iklim olarak belirtmektedir. Üç, dört ve beşinci iklim bölgelerini orta iklim bölgesi diye tanımlayıp buraların insanlığın gelişimine en uygun bölgeler olduğunu yazmaktadır. Yerkürenin güneyinden kuzeye doğru iklimleri sıralayan bilgin konumuz olan Doğu Akdeniz'i bu orta iklim bölgesinde telakki etmektedir. Bölgede, beden, renk, ahlâk ve din bakımından mutedil insanların yaşadığını, hatta nübüvvet müessesinin de burada yoğunlaştığından bahsetmektedir (Haldun 1989, I,141-181).

Hudûdü'l-Âlem'in (Minorsky 2008, 12) belirttiği, gümüş, bakır ve yeşil çakmaktaşı gibi madenlerin bulunduğu Kıbrıs, Anadolu (Anamur) kıyılarından 70, Suriye (Lazkiye) kıyılarından 100 km. mesafede, Akdeniz'in en büyük adasıdır ve İbn Haldun'un belirttiği orta iklim kuşağındadır. Kıbrıs adası tarihin her devresinde tek bir kıtasal veya küresel gücün egemenliği altında kalmamış, stratejik pozisyonundadır. Tarih boyunca her türlü saldırıya maruz kalan ancak hiçbir zaman huzur bulamayan Ortadoğu'da hâkim güç olmak isteyen bir ülkenin Akdeniz'de sabit bir üs konumundaki Kıbrıs'ı göz ardı etmesi imkânsızdır.

İslâm dünyası, ekonomik bir güç olabilmek için Akdeniz'de var olma mücadelesi verirken, tarih sahnesine çıktıkları Hicaz'ın, Akdeniz limanlarına bağlanması gerekmektedir. Dünya ile bağlantının Doğu Akdeniz'de bulunan liman kentleri ile gerçekleşeceğini bilmektedirler. Kıbrıs adasının da Doğu Akdeniz limanları ile bağlantısının olması buranın alınması veya kontrol altında tutulmasını Müslümanlar açısından elzem olarak kabul edilmektedir. İslam coğrafyacısı Yakubi, Doğu Akdeniz'in hinterlandı hakkında önemli bilgiler vermektedir (Yakubi 2002, 111 vd.). Verilen bilgiler ışığında İslam dünyası için adanın ne denli önem arz ettiği ortaya çıkmaktadır.

İslâm Dünyası ve Kıbrıs

İslâm dünyasının Kıbrıs ile ilgisi Hz. Muhammed'e (SAV) kadar uzanmaktadır. Birçok kaynak Ümmü Haram olayını nakletmektedir. Hz. Muhammed'in (SAV) denizin ortasına iki kez gaza yapması ile ilgili rüya görmesi, Ümmü Haram'ın (Kandemir 2012, 321-322) o gazveye katılmak arzusu, Peygamberin duası, Halife Osman zamanında Muaviye'nin isteği ile gerçekleşen sefere Ümmü Haram'ın iştirak ettiği, orada bin ekten düşerek öldüğü önemli İslâmi kaynaklarda anlatılmaktadır (Kesir 2000, 303) (İbnü'l-Esir 1989, 103) (Hazm 2004, 46-51) (Buharî tarih yok, 4/34-7/123) (Zehebi tarih yok, 14-15) (Yiğit 2007, 439) (el.-Belazûri 2002, 218 vd) (Âbû'l-Farac 1999, 180 vd). Hz. Muhammed'in belki de adanın alınmasını işaret ettiği düşünülmelidir. İstanbul'un alınması İslam dünyası açısından önemli ise Kıbrıs adası bu zafer için önemli ilk adım olacaktır. Tarihi sürece baktığımızda Kıbrıs adası çizgisinden Adalar Denizine (Ege) oradan Marmara'ya ve İstanbul'a ulaşmak mümkün olmaktadır.

Siyasi hedefler koyarak strateji geliştiren İslâm dünyasının en tartışmalı yöneticilerinden biri olan Muaviye döneminde gerçekleştirilen İstanbul kuşatmalarına giderken stratejik önemi olan Kıbrıs adası başta olmak üzere bazı adalarda ele geçirmiştir (MS 669) (Ostrogorsky 1995, 115) Yine Emevi Halifelerinden Abdülmelik zamanında, iç sıkıntılardan dolayı, dış tehdide karşı Bizans ile bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma hükümleri ağır olmasına rağmen imzalanmıştır. Buna göre; Emeviler, yüksek vergi vermenin yanında Kıbrıs, Armenia ve İberia'nın gelirini de Bizans ile paylaşmak durumunda kalmışlardır (MS 688) (Ostrogorsky 1995, 121). Böyle önemli bir adayı kaybetmemek adına taviz verilmiştir. Yine de

İslam Devletindeki iç karışıklıklardan dolayı adadaki İslam hâkimiyetinin zayıflamasına engel olunamamıştır.

Ada, Bizans'ın kontrolünde iken, 691-692 tarihindeki İstanbul kuşatmalarında nüfus açısından büyük sıkıntı yaşayan Erdek (Kyzikos) kentine adadan II. Iustinianos'un emri ile bazı aileler göç ettirildi (Ostrogorsky 1995, 123). Burada dikkati çeken durum Kıbrıs'ın, Emevi-Bizans mücadeleleri esnasında Bizans'ın nüfus hareketliliğine de katkıda bulunduğuudur.

VII. yüzyıldan başlamak üzere İslam ordularının Akdeniz hâkimiyeti çalışmaları aralıksız sürmüştür. Kıbrıs adasının yanında Akdeniz'e kıyıları olan kentler alınarak, Sugur kentleri olmuşlardır. Özellikle Abbasiler çağında Tarsus, Antakya, Şam, Adana sürekli el değiştirmek suretiyle Abbasi-Bizans çatışma bölgeleri olmuştur. Bu süreçte Kıbrıs'ta Bizanslılar için üs görevi görmüştür (Gökhan 2013, 212) (Bahadır 2011, 118-120). I. Haçlı Seferi esnasında Doğu Akdeniz kıyılarında bu kentlerin önemi daha da artarken Kıbrıs kilit nokta olmuştur.

Ada sürekli el değiştirmek durumuyla karşı karşıyadır. I. Basileios'un 878 tarihinde kısa süreli işgali, I. Leon'un 906-915 döneminde Kıbrıs üzerinde etkin olma çabaları bu el değiştirme etkinliğinin kanıtlarıdır (Ostrogorsky 1995, 222 dpn:1).

IX. Asır ile ilgili Mukaddesi, ilginç bir rivayet anlatmaktadır. “*Kara ölet adını verdikleri hastalığın insanları yok ettiği bu asırda Kıbrıs'taki Hıristiyanlar ölüm oranlarındaki artış nedeniyle adanın Müslümanlara kalacağı endişesiyle ikindi vaktinden yatsıya kadar Müslüman esirleri katletmişlerdir.*” (Mukaddesi 2015, 220 dpn: 314). Müslüman esirler arasında acaba bu veba hastalığı yaygın değil miydi? Bu sorunun cevabı ayrı bir araştırma konusudur. Bizans'a tabi krallığın varlığı açısından önemlidir. Çünkü hastalıktan birçok kralın öldüğü, son kralın burayı terk ettiği, ada aradığı, sonra Trablus'a gittiği ifade edilmektedir.

Kıbrıs, üs olma özelliğinden dolayı hem Bizans için hem de Abbasiler için önemlidir. Bizans ordu komutanı Himerios, Kıbrıs'a çıkarma yapıp burayı üs olarak kullanarak Suriye kıyılarına saldırmış ve Lazkiye'yi almıştır (905) (Ostrogorsky 1995, 240). Abbasilere karşı Hıristiyan işbirliğinin belki de ilk adımları olan, Kudüs patrikliğinin Bizans'tan yardım talebi ve İmparator Nikephoros Phokas'ın da buna hemen icabet ettiği görülmüştür.

964'te, önce Çukurova, Anazarba ve Maraş'ı almış, Lazkiye'yi yakıp yıkmış, sonra 966 tarihinde donanmasıyla Kıbrıs adasını tamamen işgal ettiği görülmüştür. X. Yüzyılda bir ara Fatımilerin, Antakya'yı alma girişimleri sonuçsuz kalmıştır (Runcıman 2008, 23-24).

Doğu Akdeniz'de Abbasilerin elindeki kentler kaybedilmeye başladı. Bunun da en önemli sebebi Kıbrıs adasının Bizans'ın kontrolünde olmasıdır. Bizans ve Halep Emiri arasında imzalanan bir antlaşma ile (968-969) Antakya, imparatorluğun kontrolüne girdi (Ostrogorsky 1995, 269). Bizanslılar, ele geçirdikleri kentlerdeki halkı göçe zorlayarak, kendi nüfus ve nüfuzunu oluşturdu.

Adanın bir başka önemli özelliği de, tarih boyunca Anadolu, Suriye, Filistin coğrafyalarında meydana gelen olaylarda sıkıntı duyanların sığınma adası olmuştur. Mesela 1056 tarihinde Fatımi halifesi el-Hâkim'in hışmından çekinen Cambrai (Fransa'da bir kent) Piskoposu Lietbert, Hac görevini yerine getirmek için Müslümanların sınırlarından geçmenin zorluğunu düşünerek, Lazkiye'den çıkmak için izin istemiş, ancak vali izin vermeyince Kıbrıs adasına gitmek zorunda kalmıştır. Hıristiyan hacıların Kudüs'e gitme arzuları en zor zamanlar da dahi hiç eksik olmamıştır. Hacı adayları Kudüs'e gitmek istediklerinde güvenli olmayan yollar yerine Kıbrıs adasını kullanarak gitmeyi tercih etmişlerdir (Runcıman 2008, 38). Ortadoğu ile Avrupa'nın kilidi konumunda olan Kıbrıs adası Akdeniz güvenliği anlamında da son derece önemlidir.

Bölgeye din eksenli baktığımızda Kıbrıs'ın ayrı bir değeri ortaya çıkmaktadır. Doğu Akdeniz kentleri, Tek Tanrılı olarak bildiğimiz ya da ilahiyatçıların deyimi ile ilahi dinlerin merkezi konumunda olmuşlardır. Kudüs, Antakya, Tarsus ilahi dinlerin kutsal kabul ettikleri kentlerden birkaçıdır. Bazı araştırmacılar, birçok teologun, Kıbrıs kökenli olduğunu vurgulanmışlardır (Yıldırım 2013, 1). Bu teologların bazıları Marunî'dir. VIII. yüzyıldan itibaren Lübnan'dan Kıbrıs'a göç eden Marunîler, Katolik Haçlılara daha yakın davranmışlardır. Haçlılar da zaten Greklere güvenmediklerinden, Kıbrıs Marunîlerine imtiyazlar vererek taltif etmişlerdir (Yıldırım 2013, 3-4). Haçlıların da, Marunîlerin bu yakınlığından dolayı her anlamda adadan yararlandıkları görülmüştür.

Doğu Akdeniz'de Türk Varlığı

1071 tarihinde Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesiyle Akdeniz'in doğu kıyılarında bulunan şehirlerin emirleri de Büyük Selçuklu sultanına itaatlerini bildirmişler, Şeyzer, Lazkiye, Farniye ve Kefertab Selçuklu hâkimiyeti altına alınmıştı (Ocak 2002, 197). Ancak Şeyzer kentinin Arap Emiri, Lazkiye'ye saldırarak kenti Türklerin elinden almıştır. Bu olay, bölgede kalıcı olmanın çokta kolay olmadığını kanıtı olmuştur.

Akdeniz'e açılmanın ve orada varlık oluşturmanın idrakinde olduğunu düşünülen Kutalmış oğlu Süleyman, Maraş Valisi Ermeni asıllı Philaretos'un kontrolündeki Antakya'yı ve Çukurova'daki bazı kentleri 1085'te ele geçirmiştir (Runcıman 2008, 58). Süleyman Şah ölünce, Antakya, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kontrolüne geçmiş ve vali olarak Yağısıyan atanmıştır. Hıristiyan halka haçlı seferine kadar hoşgörülü davranmıştır. Ancak, Hıristiyan halkın haçlılar ile işbirliği yaptıkları duyulunca bu hoşgörü ortadan kalkmış ve Patrik Ioannes Oksites hapsedilmiş, hatta sürülmüştür (Runcıman 2008, 164-165-196).

Haçlı seferlerinin başlamasından önceki bu süreci Aksarayî, Süleyman Şah cephesinden değerlendirerek anlatmıştır. Melikşah, Tutuş ve Süleyman Şah ve onlara bağlı emirliklerin nasıl birbirleri ile mücadele ettiklerinden bahsetmiştir. Yani Süleyman Şah'ın yalnızlaştırıldığından bahsetmiştir (Aksarayî 2000, 15). Otorite boşluğu, sadece Türkleri zafiyete uğratmamış, bölgede yaşayan bütün unsurların yaşama şartları zorlaşınca Kudüs dâhil bazı kentlerdeki din adamları Kıbrıs'a gitmek durumunda kalmışlardır (Runcıman 2008, 61). Yani bölgenin bütün unsurlarının olumsuz etkilendiği görülmüştür. Sürgün edilenler ya da kaçanların sığınağı yine Akdeniz'in bu stratejik adası olmuştur. Ayrıca Doğu Akdeniz kentlerinde yaşayan halkında tutumunu belirlemiştir. Yani bazıları baskıya maruz kalınca saf belirleme telaşına düşmüşlerdir. Bazıları da zemini ve zamanı değerlendirme adına kent devletleri olma arzularına kapılmışlardır. Siyasi, ekonomik, dini, ve askeri hareketliliğe, hem de birbirleri ile ilintili olarak neden olmuştur.

I. Haçlı Seferi ve Kıbrıs

Avrupa ve Ön Asya'da siyasi, ekonomik, dini ve askeri hareketlilik bu coğrafyanın tarihte yaşayabildiği felaketlere yenisini eklemiştir.

Bu felaketin bir nedeni olarak görülen; “*Haçlı Seferleri ortaçağda, Avrupalıların Akdeniz ticaretinden, dolayısıyla merkezî dünya ticaretinden daha çok pay elde etmek için Akdeniz ticaret yollarını Avrupalılara kapayan İslam devletlerini yarararak, Doğu Akdeniz ticaret kavşakları ve limanları aracılığıyla ipek ve baharat ticareti yollarını ele geçirdikleri askerî harekâtın adıdır. İpek ve baharat yollarının Akdeniz adalarındaki en önemli üssü konumunda da Kıbrıs adası gelmektedir*” (Kırpık 2012, 173).

Ayrıca, Büyük Selçuklu Devleti 1092'de Sultan Melikşah'ın ölümü sonrası taht kavgaları nedeni ile güç kaybetmiştir. Bu da Haçlı seferleri için doğal ortam hazırlamıştır (Ekinci 2006, 71) Bizans İmparatoru Aleksios, 1086'da Süleyman Şah'ın, 1092'de Melikşah'ın ölümleri ile Türk dünyasında meydana gelen kargaşadan yararlanmak amacıyla Anadolu'yu geri almak istemiştir. Bu amaçla batıdan ücretli askerler istemiştir, fakat bu daha korkunç tehditlerle karşılaşmasına neden olmuştu (Demirkent 2000, 141) Bizans ile Haçlılar arasındaki çekişmeler yoğunlaşarak artmıştır. Çekişmeler rağmen birliktelik tek düşman karşısında kaçınılmaz olmuştur. Bu tek düşmanda Müslüman Türklerdir ve diğer İslam topluluklarıdır.

Batının çeşitli yollarla öğrendiği ve nimetlerin bol olduğunu düşündüğü doğuyu işgal etme düşünceleri Clermont konsilinde ortaya atılmıştır. İsa Peygamber'in, mezarının kurtarılması için Papa Urbanus II, Clermont Konsili sonrası çağrı yapınca (1095), kaybedecek bir şeyleri olmayan maceraperest ve dindar halk, yeni topraklar elde etmek isteyen feodal krallar, hemen çağrıya olumlu karşılık vermişlerdir (Şeşen 1987, 28). Yokluğun ve cehaletin pençesindeki halk tereddütsüz, sefere katılmışlardır.

Haçlı birlikleri Anadolu'yu boydan boya geçmiş ve Akdeniz kıyılarına ulaşmıştır. Bizans, Doğu Akdeniz'de egemenliğini kaybetme endişesi ile gemilerini göndermiştir. Anadolu'nun güney kıyılarını, Kuzey Suriye'deki kentleri ve Kıbrıs adasını imparatorluk egemenliğinde tutmayı amaçlamıştır (Demirkent 2007, 223). Ancak, süreç hiçte istedikleri gibi olmamıştır.

Latin önderi Tankred, Ermeni ve Bizanslıların yardımı ile 1097 tarihinde Tarsus'u almıştır (Runcıman 2008, 152). Bölgenin Franklar tarafından alınmış olması Ermeni Krallığının kuruluşunu hazırlamıştır¹. İpek,

¹ Kilikya Ermeni Krallığı kurulmuştur. Çukurova'ya zorunlu olarak gelen Ermeniler Kıbrıs'ta var olan Lüzinyan Ermeni Krallığı ile sürekli ilişki içerisindeyler.

makalesin de, Ermenilerin Kilikya'da kalıcı olmalarının nedenlerinin, hem Birinci Haçlı seferinin hem de Türkiye Selçuklularının 1107'deki fetret devrinin etkisinin olduğunu belirtmiştir (İpek 2015, 8). Türklerin kaybettikleri görülse de, Bizanslılar da kaybetmişlerdir.

Norman lideri I. Bohemond 1098 yılında Antakya'yı çeşitli hilelerle ele geçirmiştir. Papa'nın doğu temsilcisi Daimbert'in 1100 tarihinde Kudüs'te I. Bohemond'u Antakya Prinkepsi olarak ataması ile burada prenslik kurulmuştur (Bahadır 2011, 91) (Roux 2007, 223). Antakya Emiri Yağısıyan, Hıristiyan unsurlara önce hoşgörülü davranırken, Haçlı hareketi başladığı sıralarda hoşgörüden vazgeçip çeşitli takibatlar, sürmeler, hapse atmalar yaptığından Haçlılar geldiğinde Ermeniler tarafından kendisi başı kesilmek suretiyle öldürülmüş, Türklerden birçoğu katledilmiştir (İbnü'-Esir 1989, 230) (Runcıman 2008, 179-180). Olağan olmayan ortamlarda baskıcı davranmak zorunda kalan hükümdarların çok ta doğru davranış sergilemedikleri Yağısıyan'ın akıbeti ile görülmektedir. Bir başka durum İslam dünyasındaki mezhep ayrılıklarının nasıl sonuçlar verdiğidir. Şeşen eserinde, Fatımi veziri Afdal'ın Selçuklulara karşı işbirliği teklifi ve Ermenilerin yardımının etkilerinden bahsetmiştir (Şeşen 1987, 30). Mezhep ayrılığı ile küresel güçlerle işbirliği yapma düşüncesinin güzel örneğidir. Usta, ilk Müslüman-Haçlı ittifak girişiminin, Fatımilerin Selçuklu egemenliğini kabullenmemesinden kaynaklandığını belirtmiştir (Usta 2008, 63-64) İbn Kalanisi, Antakya'nın düşmesinin nedenlerinden birinin silah zanaatkârlarının Franklarla anlaşmalarının etkili olduğunu, bunun da nedeninin Yağısıyan'ın baskıcı tavrının rol oynadığını belirtmiştir (Kalanisi 2015, 3). Kalanisi, Yağısıyan'ın ölümünü ise attan düşerek gerçekleştiğini ifade etmiştir (Kalanisi 2015, 5). Attan düştükten sonra Ermeniler onu tanımış ve öldürmüşlerdir (Usta 2008, 56). Antakya'nın düşmesinde Yağısıyan'a olan kinin olduğu da ihmal edilmeyecek bir gerçektir.

Doğu Akdeniz'de, Kıbrıs'ı üs olarak kullanan İngilizler, Cenovalılar ikmal malzemelerini Antakya kuşatması esnasında Haçlılara ulaştırmışlardır (Demirkent 2007, 224) (Runcıman 2008, 175 dnp:19). Hristiyan dünyanın bazen mezhep ayrılıklarını geçici de olsa ortadan kaldırdıklarına örnektir.

Azimi Tarihi, Antakya'nın Franklara teslim edilmesinde Ermeni dönmesi Zerrad Firuz'un etkisinden bahsetmiştir (Azimî 1988, 31) (Âbû'l-Farac 1999, 39) (Runcıman 2008, 177-178) Bohemond, Antakya'dan sonra

bütün Suriye'yi almak için Lazkiye'ye yönelmiştir. İkmal, iâşe ve takviyeyi de Kıbrıs'tan sağlamıştır (Runcıman 2008, 232). Bohemond'un, Antakya'da egemenliğini rahat gerçekleştirmesinin en önemli nedenlerinden biri de burada bulunan bütün Hıristiyan unsurların (Ermeni, Süryani, Yakubi, Nasturi, Rum) birbirlerine olan güvensizlikleri olmuştur. Bizans'ta bölge hâkimiyetini kaybetmemek ve Bohemond'u saf dışı bırakmak düşüncesi ile Kıbrıs ve Lazkiye'de konuşlanmış ve halkı yanında tutabilmek için onların birçok isteklerini yerine getirmiştir (Runcıman 2008, II, 8).

Antakya'nın haçlı lideri Bohemond'un kontrolünde olduğu bu tarihlerde, Musul Emiri Kürboğa, Antakya'yı geri almak için kuşatmıştı. Ancak, Müslüman emirlerin ihaneti ve askerlerinin bazılarının kaçmaları üzerine başarı elde edememişlerdir (Runcıman 2008, 189). Usta, makalesinde, Kürboğa'ya Müslüman emirlerin yardım etmemelerinin sonraki süreçte kendi durumlarını zora soktuğundan bahsetmiştir (Usta, Artuklular 2002, 359)

Kürboğa'nın başarısız girişiminden sonra Kıbrıs valisi, Lazkiye'ye saldırmış ve buranın kontrolü Bohemond'a verilmiştir (Runcıman 2008, 196). Antakya'dan güneye doğru Raymond önderliğinde gerçekleşen, kıyı şeridini izleyerek önce Lazkiye'ye varıp tamamen egemen olmak ve Antakya ile Lazkiye'nin bağlantısını sağlamlaştırmak, Kudüs'e gidişi kolaylaştırmak içinde Kıbrıs'tan da ikmal malzemeleri temin edilmiştir.

Bohemond, kadim düşman (Şahin 2015, 44) olarak gördüğü Bizans'a hiç güvenmemiştir. Bizans temsilcisi Tatikios'u huzuruna çağırıp, Bizans'ın Türklere yardım ettiklerini kendisine söylemiştir. Tatikios'ta korkuya kapılmış ve Süveydiye'ye gideceğini söyleyip Antakya'dan ayrılmış ancak Kıbrıs'a gitmiştir (Demirkent 2003, 108) (Runcıman 2008, 172).

Bu çekişmenin Kiliseler arasında olduğu da zaman içerisinde daha bariz bir şekilde kendini göstermiştir. Birbirlerini heretik (sapkın) olarak ilan etmiş olan Hıristiyanlığın iki önemli mezhep mensupları aynı ideal için yola çıkmış olsalar bile Katolik kiliselerin çoğalması haçlı seferlerinin bir başka yüzünü ortaya koymuştur. Haçlılar arasında var olan çekişmeler bu olay üzerine daha da kızışmıştır. Ancak hedef Müslümanlar olduğundan çok fazla sorun oluşturmamıştır.

I. Haçlı seferi ile haçlılar doğuda bazı önemli kentleri (Urfa, Halep, Kudüs vb) ele geçirmişlerdir. Bu durum Doğu Akdeniz ticaretinin Bizans ve

Müslümanların ellerinden kolonizatör deniz güçlerinin eline geçtiğini göstermektedir. Haçlıların XI. yüzyılda Antakya, Trablus, Urfa ve Kudüs'te birer kontluk kurmaları, bölgenin iktisâdî ve sosyal hayatını olumsuz yönde etkilemiştir. Bölgeyi ele geçirdikten sonra Venedikliler, Cenevizliler ve Pisalıların bölgedeki limanlar ve şehirlerde pazarları paylaştıkları görülmektedir. Kıbrıs açısından duruma baktığımızda bütün haçlı seferleri esnasında haçlıların bir nevi can simidi olan ada III. Haçlı Seferinden sonra Haçlı egemenliğine girmiş ve 4 asır boyunca haçlılar tarafından yönetilmiştir. XVI. Yüzyılda Venediklilerin eline geçmiş olan ada, 1571 tarihinde Osmanlı Türkleri tarafından fethedilmiştir.

Sonuç

Avrupa'da dinî taassubun altında gizlenen siyasi, sosyal ve ekonomik gerekçelerle başlatılan Haçlı seferleri, dünya tarihinin en uzun soluklu mücadelelerinden birisine sahne olmuştur. Haçlılar açısından başarıyla sonuçlanan I. Haçlı seferi ile Ortadoğu'ya yerleşen Haçlıların bu başarılarında, Kıbrıs jeopolitiğinin önemli rol oynadığı tarihi kaynaklarda ifade edilmektedir.

Tarih boyunca birçok medeniyetin istilasına uğrayan Kıbrıs adası, bölgeye hâkim olmak isteyen Haçlılar tarafından da jeopolitik özelliğinden dolayı ele geçirilmek istenmiştir. Haçlılar Kıbrıs adası vasıtasıyla Ortadoğu'da yapacakları işgallere lojistik destek sağlamayı hedeflemişlerdir.

Şüphesiz Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adasının askeri önemini ekonomik ve siyasi unsurlarla birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Özellikle, İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun ilk duraklarından olan Kıbrıs bölgede hâkimiyet kurmak isteyen devletlerin her zaman ilgisini çekmiştir. Bu ticari kazancın nimetlerinden istifade etmek isteyen devletler bu bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla Kıbrıs'ı ele geçirmeyi ve burada askeri birlikler bulundurmaya da hedeflemişlerdir.

Çağlar boyunca istilacı devletlerin hedefi olan Kıbrıs, Emevi-Bizans, Abbasi-Bizans, Türk-Bizans ve Haçlı çatışmalarının merkezinde yer almıştır. İslâm tarihi içinde Halife Osman ile başlayan bu süreç I. Haçlı seferi esnasında en doruk noktaya çıkmıştır. Stratejik bir konumda olan ada, bu özelliğini Tarsus, Antakya ve Lazkiye liman kentlerine ekonomik, siyasi ve askeri alandaki katkılarıyla ortaya koymuştur. Şöyle ki; 1098'de I. Haçlı

Seferi orduları Antakya önünde açlıktan perişan durumdayken, Kıbrıs'tan gönderilen yiyecekler sayesinde bu sıkıntılarını bertaraf etmişlerdir.

Trablus ve havalisine hâkim olan Haçlılar da Kıbrıs'tan ihtiyaç duydukları ikmal malzemeleri yanında Bizans Devleti'nden askeri yardım da almışlardır. Bu sayede Kıbrıs, hem Anadolu kıyı şeridindeki hem de Suriye sahillerindeki kentlerin imar edilmesine de katkıda bulunmuştur. Bizans, buradan yapı malzemeleri ve taşçı ustaları getirterek, kentlerinin mamur hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Bizans'ın Kıbrıs'taki bu faaliyetlerinin bir hedefi de devletinden kopma ihtimali olan kentleri elinde tutmaktır. Bizans Devleti Kıbrıs adasının kendisine sağlamış olduğu askeri, siyasi, ekonomik avantajlarını sürekli hale getirmeyi hedeflemiştir. Bu gaye üzere bölgenin güvenliğini sağlamak için özel bir gayret göstermiştir.

Hristiyan âlemi için hedef İslâm dünyası olduğunda, hem Haçlıların hem de Haçlılar ile Bizanslılar arasındaki ilişkilerin, çıkarlar üzerine kurulduğu görülmektedir.

1099'da Kudüs'ün zaptından itibaren Yakın Doğu'da bulunan Haçlılar ile Kıbrıs adasındaki idare arasındaki ilişkiler, hep dostane olarak sürdürülmüştür.

Hristiyan medeniyetinin ortak bir parçası olması münasebetiyle ortaya çıkan siyasi beklentiler, ekonomik çıkarlar, dini hedefler bu ilişkiyi devama zorunlu kılmaktadır.

Kıbrıs, coğrafi konumu gereği istila, göç, transit geçiş, iktisadi faaliyet ve dini hareketlerin merkezi durumundadır. Doğu Akdeniz havzasındaki egemenlik, artık I. Haçlı seferinin bir sonucu olarak Bizans ve Fatımilerden çıkmış ve özellikle İtalyan kent devletleri olan Pisa, Cenova ve Venedik donanmalarının kontrolüne girmiştir. Kıbrıs, daha sonraki Haçlı seferlerinde de aynı özelliğini muhafaza etmiştir. Kıbrıs, bazen can güvenliği için sığınılan bir kale, bazen de içinde bulunduğu havzanın birçok ihtiyacının karşılandığı ada olma özelliğini günümüze kadar sürdürmüştür.

Kaynakça

Kitap

- Âbû'l-Farac, (1999) Gregory. *Abu'l-Farac Tarihi*. Çeviren ömer Rıza Doğrul. Cilt I. 2 cilt. Ankara: TTK.
- Aksarayî, (2000) Kerimüddin Mahmud-î. *Müsameretü'l-Ahbâr*. Ankara: TTK.
- Azîmî. (1988) *Azîmî Tarihi*. Çeviren Ali Sevim. Ankara: TTK.
- Buharî. (Tarihsiz) «Kütüb-i Sitte.» Cilt 4-7. Düzenleyen İbrahim Canan. İstanbul: Akçağ.
- Demirkent, Işın, (2007) *Haçlı Seferleri Tarihi (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*. İstanbul: Dünya Kitapları.
- Ekinci, Abdullah. (2006) *Ortaçağ'da Urfa*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- el.-Belazûri. (2002) *Fütûhu'l-Büldân*. Çeviren Mustafa Fayda. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Haldun, İbn. (1989) *Mukaddime*. Çeviren Zakir Kadiri Ugan. İstanbul: MEB.
- Hazm, İbn. (2004) *Cevamiu's-Sire*. İstanbul: Çıra.
- İbnü'-Esir. (1989) *El Kâmil Fi't-Tarih*. Düzenleyen Mertol Tulum. Çeviren Ahmet Ağırakça. Cilt 3. 10 cilt. İstanbul: Bahar.
- Kalanîsi, İbn. (2015) *Şam Tarihine Zeyl (I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi)*. Çeviren Onur Özatağ. İstanbul: T. İş Bankası.
- Kesir, İbn. (2000) *el Bıdaye Ve'n -Nihaye*. Çeviren Mehmet Keskin. Cilt 6. İstanbul: Çağrı.
- Minorsky, V., dü. *Hudûdü'l-Âlem Mine'l Meşrik İle'l-Magrib*. Çeviren Abdullah Duman-Murat Ağarı. İstanbul: Kitabevi, 2008.
- Mukaddesi, Muhammed b. Ahmed el-. (2015) *Ahsenü't-Takâsim (İslam Coğrafyası)*. Çeviren D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge.
- Ocak, Ahmet. (2002) *Selçukluların Dini Siyaset (1040-1092)*. İstanbul: TATAV.
- Ostrogorsky, Georg. (1995) *Bizans Devleti Tarihi*. Çeviren Fikret Işıltan. Ankara: TTK.
- Roux, Jean Paul. (2007) *Türklerin Tarihi*. Çeviren Aykut Kazancıgil-Lale Arslan-Özcan. İstanbul: Kabalıcı.
- Runciman, Steven. (2008) *Haçlı Seferleri Tarihi*. Çeviren Fikret Işıltan. Cilt 1. 3 cilt. Ankara: TTK.
- Şeşen, Ramazan. (1987) *Selahattin eyyubi ve Devlet*. İstanbul: Çağ.
- Usta, Aydın. (2008) *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe.
- Yakubi. (2002) *Ülkeler Kitabı*. Çeviren Murat Ağarı. İstanbul: Ayışığı.
- Zehebi, İmam. (Tarihsiz) *Tarihu'l-İslâm*. Çeviren Muzaffer Can. Cilt 6. İstanbul: Cantaş.

Makale

- Bahadır, Gürhan. (2014) «II. Bohemund döneminde Antakya Haçlı Prensligi (M.S. 1126-1130).» *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 33, no. 56: 89-110.
- Bahadır, Gürhan. (2011)«Ortaçağ Anadolu'sunda Türk-İslâm Medeniyetinin oluşması (636-1100).» *M. Kemal Üniv. Sosyal Bilimler* 8, no. 16: 113-126.
- Demirkent, Işın. (2000)«1082-1302 Yılları Aarsında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış.» *İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Tarih*, no. 36: 137-154.
- Demirkent, Işın. (2003) «Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Komutanı).» *Belleten* LXVII, no. 248: 93-110.
- Gökhan, İlyas. (2013)«Harun reşid ve Oğulları Döneminde Tarsus (786-842).» *KM. Sütçü İmam Üniv. Sosyal Bilimler* 10, no. 2: 195-214.
- Kırpık, Güray. «Haçlılar ve İpek Yolu.» *Bilgi*, no. 61 (2012): 173-200.
- Tamcelik, Soylap. (2011)«Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'ın Önemi.» *Center For Turkish Studies Portland State University* 3, no. 1: 2-32.

Usta, Aydın. (2002) «Artuklular ve Haçlılar.» *İ. Üniv. Edebeyiat Fak. Tarih (İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı)*,: 357-374.

Yıldırım, Münir. (2013)«Kıbrıs maruni Topluluğu.» *Çukurova Üniv. İlahiyat Fak.* 13, no. 1: 1-21.

Kitap Bölümü

Gürsoy, Cevat Rüştü. (2002) «Kıbrıs.» *İA*. Cilt 25. Ankara: TDV,. 370-371.

Kandemir, M. Yaşar. (2012) «Ümmü Haram.» *İA*. Cilt 42. Ankara: TDV,. 321-322.

Usta, Aydın. (2002) *Artuklular*. Cilt 6, *Türkler* içinde. Ankara: Yeni Türkiye, 471 -483.

Yiğit, İsmail. (2007) «Osman.» *İA*. Cilt 33. İstanbul: TDV. 438-443.

Elektronik Erişim

İpek, Ali. (2015) *Malazgirt Zaferiyle Kilikya Ermeni Prensliklerine Açılan Yol*. (12 5, 2015 tarihinde erişilmiştir).

<http://haypedia.com/makale/Osman%C4%B1%20Tarihi/682f4811-e9cd-40ad-b266-e75e430abdf5.pdf>

Şahin, Seyhun. (2015) *Norman İstiasının I. Haçlı Seferine Yansımaları*. (17 08, 2015 tarihinde erişilmiştir).

http://cahij.com/Makaleler/1914300951_42-52%20Yrd.Do%C3%A7.Dr.%20Seyhun%20%C5%9Eahin.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926'da Giresun Vilayeti

Received/Geliş: 21/04/2016
Accepted/Kabul: 03/08/2016

Hadiye YILMAZ*

Öz

Köklü bir geçmişe sahip olan Giresun, Cumhuriyet döneminde vilâyet halini almıştır. Şehir tarihi açısından birinci el kaynak durumunda olan salnâmelerde Giresun vilayetinin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yapısı hakkında tafsilatlı bilgiler mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde salnâmelerin yayınına 1847'd e başlanmış ve 1918'e kadar 68 salnâme yayınlanmıştır. Devlet salnâmelerinin yayınına Cumhuriyet döneminde de devam edilmiş ve “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi” adıyla 1926, 1927 ve 1928 yılında olmak üzere Osmanlıca üç devlet salnâmesi yayınlanmıştır. Bu çalışmada 1926 yılında yayınlanan “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926”ya göre Giresun vilayetinin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yapısı araştırılmış, esasen sosyo-ekonomik yapı üzerine bilgilere ulaşılmıştır. 1924-1925 yılı itibariyle mevcut kaza ve köyler ile toplam nüfus; zirai toprakların durumu, üretilen tarım ürünleri; fabrikalar ve ihraç maddeleri; liman idaresi ve şirketler; mevcut okullar ve öğrenci sayısı; belediyelerin gelirleri; adli olaylar; yayını süren gazeteler, mecmualar ve cemiyetler ile mülki âmir ve memurlar hakkında istatistikî bilgiler sunulmak yoluyla Giresun'un 1924 - 1925 yılındaki genel durumu ayrıntılarıyla irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Giresun vilayeti, salnâme 1926, ekonomik yapı.

* Yrd. Doç. Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Giresun Province in the Yearbook of the Turkish Republic 1925-1926

Abstract

With its deep-rooted history, Giresun became a province in the Republican period. Serving as a first-hand source in terms of history of the city, yearbooks present detailed information about the economic, political, social, and cultural structure of Giresun province. These yearbooks started to be published by the Ottoman State in 1847 and 68 of them were published until 1918. The publication of these governmental yearbooks continued in the Republican period. They were published in three volumes in Ottoman with the title “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi” (The Yearbook of the Turkish Republic) in the years 1926, 1927 and 1928, respectively. In this study, based on “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926” (The Yearbook of the Turkish Republic 1925-1926) published in 1925-1926, the economic, political, social and cultural structure of Giresun province is searched for. Statistical data about the total population including the existing villages and boroughs, the situation of its agricultural terrain, agricultural products, factories and export items, port administration and companies, existing schools and enrollment, income of municipalities, judicial cases, local newspapers, guilds, administrative chiefs and civil servants are presented in order to put forward a detailed analysis of the general status of Giresun as of 1924-1925.

Keywords: Giresun province, yearbook 1926, economic structure.

Giriş

Bu makalede, *TC Devlet Salnâmesi*'ne göre 1924 yılında Giresun vilayetinin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yapısına ilişkin veriler araştırılarak Cumhuriyet'in henüz ilk yılında Giresun vilayetindeki siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik düzey ortaya konulmaya çalışılmıştır. Giresun'un söz konusu tarihteki genel durumunu araştırmak üzere temel kaynak olarak *TC Devlet Salnâmesi*'nin seçilmesi, öncelikle söz konusu yayının resmî bir kaynak olması ve Osmanlıca'dan günümüz Türkçesine henüz çevrilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle vilayete ilişkin birinci el, kapsamlı, özgün ve orijinal bir kaynak durumundaki salnâme, Giresun vilayetiyle birlikte aynı zamanda bu araştırmanın yan konusu olma niteliği de kazanmaktadır.

TC Devlet Salnâmesi'nde yer alan 1924 yılının Giresun vilayeti hakkındaki bilgilerin sunumundan önce şehrin tarihçesi hakkında genel bir bilgilendirme yapılmıştır.

Salnâmede yer alan bilgilerin sunumuna geçildiğinde ise 1924 yılına ilişkin esasen sosyo-ekonomik yapıya dair verilerin mevcut olduğu, siyasi ve kültürel yapıya dair verilerin ise yetersiz kaldığı görülmüştür. Bazı verilerin dönemin Türkiye'si ve günümüzün Giresun'una dair verilerle karşılaştırılması suretiyle de vilayetin 1924'ten bugüne “gerilediği ya da ilerlediği” alanlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre 1924 yılında sosyal yapının iyimser bir tablo arz ettiği, 1924 yılından günümüze Giresun'un bilhassa tarım alanında gerilediği, okullaşma alanında ise ciddi bir gelişme yaşandığı tespit edilmiştir.

Giresun Yerleşim Tarihine Genel Bir Bakış

Güneyde Kelkit vadisi, kuzeyde Karadeniz, batıda Ordu ve doğuda Trabzon ile sınır olan Giresun'un yerleşim tarihi -diğer Doğu Karadeniz şehirleri gibi- paleolitik çağa (MÖ 600.000-10000) kadar uzanmaktadır (Albayrak, 2003, s.24-25). Tarihi çağlara girildiğinde ise Anadolu'nun büyük oranda Hitit egemenliğinde bulunduğu dönemde Doğu Karadeniz Hitit hâkimiyeti altına girmemiştir (Duran, 2003). Doğu Karadeniz'in ilkçağ tarihine ilişkin elde edilen veriler, bölgenin en eski iki büyük hâkiminin Kaşkalar ve Azzi-Hayaşalar olduğunu göstermektedir. Her iki halkın

Hititlerle süren uzun mücadelesi, aslında Hititlerin Karadeniz'de hâkimiyet kuramamalarının nedeni hakkında bir ölçüde fikir vermektedir (Gavaz, 2008, s.21-39). Hitit tabletlerinde bölgede yaşayan halklar, doğuda Azzi-Hayaşalar, Orta Karadeniz'de Kaşkalar (Gaşka) ve batıda Pala-Tummanalar olarak sıralanmıştır (Kıymet, 2004, s.58-60). Kaşka toprakları, Sinop'un batısı ile Çorum, Samsun, Ordu, Giresun arasındaki sahil boyu ile Tosya, Merzifon, Amasya, Tokat, Niksar, Koyul Hisar ve Şebinkarahisar'ın iç bölgelerini kapsamaktadır. Azzi-Hayaşa toprakları ise Erzurum, Çoruh vadisi, Gümüşhane-Kelkit, Giresun ve Rize hattınca uzanmaktadır (Özgül, 2011, s.98-99; Yüksel, 2004, s.366). MÖ 2000'lerde bölgede varlık göstermiş Kaşkaların menşei hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte İran'da yaşayan Kaşkay Türkleri ile ilişkilendirilerek Türk oldukları iddia edilmektedir (Memiş, 1990, s.110). Azzi-Hayaşalar ise Azerbaycan'da yaşayan bir Türk kavmi olan Azlarla ilişkilendirilmektedir (Albayrak, 2003, s.35). Hurriler de MÖ 3000'lerde bilhassa Gümüşhane bölgesinde kurdukları hâkimiyetle Doğu Karadeniz'in bilinen en eski sakinleri arasında sayılmaktadır (Özmenli, 1996, s.25). Hurrilerin de MÖ 5000'de Türkistan'da yaşamakta iken MÖ 4000'de Azerbaycan ve Anadolu'ya yer leştikleri (Albayrak, 2003, s.40,44,47), dolayısıyla Babilce yazılmış Tel Hariri mektuplarında geçen Hurri kökenli Turukkular'ın da Türk olduğu iddialar arasındadır (Günbattı, 2007, s.37).

Ne var ki Doğu Karadeniz Bölgesi'nin yerleşim tarihi gibi Giresun'u n en eski yerleşimi de yeterli araştırmaların yapılamamış olmaması ve daha çok da Batı merkezli tarih anlayışının bir uzantısı olarak gerçeğe aykırı bir biçimde Yunan kolonicileri ile başlatılmaktadır. Gerçekten de Doğu Karadeniz'in yerleşim ve etnik tarihi için kolonizasyon dönemi önem taşıyan dönemlerden biri olmuştur. Ancak yerleşimin Yunan kolonilerinin MÖ 10.-9. Yüzyıl ve MÖ 7. Yüzyılda bölgeye gelmeleriyle başladığı görüşünü kabul etmek, bölgenin oldukça uzun bir dönemi kapsayan geçmişini görmezden gelmek anlamına gelecektir. İlk Yunan kolonicileri güvenli limanlarda kurdukları küçük şehirlerde ticaretin durumuna göre zamanla genişlemişlerdir. İlk olarak en fazla elli kişinin barınabileceği kaleler inşa eden koloniciler, zamanla ticaret amaçlı olarak kurulan pazaryerleriyle şehirleşmeye başlamıştır (Erler, 2009, s.227). Koloniciler, güvenliklerini sağladıktan sonra bağlı buldukları merkezleri tanınamamışlar, bu

durumun sonucu olarak da yeni şehir devletleri meydana çıkmıştır. Miletosluların Doğu Karadeniz'de kurduğu ilk koloni Sinop kolonisidir. Sinop kolonisinin tüccarları daha sonra Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon gibi yeni koloniler kurmuştur. Kolonizasyon dönemi çok uzun sürmemiş, MÖ 6. Yüzyılda Perslilerin ve Kartacalıların engellemeleri neticesinde sona ermiştir.

Ünlü antik yazar Ksenophon, bölgenin önemli şehirlerinden biri olan Giresun'un Kolh ülkesi sınırları içinde olduğunu söylerken Giresun halkının menşesine ilişkin bilgi vermemiştir (Öztürk, 2005, s.425). Ancak Ordu bölgesinde olduğu gibi Giresun'da da MÖ 2000-1170'de Kızılırmak deltasında yaşayan Hititlerin kuzey komşuları ve düşmanı olan Kaşkaların varlık gösterdiği bilinmektedir (Öztürk, 2005, s.1006; Memiş, 1990, s.10). Giresun adının “Kerasus” kelimesinden geldiği ve kirazın ana vatanının Giresun olmasından dolayı bu adı aldığı düşünülmektedir (Emecen, 1997: 20) Öte yandan Giresun'un denize doğru uzanan coğrafi görünümüyle bir boynuzu andırmasından dolayı adını Yunanca boynuz anlamına gelen “Keras” sözcüğünden aldığı da iddialar arasındadır. (Şevket, 2012, s.90; Bijişkyan, 1998, s.37; Emecen, 1997, s.20). Şehrin Giresun adını alması hakkında kesin bir tarih bulunmamakla birlikte bölgeye Türklerin hâkim olmasından sonra bu adı aldığı düşünülmektedir. (Umar, 1998, s.320). MÖ 301'de Büyük İskender'in ölümünün ardından ortaya çıkan otorite boşluğunda, eski Pers krallarının soyundan gelen Kios tiranının oğlu Mithradates Kristes, Karadeniz'de ayaklanıp bağımsızlığını ilan ederek Pontus Krallığı'nı kurmuş ve Pontus'un ilk kralı olarak tarihe geçmiştir. Anadolu'nun bilinen en eski yerleşim merkezlerinden olan Amasya Pontus Krallığı'nın ilk başkenti olurken Giresun da Pontus Krallığı sınırları içine girmiştir (Öztürk, s.61, 972). Krallığın kesin kuruluş tarihi ile ilgili olarak MÖ 281 ve MÖ 266 gibi iki farklı tarih öne sürülmektedir. Uzun süren Pontus-Roma savaşlarının ardından Pontus Krallığı MÖ 63'te Roma'nın Doğu hâkimiyetini ele geçirmesiyle sona ermiştir (Tezcan, 2008, s.83-102).

Giresun'a Türkmen Göçlerinin Başlaması

Roma, Avrupa'da dağınık bulunan toplulukları bünyesine katarak MÖ 30 yılından itibaren Anadolu hâkimiyetini de büyük oranda ele geçirmiş ve Doğu Karadeniz'in yönetimini Orta Avrupalı Kelt halkının bir mensubu olan Galya/Galatlara vermiştir. 395 yılında Roma'nın Doğu ve Batı Roma olarak

ikiye ayrılmasından sonra da bölge Bizans egemenliği altına girmiştir. Bölge, Anadolu'nun büyük oranda Bizans hâkimiyeti altında bulunduğu dönemde, Hun Devleti'nin MS 216'da yıkılmasından sonra Hun göçlerine sahne olmuş, daha sonra Kıpçak, Kuman ve Peçenek Türk boyları Giresun ve çevresine yerleşmiştir (Turan, 1993, s.29-30). 1058'de Çağrı Bey'in oğlu Yakuti Bey, Doğu Karadeniz'de ilk olarak Şebinkarahisar'ı fethetmiştir (Sevim, 2000, s.38; Yınanç, 2013, s.47; Telliöğlü, 2007, s.80). Bu fetihten sonra Türkmen nüfusu bölgede artmış , Danişmentliler'in hâkimiyetleri boyunca bölge Türk yurdu haline gelmeye başlamıştır (Yınanç, 2013, s.127). Saltuklular ve Mengücekler zamanında esasen Şebinkarahisar ile sınırlı olan hâkimiyet alanı, 1277'de Çepni Türkmenlerinin Samsun'dan Giresun'a kadar uzanan bölgeye yerleşmeleriyle (Piyadeoğlu, 2009, s.86-90) genişletilerek bölgenin büyük oranda Türkleşmesi sağlanmıştır (Turan, 2008, s.299).

Bu dönem Bizanslılar, Anadolu'da güçlerini kaybetmeye başlamışlar ve yoğun iç karışıklıklar yaşamışlardır. 1203'te İstanbul'un Haçlılar/Katolikler tarafından işgal edilip Latin Devleti'nin kurulmasından sonra Bizans tahtının vârisi Komnenoslar İstanbul'dan kaçarak Gürcülerden yardım istemiş ve Gürcü Kraliçesi Tamara'nın Kıpçak Türkleri'nden kurduğu bir orduyla Doğu Karadeniz sahillerinde varlık sürmeye başlamıştır. Bizans hanedanından Aleksius Komnenos 1204'te Trabzon'u ele geçirerek hükümdarlığını ilan etmiş; Samsun, Sinop ve Karadeniz Ereğlisi'ne kadar ilerleyerek Trabzon Komnenos Krallığı'nı kurmuştur (Keçiş, 2009). Bu tarihte Giresun Komnenos Krallığı sınırlarına dahil edilmiştir. 1214'ten itibaren Trabzon Krallığı'nın etrafı Türkmenlerle çevrilmiş ve fiilen Selçuklulara bağlı bir krallık durumuna gelmiştir (Albayrak, 2003, s.72-73). 1243'ten sonra Moğollara bağlı olarak varlığını sürdüren Komnenosların 13. Yüzyılın sonunda hâkimiyet alanı Giresun ve Trabzon'la sınırlı kalmış; 1396'da Giresun'u da kaybeden Komnenosların 1461'e kadar ellerinde kalan tek bölge Trabzon olmuştur (Telliöğlü, 2009, s.123).

Osmanlı İdaresi Altında Giresun

Giresun, Trabzon'un 1461'de Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra bir kaza merkezi olmuştur. Bölgenin Samsun'dan sonra en önemli limanı durumunda olan Giresun (Kılıç-Topal, 2011, s.64). 1486'da Trabzon sancağına bağlı Zeâmet-i Kürtün adlı idarî bölgenin merkezi durumundadır.

Bölge XV. ve XVI. yüzyıllarda Çepni ve Kürtün adıyla iki ana idarî birime ayrılmıştı. Tanzimat döneminde Trabzon'a bağlanan Giresun, Trabzon eyaleti kurulunca, 1847'de Trabzon merkez livâsına dahil edilmiştir. 1850'de kazanın adı, “Giresun ma'Keşab” olarak kaydedilmiştir. Giresun 1855'te Ordu livâsına, 1856'da Trabzon livâsına, 1857'de yeniden Ordu livâsına bağlanmıştır. 1866'da Trabzon eyaletine bağlı bir livâ olan Giresun'un sınırları batıya doğru genişleyerek bugünkü adı Bulancak olan Akköy ve Piraziz'i de içine almıştır. Giresun, 1868'de yeniden Trabzon sancağının kazası durumuna gelmiştir. 4 Aralık 1920'de Giresun merkez olmak ve Tirebolu ile Ordu'yu kapsamak üzere müstakil liva halini almış, 20 Nisan 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince de livaların vilayetlere dönüşmesi münasebetiyle vilayete olmuştur (Bilgi, 2002, s.335) Şebinkarahisar'ın Giresun'a bağlanmasıyla ise vilayetin sınırları genişletilmiştir (Emecen, 1996, s.83).

TC 1925-1926 Devlet Salnâmesi'nde Giresun

Salnâmelere Dair Genel Bilgi

Bir yıl içinde yaşanan ekonomik, sosyal, bilimsel vb. olayların istatistikî veriler içeren dökümünü de sunan bilgilendirici metinler olan salnâmeler¹ Farsça “sal/yıl” ve “nâme/yazılı metin” kelimelerinden türetilmiştir (Aydın, 2009, s.51). Osmanlı'da salnâmeler resmî ve özel salnâmeler olmak üzere iki türde, resmi salnâmeler ise devlet, nezaret ve vilayet salnâmeleri olmak üzere üç grupta yayınlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin ilk devlet salnâmesi, 1847'de Mustafa Reşit Paşa'nın başlatmış olduğu çalışma neticesinde Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmıştır. Nezaret salnâmeleri ise düzenli olmamakla birlikte 1865-1908 tarihleri arasında 50 adet yayınlanmıştır (Duman, 2000, s.3). Başlıca nezaret salnâmeleri Harbiye, Bahriye, Hariciye, İlmiye, Maarif Nezaretleri tarafından hazırlanmıştır. Vilayet salnâmelerinin ilki 1866'da Saraybosna'da yayınlanmış, daha sonra Halep, Konya, Suriye ve Tuna vilayet salnâmeleri çıkarılmıştır. İkinci tür salnâmeler olan Özel Salnâmelerin ilki ise 1871'de Paris'te Ali Suavi tarafından çıkarılmıştır. Ebuzziya Tevfik tarafından çıkarılan özel salnâmeler ise oldukça ilgi çekmiştir (Sütçü, 2004, s.85).

¹ Ya da “yıllık”, “nevsal”. Fr. “annuel”, İng. “yearbook”.

Devlet salnâmeleri, ilkinin çıktığı 1847 tarihinden sonra 1848 ve 1849 yıllarında yayınına devam etmiştir. Ne var ki daha sonraları kesintisiz her yıl yayınlanamamış ve 1888 yılından itibaren düzenli olarak Sicil-i Ahval Komisyonu tarafından hazırlanmıştır. 1878 yılına kadar yaklaşık 100 küçük sayfa hacminde olan salnâmeler, bu tarihten sonra 800-900 sayfaya ulaşmıştır. 1847'den 1918'e kadar toplam 68 salnâme çıkarılmış, devlet salnâmelerinin sonuncusu 1918'de yayınlanmıştır (Aydın, 2009, s.54). Devlet salnâmelerinin yayınına Cumhuriyet döneminde de devam edilmiş ve “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi” adıyla Matbuat Müdiriyet-i Umumiyesi tarafından 1926 yılında 1925-1926, 1927 yılında 1926-1927 ve 1928'de 1927-1928 salnâmeleri olmak üzere Osmanlıca üç devlet salnâmesi yayınlanmıştır (Duman, 2000, s.35).

Cumhuriyet döneminde vilayet haline getirilmiş olan Giresun hakkında Osmanlı döneminde olduğu gibi dönemin salnâmelerinde de ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yapı hakkında tafsilatlı bilgi mevcuttur.

Giresun Vilayetinin Genel Durumu

Çalışmamızın ana kaynağı olan *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* 1925-1926 toplam 884 sayfa olup tablolar ve haritalar içermektedir. Giresun'la ilgili bölüm ise 14 sayfadır. Salnâmede yer alan bilgilere göre Giresun vilayeti 1924 yılında sahilde bulunan Tirebolu ve Görele kazalarıyla Keşap, Bulancak, Piraziz ve Yavuz Kemal nahiyelerinden müteşekkildir. Yüzölçümü 5000 kilometre kare olan vilayet, doğuda Trabzon, batıda Ordu, güneyde Karahisar-ı Şarkî² vilayetlerine ve kuzeyde Karadeniz'e sınırdır. Merkez kazasında 42, Bulancak'ta 26, Keşap'ta 66, Yavuz Kemal'de 34 köy olmak üzere toplam 194 köy ve 98 bin nüfusu, Tirebolu kazasında 117 köy ve 52 bin nüfusu, Görele kazasında 59 köy ve 48 bin nüfusu olmakla vilayetin toplam nüfusu 198 bindir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.806). 90 yıl sonra bugün Giresun'un nüfusu yaklaşık iki kat artarak 429.864'e ulaşmıştır. Aynı tarihler arasında Türkiye'nin genel nüfusunun artış oranının 5.5 kata ulaştığı

² Şebinkarahisar. 19. yüzyıla kadar sancak durumunda olan Şarkî Karahisar, 1869'da Sivas vilayetine ve ardından Trabzon vilayetine bağlandı. 1914'te bağımsız sancak durumundaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında vilayet merkezi konumunda olan Şarkîkarahisar 1933'te Giresun vilayetine bağlı bir kaza merkezi haline getirildi (Acun, 2010, s.394-395).

göz önüne alındığında Giresun'da nüfus artışının genel nüfus artış oranının altında kaldığı görülmektedir. Bu olgu da, akla ilk olarak göç olgusunu getirmektedir (Nüfus ve Demografi, www.tuik.gov.tr Erişim tarihi 29/07/2016))

1924 yılında iktisadî ve ticarî bir merkez olan Giresun vilayeti, Karahisar-ı Şarkî ve Erzincan vilayetinin bir kısmından ve Malatya, Dersim, Harput vilayetlerinden en kısa olarak ulaşılabilecek tek ihraç iskelesi durumundadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.806).

Ziraat, Hayvancılık ve İhracat

1924 yılı itibariyle Giresun arazisi; sahilden güneye doğru yükselerek Karahisar-ı Şarkî hududunda 1500 metre yüksekliğe kadar dağlık, tepelik ve engebeli araziden müteşekkildir ve düz, geniş ova ve uzun vadilerden yoksundur. Arazinin yüzde 26'sı orman, yüzde 11'i ziraat yapılmayan arazi ve yüzde 14'ü ziraat arazisi, yüzde 32'si fındık bahçesi, yüzde 15'i yayla ve meradır. Ziraat arazisinin her sene yüzde 10'u ekilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.807). 2013 yılı verilerine göre Giresun'un yüzde 32'si ormanlık alandır ve 1924'ten günümüze ormanlık alanın yalnızca yüzde 6 oranında arttığı görülmektedir. 1924 yılında fındık tarımı ile birlikte tarım yapılan toplam alan yüzde 46 iken 2013 yılı verilerine göre toplam tarım alanı yüzde 26'ya düşmüştür ve bu oranın yüzde 64'ünü fındık alanı oluşturmaktadır. 1924'ten günümüze Giresun'un tarım arazisi yarı yarıya azalmıştır. 1924 yılında yüzde 15 oranında bulunan çayırılık ve mera arazisi günümüzde yüzde 22 oranına ulaşmıştır (<http://www.doka.org.tr/TR/Bolgemiz/Giresun> Erişim tarihi 29/07/2016)

Giresun vilayetinde 1924 yılında birinci derecede fındık ve meyve ağacı, ikinci derecede hububat ve sebze tarımı yapılmaktadır. Fındık bahçeleri, sahilden itibaren 70-80 kilometre içeri doğru 500 metre yüksekliğe kadar olan alanlarda bulunmaktadır. Her sene asgari 100 bin, azami 600 bin kantar (beher kantar elli okkadır) fındık toplanıp tümü Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Fındık mahsulatının yüzde 90'ı yerli fabrikalarda kırılıp iç halinde ve pek azı kabuklu sivri fındık olarak Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Fındığı iç haline getirmek için 30'u mot orlu, 50'si elle çalışan toplam 80 kadar fındık kırma fabrikası mevcuttur (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.807).

Vilayetin tamamında 21.899 baş koyun, 22.178 baş karakeçi olmak üzere toplam 105.211 küçükbaş hayvan mevcuttur. Vilayetin tamamında üretilen yaklaşık 11 bin kilo tereyağ İstanbul'a ihraç edilmekte ve Trabzon tereyağı adıyla satılmaktadır. (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.807).

Giresun Rüsumat (Vergi) Müdüriyeti'nin 1924 senesi zarfında yapılan ihracaat miktarı hakkındaki verileri şöyledir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.808-809):

Tablo 1- 1924 Senesi Mahsulat ve Mamulat İhracat Miktarı

Mahsulât veya mamulâtın cinsi	Kilosu	Kıymeti	
		G	Lira
Sadeyağ	10286		9230
Peynir	160		40
Yumurta	79050	45	29495
Tuzlu Hamsi	15315		1830
Fındıkkabuklu	243626		29733
Fındık içi	2616790		2321884
Çürük Fındık içi	5925		600
Ceviz	6300		1360
Ceviz içi	6125	75	3543
Elma	4500		500
Fasulye	27840		3539
Ağaç tekne	10180		3400
Ağaç dolap	120		7
Özel ve ev eşyası	1280		1146
Ayna	50		20
Dikiş makinesi	50		60
Mısır	268217		23610
Dikik	16732	57	3462
Nişasta ve Güllaç	2150	60	919
Makaron ve şa'riyye	18359	60	4296

Tablo 2- 1924 Senesi Ticari Ürün İhracat Miktarı

Malın ismi	Miktarı		Kıymeti	
	Gram	Kilosu	G	Lira
Peksimet		44	50	12
Bisküvi		307	90	160
Hurma		3290	22	590
Limon		136	50	23
Soğan		1025		152
Pirinç		5000		780
Çay		1607	24	2995
Kahve	500	19879	41	16917
Şeker		266857	50	83138
Saman		90		5
Yumurta talaşı		5000		350
Kuru gün		1624		1452
Kösele	500	7301		11931
Matbaa kâğıdı		218		43
Kitap	500	19		28
Sigara kâğıdı		349		557
Pamuk ipliği		207		275
Pamuk mensucat		13997	67	31660
Kanaviçe çuval		153635	16	59758
Kaba ketenden bez		174		85
Yük mensucat		565		3465
Yük kısmı		66374		374
Elbise				414
Demir dökme su borusu		25865		3078
		1534		252
Demir ekmeç sacı		96576		14201
Demir çivi		2000		370
Demir dikenli tel		3729		621
Demir levha sac		1000		316
Çelik		2400		527
Galvanizli sac		4900		1025
Galvanizli teneke		15		6
Demir kilit		25		7
Çinko avanı		1		2
Çakı bıçağı		146520		4590
Çimento		40		16
Alçı		200		76
Zımpara madeni		4		50
Çay takımı		14672		2450

Adi pencere camı		3		8
Gramofon plağı		2762		2157
Makine ve aleti		48		580
Yerölçüm aleti		326		225
Baskül		150		25
Dirhem		169940		29780
Gazyağı		3400		1000
Makine yağı		6860		5331
Ağaç saplı (?)				

Tirebolu kazası iskelesinden ihraç edilen mahsul ve mamulât eşyanın cinsi, miktarı ve değerleri ise şöyledir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.810-811):

Tablo 3- 1924 Senesi Tirebolu Kazası İhracat Miktarı

Malın cinsi	Miktarı Kilosu	Adedi	Kıymeti Lira
Fındık	444500	5000 çuval	117500
Fındık içi	50000	700 “	500000
Çürük iç	4000	20 “	800
Mısır	24000	300 “	2400
Pirinç	40000	800 “	16000
Fasulye	117000	2500 “	14000
Ceviz	86000	2000 “	8600
Elma	40000	350 sandık	2000
Armut	40000	Dökme	2000
Üzüm	1000	“	100
Soğan	2000	“	200
Sade yağ	5000	200 fiçi teneke	5000
Çökelek	1500	50 parça	300
Hurma	2000	35 çuval	200
Erz (?)	2550	40 “	255
Mısır unu	15000	200 “	900
Bal	500	10 teneke	250
Bal mumu	1000	20 çuval	800
Patates	1000	25 “	100
Buğday unu	2000	35 “	600
Kavurma	300	15 teneke	250
Tavuk	3000	1500	750
Portakal	3806	73 sandık	400

Tavlı hamsi balığı	400	12 teneke	20
Balık yağı	4855	300 varil, teneke	1300
Kızılağaç tahtası	5400	1000	500
Kızılağaç küfesi	2112	45 sandık	400
Kireç	46800	633 çuval	2340
Koyun	4750	190 adet	1910
Koyun ve keçi derisi	5490	101 bağ	4000
Hurda bakır	300	8 çuval	120
Tuz	7250	86 “	800
Gaz yağı	6232	4000 teneke	1200
Çam tahtası	16308	2462 adet	1000
Şimşir kaşık	5449	117 çuval	2700
Yumurta	15000	100 sandık	7500
Kunduz kökü	1000	15 çuval	800
(kürkü?)	500	10 “	100
Sarımsak			

Tirebolu kazası iskelesine gelen mahsulât ve mamulat eşyasının cins, miktar ve kıymetleri şöyledir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.812-813):

Tablo 4- 1924 Senesi Tirebolu Kazası İskelesine Gelen Eşya Miktarı

Malın cinsi	Miktarı Kilosu	Parça Adet	Kıymeti Lira
Manifatura	47500	270 parça	95034
Hırdavat	9500	110 sandık ve parça	19000
Buğday dukakı	65499	1100 çuval	19640
Şeker	9225	150 sandık	46125
Gaz yağı	15000	1000 teneke	3000
Sabun	70500	180 çuval	35250
Çivi	9450	434 sandık	28350
Kösele	5950	70 balya	11854
Üzüm	2520	50 çuval	1160
İncir	370	15 “	155
Arpa	8360	120 “	1254
Patates	1000	20 “	100
İç yağı	600	10 “	500
Sahtiyan	650	15 bağ	700
Makine yağı	300	20 teneke	150
Sigara kâğıdı	400	20 sandık	800
Kepek	600	15 çuval	120
Mısır	500	20 sandık	250

Helva	200	10 teneke	200
Zeytin	2450	20 sandık teneke	1125
Zeytinyağı	300	20 teneke	180
Limon	400	12 sandık	150
Kayısı	1500	30 çuval	750
Hurma	400	8 sandık	200
Çimento	1500	30 torba	300
Zücaciye	1000	35 parça	2000
Peştemal	1000	20 sandık	1500
Soğan	6400	100 çuval	640
Sac	1491	96 bağ	740
Kuru sığır derisi	1300	14 balya	1000
Kahve	400	15 çuval	560
Cam	800	15 sandık	400
Çelik	3600	15 “	1800
Bandrollü sigara	1978	50 “	3900
Karpuz kavun	2600	0 dökme	260
Kürek	1200	30 bağ	500
Tıbbi ecza	200	40 sandık	800
Kurabiye	400	20 “	200
Sarımsak	500	10 çuval	80

Günümüzde ilde tarımsal üretimin niteliğinin esasen aynı kaldığı görülmektedir. Buna göre fındık dışında, tahıl, meyve üretimi ile et, süt, yumurta, bal ve deniz ürünleri gibi hayvansal üretim sürmektedir (<http://www.doka.org.tr/TR/Bolgemiz/Giresun> Erişim tarihi 29/07/2016)

Ticaret ve Gelirler

Giresun merkez vilayette 1924 yılı itibariyle 8 anonim sigorta şirketinin şubesi ile fındık işleri yapan 2 yabancı kolektif şirket bulunmaktadır. 2013 yılı verilerine göre Giresun'daki sanayi kuruluşları sayısı 206, bu kuruluşlarda çalışanların sayısı 4.207'dir. Buna göre ilde, her ne kadar günümüz için hâlâ çok yetersiz bir görünüm arz etse de, 1924 yılından bugüne Türkiye'nin genel durumuyla paralel olarak sanayileşmenin arttığı görülmektedir (<http://www.doka.org.tr/TR/Bolgemiz/Giresun> Erişim tarihi 29/07/2016)

1924 yılı itibariyle bir yıl içinde Giresun limanına girip çıkan gemi adedi 327 Türk, 21 Fransız, 61 İtalyan, 4 Alman, 3 Yunan olmak üzere toplam 416 vapurdur. Bunların yekûnu 655.64 tondur. Giresun limanında

kayıtlı dört tonluk 4 adet motor, 116 tonluk 29 adet çapar, yirmi tonluk 20 adet filika ve 151 tonluk 95 kotra mevcuttur.

1924 yılında Giresun vilayetinde 25 fındık tüccarı ve 9 manifatura tüccarı bulunmaktadır.

Vilayetin 1924 senesi umumi gelirleri toplamı 750.000 lira olup özel gelirler toplamı da 143.355 liradır. Vergi gelirleri 130.913 lira, Düyun-ı Umumiye geliri 162.031 lira, posta ve telgraf geliri 17.983 lira, Tekel idaresi geliri 38.030 lira, liman idaresi geliri 3.500 lira, orman dairesi geliri 2000 lira ve sıhhiye geliri de 433 liradır. Giresun belediyesinin geliri 88.994 lira, Tirebolu kazası belediyesinin 5.500 lira ve Görele kazası belediyesinin 6.731 lira olup Giresun'a bağlı Keşap nahiyesi belediyesinin geliri 2.330 lira, Bulancak nahiyesinin 7.300 lira, Piraziz nahiyesinin 1.490 lira, Keşap nahiyesi Yolağzı belediyesinin 1.322 lira, Tirebolu kazası Espiye belediyesinin geliri 2.030 liradır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.814).

Okul ve Öğrenci Sayısı

1924 yılı itibariyle vilayet dahilinde 2.880 öğrencili 50 resmî erkek okulu, 357 öğrencili 7 resmî kız okulu, 75 öğrencili bir ana okulu, 69 öğrencili bir özel okul ve 417 öğrencili bir jandarma okulu vardır. 1924 yılında toplam öğrenci sayısı 3.798, toplam okul sayısı 60'tır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.815). 1925 yılında tüm Türkiye'de toplam okul sayısının yaklaşık 5000 olduğu ve çoğunluğunun da İstanbul ve İzmir gibi Osmanlı Devleti'nin önemli iki şehrinde toplandığı bilgisi göz önünde bulundurularak Giresun'un 1924 yılı okullaşma oranı hakkında iyimser bir değerlendirme yapmak mümkündür (Koçer, 1974, s.93) Öte yandan 2013 yılında okul sayısı 485'e, öğrenci sayısı 78.976'ya yükselmiştir. Aynı yıllar arasında nüfus iki kat artarken okul sayısı 8 kat, öğrenci sayısı ise yaklaşık 20 kat artmıştır (<http://www.doka.org.tr/TR/Bolgemiz/Giresun> Erişim tarihi 29/07/2016).

Cemiyetler

1924 yılında Görele kazasında bir Ticaret Odası ile Tayyare Cemiyeti, Öksüzler Yurdu, Himaye-i Etfal ve Hilal-i Ahmer Cemiyetleri, Tirebolu kazasında da bir Ticaret Odası ile Himaye-i Etfal Cemiyeti, Tayyare Cemiyeti ve Cumhuriyet Halk Fırkası şubesi vardır. Giresun kazasında Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk Ocağı, Spor Mıntıkası Heyeti, Hilal Spor

Kulübü, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Tayyare Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Muallimler Birliği, İhtiyat Zabıtları ve Musiki Cemiyetleri ile bir de Ticaret Odası bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.815).

Adli Olaylar

1924 senesi zarfında Giresun kazasında 75 çeşitli yaralama olayı vuku bulmuştur. Tirebolu kazasında 1924 senesinde 506 yaralama olayı yaşanmış ve 131 kişi mahkûm olmuştur. Tirebolu kazasında bir sene içinde 127 yaralama olayı yaşanmıştır. Görele kazasında 1924 senesinde 401 yaralama olayı yaşanmış ve 220 kişi mahkûm edilmiştir.

Gazete ve Mecmualar

1924 yılı itibariyle ilde iki gazete ve bir dergi yayınlanmaktadır. *Şen Yuva Mecmuası*, 1 Nisan 1924 tarihinde yayın hayatına atılmıştır. İlmî ve edebî içerikli olan mecmuanın imtiyaz sahibi Ahmet Hilmi, sorumlu müdürü Şükrü Turgut Bey'dir. Yazı heyeti, öğretmenlerden oluşmaktadır. Mecmua, 1 Nisan 1924'te *Genç Mektepliler* adıyla yayınlanmış ancak 1 Haziran 1924'te *Şen Yuva* adını almıştır. Her yıl sadece Temmuz ve Ağustos aylarında yayınlanmamaktadır.

Giresun'da yayınlanan iki gazeteden biri siyasi *Yeşil Giresun* gazetesi ile haftalık olarak yayınlanan resmî *Giresun* gazetesidir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.816).

1927 yılında Türkiye'de 63 vilayetin 49'unda gazete ve dergi i yayınlanmaktadır. 49 vilayette yayınlanan gazete ve derginin toplam sayısı ise yaklaşık 230'dur ve bunların 100'ü İstanbul'da yayınlanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928). Bu tabloya bakıldığında Giresun vilayetinin süreli yayın alanında iyimser bir görüntü sunduğu sonucuna varılabilir.

Âmir ve Memurlar

Giresun vilayetinin 1924 yılı mülki âmir ve memur listesi ise şöyledir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.816-817):

Tablo 5- Giresun Vilayeti Memurları

Memuriyet	İsmi
Vali	Mehmed Rıfat Bey
Defterdar	Zeynelabidin Bey
Tahrirat müdürü	Ali Fikri Bey
Müftü	Hüseyin Kadri Bey
Mahkeme-i asliye reisi	Nazmi Bey
Cinayat müdde-î umumisi	Mehmed Hamdi Bey
Mahkeme-i asliye-i umumi	Selahaddin Bey
Mahkeme-i asliye azası	Avni Bey
Mahkeme-i asliye azası mülazımı	Avni Bey
Mahkeme-i asliye azası mülazımı	Celil Bey
Müstantik	Feridun Necdet Bey
Jandarma kumandanı (kaymakam)	Süleyman Tevfik Bey
Maarif müdürü	İsmail Kemal Bey
Sıhhiye müdürü	Eyüb Sabri Bey
Muhasebe-i hususiye müdürü	Eyüb Bey
Tapu müdürü	Ömer Muhlis Bey
Ziraat müdürü	Hüseyin Avni Bey
Emlak-ı milliye müdürü	Kadri Bey
Nüfus müdürü	Osman Bey
Baytar müdürü	Vehbi Magmumi Bey
Evkaf müdürü	Servet Bey
Rüsûmat müdürü	Asım Bey
Posta ve telgraf müdürü	Zühdü Bey
Başmühendis	İbrahim Edhem Bey
Muhasebe mümeyyizi	Haşim Fikri Bey
Varidat mümeyyizi	Ali Remzi Bey
Belediye reisi	Hasan Vehbi Bey

Tirebolu ve Görele kazalarının mülki âmir ve memur listesi şöyledir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926, s.818):

Tablo 6- Tirebolu ve Görele Kazaları Memurları

Tirebolu Kazası	
Memuriyet	İsmi
Kaymakam	Dilaver Bey
Mal müdürü	Şükrü Bey
Müftü	Ahmed Necmeddin Efendi
Mahkeme-i asliye reisi	Mehmed Tevfik Bey
Mahkeme-i müddei umumiyesi	Hüseyin İhsan Bey
Mahkeme azası	Ahmed Zühdü Bey
Mahkeme azası	Seyyid Yahya Bey
Müstentik	Abdullah Bey
Posta ve telgraf müdürü	Salim Hayri Bey
Görele Kazası	
Memuriyet	İsmi
Kaimakam	Tahsin Bey
Mal müdürü	Temel Vasfi Bey
Müftü	Abdusselam Bey
Mahkeme-i asliye reisi	Halil Bey
Mahkeme-i müddei umumisi	-
Mahkeme azası	Halil Bey
Mahkeme azası	-
Müstantik	Muharrem Azmi Bey

Sonuç

4 Aralık 1920'de müstakil liva, 20 Nisan 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince de vilayet halini almış olan Giresun, *TC Devlet Salnâmesi*'ne göre Cumhuriyet'in ilk yılında bölgenin önemli ihraç iskelesi durumunda olan Türkiye'nin iktisadi ve ticari merkezlerinden biridir. Giresun limanında yaşanan yabancı gemi trafiğinin bu sonuca ulaşılmasında önemli bir etkisi olmalıdır. Vilayet bu özelliğinin yanı sıra bir tarım vilayetidir ve temel tarım ürünü fındıktır. 1924 yılında bilhassa İstanbul'a yapılan hayvansal tarım ürünü (tereyağ) ihracı, vilayetin ekonomik faaliyetleri arasında dikkat çekmektedir.

1924 yılında iktisadi, ticari bir merkez ve ekonomisinin önemli bir kısmını tarımın teşkil ettiği vilayetin günümüzde toplam tarım alanı yüzde 46'dan yüzde 26'ya düşmüş, dolayısıyla tarım faaliyeti gerilemiştir. Belli bir büyüme oranına ulaşmış olsa da bugün sanayinin hâlâ yetersiz düzeyde

bulunması ve tarım faaliyetinin de gerilemiş olması, şehrin işsizlik sorununun temel nedenleri görünümündedir. Öte yandan Giresun limanının da 1924 yılındaki önemini kaybetmiş olması nedenler arasındadır.

1924 yılında Giresun'da mevcut okul miktarının, aynı dönemde tüm Türkiye'nin okul miktarı göz önüne alındığında iyimser bir tablo arz ettiği görülmektedir. 1924'ten günümüze vilayette nüfus iki kat artarken okullaşma oranı ve öğrenci sayısında Türkiye genelinde yaşanan gelişmeye paralel olarak büyük artış yaşanmış, okul sayısı 8 kat, öğrenci sayısı ise yaklaşık 20 kat artmıştır.

Cumhuriyet Halk Fırkası ve Tayyare Cemiyeti gibi erken Cumhuriyet döneminin belli başlı kurumlarının şubeleri ile Osmanlı döneminin kurumlarının şubelerinin de 1924'te vilayette mevcut olduğu görülmektedir. 1927 yılında Türkiye'de 63 vilayetin 49'unda gazete ve dergi yayınlanırken, 1924 yılında Giresun'un üç süreli yayınının bulunması, Giresun vilayetinin süreli yayın alanında da iyimser bir görüntü sunduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Acun, F. (2010). Şebinkarahisar. *İslam Ansiklopedisi-38*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Albayrak, H. (2003). Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus. İstanbul: Babıali Kitaplığı.
- Aydın, B. (2009). Salnâme. *İslam Ansiklopedisi-36*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı.
- Bijışkyan, P. M. (1969). Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bilgi, N. (2002). Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920 -1950). *Türkler-17*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Duman, H. (2000). Osmanlı Salnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu. Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Duran, Y. (2003). *Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyasının İncelenmesinde Yeni Bir Yaklaşım*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gavaz, Ö. S. (2008, Aralık). Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Suppiluliuma Döneminde Anadolu. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 21-39.
- Emecen, F. (1996). Giresun. *İslam Ansiklopedisi-14*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Emecen, F. (1997). Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri, *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996)*, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları.
- Erler, M. Y. (2009, Kış). Pont Ahşaena (Kara Deniz) Mirası Karşısında Türk Stratejisinin Tarihi Zeminine Üzerine Bir Değerlendirme. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 227.
- Günbattı, C. (2007). Sumerler, Gutlar, Hattiler, Huriler, Urartular. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- <http://www.tuik.gov.tr> "Nüfus ve Demografi" Erişim tarihi 29/07/2016
- <http://www.doka.org.tr/TR/Bolgemiz/Giresun> Erişim tarihi 29/07/2016
- Keçiş, M. (2009). *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, D.-Topal, İ. (2011, Aralık). Salnâmelerde Giresun'un Sosyal ve Dini Yapısı 1869 -1905, *Karadeniz*, 13, 63-79.
- Kıymet, K. (2004). *MÖ II. Binde Orta Karadeniz Bölgesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçer, H. A. (1974). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.
- Kuruca, N. (Bahar, 2006). Giresun Tarih ve Kültür Araştırmalarına Dair Kaynakça, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 9, 55-69.
- Memiş, E. (1990). MÖ 2. Binyılda Hitit-Gaşka Münasebetleri, *Uluslararası Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi*, Samsun.
- Özgül, O. (2011, İlkbahar). Eskiçağ'da Narman Havzası, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 98-99.
- Özmenli, M. (1996). *Eskiçağ'da Gümüşhane ve Bayburt*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Öztürk, Ö. (2005). Giresun, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük I*, İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Öztürk, Ö. (2005). Ordu, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük II*, İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Piyadeoğlu, C. (2009). Büyük Selçukluların Doğu Karadeniz Bölgesinde Faaliyetleri. *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008- 1*, Ankara: Giresun Belediyesi Yayınları.
- Sevim, A. (2000). Anadolu'nun Fethi, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Sütçü, T. (2004). Sosyal Bilimlerde Araştırma Kaynağı Olarak Salnâmeler ve Yıllıklar. *İlmî Araştırmalar*, 18, 79-92.
- Şevket, Ş. (2012). Trabzon Tarihi. İstanbul: Kurtuba Kitap.
- Tellioğlu, İ. (2007). Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Komnenos Hâkimiyeti. *Pontus Sorunu*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Sever, İ. (2009). XIV. Yüzyılın Ortalarında Trabzon Komnenos Devleti-Ceneviz İlişkileri ve Ceneviz'in Giresun Baskını. *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler I*. Giresun Belediyesi.
- Tellioğlu, İ. (2007). Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler. Trabzon: Serander Yayınları.
- Tezcan, M. (2007). Pontos Krallığı (MÖ III-MS IV. Yüzyıl). *Pontus Sorunu*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Turan, O. (1993). Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (2008). Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1925-1926. (1926). İstanbul: Matbu-i Âmire.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1927-1928. (1928) Ankara: Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi.
- Umar, B. (1998). Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Yınanç, M. H. (2013). Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yüksel, A. (2004). Doğu Karadeniz'de Rum Yerleşmesinin Niteliği, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV, 366.

Görsel Sanatlar (Resim-İş) Öğretmenliği Özel Yetenek Seçme Sınavları İçin Düzenlenen Görsel Algı Testlerinin Akademik Başarıyla İlişkisi*

Received/Geliş: 07/04/2016
Accepted/Kabul: 29/09/2016

Selahattin YILMAZ**

Öz

Eğitim fakülteleri, güzel sanatlar eğitimi bölümleri, görsel sanatlar öğretmenliği (Resim-iş) programlarına öğrenci seçme amacıyla yapılan özel yetenek sınavları model ve yöntemleri kurumdan kuruma değişmesine karşın, figürden desen ve imgesel tasarım yöntemleri eleme ve yerleştirmede yaygın olarak kullanılmaktadır. Bir sınav modeli, tanımlanan nitelikteki bireyleri ayırt edici olmalıdır. Görsel sanatlar öğretmenliği programına alınacak adayların istedik niteliklerinin tanımlanması, özel yetenek sınavı modelinin oluşturulmasında yol gösterici olabilir. Araştırma, sorgulama, problem çözme, yaratıcı düşünme, duyarlılık, kesintisiz üretme, insan sevgisi, toplumsal ve bireysel sorumluluk sanat eğitimcisi adaylarını tanımlamada akla ilk gelen kavramlardır. Ayrıca bu adaylardan, bilişsel, duyuşsal, devinışsel ve sezgisel alanda gelişmeye açıklık beklenir.

Figürden desen ve imgesel tasarım yöntemleri adayların istedik niteliklerini ölçüp ölçmediği tartışma konusudur. Bu nedenle Batı Karadeniz Bölgesindeki bir üniversitenin görsel sanatlar eğitimi programı özel yetenek sınavları için bir model oluşturulmuş ve hazırlanan model bir süre uygulanmıştır. Model figürden desen ve imgesel tasarımın yanında görsel algı testi, portfolyo değerlendirmesi ve görüşmeyi içermektedir.

Modelin uygulandığı yıllardaki araştırmacının sorumluluğunu yüklediği bir çalışma grubu tarafından hazırlanan görsel algı testleri; ortak özellikleri seçme, farklıyı ayırt etme, parçalardan bütün oluşturma, diziyi tamamlama, sınıflama, şekiller arasındaki ilişkiyi seçme, görünmeyen alanı tahmin etme, kesitler, açılımlar, uzayda dönme gibi analiz ve sentez düzeyinde düşünme becerilerini ölçmeye yönelik sorulardan oluşturulmuştur. Testlerin hazırlanmasında yurtiçi ve yurtdışı kaynaklar kullanılmış, aday sorular hazırlanmış, akran gruplarına uygulanmış, soruların ayırıcılık gücü hesaplanmış, ayırıcılık gücü yüksek olan sorular seçilip, uzman görüşü alınarak testlere son hali verilmiş, akran gruplarına uygulanarak geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır.

Bu araştırmada görsel sanatlar öğretmenliği programına kayıt yaptıran öğrencilerin görsel algı test puanları ile birinci sınıf ve dördüncü sınıf akademik başarı puanları arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Araştırma sonunda adayların test puanları ile birinci

* ÇOMÜ II. Ulusal Güzel Sanatlar Eğitimi Sempozyumunda sunulan "Resim-iş öğretmenliği özel yetenek sınavlarında görsel algı testlerinin yeri" başlıklı sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

**Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü. sartyilmaz@gmail.com,

sınıf ve mezuniyet akademik başarıları puanları arasında yüksek düzeyde korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmış; bu sonuçlar doğrultusunda özel yetenek seçme sınavlarında bu tür testlerin kullanılabilirliğine ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Görsel sanatlar, Özel yetenek sınavı, Görsel algı testi

The relation between visual perception tests organized for special talent exams and academic achievement in art teaching program

Abstract

Although the models and methods for *special talent exams* implemented to select students for art teaching program in education faculties are different at each institution, designing from figure and imaginative design methods are widely used in elimination and/or placement. These methods must measure the defined qualifications of the candidates. Therefore, a model was created and implemented to art teaching program special talent exams in a university in the Western Black Sea Region for a period of time. The model included visual perception test, portfolio assessment and interviews in addition to drawing and imaginative design.

Visual perception tests which are prepared by a work group including the researcher of the subject are composed of questions that aim to quantificate test skills such as selecting common traits, discriminating differences, forming a whole from parts, completing sequences, classifying, selecting the relationship among shapes, estimating the invisible area and thinking skills at analysis and synthesis level including sections, expansions and spatial rotation. The study examined the relationship between art teaching program students' visual perception test scores and their academic achievement scores. The study utilized Pearson Correlation, Post Hoc Analysis and ANOVA statistics and the results point to a high level relationship between academic achievement scores for first year and graduation and visual perception test scores.

In this study the relationship between first and fourth class academic achievement scores and visual perception test scores of students enrolled in the art teaching program has been questioned.

The study found high level correlation between academic achievement and test scores of the candidates; this result in line proposals were developed about the availability of such tests for special talent exams.

Keywords: Visual arts, Special talent exams, Visual perception tests

Giriş

Eğitim fakültelerinin görsel sanatlar öğretmenliği programlarına öğrenci seçmek amacıyla yapılan özel yetenek sınavlarının yöntem ve aşamaları üzerine yoğun tartışmaların yapılmasına karşın ortak bir sınav modeli düşüncesine ulaşılamamıştır. Sınavların omurgasını oluşturan canlı modelden desen ve imgesel tasarımın yanında sözel anlatım becerilerinin ve sanat kültürünün ölçüldüğü açık uçlu sorulardan oluşan sınav türlerinin yanında, çoktan seçmeli testler, görüşme, görsel belleklerinin ölçüldüğü farklı sınav türlerinden yararlanıldığı bilinmekte ve bu konu sıklıkla gündeme gelmektedir. Adayların alan ve alan dışı gibi farklı ortaöğretim programlarından mezun olmaları tartışmaya yeni boyutlar kazandırmaktadır. Görsel sanatlar öğretmenliği programına başvuran adayların büyük bir kısmının hazırlık kurslarına katılarak hazırlandığı bilinmekte; dolayısıyla sınavlarda öğrencilerin ortaöğretim kurumlarındaki kazanımlarının yanında okul dışında elde ettiği becerilerin ölçüldüğü tartışmalara konu olmaktadır.

Hazırlık kurslarının bir kısmı uzun süreli ve akademik düzeyde programlarla adayları eğitirken, niteliklerinin tartışmalı olduğu bir kısım kurslar salt yetenek sınavlarına yönelmekte; yükseköğretime geçiş sınavları sonunda herhangi bir yükseköğretim kurumuna yerleşemeyen gençlerin umut kapısı olmaktadır. Bu tür kurslarda desen ve imgesel tasarıma yönelik çalışmalar yapılmakta, estetik ve sanatsal kültürlenmeye yönelik etkinlikler göz ardı edilmektedir. Üstelik devrimsel alandaki yanlış öğrenmelerin yeni öğrenmelere ket vurduğu ve bunların düzeltilmesinin yeni öğrenmelerden daha zor olduğu bilinmektedir. Öztürk'ün (2007) belirttiği gibi özel yetenek sınavları desenlerinde birbirine benzer figürlere, mekanlara ve motiflere rastlanmaktadır. Özel yetenek seçme sınavları hazırlık kurslarında birbirine benzeyen figürlerin, mekanların ve motiflerin tekrar tekrar yaptırılarak aday öğrencilere ezberlettirilmektedir. Özel yetenek sınavlarında çizilen desenler irdelendiğinde, desenleri adayların hazırlandıkları bazı kurslara göre gruplandırmak da olasıdır.

Diğer taraftan görsel sanatlar alanındaki ölçme ve değerlendirmede somut ölçütler belirlense bile tümüyle öznellikten arındırılmamaktadır. Kırışoğlu'nun yaptığı bir çalışmada belirtildiği gibi aynı desen 20-100, 40-100 ya da 25-100 arasında değişen puanlarla değerlendirilebilmektedir (Kırışoğlu,

1995, 115). Öznellik, kurumların ya da değerlendirme jürisi üyelerinin beklentilerindeki farklılıklar olarak görülebilir; kimileri gelişmeye açıklığı temel alırken, kimileri olgunlaşmayı önemsemektedir. Genellikle desen ve imgesel tasarım gibi iki aşamadan oluşan özel yetenek sınavlarında eleme desenden mi yapılmalı, imgesel tasarımdan mı sorusu da tartışılması gereken bir sorudur.

Araştırmanın yürütüldüğü üniversitenin görsel sanatlar öğretmenliği programları özel yetenek sınavlarında bir süre imgesel tasarım eleme basamağının ölçütlerinden biri iken sonrasında figürden desen eleme ölçütü olarak kullanılmaktadır. Tablo 1 deki örnek notlarda görüldüğü gibi bazı adayların desen puanlarıyla imgesel tasarım puanları arasında farklar dikkat çekicidir. İmgesel tasarım ve figürden desen sınavlarının eleme ve seçme amaçlı yer değiştirilmesi durumunda, bu adaylardan hiçbiri eleme aşamasını geçemeyecek ve görsel sanatlar öğretmenliği programında öğrenim görme hakkını elde edemeyecektir.

Tablo 1. Eleme sınavının imgesel tasarımdan ve figürden desenden yapıldığı iki ayrı sınava giren adayların imgesel tasarım ve desen sınavı puanlarından örnekler

Sınavlar		Örnek puanlar					
A sınavı	Eleme sınavı	İmgesel Tasarım	96	89	88	88	85
	Seçme sınavı	Desen	32	35	45	29	28
B sınavı	Eleme sınavı	Desen	95	93	95	98	96
	Seçme sınavı	İmgesel Tasarım	51	46	50	52	45

Tablo 1 deki örneklerde görüldüğü gibi; eleme sınavının imgesel tasarım yoluyla yapıldığı sınavda 85 le 96 arasında puan alan adayların figürden desen puanları 28 le 45 arasında değişmektedir. Eleme sınavının figürden desen yöntemiyle yapıldığı başka bir sınavda da benzer bir durum söz konusudur. Desen sınavından 93 ile 98 arasında puan alan adayların imgesel tasarım puanları 46 ile 52 arasındadır. Dolayısıyla başarı taban puanının 55 olduğu bir sınav sisteminde eleme ve seçme sınavlarının yer değişmesi durumunda yukarıda puanları belirtilen öğrencilerin başarısız sayılması olasıdır.

Burada vurgulanması gereken desen ve imgesel tasarım sınavlarının eleme ve seçmeden çok adayların hangi özelliklerini ölçtüğü ve yetenek kavramına yüklenen anlamdır. Söz konusu bu sınavlardaki çizimler dikkatli çözümlenmelerle adayların kişiliği hakkında ipuçları elde etmek olasıdır.

Kişilik kuramcılarında Jung, kişilikte dışadönüklük (extraversion) ve içedönüklük (introversion) olarak iki temel yönelim olduğunu ileri sürer. Jung'a (1971) göre, insanda dört temel psikolojik işlev vardır. Bunlar düşünme, hissetme, duyumsama ve sezmedir. İçedönüklük dışadönüklük tutumları, dört temel işlevle birlikte düşünülünce düşünen dışadönük, hisseden dışadönük, duyumsayan dışadönük, sezgisel dışadönük, düşünen içedönük, hisseden içedönük, duyumsayan içedönük ve sezgisel içedönük tipleri olarak sekiz ayrı kişilik tipi ortaya çıkar (Yanbastı, 1990). Read (Akt. San, 1977, 55) dışadönüklük ve içedönüklüğü öznel ve nesnel tutumlar olarak tanılamakta, birey çocukluk döneminde öznel bir tutuma sahipken, zamanla nesnel tutumlara yöneldiğini, ancak bu iki tutumdan birinin başat olduğunu belirtmektedir. Söz konusu kişilik tipleri sanatsal üretimde nesnel/öznel gerçekçilik, nesnel/öznel gerçeküstüçülük, nesnel/öznel dışavurumculuk ve nesnel/öznel sezgicilik olarak sekiz görsel anlatım yaklaşımı olarak karşımıza çıkar (Bkz. San, 1977, 66-72). Diğer taraftan kişilikle gerek sanatsal gerekse akademik başarı arasında bir bağlantı olduğu bilinmektedir. Başarılı bireylerin genel olarak; kendini tanıyan, sorumluluk alabilen, amacını belirleyen, bir problem karşısında iyice düşünerek hareket eden, zamanı iyi kullanan, dinlemeyi, gözlemeyi, susmayı bilen, yardım isteyebilen, başarılarıyla övünen ve başarısızlık karşısında yılmadan çalışmalarına devam eden, sebepleri dışında değil içinde arayan, kendini bir işe adayabilen ve kararlı olan bireyler olduğu belirtilmektedir (Davaslıgil, 1990, Baltaş, 1997; Köse, 1998; akt. Kağan Keskin ve Yapıcı, 2008). Dolayısıyla yükseköğretim öncesi dışadönüklük-içedönüklük ya da nesnellik ve öznellik karşıtlıklarından birinin baskın olarak belirginleştiği, bunun da onların sanatsal çalışmalarındaki seçimlerini etkilediği, bunun ergenlerin sanatsal üretimlerinde nesnel ya da öznel tutum geliştirmelerine neden olduğu söylenebilir. Bu durumda nesnel/yansıtmacı tipler mi yoksa öznel/dışavurumcu tipler mi yetenekli algılanacağı üzerinde tartışılması gereken ayrı bir boyuttur. Tablo 1'deki desen ve imgesel tasarım puanları arasındaki önemli farkın ve Kırıçoğlu'nun çalışmasındaki aynı çalışmaya verilen puanlar arasındaki farkların yukarıda tartışılan kişilik özellikleri yaklaşımlarından kaynaklandığı çıkarımı yapılabilir. Bu nedenle adayların desen ve imgesel tasarım çalışmalarının birlikte değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Görsel sanatlar eğitiminde ölçme konusunda Kırıçoğlu (1994, 116) bir ürünün iki bileşenden oluştuğunu; bunlardan birinin teknik beceri ya da ustalık, diğerinin ise estetik ve anlatım olduğunu belirtmektedir. Yetenek sınavlarında ölçülmesi gereken bu iki bileşendir (Eisner'dan akt. Kırıçoğlu 1994, 117). Başka bir deyişle duyarlılıkla beslenen ustalıktır. Ancak özel yetenek sınavlarında bu iki boyut temel alınsa bile öğretmen yetiştiren programlarda öğrencilerin başarılı olmalarının ölçütü olduğunu söylemek de olası değildir. Figürden desen ve imgesel tasarım yöntemlerini temel alan sınav sistemiyle seçilen adayların sınav başarılarıyla akademik başarıları arasında korelasyon olmadığına ilişkin araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin; Çakan ve Kaplan'ın (2007) yaptığı bir çalışmada adayların yetenek puanlarıyla birinci sınıf sonundaki başarıları arasında bir ilişki bulunamadığı belirtilmektedir. Bir sınav modeli, tanımlanan nitelikteki bireyleri ayırt edici olmalıdır. Görsel sanatlar öğretmenliği programına alınacak adayların istendik niteliklerinin tanımlanması, özel yetenek sınavı modelinin oluşturulmasında yol gösterici olabilir. Görsel sanatlar öğretmenleri ve dolayısıyla adaylardan beklenen ve öğretmen eğitimi öncesi biçimlenmeye başlayan mesleki inanç, değer, tutum, mizaç ve karakter özellikleri, iletişim becerileri gibi kişilik özellikleri (Bkz. Yılmaz, 2015) yanında araştırma, sorgulama, problem çözme, yaratıcı düşünme, duyarlılık, kesintisiz üretme, insan sevgisi, toplumsal ve bireysel sorumluluk sanat eğitimcisi adaylarını tanımlamada akla ilk gelen kavramlardır. Bu nedenle ilgi ve tutum ölçekleri, kişilik testleri ve psikolojik testler özel yetenek sınavlarında kullanılabilecek ölçme tekniklerindedir (Yılmaz, 2015). Özel yetenek sınavlarında ölçüt zenginliği nitelikli öğrenci seçiminde etkili olabilir.

Araştırmanın yürütüldüğü üniversitenin görsel sanatlar öğretmenliği programları özel yetenek sınavları için bir model geliştirilmiş; model, figürden desen ve imgesel tasarımın yöntemlerinin yanında görsel algı testi, portfolyo değerlendirmesi ve görüşmeyi içermektedir. Bir süre imgesel tasarım ve görsel algı testi elemede, desen, görüşme ve portfolyo değerlendirme seçme aşamalarında kullanılmıştır. Daha sonra desen elemede, diğer yöntemler seçmede kullanılmıştır. Modelin uygulandığı yıllardaki görsel algı testleri araştırmacının sorumluluğundaki bir çalışma grubu tarafından hazırlanmıştır. Testler ortak özellikleri seçme, farklıyı ayırt etme, parçalardan bütün

oluşturma, diziyi tamamlama, sınıflama, şekiller arasındaki ilişkiyi seçme, görünmeyen alanı tahmin etme, kesitler, açılımlar, uzayda dönme gibi analiz ve sentez düzeyinde düşünme ve görsel algı becerilerini ölçmeye yönelik sorulardan oluşturulmuştur.

Test soruları mekansal algı, detay algılama, soyut kavrama ve zihinde döndürme ile yüzey oluşturma gibi testlerinden yararlanılarak ya da uyarlanarak oluşturulmuştur. Mekansal algı testi, üç boyutlu algılamayı ölçen bir testtir. Cisimlerin uzay içerisinde ve de birbirlerine göre ilişkilerinin algılanıp doğru bir şekilde değerlendirilmesini içerir. Görsel sanatlar eğitiminde görsel düşünme ve görsel algı anahtar kavramlar arasındadır. Görsel algı, görsel uyaranları tanıma, ayırt etme ve daha önceki deneyimlerle ilişkili olarak yorumlama yeteneği anlamına gelmektedir (Akdemir, 2006; Aral, 2010). Başka bir deyişle gördüğünü kavrama ve ona anlam yükleme yeteneğidir. Bireyin neyi nasıl göreceği ve algılayacağı, hangi görüntüleri algılayıp hangilerini algılayamayacağı, duyuşsal olarak algıladığı görüntülere ne tür anlamlar ve değerler yükleyeceği, büyük ölçüde onun bilgi birikimi ve yaşam deneyimiyle ilgilidir (İnceoğlu, 1993; Memiş ve Harmanda, 2012). Mercier ve arkadaşları (2001, akt. Metin ve Aral, 2012) görsel algıyı serebral kortekse gönderilen tüm görsel bilgilerin algılanması, organize edilmesi, özümsemesi ve işlenmesini içeren bir sürecin birleşimi olarak tanımlamaktadır. Görsel algılama, uzamsal ilişkiler ve yapısal becerileri kapsayan farklı türden becerileri içermektedir. Her ne kadar desen ve imgesel tasarım çalışmalarında görsel algı devrede olsa da yukarıda tartışılan nedenlerle tasarım süreçlerinde, öğrencilerin zihinsel becerileri ve duyuşsal yönelimleri ölçülememektedir. Literatürde görsel algının ölçülmesi konusunda farklı modeller bulunmaktadır. Örneğin Frostig, Lefever ve Whittlesey görsel algı ölçümünde el-göz koordinasyonu, şekil-zemin, şekil değişmezliği, mekanda konum ve uzamsal ilişkiler olmak üzere beş farklı boyutta ölçülebileceğini belirtmektedir. Benzer şekilde Hammill, Pearson ve Voress, (1993) el-göz koordinasyonu, mekanda konum, kopyalama, şekil-zemin, uzamsal ilişkiler, görsel tamamlama, görsel-motor hız ve şekil değişmezliğinden oluşan sekiz boyutta ölçülebileceğini ortaya koymaktadır. Ekstrom, French, Harmon ve Derman (1976) tarafından geliştirilen testler ise kart döndürme, küp karşılaştırma, kâğıt katlama ve yüzey oluşturma testleridir.

İlk iki test zihinde döndürme yeteneğini ölçerken son iki test uzamsal görselleştirme yeteneğini ölçmektedir (Delialioğlu, 1996)

Detay algılama testi, tamamen çizimlerden oluşan, sözcük içermeyen ve çizimlerdeki detayları hemen algılama ve aralarındaki benzerlik ve farklılıkları hızlı bir şekilde belirleme yeteneğini ölçen bir testtir. Soyut kavrama testi bireylerin kavrama yeteneğinin ölçülmesini amaçlar. Şekiller arasındaki soyut ilişkileri algılama yeteneğini içerir. Test bir seri birbirini izleyen şekil dizisini izlemesi gereken son doğru şekli bulmayı ölçer. Bu sorularda bireyler, şekillerin değişme ilkelerini bulur ve bu ilkelere göre tamamlayıcı şekli belirler. Soyut kavrama yeteneği aynı zamanda, sözel ve sayısal veri gerektirmeyen pratik bilişsel yeteneği ölçümlenmektedir (<http://www.dbe.com.tr/default.aspx?SectionID=343>).

Bu araştırmanın konusu olan görsel algı testlerin hazırlanmasında yurtiçi ve yurtdışı kaynaklar kullanılmıştır. Test uygulanmadan önce bir deneme testi hazırlanmıştır. Deneme testinde 10 tema belirlenmiş her temadan 14 er aday soru seçilmiş ya da uyarlanmıştır. Test soruları ikiye bölünerek 70 er soruluk iki paralel test haline getirilmiştir. Görsel sanatlar öğretmenliği programlarında öğrenime başlayan birinci sınıf öğrencilerinde denenmiştir. Testlerden biri 30 ar kişilik gruplardan oluşan birinci öğretim, diğeri ikinci öğretim öğrencilerine uygulanmıştır. Test sorularına verilen yanıtların dökümü yapılmış, soruların ayıricılık gücü hesaplanmış, ayıricılık gücü .20nin altında olan sorular testten çıkarılmıştır. “Genellikle ayıricılığı .20 ile .30 arasında olan maddeler testte kullanılabilir niteliktedir. Ayıricılığı .30 ile .40 arasında olan maddeler iyi; ayıricılığı .40 tan daha yüksek olan maddeler ise çok iyi sayılabilir.” (Özçelik 1999, 125). Ayıricılık gücü yüksek olan 50 şer soru seçilip, ikinci yarıyıl da gruplar değiştirilerek uygulanmış, yüksek düzeyde Pearson korellasyon katsayısı (.88) elde edilmesine karşın, gerçek bir sınav olmadığı düşüncesiyle uzman görüşü alınarak testlere son hali verilmiştir. Bu çalışmalar sonunda özel yetenek seçme sınavlarında bu tür görsel algı testlerinin kullanılmasına karar verilmiştir. Test hazırlama çalışmaları her yıl yinelenerek sürdürülmüş ve farklı sorulardan oluşan testler geliştirilmiştir.

Görüldüğü gibi testin hazırlanması, denenmesi, geçerlilik ve güvenilirliğinin saptanması oldukça zahmetli ve zaman alıcı ve uzmanlık gerektiren bir süreçtir. Öğrenci seçme gibi oldukça önemli bir nedenle

kullanılması nedeniyle bir kez kullanılabilir. Test uzmanları, ölçme ve değerlendirme uzmanları gibi alan dışından uzmanların her sınav öncesinde görev almalarının önündeki engeller, görsel algı test puanlarının sınav puanlarına ağırlığının gittikçe azaltılması nedeniyle yerleştirme sıralamasında etkisiz hale gelmesi gibi nedenlerle kullanılmaktan vazgeçilmiştir.

Görsel algı testlerinin öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitimi boyunca akademik başarıyla ilişkisinin belirlenmesi gerekir. Bu çalışmada bu ilişkiyi belirlenmeye odaklanılmış ve araştırmada görsel sanatlar öğretmenliği programında öğrenim gören öğrencilerin görsel algı testinden aldıkları puanlarla, akademik puanları arasında ilişki olup olmadığı saptanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda dört araştırma sorusu belirlenmiştir.

1. Öğrencilerin görsel algı testinden aldıkları puanlarla birinci yıl sonundaki akademik ortalamaları arasında ilişki var mıdır?

2. Birinci sınıf sonunda akademik başarıları bakımından üst, orta ve alt grupların başarı puanlarıyla test puanları arasında ilişki var mıdır?

3. Alan ve alan dışından gelen öğrencilerin görsel algı testinden aldıkları puanlar arasında fark var mıdır?

4. Öğrencilerin görsel algı testinden aldıkları puanlarla mezuniyet puanları arasında ilişki var mıdır?

Yöntem

Bu araştırmaya konu olan görsel algı testleri Batı Karadeniz Bölgesinde bir üniversitenin görsel sanatlar öğretmenliği programları özel yetenek sınavlarında beş yıl süre ile kullanılmış ve sınav modeli imgesel tasarım ve görsel algı testinden eleme, figürden desen, görüşme ve portfolyo değerlendirmesi seçme aşaması yöntemleri olarak uygulanmıştır. Özel yetenek sınavları sonunda programa kayıt yaptıran 40 birinci öğretim, 40 ikinci öğretim öğrencisi çalışma grubu olarak alınmış, ancak programa kayıt yaptıran birinci öğretim öğrencilerinden üçü birinci yıl, biri ikinci yıl içinde değişik nedenlerle programdan ayrılmış, programa devam eden öğrencilerin test puanları ve birinci yıl sonundaki akademik başarı puanları kaydedilmiştir. Bu adayların tümünün mezuniyet aşamasına gelmesiyle, mezuniyet akademik başarı puanları öğrenci bilgi sisteminden alınmıştır. Araştırmada sınavı kazanan ve programa kayıt yaptıran öğrencilerin görsel algı test puanları yanında, birinci

sınıf akademik başarı puanları ve mezuniyet başarı puanları verileri kullanılmış, verilerin analizinde SPSS programından yararlanılmıştır; PearsonCorrelation, Post Hoc Analizi, Anova istatistikleri yapılmış, kimi zaman aritmetik ortalamalar üzerinden değerlendirmelere gidilmiştir.

Birinci sınıf sonunda öğrenciler akademik başarılarına göre üst, orta ve alt gruba ayrılmış, görsel algı testinden aldıkları puanlarla karşılaştırılmıştır. Testlerinin iş görüsü için deneklerin üst ve alt grup akademik başarı puanları ve test başarı puanlarının arasındaki ilişkiye ortalamalarla bakılmıştır.

Deneklerin tümünün okulu bitirmesinden sonra, birinci yıl sonundaki akademik başarı sıralamalarıyla, mezuniyet başarı sıralamaları karşılaştırılmıştır. İkinci öğretim öğrencileri arasında sanat alanından gelen öğrenci sayısının yüzde onun altında olması nedeniyle, alan ve alan dışı karşılaştırmalarında birinci öğretim öğrencilerine ait veriler kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Testin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan testin güvenirliliğiyle ilgili olarak üst grup, alt grup korelasyonuna ve test puanları ortalamasına bakılmıştır.

Tablo 2. Üst grup ve Alt grup test puanları arasındaki ilişki

		Alt grup
Üst grup	PearsonCorrelation	,865(**)
	Sig. (1-tailed)	,000

P<0,01*

Tablo 2' de görüldüğü gibi yüzde yirmi yedilik üst grup öğrencileri ile alt grup öğrencilerinin görsel algı testinden almış oldukları başarı puanları arasında yüksek düzeyde (,87) pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Test puanları ortalamasına baktığımızda da güvenilir bir test olduğu görülmektedir. Test ortalaması ranjı 100 lük sistemde 50 puan dolaylarında ise geçerli ve güvenilir bir test olarak kabul edilir. Aşağıda adayların test puanları ortalaması verilmiştir.

Tablo 3. Test puanları ortalamaları

Birinci Öğretim Test puanları Ort.	İkinci Öğretim Test puanları Ort.	Tüm adayların Test puanları Ort.
51.83	51.87	51.85
N=36	N=40	N=76

Tablo 3'te görüldüğü gibi birinci öğretim öğrencilerinin test puanları ortalaması 51.83, ikinci öğretim öğrencilerinin ise 51.87 dir. Tüm öğrencilerin test puanları ortalaması ise 51, 85 tir. Dolayısıyla istatistiksel olarak testin güvenilir olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin Görsel Algı Testinden Aldıkları Puanlarla Birinci Yıl Sonundaki Akademik Ortalamaları Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Tablo 4. Birinci sınıf akademik ortalamaları ile test puanları arasındaki ilişki

		Test Puanı
Birinci sınıf akademik ort.	PearsonCorrelation	,622(**)
	Sig. (1-tailed)	,000
	N	76

p<0,05*

Tablo 4' e göre öğrencilerin birinci sınıf sonundaki akademik başarı puanları ile görsel algı testinden aldıkları puanlar arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Görsel algı testinden yüksek puan alan öğrencilerin, birinci sınıf sonundaki akademik başarı puanlarının da yüksek olduğunu, böylece testin öğrencilerin akademik başarıyla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Birinci Sınıf Akademik Başarıları Bakımından Üst, Orta ve Alt Grupların Başarı Puanlarıyla Test Puanları Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Bir yıllık eğitim ve öğretimden sonra öğrencilerin elde ettikleri başarının göstergesi akademik ortalamalarıdır. Araştırmaya konu olan döneminin sınav ve değerlendirme yönetmeliğine göre; akademik ortalaması 1,49 ve altı puana sahip öğrenciler yetersiz sayılır, 1,50-1,99 arasında akademik ortalamaya sahip öğrenciler izleyen dönemde en fazla dönem kredisi kadar ders alabilirler, akademik ortalaması 2,00 ve üstünde başarıya sahip öğrenciler başarılı sayılır, izleyen dönemde dönem kredisi kadar ders aldıktan sonra dilerlerse iki ders daha alabilme hakkına sahiptir. Söz konusu yönetmelik temel alınarak araştırmaya alınan çalışma grubunun birinci yıl sonundaki akademik ortalamalarına göre üst, orta ve alt gruplar belirlenmiş ve grupların, akademik ortalamalarıyla, görsel algı testi puanları ortalamaları arasındaki farka bakılmıştır.

Tablo 5. Öğrencilerin birinci sınıf akademik başarı puanlarıyla test puanları arasındaki farklılık

Anova	Kareler		Kareler		F	P
	Toplamı	sd	Ortalaması			
Gruplar Arası	816,050	2	408,025	15,947	,000*	
Gruplar İçi	1867,792	73	25,586			
Toplam	2683,842	75				

p<0,05*

Tablo 5'e baktığımızda akademik ortalamalarla testten almış oldukları puanlar arasında $p=0,03<0,05$ 'e göre fark anlamlıdır. Test puanları arasındaki bu farkın akademik başarıdan mı kaynaklandığı sorusuna ise post hoc analiziyle bakılmıştır.

Tablo 6. Alt, orta ve üst grupların birinci sınıf akademik ortalamaları ile test puanları arasındaki ilişki

Birinci sınıf akademik ortalamaları	N	Subsetforalpha = .05 Test Puanları Ortalamaları
Üst Grup	34	60,30
Orta grup	26	48,83
Alt grup	16	46,54

Post Hoc analiziyle scheffe tablosuna baktığımızda akademik ortalamaları 2.00 ve üzerinde olan üst grubu oluşturan öğrencilerin görsel algı test puanlarının 60,30 ile en yüksek ortalamayı oluşturduğu, akademik ortalamaları 1.50 ile 1.99 arasında olan orta grubun test puanlarının 48.83 ortalama puanla orta düzeyde başarılı olduğu, akademik ortalamaları 1.49 ve altı olan öğrencilerin test puanlarının 46.54 le alt grubu oluşturduğu görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi öğrencilerin görsel algı testinden elde ettikleri başarı, onların görsel sanatlar öğretmenliği programlarındaki başarısının göstergesi olabilmektedir. Bu durum aynı zamanda görsel algı testlerinin iş görüşünün göstergesi olarak yorumlanabilir.

Alan ve Alan Dışından Gelen Öğrencilerin Görsel Algı Testinden Aldıkları Puanlar Arasındaki Farklara İlişkin Bulgular

Başarılı ve başarısız grupların hangi ortaöğretim kurumlarından geldiği önem taşımaktadır. Görsel sanatlar öğretmenliği programlarında öğrenim

gören öğrencilerin, programlarında resim ya da görsel sanatlar dersi olmayan liseler dâhil çok çeşitli ortaöğretim kurumlarından mezun oldukları bilinmektedir, ancak öğrenciler alan ve alan dışı olmak üzere iki grupta değerlendirilir. Alandan ve alan dışından gelen öğrencilerin görsel algı testi ve akademik ortalama puanlarının ortalamalarına ilişkin analizler aşağıda verilmiştir. İkinci öğretimde alandan gelen öğrenci sayısı grup sayısının yüzde onunun altında olduğundan ve birinci öğretimle ikinci öğretim akademik başarı puanları arasında ikinci öğretimin lehine fark bulunduğundan söz konusu istatistik ikinci öğretimi kapsamamaktadır.

Tablo 7. Birinci sınıf birinci öğretim öğrencilerinin görsel algı testi ve akademik puanları ortalamaları

Okul Türü	N	Subsetforalpha = 05, Test Ort.	Akademik Ortalama
	1	1	
Alan	16	49,00	1,58
Alan Dışı	20	54,90	2,33
Sig.		,125	

Tablo 7' de görüldüğü gibi alandan gelen öğrencilerin görsel algı testi ortalamaları (49,00) alan dışından gelen öğrencilerin puanlarından (54,90) daha düşüktür. Bu fark birinci sınıf sonundaki akademik ortalama puanlarında da görülmektedir. Alandan gelen öğrencilerin akademik puanları ortalaması (1,58), alan dışından gelen öğrencilerin akademik puanları ortalamasından (2,33) daha düşüktür.

Özetle alandan gelen öğrencilerin hem test puanlarının hem de birinci yıl sonundaki akademik puanlarının, alan dışından gelen öğrencilere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Özel yetenek sınavlarında yerleştirme puanının hesaplanmasında alandan gelen öğrencilerin Ağırlıklı Ortaöğretim Başarı Puanlarının (AOBP) katkısı oldukça önemli bir ağırlığa sahiptir. Yetenek sınavları sonunda yapılan sıralamada AOBP alandan gelenleri üst sıralara çekmektedir. Yükseköğretime geçiş sınav kılavuzunda “Liseler, meslek liseleri, öğretmen liseleri ve güzel sanatlar liselerinin el sanatları, grafik, müzik, sanat (müzik), nakış, resim, sanat (resim), seramik alan, kol, bölümleri” “alan” olarak kabul edilmektedir. Tablo 8 de görülen alandan gelen 16 öğrencinin sekizi güzel sanatlar liselerinden, diğer sekizi meslek liselerinin değişik bölümlerinden mezun olmuşlardır.

Tablo 8. Alandan gelen öğrencilerin görsel algı testi ve akademik puanları ortalamalarının karşılaştırması

Okul Türü	N	Akademik Ort.	Test Puanları Ort.
Meslek Lisesi	8	1,33	44,25
Güzel Sanatlar Lisesi	8	1,85	53,75

Tablo 8'de görüldüğü gibi meslek liselerinin değişik alan/kol/bölümlerinden mezun olan öğrencilerin akademik başarı puan ortalamaları akademik yetersizlik düzeyindedir. (1,33) Aynı şekilde görsel algı testi puan ortalamaları da oldukça düşüktür. (44,25) Meslek liselerinden gelen öğrencilerin, alandan gelen öğrencilerin hem test puanlarının hem de akademik puanlarının ortalamalarının düşük olmasında neden olduğu görülmektedir.

Güzel sanatlar liselerinden mezun olan öğrencilerin gerek akademik başarı puanları, gerekse test puanları alan dışından gelen öğrencilerin puanlarına yaklaşmaktadır. Beklentiler, alandan gelen öğrencilerin başarı düzeylerinin yüksek olması yönündedir. Güzel sanatlar liselerinden mezun olan öğrencilerin başarı düzeylerinin yüksek olmaması, görsel sanatlar öğretmenliği birinci sınıf programında uygulama derslerinin (temel tasarım, desen, perspektif) kredilerinin, kuramsal derslerden oluşan genel kültür ve meslek bilgisi derslerinin kredilerinden daha az olmasından kaynaklandığı düşüncesini doğurmaktadır. Diğer taraftan söz konusu uygulamalı derslerin içerikleriyle güzel sanatlar liselerinin ders içerikleri arasındaki benzerliklerin onların akademik başarısını olumsuz etkileyen değişkenlerden biri olduğu çıkarımına kaynaklık etmektedir. Konu ile ilgili araştırmalarda sıklıkla karşılaştığımız sanat alanından gelen öğrencilerin “uygulama derslerinde lisede yaptıkları çalışmaları yineledikleri, yükseköğretimde beklentilerini bulamadıklarını belirtmeleri” öğrenmeye direnç göstermelerine, bu da akademik başarılarını olumsuz yönde etkilediği şeklinde yorumlar arasındadır. Örneğin Yıldır'a (2004, 207) göre güzel sanatlar liselerinden gelen öğrencilerin “dersleri hafife alma, önceki bildikleriyle karşılaştırmalar yapma, derslere kendilerince detaylı anlamlar ve görevler yükleme, uyum sorunu yaşama” gibi nedenler başarılarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Öğrencilerin Görsel Algı Testinden Aldıkları Puanlarla Mezuniyet Puanları Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamına alınan ara sınıflardaki akademik başarıları da incelenmiş, ancak birinci sınıftaki akademik başarılarına göre oluşturulan gruplamada anlamlı bir değişikliğin olmadığı görülmüş, dördüncü yılın sonunda mezun olamayan bazı öğrencilerin derslerini tamamlayamadığı, bazı öğrencilerin dersleri tamamladığı halde mezuniyet için gerekli akademik ortalamaya ulaşamadığı belirlenmiştir. Araştırmanın tamamlanması için tüm öğrencilerin mezun olmaları beklenmiştir. Mezuniyet için akademik başarı puanının 2.00 ve üstünde olması gerekir, bu nedenle mezuniyet akademik ortalamalarda 2.00'in altında puan bulunmamasına karşın görsel algı test puanlarıyla mezuniyet başarı puanları arasında korelasyon bulunmuştur (Tablo 9).

Tablo 9. Mezuniyet başarı puanları ile görsel algı test puanları arasındaki ilişki

Mezuniyet Akademik Ort. Puanları	PearsonCorrelation Sig. (1-tailed) N	Test Puanı ,530 (**) ,001* 76

p<0,05*

Tablo 9'a göre öğrencilerin mezuniyet puanları ile görsel algı testinden aldıkları puanlar arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu, görsel algı testinden alınan puanla okulu bitirme akademik başarısıyla ilişkisi olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle öğrencilerin görsel algı test başarıları mezuniyet başarılarında da belirleyici olmaktadır. Öğrencilerin mezun olabilmeleri için akademik ortalamaya ulaşmaları gerektiğinden dersleri tekrar alma ve puanlarını yükseltmeleri, görsel algı test puanları ile mezuniyet puanları arasındaki ilişkiyi etkileme potansiyeli içerdiği düşüncesine götürmektedir. Buna karşın öğrencilerin birinci sınıf akademik başarı puanları ile dördüncü sınıf akademik başarı puanları arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Tablo 10. Mezuniyet başarı puanları ile birinci sınıf akademik ortalamaları arasındaki ilişki

		Birinci Sınıf Akademik Ort. Puanları
Mezuniyet Akademik Ort. Puanları	PearsonCorrelation	,838(**)
	Sig. (1-tailed)	,000*
	N	76

p<0,05*

Tablo 10' da görüldüğü gibi öğrencilerin birinci sınıf başarı akademik puanları ile mezuniyet başarı puanları arasında yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla öğrencilerin birinci sınıftaki akademik başarıları mezuniyet başarısını etkilemektedir. Yukarıdaki bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde; (i) öğrencilerin görsel algı test puanları ile birinci sınıf akademik başarı puanları (ii) aynı zamanda mezuniyet akademik başarı puanları ve (iii) birinci sınıf başarı puanları ile mezuniyet başarı puanları arasında korelasyon olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bu bulgular görsel algı testlerinin, öğrencilerin akademik başarılarını yordayan değişkenlerden biri olduğunu göstermektedir.

Özel yetenek sınavları sonunda görsel sanatlar öğretmen eğitimi programlarına yerleştirilen öğrencilerin programa yerleşmelerinde AOBP ve yükseköğretime geçiş puanları da önemli bir ağırlığa sahiptir. Bu değişkenler özel yetenek sınavları sonunda yapılan başarı sıralamasında önemli değişikliğe neden olmaktadır. Dolayısıyla bu iki değişkenin bir bütün olarak öğrencilerin akademik başarılarındaki etkisinin ayrıntılı bir şekilde araştırılması gerekir. Bu araştırmalara kaynaklık edebilecek istatistiklerden biri öğrencilerin programa yerleştirme sırası ile akademik başarısı arasındaki ilişkidir. Aşağıda öğrencilerin sınavı kazanma sırası ile birinci sınıf ve mezuniyet başarı puanları arasındaki ilişki verilmiştir.

Tablo 11. Sınavı kazanma sırası ile birinci sınıf başarı puanı sıralaması arasındaki ilişki

		Birinci sınıf başarı puanları sırası
Sınavı kazanma sırası	PearsonCorrelation	-,481
	Sig. (1-tailed)	,048*
	N	76

p<0,05*

Tablo 11' de görüldüğü gibi öğrencilerinin yetenek sınavları sonunda AOBP ve yükseköğretime geçiş sınavlarının katkılarında sonra programa giriş sırasıyla birinci sınıf akademik başarı sırası arasında düşük düzeyde ve

negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bunun anlamı programı üst sıralarda kazanan öğrenciler, birinci yılın sonunda elde ettikleri başarı bakımından alt sıralara düşmektedir.

Tablo 12. Sınavı kazanma sırası ile mezuniyet puanı sıralaması arasındaki ilişki

Sınavı kazanma sırası	PearsonCorrelation	Mezuniyet başarı puanları sırası
		-,395
	Sig. (1-tailed)	,091*
	N	76

P>0,05*

Tablo 12'ye göre öğrencilerinin yetenek sınavları sonunda bölüme giriş sırasıyla mezuniyet puanları sırası arasındaki istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bunun öğrencinin programdan mezun olabilmesi için dersleri ve sınavları yineleyerek yeterli akademik ortalamaya ulaşmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Öğrencilerinin yetenek sınavları sonunda programa giriş sırasıyla mezuniyet puanları sırası arasındaki istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmamasına karşın korelasyonun yönü negatiftir. Öğrencilerin özel yetenek sınavı sonunda sınavı kazanma sırası ile gerek birinci sınıftaki başarı sıralaması, gerekse mezuniyetteki başarı sıralaması arasında pozitif yönde bir ilişki olmadığı gibi, ilişkinin yönünün negatife gitmesi sınavı üst sıralarda kazanan öğrencilerin öğrenim sürecindeki başarı sıralamasında alt sıralara, alt sıralardaki öğrencilerin de üst sıralara yönelmesi anlamına gelmektedir. Çakan-Kaplan'ın (2007) daha geniş bir örneklem grubuyla yaptığı çalışma bu görüşü desteklemekte; yükseköğretime geçiş ve özel yetenek giriş sınavı puanları ile birinci sınıf not ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla özel yetenek sınavları sonunda AOBP ve yükseköğretime geçiş puanlarının katkısıyla yapılan başarı sıralaması, adayın öğretmen eğitimi programındaki başarısının göstergesi olamamaktadır. Bu bulgu özel yetenek seçme sınavlarının öğrencilerin akademik başarısını yordayan bir niteliğe dönüştürülmesinin gereğine dikkat çekmektedir.

Sonuçlar

1.Görsel sanatlar öğretmenliği özel yetenek sınavları için tasarlanan görsel algı testlerinin öğrencilerin akademik başarısıyla ilişkisinin araştırıldığı bu araştırmada öğrencilerin görsel algı test puanlarıyla, birinci sınıf akademik

başarıları arasında bir ilişki bulunmuştur. Tasarlanan görsel algı testinin öğrencinin görsel algısının yanında akademik başarısını da test ettiği söylenebilir. Ayrıca birinci sınıf sonunda öğrencilerin başarı dilimleriyle, test başarı dilimleri arasında bir ilişkinin bulunması bu görüşü desteklemektedir.

2. Birinci sınıf sonunda sanat alanından gelen öğrencilerin akademik başarı puanlarının alan dışından gelen öğrencilerden daha düşük olduğu; bunun meslek liselerinin değişik bölümlerinden gelen öğrencilerin alan mezunu olarak kabul edilmesinden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

3. Öğrencilerin programa giriş puan sırasıyla, mezuniyet puan sırası arasında anlamlı bir ilişki olmamasına karşın; görsel algı test puanlarıyla mezuniyet akademik başarı puanları arasında ilişki bulunmuştur. Başka bir deyişle görsel sanatlar öğretmenliği programında öğrenim gören öğrencilerin, görsel algı test puanları ile birinci sınıf akademik başarı düzeyleriyle, dördüncü sınıf başarıları düzeyleri arasında paralellik olduğu sonucuna varılmıştır.

4. Görsel sanatlar öğretmenliği programına öğrenci seçimi için düzenlenen görsel algı testinin öğrencinin akademik başarısını yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

5. Ortaöğretim başarı puanı ve üniversite seçme puanlarının katkısının özel yetenek seçme sınavları sonunda yapılan sıralamada önemli değişiklik yarattığı; ancak söz konusu puan türlerinin katkısıyla ortaya çıkan yerleştirme puanları ile akademik başarı sıralamaları arasında bir ilişki olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Öneriler

1. Bu araştırma görsel sanatlar öğretmenliği programları için hazırlanan görsel algı testleri ile öğrencilerin akademik başarıları arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Görsel sanatlar öğretmenliği özel yetenek seçme sınavıyla ilgili modeller, öğrencinin yükseköğretimdeki başarısının belirleyicisi olmalıdır. Adayların sanat alanındaki yeteneklerini saptayıcı sınav yöntemlerinden vazgeçilemez, ancak onların üst düzey düşünme becerilerini de ölçen sınav yöntemleri özel yetenek sınavlarında kullanılması gereken yöntemler olarak dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda görsel algı testleri bu açığı kapatıcı bir işlev görebilir. Test geliştirme uzmanları, alan uzmanları, istatistik ve algı psikolojisi uzmanından oluşan bir çalışma grubuyla geliştirilen ve

uygulanan görsel algı testleri nitelikli öğrenci seçimine katkı sağlayabilir.

2.Görsel sanatlar öğretmenliği özel yetenek sınavlarında kullanılan ölçütler özel hazırlık kurslarının etkisinden çıkarılmalı, adayların ortaöğretim kurumlarındaki kazanımları dikkate alınarak belirlenmelidir. Desen ve imgesel tasarım vb. gibi yöntemler düşünülüyorsa; sınav performansları birlikte değerlendirilmeli, ölçütler arasında adayın gelişmeye açıklığı dikkate alınmalı ve üst düzey görsel düşünme becerilerini ölçen sınav modelleriyle ölçütler çeşitlendirilmelidir.

3. Bu araştırmada alan dışından gelen öğrencilerin, görsel algı test ve akademik başarı puanlarının alandan gelen öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu ve alandan gelen öğrencilerin her iki puan türündeki başarısının düşük olmasında meslek lisesi alan çıkışlıların etkilediği bulgusu; yerleştirme puanlarının hesaplanmasında meslek liselerinin giyim, moda, tekstil, fotoğraf, el sanatları gibi kol/dal/alanlarından mezun olan öğrencilerin, alan dışından gelen öğrencilere uygulanan katsayı uygulanması gerektiği çıkarımına kaynaklık etmektedir.

4.Özel yetenek sınavları sonunda adayların programa yerleştirilmesinde yükseköğretime geçiş sınav puanları ile ortaöğretim başarı puanlarının katkısı adayların başarı sıralamasında önemli değişiklik yaratmaktadır. Ancak bu sıralama ile öğrencinin akademik başarısı arasında pozitif bir ilişki bulunamamıştır. Bu nedenle gelecekte yükseköğretime geçiş sınav puanları ve ortaöğretim başarı puanlarının akademik başarı ile ilişkisi daha büyük örnekleme birlikte ve ayrı ayrı araştırılmalıdır.

5. Desen ve imgesel aşamaları yanında görsel sanatlar öğretmeninden beklenen kişilik özellikleri, inanç, ilgi, tutum gibi duyuşsal özellikleri de dikkate alınmalıdır. Özel yetenek sınavlarının desen ve imgesel tasarım gibi iki aşamaya çekilmesinin olası nedenleri arasında kişilik ve duyuşsal özelliklerin ölçülemeyeceği algısı olabilir. Oysa duyuşsal özelliklerin ölçülmesinde (i) ilgi ve tutum ölçekleri, (ii) öğrencilerin kendi duyuş, ilgi ve tutumlarını sözlü ya da yazılı olarak rapor etmesi (Bkz. Tekin 1996, 210), kişilik testleri ve psikolojik testler özel yetenek sınavlarında kullanılacak ölçme tekniklerindedir. Önemli olan programa alınacak öğrencilerin niteliklerinin tanımlanmasıdır (Yılmaz, 2015, 570). Söz konusu tanımlamalar görsel sanatlar alanında özel yetenek sınav modellerinin geliştirilmesine kaynaklık edebilir.

Kaynakça

- Akdemir, B. (2006). *6-12 Yaş arası zihinsel engelli çocukların görsel algı becerilerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aral, N. (2010). Okul öncesi eğitimde görsel algılama, *Geçmişten geleceğe okul öncesi eğitim*, (Ed.: A. Orakçı ve N.R. Gürsoy), MEB Yayınları, ISBN: 978-975-11-3472-1, 202-215.
- Çakan, M. & Kaplan, S. (2007). Resim-iş öğretmenliği giriş yetenek sınavı; yordama geçerliliği ve sınavın çeşitli değişkenlere göre incelenmesi" bildiri özeti, *XVI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*.
- Delialioğlu, Ö. (1996). *Contribution of students' logical thinking ability, mathematical skills and spatialability on achievement in secondary school physics*. Unpublished master dissertation, Ankara: Middle East Technical University.
- Hammill, D.D., Pearson, N. A. & Voress, J. K. (1993). *Developmental Test of Visual Perception*, 2nd Ed.: Examiner's Manual. Texas: Pro-Ed. Pub.
<http://www.dbe.com.tr/default.aspx?SectionID=343>.
- İnceoğlu, M. (1993). *Tutum Algı İletişim*. Ankara: Verso Yayınları.
- Jung, C. G. (1971). Personality types. *The portable Jung*, 178-272.
- Kağan Keskin, H & Yapıcı, Ş. (2008). Başarılı ve başarısız öğrencilerin kişilik özellikleri ile ilgili öğretmen ve veli görüşleri, *Kuramsal Eğitimbilim*, 1 (1), 20-32.
- Kırıçoğlu, O. (1995). Görsel sanatlar eğitiminde yetenek sınavı değerlendirmeleri ile ilgili bir çalışma, *Eğitsel Etken Olarak Güzel Sanatlar Sanat Eğitiminin Geleceği*. (Redaktör İnci San) Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi 8. Ankara: A Mert Matbaası.
- Memiş, A. & Harmanda, Y. (2012). İlköğretim okulu birinci sınıf öğrencilerinin görsel algı düzeyleri, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 161, 27-46.
- Metin, Ş.,& Aral, N. (2012). Motor beceriden bağımsız görsel algı testi-3: Geçerlik güvenilirlik çalışması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 57-72.
- Özçelik, D.A. (1999). *Ölçme ve Değerlendirme*, Ankara: ÖSYM Yayınları,
- Öztürk, M. (2007). Özel yetenek öğrenci seçme sınavları desenlerinde hazırlık kurslarının olumsuz etkileri sorunu, 3. *Ulusal Sanat Eğitimi Sempozyumu, Sanat Eğitimi ve Şiddet*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- San, İ. (1977). *Sanatsal Yaratma ve Çocukta Yaratıcılık*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tekin, H. (1996). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. (9. Baskı). Ankara: Yargı Yayınları.
- Yanbasi, G. (1996). *Kişilik Kuramları*, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 53. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Yıldır, E. (2004). Güzel sanatlar lisesi mezunlarının resim-iş öğretmenliği programlarına uyum sorunları ve bazı çözüm önerileri. *Resim-iş eğitiminde yeni yaklaşımlar,2. Sanat Eğitimi Sempozyumu*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2015). *Görsel sanatlar öğretmenlerinin niteliklerine ilişkin beklentiler ve ilgili öğretmen eğitimi programlarıyla ilişkisi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Mağcan Cumabayev'in Şiirinde Mekân

Received/Geliş: 22/07/2016
Accepted/Kabul: 05/09/2016

Yerlan ZHIYENBAYEV*

Öz

20. yüzyıl başı Kazak edebiyatında daha ziyade toplumsal şiirleriyle tanınan Mağcan Cumabayev (1893-1938), eserlerinde Türkçülük ilkesini savunarak hayatının sonuna kadar milletin hür ve huzurlu yaşaması uğruna mücadele etmiştir. Türkistan coğrafyasının farklı yerlerini şiirlerine taşıyarak, mekâna kendi benini yansıtmıştır. Manzum eserlerinde milletin tarihini mekân unsurlarıyla canlandırır. Tasvir ettiği mekânın özelliklerini hem gerçekçi hem de gözlemci bakımdan yansıtır. Bu çalışmada, şairin şiirlerinin özelliklerinden kısaca bahsedildikten sonra ele aldığımız şiirler mekân özellikleri bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Cumabayev'in şiirlerinde ele alınan mekânların çağrışım özellikleri ve sembolik anlamları üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: 20. yüzyıl başı Kazak edebiyatı, Mağcan Cumabayev, mekân, vatan sevgisi, millî kimlik.

The Place in Magzhan Zhumabayev's Poetry

Abstract

Magzhan Zhumabayev (1893-1938) whom is known in Kazakh literature of the early 20th century by his social poetry, until the end of his life, fought for the principle of Turkizm, free and peaceful life. Moving his poetry to different parts of Turkestan geography, poet reflected his own me to the place. Poet revitalizes the nation's history in the poetic works with place element. It depicted the features of both place and also reflects the realistic observer care. In this study, we discussed poetry after briefly outlined the features of the poet's works and studied them in terms of spatial features. However, the association properties venues discussed in Zhumabayev poems focused on the characteristics of places and symbolic meaning

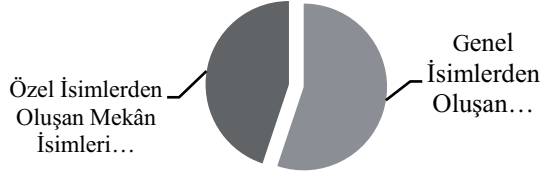
Keywords: The 20th century Kazakh Literature, Magzhan Zhumabayev, place, patriotism, national identity.

* Dr., Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Filolojisi Bölümü, Türkistan/Kazakistan. zhiyenbayev@gmail.com

Giriş

Mağcan Cumabayev, döneminin fikir hayatına yenileşme hareketleri ile millî bağımsızlık mücadeleleri veren bir Kazak aydınıdır. Onun fikir ve sanat faaliyetleri, Türkistan bölgesinde önemli siyasî olaylara sahne olan 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamıştır. 19. yüzyıl boyunca meydana gelen gelişmeler Kazak aydınlarının düşünce yapılarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu yüzyıl boyunca Kazaklar, *göçebe kültürünün*, Tatarlar yoluyla *İslam kültürünün* ve *Rus kültürünün* etkisi altında kalmışlardır. Bu üç kültürle olan etkileşim 20. yüzyılın başındaki Kazak aydın sınıfının düşünce yapısında derin tesirler bırakmıştır. Söz konusu bu yenilikler edebiyat dünyasında çeşitli tarafından ele alınarak önderlerle birlikte halk arasında da kadimci, ceditçi ve batıcı gibi fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Ceditçilik ilkeyi savunan Cumabayev'in şiirlerinde, milletin durumu, toplumsal olaylar ve ferdi sıkıntıların sanata has bir şekilde yansıtıldığını görmek mümkündür. Aktaş'ın ifade ettiği gibi (2009), “tema, geçmişin yaşanılan anda zaman, mekân, kişi ve görünüşleriyle bir tablo hâlinde hatırlanması sonucu elde edilen izlenim ve yaşanan duygu hâllerinin dile getirilmesiyle ilgili olmalıdır.” (s.219). Bu bağlamda Mağcan Cumabayev'in şiirlerinde dönemin sosyal manzarasının geniş ölçüde sergilendiği görülmektedir. Onun manzum eserlerinde, hem toplumdaki aksaklıklar hem de mevcut durumdan çıkış yolları olarak önerdiği düşünceleri yansıtılmıştır.

Mağcan Cumabayev'in şiirlerinde ele alınan mekânların büyük bir kısmı Orta Asya topraklarında geçer. Ülke olarak Türkistan bölgesi, Balkan, Rusya, Çin, İran ve Hindistan gibi ülkelerin, şehir olarak Astragan, Ombı, Akmola, Ayagöz, Buhara, Mekke, Moskova, Orenburg, Semerkant, Taşkent vb. isimlerle karşılaşmaktayız. Bununla birlikte Altay, Alatau, Kökşetauv, Burabay, Okcetpes, Alp, Üñgirtauv, Tanrı dağları, Kazıkurt, Ural vb. dağları ve İdil, İle, Balkaş, Aral, Seyhun, Ertis, Esil, Nura, Obağan, Cayık, Istıkgöl, Kumdiköl, Marhaköl vb. göl ile ırmak adları da mevcuttur. Onun şiirlerinde yer alan mekân unsurları (Tablo 1.) genel ve özel isimlerden oluşur. Orta Asya dışındaki mekânlar çoğunlukla isim olarak geçer. Şair, yaşadığı veya gördüğü yerleri daha ayrıntılı betimler.

Tablo 1. Mekân Unsurları.

Bu çalışmada Mağcan Cumabayev'in şiirlerinde yer alan mekân unsurları kurgusal düzlemde ele alınmıştır. Bunun yanı sıra kültürel bakımdan millî bilincin görünümüleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili şiirler içerik analizi yöntemiyle incelenerek mekân unsurları ile ilgili unsurları çağrıştıran kavramlar doküman inceleme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Şairin 1989 ve 2013 yıllarında Jazuşı Matbaasından (Almatı/Kazakistan) Kazakça olarak basılan “Mağcan Cumabayev Eserleri” adlı kitabındaki 241 şiiri taranarak araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Şiirlerdeki mekân unsurunun kullanılış özelliklerinden örnekler sunulurken Kazak Türkçesindeki nüshasıyla birlikte Türkiye Türkçesine aktarması verilmiştir.

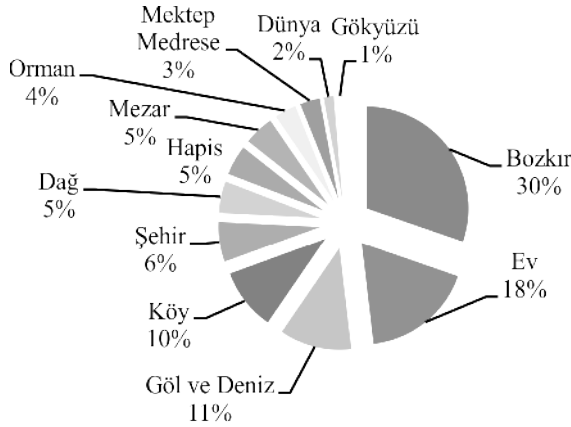
Mağcan Cumabayev'in şiirlerinde yer alan mekân unsurlarının özelliklerini belirtmek amacıyla kaleme aldığımız çalışmamızda, şairin sosyal yaşam karşısında duyduğu hissi, edebi kişiliği ve arzu değerleri kısa bir şekilde tanıtılmaya gayret gösterilmiştir. Onun şiirlerinde yer alan mekân unsuru üzerinde durmak için, dönemin zihniyetini göz önünde bulundurmalıyız. Dolayısıyla ele aldığımız manzum eserlerde mekân kavramını bildiren unsurlardan hareketle *metin* ile *olay* arasındaki ilişki üzerinde durulmalıdır. Giriş ve sonuç hariç iki bölümden oluşan çalışmamızda, Mağcan Cumabayev'in şiirlerindeki mekân kavramına istinaden birinci bölümde, *genel isimlerden oluşan mekân unsurları* ile ilgili çağrışımlar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise, *özel isimlerden oluşan mekân unsurları* örnek dizelerin aracılığıyla değerlendirilmiştir.

Genel İsimlerden Oluşan Mekân Unsurları

Cumabayev'in şiirlerinde yer alan genel isimlerden oluşan mekân unsurlarını ağırlık yüzdesine göre sıraladığımızda (Tablo 2.), daha ziyade

bozkır tasvirinden oluşan betimlemelerin çağrıştırdığını görmek mümkündür. Bu tabloda, “bozkır” başlığı altında *ova, yayla, tepe ve belde* vb. tasvirler değerlendirildi. Daha sonra sırasıyla “ev” (çadır, otağ ve barınak), “göl” ve “deniz” (ırmak, nehir), “köy” (istasyon, taşra ve yurt), “şehir” (sokak, çarşı), “dağ” (kaya, zirve), “hapis” (kapan, zindan ve taş duvar), “mezar” (yer altı, kabir), “orman” (çalılık), “mektep” (medrese), “dünya” (fani) ve “gökyüzü” (asuman) kavramları gelmektedir.

Tablo 2. Genel İsimlerden Oluşan Mekân Unsurları.

Şiirlerde yer alan dar ve kapalı mekânlara belli işlevler ve anlamlar yüklenmiştir. Medrese, kadimciliği; okul ise, ceditçiliği çağrıştırır. Hapishane koşulları hürriyetin düşmanı niteliğinde tasvir edilir. Benzer algı dış mekânlar için de geçerlidir. Sosyal bakımdan şehirli insanın hayatını beğenmediğini anlatır. Şaire göre şehir hayatı insanın düşüncesini bozan bir mekândır. Böylece bozkır insanının daha dürüst ve merhametli olduğunu yansıtarak toplumun yaşadığı mekâna yaklaşımını bildirir.

“Mekân, olay örgüsünde ifade edilen hadiselerin sahnesi durumundadır” (Aktaş, 2009, s.65). Mekân tasvirlerine ayrılan dizelerde olayın mahiyeti dile getirilir. Bunun yanı sıra mekân tasvirlerinde eserdeki kahramanın duyguları sezdirilir. Bu bakımdan Cumabayev'in şiirlerinde mekân unsurlarının farklı fonksiyonlarını görmek mümkündür.

Cumabayev'in bazı şiirlerinde yerleşik hayat tarzı ile göçebe hayat tarzı, şehir hayatı ile köy hayatı karşılaştırılır. Şiirlerinde mekân unsuru olarak tasvir edilen bozkır ve köy manzarasına bolca rastlamak mümkündür. Onun şiirlerinde bozkırın saf ve temiz yürekli insanların yaşamı hem sevgi hem de eleştirel bakımdan ele alınır. Bu bağlamda *Cazdîñ Küni Qalada / Yaz Günü Şehirde* (Cumabayev, 1993, s.234) şiirinde ilim, medeniyet ve kültürün merkezi olan şehrin üstünlüklerinden bahseden söyleyici, bozkır hayatına olan özlemini dindiremediğini bildirir. *Ayda Atıñdı Sarsembay / Sür Atını, Sarsembay* (Cumabayev, 2013a, s.38) şiirinde şehir ve köy yaşamı kıyaslanarak bozkır yaşamına duyulan hasret ön plana çıkarılır. Söyleyici burada şehri ağzından ateş püsküren dev periye benzetir. Şehirli şerefsiz kadınlar şıpsevdi, erkekleri ise yemekten başka bir şey düşünmeyen domuz olarak tasvir edilir. “Eğitim meselesi olmasaydı köyümden hiç ayrılmazdım” diyen şair şehrin bunaltıcı havasından kurtularak köyüne doğru yola çıktığına sevinmektedir. Buna benzer şekilde *Edildiñ Sağasında / İdil'in Halicinde* şiirinde de şehirlilerin millî kültürden uzaklaştığını eleştiren söyleyici, “Amacın kederli halkın yaşamını düzeltmek ise, şehirden ayrılarak memleketine dönmelisin.” (Cumabayev, 2013a, s.197) diyerek çağdaşlarına seslenir. *Cas Kelin / Genç Gelin* (Cumabayev, 2013a, s.15) şiirinde şair, “Şiddetli fırtına kopsa da, Bardaktan boşanırcasına yağmur yağsa da, Şikâyet etmeden genç gelin görevini yapar” dizeleriyle köy yaşamını canlandırır. Bu metinde daha çok köydeki gelinlerin dayanıklılığı ve sabrı övülmektedir. Ancak köy yaşamında her şey güzel olmasına rağmen bazı sıkıntılar da vardır. Hayvan güderek yaşamını sağlayan köylülerin bazen zor durumda kaldığı betimlenen *Cılqışınıñ Üyinde / Seyisin Evinde* (Cumabayev, 2013a, s.189) şiirinde kış mevsiminde atları gütmeye giden aile reisini evinde endişeyle bekleyen karısı ile oğlunun tavırları anlatılır. Bu ifadeler karşılık birçok eserinde Mağcan Cumabayev, gençlerin büyük şehirlere giderek kendilerini geliştirmelerini ister. Bu bağlamda kaleme alınan şiirleri eğitim temalı eserlerinden rastlamak mümkündür.

Onun şiirinde yer alan vatan sevgisi bozkırdan şehre, Altay'dan Tuna'ya ve doğudan batıya uzanır. Bu bağlamda söyleyici, ferdî hislerinden ziyade toplumsal meselelere dikkatleri çekmeye çalışır. Milletinin hür ve huzurlu yaşaması uğruna içinde yaşadığı dünyayla uyumlu mutlu bir geleceği arzu eder. Bu hususta his ve duygularını imaj ve sembollerin

aracılığıyla sanata has bir şekilde ifade eder. Bununla birlikte dünyanın hızla değişmesi ve toplumdaki yolsuzluklar vb. sosyal meseleleri ironik ve mizahlı bir şekilde sunar.

Cumabayev'in şiirlerinde en çok kullanılan mekân unsurlarından biri “ev” sözcüğüdür. Bu bağlamda onun şiirlerinde “ev” kavramı kapalı mekân olarak farklı açılardan ele alınmıştır. *Zarlı Sûlu / Kederli Güzel* (Cumabayev, 2013a, s.20) şiirinde kaygılı bir kızın sığındığı yerdir. Ancak bu şiirinde söyleyici, ev tasvirinden ziyade hüznü bir kızın hâlini ön planda şöyle betimler:

<i>Calğız qalsañ bir üyde,</i>	<i>Yalnız kalsan bir evde,</i>
<i>Öziñdi-öziñ cılatıñ,</i>	<i>Kendin kendine ağladın,</i>
<i>Möldiregen köziñdi</i>	<i>Masum temiz gözünde</i>
<i>Qayğılı caspen şılatıñ.</i>	<i>Kaygılı yaşlar akıttın.</i>

(Cumabayev, 2013a, s.20)

Bunun yanı sıra anlatıcı, kendi duygularını yansıtırken mekân kavramlarını bir araç olarak kullanmaktadır. Metinde karşımıza çıkan mekân tasvirleri yüklendikleri işlev bakımından dekoratif unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Mısıq pen Et / Kedi ile Et (Cumabayev, 2013a, s.25) adlı şiirde ise, “ev” kavramı gıda ambarı olarak betimlenir. *Orazada / Ramazan'da* (Cumabayev, 2013a, s.30) şiirinde kapalı bir alan olarak ele alınır. Fırtına tasviriyle başlayan *Küz / Güz* (Cumabayev, 2013a, s.31)'de sobalı sıcak evde oturan yaşlı kişilerin durumu anlatılır. *Cazğı Tüinde / Yaz Gecesinde* (Cumabayev, 2013a, s.142) şiirinde “ev içi uyudu” ifadesiyle geceleyin uyumakta olan bir ailenin tablosu çizilir. Burada düz değişmece sanatı belirgindir. Sembollerden oluşan *Cıl Mezgilderi / Yıl Mevsimleri* adlı şiirde “Buzağı eve işeten / Ayaz seni napayım?” (Cumabayev, 2013b, s.344) dizelerinde ev kavramı bir ahıra benzetilmektedir. *Meşit hãm Abaqtı / Mescit ve Hapishane* (Cumabayev, 1993, s.328)'da ev tablosu, mabet yeri ve insanı hürriyetinden ayıran çilehane olarak iki farklı çizgide ele alınır. Bu şiirde, söyleyici, hayalî, kurgusal bir mekânı tasvir ederek duygu ve düşüncelerini somutlaştırır. *Meni de Ölim Aldile / Öüm Bana da Ninni Söyle* şiirinde, ev kavramı “otağ” sözcüğüyle ele alınarak soyut bir mekânı çağırıştırır. Cumabayev, mistik ifadelerle kaleme alınan bu şiirinde, kara sevda

yüzünden intihar eden arkadaşı Berniyaz Küleyev'in ölümünden dolayı hissettiği acıyı dile getirir. Söyleyici, üzüntülü duygularını şöyle aktarır:

<i>Otauvlardı aralap,</i>	<i>Otağları gezerek</i>
<i>Cas cüregin caralap,</i>	<i>Genç kalbini ezerek</i>
<i>Sululardı quşıptı.</i>	<i>Güzellere gönül vermiş.</i>
<i>Quşıptı da ölüpti,</i>	<i>Kucaklamış ve ölmüş,</i>
<i>Cel tolqınnan bilipti.</i>	<i>Rüzgâr ise, dalgayı suçlamış.</i>

(Cumabayev, 2013a, s.81)

Bu dizelerde “otağ”, “rüzgâr” ve “dalga” vb. kavramların aracılığıyla ortaya koyulan imaj desteklenmektedir. *Oası küngi küiy / Bugünkü durum* (Cumabayev, 2013a, s.33) adlı şiirde ise, söyleyici, dönemindeki sosyal ve siyasi meselelere gönderme yapar ve milletine şöyle seslenir:

<i>Qazağım, arıstanım, qayran erim,</i>	<i>Kazak'ım,</i>	<i>aslanım,</i>	<i>zavallı</i>
<i>Turdiñ ba qaru qılmaı, qur</i>	<i>kahramanım,</i>		
<i>amalsız?</i>	<i>Tedbirini almadın. Bir çaresi yok</i>		
<i>Öziñdey adamzattar ne ğıp catır?</i>	<i>muydu?</i>		
<i>Bos cürsin baspanasız, iyygen</i>	<i>Millî kahramanlar neden harekete</i>		
<i>tamsız.</i>	<i>geçmiyor?</i>		

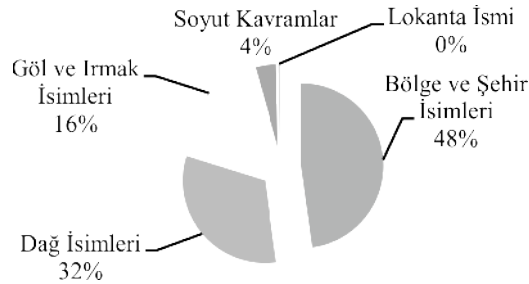
(Cumabayev, 2013a, s.33) *Boş zamanlar geçiyor evsiz barksız.*

Bu dizelerde şair, “ev” kavramı aracılığıyla vatani simgeler. Diğer bir ifadeyle burada, dış güçler tarafından işgal edilmekte olan vatan topraklarının durumu canlandırılmaktadır. Bununla birlikte söyleyici, yaklaşan tehlikeye rağmen tedbirsiz bulunan önderlere “aslanım, zavallı kahramanım” diyerek hitap eder. Soylara bölünerek dağınık yaşamakta olan bozkır halkının durumunu eleştirir. Böylece millî bilincin artması için halkına cesaret duygusu aşılamaaya gayret gösterir. Cumabayev'in şiirlerinde yer alan diğer mekân unsurlarını da aynı yaklaşımla ele almak mümkündür.

Özel İsimlerden Oluşan Mekân Unsurları

Cumabayev'in şiirlerinde özel isimlerden oluşan mekân unsurlarının büyük bir kısmı (Tablo 3.) bölge ve şehir isimlerinden (Sarıarqa, Turan, Şiraz, Türkistan ve İran vb.) ibarettir. Sonra sırasıyla dağ (Altay, Alatau, Kökşetau vb.), göl ve ırmak (İdil, İle, Balkaş ve Talas vb.), soyut kavramlar (Cennet, Arsi¹) ve lokanta (Altın boynuz lokantası) isimleri yer almaktadır.

Tablo 3. Özel İsimlerden Oluşan Mekân Unsurları.

Dış mekânların tasvirinde Mağcan Cumabayev, tasvir ettiği mekâna anlam ve işlev yükleyerek kendi düşüncesini yansıtır. Bu bağlamda *Tez Baram / Tez Varıyorum şiirinde* Altay ve Ural dağları vatan topraklarının koruyucu kalesi olarak betimlenir. Bununla birlikte hudut çizgisini de göstermektedir. Söz konusu dağları çift kanadı olarak betimleyen söyleyici, mekân aracılığıyla kendi düşüncesini ortaya koymaktadır:

*Qıranımın sarı sayran dalanıñ, Kartalıym sarı seyran bozkırın,
Qos qanatım – altın Altay, Oralım. Çift kanadın altın Altay ile Ural'ım.
Erkin dala ardaqtısı, erkesi – Hüür bozkırın değerli yavrusu
Betim qaytpay ösken batır balamın Yüz çevirmeden yetişen cesur yiğidim*
(Cumabayev, 2013a, s.61)

Bu dizelerde millî benliğini yansıtan söyleyici, vatan topraklarının genişliğini ima etmekle birlikte geçmişte yaşanan kahramanlık olaylara da gönderme yapar. Buradaki şairin amacı vatanın ve milletin değerini yüceltmektedir. Metinde mekân olarak işgal altındaki Ural ve Altay bölgesi

¹ “Arsı” sözcüğü, Allah'ın tahtı anlamındadır.

tasvir edilmektedir. Mağcan Cumabayev, Türk milletine ortak kutsal vatanın trajedisini ortaya koyarak millî değerlere sahip çıkmanın yollarını öneriyor. Yaşadığı devrin siyasi ve sosyal meselelerinden dolayı yaşanmakta olan toplumsal aksaklıkları *Kökşetauv adlı* şiirinde ele alan şair, kişileştirme sanatı aracılığıyla mekân kavramına fonksiyon yüklemektedir:

<i>Kökşetauvdın közi cas,</i>	<i>Kökşetauv'ın gözü yaş,</i>
<i>İlği meñ-zeñ, aynumas</i>	<i>Daima uyur döner baş</i>
<i>Qalıñ tuman munardan.</i>	<i>Kalın sisli minareden</i>
<i>İnelik ötpes cip-ciyi,</i>	<i>Böcek geçmez sımsıkı,</i>
<i>Oqtan tüzu tal boyı</i>	<i>Oktan düz onun boyu</i>
<i>Qarağayğa oralğan.</i>	<i>Dolanan çam ağacına.</i>

(Cumabayev, 2013a, s.144)

Eteği çam ağaçlarıyla örtülü Kökşe dağın manzarası betimlenen bu dizelerde, “gözü yaş”, “daima uyur” ve “döner baş” ifadeleriyle milletin tedbirsiz durumu çağrıştırılır. “Kalın sis” imgesi geleceğin bulanık olduğunu göstermektedir. Milletın sosyal yaşamıyla yakından ilgilenen Cumabayev, tabiat tasviri (peyzaj) aracılığıyla his ve duygularını sanata has bir şekilde yansıtabilmiştir. Dizelerde dağ manzarası ile kalın sis ifadeleri çakışarak şairin duygularındaki zıtlığı ve endişeyi sezdirmektedir. Bu bağlamda anlatıcının ruh hâlini yansıtan peyzajlardaki olayın zıtlık üzerine kurulması dikkat çeker. Bu tezat, anlatıcının ruh hâlini etkili bir şekilde yansıtmayı sağlamıştır. Benzer duygularla kaleme alınan *Alatauv / Aladağ* adlı şiirde mekân tasvirleri farklı görev üstlenmektedir:

*Alatauv – alıp ana kökpen talas,
Arda emgen sol ananı tentek Talas.
Qırğızğa qasiyetti Talas suvın
Ertede qonis qılğan batır Manas.*

*Şiñdarın Alatauvdiñ cel caylağan,
Cel emes, qalıñ qırğız el caylağan.
Celmanen, celden cüyrik
añdarmenen
Quzdardan birdey orğıp, Birge
oynağan.*

*Saylarda sarqırağan seli me eken?
Küñirenip köşken qırğız eli me
eken?
Alaştıñ qaysar ulı – qayrattı eldiñ
Manası el qorğağan eri me eken?*

*Köp cıdar celdey celdey zaulap
esti me eken,
Alatauv östi me eken, öşti me
eken?!
Qiyanniñ qıranınday qaysar eldiñ
Basınan küñgirt künder köşti me
eken?!*

(Cumabayev, 2013a, s.165)

*Aladağ, dev anan gökyüzüne ulaş,
Arda emen bu ananı yaramaz Talas.
Kırğız'a kutsal Talas suyunu
Eskiden mekân etmiş kahraman
Manas.*

*Zirvesinde Aladağ'ın yel yerleşmiş,
Yel değil, kalın Kırğız milleti
yerleşmiş.
Yelle, yelden hızlı hayvanlarla
Uçurumdan beraber zıplayıp oynayan.*

*Etekte gürültülü akan sel miymiş?
Üzüntülü taşınan Kırğız milleti
miymiş?
Alaş'ın ce sur oğlu, gayretli halkın
Manas'tı halkın kalesi gibi eri miymiş?*

*Nice seneler rüzgâr gibi esmiş mi?
Aladağ yükselmiş mi yoksa yıkılmış
mı?
Uçurumun kartalı gibi gayretli halkın
Başından bulutlu günler gitmiş mi?*

Bir önceki örnekte olduğu gibi bu dizelerde anlatım tezat yoluyla verilerek imajı desteklemektedir. Ana olarak betimlenen Alatauv'da yaşayan milletin durumu söz konusu olmaktadır. Kırğız milletinin kahraman geçmişi ima edilen dizelerde “zirve”, “yel” ve “sel” sözcükleri birer sembol olarak kullanılmıştır. Mekânın bugünkü durumunu sorulu dizelerle ele alan söyleyici, gelecekte umudunu kesmediğini de bildirir:

*Coq ali! Qarlı Alatauv qalibında,
Tolqındar tulaydı ali şapsıp şıñğa.
Közinen – ot, sözinen ut coymay,
Qaysar el umıtqan coq alıbın da.*

*Hayır henüz! Karlı Aladağ güçlüdür,
Dalgalar şahlanmakta hâlâ zirvelere.
Gözünde ateş, sözünde küvvet var,
Gayretli halk devini de unutmadı.*

*Alatauv öpseydi eken, öşpeydi
eken,
Auvızdan alıp atı tüspeydi eken.
Kariler: “Kiyeli er ay!” –dep
kürsinip,
Castarı: “Er urpağı - biz”, deydi
eken.*

*Aladağ yükselmezmiş yıkılmazmış.
Dillere destan olan şanı düşmezmiş.
Yaşlılar: “Kutsal er” diye değer verir,
Gençler: “Er nesli biziz” dermiş.*

(Cumabayev, 2013a, s.165)

Aladağ sözcüğüyle vatan toprakları ima edilir. Dalga sözcüğü ise genç neslin sembolüdür. Söyleyici, ateş ve kuvvet imgesiyle yücelttiği genç neslin azimli davranışını göstermeye çalışır. Bu tasvirde, söyleyicinin mekân unsuruna bakış açısının tabii yansıması olarak olumlu sıfatlar yüklediğini görmekteyiz. Metinde bu duygular yaşlı ve genç kesimin arasındaki diyalogla pekiştirilmektedir. Vatan topraklarının değeri üzerinde duran söyleyici, Aladağ bölgesinde yaşayan Kazak ve Kırgız uluslarının birlik hâlinde hareket ederek millî mücadelede kazanacağını vurgular. Mekân unsuruna yüklenen olumlu sıfatlar, şaşırtıcı anlatım tarzıyla somut nesnelere ayrıntılarına dikkat çeken bir dekorla desteklenir.

Oqetpestiñ Qıyasında / Oketpes'in Yamacında (Cumabayev, 2013a, s.306) şiirinde de aynı duygular söz konusu olur. Ancak bu şiirde daha ziyade kişi tasvirine yer veren anlatıcı, Oketpes dağına betimlerken “koruyucu aksakallı dede”ye dikkatleri çevirerek olağanüstü, masalsı ve şaşırtıcı anlatımla şiirin estetik değerini artırır.

Benzer algıyı, *Künşığıs / Doğu* adlı şiirden de görebiliriz. Ancak burada söyleyici, mekân tasvirinin daha geniş kavramlarla ele almaktadır. Burada da tezatlı ifadelerle Doğu ve Batı sözcükleriyle ima edilen Türk kökenli milletler ile Avrupalı ulusların arasındaki çatışma söz konusu olur. Dizelerde daha ziyade Batılıların sömürgecilik yönü tasvir edilir. Bununla birlikte “kara bulut” ifadesiyle kurtarıcı niteliğinde simgelenen Doğulu Türk

milletinin mücadelesi anlatılır. Kişileştirme sanatıyla oluşan bu dizelerde cesaret aşılama duygusu hâkimdir:

<i>Tereñ teñiz tehirendi,</i>	<i>Derin deniz şahlandı,</i>
<i>Künşığısım küñirendi,</i>	<i>Doğu ise güçlendi,</i>
<i>Qırağı közim köredi:</i>	<i>Keskin gözüm görüyor:</i>
<i>Celkildegen tuvmenen,</i>	<i>Dalgalanan bayrakla,</i>
<i>Cer küñirentken şuvmenen</i>	<i>Dünyayı sarsan gürültüyle</i>
<i>Qara bult qaqtap keledi.</i>	<i>Kara bulut toplu gelmektedir.</i>

<i>Ay, sen, kesel Künbatts!</i>	<i>Ey, sen hain Batı!</i>
<i>Bul catuvıñ qay catıs,</i>	<i>Bu yatışının anlamı nedir,</i>
<i>Coğal cıldam columnan!</i>	<i>Çekil hemen yolumdan!</i>
<i>Bolmasa, qorıqsañ ölümnen,</i>	<i>Yoksa korkuyorsan ölümden,</i>
<i>Ümitiñ bolsa ömirden,</i>	<i>Ümidin varsa ömürden,</i>
<i>Usta meniñ qolımnan!</i>	<i>Haydi, tut benim elimden!</i>

(Cumabayev, 2013a, s.55)

Bu tasvirde de görüleceği üzere mekânlar, olayın geçtiği yer ve olayın geçtiği yerdeki birer dekordan ibarettir. Mağcan Cumabayev'in şiirlerinde mekân unsurları birer dekor olarak şairin duygularını somutlaştırır ve arzularını simgeler. Onun şiirlerinde mekân ile insan unsurları birlikte ele alınır. Bu husus okuyucuda gerçeklik duygusu uyandırır. Bütün bunlar edebi eserin realist bir dikkatle yazılmasının neticesi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

20. yüzyılın başında Türkistan bölgesinin hem yönetimi hem de eğitiminde büyük değişimler yaşanmıştır. Bu değişim sürecinde halkın sosyal yaşamında da hayli değişiklikler olduğu bellidir. Söz konusu bu değişimin karşısında milletin durumunu toplumcu-gerçekçi dikkatle ele alan Cumabayev, manzum eserlerinde mekân unsuru olarak mistik ve gizemli olandan ziyade somut dünyanın dış gerçekliğini ön planda betimler. Sıradan insanın dünyasıyla bütünlük içinde olarak toplumdaki insanın yaşamından bahseder. Bu bağlamda his ve duygularını anlatırken, bozkır yaşamından yola çıkar. Bozkırda yaşayan millet ve milletin yaşamından söz açar. Evin içinden başlayarak Kazak Türklerinin kültürüne değinir. Oradan da ovaya,

şehre, ülkeye, Türk dünyasına, dış ülkelere ve nihayet dünyaya ulaşır. Milletın gelişmesine engel teşkil eden kadimci geleneğin bazı hususlarını eleştirerek yeniçağa uygun olarak gelişmeyi teklif eder. Bununla birlikte tarihî ortak değerlerin önemine değinir. Mekâna kendi benini yansıtarak, kişisel geçmişini ve milletin tarihini mekân unsurlarıyla canlandırır. Mekânın sakinlerinin hikâyesini ironik bir tutumla yeniden kurgular. Bununla birlikte onun bireysel ve sosyal temalarda yazılan şiirlerinde, mekân tasviri daha çok trajik yönden anlatılır. Millî mücadele yıllarında Türkistan topraklarında yaşayan halkın gördükleri zulüm ve işkenceler söz konusu edilir. Türkistan bölgesi bireysel ve duygusal bir düzlemde ele alınır. Türk kökenli milletlerin ata yurdu betimlenen şiirlerinde, yurt algısını merkezi izlek konumuna yerleştiren Cumabayev, Türk birliği ve soy bilincine dayalı bir kimlik tanımlamasını önceleyerek bu kimliğin tamamlayıcı unsuru olan yurt algısını da aynı paralelde işler. Bu bağlamda mekân unsurlarının aracılığıyla vatan sevgisi, toplumsal aksaklıklar ve tarihi olaylar vb. konuları toplumcu gerçekçilik bakımından çağırıştırır.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (2009). Şiir tahlilleri, Teori – Uygulama. 1. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cumabayev, M. (1989). Şiğarmaları. Almatı: Jazuşı.
- Cumabayev, M. (1993). Mağcan Cumabayev'in Şiirleri. Aktaran: Ferhat Tamir. Ankara: TDAE.
- Cumabayev, M. (2013a). Şiğarmaları. Almatı: Jazuşı.
- Cumabayev, M. (2013a). Şiğarmaları. Almatı: Jazuşı.
- Zhiyenbayev, Y. (2016). *Kazak Şairi Mağcan Cumabayev'in Şiirlerinde Yapı ve Tema*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erendiz Atasü'den Bir Durum Hikâyesi: “Kısa Bir Üzüntü”

Received/Geliş:

Fatih SAKALLI*

Accepted/Kabul: 13/10/2016

Öz

Erendiz Atasü'den Bir Durum Hikâyesi: 'Kısa Bir Üzüntü' adlı bu makale, Atasü'nün son öykü kitabında yer alan 'Kısa Bir Üzüntü' adlı öyküsü üzerine bir değerlendirmedir. Makalenin giriş bölümünde Atasü'nün öz geçmişi, yazarlığı ve eserlerinden söz edildikten sonra 'Erendiz Atasü Öykücülüğü' başlıklı kısımda Atasü'nün öykü kitaplarından sırasıyla söz edilmiş sonra da onun öykü anlayışı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. 'Bir Annenin Şehirden Ayrılacağını Kızına Söyleyemesinin Hikâyesi: Kısa Bir Üzüntü' başlıklı kısımda ise makaleye konu olan 'Kısa Bir Üzüntü' adlı hikâye, hikâyeden yapılan alıntılar çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kısa Bir Üzüntü adlı hikâyede, bir kadının anne olarak çocuğuna karşı duyarlılığı gözler önüne serilmiş, şehirden ayrılma durumunu kızına söyleme çabası anlatılmıştır. Sonuç bölümünde ise bir durum hikâyesi olan 'Kısa Bir Üzüntü' hakkında genel yargılara varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erendiz Atasü, durum hikâyesi, Kısa Bir Üzüntü, anne, kadın

A Situation Story by Erendiz Atasü: “Kısa Bir Üzüntü”

Abstract

This article which is named A Situation Story by Erendiz Atasü: 'Kısa Bir Üzüntü' is an analyses of the story named Kısa Bir Üzüntü which is in the Atasü's latest book. The introductory chapter is mentioned Atasü's biography, authorship and works. Atasü's story books are mentioned respectively and her narrative perspective is enlightened in the section titled 'Erendiz Atasü's Narration'. Kısa Bir Üzüntü is evaluated based on quotes from the story in the section titled 'Bir Annenin Şehirden Ayrılacağını Kızına Söyleyemesinin Hikâyesi: Kısa Bir Üzüntü'. In the story, a woman's sensitivity to her child and her effort to say leaving the city is described. In the last part an overall assessment of the story named A Short Sadness is provided.

Key Words: Erendiz Atasü, situation story, Kısa Bir Üzüntü, mother, woman

*Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, fsakalli@gazi.edu.tr

Giriş

1947'de Ankara'da doğan Erendiz Atasü, 1968'de Ankara Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi'ni bitirir. Aynı fakültede uzun yıllar öğretim üyesi olarak çalıştıktan sonra 1997 yılında Farmakognozi profesörlüğünden emekliye ayrılır. Yazı hayatına öykü yazarak başlayan sanatçının ilk öyküsü, *Balkon Saati*, 1981 yılında yayımlanır. Birçok gazete ve dergide öyküleri, makaleleri, denemeleri ve incelemeleri yayımlanan yazarın yapıtlarında feminizm düşüncesini işlediği görülür. *Dağın Öteki Yüzü*, *Kadınlar da Vardır*, *Taş Üstüne Gül Oyması*, *Hayatın En Mutlu Anı*, *Kızıl Kale* adlı eserleri ile çeşitli sanat ve edebiyat ödülleri de alan yazarın öyküleri, yurt içinde ve yurt dışında birçok antolojide yer almıştır. Eserleri üzerine çeşitli bilimsel çalışmalar yapılan ve hakkında birçok makale yazılan Atasü, Ankara'da yaşamakta ve yazı hayatına devam etmektedir. Yazarın bugüne kadar yayımlanan eserleri şunlardır: **Hikâye:** *Kadınlar da Vardır* (1983), *Lanetliler* (1985), *Dullara Yas Yakışır* (1988), *Onunla Güzeldim* (1992), *Taş Üstüne Gül Oyması* (1997), *Uçu* (1998), *İncir Ağacının Ölümü* (2008), *Hayatın En Mutlu Anı* (2010), *Kızıl Kale* (2015) **Roman:** *Dağın Öteki Yüzü* (1995), *Gençliğin O Yakıcı Mevsimi* (1999), *Bir Yaşadönümü Rüyası* (2002), *Açıkoturumlar Çağı* (2006), *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı* (2011), *Dün ve Ferda* (2013) **Deneme:** *Benim Yazarlarım* (2000), *Kadınlığım, Yazarlığım, Yurdum* (2001), *İmgelerin İzi* (2003), *Kavram ve Slogan* (2004), *Düşünce Sefaletin Kiskacında* (2008), *Bilinçle Beden Arasındaki Uzaklık* (2009), *Yıllar Geçerken Hayat ve Roman* (2013), *Saldırganı Hoş Tutmak* (2015).

Erendiz Atasü Öykücülüğü

Erendiz Atasü'nün ilk öykü kitabı 1983'te yayımlanan *Kadınlar da Vardır*'dir. Bu öykü kitabında sırasıyla 'Bir Tren Yolculuğu', 'Bir Yüz – Bir Ters', 'Kadınlar da Vardır', 'Balkon Saati', 'Özlem Zamanı Geçti', 'Yemenden Bir Yel Esti', 'Sessiz Ali', 'Bir Kimlik Aranıyor' adlı sekiz öykü yer almaktadır. Yazarın ikinci öykü kitabı 1985'te yayımlanan *Lanetliler* adlı eserdir. Bu kitabında da 'Arda Kalan', 'Hüzün' 'Ağlamak', 'Gerçek ve Düş', 'Lanetliler', 'Üç Kuşak', 'Esmâ', 'Denizin Türküsü' adlı sekiz öykü yer alır. *Dullara Yas Yakışır*, Atasü'nün 1988 yılında yayımlanan üçüncü öykü kitabıdır. Eser; *Aşka Dair*, *Yalnızlığa Dair*, *Ve Kadınlara Dair*,

'Çocukluğu İstiyorum-Çocukluğumu Verin Bana' adlı dört bölümden oluşmaktadır. Kitapta; 'İkinci Aşkın Peşinde', 'Sevda İçin Tek Kişilik Ağıt', 'Can Yoldaşı', 'İnci, Satı, Erhan ve Durmuş', 'Bahçıvan', 'Harput'ta Var Bir Kilise', 'Bayburtlu', 'Yaşlı Bir Genç Kız', 'Yabancı Bir Göğün Altında', 'Madam Butterfly Ölmeyi Redderse', 'Sevgi'nin Romanı', 'Kayısı Gülü', 'Kiraz Dalları' ve 'Dullara Yas Yakışır' adlı on dört hikâye bulunur. Atasü'nün dördüncü öykü kitabı **Onunla Güzeldim**, 1992 yılında yayımlanır. Kitapta; 'Eski Sevgili', 'Haziran'da Bir An', 'Münih'te Yağmur Yağıyor', 'Toz', 'Yüzey', 'Suyun Karanlık Çekimi', 'Su', 'Ağlayan Kadınlar Kolajı İçin Taslak', adlı sekiz öykü vardır. **Taş Üstüne Gül Oyması**, yazarın 1997'de yayımlanan beşinci öykü kitabıdır. Eserde; 'Taş Üstüne Gül Oyması', 'Son Yörük Çadırı', 'Katran Ağacı', 'İkinci Ülke', 'Zaide', 'Eski Masal' adlı altı öykü yer alır. Yazarın 1998 yılında yayımlanan altıncı öykü kitabı **Uçu** adını taşır. Kitapta; 'Ada', 'Uçu', 'Mis', 'Mozaik', 'Antiokos'un Mirası', 'Doğunun Çağrısı', 'Giselle'nin Delirmiş Ayakları' adlı yedi öykü bulunmaktadır. Erendiz Atasü'nün yedinci öykü kitabı **İncir Ağacı'nın Ölümü**, 2008 yılında yayımlanır. Kitap; Gülünesi Öyküler, Buruk Öyküler, Karanlık Öyküler olmak üzere üç bölümden oluşur. Eserde; 'İncir Ağacı'nın Ölümü Üzerine Tuhaf Bir Soruşturma', 'Kapıcı Zebercet'in Önlenemeyen Yükselişi', 'Beyaz Fil', 'Operada Bir Gece', 'Aynı Şarkı' 'Sır', 'Hayat Bir Rüyadır', 'Özlemek', 'Torun', 'Kayma', 'Yeryüzü Mutluluğu' adlı on bir öykü yer alır. **Hayatın En Mutlu Anı**, yazarın 2010 yılında yayımlanan sekizinci öykü kitabıdır. Kitapta; 'Hanımefendi ile Kocakarı', 'Üniformalı Adam', 'Fikir Ayrılığı', 'Bağışıklık Yetmezliğinde Ayrılık', 'Hayatın En Mutlu Anı', 'Kabulleniş', 'Seni Sevmiyorum' adlı yedi öykü vardır. Yazarın, dokuzuncu ve son öykü kitabı ise 2015 yılında yayımlanan **Kızıl Kale**'dir. Kitap; Eski Zaman Masalları, Üçleme, Yeni Zaman Öyküleri adlı üç bölümden oluşmaktadır. Eserde; 'Kızıl Kale', 'Erdemoğulları ile Uysalkızlar', 'Dullar Evi', 'Mutlu Son', 'Yalnız Adam'ın Yanlış Seçimi', 'Yavaş Bir İntihar', 'Kısa Bir Üzüntü', 'Meleğin İntikamı', 'Kan Kokusu', 'Duvardaki Fotoğraf', 'Hayat Dersi' ve 'Mekânsız' adlı on iki öykü bulunmaktadır.

Yazı hayatına öykü yazarak başlayan Atasü, “eserlerinde kadının bireysel ve toplumsal konumunu eleştirel bir bakışla irdeleyen, kendisini feminist olarak tanımlayan bir kadın yazardır.” (Önder, 2016: 462) Onun

“ilk öykülerinde kadınların hayatını gözler önüne sererken bir yandan da erkek egemen toplumun kadına yüklediği anlamlar ve kadının sırtında kambur halinde olan sorumluluklar irdelenmektedir. Öykülerde kadının ezilmişliği, bunalımı, toplum baskısı, iş, eş, ev, çocuk sorumluluğu altında yaşadığı sıkıntılar dile getirilmektedir.” (Suroğlu, 2011: 36) Yaşanılan hayata ait olguları, anıları, imgelerle süslenmiş bir dille kurgulayarak öykülerini meydana getiren yazarın öykü kahramanlarının büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturur. Öykünün bir an'ı iletmesi, anlatması gerektiğini ifade eden yazara göre 'öykü, hayatın gürültülü patırtılı akışında güme gitmiş bir ayrıntıyı, bir duyguyu, bir sezişi dile getirir; bir perdeyi hafifçe aralayıp ardındaki manzarayı düş gücümüze sunar.” (Atasü, 2003: 51). Atasü, ilk öykülerinden itibaren erkeklerin egemen olduğu bir toplumda kadınların yaşadığı sıkıntılar üzerinde durur. Çalışkan bu hususu şöyle ifade eder: “Erendiz Atasü ilk öykü kitabıyla Kadınlar da Vardır diyerek girmiştir yazın dünyasına. Demek daha o zaman bir kadın olarak kendi sesini duyurmak isteğiyle... Gerçekte hep kadınlar üzerindedir bu öyküler. Ev kadınları, çalışan kadınlar, devrimci kadınlar, gündelikçi kadınlar, hatta yabancı kadınlar. Yani her kesimden ve farklı bilinç düzeyindeki kadınlar. Hepsinin ortak bir paydası vardır: Erkek egemen toplum düzeninin neden olduğu hırpalanma. Şu ya da bu biçimde hepsi ezilmiş ve zedelenmiştir bu düzende. Onları bir araya getiren de budur. Bu ilk kitapta Atasü'nün sonradan yılmadan vurgulayacağı konular hemen belirlemektedir.” (Çalışkan, 2004: 34). Erendiz Atasü'nün, feminist bir bilinçle kaleme aldığı hikâyelerinde kadınlar hep ön plandadır. Hikâyelerinin çoğunluğu bir durumu, bir anı anlatmaktadır. Kahramanların sürekli birileriyle veya bir şeylerle çatışma hâlinde olduğu görülür. Suroğlu, bu durumu şöyle ifade eder: “Yazar, hangi konuyu işlerse işlesin, tüm hikâyelerinde kadın imgesi kendini gösterir... Öykülerini daha çok durumlar üzerine kurar. Öykü kuruluşlarında asıl dikkati çeken yön kahramanların yaşadıkları çatışmalardır. Kahramanlar genellikle kendileriyle, çevrelerindeki insanlarla, düzenle çatışma ve geçmişle hesaplaşma halindedirler.” (Suroğlu, 2011: 39). Atasü, Türk edebiyatında kadınlarla ilgili hususların tam olarak anlatılmadığı düşüncesindedir: “Türk edebiyatında kadın hakları konusunun tam olarak işlenemediği ve kadınların tüm yönleriyle anlatılmadığı fikrinde olan Erendiz Atasü, bütün eserlerinde kadın sorunsalına yer vermektedir.”

(Suroğlu, 2011: 218). Yazmayı kendi için bir mücadele biçimi ve sığınak olarak gören yazar, kadınları anlamak ve anlatmak için yazdığını şu satırlarla belirtir: “Yazmak, benim için, yaşadığımı alabildiğine duyumsamanın tek değilse de en önemli yollarından biri. Yazmak benim hem mücadele biçimim hem sığınağım... Hayatı anlamak için yazdım ve yazıyorum. Hayatın ikincil konuma ittiği cinsimi, kadınları anlamak ve anlatmak için yazıyorum, kadın olduğumu unutmadan yazıyorum. Bin yıllardır susturulmuş kadınların kendi seslerini bulmaya ihtiyaçları var; onlara öğretilenleri tekrarlamaya değil, gereksinimleri; bastırılmış duygularını, düşüncelerini ve kısırılmış yaşantılarını kendi sözcükleriyle insanlığın ortak bilincine aktarabilmeleri gerek. Bence kadın edebiyatı denen de tam budur.” (Atasü, 2014: 32- 33). Kadınların seslerini duyurmak için yazdığını ifade eden sanatçı, “kadın kahramanlardan yola çıkarak hikâyelerinde aşkı, cinselliği, evliliği, kadın erkek ilişkilerini, çalışan kadının hâllerini, göç, yabancılaşma, yalnızlık konularını anlatmaktadır.” (Suroğlu, 2011: 38). Bu konuların yanında “öykülerinde başta kadınların sorunları ve kadınlar arası iletişimsizlik olmak üzere, 12 Eylül Dönemi, evlilikte yabancılaşma, tarihi eserlerin yok edilmesi, sözün kalıcılığı, insanların birbirini çekememesi, yalnızlık, aşk, yalnız ve dul kadınlara toplumun bakış açısı, çalışan kadınların hayatın yükü altında ezilmesi, toplumda kız ve erkek çocuk ayrımı yapılması, duyarsızlık gibi konular yer almaktadır.” (Suroğlu, 2011: 217). Kısacası Atasü, edebiyatın farklı türlerinde kaleme aldığı eserlerinde; kadın duyarlılığını ön plana çıkarmayı amaçlayan bir yazar kimliğiyle karşımıza çıkar. Yazarın bu tavrı en çok ürün verdiği tür olan hikâyelerde de belirgin bir şekilde yansıtılmaktadır. Erkek egemen bir toplumda susturulmuş, hayatın arka plana sürüklediği kadınları ve onların yaşadığı sıkıntıları anlatmayı amaçlayan yazarın, işlediği konularla da bunu somutlaştırdığı görülür.

Bir Annenin Şehirden Ayrılacağını Kızına Söyleyememesinin Hikâyesi:

“Kısa Bir Üzüntü”

Erendiz Atasü'nün son hikâye kitabı *Kızıl Kale*'de yer alan “Kısa Bir Üzüntü” adlı hikâye, hasta bir annenin şehirden ayrılacağını kızına söyleyememesi üzerine kurulu bir durum hikâyesidir. Annenin kızına bu

durumu söylemek için gösterdiği davranışlar, duygu ve düşünceler hikâyenin kurgusunu oluşturur. Hikâye, Mayıs ayının başında Anadoluhisari'nin yanındaki bir yamaçta bulunan kır kahvesinden şehrin tasviri ile başlar. *“Anadoluhisari'nin yanındaki yamaç, Boğaz'a dik bir inişle kavuşuyordu. Sık bitki örtüsü kayanın sertliğini yumuşatmış... Mayıs başında, yeşilin her türlüyle ve erguvanlarla kaplıydı sırt. Sessizlik... Kuş civıltıları sessizliği örselemiyor, nasıl bir dizi inci yalın kesimli bir elbisenin sadeliğini büsbütün vurgularsa, işte öyle, dinginliği koyulaştırıyordu. Sessizliğin art düzleminde uğultu. İnsan öğüten dev makinenin milyonlarca sestten oluşmuş tekdüze homurtusu... Uzakta ve şimdilik etkisiz. Erguvanlar metropolün yırtıcılığını umursamıyor.”*(Atasü, 2015: 131).

Edebi eserlerin çözümlemelerinde, metinde kullanılan semboller ve bunların çağrışımları önemlidir. “Bir metnin anlaşılması ve yorumlanması ancak derinde yatan gizli özün ve kapalı anlamların açılmasıyla mümkün olabilir. Edebi metinler, güçlü bir sezgi kabiliyetine sahip uyanık bir dikkatle incelendikleri zaman, farklı açılımlar ortaya koyan, çok katmanlı yapılar olarak değer kazanırlar. Dilin imkânlarını sınırsız hale getiren semboller, üstün bir duyarlılığa sahip sanatçıların, alışılmış kelime ve anlama birliklerine, yeni ve özgün çağrışımlar yüklemeleri sonucu ortaya çıkarlar.” (Yılmaz, 2011: 45). 'Kısa Bir Üzüntü' adlı hikâyede de erguvanlar ve kadının taktığı inci kolye hikâyedeki semboller olarak karşımıza çıkar: *“Erguvanlar metropolün yırtıcılığını umursamıyor. Kadın boynundaki inci kolyeye dokunuyor.”*(Atasü, 2015: 131). Hikâyede erguvanlar, baharın gelişini, yaşama sevincini ifade ederken, kadının taktığı inci kolye, ayrılığın habercisi olarak yorumlanabilir. Bu semboller hikâyenin ilerleyen bölümlerinde de tekrar edilir. Kadının şehirden ayrılacağı hikâyenin başında hissettirilir: *“Kadın hepten uzaklaştığında da şehir umursamadan kalacak.”*(Atasü, 2015: 131). Bir kır kahvesinde kızıyla buluşan kadının her koşulda giyimine özen gösterdiği, kızının ise kılık kıyafet gibi hususlara aldırmadığı vurgulanır ve kızın tasviri yapılır: *“Alt tarafı bir kır kahvesi. Her koşulda giyimine özen göstermeyi severdi; bu hem kendini hem karşındakini önemsemek değil miydi? Kızı aldırılmazdı böyle şeylere; kot pantolonunu çekmiş, ayağında espadriller; dağınık saçları sallapati bir atkıyruğunda sözüm ona toplanmış, yüzü makyajsız.”* (Atasü, 2015: 131-132). Kızı, annesinin tik hâline gelen davranışlarından şüphelenir.

Annesinin, önemli bir şey söyleyeceği zamanlarda şık giyindiğinden, kendisini güzel bir yere götürüp takılarıyla, giysilerinin ekleriyle oynadığından söz eder: “*Genç kadın annesinde bir tik hâlini almış bu el devinimini ve davranış biçimini çocukluğundan beri tanıyordu. Önemli –ya da kendince önemli- bir şey söyleyecekse annesi, önce şık giyinir, sonra insanı güzel bir yere götürüp orada bir türlü konuya giremezken giysilerinin eklentileriyle oynar dururdu. Ne gerek vardı şatafata, bu törensiliklere!*” (Atasü, 2015: 132). Kadın, kızına çocukluğunun geçtiği yerleri göstermek istediğini söylese de kızı bunları zaten bildiğini ifade eder: “*Anneciğim, ben bunları zaten biliyorum. Hisarın yan sokağındaki evi, sonra Kandilli Kız Lisesi’ni, sana âşık kaptanı, hani düdük çalan, selam niyetine.*” (Atasü, 2015: 133). Kızının son yıllardaki tavırlarını umursamamayı öğrenen kadın, anneliğin kölece bir duygu olduğunu belirtir: “*Kölece bir şeydi analık, insana onur kavramını unutturan.*” (Atasü, 2015: 133). Yorgun olan kadın, kızıyla didişmeye yetecek kadar zamanının olmadığı düşüncesindedir: “*Anlaşılan gerçekten de söylenecek bir şey yoktu... İkircikli yanıtları, acımasız sorgulamaları kaldıramayacak kadar yorgundu. Hem zaten zaman kalmamıştı, didişmeye yetecek kadar...*” (Atasü, 2015: 133).

Annesinin tavırları karşısında şüphelenen kızı, annesine hasta olup olmadığını sorar. Annesinden hayır cevabını alınca rahatlar. Annesi bugün göreceği tek şefkat kırıntısının bu olduğunu düşünür ve şu yorumu yapar: “*Gerçekten sağlığım için mi kaygısı yoksa bir ardiye kadar sıkışık hayatına bir de hastalığın yükünü nasıl sığdıracağı ürküntüsünden mi ibaret? Mantık ikinci şıkka işaret ediyordu. Anne mantığı susturdu.*” (Atasü, 2015: 133). Kadın, rahatsızlığı sebebiyle fazla zamanının kalmadığını bilmekte ve her geçen gün ölüme biraz daha yaklaştığını düşünmektedir. “*Kadının önündeki zaman kısaldıkça genişlemiş ve durulaşmıştı, bakışı derinleşmişti; o görebiliyordu, ışıktan bir yanılmaydı yapay dağlar. Gerçekte sadece buldozerler vardı ve bir ölüm rakıydı çevrelerinde dönen...*” (Atasü, 2015: 134). Kadın, kızı ve damadının bütün gençler gibi çok çalıştığını, daha iyi bir hayat için çalıştıklarını düşünseler bile, onların bu çalışmaları ile aslında birtakım görünmez kişileri daha da zenginleştirdiklerini ifade eder. Kızı ve damadının da tüm çalışanlar gibi dişleriyle tırnaklarıyla dapdaracak bir hayata tutunma çabası içinde olduklarını düşünür. Ve kendi durumunu, gittikten sonra kısa bir mektupla ya da telefonla bildirmenin daha kolay

olacağını ve böylece kimseyi daraltmayacağını düşünür. “*Evet, evet, en iyisi gittikten sonra kısa bir mektupla ya da telefonla bildirmektir durumu. Öylesi daha kolay olacaktır. Büsbütün daralmamalıydı kimse.*” (Atasü, 2015: 134). Kadın, şehirden uzaklaşacak olmasını şu benzetme ile ifade eder: “*Yaşlılara düşen, tıpkı ölmek için uğultulu cangılın sessiz bir köşesine çekilen ihtiyar filler gibi bu dardaracak şehirden uzaklaşmaktır.*” (Atasü, 2015: 134). Kadın, gideceği küçük kasabayı, yakınlarından uzaklaşmasını, içinde bulunduğu ruh hâlini ve kızına durumu söyleyip söylememe ile ilgili kararını şu cümlelerle belirtir: “*Ege kıyısında küçük bir kasaba; bir bakımevi, şefkatten yoksun olmayan; yakınlarının ilgi kırıntılarını umarsızca beklemeden karşılamak geniş zamanı... Yaşam, insanın elinden onurundan başka her şeyi alıyordu ... Nicedir yakınlarından uzaklaşıyordu; korunun, yamacın, denizin birlikte çizdiği sarmala dolanıyordu, bir girdabın içine çekilir gibi... Artık incinmiyor, artık kırılmıyordu. Zaman yoktu böyle şeylere. Yalnızca doğanın sessizliği vardı. Evet, en iyisi gittikten sonra söylemekti.*” (Atasü, 2015: 134). Kadın, boynundaki inci kolyeyi çıkarıp kızına armağan eder. Kızı, annesinin bu davranışı karşısında şaşırır ve bir anlam veremez. Kadının aklına kızının çocukluk yılları gelir. Kolyenin kendisinden ona yadigâr kalacağını belirterek ona iyi bakmasını tembihler. Kızını bir an üzdüğü için üzülür fakat sonra bundan vazgeçer. Çünkü kızının işyerine varır varmaz bu kısa üzüntüyü unutacağını bilincindedir. “*Kadın bir an kızını üzdüğü için üzüldü; sonra vazgeçti üzülmekten. İşyerine varır varmaz kızı nasılsa bu kısa üzüntüyü unutacaktı.*” (Atasü, 2015: 135). Görülüyor ki annenin kızı hususundaki hassasiyeti, kızında bulunmamaktadır ve ne acıdır ki anne bunun farkındadır. Dolayısıyla hikâyeye ismini veren 'Kısa Bir Üzüntü' ifadesi, tek taraflı bir duygu yoğunluğunu belirtirken annenin yaşadığı anlamlı bir ruh hâlinin ifadesi olarak yorumlanabilir.

Sonuç

Atasü'nün 'Kızıl Kale' adlı öykü kitabındaki öykülerden biri olan 'Kısa Bir Üzüntü' Anadoluhisarı'nın yanındaki kır kahve lerinin birinde anne ile kızın bir araya gelmesi ve annenin şehirden uzaklaşacak olmasını kızına söyleyememesi üzerine kurulmuş bir durum hikâyesidir. Mevsim bahardır, mayıs ayının başlarında erguvanlardan söz edilir. Kadının kızına bir şey

söyleyeceği zaman onu, şehrin güzel bir yerine getirmesi, güzel kıyafetler giymesi ve çeşitli takılar takması kızı tarafından bilinen bir durumdur. Kızı gene böyle bir an olduğunun farkına varır fakat ne olduğuna tam anlam veremez. Annesine hasta olup olmadığını sorar. Olmadığı cevabını alınca rahatlar. Hikâyede erguvanlar baharın müjdecisi iken kadının taktığı inci kolye ayrılığın sembolü durumundadır.

Atasü hikâyede, kadının düşünceleri aracılığı ile hayata ait tecrübelere ve olgulara da değinir. Anneliğin kölece bir şey olduğundan, bütün gençlerin çok çalıştığından, insanların dişleriyle tırnaklarıyla daracık bir hayata tutunma çabalarından, yaşamın insanın elinden onurundan başka her şeyi aldığından söz edilir. Ege kıyısında küçük bir kasabadaki bakımevine yerleşecek olan kadın, bütün çabalarına rağmen kızına bunu söyleyemez. Bu durumu; gittikten sonra, mektupla veya telefonla bildirmenin daha doğru olacağını düşünür. Çok sevdiği kolyesini, her şeyden çok sevdiği kızına armağan ederek kendisinden bir yadigâr kalmasını ister. Bir an kızını üzdüğü için üzülse de bu durumdan çabuk kurtulur. Kızının, iş yerine gittiği vakit yaşadığı bu kısa üzüntüyü hemen unutacağını farkındadır. Hikâyede, annenin kızı ile buluşma anından ayrılma anına kadar tüm yaşadıklarını gören ve bilen bir anlatıcı vardır. Atasü, hikâyede gayet sade bir dil kullanırken ikirciklenmek, varsıllaştırmak, törensilikler gibi kelimelere de yer verir. Kızının kendisine olan tavırları karşısında incinmişlikleri olan bir annenin buna rağmen sırf o üzülür diye şehirden ayrılacağını ona söyleyememesinin hikâyesi olan 'Kısa Bir Üzüntü' kadın ve anne duyarlılığını içtenlikle gözler önüne seren edebi bir metin kimliği taşır.

Kaynakça

- Atasü Erendiz (2003) “Öykü Bir 'An' mı?” **İmgelerin İzi**, Can Yayınları, İstanbul
- Atasü Erendiz (2014) “Yazmak... ve Yaşadığımız Yüzyıl” **Erendiz Atasü Edebiyatı**, haz: Günseli Sönmez İşçi, Can Yayınları, İstanbul.
- Atasü Erendiz (2015) 'Kısa Bir Üzüntü' **Kızıl Kale**, Can Yayınları, İstanbul.
- Çalışkan Sevda (2004) “Bir Somutlama Ustası: Erendiz Atasü” **Varlık**, S.1159, Nisan, s.34-38.
- Önder Alev (2016) Erendiz Atasü'nün Kızıl Kale Adlı Öykü Kitabında Toplumsal Cinsiyet, **Turkish Studies**, Volume 11/10 Spring 2016, s. 459 – 472.
- Suroğlu Kezban (2011) **Erendiz Atasü, Hayatı-Eserleri-Sanatı**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Yılmaz Burcu Ebru (2011) “Hikâye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme” **Bilgi**, S.56, s.45-56.

Osman Çeviksoy 'un Romanında Anadolu'nun İzi: Başıma Dağlar Düştü

Accepted/Geliş: 13/08/2016
Received/Kabul: 03/09/2016

Gamze BULGAN*

Öz

Günümüz yazarlarından olan Osman Çeviksoy 'un toplumcu gerçekçi bir anlatım özelliği gösteren Başıma Dağlar Düştü adlı eseri hem edebî hem de sosyolojik bağlamda değerlendirmeye değer bir eserdir. Bu çalışmanın giriş kısmında eserde irdelenen kavramlar, toplumcu gerçekçi bakış açısı edebiyat-sosyoloji ilişkisi içinde tanıtılmıştır. Bu bölümde eser hakkında genel bilgiler de verilerek eserin hem edebiyat hem de sosyoloji açısından önemi vurgulanmıştır. İkinci kısımda ise eser, çeşitli yönleriyle tahlil edilmiştir. Roman tahlili yapılırken genel üç başlık (“Anlatıcı”, “İçerik”, “Anlatma Yöntemi ve Öğeleri”) altında diğer öğelere ait başlıklar da açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak da romanın edebiyat tarihimiz içerisindeki yeri vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osman Çeviksoy, edebiyat ve sosyoloji, toplumcu gerçekçilik, roman tahlili.

Indication of Anatolia in the Novel of Osman Çeviksoy: Başıma Dağlar Düştü

Abstract

The production “*Basıma Dağlar Düştü*” of Osman Çeviksoy our modern-day author, is an artefact having socialistic expression in terms of both literal and sociological context. In the introduction of this product, the concepts examined in the product are introduced by the relationship between socio-realistic viewpoint and literature sociology. In this chapter, it was emphasized the importance of work by giving general informations in terms of both literature and sociology. In the second chapter, the product was analyzed with its various aspects. While the novel was examining. The findings belonging other items were also tried to explain below three general titles (Narrator, Content, Explaining, Method and Element) As a result, it was emphasized the novel's position in our literature.

Keywords: Osman Çeviksoy, literature and sociology, socialist realism, the novel assay.

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gamzebulgan1@gmail.com

“Bir roman uzun bir yol boyunca dolaşan bir aynadır.”

Henri Stendhal

Giriş

Osman Çeviksoy, Türk edebiyatına kazandırdığı romanları ile toplumun belli bir dönemine ait sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik yapısına ayna tutmuştur. Bu yönüyle yazar, edebiyatımızdaki toplum mühendisliği alanında önemli bir yere sahiptir. *Başıma Dağlar Düştü* (1994) adlı eser, edebiyat sosyolojisi açısından incelenmeye değer bir konuyu içerir. Genel olarak köyü konu alan romanlarında Anadolu'daki toplum, tarih ve siyaset olaylarını; köyün sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumunu köy, kasaba, kent ve ulus çerçevesinde işleyen Osman Çeviksoy, *Başıma Dağlar Düştü* adlı eserinde köy gerçeğini ve köylülerin serüvenlerini toprak sahipliği-halk-çıkarcı çatışması ilişkileri açısından ele alır. Bu ilişkiler iktisadi ve sosyolojik temellere dayanır. Osman Çeviksoy'un bu romanı, bir bakıma toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik tarihinin çeşitli tiplendirmeler ve olaylarla bir panorama gibi gerçek yaşam dinamiği üzerinden sanatsal bir biçimde şemalaştırılmasıdır. *Başıma Dağlar Düştü*, kırsal kesimin geleneksel yaşayışına, sosyal ilişkilerine, köy ve köylü gerçeğine, toprak kavgalalarına, kan davalarına tutulmuş bir aynadır.

Osman Çeviksoy'un romanlarının temelinde sosyolojik bir alt yapı vardır. Bu eserler, yazarın içinde yaşadığı, gerçeklerine aşina olduğu toplumun bir dönemine ayna tutmaktadır. Özellikle toplumun taşra kesiminde, köy ve köylü gerçeğinde varlık gösteren pek çok problemi kendine dert ettiği anlaşılan yazarın, sanatını da bu alanda bir araç olarak kullandığı görülmektedir. Bu yönüyle Osman Çeviksoy'u toplumcu -gerçekçi yazarlar arasında anmak doğru olacaktır. Yazarın toplumcu-gerçekçi yanını anlamak, ilişkili olduğu dönemin sosyal olgu ve olaylarını aydınlatan romanlarını bilhassa sosyolojik açıdan incelemekle mümkündür. Bu bağlamda denilebilir ki genelde sanat, özelde edebiyat, daha özelde de roman sanatı, kişisel ve toplumsal olay ve olguları yansıtmada, sosyolojik vakaları işleyerek toplumun özellikle aksayan yönlerini gün yüzüne çıkarmada vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Temel kaynağı birey ve toplum gerçeği olan edebiyat, “çağların kendine has yönlerini kaydetmek, örf ve adetlerin en canlı ve tesirli ifadelerini saklamak bakımından özel bir değere

sahiptir”(Alver, 2004: 93). Edebiyat sosyolojisinde yazarın, toplumsal katılımı söz konusudur. Yazar, kendi eserinde bireysel veya toplumsal düşüncelere, taleplere, sosyal hayatı etkileyen temel problemlere ayna tutar. Edebiyat-sosyoloji ilişkisinde kurmaca bir metin olarak ele alınan “roman” türü, işlevsel bir role sahiptir. Yazar, eserini meydana getirirken seçtiği karakterleri her ne kadar hayal dünyasında yaratsa da, aslında gerçek yaşamda tanık olduğu, gözlemlediği, eksiklik ve olumsuzlukları yarattığı karakterler üzerinde işleme ve aktarma çabasıdır.” Ele aldığımız romanda edebiyat-sosyoloji ilişkisi kapsamında dikkat çekici, belge, bulgu ve verileri barındırması bakımından önemli kurmaca metinlerdir. Bu metinler, yazarın hayatı, sanat anlayışı, ilgi alanı, keskin gözlem gücü ve tecrübesinin ürünüdür. Çeviksoy'un ele aldığımız romanı da Anadolu'da yaşanan köy ve köylü gerçeğini keskin bir gözlem gücü ile gözler önüne sermiştir. Bu tür romanlar “...ele aldıkları çevrelerin sosyal yaşayışının tarihi olarak da kabul edilebilir”(Kaplan, 1997:212). İşledikleri dönemin siyasi, sosyal ve toplumsal meseleleri bakımından yakın tarihimizde yaşanan bazı olayları halkın bakış açısından yansıtır. Bu yönüyle eser, tarihsel bir kimlik ve sosyolojik bir belge niteliği taşır. Osman Çeviksoy, memleketin belli dönemlerine ait temel gerçeklerine ilgi duyan ve bunları tarihsel gerçekler çerçevesinde kaleme alan realist bir romancıdır. Osman Çeviksoy'un, toplumun kırsal kesimine ilgi duymasının sebebi, memleket sevgisiyle, Anadolu insanının tarihsel ve toplumsal gerçekleriyle doğrudan ilişkilidir. Köy ve köylüyü eserlerine yansıtan yazar, yazdıklarıyla bir anlamda toplumsal değişim ve dönüşümün seyir ve seviyesini öğrenme imkânı da sunmuş olmaktadır.

Osman Çeviksoy, *Başıma Dağlar Düştü* romanında Anadolu'nun bir köyünde yaşananları genel olarak romanın öncül şahıs kadrosu üzerinden, belirgin olarak da Karabey'in gözleminden ve ağzından aktarır. Seçilen köy, Anadolu köy ve köylüleri için temsili roldedir. Köyün insanları arasındaki bazı ilişkiler çıkara dayalıdır. Hedefe ulaşmak için her yolu deneyebilirler. Toprak zengini olmanın yolu, kötülük yapmaktan ve kan akıtmaktan geçiyorsa bu da meşrudur. Yazar köylüde yerleşmiş ahlakî olmayan bu anlayışa da dikkat çeker. Kötü ve çıkar güden insanların yanında onlara karşı gelen ve aradaki husumeti bitirmeye çalışan iyi özelliklerle donatılmış karakterler de vardır. Eserin yapısına derinlemesine bakıldığında toplum,

kültürel alışkanlıklar, kan davaları, toprak kavgaları ile birlikte köylünün yaşam biçimine ayna tutulduğu; genel manzaranın gerçekçi ve çarpıcı yönleriyle yansıtıldığı görülür. Durumu yansıtmada en etkin rol, mekân unsurundan ziyade şahıs kadrosundadır. Karabey, Kuyucu Mestan ve Seyitali Çavuş bu rolün merkezindedir. Anadolu'da yaşanan kan davası olayları merkez alınarak Karabey ve onun etrafındaki insanlar üzerinden anlatılmıştır.

Çalışmamızın genel çerçevesi hakkında bilgi verdikten sonra eseri tahlile geçmek yerinde olacaktır.

Anlatıcı

a. Anlatıcı Tipi: *Başıma Dağlar Düştü*, özne anlatıcı tipine bağlı olarak yazılmıştır. “Buna kahraman anlatıcı, tanık anlatıcı, birinci kişi anlatıcı, ben anlatıcı, benzer anlatıcı, first person, homodiegetic da denir”(Çetin, 2009:110). Olayları öncesinde ve sonrasında da tüm ayrıntıları ile bilen bu tipteki anlatıcı, hem olayın yapıcısı hem de aktarıcısıdır. Romanda bu kişi Karabey'dir. Karabey başından geçenleri, iç dünyasında olup biteni, etrafında yaşananları kendi düşünce ve yorumuyla aktarır. Olay örgüsünün merkezinde kendisi vardır. Ve olaylar onun üzerinden anlatılır.

b. Aktarma Yöntemi: Romanda aktarma yöntemlerinden gösterme yöntemi “mimesis” kullanılmıştır. Gösterme yöntemi daha çok modern romanlarda geçerli olan bir yöntemdir. Gösterme yönteminde yazar olabildiğince konuya müdahil olmamaya ve kendisini arka planda tutmaya çalışır. Okuyucunun dikkati metin üzerinde yoğunlaşır. Bu yöntemde gerçekçilik ön plandadır. “Yazar kimi zaman yansıtıcı bilinç kullanır”(Çetin, 2009:116). Yazar, gözlemci anlatıcı olarak varlığını sürdürür.

İçerik

a. Konu: Romanın ana konusu, aralarında kan davası olan iki ailenin yaşadıklarıdır. Kara Hasanlar ve Balcılar adıyla anılan aileler arasında toprak kavgasından doğan kan davasının getirdiği olumsuzluklar anlatılır. Eserin başkahramanı olan Karabey ve ailesi bir tarla meselesi nedeniyle köyün başka bir ailesi olan Balcılar ile kan davalıdır. Aralarındaki tarla sorunu nedeniyle mahkemelik olurlar. Mahkeme tarlayı Karabey'in ailesine verir. Bunun üzerine Balcılar Karabey'in amcasını öldürür. Kara Hasanlar ise

davayı sürdürmemişlerdir. Karabey'in ailesi kan davası gütmemiş ve Balcılar ile hiç konuşmamışlardır. Fakat Balcılar kan davası güder ve daima Kara Hasanlar'dan intikam almak için fırsat kollarlar. Yazar, romanında toprak kavgasından doğan kan davasının peşinden gelen olayları anlatmıştır.

b. İzlek: Romanın izleğini bulmak için metni oluşturan birimler arasındaki ortak duygu ve düşünceler üzerinde durmak gerekir. Ele aldığımız metinde sosyal hayat kesitleri üzerinden insan manzaraları ve insan ilişkileri anlatılır. Bu ilişkilerde zıtlıklar üzerine kuruludur. *Başıma Dağlar Düştü* romanının izleği, “dağları uçsuz bucaksız sanmıştı. Sahipsiz bir kale, emin bir sığınak sanmıştı. Değildi. Yanılmıştı.” cümlesiyle belirlenebilir.

c. Zaman: Zaman, bütün varlık eylemlerini içine alan bir kavramdır. Hem gerçek, hem de kurmaca dünyada içinde bulunulan sosyal çevre, yaşanan geçmiş, yaşanılması planlanan gelecek zaman içinde yansır. Anlatma esasına bağlı edebi metinlerde okuyucunun karşısına üç ayrı zaman çıkar: Anlatılan olayların yaşandığı zaman, anlatma zamanı ve yazıya geçirilme zamanı. Olayların gerçekleştiği zaman kendine ait bir zamanı gerektirir yani kurmaca zamandır. Anlatıcı, olayların zamanına şahit değilse, vaka zamanının yanında anlatma zamanından söz edilir; yine bu zaman da kurmacadır. Yazma zamanı, ölçülebilen, gerçek bir zamanı ifade ederken; okuma zamanı da, metnin okurla karşılaştığı farklı süreleri işaret eder. Zamanı ele alırken bahsedeceğimiz bir diğer unsur da kronolojik zamandır. Metinde zamanın akışı kronolojik olabilir. Zamanda geriye dönüşler veya ileriye atlayışlar da olabilir. Olay zamanı ile anlatma zamanı arasındaki mesafe de anlatıcının algısını etkiler. Anlatıcı, geçmişte yaşanmış olayları anlatabileceği gibi, halen içinde yaşadığı bir zamanı da aktarabilir. Bazı romanlarda geriye dönüşler uzarken, bazı romanlarda geleceğe doğru da zaman uzayabilir. Bir romanda zamanla ilgili olarak söz konusu başka bir konu da olay şahıslarının yaşadıkları zaman dilimlerini idrak şekilleridir. “İç zaman” diyebileceğimiz bu zamanın algılanışında nesnel veya öznel tavırlar takınabilir. Mevsimler, bir günün bölümleri, bir olay anını olduğu gibi yansıtabileceği gibi, insan duygularıyla yeni bir anlam kazanabilir. Şahısların olayları ruh durumlarına göre zamanı algılamalarını “psikolojik zaman”, evreni algılamaları yani gerçek zamana da “sosyal zaman” diye nitelendirebiliriz.

Ele almış olduğumuz metinde, belirli bir zamandan söz etmek zordur. Anlatıcı zaman zaman geriye dönüşlerle kişilerin geçmişlerini anlatır. Zamanı ifade eden unsurlar ortalama bir zamana işaret eder. *Başıma Dağlar Düştü* romanında nesnel zaman tam olarak belirtilmemiş olsa da romanın kaleme alındığı 1994 yılını ya da daha öncesindeki bir zamanı işaret eder. Olay zamanı da tam olarak belirtilmemiştir. Romanın içinde geçen olaylar için herhangi bir sınırlama yapılmamasına rağmen, tahmini olarak birkaç yıllık bir süreyi işaret eder. Romanın bazı bölümlerinde olay zamanı türlerinden; aktarma yöntemi, kimi bölümlerinde ise genişletme türü görülmektedir. Aktarma, anlatımın nesnel zamanına bağlı kalarak anlatmaktır. Genişletme ise kurgu devam ederken hatırlatmalar veya çağrışımlar yoluyla ileriye sarışlar veya geriye dönüşlerle zamanı zenginleştirmektir. Roman; anlatma zamanı türlerinden anında aktarma türüne bağlı kalınarak aktarılmıştır. Yani “olaylar, okuyucunun gözü önünde oluyormuş gibi cereyan ederken hemen kaydedilmektedir”(Çetin, 2009:131). Romanın anlatma zamanı 1994 yılıdır. Fakat bu zaman süreci, romanın nesnel zamanı ile bütünleştirilemez.

d. Mekân: Bir romanın olaydan, zamandan veya mekândan bağımsız olması, bu kayıtların dışına çıkması pek mümkün değildir. Bazı romanlar masalsi bir yapı içinde mekândan bağımsız gibi görünseler bile en azından belirsiz bir mekâna sahiptirler. Bir roman mekânının çeşitli işlevleri vardır. Mekân, olayların dekorudur. Ama genel olarak mekân, olayların bulunduğu yer, şahısların içinde buldukları çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal ekonomik durumlarını, karakterlerini açıklama yolunda imkânlar sunabilir. Şahısların tanıtılma yollarından birini de yine mekân unsuru üstlenir. Mekân, olayların temel ögesi olur ve şahsın çevresini, algılayış şekillerini, o çevredeki ruh durumunu hatta karakterlerini etkiler. Mekân, olayların bir ögesi olarak, aksiyonun oluşmasına veya şekil almasına da etki eder. Bazı mekânlar şahısları engelleyen veya onlara yardım eden bir görev üstlenebilir. Mesela bir köprü, şahsın hedef objeye ulaşmasını sağlarken; bir nehir engelleyebilir. Mekânın sembolik bir işlevi de vardır. Kimi kez mekânın özne kadar yönlendirici, yol gösterici özelliğinin ön plana çıktığı da olur. Roman tüm özellikleriyle şu ya da bu şekilde hayatı taklit etme iddiasındadır. Roman “cadde üzerinde gezdirilen ayna” olmak istediği sürece, mekân, romanda bütün ağırlığını hissettirecektir. Yaratma kuramları

çerçevesinde değerlendirilen kurmaca metinlerde de mekân, önemini kaybetmiş değildir. Ancak kurmaca yapısı, gerçekçi eserlere göre daha belirgindir. Fakat “ister gerçek, ister hayali olsun, mekân, aksiyona veya zamanın akışına bağlı olarak, kahramanlarla sıkı sıkıya bağlı ve kaynaşmış durumdadır” (Bourneur, 1989:91). Romanlarda mekân türlerini belirten açık, kapalı, geniş gibi adlandırmalar kullanılır. Açık mekân, olayların yaşandığı diğer mekânları kapsayıcı özelliğe sahiptir. Kapalı mekânlar, bazı şahısların içinde yaşadıkları diğer şahısların girmedikleri mekânlardır. Romanlarda olayların meydana geldiği, şahısların içinde yaşadıkları bir yer vardır. Gerçekte var olan yer isimleri kullanılabileceği gibi kurgusal isimler de kullanılabilir. Yani bir eserin mekânı hem gerçek, hem kurmaca olabilir. Romanda yapılan mekân tasvirlerinin anlatıcının bakış açısına bağlı olduğu bir gerçektir. Tasvirin niteliği hem bakış, hem de teknik bir meseledir. Tasviri yapılacak objenin, hangi özelliklerinin gösterileceği, bu özelliklerin hangi etkiyi doğuracağı, bu bakış açısına bağlıdır. Tasvir, insanın ve olayın mekânla ilişkisinin boyutlarını göstermesinin yanında, vakanın ritmine de tesir eder. Aksiyonu durduracak tasvirler olabileceği gibi, aksiyona anlam yükleyen, hız veren tasvirler de olabilir.

Başına Dağlar Düştü romanı, gerçekçi bir romandır. Romanda olay örgüsünün gerçekleştiği dünya, içinde yaşadığımız somut dünyadır. Metinde kullanılan mekânlar kişilerin birlikte olduğu yerlerden ibarettir. Romanda ki açık mekânlardan biri olan köyün ismi geçmez. Olaylar bir köyde geçer fakat köyün adı roman boyunca geçmez. Başlıca mekânlar Karabey'in ailesinin evi, Seyitali Çavuş'un evi, kan davasına konu olan tarlalar, Kuyucu Mestan'ın mesken ettiği dağlar, Kuyucu Mestan'ın evi ve adı geçmeyen köydür. Romanda evlerin uzun uzadıya tasvirleri yer almaz. Konu olan evler, kişilerin halet-i ruhiyesini yansıtmada bir araç olarak kullanılmıştır. Kuyucu Mestan ile Karabey'in diyaloglarına şahit olan dağlar, uçsuz, bucaksız olarak tasvir edilmiştir. Sonu başı belli olmayan dağlar, aynı zamanda ürkütücü ve tekin olmayan bir yer olarak da tasvir edilmiştir.

e. Şahıs Kadrosu: Anlatıma dayalı metinlerde sisteminde kişi, önemli bir unsurdur. Metindeki kişiler zıtlıklar kullanılarak anlatılır. Bu zıtlıklar kişilerin karakter özelliklerinden kaynaklanır. Klasik romanda genelde merkezi kişiyi kahramanlaştırma eğilimi vardır. Merkezi kişiye güvenilir, ondan çok şey beklenir. Zira vakayı canlandırmak için onlar vazgeçilmez

öğelerdir. Ancak kişinin vaka açısından bir değer ifade etmesi, vakaya dayalı geleneksel anlatıda dikkat çekicidir. Kişi, vakanın canlandırılması okuyucunun anlatı dünyasına çekilmesi bakımından değeri ve önemi tartışılmaz bir öğedir. Kişinin konumu, romanın gelişme dönemlerinin bir ürünüdür. Bir başka deyişle kişinin konumu zaman içinde gelişir ve yeni boyutlar kazanır. Kişi, sadece vakayı canlandırmak ve olayları sürüklemek için devreye sokulmuş bir öğe değildir. O, yenilenmiş kimliği ile sadece bir roman kahramanı olarak görülmez, aynı zamanda yazarın romandaki temsilcisi, sözcüsüdür; hatta yazarın yerine göre bakış açısından yararlandığı biridir. Kısaca roman kahramanı, hem serüveni sürükleyen, vakayı canlandıran hem de olayları anlatan, sunan bir öğedir. Kişiler genel olarak “merkezi kişi”, “tip”, “karakter” ve “yardımcı kişiler” olmak üzere dört kısma ayrılır.

Karabey: Romanın merkez kişisi olan Karabey, yaşı ve fiziki özellikleri açık bir şekilde belirtilmemiş olsa da genç ve yiğit bir delikanlı olarak tasvir edilmektedir. Karabey, Anadolu da çiftçilik ile uğraşan bir ailenin en küçük çocuğudur. İki ağabeyi köyden şehre göç edince tarlaların, ailenin tüm yükü onun üzerine kalmıştır. Hem ailesini geçindirmeye, onların gönlünü hoş tutmaya çalışmış hem de süregelen kan davası ile ilgilenmek zorunda kalmıştır. İyi yürekli ve çalışkan biridir. Ailesinin ve hayatın ona yüklediği sorumluluklar karşısında her ne kadar ezilse de güçlü görünmeye gayret ederek ailesine destek olmaktadır. Bir yandan hayat mücadelesi öte yandan kan davası arasında sıkışmıştır. Tüm bunlar yanında bir de aklından, kalbinden çıkaramadığı ve bir an önce evlenmek istediği Şerife vardır.

Kara Bekir: Karabey'in babasıdır. Yaşını almış, evini idare etmeye çalışan bir baba figürüdür. Kır sakallı, esmer, zayıf fakat diri bir ihtiyar olarak tasvir edilmiştir. Hayat mücadelesinden dolayı müşfik bir baba profili çizememiştir.

Güllü Kadın: Karabey'in annesidir. Çile çeken bir Anadolu kadınıdır. Ev ahalisi arasındaki iletişimi sağlayan, denge kurmaya çalışan, çalışkan, vefalı, müşfik bir kadındır.

Yenge: Romanda adı geçmez. Karabey'in ağabeyinin eşidir. Almanya'ya çalışmaya giden eşinin yolunu gözlerken bir yandan da çocuklarını büyütür.

Seyitali Çavuş: Kara Bekir'in askerlik arkadaşıdır. İyi ve mert bir dosttur. Romadaki kilit isimlerden olan Seyitali Çavuş, ailesine ve dostlarına düşkün biridir. Karabey'in Balcılar ailesinden birilerini vurması üzerine sığındığı kişidir. Karabey'in sığınağı, dert ortağı, akıl hocası olmuştur. Aynı zamanda Karabey ile ailesinin iletişimini sağlamaktadır.

Şerife: Karabey'in sevdiği kızdır. Zarif bir genç kız olarak bahsi geçer.

Balcılar: Düşman ailedir. Kan davası gütmekte olan ailenin ismidir. Tek dertleri kan davası değil aslında toprak sahibi olmaktır. Amaçları Kara Hasanlardan intikam almak ve toprakların sahibi olmaktır.

Dursun: Seyitali Çavuş'un büyük oğludur.

Murat: Seyitali Çavuş'un küçük oğludur.

Kuyucu Mestan: Dağlarda yaşayan bir eşkıyadır. Kendi hikâyesinin başında masumdur. Fakat yaşadıkları karşısında zalim birine dönüşüp dağlara çıkarak eşkıya olur. Yolları Karabey ile kesişince olayların akışı değişir. Karabey'i ve romanın akışını değiştiren kişilerden biridir.

Munise: Seyitali Çavuş'un torunudur. Karabey, Seyitali Çavuş'un evinde kaldığı sürece onun arkadaşlık eder.

Anlatma Yöntemi ve Öğeleri

a. Özet: Romanın kahramanı Karabey, askerlik görevini tamamlayarak köyüne dönen, gözü kara, çalışkan ve duyarlı bir delikanlıdır. Aynı köyde yaşadıkları Kara Hasanlar adıyla anılan Karabey'in ailesi, bir tarla meselesi nedeniyle köyün başka bir ailesi olan Balcılar ile kan davalıdır. Bu iki aile, aralarındaki tarla sorunu nedeniyle mahkemelik olmuşlar ve mahkeme tarlayı Karabey'in ailesine vermiştir. Bunun üzerine Balcılar Karabey'in amcasını öldürürler, ancak Kara Hasanlar davayı sürdürmezler. Karabey'in ailesi husumet bitsin yeni kanlar akmasın diye kan davası gütmeyiz. Fakat Balcılar davayı sürdürmek niyetiyle daima fırsat kollamaktadır.

Karabey'in iki ağabeyi vardır. Ağabeylerinden biri ailesi ile birlikte şehirde yaşamaktadır. Diğer ağabeyi ise, çocuklarını ve eşini köyde bırakarak Almanya'ya çalışmaya gider. Ailenin sorumluluğu, tarla işleri ve kan davası sorunu Karabey'in üzerine kalır. Tüm bu sorunlar arasında bir de Karabey'in Şerife adında bir sevdiği vardır. Karabey, tarla işleri, ailesinin sorumluluğu,

sevdiği kızın düşüncesi ve kan davası sorunu ile günlerini geçirmektedir. Bir gün tarladaki işlerini erken bitiren Karabey, evine döner ve evin fertlerinde bir tuhafılık olduğunu görür. Annesinin odasına giden Karabey, annesini kolu sargılı olarak yatarken görür. Annesi, babasının sinirli bir anında kürekle vurduğunu ve kolunun bu yüzden kırıldığını söyler. Babasına çok sinirlenir fakat saygısızlık yapmamak düşüncesi ile babasına bir şey diyemez. Daha sonra kahveye giden Karabey evine hışımla geri döner. Kahvedekiler annesinin kolunu Balcılar ailesinden birinin kırdığını söylemiştir. Ağabeyinin beylik tabancasını alır ve Balcıların tarlasına gider. Öfkesine yenik düşerek kendisini kaybeden Karabey, o sırada tarlada yemek yemekte olan altı kişiyi vurur. Daha sonra Karabey, evdeki herkesi traktöre bindirir ve şehre doğru yol alır. Şehre vardıklarında traktörden iner ve babasına bırakır. Babası işlediği suçtan dolayı teslim olmasını ister fakat Karabey dağlara çıkacaktır. Günlerce dağlarda ve ormanda aç ve yarı baygın dolaşır. Yaptığından dolayı büyük pişmanlık duymaktadır. Babasını, annesini ve sevdiği kızı düşünmektedir. Yaptıklarının bir rüya olmasını ister. Ormanda gezinirken bir adam görür. Gördüğü kişi eşkiya Kuyucu Mestan'dır. Kuyucu, yıllardır dağlarda yaşamaktadır. Kendi başına tek kişilik bir çete olan Kuyucu, hırsızlık, gasp, tecavüz gibi birçok suçtan aranmaktadır. Karabey, oradan gizlice uzaklaşır ve küçük bir dağ köyüne gelir. Bu dağ köyünde babasının askerlik arkadaşı yaşamaktadır. Karabey, babasının askerlik arkadaşı olan Seyitali Çavuş'un evine gider ve çok iyi karşılanır. Ara sıra şehre giden Seyitali Çavuş, ailesinden haberler getirir. Karabey, kimseye görünmemek için her gün sabahın erken saatlerinde dağa çıkmakta, akşam karanlıkta eve dönmektedir. Günlerini dağla ve ev arasında geçiren Karabey'i bir gün Almanya'da yaşayan ağabeyi ziyarete gelir. Karabey'e yeni bir hükümetin kurulmak üzere olduğunu ve bu hükümetin de genel af çıkarmayı planladığını söyler. Karabey, ağabeyinin söyledikleri karşısında biraz rahatlar. Seyitali Çavuş ve tüm ailesi Karabey'le yakından ilgilenmektedir. Karabey, Seyitali Çavuş'un karısı, oğulları Murat ve Dursun, torunu Munise ile vakit geçirmektedir. Tüm bu ilgiye rağmen Şerife hiç aklından çıkmaz. Karabey günlerini bu şekilde geçirirken her yerde Karabey'in Kuyucu Mestan'dan daha beter bir eşkiya olduğu söylemleri yayılmıştır. Karabey, bir gün evde otururken Seyitali Çavuş'un torunu Munise bir not getirir. Kâğıtta kim olduğu belli olmayan birisinin kendisiyle

görüşmek istediği yazmaktadır. Seyitali Çavuş'un eşi Karabey'i gitmemesi konusunda uyarır.

Fakat notu kimin gönderdiğini merak eden Karabey tedbir olarak kadın kıyafetleri giyer ve yüzünü peçe ile kapatarak buluşma yerine gider. Buluşma yerine gittiğinde karşısında Kuyucu Mestan'ı görür. Kuyucu Mestan, Karabey'e ortaklık teklif eder. Karabey bu teklif karşısında çok şaşırır. Kuyucu, kendisinin artık yaşlandığını ve yerine birisini yetiştirmek istediğini, eğer teklifini kabul etmezse ailesine zarar vereceğini söyler. Cevabını ertesi gün vermesi gerektiğini söyleyerek gider. Karabey, eve geri döner ve olanları Seyitali Çavuş'a anlatır. Karabey, Kuyucu'nun kendisini vurmak gibi bir niyetinin olmadığını düşünür, üstelik teklifi kabul etmekten başka çaresi de yoktur. Ertesi gün kafasındaki sorularla birlikte buluşma yerine gider, Kuyucu kendisini beklemektedir. Beraber Kuyucu'nun saklandığı yere giderler. Burası tıpkı bir ev gibidir. Kuyucu, Karabey'e hayatını, nasıl eşkiya olduğunu ve tecrübelerini anlatır. Kuyucu ile tüm günü geçiren Karabey köye geri döner. Ertesi gün erkenden kalkar ve Seyitali Çavuş ve ailesi ile vedalaşır. Yol boyunca geçmişini, ailesini, yaptıklarını ve Şerife'yi düşünür. Kuyucu ile buluşacakları yere geldiğinde bir adam görür. Bu adam oğullarını ve kızlarını öldürdüğü Balcılar'dan Mustafa'dır. Tam silahına el atıp kendisini korumaya yeltenecekken arkadan iki el silah sesi duyulur ve Karabey yere yığılır. Karabey'e ateş eden Kuyucu Mestan'dır. Balcılar, Kuyucu Mestan'ı, Karabey'i gözlerinin önünde öldürmesi için para karşılığı tutmuş ve Kuyucu da böyle bir tuzak hazırlamıştır. Karabey, arkasında ailesini, Şerife'yi ve haya llerini bırakarak hayata gözlerini kapatır.

b. Olay bütünlüğü: Romanda hâl değişimi kalıbı görülür. Romanın başında Karabey, sakin, kendi halinde, evine bağlı, kaçış düşüncesi olmayan biriyken romanın akışı içerisinde başına gelenlerden dolayı sürekli kaçış çabası içinde olan biri haline gelmiştir. Olaylar organik bir bütünlük içerisinde gelişmektedir.

c. Gerilim unsurları: Romanda çatışma unsuru iç çatışma şeklinde kendini göstermektedir. İç çatışma, Karabey'in ailesini kan davasından korumak için alması gereken önlemler ile kendi canını korumak ve sevdiği kıza kavuşmak arasında yaşadığı ikilemleri anlatır.

d. Düğümler: Romanda ana ve ara düğümler olmak üzere iki düğüm vardır. Ana düğüm, Karabey'in annesinin kolunun Balcılar tarafından

kırılması üzerine Karabey'in Balcılar ailesinin çocuklarını ve torunlarını öldürmesi ve üzerine gelişen olaylardır. Ana düğümleri belirleyen ara düğümler ise şunlardır: Karabey'in Seyitali Çavuşa gitmesi, Kuyucu Mestan ile yolunun kesişmesi, gitmek ve kalmak arasında yaşadığı ikilemler.

e. Son: Romanın sonu trajik bir son ile bitmiştir. Kuyucu Mestan ve Balcılar'ın Karabey'e hazırladığı plan sonucu Karabey hazin bir şekilde öldürülür. Karabey, yaşama isteğini, sevdiği kızı, ailesini arkasında bırakıp beklenmedik bir şekilde öldürülmüştür.

f. Bölümlendirme: Roman tek bölümden oluşmaktadır. Fakat romanın içinden alınan cümlelerle otuz iki küçük bölüme ayrılmıştır. Ve bu bölümler romanın içinden seçilmiş cümlelerle adlandırılmıştır. “Hiç değilse üç gün küs dursa, söylemese, hiç surat etmese.. Bilmez ki.. Yapamaz ki...”, “İstanbul'da otomatik silahlı, maskeli üç terörist tarafından gerçekleştirilen banka soygununda...”, “ Ve daha ne kadar acımız, öcümüz varsa hepsini aldım...”, “Ağabeyin adam ayarlar, dövdürtmez seni, gel...”, “Her ezanda duyduğu o ince, derin huzuru ilk kez duyamadı.”, “Beynindeki çürümüşlük işe yaramazlık yüreğini de kaplamıştı...”, “Gideceği tek yön belliydi, yürüdü korkularıyla...”, “Sonra her şeyin ıslak bir pembelikte içten, sessiz tükenişi...”, “Yıllardır hakkında vur emri vardı, yine de yaşıyordu Kuyucu”, “Karabey'in inanmaktan başka çaresi yoktu. İnandı, rahatladı...”, “Dağlar hayvanlara göreydi. İnsanoğlu evde gerek...”, “Sesiyle, yürüyüşüyle sıcak, ürkek ilgisiyle dünyanın en güzel kızı.. Şerife...”, “İşinizi bırakın her gün biriniz benim başımı bekleyin, diyemezdi ki...”, “Ordu sessiz bekliyordu. Öldürülen mensuplarının acısını sineye çekerek, sessiz sabırlı...”, “Uğrunda cinayet işlenen hangi toprak huzur içinde ekilip biçilebilmiştir...”, “Teslim olmak, bir an önce dört duvar arasına kilitlenmek istemiyordu...”, “ Her şey baştaki hükümetin düşmesine bağlı. Çok sürmeden düşeceği de belli..”, “Resmi dairelerde, okullarda, şehir caddelerinde güvenliği sağlamak askere düşmüştü...”, “Yol kesiyormuşsun. Adam soyuyormuşsun. Çobanları tehdit edip...”, “Kötü niyetle gelmiş biriye kendisi düşsündü. Bozulursa kafası, çeker vururdu...”, “Yılların efsanesi bir kurşunla tam kalbine gönderilecek bir kurşunla...”, “Allah'a el açmaya yüzüm yok, diye düşünüyordu.”, “Ağlamak kaderdir sana, ağla Güllü kadın, ağla... Sana ne denir ki...”, “Zaten harcanmış bir adamı bir de Kuyucu harcayacakmış, varsın harcasındı...”, “Belki de tanındığı kadar kötü, şirret, ahlaksız, haydut değildi

bu adam...”, “Biliyor musun, dedi Kuyucu vurduğun beş kişiden, niçin sadece birisi öldü...”, “Beni vurmak isterlerken bacılarını vurdular. Belki de kasıtlı vurdular, bilemem...”, “İyi bir eşkıya, hatta eşkıyalığı bir tarafa bırakalım, iyi bir kaçak, bu anlattıklarımı bundan sonra anlatacaklarımı bilmeli...”, “Bugün iyice anlamıştı ki, Kuyucu'nun der di, yalnızlık, yaşlılık filan değildi...”, “Bu oyunu sen ona oynamazsan bir gün mutlaka o sana oynayacaktır.”, “Beş vakit, huzurda el bağlamaya başlamış olsaydı...”, “Kendi kanıyla boyanmış ellerine bakarken, kendi kanlarıyla boyanmış başka eller hatırladı...” adlı alt başlıklardan oluşur.

g. Romandaki Dil ve Üslup Özellikleri: Üslûp; “belli bir görüş, duyuş ve birikime sahip olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemler kullanarak kendisine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsüdür”(Çoban, 2004:16). Osman Çeviksoy, dili kullanırken uzun cümleler kurmaktan kaçınır. Bunun yerine açık, anlaşılır ve kısa cümleler kurar. Psikolojik tahlillere de yer verilen romanın başkahramanı olan Karabey'in psikolojisini derinlikli bir şekilde anlatmaktadır. Böylece, yalnız olayın anlatımı ile sınırlı kalınmaz, kişilerin iç dünyalarında olan devinimleri de gözler önüne serilir. Kişilerin iç dünyalarını tasvir ederken de dilin olanaklarından yararlanılarak; olabildiğince sade ve anlaşılır bir şekilde anlatılır. Bazen “sen” diliyle yazmıştır. Bu durum, romanın kahramanına farklı bir gözle bakılmasını, olayların daha iyi değerlendirilmesinde etkili olur. Dili kullanmaktaki yetkinliğini deyim ve atasözlerini yerinde kullanarak da göstermektedir.

Sonuç Yerine

Osman Çeviksoy, ele aldığımız romanında, Anadolu'da yıllardır süregelen toprak kavgasından doğan kan davasını konu edinmiştir. Anlattığı dönemdeki insanların içinde bulunduğu sosyal durumları, psikolojik halleri, kendi içlerinde yaşadıkları gel-gitleri gözler önüne sermiştir. Yazar, kendi yaşamında şahit olduğu Anadolu gerçeğini kurmaca dünyanın gerçekliği ile birleştirerek anlatmaktadır. Romanın asıl konusu kan davasının yok ettiği hayatlar ve psikolojilerde meydana getirmiş olduğu tahribattır. Yazar mesajını ortaya koyarken, sıradan okuyucunun anlayacağı, sade bir dil kullanmaya özen gösterir.

Başıma Dağlar Düştü, gerçekçi bir romandır. Romanda özne anlatıcı kullanılmış, olaylar kahramanın gözünden anlatılmıştır. Bunun yanı sıra, tanrısal konumlu anlatım türü de tercih edilmiştir. Çeviksoy'a göre bir yazar, yaşadığı topluma ayna tutmalı, kendi insanının dertlerini, yaşayışını, değer yargılarını, sosyal sorunlarını ele almalıdır. Osman Çeviksoy, Türk insanını çok iyi tanıyan, onun ruh dünyasının derinliklerine ustalıkla inebilen, ruh dünyasındaki devinimleri hesap eden, olaylar karşısındaki tepkilerini hesap edebilen bir yazardır. Yazarın kendisine kahraman olarak Anadolu insanını seçmesinin sebebi kendisinin de Anadolu insanı olmasıdır. Seçtiği mekânlar, ele aldığı konular, hikâye kahramanı olarak seçtiği kişilerin kendi hayat çizgisi ile ilintilidir. Köy, gurbet, orta gelir seviyesinden insanlar romanına konu olmuştur. Zaman ve mekân öğelerini başarılı bir şekilde kullanan yazar, kişilerin iç dünyaları, ruh halleri ile seçtiği mekânları ustalıkla özdeşleştirir.

Romanda, sosyo-psikolojik hayatında çıkmaza düşen insanların, özellikle de trajik yanı olan bir hayat yaşayan insanların konu olarak seçilmesi, ister istemez romanda anlatılan zaman ile gerçek dünya arasındaki ilişkiyi karşımıza çıkarır. Ele aldığımız roman, okuyucuyu bir kaosun içine çeker. Karmaşıklığın içinde yer alacak basitlik, her zaman korkutucu bir problem olmuştur. Romanın bir metin olarak anlatım tekniklerinde, iç monolog, leitmotiv ve montaj gibi anlatım tekniklerinde kaosun derinlikli örneklerine rastlarız. Yabancılaşmanın getirdiği iç ve dış buhranlar, hem toplumsal, hem de psikolojik roman türüne malzeme değeri olarak girmiştir. Bu durum, anlatıcı ve bir eserin sonuç bölümü olarak da romancının, yazarın bilincini, ama “yaralı” bilincini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak *Başıma Dağlar Düştü* romanı, Anadolu da köy hayatından bir kesit sunan, Anadolu halkının yaşadığı toprak sorununun getirdiği kan davalarını, yaşanan sorunların insanlar üzerinde yarattığı psikolojik durumları, toprak kavgası yüzünden yok olup giden hayatları gözler önüne sermiştir. Osman Çeviksoy, bizlere bir trajedinin romanını tüm gerçekliği ile anlatmıştır.

Kaynakça

- BOURNEUR, Q. R. (1989). *Roman Dünyası ve İncelemesi*. Çeviren: Hüseyin Gümüş, Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÇETİN, N. (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü Kitap.
- ÇEVİKSOY, O. (2011). *Başıma Dağlar Düştü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOBAN, A. (2004). *Edebiyatta Üslup Üzerine (Sözün Tadını Dilde Duymak)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAPLAN, R. (1997). *Türk Romanında Köy*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖKSAL, A. (2004). *Köksal, Edebiyat Sosyolojisi*, Ankara: Hece Yayınları.
- YALÇIN A. (2003). *Çağdaş Türk Romanı, 1946-2000*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILMAZ, D. (1996). *Roman Sanatı ve Toplum*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Âşıklık Bağlamında Karadeniz Kemeñçeciliđi

Received/Geliş: 12/08/2016
Accepted/Kabul: 17/10/2016

Mehmet Akif KORKMAZ*

Öz

Giresun, Gümüşhane ve Trabzon'da kemeñçe türküleri yayla şenliklerinin yapıldığı alanlarda birbiriyle kaynaşırlardı. Şehirleşme öncesi geleneksel düğünler ve yaylacılık bugünkü idari sınırların bölüştürmediğı gündelik ve ekonomik yaşantılardan doğan icra ortamlarıydı. Köy düğünü ve yaylacılık bağlamında icra edilmiş geleneksel kemeñçe âşıklığı, TRT yayınları bölgede etkin olana kadar tarihi sözlü kültürün içinde yaşayagelmiştir. Medyanın etkisinin yanında bugünkü icra ortamlarına yapılan idari-mülki müdahaleler, kentleşmenin sonuçları ile dış kentlere göçlerin etkisiyle âşık tarzı kemeñçecilik icra edilemez durumdadır. Tarım ve hayvancılığa olan bağımlılık ortadan kalkmış, otçu göçleri kalmamıştır. Buna karşılık kemeñçe çalma ve türkü söyleme son yıllarda yeniden biçimlenmekte, icra ortamı ve kemeñçecilik bağlamı değişmektedir. Emekli yaylacılığı ile yaz turizminin etkisiyle günümüz yayla şenlikleri icat edilmiş, böylelikle kemeñçecilik işlev ve yapı değişmelerine uğramıştır. Köy düğünleri yerine salon düğünlerinde kemeñçe icraları başlamıştır. Bu çalışma sonradan ortaya çıkmış bu işlevsel, yapısal ve anlamsal değişmelerden önceki geleneksel kemeñçeciliğın sözlü ve yazılı kültürdeki izlerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Doğu Karadeniz'de TRT'den önceki müzik geleneği, otçu göçleri, yaylacılık ve şenlikler, kemeñçecilik kültürü.

*Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü - Gümüşhane/TÜRKİYE, korkmazmakif@hotmail.com.

East Black Sea Folksongs Played With “Kemençe” In “Âşık” Tradition Context

Abstract

Folksongs played with “kemençe” have been mixed in highland festivals in Giresun, Gümüşhane and Trabzon. Before urbanization, traditional marriage ceremonies and transhumance are performance medium coming from daily and economic life not divided by today administrative borders. Traditional songs minstrelsy with “kemençe” performed in village wedding feasts and transhumance festivals have been lived in historical verbal culture till TRT broadcasts are effective in the region. Besides effects of media, as a result of administrative interventions to performance medium and migration from rural areas into urban, song minstrelsy with “kemençe” are not performed anymore. After dependency on agriculture and animal breeding are being weaken, seasonal migration for animal breeding are not present today. Singing style of folksongs and medium of kemençe performance have been transforming into new forms in last decade. Transhumance experienced by retired people and summer tourism result in highland festivals. This new type of transhumance affected “kemençe” performance styles. This article analyses footprints of traditional “kemençe” performance in verbal and written culture of East Black Sea Region.

Keywords: Traditional music of East Black Sea Region before TRT broadcasting, seasonal migration for animal breeding, transhumance and festivals, “kemençe” culture.

Giriş

Türklerin sosyal hayatında olsun, dinî ve dinin dışındaki gündelik hayatında olsun icracı olarak sanatçı şairler, icra edilen sözlü şiirler ve sözlü parçalar ile icraya eşlik eden müzik aletleri bugün için “halk müziği” dediğimiz geleneksel sanat, en eski çağlardan beri çeşitlenme ve değişmelerle beraber devam edegelmiştir. Fuad Köprülü “Türk Edebiyatının Menşei” (1999:49) çalışmasında geleneğin ortaya çıktığı tarihsel süreci ve gelişmeleri açıklarken “şair, ayin, kopuz ve musiki” adı altında icracıları, icra edilenleri, icra aletleri ile icra ortamını tahlil etmiştir. Bir başka araştırmacı W. Ong (1991: 166–173) “müzik, dans ve ritmik söz” ile düzenlenerek biçim sahibi olan ayin ve merasimler arasındaki etkileşime, ortam-zaman fonksiyonunu eklemiştir. Oysa kemençeciliğin modern zamanlarında bu bağlam ve performansın birlikteliğinde geleneksel durumdan uzaklaşmış ve birbirini yok edecek biçimde ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Günümüzde kemençecilik, kemençe müziği, kemençe oyunu horon ve karşılama ile bunların gerçekleştiği ortamlar ile gelenekle süregelen bağlar Doğu Karadeniz halk müziğinde birçok değişmeyi sağlamaktadır. Bugünlerde kemençeye hem yenilikçi hem de geleneksel yapıda ilginin varlığı göze çarpmaktadır. Bu yüzden Doğu Karadeniz'de yaşayanlar için son zamanlarda en çok kemençe ile ilişkilendirilmeye başlayan bir halk müziği söz konusudur. Eğlenceye dayalı merasimlerde, bölgesel nitelikleri öne çıkan kemençe müzik kültürünün takibinin yapılması, başka çalışmalara konu olacak kadar geniştir.

Eski Türklerde dinî ayinlerde ve resmi merasimlerde ozan, müzik ve kopuzun varlığından bahsedilmektedir. Sivil sosyal ortamda eğlenmenin gerçekleştiği müzikli kutlamaların varlığı da bir o kadar eskilere gitmektedir. Fuad Köprülü'nün (1999) Türk Edebiyatının Menşe'i adını taşıyan makalesine atıfla Yıldırım (1998: 182) buna dair tarihlemeyi Hun çağına götürmektedir. Hunlarca yapılan toplantılarda, merasimlerde, eğlencelerde, mevsim merasimlerinde yer alan ilahî, türkü ve oyun türküleri, sözlü şiir sanatının kökleştiğini ve bir geleneğin teşekkül ettiğini bize göstermektedir. “*Ozanların yaratıcılığında, kopuz eşliğinde vücut bulan, Türk sözlü gelenek şiir sanatı, yüzyıllar boyu temalarını, formlarını, türkülerini tekrarlayarak, yeni unsurları bünyesine katarak, yeni teknik ve melodik yapılar oluşturarak, kendi içinde mektepler kurarak, temsilciler yetiştirerek, varyantlar yaratarak*

günümüze kadar ulaşmış ve hâlâ da bu hayatiyetini sürdürmektedir” (Yıldırım 1998: 182). Bu kökleşmiş ozanlık geleneği, XVI. asırda Anadolu âşıklık kültürüne dönüşerek yeni bir boyut kazanmıştır. Karadeniz'in doğusunda Çepni Türklerinin yaşadığı bölgede âşıkların elindeki saz kemeñçe olur, âşıklar da kemeñçeci. İcra edilen havalar yöresel performans ve bağlam içinde saz ile kemeñçe kültürünün etkileşime girdiği derlenen türkü ve havalardan anlaşılmaktadır (Usta 2015: 77, 81). Anadolu'da halk müziğini temsil eden saz şairliği ile âşıklık geleneği, Karadeniz'de kemeñçecilik veya kemeñçe kültürü olarak adlandırılmaktadır.

Anadolu müziğinde Karadeniz kemeñçeciliđi bir âşıklık geleneğidir (Şişman 2007: 200). Bu kültür, bugün yöredeki yayla şenlikleri ve salon düğünlerinde temel işlevini sürdürmektedir. Bundan başka göçlerle birlikte, özellikle batıya, Anadolu ve Avrupa'ya taşınıp yayılmıştır. Bu araştırmada Ordu, Gümüşhane ve Trabzon illerinin kesiştiği bir alanın merkezinde, Giresun'da, âşık tarzı geleneği Karadeniz kemeñçesi icra bağlamları ele alınmaktadır. Kemeñçecilik, özellikle Görele ve Çavuşlu; Espiye ile Beşikdüzü ve Şalpazarı - Ağasar yörelerine yayılmıştır. Sis Dağı çevresi kemeñçe çalma ve türkü söyleme kültürünü biçimlendiren en önemli olgu tarihi Otçu Göçü'ne dayalı Sis Şenlikleri'dir. Ayrıca salon düğünleri, yayla ve memleket turizminin etkisiyle kemeñçecilik yeniden şekillenmektedir.

Eski devirlerdeki müzikli, danslı ve ilahili dini ritüeller; bugünün eğlenceleri ve dindışı merasimlerine dönüşmüştür. Bu bağlamda yöredeki mevsimlik eğlencelerin XVI. asır sonrası dindışı etkilerle yaşama sarılma kültürü dönemlerine rastladığını söyleyebiliriz. Yörede yapılan şenlikler, kemeñçecilik, horan icraları yaygınlaşan radyo ve TV yayınlarının öncesi sözlü kültürün hala daha etkisindedir. Görele, Eynesil, Beşikdüzü ile Şalpazarı ilçeleri, Orta Karadeniz Bölgesi'nin doğuya açılan kapısıdır. Kültürlerin geçiş bölgesinde yükselen Sis Dağı da bölgenin „Demirkazıkıdır. Ağasar Deresi, Sis Dağı ile Kadırğa Tepesi coğrafik ve kültürel birer derbenttir. Bölgenin hayvancılık ve küçük ölçekli tarıma bağlı kırsal eğlence kültürünü düğünlerde, yayla şenliklerinde icra olunan karşılamalar, horanlar ve kemeñçe müzikleri oluşturmuştur. Müzik, muhabbet, dans ve iş hayatındaki icralara ritmik sözler ile türküler eşlik etmektedir. Mayıs Yedisi adetleri, bahar ve güz düğünleri, otçu göçü ve yaylaya göç mevsimi gelenekleri yörenin türkü kültürüne ait yapılarıdır.

Tarım ve hayvancılığın mevsimsel iş törenlerindeki merasimler ve müzik kültürleri değişen hayat şartlarına bağlı olarak eğlencelerdekilerden önce terk edilmiştir.

Doğu Karadeniz'in kıyı yakasındaki eğlencelerin yöneticisi ve icracısı kemençecilerdir.¹ Yörenin müzik ve eğlence kültürüne buraya has tarzda çalınan Karadeniz kemençeleri damgasını vurmuştur. Görele, Kadırga ve Sis-Ağasar yöresi türkü kültürü kendi içinde kişisel ve mahalli özellikler de göstermektedir. Ancak şenlikler bağlamında ise o yıl veya peş peşe gelen yıllarda kim baş kemençeci olarak çalmışsa yöredeki türkü kültürü bu tarza boyanmaktaydı. Bu açıdan yayla şenliklerinde çalmış kemençe, kemençe tarzı veya kemençe âşıklığı tarzı Karadeniz türkü kültür geleneğinin de yaratıcısı olmuştur. Bu âşıklık göçle birlikte büyük kentlere ve Avrupa'ya da yayılmıştır. Bununla birlikte Sis Dağı çevresi kemençe çalma ve türkü söyleme kültürünü biçimlendiren otçu göçünün artık yapılmıyor olması ve onun yerine yayla turizminin başlamasıyla kemençecilik icra, işlev ve tarz bakımından hızla değişmektedir.

Yöre müziğinde kemençe iki temel unsuru üzerinde toplar: kemençe icracısı, kemençe icrasının unsurları. Bu unsurun birincisi Anadolu'da halk şairi, âşık veya ozan gibi adlara sahip ve yazıdaki bahse konu olan yöredeki o kültürün icracısı olan “kemençecidir”. İkinci unsur da bu özneye bağlı olarak yaşamış icra gaydaları ve türküleri, oyunlar ve danslar, icra ortamları ve mekânları, bu kültür ekonomisinin çeşitli unsurlarıdır. Çalgı aleti yapımcıları, müzik aleti ile müziğin tüketicileri de diğer unsurlardır. Buna göre geleneksel tarihi sözlü Türk kültürü âşıklık bağlamında Doğu Karadeniz'de kemençecilik kültürü dairesi unsurları ozan-âşık geleneği, kemençeci, kemençe türküsü ve gaydası, kemençe oyunu, icra-üretim-tüketim ortamı, kemençe çalgısı, yapım ustasından oluşmaktadır.

Karadeniz Kemençeciliği

Bölgede ozan ve âşık terimleri yerine “kemençe veya kemençeci” kullanılmaktadır. Yöre kültüründe çalgı aleti gelenekteki somut ve soyut bütün unsurları kapsayacak biçimde anlam genişlemesine uğramış bir kavramdır. Anadolu sözlü icra müzik kültürüne dair âşık ve ozan gibi eski

¹ Yörede yaşayan usta Katip Şadi (2003), kemençeci yerine kemençe demeyi tercih etmiştir. Bu kavram kemençenin nesnesi, icracısı ile sanatı ve müziği yerine de kullanılmakta ve bu yüzden sözlü anlatılarda bağlamsal bir ifade olarak kültürel işlerliği ve zenginliği yansıtmaktadır.

kavramsal gelişmeler içinde bölgenin özgünlüğü (Üçüncü 2007: 130) kemeñçecilik etrafında toplanmıştır. Bu bağlamda yörede kemeñçeyi usta işi çalmaya ve icra etmeye başlamaya dair anlatılan bir efsane tespit edilmiş (Günay 1998: 475) ve âşıklık kültüründe yaygın biçimdeki “aşığın bade içmesi veya rüya görmesine” motifinin yöreye has biçimde bir eřik atlama, geçiş töreni anlatısı olmuştur (Honko 2009: 206, Çobanoğlu 2012: 120).

“Eskiden bir inanç vardı: Bir çeşmenin yalak taşını kırarsa kemeñçe heveslisi, çalgıyı daha kolay, daha çabuk öğrenirdi. Kısası yeni yetmeler yalnız çevreyi rahatsız etmekle kalmaz bir çeşmenin de kırardı kolunu budağın: “*Bir kurşun atacağım / Çeřmenin yalağına / Dulanırım adamın / Kırmızı yanağına.*”

Kemeñçecilik araştırmasının yapıldığı yörede Görele ilçesi ve çevresi için “kemeñçenin en yaratıcı, en kıvrak, en içli çalındığı yer” denmesinin nedeni Karaman, Piçoğlu, Durgaya, Özdemir, şadi gibi büyük ustaların burada yetiştirmesinden ileri gelmektedir (Günay 1998 ve 2005, Duman 2004, Gündoğdu: 2014). Çevredeki popüler sanatıyla ve geleneği icra edegelenlerin içindeki yeriyle öne çıkmış kemeñçeci 1938 Görele doğumlu Katip şadi'dir. Onun hayatı kemeñçecilik kültürünün yaşayan bir hazinesidir adeta. Görele'de 2003 yılındaki bir icra esnasında kemeñçenin nasıl yayıldığını, nerelerde ve nasıl çalındığını, ustalarından kendisine kalan miras gibi birçok unsuru canlı performans olarak aktarma yetkinliğini eksizsiz biçimde sergilemiştir.

Yörede kemeñçe çalanlar ustalardan gördüğü veya kendi bildiği türküleri ve esprili hikâyeleri, oyun havalarını farklı ortamlarda, köy köy gezerek dinleyenlere icra ederler. Sözlü kültürün usta çırak ilişkisine dayanan yetişme geleneğine bağlı biçimde² çevredeki ustalara öykünürler. Bu meşakkatli yolun kendisi aslında kalfalığa ve ustalığa giden yoldur. Kâtip

² Yüz yüze görüşmede Katip şadi'nin (2003) nakletticiği gibi, eski deyimle „eti senin kemiği benim" kavilleşmesiyle sanatına baş koymaya razı olan bir çırak bu sözden sonra artık ustasının evladidir: “Karaman, çırağı Picođlu'nu dövmüş...” Belli ki Kemeñçeci Piçoğlu, ustanın idaresi altında sürekli despotça davranışlara maruz kalmış. Bir gün bu sözleri ve hareketleri kaldıramaz olur, sövmesini ise hiç çekemez artık: “... a.k. sarımsak kafasına...!” diye ustaya hakaret eder. Yapısı ufak tefek kuru bir çocuk olan Piçoğlu Osman o andan itibaren Karaman ile ilişkisini keser. Düğünlerde artık bağımsız çalışır. İnsanların teveccühüne mazhar olur, boşta da kalmaz... Kendi ustalarına dair naklettiklerine bakıldığında âşıkların sözlü gelenekte çıraklık yapması bile en zor sınavdır. Bu usta olma yolunda aşılması lazım gelen eşiklerden biridir (Çobanoğlu, 2000: 197). Kemeñçeyi düzgün çalabilmek için bir çeşmenin yalağını kırıp bozmanın ve bu örnekteki çırağın ustasına veya ustanın çırağına karşı olan kaba bir hareketi ile gerçekteşen olaylar eřik geçme törenleri bağlamında anlatılmaktadır.

Şadi: “*Altı yaşında kemeñeye başladım. Küçük olduğum için düğünlerde kalabalığa karışıp arada kaldığımdan kadınlar beni havaya kaldırır, kucaklarında çaldırırıldır. Yaşım ergen olmadığı için rahatça düğün evinde kadınların arasında kemeñe çaldım. Yoksa bunu bir perdenin arkasında yapmak durumundaydık. On iki yaşında ilk olarak tek başıma düğün yaptım.*”³ derken bu yetişme geleneğini pekiştiriyor. Büyük ustalarından bahsederken de aslında kendi ustalığının temeli olan geleneksel şecereyi çiziyor doğal olarak: “*Kendini öyle kaptırıyormuş ki Tuzcuoğlu'nun kemeñenin sapını tutan elinin parmakları donup kalıyormuş. Karaman (Halil Kodalak) işi Tuzcuoğlu'ndan öğrenmiş. Durgaya da Karaman'ı geçmek için müthiş çalardı. Ben daha ufakken Durgaya, Karaman gibi çalmaya çalışarak (bana) hava atardı.*” Durgaya (Kemal İpşir) öğrendiği ve bildiği teknikleri Kâtip'ten saklamaya çalışarak büyük ustaları Karaman'ın yanında çırak ve kalfa arasındaki rekabeti ve ustalaşma yarışını kızıştırmaktadır. Sözlü kültür ortamında ustalık yolunda çok önemli olan bu amansız rekabet içinde yetişme, performanslarda önemli bir seyir ortamı sağlamaktadır (Ong 1991: 21; Çobanoğlu 2000: 197–201, 332).

Kültürün kaynağında hemen her kesimde adı efsaneleşen Tuzcuoğlu vardır. “*Görelle Çavuşlu'dan Tuzcuoğlu sülalesi kemeñeyi çalmış ve kemeñe buradan yayılmış.*” inancındaki K. Şadi, XVIII. Asırda Doğu Karadeniz'deki ayanlar arasında yaşanan mücadeleye bağlı bir tarihî gerçeğini de aktarıyor olabilir. Belki bu ifadede kemeñe çalma tarzının bugünkü kaynağını, 3–4 kuşak önce başlayan yöreye göç eden ailelerin yerleşimine dair sözlü tarihini buluyoruz.

Kemeñe ustası Karaman (Halil Kodalak), Katip Şadi'nin çocukken çıraklık ettiği kişidir. Durkaya da onun yanında kemeñe çalmakta olan kalfalarındandır: “*Ustamız Karaman çok iri yapıydı. Bileğim kalınlığındaki parmaklarını nasıl kıvrak kullandığına şaşardım. Köyde bir düğün var. Başımızda usta, düğünü yönetiyor. Tüm düğün ustanın emrinde, onun dediklerini saygıyla yerine getiriyorlar. Kemeñeciler düğünün düzeninden sorumludur. Konak gelenleri kemeñeyle karşılamaya kalfayı ve beni*

³ Kemeñeciliği geleneksel biçimde öğrenmiş ve bunu yaşamış ustalardan ve hala aktif çalan Katip Şadi (1938) üzerinden yapılan bu çalışmadaki gönderme ve bilgiler Görelde'de canlı icra ortamında 2003 yılında yapılmış mülakattan alınmıştır. Ayrıca 2003 yılı Sis Dağı Şenliği'nin yapıldığı gün şenlik pazarından satın alınan “Sis Dağı–Ağasar Şenlikleri, Özel Çekim” CD'leri yazarın arşivindedir.

gönderiyor. Ben ve öteki ne söylerse yapıyoruz, kendisi ise ileri gelenlerle bir yandan oturup sohbet ediyor, bazen de çalıyor. Biz uzaktan işaret verip bekleyen konağı karşılıyor; buyur edip çalarak onları düğün evinin bahçesine kadar getiriyoruz. Gelen konaklar bahçede Karaman'ca karşılanıyor, meydanda silah atılıp oyunlara geçiliyordu. Onları ağırlamak için bir eve oturtup başlarında çalıyoruz. Zaman sonra konağın ağırlığına göre Usta da uğrar hal hatır sorar, müsaade isteyerek düğün evine dönerdi. Vakit çok ilerlemiş, konakların ağırlama işi bitmişti. Uzaktan gelenlere yatak açılıp istirahat alınmıştı. Bizi de yolumuz uzak olduğu için bırakmadılar. Yataklar azalmıştı. Karaman beni yanına çağırđı. Üstümle başımla yağa girdim ama yorgan o kadar yüksekte kalıyordu ki bana hiç değmeden sabah oldu. Tabi ben da o zamanlar çok ufak tefektim.”

Adı bölgenin Rus işgalcilerine karşı gösterdiği yiğitlikten ötürü mahalli söyleyişle Garaman /Karaman olan bu kişi Hasbal havası, şırıp şırıp oyun havası ve düğüne konaklayacakları karşılamak için Cezayir karşılmasını kemeñeyle düzenleyen ustadır. Efsane ustanın adıyla anılan Tuzcuoğlu Havası ve Horanını kendine has biçimde düzenleyip icra edebilen kemeñecidir. Bu usta malı kemeñe ezgisi, onun vasıtasıyla Piçoğlu'na, Durgaya'ya ve onlardan da Katip Şadi'ye kadar ulaşabilmiştir. Bugün kendi sesiyle kaydı olan Kaymakam Destanı, Cenaze Çağırma gibi çokları kaybolmuş mizahi hikâyelerin yaratıcısı olan Durkaya (Kemal İpşir) ve çocukluktan itibaren onunla ustalarının yanında yetişen Katip Şadi'de süregelmektedir (Günay 1998: 476–477). Durgaya'dan sonra giderek zayıflayan mizahî hikâyeli kemeñe anlatısı ya da destanı, 2015 yılında hayatını kaybeden kemeñe sanatçısı 1971 Tirebolu doğumlu İbrahim Gülpınar ile son temsilini göstermiştir. Onun kasetlerindeki Trafik Polisi fıkrası ile Körođun BMC'si, Mevlüd'ün İneği ve Facebook adlı kemeñe türküleri hem bu geleneğin sürdürdüğünü hem de kemeñe kültürünün aktarımında değişerek ve değiştirerek yaşamayı gösteren orijinal parçalarıdır.

TRT'nin bölgeye gelmesi ve yayınların radyo ile TV sayesinde yaygınlaşmasıyla bölgenin sözlü kültürünü dönüştürdüğu döneme kadar olan kemeñecilik kültürü ve geleneksel roller bugün ortadan kalkmıştır. Köprülü'nün (1999: 57) bir asır önce, kam-şaman geleneğine bağladığı bu toplumsal işlev geçen yarım asır içinde etkisi azalarak tamamen yok olmuştur. Binlerce yıldan beri ayin, merasim ve eğlenceyi icra ederken

yöneterek yapılandıran bu meslek, elektronik sözlü kültürün karşısında bu işlevini kaybetmiştir.⁴ Etkinlikler organizatörün ve alanda görev yapan güvenlik görevlilerin otoritesine terk edilmiştir.

Yöreden elde edilen ardıç, erik, dut ve kiraz gibi ahşap malzemeden mahalli ustalar veya kemençeci tarafından yapılan küçük bir çalgı olan kemençe açık, geniş şenlik alanlarında ses problemi nedeniyle eskiden beri gelen bir uygulama olarak davul ve zurna ile yaygın olarak çalınır. Evlerde, odalarda ve kapalı küçük mekânlardaki ortamlarda asıl araç tek başına kemençedir. Doğu Karadeniz kemençesi içinde Görele kemençesi, yürek biçimindeki burguluğu, kısa sapı, dar ve uzun gövdesiyle kendi mahalli karakterini yansıtır. Geleneksel ustalarda olduğu gibi Katip Şadi'nin oturmalı performansında girizgahta uyguladığı taksim ve taksim peşinden çaldığı kendi parçası “Sarı Avu Çiçek Açtı” ve Anadolu'ya ait anonim hafif havalar, konak karşılama havaları gibi icralarında perdesiz olması sayesinde kemençeyle her ezgi çalınmaktadır (Duman, 2004: 54).

Kemençe türküsü atma türkü, kesme türkü ve mani biçimlerinde tanımlanır. Yöredeki türküler sözlü gelenek içinde yayla şenliklerinde, düğünlerde, asker uğurlamalarda, iş yaparken ve imecelerde, törenlerde oluşan irticali icra ortamlarında aktarılmıştır. Seslerdeki ölçüler, duraklar vezin ve ahenk, tekrarlar ve söz kalıpları, geleneğe kilitli her yıl buluşma noktası yerlerin adları ile hafızaya yardımcı olan söyleyişe ritmik kemençe gaydaları eşlik eder. Kemençecilik kültürüne dair sahadan kişilerce derlenmiş metinleri (Gülay 2001: 18) takip ederek geleneksel sözlü tekniklere dair örnekleri aşağıda⁵ görmeye çalışalım (Gülay 2001: 368-468).

Kemençe türküsü, mani biçiminde düzenlenmiş çoğu anonim ve varyantları olan büyük bir bölümü tekrarlardan kurulu yapılardan

⁴ Fuad Köprülü'nün (1999) Türk Edebiyatının Menşe'i adını taşıyan makalesine atfla Yıldırım, daha Hun çağında yapılan merasimlerde, eğlencelerde, mevsim merasimlerinde yer alan ilahî, türkü ve oyun türküleri, sözlü şiir sanatında köklü bir geleneğin teşekkül ettiğine işaret eder. “Buna dayanarak Türklerde, Milat öncesinden itibaren, bu sanatın çok gelişmiş bir yapıya sahip olduğunu görüyoruz. Ozanların yaratıcılığında, kopuz eşliğinde vücut bulan, Türk sözlü gelenek şiir sanatı, yüzyıllar boyu temalarını, formlarını, türkülerini tekrarlayarak, yeni unsurları bünyesine katarak, yeni teknik ve melodik yapılar oluşturarak, kendi içinde mektepler kurarak, temsilciler yetiştirerek, varyantlar yaratarak günümüze kadar ulaşmış ve hâlâ da bu hayatietini sürdürmektedir”(Yıldırım 1998: 182).

⁵ Aşağıda kemençecilik kültürü ve icra ortamlarıyla ilgili örnekler sıralanmaktadır. Bazı örnekler birden çok sayfadan aynı konu paragrafına çoklu örnek kümesi biçiminde alındığı için her bir parçaya sayfa numaraları ayrı ayrı verilmeyecektir. Tüm bu dize, beyit veya mani formları sahada yetişen ve yaşayan Abdullah Gülay'ın (2001) sahadan derlediği, tanık olduğu ve aktardığı “Ağasar Çepni Kültürü Geyikli Folklor-İnceleme-Araştırma” başlıklı yayınındaki 368-401 sayfa numaralarından alınacaktır.

oluşmaktadır. “Ağasar ...” ve “Sis Dağı ...” veya “Gadırga...” söyleyişleriyle başlayan beşli, yedili ve daha çok sayıdaki mani katarları oldukça yaygındır (Gülay, 2001: 376).

“Türkü türkü eklerim
Türkü dolu ceplerim
İki sene bekledim
İki daha beklerim”

Türkülerde, sözel bellek tekniklerinden hafızaya yardımcı, kulak ve beyni uyaran ve ayrıca karşılıklı (atma) veya katılımcı söyleyişe son derece uygun hazır kalıp söyleyişler, hazır formüller ve varyantlar bir hayli fazladır (Ong 1991: 33–41, 48–57; Çobanoğlu 2000: 322):

“Ah Sis Dağı Sis Dağı...” “Ah Gadırga Gadırga..”

“Oy Sis Dağı Sis Dağı...” “Oy Ayeser Ayeser...” (Gülay, 2001)

Sözlü kültürde ozan ve dinleyici arasında iletişim kurma biçimi bağlamında sözel ortamda bulunan herkesin folklorun katılımcılığına bağlı bir örnek olarak atma kemence türküleri geleneği canlı biçimde Doğu Karadeniz'de yaşatılmıştır (Çobanoğlu 2000: 336).

“Sis Dağı'nın başına /Yaylanın çimeninde/ Yaptım guzu badını Bi sen söyle bi de ben Getirelim dadım”	“Uluköy'ün altından Haşıt geçiyu Haşıt Unu ben alu miğim U babamla yaşıt”	Denizin ortasında Ada görünü ada Gözellerden iş geçdi Şimdi esmeler moda
--	--	---

“Kadırganın yolunu Yalavuz gidemezsin Ben türkü üstasıyım Benle baş edemezsin”*	“Evin üsdü kiremit Tekir'inki hartama Bi yar verin elime Bi de sarın arkama”	“Evin üsdü kiremit Tekir'inki hartama Er olu da geç olmaz Ben sorarım adama”
--	---	---

(*Karaca, 2000: 189) (Gülay, 2001)

Kemence kültürü sözlü metinlerinin içyapısını âşıkla dinleyici ilişkileri belirler (Çobanoğlu 2000: 336–337). Açılış hazır bulunanların durumuna ve icra ortamına göre yapılır. Ayrıca K. Şadi, küçük bir grup içinde müzik icra edecekse her zaman sözsüz bir taksim ile performansına

başlar. Erkeklerden oluşan grupta kemençecinin etrafı sarılır, kemençeci ise merkezde konumlanır. Eğer bu bir masa veya masalarca oluşmuş düzende ise yine kemençeci merkezi yerde ve ortamın en saygın kişileri onun etrafındadır. İcranın başında kemençe taksimi olur ve o esnada kemençeci kişileri ölçüp biçer ve tartar. Hal ve hareketlerine, duruşlarına ve oturma pozisyonlarına dikkat eder. Bu kontrol ile sonradan kemençe ortamına katılanların olup olmadığı kaydeder. Sonradan davet edilenler veya kıyıdan köşeden ortamı takip edenler belli olur. Bu durum kemençeciye ortam kontrolünde, bahşış toplamada ve alan yönetiminde bir hâkimiyet sağlar. Bazı kişileri ismiyle över, onurunu okşar; bazılarını da kırmadan dökmeden uyarır. Bu latifeler, uyarılar ise tek mani dörtlüğünden meydana gelen sataşmalardan oluşur. Durgaya ile Katip Şadi ve İ. Gülpınar bu ortamı en iyi kullanan ustalardır. Katip Şadi çoğu ustalarda olmayan bir yöneme daha sahiptir. Kemençenin kravatu denen ince yassı çubuğu melodik ritmik biçimde kullanmaktadır. Bu parçanın çıkardığı “trak, trak...” sesleri, hem bir davul çubuğu işlevi yapmakta hem de kemençeye ve ezgiye ritim sazı gibi eklenmektedir. Bu sesler eğlencenin dozunu tabanca sesiyle arttıran kemençe ortamını taklit eder. Durgaya Usta, Cenaze Çağırma Havasında eğlenceyi tüfek ve tabanca sesiyle beslemiştir. Bu bir ustalık işidir ve büyük usta Piçoğlu Osman'ın yayı ile kemençeye sürterek veya vurarak davul ve tabanca sesi ritmi çıkartarak melodiyi süslediği gibi (Gündoğdu 2014: 135) Görele stili diğer Karadeniz kemençecilerinden ayrılmaktadır. Silah ve kemençe seslerinin melodik süsleme fonksiyonu bir yöre kültürü olarak süregelen bu yaşam tarzına bağlıdır.

“Güccük bıçağamla	“Uyun horana	“Başındaki çemberin
Aşlama aşlıyorum	uyun	Boyası çeşit çeşit
Dinleyin arkadaşlar	Tavan tahtası gibi	Bu türkü senin için
Türkiye başlıyorum”	Sarıyım boynuna	Eşit ah gülüm eşit” (Gülay,
	Yaban asması	2001)
	gibi”	

Kemençeci çaldığı mekânın hâkimi ve düzenleyicisidir. Eğlencenin dozu ona bağlıdır. Bu gerçeği bilmeyenler ortama müdahale için işi “kemençeci parasıyla çalışıyor” edasına çevirdiğinde zılgıtı yer, oyundan atılır, hatta bu mahalleden uzaklaştırılır. Şadi'nin uygulamalarında bir sanat -

zevk-şevk üçlüsü hâkim olur. Eğer hazırdakiler sözle ve horonla buna uyum göstermede maharetliyseler; o zaman âşık dakikalarca kendinden geçerek çalar, söyler, oynar, yönlendirir. Arada insanların ilgileri zayıflar, bir gevşeme olur. Ortamı tekrar neşelendirmek, dağılan dikkatleri toplamak ve hazır bulunanları da eylemin içine çekmek, uyarmak vb. için müdahaleci parçalar vardır. Ayrıca kemeñcede can direği veya kravat denen tellerin altındaki ahşap, ucu serbest parçaya “trak, trak...” vurarak farklı bir ritim-ses çıkartılması Katip Şadi’de sık rastlanan bir süsleme üslubudur. Hazır bulunanların veya mekanların adlarını türküyle anıp onları eğlenceye çağırarak, katılımcıların dikkate değer durumlarını dile dolamak; oyunculara yönelik kurallar ve uyarılar, sert ünlemler “Ha uşak ha!...”, komutlar “Sağa!., Sola!..”, “Düz..., Al, al, al...” hareket göstermeler, yerlere eğilip yatarak oynamalar da aynı işlevdedir. Hazırdakilerin ilgi ve iş alanına göndermeler dâhil birçok eylem burada etkili bir yöntemdir. Oyun alanındaki atlı ve yaya yöneticilere de mesaj gönderilir. Onlar aynı zamanda düzene uyamayanları “halkumdan” (horon halkası) atmaya da mecburdurlar:

Sis Dağı ve Kadırğa yayla şenliklerinde belli düzenler vardır. Oyuna başlama, köy veya çokluğun oyuna giriş sırası, oyun başladıktan sonra alanın düzeni, yaşlılar ve kadınların oyun alanının içine alınması gibi kurallar atlı veya yaya değnekçiler tarafından gözetilir. Kuralsız şenlik karmaşa demektir. Çünkü köylerden, ilçelerden ve illerden kendi kemeñcecileriyle şenlik alanına gelen “çokluk”lar, tam bir yarışma içindedir. Giyimleri, oyunları, çalgıcıları, sayıları, düzenli hareket etmeleri vb. hepsi diğerlerince eleştirel biçimde gözlemlenir. Bu ve diğer sebepten âşık; meydandakileri müziğinin yanında sözleriyle de teşvik etmekten, kızdırmaktan ve manipüle etmekten geri durmaz. Bunu yaparken de topluluğun gerektirdiği söyleme dikkat eder. İcracının canlı performansında hazır olanlarla iletişim halinde olması ve ortama duygudaşçıl katılıma dair ortama göre söylem ve eda değışiklikleri önemlidir (Ong 1991: 62–63).

“Derin derin göllerin	“Daşın altından beri
Dibi görünü dibi	Beri bakarsın beri
Böyümüş sineleri	Gerdandan akan teri (Karma ortamda)
Böyümüş m...leri	M..nden akan teri (Diğer ortamda)
Gave fincanı gibi”	Şerbet et de ver beri” (Gülay, 2001: 394)

Gündelik yaşamın ve hayatın devamı için yapılacak işlerin yansıtılması hazır bulunanlarla özdeşleşmeyi sağlar. Sözel ortam kemençecilik kültüründe insan yaşamına yakın durma ve hayatın tam içinden söyleme vazgeçilmezdir (Ong 1991: 59–60).

Armudun	Yaylacıyı yaylacı	Taflan ederim dalsız
dallarını	Çayır guruduyurum...	Bu yıl petekler balsız...
Buda girebi ile...		(Gülay, 2001)

Yayla ve düğün gibi açık alanlarda kalabalık içinde saatlerce süren icra olarak kemençe türküsünü kısa vezinli dörtlük katarları şeklinde manileştirme ustaların işidir. Bu manileştirme sayesinde imecelik esnasında karşılıklı atışmalar formunda atma türküler doğmuştur. Destan biçiminin kemençecilikteki örnekleri azalmıştır. Belli uzunlukta ve sınırlı sayıda parçaya yer vermek için plak ve kaset kayıtlarında türkülerden en çok tekrar edilen birkaç mani katarı yaşatılmaya başlanmıştır. Giresun Tirebolu'da mani biçiminde söylenen bir günlük, yirmi dört saat boyunca süren bir âşıklık hikâyesinden (Pamirli 1943: 22–25) bahsedilmektedir. Bu uzun aşk hikâyeleri yılların izi Durgaya'nın destanlarında, Kâtip Şadi'nin ilk okuduğu kasetlerde rastlamaktaydı. Sonradan plaklara ve kasetlere okunan eski destani parçalar, kısa ve kayıtlara uygun forma sokularak kemençe türküsü biçimine dönüştürülmüştür.

Sis Dağı'nın Üstünde

Kış ile yaz mevsimleri arasında bahar ile kuzeyden güneye doğru yaylalara göç başlar. Bunlardan en yakını Sis Dağı ve Kadırğa yaylasıdır. Hayvanlar için otlakların yeşermesini takip eden bu göçler eskilere dayanır. Kıyı şeridinden yükselen nem bulutları ve sis perdesi seviyesinin üstüne ulaşan hayvanlar için bol otlaklar ve serin bir hava bu yaylalara göçlerin sebebidir. Temmuz ayının son iki haftası bu iki yaylada yılın en büyük pazarı ve dolayısıyla şenliği gerçekleşir. Aşağıda köylerde kalanlar tarafından mısır, pancar ve fasulye ekimi, dikimi ve otlarının kazılması işleri yapıldıktan sonra ürünler kendi büyümesini almaya başlar. Bu tarla işiyle fındık hasadı arasında göç tamamlanmış ve yaylaya önceden çıkan sürülerle beraber insanlar işlerini büyük ölçüde yoluna koymuşlardır. Tam bu zamanda yılın büyük pazarını kurma, yanı sıra da eğlence ve yeme içmeye

fırsat doğmuş olur. Kemeñeciliđin en büyük icra alanı yaylalarda yıllık gerçekteşen bu pazarlardır. Giresun, Trabzon ve Gümüşhane bu panayırları paylaőmakta, eskiden il turizm müdürlükleri veya belediyeler bulunmadığından her ile mahsus yayla Şenliği adıyla bir sınırlama da yapılmamaktaydı.

Araştırmanın alanı bu üç ilin keřiőtiđi yayla pazarları ve panayırlarının canlı biçimde devam ettirildiği “Ağasar”a yakın yaylalardır. Bölge Oğuz boylarından Çepnilerin yoğun olduğu bölgenin folklorik adıdır. Burası Beşikdüzü'nden denize dökülen Ağasar Deresi vadi ve çevresini kapsar. Kürtün, Tonya, Vakfikebir, Şalpazarı, Eynesil, Güce, Tirebolu ile Görele ilçeleri bu özđün költür coğrafyasının sınırlarındadır (Çelik, 1999, 2005).

Sözlü Şiir ve müzik, hatta ıslık yoluyla icra edilen iletişim költüründe Sis Dağı ve Kadırđa Şenlikleri ile Kuş Dili Şenlikleri katılımcıların ilgisi nedeniyle eskiden beri bugün de bölgenin en önemli icra ortamlarıdır. Âşıklık icra edilen yayla Şenlikleri ve düğün merasimleri, yalnız Doğu Karadeniz'de değil, göçle birlikte özellikle batıya Anadolu ve Avrupa'ya yayılmıştır. Sis Dağı çevresi kemeñce çalma ve türkü söyleme költürünü biçimlendiren en önemli alan olan otçu göçüne dayalı Sis Şenlikleri, yayla ve memleket turizminin etkisiyle hızla değişmektedir.

Otçular haftası, her yıl temmuzun son haftasında önce Kadırđa'da (3. hafta, cuma) sonra da Sis Dağı'nda (4. hafta, cumartesi) yayla Şenliği biçiminde kutlanan bir gelenektir. Kemeñeciler, davulcular, zurnacılar ve onların müzikleriyle horon tutan çokluklar bu kutlamaların artistleridir. Giresun, Trabzon ve Gümüşhane üçgeninde iki asırdan beri kutlanan (Karaca 2000: 144, Gülay 2001: 276) yaylaya çıkma Şenlikleri Őimdilerde sadece Ağasar'da devam etmektedir .

Yaylaya çıkış için geleneksel hazırlıklar yapılır: hayvanlar süslenir, azık ve eşyalar hazırlanır, otçu ve çokluk denen öncüler kemeñceci ile anlaőırlar. Çokluk yol boyunca eğlenir, konaklar ve nihayetinde yaylaya varır. Belli bir düzen içinde, oyunun en gösteriőlisi ile alana doğru her bir „çokluk' bir saat içinde ilerler. Bu düzeni sağlayan bir başkan ta köyden beri çalışır. Ayrıca horon alanında atlı görevliler de vardır. Bunlar Şenliğin düzen ve emniyet içinde sürmesini temin eden gönüllü kiőilerdir. Köye geri dönüőe kadar bu düzen devam eder.

Köyün alana girişi bir yarış, kendini gösterme içinde cereyan eder. Bu durum en çok kemençeciye bağlıdır. Kendi çokluğunu müzikleri ve komutlarıyla idare eder. Bu alanda birçok müzisyenin arasında her zaman bir baş kemençeci vardır. Baş kemençeci şenlikte saygın bir konumdadır. Diğerleri onunla yarışarak, performans gösterip ilerde onun yerine geçmek için uğraşırlar.

Alana inen bütün köyler ve çokluklar büyük horon halkası halkuma dâhil olurlar. Halkum çok büyük olduğundan birçok kemençeci birbirinden ayrı havalar ve yerlerde çalmak durumunda kalırlar. Davul ve zurna ile kaynaşan kemençe müzikleri burada horon havasını özgün biçimde çalar. Halkumun en geniş zamanında baş kemençeci ortaya gelir, varsa mikrofonla yanında birkaç çalgıcı ve değnekçi ile daireyi dolaşarak onları coşturur.

Şenlik alanında dinlenme ve yemek için fırsatlar vardır. Et kavurması yemek gelenektir. Pazarda yöresel ürünler, meyveler ve pazarcıların tezgâhları alışverişin odak noktası olurlar. Gündelik işlerden kurtulan yaylacılar, alışverişlerinde büyük harcamalar yaparlar. Pazarcılar yıllık kazanç ortalamalarının en büyüklerini yayla şenliklerinde gerçekleştirirler. Genç kızlar ve erkekler yayladaki bu insan kalabalığında daha özgürce karşı cinslerinden beğendikleriyle konuşma tanışma fırsatı yakalamış olurlar. Türkülerde yaylada geçen sevgi, ayrılık ve kavuşma konusu önemli yer tutar. Kemençe türküleriyle manilerinde yayla, şenlik ve göç yolu kelimelerinin en sık kavramlardan olması, sevdalık ve ayrılıkların çoğunun bu yayla zamanına ait olmasındandır. Yapısal ve içerik olarak türkülerdeki değişmeler, yaylacılık ve hayvancılık hayatına bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Katip Şadi (2003), kendi ustalarından bu yayla çıkışlar için daha çok pazarlığa gittiğini övünerek anlatıyor. Sis'te çalmış büyük ustalardan biri olan Durgaya 15-20 liraya yaylaya “çokluk” götürürken Katip 25 liraya gitmiş: *“Buğu Ali Bey haber salmış gelsin bizi yaylaya çıkarsın diye. Ben de buradaki işimi düşünerek 25 lira verecekse giderim, başka gelmem diye haber yolladım. Onlar Durgaya'ya yarısını versek razı olur diye sitem ettiler, ben direndim; sonunda razı oldular. Oysa çok çelimsiz gördüğümünden Ali Beyin arkadaşları “Buna güvenemeyiz, yolda dayanamaz.” diye karşı çıkmışlar. Zayıf ve kuru görünmesine rağmen aslında çeviktir. “Görelle'den çıktık yola. Yol boyu ben çalarak gidiyorum,*

onlar oynuyor. Su yanlarında mola veriyoruz, molada daha fazla oyuna duruyorlar. Neyse yaylaya çokluğu sağ selamet götürdüm. Çayır bizden önce gelenlerin oyunlarıyla dolmuş. Beşikdüzü ve Şalpazarı'ndan gelenler, Görele ve Espiye'den gelenlerle birbirlerini çekiştirirlerdi. Kara kuru biri bu çokluğu nasıl idare edecek diye bana laf atıyormuş hepsi; fakat benim olanlardan haberim yok. Ben yaylaya kadar rahatça çaldım ve çayırda da dizdim uşakları, ben dâhil herkes kendinden geçmiş oynuyor. Daha sonra Ağasarlılar haber gönderliler “Gelsin bize, 500 lira vereceğiz.” diye, fakat ben çokluğu satmadım.”. Katip Şadi sanatında ustalaşmış, hayattayken beraber çalabildiği veya dinlediği Karaman, Piçoğlu ve Durkaya gibi üç büyük ustanın bütün maharetlerini kazanmıştır. Yaylada çalmak, düğünlerden daha zordur ve çok kalabalık alanda kendi çokluğunu iyi oynatıp eğlendirerek karşı köylerden gelen çokluklarla rekabet edecek ustalık ister.

Sonuç

Türk müzik gelenekleri içinde dar bir bölgeye has olan kemençecilik kültürü, halk müziği ve âşıklık geleneği sözlü ortam ürünlerindedir. “Söze, sese, harekete, maddeye ve tecrübeye” ait Türk sözlü kültürünün gelenekleri (Yıldırım 1998: 82) içinden boy, bölge ve çevre faktörleri etkisiyle burada yerleşmiştir. Doğu Karadeniz bölgesi kemençeciliğin kültürel vatanıdır (Yıldırım 1998: 136). Bu halk müziği kendine mahsus bir iş ve emek ile Doğu Karadeniz coğrafyasında Çepni boylarının yerleşik olduğu Giresun – Trabzon – Gümüşhane illeriyle sınırı sonradan çizilmiş bir bölgede kendine yurt edinme sürecinde gelişmiştir. Her bir sözlü kültür olgusunda görüldüğü gibi, geçmiş ve gelecek boyutlarında şekillenen, günden güne tekrarlanan ve yapıldıkça yeni ihtiyaçlara göre değişen ve gelişen kemençecilik kültürü söz konusudur. Bu bağlamda yeni kemençe geleneklerinin ortaya çıkmış olduğunu ve bundan sonra da ihtiyaçlara göre ortaya çıkacak değişmelerin yeni gelenekler yaratacağını bilmeliyiz. Kemençecilik kültürüne ait yapılar, yöresel çeşitlilikler ve ustaların tarzları bir müzik geleneğinin ortaya çıktığı andan itibaren hiç değişmeden kendini tekrar etmediğinin göstergeleridir. Gelenekler bir düzen kalıbı olarak dinamik bir yapıya sahiptir. Bir kültür ögesinin kendi asıl fonksiyonunu yitirmesi, bağlamı veya işlevi değişen unsurlarını geride bırakması ve onun yerine ihtiyaçlardan doğan değişen şartlara uyum sağlayan unsurlar yaratması tabiatıyla söz konusudur. Bu

araştırmada ele alınan bölgeye mahsus bir gelenek ve o geleneğin TRT yayınlarının yani kayıt-yayın teknolojisinin orada yaygınlaşmaya başlamadan önceki yansımaları konu edinilmiştir. Böylelikle yazı dışında her türlü kayıt teknolojisinin yaygınlaşmadığı XX. Asrın sonları ile XXI. Asrın başlarını kapsayan bir dönemden günümüze kalan bölgesel bir hayat tarzı ve onun sözlü mirasının izlerinden bir bölümü yansıtılmıştır.

Orta Asya steplerinden gelip yerleşmiş Çepni boyları ile daha önceden/sonradan gelen veya bir dönem iz bırakmış halkların varlığı Doğu Karadeniz bölgesinin kültür haritasını çizmiştir. Geçmiş asırlar boyu bu halkların oluşturduğu bölgesel güç birliği şekillenerek bugünkü kültüre alan yaratmıştır. Ancak bu kimlik ve kültür özellikle XVIII.-XIX. Asırlar içinde Osmanlıdan beri devam eden yerinden yönetim siyaseti, ağalık ve ayanlık siyasetine bağlı olarak mikro seviyede, dar alanda yapılan kültürel toplaşmaların etkisinde ortaya çıkmıştır. Organik bağların coğrafik şekiller ile boy ve oymaklar tarafından yapılandırıldığı o tarihî kültürel bariyerler, bugünkü şartlar altında ortadan kalkmaktadır. Eskiden kendi köyünün şenliğinden, düğününden veya merasiminden başkasına gitmeyi zorlaştıran sebepler vardı. Birkaç gün süren yaya ulaşım yollarını geçmek tehlikeli ve kolay değildi. Bugün geçmişin kültürel ve coğrafi bariyerleri ortadan kalkıyor. Birbirinin kopyası halini almış, belediye ve muhtarlar arasındaki rekabet sayesinde küçülen ve işlevsizleşen “siyasî şenlikler” mantar gibi çoğalsa da kemeñçecilik kültürüne büyük sekte vurmaktadır. Nasıl bir etkinlik yapılmalı meseleleri yerine bu merasimlerin ne zaman ortaya çıktığı konusu “şenliğin” kendisinden bile önemli olarak kabul görmektedir.

Çepni-Ağasar sözlü kültüründe türkü söyleme, yaylacılık, hayvancılık, yıllık şenlikler, şenliklerde ve düğünlerde folklorik giyim kuşam, şenliklerde et kavurması yemek gibi eski Türk geleneklerine bağlı yaşantılar, zamana uygun değışmelerle varlığını sürdürmüştür. Kemeñçeciler arasındaki hem rekabet ve hem ilişkiden ortaya çıkan okullaşmalar yeni tarzlar doğurmuş, yetişen ustalarla kemeñçe “ozanlık” kültürü gelişmiştir. Bu çerçevede Çepni-Ağasar, Tirebolu, Görele gibi bir dar bir coğrafyada yöresel ozanlar ve onların çevresinde oluşan çalgıcı-oyuncu-dinleyici kitlesi bu gelişmeye destek olmuştur. Bu bağlamda bölgenin geleneğinde kemeñçe müzikleri ve icraya eşlik eden sözler, dinlenmekten çok icra ve oyun bağlamında hayat bulmuştur (Akpınar 2010: 1-45, Ekici 1990: 47-48). “Kemeñçe” bu yönüyle

“horon” oyunuyla kaynaşmış bir müzik kültürüdür. Özellikle TRT yayınlarının etkisi ve kayıt-dinleme cihazlarının yaygınlaşması sonucunda ortaya çıkmaya başlayan yeni kemençe tarzlarına bakıldığında sözlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu radikal değişme, hayat tarzlarının toplu oyun horon ve karşılama oyunlarından uzaklaşmasının etkisiyle gerçekleşmektedir. Bireyselleşen kemençeciler ve onlar tarafından pazara yönelik üretilmiş müzikler bireyci hayat tarzı gereği tek başına dinlemek içindir. Bu yansımalar sadece bahsi geçen bölgede kalmamış, kayıt-dinleme teknolojisinin sonucu olarak tüm Doğu Karadeniz müzik kültürünü etkisi altına almıştır. 1938 doğumlu Katip Şadi gibi “kemençeciler”den sonra “piyasaya” çıkmış “müzisyenler”den hemen hepsinde görülmektedir. Yusuf Cemal Keskin, Sait Uçar, Fuat Saka, İsmail Türüt, Volkan Konak, Kazım Koyuncu, Hüseyin Bıçak, İbrahim Can, Apolas Lermi, Selçuk Balcı gibi popüler müzisyenler albümlerini bu piyasa ihtiyaçları doğrultusunda üretmektedirler. Ayrıca Ümit Tokçan, Kamil sönmez ve Tuğrul Şan gibi radyo ses sanatçıları, gelenek bağlamında üretilmiş ve sonradan araştırmacılar tarafından “derlenmiş parçaları” piyasa koşullarında TRT’de yayınlama-dinleme ihtiyacına yönelik “seslendiren sanatçılar” olarak kemençecilik kültürünü etki altına almıştır. Bu dönemde üretilen ve tüketilen kemençe müzikleri, hayat tarzları ve üretim tüketim şartları değiştiği için önceki kültür bağlamından kopuktur. Kemençe oyunu, müziği ve türkülerinin ister göçler yoluyla isterse yaygınlaşan pazarlama teknikleriyle kendi bölgelerinden çıkararak ulusallaşması sonucu salt dinlenerek tüketilen bir mala dönüşmesi bir başka etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirlerarası bir yolcu otobüsünün koltuk ekranından kulaklıkla dinlediğimiz kategorize edilmiş müzik listelerine bakıldığında bir Amerikan caz parçası yanında “Karadeniz müziği” de ulusal geniş tüketim pazarında sıradan genel meta formunda karşımıza çıkmaktadır. Dinleyici için üretilmiş parçalar olsun, derlemelerden öğrenerek okunan parçalar olsun ya da Amazon adlı sanal pazardan satın alınıp indirilmiş olmuş tüm bu yeni gelenekler ışığında yeniden şekillenmeye başlamış kemençe müziği kültüründen rahatlıkla bahsedebiliriz. Üreten, çalıp okuyan, pazarlayan ve tüketenden oluşan bu dünyada “kemençecilik sözlü kültürü” bağlamında canlı icraya ve ona canlı eşlik eden kemençe oyunları horonlara fazlaca yer kalmamıştır. Düğünlerdeki, açılış kutlamalarındaki veya “yayla şenliklerindeki” icra

ortamları bile artık “eğitimli” öğelerden oluşmaktadır. Yakın zamanlarda bu yörede varlığını devam ettiren geleneksel unsurları baskı altına almış bazı yeni tavırlar ve turizm faaliyetlerinde süs figürü işlevleri gelişmektedir. Bu gelişmeler de zamanla bir düzen halini alarak belli formlar kazanıp şekillenecektir. Bu yüzden geleneklerimizi yitiriyoruz, kemeç kaybolup gidiyor, türkülerimiz komşu iller tarafından çalınıyor gibi şikâyetlere hak vermek kültürün doğası gereği mümkün değildir.

Bu çalışmada Doğu Karadeniz'de âşıklık bağlamında ele alınan kemeçcilik kültürü ve halk müziği olgusu incelemesi ve saha çalışmasında temel aldığımız kültür teorileri XX. Asrın başından itibaren yayınlanan çalışmalara dayanmaktadır. Bu araştırmaların ışığında kemeç kültürünü, geçmiş geleneklerin kalıntısı, eski ürünler olarak görme anlayışı ve bağlamsız ölü şiir metinleri inceleme anlayışı dışında, tam aksine, dinamik icranın iletişimsel etkileşim ortamında gerçekleşen sözel sanat olarak kabul etmekteyiz. Son yıllarda ortaya çıkan yenilikler, bu yüzden, gelenek - modernlik çatışması olmaktan uzakta değerlendirmeye çalışılmıştır. Buna göre performansa dayalı sözlü sanatlarda (Çobanoğlu 2002: 271) modernlik, geleneğin gölgesinde ilerler, ona dayanma mecburiyeti gösterir. Bu meyanda yenilenen kemeç müziği kültürü ile geleneksel kemeçcilik arasında paralellikleri tespit edebilecek çalışmalara yol açılması temenni edilmektedir. Ayrıca bugün üretilen ve tüketilen ürünlerdeki diğer müziklerden alınan melodik yapı ve süslemeler, şehir adları gibi coğrafik kodlar, söyleyiş kalıpları, mecazî dilden uzaklaşma, eğlenceli üslupların azalması, ciddi- trajik üslupla duygusal dilin ağırlık kazanması, salt dinleyen dinleyici profili, çalgı nesnesinde görülen gelişmeler gibi unsurların tespitine yönelik araştırmalar eksiktir (Artun 2007, 2012). Eski ile yeniler arasında ortak olan, değişerek aktarılan veya ilişkilendirilebilecek düzeyde olan kültürel kodlar tespit edilirse yerli yerinde endişeler bize sağlam dayanaklar olacak ve dolayısıyla yeni çalışmalara kapılar açacaktır.

Kaynakça

- AKPINAR, Ömer (2010), **Giresun Türküleri ve Oyun Havaları**, (Hazırlayan: Hüseyin Akpınar), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ARTUN, Erman (2007), “*Aşık Şiiri Geleneğinde Dil, Üslup, Motif ve Metin Merkezli Anlama - Açıklama Üzerine Düşünceler*”, **Güneydoğu Avrupa’da Osmanlı ve Osmanlı Sonrası Türk Uygarlığının Öteki Uygarlıklarla Halk Kültürü Yönünden Etkileşimi Sempozyumu**, Gagavuzyeri, Moldova (Elektronik ağ üzerinden erişim, 16.10.2016: <https://sites.google.com/site/artunerman/home>).
- ARTUN, Erman (2012), “*Günümüzde Yaşayan Aşıklık Geleneği Üzerine Düşünceler*”, **Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirleri**, Adana: Çukurova Üniversitesi Yayınları (Elektronik ağ üzerinden erişim, 16.10.2016: <https://sites.google.com/site/artunerman/home>).
- ÇELİK, Ali (1999), **Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü**, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları.
- ÇELİK, Ali (2005), **Manilerimiz ve Trabzon Manileri**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2000), **Aşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2002), **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2012), **Halk Edebiyatına Giriş-I**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- DUMAN, Mustafa (2004), **Kemencemin Telleri**, İstanbul: TAMEV Vakfı Yayını.
- EKİCİ, S. (1990). “*Giresun İli Halk Müziği Üzerine Bir Araştırma*” **Milli Folklor**, C-1 S-6, s. 47-48.
- GÜLAY, Abdullah (2001), **Ağasar Çepni Kültürü: Geyikli, Folklor-İnceleme-Araştırma**, İstanbul: Geyikli Belediyesi Kültür Yayınları.
- GÜNAY, Hayrettin (1998) “*Görelde Kemence ve Kemenceciler*”, **Giresun Kültür Sempozyumu**, İstanbul: Mega Basım Yayını.
- GÜNAY, Hayrettin (2005), “*Görelde Sözlü ve Sözsüz Halk Musikisi*, **Cumhuriyetin 80. Yılında Görel Kültür Sanat Sempozyumu 20 Aralık 2003 Bildiriler**, İstanbul: Görel Dernekler Birliği Yayını, s. 79-88.
- GÜNDOĞDU, Mehmet (2014), **Mihr-i Kemencevi Piçoğlu Osman Efendi**, İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- HONKO, Lauri (2009), “*Ritüellerin Oluşum Süreci*”, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3**, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, s. 203-216.
- KARACA, Sebahattin (2000), **Her Yönüyle Dünden Bugüne: Ağasar-Şalpazarı 2000**, İstanbul: Göksu Grafik.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1999), **Edebiyat Araştırmalar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KÜÇÜK, Abanoz (2015), “*Giresun Yöresi Kemencecilik Geleneği ve Bu Bağlamda Ortaya Çıkan Türkülerin İşlevleri*” **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi**, Sayı: 4/3 2015 s. 1149-1165.
- ONG, Walter J. (2003), **Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüün Teknolojileşmesi**, (Çeviren: S. Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis Yayınları
- PAMİRLİ, Osman Turgut (1943), **Folklor; Tirebolu Manileri, Giresun Bilmeceleri, Ata Sözleri, Ninniler**, Giresun: Yeşilgiresun Matbaası.
- SOMUNCUOĞLU, Servet (2003), “*Giresun-Sis Dağı*”, **Atlas, s. 127/Ekim**, İstanbul: Doğan Burda Ruzzoli Yayıncılık.

- ŞADİ, Kâtip (2003), M. Akif Korkmaz'ın Görele'de 17 Temmuz 2003 tarihinde yaptığı görüşme ve gözlem notları M. A. K arşivindedir.
- ŞADİ, Kâtip (Tarih yok), **Sis Dağı-Ağasar Şenlikleri**, Özel çekim görüntüleri M. A. K arşivindedir.
- ŞİŞMAN, Bekir (2007), “*Karadeniz Yöresinde Yaşayan Kemeçeli Âşıklık Geleneği*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1(1), s. 211-224.
- TEMEL, Özcan (2005), “*Görele Kırsal Kültüründe Eski Köy Düğünleri*”, **Cumhuriyetin 80. Yılında Görele Kültür Sanat Sempozyumu 20 Aralık 2003 Bildiriler**, İstanbul: Görele Dernekler Birliği Yayını, s. 29-48.
- USTA, Veysel (2015), “*Osman Fikret Topallı'nın Notlarına Göre Giresun'da Halk Müziği: Bağlama, Saz Ve Başka Çalgı Çalanlar*”, **Karadeniz Araştırmaları**, Kış 2015, Sayı 44, s. 73-89.
- ÜÇÜNCÜ, Kemal (2007), “*Trabzon Yöresi Sözlü Kültür Geleneğinde İcra Töresi ve İcra Ortamı Açısından Kemeçcilik*”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, S.12, Ankara: Karam Yayınları, 127– 135.
- YILDIRIM, Dursun (1998), **Türk Bitiği**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysileri ve Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysi Kültürünü Yaşatan Folklor Elçisi Zeynep Demirbaş

Received/Geliş: 12/07/2016
Accepted/Kabul: 27/09/2016

Mine CERANOĞLU*

Öz

Kültür; toplumların yaşadıkları coğrafyalara ve geçirdikleri sosyal süreçlere göre oluşturdukları somut ve somut olmayan değerlerdir. Kültürel değerlerden geleneksel giysi ve aksesuarlar, ait oldukları toplumların kimliğini ve kültürel zenginliğini yansıtmakta, birçok bilgiyi günümüze taşıyarak ulusların geçmişlerini geleceğine bağlamaktadır. Kültürel değerlerin korunması ve yaşatılmasında pek çok kurum ve kuruluşun yanında bireylere de önemli görevler düşmektedir.

Giresun ili Şebinkarahisar ilçesi, tarihte birçok devletin hâkimiyetine tanık olmuş, Türk hâkimiyetine geçtikten sonra Şebinkarahisar'ın önemi artmıştır. Şebinkarahisar, uzun yıllar sancak beyliği ve vilayet olarak bir kültür merkezi haline gelmiştir. Cumhuriyet tarihinde Şebinkarahisar, 1933 yılına kadar il statüsünde kalmış; fakat tarihte yaşanan yangın, deprem gibi birçok olumsuzluk nedeni ile 1933 yılında Giresun iline ilçe olarak bağlanmıştır. Karadeniz ve İç Anadolu kültürünün yoğun bir şekilde yaşandığı ilçede geleneksel kadın giysileri, diğer yörelerden farklı olarak karakteristik bir özelliğe sahiptir. Günümüzde Şebinkarahisar ilçesi geleneksel giysi kültürünü yaşatmak için köylerin dernek yöneticileri ve folklor elçileri, farklı platformlarda bu giysi kültürünü yaşatmaya devam ettirmektedir.

Çalışmada; Giresun ili Şebinkarahisar ilçesi geleneksel kadın giysi ve aksesuarlarını incelemek ve Şebinkarahisar geleneksel kadın giysi kültürünün yaşatılması için insan rolünün önemini Zeynep Demirbaş'ın yaptığı çalışmalar ile örneklandırmek amaçlanmıştır.

Çalışmada betimsel yöntem kullanılmış ve Şebinkarahisar geleneksel kadın giysi kültürünü yaşatmak için çaba gösteren Zeynep Demirbaş ile görüşme yapılmıştır. Ayrıca Şebinkarahisar geleneksel kadın giysi ve aksesuarları için saha araştırması yapılmıştır. Özel koleksiyondan temin edilmiş giysi ve aksesuarların fotoğrafları çekilmiş, kalıp çizimleri yapılmıştır. Şebinkarahisar geleneksel kadın giysi ve aksesuarlarında kullanılan malzemeler, renkler, uygulanan model, kesim ve süsleme teknikleri betimlenmiştir. Çalışma sonunda, geleneksel giysi kültürünün yaşatılması için çaba gösteren gönüllü bireylerin desteklenmesi, ödüllendirilmesi ve literatüre kazandırılması ile ilgili önerilere yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel giyim, folklor, insan, kadın, kültür.

*Öğr. Gör. Dr. Giresun Üniversitesi Şebinkarahisar Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Moda Tasarımı Bölümü, mine.ceranoglu@gmail.com

Traditional Woman Clothes of Sebinkarahisar And Zeynep Demirbaş, Folklore Envoy, Keeping Alive Traditional Woman Clothing of Culture

Abstract

Culture is tangible and intangible values formed according to the process of the people where they spend and live. Traditional clothing and accessories of cultural values reflect the identity and cultural wealth of the society to which they belong and brings the history of nations to the future by carrying a lot of information today. The individuals have many important roles in survival and preservation of cultural heritage in addition to many organizations and institutions.

Sebinkarahisar district of Giresun, witnessed the rule of many states in history, after the Turkish domination has increased in its importance after the Turkish domination and has become the standard cultural center as principality and province for many years. Sebinkarahisar became a province until 1933 during the history of Republic; but it is connected to the town of Giresun province in 1933 because of the many adversities in history. Traditional women's clothing of Sebinkarahisar being experienced an intensive culture of Black Sea and Central Anatolia Regions has a characteristic feature different from the cultures of other regions. Today, the presidents of associations and the representative of folklore in the villages continue to keep alive the traditional clothing culture of Sebinkarahisar district on different platforms.

This study aims to examine the traditional women's clothes and their accessories of Sebinkarahisar district. Giresun and to illustrate the importance of the role of human with the works of Zeynep Demirbaş in order to keep the culture of the traditional women clothing of Sebinkarahisar district alive.

It is used descriptive method in this study and is personally interviewed with Zeynep Demirbaş, who makes efforts to keep this culture alive. It is also conducted field research for the traditional women's clothes and their accessories. The photographs of the women's clothes and the accessories supplied from the private collections are taken and pattern drawings are made. The materials, colors, applied patterns, cutting and finishing techniques used in Sebinkarahisar traditional women's clothes and accessories are described. At the end of study, it is given some proposals on being supported, rewarded and added to the literature of the volunteers who makes efforts to keep the traditional women clothing culture alive.

Key Words: Traditional clothing, folklore, human, women, culture.

Giriş

Kültür, bir topluma özgü bilgi, alaka, alışkanlık, tavır, tutum, görüş ve zihniyetle ilgili her türlü davranış şekillerini oluşturan maddi ve manevi öğelerdir (Turhan, 1959: 40). Binalar, yollar, köprüler, savaş alanları, giyim eşyaları, gelenekler, sözlü ve yazılı unsurların tamamı bir toplumun kültürel öğelerini oluşturmaktadır (Demircioğlu, 2014). Küresel dünyada sanayileşme, iletişim, ulaşım, ekonomi ve kentleşme alanlarında yaşanan hızlı değişimler; kültürel değerlerin de hızla değişmesine neden olmaktadır (Bayraktar, 2014: 20).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde “insan” kavramının öne çıkması ile kültürel değerlerin korunmasında; kültürel değerleri üreten ustalara, kültürel mirası taşıyan ve aktaran bireylere özel bir önem atfedilmektedir (Oğuz, 2003: 247-253; Ekici, 2010: 141-142). UNESCO tarafından hazırlanan “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” nde somut olmayan kültürel mirasın ancak “yaşatarak koruma” prensibi ile gelecek kuşaklara aktarılacağı belirtilmiştir (Ekici ve Fedakâr, 2013: 50). Kültürel değerler, birçok kurum ve kuruluşun yanı sıra geçmişe değer veren gönüllü bireyler tarafından yaşatılarak korunmaktadır. Giresun ili Şebinkarahisar ilçesinde doğmuş olan Zeynep Demirbaş da geleneksel giysi kültürünün yaşatılması için çaba gösteren gönüllü bireylerden biridir.

Giysi kültürü; toplumların yaşadıkları coğrafyalara, geçirdikleri sosyal süreçlere, yaşayış biçimlerine, örf ve adetlerine göre şekillenerek dönemin özelliklerini yansıtmaktadır (Göklüberk Özlü ve Ceranoğlu, 2015: 558). Sosyo - ekonomik ve kültürel değişime paralel olarak yaşam biçimlerinin de farklılaşması ile geleneksel giyim kültürü de etkilenmektedir. Hızla yok olan geleneksel giyim kültürü, kısmen de olsa bazı kırsal kesimlerde devam ettirilmektedir ve geleneksel giysiler; geçmişe değer veren insanların sandıklarında muhafaza edilmektedir. (Ölmez ve Şimşek, 2006: 474). Kentlerde ise geleneksel giysiler, yerini sadece özel günlerde giyilen modernize giysilere bırakmaktadır.

Giresun ili Şebinkarahisar ilçesine ait geleneksel kadın giysi ve aksesuarları, karakteristik bir özelliğe sahiptir. Giysi ve aksesuarlar; renk, malzeme, model, kalıp ve süsleme özellikleri bakımından araştırılacak niteliktedir ve takım olarak giyildiğinde “fingo” adını almaktadır. Giresun ili

Şebinkarahisar ilçesi geleneksel kadın giysileri, ayrıca Alışar, Doğanyuva, Doludere, Dönençay, Hasanşeyh, Kayadibi, Ocaktaşı, Sarıyer, Sipahi, Turpçu köylerinde özel günlerde giyilmeye devam etmektedir. Şebinkarahisar geleneksel kadın giysileri; başa takılan, üst - alt bedene giyilen, bele takılan ve ayağa giyilen giysi ve aksesuarlardan oluşmaktadır. Geleneksel kadın giysilerinden pullu yazma ve tepelik başa takılmakta; köynek şalvar, üç etek ve fingo (cepken) bedene giyilmekte; kuşak ve peştamal bele takılmakta ve çorap ayağa giyilmektedir (Kaynak Kişi: Zeynep Demirbaş, 20/04/2014).

Fotoğraf 1. 2008 Yılı Şebinkarahisar Halk Oyunu Ekibi (Çakın Fotoğraf Koleksiyonu, 2016).

Fotoğraf 2 - 3. Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysilerinden Köynek, Şalvar ve Üç Etek Entari (Demirbaş Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Fotoğraf 4 - 5 - 6. Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysilerinden Fingo Örnekleri (Demirbaş Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Fotoğraf 7 - 8. Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Aksesuarlarından Kuşak, Çorap ve Pullu Yazma (Demirbaş Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Amaç ve Önem

Çalışmada; Giresun ili Şebinkarahisar ilçesi geleneksel kadın giysi ve aksesuar özelliklerinin incelenerek belirlenmesi, belgelenmesi ve geleneksel giysi kültürünün yaşatılmasında insan rolünün öneminin Şebinkarahisarlı Zeynep Demirbaş'ın yaptığı çalışmalar ile açıklanması amaçlanmıştır. Geleneksel giysi ve aksesuarlar; günümüzde düğün, kutlama, folklor gösterileri vb. etkinlikler dışında, gündelik yaşamda tercih edilmemektedir. Tarihi süreç içerisinde giysi kültürünün aktarımında bireylerin rolü büyüktür. Giysi kültürlerinin bireylere aktarımı konusunda gönüllü olan diğer folklor elçilerine örnek olması bakımından çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Çalışmada, betimsel yöntem kullanılarak literatür taraması yapılmıştır. Giresun ili Şebinkarahisar ilçesinde alan araştırması yapılmıştır. Özel koleksiyon Zeynep Kayış'a ait geleneksel kadın giysileri ve aksesuarları incelenmiş ve fotoğraflarla görselleştirilmiştir. Giysi ve aksesuarlarda kullanılan malzemeler, tercih edilen renkler, giysi ve aksesuarın modeli ve süslemesi ile ilgili teknik bilgiler betimlenmiş ve giysi ve aksesuarlara ait kalıp çizimleri yapılmıştır. Şebinkarahisar geleneksel kadın giysi kültürünün yaşatılması için folklor elçisi olan Zeynep Demirbaş ile görüşme yapılarak giysi kültürünün yaşatılması hakkında görüşme yapılmıştır.

Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysi ve Aksesuarlarının İncelenmesi

Şebinkarahisar geleneksel kadın giysi ve aksesuarları, genç kızlar için 9 parçadan, gelinler için 10 parçadan oluşmaktadır (Kaynak Kişi: Zeynep Demirbaş, 20/04/2014). Şebinkarahisar kadınları tarafından emek verilerek hazırlanan giysi ve aksesuarlar özel günlerde sırasına göre şu şekilde giyilmektedir:

1) Köynek	4) Fingo	7) Pullu Yemeni
2) Şalvar	5) Kuşak	8) Tepelik (Gelinler
takmaktadır.)
3) Üç - Etek
Entari	6) Önlük	9) Çorap
		10) Ayakkabı

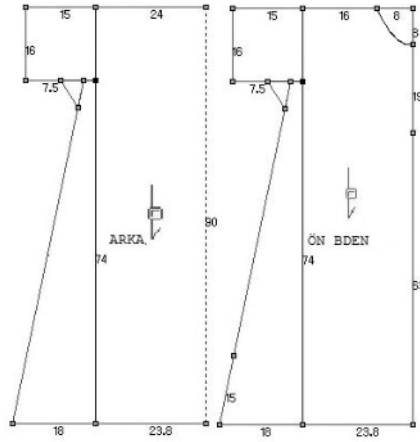
Fotoğraf 9 - 10 - 11. Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysi ve Aksesuarlarının Önden, Arkadan ve Yandan Görünümü (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Çalışmada; Turpçu köyünde ikamet eden Zeynep Kayış'a ait geleneksel kadın giysileri ve aksesuarları; malzeme, renk, model, süsleme ve kalıp özellikleri açısından giyinme sırasına göre incelenmiştir.

Örnek 1. Köynek

Fotoğraf 12 - 13 - 14 - 15. Köyneğin Önden, Arkadan, Yandan Görünümü ve Yaka Detayı (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

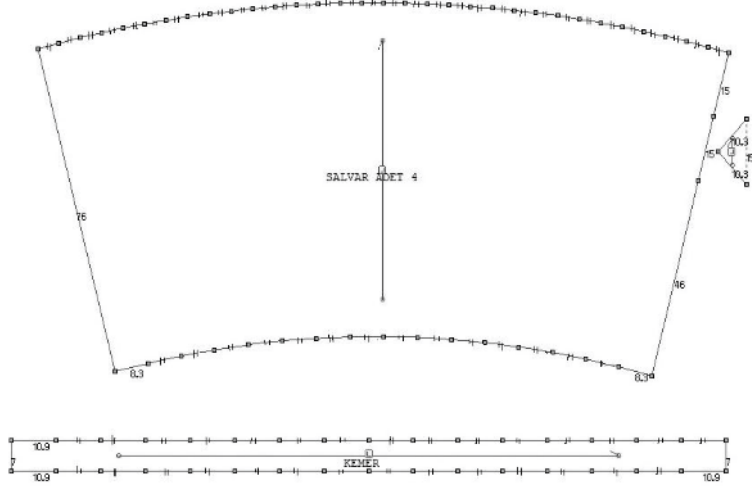
Şekil 1. Köyneğin Kalıp Çizimi

Köyekte, beyaz zemin üzerine lacivert puantiyeli pamuklu kumaş kullanılmıştır. Yörede beyaz zemin üzerine küçük çiçek desenli kumaşlar da tercih edilmektedir. Köyneğin ön ve arka bedeninde, kol altından etek ucuna doğru genişleyen kesim uygulanmıştır. Köyneğin ön ve arka beden ortası kumaş katıdır, köyneğin ön ve arka bedeni birlikte kesilerek köyekte omuz dikişi uygulanmamıştır. Sıfır yakalı köyneğin ön ortasında 19 cm uzunluğunda yırtmaç uygulanmış ve yırtmaç pervaz ile temizlenmiştir. Takma kol uygulanan köyneğin kol boyu omuz ile dirsek arasındadır ve kol altına katlanınca üçgen şeklini alan kare parça yerleştirilmiştir. Bu parçalara yörede peyik adı verilmektedir ve bu parçalar, kollara rahat hareket sağlamak amacıyla yerleştirilmektedir. Köyneğin boyu diz hattındadır ve yan dikişlerde 7cm. uzunluğunda yırtmaç bırakılmıştır. Köyneğin etek ucu, tığ işi ile; ön beden yırtmacı ise zikzak dikiş ile süslenmiştir.

Örnek 2. Şalvar

Fotoğraf 16 - 17 - 18. Şalvarın Önden, Arkadan ve Yandan Görünümü (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

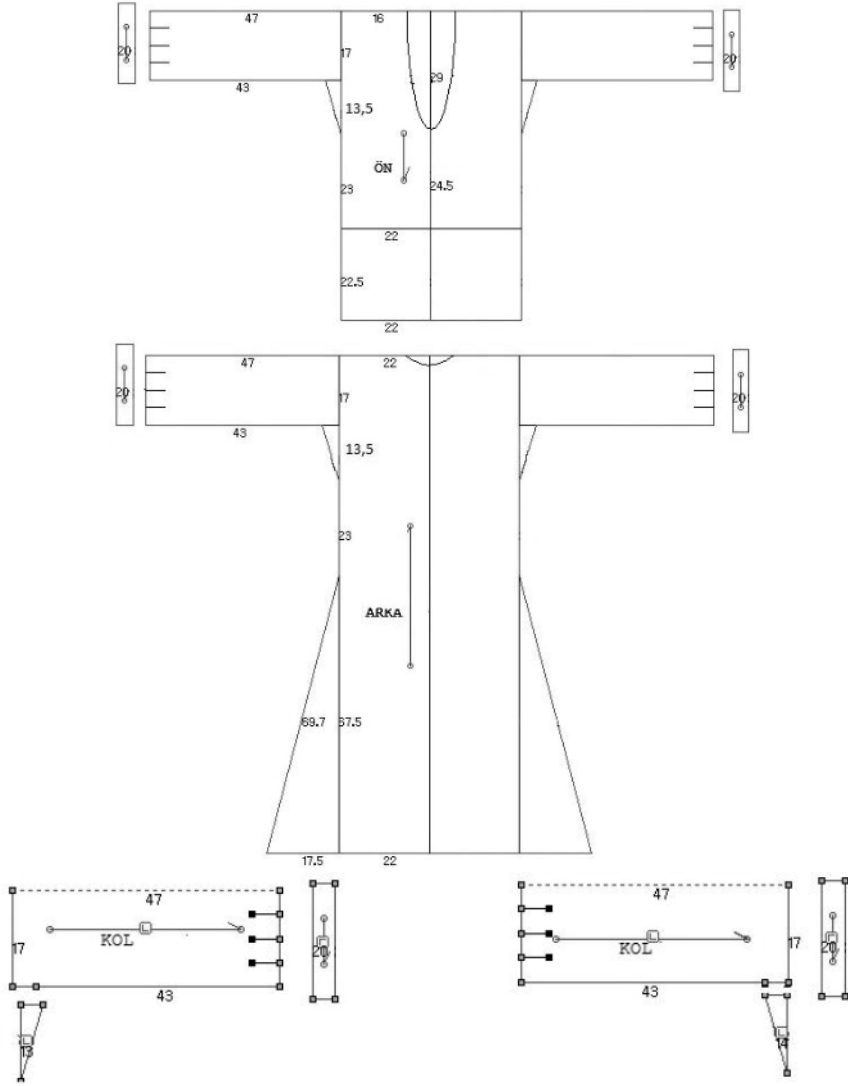
Şekil 2. Şalvarın Kalıp Çizimi

Şalvarda simli sentetik iplik ile dokunmuş desenli, jakarlı kumaş kullanılmıştır. Kumaş, yörede “telli” adını almaktadır. Şalvar, bol kesimlidir ve dört parçadan oluşmaktadır. Şalvara ağ formu kazandırmak için çiçek desenli pazen kumaştan “kuş” adı verilen kare (ek) parça yerleştirilmiştir. Şalvarın beline çiçekli basma kumaştan parça yerleştirilmiştir. Yörede beline parça yerleştirilmeyen model örnekleri de bulunmaktadır. Beli ve paçası lastikle büzdürülen şalvarın boyu baldır hattındadır. Amerikan bezi ile astarlanan şalvarda süsleme uygulanmamıştır.

Örnek 3. Üç Etek - Entari

Fotoğraf 19 - 20 - 21. Üç Etek - Entarinin Önden, Arkadan ve Yandan Görünümü
(Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Şekil 3. Üç Etek - Entari'nin Kalıp Çizimi

Üç etek - entaride, simli sentetik iplik ile dokunmuş desenli jakarlı kumaş kullanılmıştır. Bu kumaş, yörede “telli” adını almaktadır. Üç etek - entarinin ön bedeninde, kol altından etek ucuna doğru düz kesim; üç etek - entarinin arka bedeninde, belden etek ucuna doğru genişleyen kesim uygulanmıştır. Üç etek - entarinin arka beden ortası kumaş katıdır ve üç

eteğin ön ve arka beden birlikte kesilerek üç etek - entaride omuz dikişi uygulanmamıştır. “V” yakalı üç etek - entaride takma kol uygulanmış ve kol ağzına manşet yerleştirilmiştir. Üç etek - entarinin kol boyu bileğin biraz altındadır ve kol altına peyik adı verilen katlanınca üçgen şeklini alan kare parça yerleştirilmiştir. Üç etek - entarinin ön beden boyu kalça ile diz arasında; arka beden boyu ise baldırdadır. Etek ucunda 22, 5 cm. uzunluğunda yırtmaç bırakılmıştır. Krem rengi kumaş ile astarlanan üç etek - entaride süsleme uygulanmamıştır.

Örnek 4. Fingo (Cepken)

Fotoğraf 22 - 23. Fingonun Önden ve Arkadan Görünümü (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

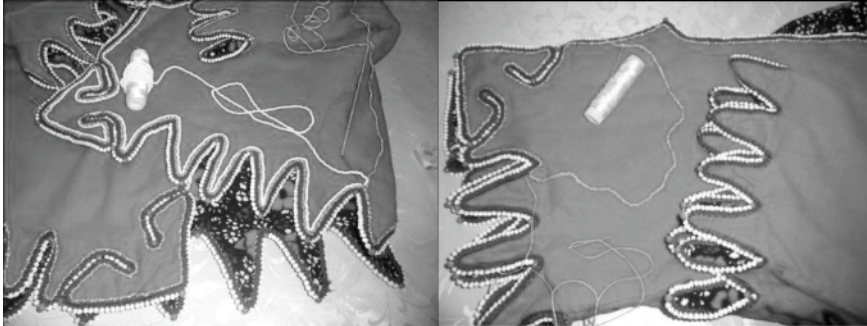
Fotoğraf 24 - 25. Fingonun Önden Beden ve Kol Ağızı Süsleme Detayı (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

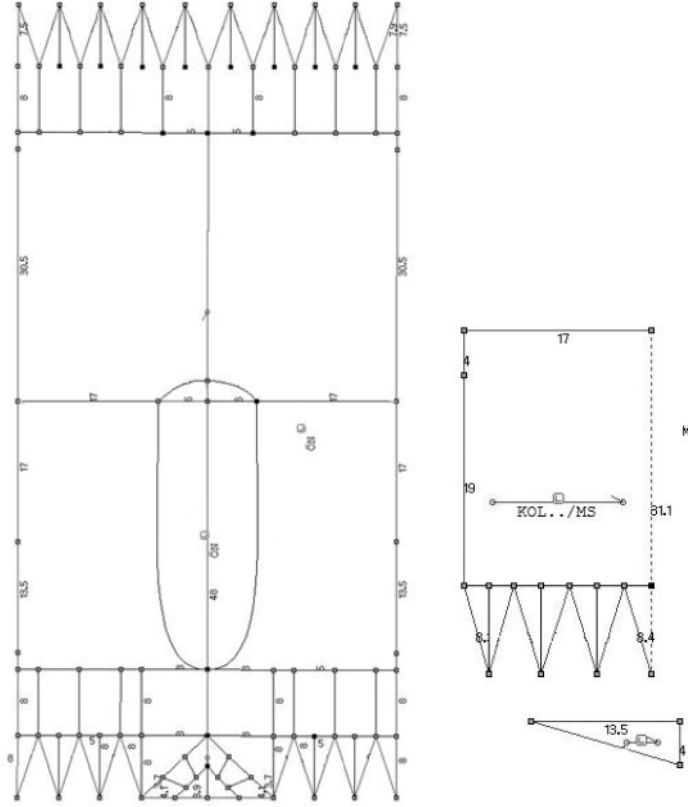
Fotoğraf 26. Süsleme Uygulanmamış Fingo (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Fotoğraf 27 - 28 - 29 - 30. Kaytanın Elde Örülmesi (Demirbaş Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Fotoğraf 31 - 32. Fingonun Kaytan ve Boncuk İle Süslenmesi (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Şekil 4. Fingonun Kalıp Çizimi

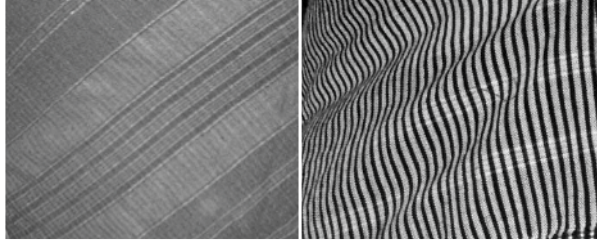
Fingoda, desenli pazen kumaş kullanılmıştır. Fingonun ön ve arka bedeninde, kol altından etek ucuna düz kesim uygulanmıştır. Fingonun arka beden ortası kumaş katıdır ve fingonun ön ve arka bedeni birlikte kesilerek fingoda omuz dikişi uygulanmamıştır. “U” yaka uygulanmış fingoda takma kol uygulanmıştır. Kol boyu dirseğin biraz altında olan fingonun kol ağzı, üçgen dilimli kesilmiş ve kol altına peyik adı verilen ek parça yerleştirilmiştir. Boyu belde olan fingonun etek ucu, üçgen dilimli kesilmiştir. Etek ucunda uygulanan üçgen dilimler, yörede “koçboynuzu” olarak adlandırılmaktadır. Çiçek desenli kırmızı pazen kumaş ile astarlanan fingonun etek ucu ve kol ağzı kaytan (elde orlon iplik ile oluşturulur) boncuk (iri - küçük kum boncuk, boru boncuk) ve pul (yaprak, yıldız, yuvarlak) ile süslenmektedir. Süsleme işlemi, fingo dikildikten sonra elde yapılmaktadır.

Fingo modellerinin isimleri; süslemede uygulanan desene göre yörede “çubuklu, çingilli, cepli, elmalı, çiçekli” isimlerini almaktadır. Süslemede bitkisel, geometrik ve figürlü bezemeler kullanılmaktadır.

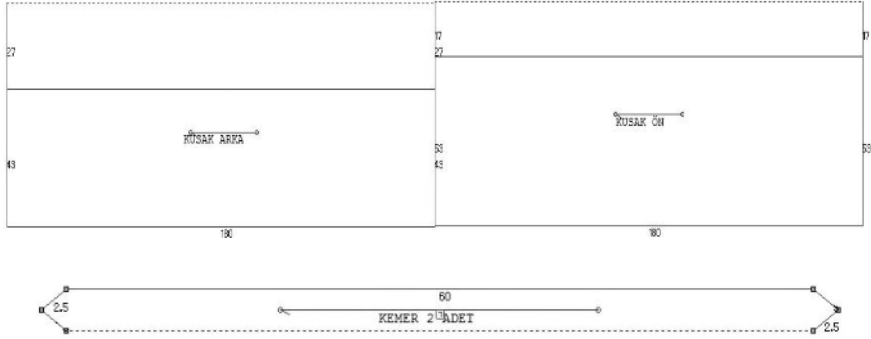
Örnek 5. Kuşak

Fotoğraf 33 - 34 - 35. Kuşağın Önden, Arkadan ve Yandan Görünümü (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Fotoğraf 36 - 37. Kuşakta Kullanılan Dokumanın Yüzü ve Tersi (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Şekil 4. Kuşağın Kalıp Çizimi

Kuşak; bele sarılan, beli hem sıkı hem de sıcak tutan bir aksesuardır. Kuşakta “Kastamonu Şal Dokuması” kullanılmaktadır. Bele bağlanan ve dikdörtgen olan kuşağa karakteristik bir özellik kazandırılmakta ve arka bedende üçgen şekil oluşturulmaktadır. Kastamonu şal dokumasında 35 cm. uzunluğunda püsküller bulunmaktadır. Yörede renkli orlon ipliklerle süslenen kuşak örnekleri de kullanılmaktadır.

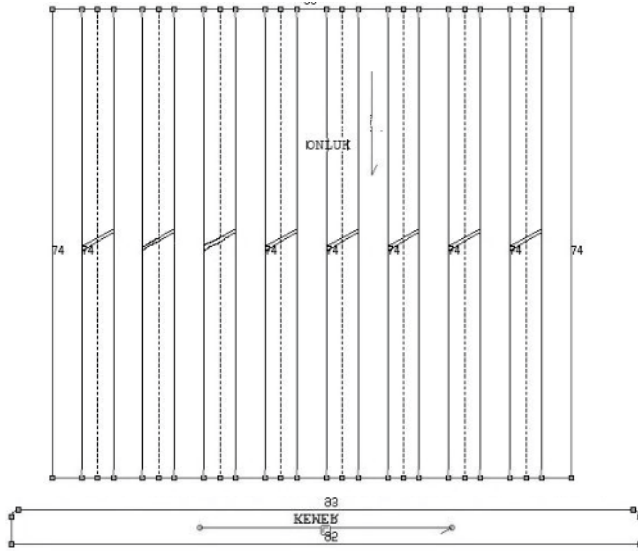
Örnek 6. Önlük

Fotoğraf 38 - 39 - 40. Önlüğün Önden, Arkadan ve Yandan Görünümü (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Fotoğraf 41. Önlüğün Süsleme Detayı (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

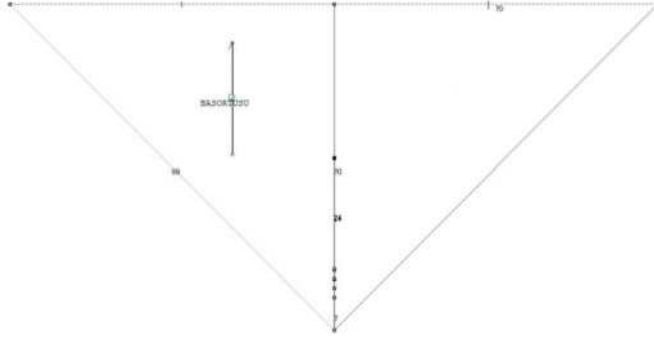
Şekil 5. Önlüğün Kalıp Çizimi

Önlük, giysiyi tamamlayan aksesuarlardan biridir ve bele kuşağın üzerine takılmaktadır. Önlükte, el tezgâhlarında dokunan yerel dokumalardan peştamal kullanılmıştır. Peştamal; ipek ve pamuk ipliğinden yapılmış ve kırmızı üzerine lacivert ve ince sarı çizgilerden oluşmaktadır. Önlüğün bele takılması için önlüğe “kolon” adı verilen kemer dikilmiştir. Kolon, kum boncuk ve pullarla istenilen modelde süslenmektedir. Önlüğün sol kenarına 4 adet püskül takılmıştır.

Örnek 7. Pullu Yemeni

Fotoğraf 42 - 43 - 44. Pullu Yemenin Önden, Arkadan Görünümü ve Süsleme Detayı (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Şekil 5. Pullu Yemeninin Kalıp Çizimi

Başa takılan pullu yemenide “hase” adı verilen beyaz tülbent kullanılmıştır. Kare kesilen pullu yemeninin kenarlarına, elde firkete ile örülen ve ucunda pullar olan ince oya şeritler dikilmiştir. Pullu yemeninin bir köşesine pullar, geometrik kompozisyonla oluşturularak yerleştirilmiştir. Pullu yemeninin tek bir köşesine uygulanan süsleme, yörede “kirma” adını almaktadır.

Örnek 8. Tepelik

Fotoğraf 45. Tepeliğin süsleme detayı

Tepelik, pullu yemeninin üzerine sadece gelin kızlar tarafından başa takılmaktadır. Tepeliğin üzeri; pul, payet, boncuk vb. hazır gereçler ile süslenmiş; tepeliğin içi, kumaş parçası ile kaplanmıştır. Tepeliğin başa takılabilmesi için tepeliğe kumaştan yapılmış bağcıklar takılmıştır.

Örnek 9. Çorap

Fotoğraf 46. Çorap

Geçmişte kadınlar tarafından yün iplerden elde örülen ve diz altına kadar uzanan beyaz çorap giyilmiştir; fakat günümüzde örgü çorapların kullanımı azalmış ve hazır olarak alınan düz, beyaz, uzun çoraplar tercih edilmeye başlanmıştır.

Örnek 10. Ayakkabı

Geçmişte kadınlar tarafından siyah lastik ayakkabı giyilmiştir; fakat günümüzde farklı modellerde ayakkabılar giyilmektedir.

Geleneksel Giysi Kültürünü Yaşatan Folklor Elçisi Zeynep Demirbaş

1958 yılında Giresun ili Şebinkarahisar ilçesi Alışar köyünde doğan Zeynep Demirbaş ev hanımıdır. 1960 yılından bu yana İstanbul ilinde ikamet eden ve Şebinkarahisar geleneklerini benimseyen Zeynep Demirbaş, “gönüllülük” ilkesine göre hareket ederek geleneksel kadın giysi kültürünü yaşatmak ve genç kuşaklara aktarmak için çaba harcamaktadır.

Fotoğraf 47. Zeynep Demirbaş

Zeynep Demirbaş, Şebinkarahisar geleneksel kadın giysileri ve aksesuarlarının tanıtılması için bireysel olarak 1996 yılından bu yana aktif bir şekilde çalışmaktadır. Her yıl İstanbul Feshane'de yapılan Giresun Günleri'ne katılan Zeynep Demirbaş, geleneksel kadın giysileri ve aksesuarlarının tanıtımını yapmakta ve televizyon programları için röpotaj vermektedir. 1996 yılından bu yana çeşitli televizyon programları için fingo temini ile uğraşan Zeynep Demirbaş, Şebinkarahisar geleneksel kadın giysi ve aksesuarları için maniler yazmış ve bu manileri katıldığı programlarda okumuştur:

“Köyneği var

basmadan

Yakası kırmızıdan

Sarmayan pişman olur

Karahisar kızından”

“Gelin şalvar

giyinmiş,

Yeşil çimene benzer,

Tutmuş yarin elinden

Köyün içinde gezer”

“Sırtındaki sarılı,

İpekten mi dikilmiş?

Nede güzel duruyor,

Sutaşıyla süslenmiş”

“Kız kuşağın ne

sıkı,

Belini de sıkıyor,

Tutmuş yarin elinden,

Hiç kimseden

korkmuyor”

“Peştemalın

kolanı,

Boncuklarla işlenmiş,

Peştemalımın rengi,

Bayrağıma benzemiş”

“Kırmızıdan

dikilmiş,

Kız fignon ne güzel,

Yari askerden gelmiş,

Yüreğinde sevinç var”

“Gelin pullu
bağlarken,
Kızlar heves edermiş,
Yarım gelse askerden
Gelin olsam ben
dermiş”

“Çorap elde örülür,
Nakış nakış görünür,
Sevdiğinin yanında,
Güzel kızlar görünür” (Kaynak Kişi: Zeynep
Demirbaş, 20/04/2014).

Fotoğraf 48 - 49. Feshane Günleri'nde Zeynep Demirbaş ve Zeynep Demirbaş İle Röportaj Yapılırken (Demirbaş Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Fotoğraf 50 - 51 - 52. Geleneksel Giysi Kùltürünü Tanıtmak İçin Tv Programına Katılan Zeynep Demirbaş (akın Fotoğraf Koleksiyonu, 2013).

Zeynep Demirbaş, geleneksel kadın giysisine çok önem verdiği için 56 yaşında İsmek Modelistlik Kursu'na gitmiş ve şebinkarahisar geleneksel kadın giysi ve aksesuarlarının kolaj çalışmasını yapmıştır.

Fotoğraf 53 - 54. Kolaj alışması ve Zeynep Demirbaş Kuşak Dikerken (Demirbaş Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Zeynep Demirbaş, İstanbul Şebinkarahisarlılar Derneği'nde düzenlenen her etkinliğe geleneksel kadın giysi ve aksesuarları ile katılmaktadır. Şebinkarahisar Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu öğrencileri için düzenlenen ve Tasarımcı Esin Ertan'ın konuk olduğu söyleyişe Zeynep Demirbaş, geleneksel giysileri ile katılmıştır. Şebinkarahisar geleneksel giysileri ve aksesuarlarını moda tasarımcısına tanıtmıştır.

Fotoğraf 55. Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysilerinin Tasarımcı Esin Ertan Tarafından İncelemesi (Ceranoğlu Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Zeynep Demirbaş, Şebinkarahisar geleneksel kadın giysi kültürünü yaşatabilmek için kendi düğününden beri akrabalarının özel günlerinde ve kına gecelerinde gelinlere fingo giydirmiş, kız torunları için fingo dikmiştir. Zeynep Demirbaş, Şebinkarahisar geleneksel giysilerin minyatürlerini oyuncak bebeklere giydirerek giysi kültürünü yaşatmaya çalışmaktadır.

Fotoğraf 56 - 57. Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysilerinin Özel Günlerde ve Kına Gecelerinde Giyilmesi (Demirbaş Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Fotoğraf 58 - 59 - 60. Zeynep Demirbaş'ın Torunlarına Diktiği Fingo ve Fingolu Oyuncak Bebek (Demirbaş Fotoğraf Koleksiyonu, 2014).

Sonuç

Bir topluma özgü kültürel değerlerden giysi ve aksesuarlar; zamana ve sosyo - ekonomik olaylara bağlı olarak değişim göstermektedir. Kültürel etkileşimlerin ve değişimlerin hızla yaşandığı günümüzde, kültürel değerlerine sahip çıkmayan toplumların diğer toplumlara gittikçe benzediği ve özünü kaybettiği görülmektedir. Koç (2006 : 292) da günümüzdeki toplumların giyinme şekillerinin birbiriyle benzer hale geldiğini belirterek bu görüşü desteklemektedir. Bu sebepten dolayı toplumlar, gelecek nesilleri için somut ve somut olmayan önemli değerlerini korumalıdır.

Toplumlarda birçok kurum ve kuruluş; gelecek nesillere kültürel değerlerini aktarmak için çaba göstermektedir. Kurum ve kuruluşların yanı sıra gönüllü bireyler de kültürel değerlere sahip çıkmak için uğraşmaktadır. Kültürün bütün unsurları, yeni nesillere öncelikle bireyler vasıtasıyla aktarılmaktadır. Bu sebeple toplumda folklor elçileri, diğer insanlar için rol model olmaktadır ve kültürel değerlerin korunması, yaşatılması ve genç kuşaklara aktarılması konusunda önemli işlevleri yerine getirmektedir.

Çalışmada; Şebinkarahisar geleneksel kadın giysi ve aksesuarlarının model ve karakteristik özellikleri incelenmiş ve kültürel miras içinde önemli bir yere sahip olan geleneksel kadın giysilerinin yaşatılması için çaba gösteren folklor elçisi Şebinkarahisarlı Zeynep Demirbaş'ın çabaları hakkında bilgi verilmiştir.

Şebinkarahisar geleneksel kadın giysi ve aksesuarlarında; üst üste (katlı) giyinme geleneğinin olduğu görülmektedir. Giysi ve aksesuarlar gelinler tarafından giyildiğinde 10 parçadan; diğer kadınlar tarafından giyildiğinde 9 parçadan oluşmaktadır. Giysi ve aksesuarlar, birbirinden oldukça farklı renklerden oluşmaktadır. Kına gecesinde geleneksel giysileri giyen kadınlar ile gelini ayırt edebilmek için gelinin beline ayrıca süslü ve püsküllü üçgen örtü bağlanmaktadır.

Giysilerden köynek ve üç etek - entarinin kol özelliğinin aynı olduğu ve kollara katlanınca üçgen şeklini alan kare parçaların yerleştirildiği görülmektedir. Bu parçalar, kola rahat hareket sağlama özelliği kazandırmak için yerleştirilmektedir. Geleneksel giysilerden fignonun (cepken); aksesuarlardan pullu yemeni ve tepeliğin süslenmesi, karakteristik bir yapıya sahiptir ve emek verilerek özenle hazırlanmaktadır. Fingoda (cepken) uygulanan bezemeler, kişilerin zevkine göre değişmektedir. Aksesuarlardan çorap ve ayakkabının günümüz koşullarında üretilen çorap ve ayakkabılarla yer değiştiği dikkat çekmektedir. Aksesuarlardan kuşak; Kastamonu, Sivas ve Tokat illerinde de kullanılmaktadır; fakat her ilin bağlama tekniği farklı olduğu düşünülmektedir.

Zeynep Demirbaş, geleneksel kadın giysisini yaşatmak adına bireysel olarak çaba göstermektedir ve bu manevi görevi severek yapmaktadır. Zeynep Demirbaş gibi folklor elçileri sayesinde geçmiş ile gelecek arasında bağ kurulmakta ve gençlerin ilgileri kültürel alanlara çekilmektedir. Geleneksel giysi kültürünün yaşatılması ve yaşayan folklor elçilerinin gayretlerinin artırılması için;

- Folklor elçilerinin verdiği emekler desteklenmeli, ödüllendirilmeli ve literatüre kazandırılmalı,
- Gençler ile folklor elçilerinin buluşmasını sağlayacak projeler yapılmalı,
- Gençlerin folklor elçilerini rol model almaları sağlanmalı,
- Geleneksel giysi ve aksesuarlar kültürün bir parçası olarak muhafaza edilmeli,
- Kültürel değerlerin hızla yok olduğu küreselleşme sürecinde kültürel mirası yaşatmak için çabalar yoğunlaşmalı,
- Yerel kültür özellikleri keşfedilip kullanılmalı ve yerel özelliklerin sanatsal ve estetik yönleri yaşatılmalıdır.

Kaynakça

- Bayraktar, Z. (2014). Âşıklık Geleneğinin Yaşatılmasında Kültürel İcra Mekanı Olarak Eğitim Kurumlarının Rolü: İzmir Halk Aşıkları Derneği Örnekleme, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 7 Sayı: 1, Haziran, s: 20 - 35.
- Ceranoğlu, M. (2014). Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysileri Konulu Fotoğraf Koleksiyonu, Şebinkarahisar.
- Çakın, U. (2016). “Şebinkarahisar Geleneksel Halk Giysileri” Konulu Kişisel İletişim, 10.04.2016. Şebinkarahisar.
- Demirbaş, Z. (2014). “Şebinkarahisar Geleneksel Kadın Giysileri” Konulu Görüşme, 20.04.2014. İstanbul.
- Demircioğlu, İ., H. (2014). Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar, Anı yayıncılık. Ankara.
- Ekici, M. (2010). Halk Bilgisi Derleme İnceleme Yöntemleri, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Ekici, M. ve Fedakar, P. (2013). “Ege Üniversitesi” Deneyimleriyle Somut Olmayan Kültürel Mirası “Yaşatarak Koruma”, Milli Folklor, Yıl: 25, Sayı: 100, s. 50 - 60.
- Göklüberk, Ö., P. ve Ceranoğlu, M. (2015). “Geleneksel Kadın Giysi Kültürünün Posta Pulları İle Tanıtılması”, Akademik Bakış Dergisi, Uluslar arası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Sayı: 51., Eylül - Ekim, 557 - 572.
- Koç, A. (2006). Kütahya Merkezinde Giyim - Kuşam Kültüründeki Değişmelerin Çözümlemesi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Oğuz, M. Ö. (2003). “Halkbilimi Çalışmalarının Yeni Dönemi: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”, Milli Folklor, s. 60, s. 247-253.
- Ölmez, N. F., ve Şimşek H. (2006). Senirkent (Isparta) Geleneksel Kadın Giysileri”, Halk Kültüründe Giyim - Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu, 15 - 17 Aralık 2006, Eskişehir.
- Turhan, M. (1959). Kültür Değişmeleri, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Kaynak Kişi:**
Zeynep Demirbaş, 58 Yaşında, Ev Hanımı, İstanbul.

Sekülerizmin Çoklu Epistemolojileri Üzerine

Received/Geliş: 22/07/2016
Accepted/Kabul: 30/09/2016

Seda ÜNSAR*

Öz

Makale, sekülerizm konusuna, Batı Aydınlanması'nın ontolojik ve epistemolojik temeli olarak ve kapitalizm-liberalizm-demokrasi ilişkileri açısından yaklaşır. Bu yaklaşımı, Batı ve (Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınmış) Ortadoğu bağlamında, sekülerizmin doğasını, anlamlarını (örn. Batılı koloniyel bir kabul ettiriş veya milli egemenlik, kurumsal bir mekanizma ve dünyagörüşü olarak) ve gelişmesini etkileyen faktörlerin farklılığını ifade ederek kurar. Daha sonra sekülerizme tarihsel kapitalizmin neoliberal evresinde dikkat çekerken, Batı ve Ortadoğu aydınlarının farklı konumlarına, Oryantalizmin her iki durumda da örtük etkisine eleştirel olarak bakar. Her ne kadar bu kısa çalışma, bitmiş bir siyasal ekonomi kritiği ortaya koymayı hedeflemese de, sekülerizm konusunu, içsel olarak, Dünya-Ekonomi'nin kurulmasıyla bağlantılı ele alıp sekülerizme kapitalist sistemin siyasi-ideolojik anlamda hem meşruiyet hem eleştiri araçlarının epistemi olarak yaklaşması açısından, böyle bir kritik için gerekli olan yönü tayin etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sekülerizm, (Neo)liberalizm, Kapitalizm, Demokrasi, Oryantalizm

*Doç.Dr. Seda Ünsar, Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

On the Multiple Epistemologies of Secularism

Abstract

The article approaches the issue of secularism, taking it as the ontological and epistemological basis of European Enlightenment, from the point of relations amongst capitalism-liberalism-democracy. It builds the approach by way of expressing the differences in the nature, meanings (i.e. as an issue of Western style colonial imposition or an issue of worldview, institutional mechanism and national sovereignty) and development of secularism in the Western context and the Ottoman-inherited Middle Eastern context. Later, while the article draws attention to secularism in the neoliberal age of historical capitalism, it critically examines the differing positions of Western and Middle Eastern intellectuals and the hidden impact of Orientalism. Although this limited article does not aim to provide a full-fledged political economy critique on the issue, it nevertheless points out the direction such a critique would have to take, by way of taking up the issue of secularism as inherently related to the consolidation of World-Economy, and approaching secularism as the episteme of the tools, in the politico-ideological realm, of the capitalist system, of both legitimacy and critique.

Keywords: Secularism, (Neo)liberalism, Capitalism, Democracy, Orientalism

Giriş

Makalede, ilk bölümde, sekülerizme, öncelikle Batı Aydınlanma felsefesinin epistemolojik ve ontolojik temeli olarak bakılmaktadır. Bu temelde, sekülerizmin ekonomi-politiğine, kapitalizm ve liberalizmin uyumlu (sırasıyla Dünya-Ekonomi'nin üretim organizasyon biçimi ve siyasi meşruiyet kaynağı) ve fakat demokrasi ve kapitalizmin çelişkili ilişkisi açısından yaklaşmaktadır. Devamında, İslami bağlamda, sekülerizmin evrim sürecinde, içsel (sosyo-siyasi kurumsal dinamikler) ve dışsal (emperyal hegemonya etkileri) faktörler tartışılmaktadır. Bu tartışma, kapitalizmin ve liberalizmin, İslami bağlamda, Dünya-Ekonomi'ye çevre olarak eklenme süreçlerinden mütevellit izlediği farklı yol ve yine demokrasi ve kapitalizmin ilişkisi üzerinden şekillenmiştir. Son olarak, Soğuk Savaş sonrası neoliberal kapitalist dönemin demokrasiyle çelişkinin farklı doğasına, neoliberalizmin, siyasi meşruiyet aracı olarak neomuhafazakâr akımlarla ittifakında, sekülerizme karşı daha tehditkâr oluşu üzerinden dikkat çekilmektedir. Kısacası, alt başlıktaki 'çoklu' ifadesi, hem Batı-Hristiyan, Doğu-İslam bağlamları için hem de liberal Dünya-Ekonomi ile neoliberal Dünya-Ekonomi bağlamları için kullanılmıştır.

Bir başka deyişle, sekülerizmin çoklu epistemolojileri derken, iki ayrı kapsam ve bu iki kapsam içinde de tekrar iki ayırım söz konusudur. Birinci kapsam, kültürel, ideolojik, sosyo-politik; ikinci kapsam, ekonomi politik olarak ele alınmıştır. Birinci (kültürel, ideolojik ve sosyo-politik) kapsamda, Batı ve Doğu diyadığı; ikinci (ekonomi politik) kapsamda, liberal Dünya-Ekonomi ve neoliberal Dünya-Ekonomi diyadığı vardır.

Sekülerizm

(1) Kültürel; İdeolojik; Sosyo-
Politik
Batı-Hristiyan &
Doğu-İslam

(2) Ekonomi Politik
Liberal Dünya-Ekonomi &
Neo-liberal Dünya-Ekonomi

İkinci bölüm ise, sekülerizme, hümanist Avrupa'nın 'ırkçı mirasını eleştirme zorunluluğu ve takıntısı' (*ölü albatros*) ve bu 'ilerlemeci' (*progressive*) eleştirinin İslami bağlama Avrupa bakışında, Oryantalizmin sınırlarında kalması üzerinden yaklaşmaktadır. Burada söz konusu olan

emperyal bağlam Avrupa'yı ve Avrupalı aydınların çıkmazlarını işaret ederken, emperyal bağlamın objesindeki İslam dünyası aydınlarının çıkmazlarındaki farklılıklar ve bu farklılıklarda dahi fark edilebilecek Oryantalizmin örtülü etkisine dikkat çekilmektedir. Bu Avrupa ve İslam dünyası ayrımı, alt başlıkta, sekülerizmin çoklu bağlamları olarak ifade edilmiştir. Son yerine ise, makalenin tartışmaya açmak istediği konular belirtilmiştir.

Sekülerizmin Çoklu Epistemolojileri: Kapitalizm ve Neoliberal Kapitalizmle İlişkisi

Bir siyasi ideoloji, doktrin veya dünya görüşü olarak sekülerizm ya materyalist bir dünya görüşünün zorla (koloniyel) kabul ettirilişi, bir yabancılaştırıcı, aslen ruhani bir topluma dayatılan modern ve kısıtlanmasız bir zevk kültürü; ya da bireyin 'hakimiyet'i mevzusunu çözmeyi hedefleyen, 'tutku'yu, hoşgörüsüzlüğün kontrolü ve barış için, 'siyasi ilerleme' adına bastıran bir rasyonel prensip olarak karşımıza çıkıyor. Bu iki genel ifade, taban tabana zıt olmalarına rağmen, ortak bir varsayım üzerine kuruludur: Sekülerizm, ontolojik ve epistemolojik olarak Batılı ve Batı'ya özgü bir kavramdır.

Sekülerizm, Aydınlanma Epistemolojisi olarak, hem liberalizmin hem de (tarihi kapitalizmin başarısız kabul edilen alternatifi) sosyalizmin gelişimini mümkün kılmıştır¹. 'Aydınlanma'nın ilk önemli siyasi ifadesi olarak Fransız Devrimi, eski rejimin (*Ancien Régime*) aristokratik ve dini kurumlarını, (kendi) epistemolojisini siyasi bir doktrin olarak kurumsallaştırarak yok etmiştir. Devrim sonrasında aşırılıkları bir yana, sekülerizmin ya da Fransız bağlamında laikliğin doğuşu, doktrinel olarak, hâkimiyetin temellerinin bir yeniden tanımlanışı (ruhbanî yerine dünyevi ve aristokrasi-krallık yerine halk egemenliği) anlamına geldi. Ontolojik temeli sekülerizme dayalı 19. yüzyılın ideoloji üçlüsü (muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm) içinde galip gelen; bilhassa kapitalizm ve sömürgecilik arasındaki yakınlık, liberalizme, dünya-kapitalizminin kurumlarını nispeten -

¹ Burada, 'başarısız'ın anlamı, sosyalist eğilimlerin sosyal demokratik politikalarca kapsanmadıkları yerde -en azından günümüz neoliberal devrinde- çoğunlukla tarihin dipnotu olarak marjinalize edilmiş olmaları veya devrim yoluyla siyasi irade ve gücü ele geçirdikleri yerlerde, yıkımla sonlanan totaliter sistemler yaratmış olmalarıdır.

genel olarak ve ilişkilenen herkes için- daha iyi meşrulaştırabilen bir ortam yaratmada güçlü bir bağ sunabildiği için, ciddi sistemik sarsıntılar ve eleştirilere rağmen, liberalizm oldu. Aslen geleneksel dünya görüşünün hürriyet değerini savunma kaygısından 'kilise -monarşi-aristokrasi' ittifakına karşı doğan ve bu anlamda 'sol' olan liberalizm, 'doğal haklar hukuku' kavramını 'mülkiyet hakları' ayağı aracılığıyla meşrulaştırdığından, aynı zamanda, siyasi-ideolojik spektrumun 'sağ'ında yer almaktaydı. Sanayi Devrimi'yle, liberalizm, kapitalizmin bir sağ 'egemenler ideolojisi' haline gelirken, özellikle Viktorya İngilteresi filozoflarından Spencer'in Darwinizmi ile 'bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' (*laissez-faire, laissez-passer*) kapitalizminin ve emperyalizmin meşrulaştırma aracı olarak sağlaştı. Bu arada, liberal öğretisi, Wallerstein'in ifadesiyle, 'tarihi kapitalizmin dünya-sisteminin jeo-kültürü' haline geldi; Protestan etiği üzerinden doğrudan Hristiyan dünya görüşü mirası üzerine kurulu liberal kapitalizmin siyasi ve ekonomik kurumlarıyla başbaşa ilişkilendirilen, aslen tüm 19. yüzyıl ideolojilerinin ontolojik temeli olan sekülerizm ise, başta en sert vurduğu (yarı) kolonilerde olmak üzere, liberal kapitalizmin günahlarının külfetini de üstlendi².

Sekülerizm konusunda biraz daha derine bakacak olursak; Bedri Gencer (2012)'in anlattığı, hakikat siyasetinin sacayağını oluşturan 'modernizm -sekülerizm-ideoloji' ilişkisini görürüz. Mesianizmin kılık değiştirmiş şekli olarak modernizm, ahir zamanda Mesih'in kuracağı yeryüzü cennetini ifade eden 'yeni dünya düzenini' öne çekme ve John Vahyi'nin fütüristik eskatolojiye karşı 'gerçekleşmiş eskatoloji'sini keşfeden Rönesans Avrupası'nın, bu düzeni, sekülerizm sayesinde 'şimdi ve bur ada' kurma projesi ise; 19. yüzyılın 'tarihi asır' atfedilmesi, bu seküler hikmetin seküler din olarak ideolojiye dönüştürülerek evrenselleştirilmesi sürecini ifade ediyordu. Bu süreç kabaca şöyle gelişmiştir: Hristiyan dünyada 'aristokrasi, ruhban ve avam'ı kapsayan üçlü hiyerarşik tabakalaşma modeli ve Tek Tanrı inancını zedeleyen Katolik Kilisesi ile iktidar ilişkilerinin bu yönde kurumsallaşması, meşruiyet krizine yol açmıştı. Hatta bizzat din, Kilise tarafından belli bir politik vizyonu, resmi ideolojiyi temsil eden

² Tarihi kapitalizmin dünya-sisteminin jeo-kültürü üzerine, bkz Wallerstein (2011); tarihi-kapitalizm üzerine daha fazla ayrıntı ve analiz için, bkz Wallerstein (1974); mutlakiyetçi devlet üzerine, bkz Anderson (1974); Fransız Devrimi üzerine, bkz Doyle (1999) ve Wallerstein (1989).

teolojiye dönüştürülmüştü. Hristiyanlık'taki teodise krizi, Luther ve Calvin gibi teologlar tarafından 'içeriden' yorumla reformasyon sürecine yol açarken; bu sürecin yetersiz kaldığı noktada, 'Aydınlanma' denilen 'dışarıdan' yorumla, üdeba ve filozoflar aracılığıyla, entellektüel reformasyona ihtiyaç doğmuştu. Alternatif din yorumları olarak teolojilerin ortaya çıktığı Reformasyon'dan sonra, teoloji sekülerleşti ve siyasallaşmanın ürünü ideolojiye dönüştü. Gelenek, dinin fenomenal boyutunu oluşturduğuna göre, geleneğin dönüştürülmesi olan modernleşmenin temelinde dinin dönüştürülmesi olarak sekülerleşme, sekülerleşmenin özünde de kutsaldan uzaklaşma yatmaktadır; sekülerleşme, Batı'da vahiy kaynaklı dinin kaybolmasıyla başlamıştı³.

Bu anlamda, modernizmin aracı 'bir dünya görüşü' olarak sekülerizm bir meta-ideoloji, 'bir toplum projesi' olarak sosyalizm gibi ideolojiler ise ona dayanan birer para-ideolojidi. Modern hikmet olarak sekülerizmin tümelletirilmesi ise diyalektik olarak diğer dinlerin tikelleştirilmesini gerektirirken, özelde İslam dini sekülerleşmeyle bir ölüm-kalım meselesi olarak karşılaşmıştı⁴. Bu karşılaşmayı, 'medenileştirici Batı'nın iki tür gelişine karşı verilen iki tür karşılık kapsamında düşünebiliriz. Birincisi, Napolyon'un 1798 Mısır seferiyle başlayan Batı sömürgeciliğine karşı 1830'larda Osmanlı ve Mısır'da politik modernleşmenin başlamasıdır. İkincisi ise, *'İslam (ve Türklük) ilerlemeye manidir'* propagandasıyla başlayan İngiliz kültür savaşına karşı, 1860'larda Yeni Osmanlılar, 1880'lerde Mısırlı modernistler tarafından İslam'ın yeniden yorumlanmasına yol açan bir entellektüel hesaplaşmaya girilmesidir⁵. Osmanlı'da Batı modernizminin, Mısır'da (İslami) geleneğin eleştirisi odaklı geliştirilen bu hesaplaşma; mülkün bekası için, otokratik reformları (alışıl gelmişe uygun olarak) aposteriorik meşrulaştırma kaygısıyla ve apolojetik olarak, Batı kültür savaşına karşı nefsi-müdafaa tarzı bir İslam'ı savunma çabası dinamikleriyle şekillendi. Bu çabada sekülerleşme, İslam kendi içinde teodise problemini çözecek mekanizmaları Gazali ile geliştirmiş olduğundan, normatif değil, mekanik bir sekülerleşme olarak yerleşmişti⁶.

³ Gencer (2012), özellikle s. 120, s. 217-219; bütüncül ve derinlemesine bir analiz için s. 165-248.

⁴ Ibid, s. 219.

⁵ Ibid, s. 201-210 ve s. 277-305.

⁶ Ibid, s. 796.

Gazali'nin geliştirmiş olduğu mekanizmalar, İslam'ın ve Kur'an'ın eklektik, akılcı veya felsefi yorumlanışına son vermiş; İbn-i Rüşş, İbn-i Sina gibi Batı medeniyetince özümşenen âlimlerin savunduğu bilimsel düşüncenin önünü kesmiş ve daha önemlisi, kurumsallaşmasını engellemiştir.

Esasen modern Batı demokrasisinin tutarsızlığının iki temeli vardı. Birinci temel, klasik liberalizm ile kapitalizmin olağan çelişkisinden mütevellit idi: Demokrasinin, yasal olarak (ruhban sınıfı veya kral-aristokrasi dayanışması yerine) 'halk'a dayandırılan siyasi temeli, halk içinde bir sınıf lehine (Kapitalin sınıfı) 'tarafly'ydı. Li beralizmin, siyasi otoritenin keyfililiğine karşı, insan hakları ve sivil özgürlüklere dair talep ve iddiaları, büyük insan yığınları için ekonomik eşitlik kaygılarından arındırıldığında bir anlamda büyük ölçüde sahteleşmiş (*bogus*) oldu. Bu vaziyet bir yeni meşruiyet krizi yaratırken; bir 'direniş ve kurtuluş' sahası olarak 'demokrasi', anarşist, otorite -nefreti odaklı (*misarchist*) ve radikal demokrasi akımlarıyla sosyal demokratik ya da sol akımlar arasına sıkıştı. İkinci temel –ki ilk temelle ilişkilidir- klasik liberalizm ve (yarı) sömürge halkları için liberal insani değer, özgürlük ve hakların tamamen ihmalî üzerine kurulu emperyalist politikaların tutarsızlıklarına bağlıdır. Bir anlamda, bu durum, ilk temel olarak anlattığımız toplumsal (içsel) tutarsızlıkların bütün dünya halkları için enternasyonelleştirilmiş (dışsal) haliydi.

Böylelikle, Weber'in 'demir kafes' (*iron cage*) ifadesiyle anlattığı 'dünyanın büyüşünün bozulması' (*disenchantment of the world*) durumu daha da derinleşmiş; Freud'un medeniyetin hoşnutsuzlukları olarak tasvir ettiği, Foucault'nun modern devletin teknokratik mantığını anlatmak üzere kullandığı 'yönetim zihniyeti' (*governmentality*) kavramının dayandığı Raymond Williams'in 'içsel olarak baskıcı mod' (*inherently dominative mode*) kavramı, özünde insan ruhu için bir meşruiyet krizi taşıyan modernitenin disiplin edici gücüne dönüşmüştür: Tıpkı Jean Jacques Rousseau'nun, iki yüzyıl öncesinde, modernite ve 'medeniyet'le sorunsalında ifade etmiş olduğu gibi⁷. Dahası, İslam aleminde, bütün bu tutarsızlıklar ve bunların sebebiyet verdiği krizler, sekülerizm aracılığıyla

⁷Bkz Foucault'nun 1982-1983 arası notları. Ayrıca medeniyetin hoşnutsuzlukları üzerine, bkz Freud (1929). Weber üzerine, bkz Waters and Waters (2015). Ayrıca bkz 'içsel olarak baskıcı mod' kavramı için, Williams (1958).

hissedilmiş oldu. Bunun sebebi ise, dünya-ekonomiye entegre olmaktan mütevellit evrensel bir süreç olarak modernleşmenin, genel olarak, doğrudan veya dolaylı olarak (yabancı veya yerli kadrolarla) bir nevi kolonileşmenin parçası olarak gelişmiş olmasıdır. Dolayısıyla, Batı demokrasisinin yakasını bırakmayan genel ve içsel meşruiyet krizi, Doğu'nun kendini ifade ve pratiği krizine dönüştü.

1500'lerde market aracılığıyla birbirine bağlı, girift yönetimler ve kültürler olarak ortaya çıkan (Wallerstein'in ifadesiyle) Avrupa 'Dünya - Ekonomi'; bir devlet yapısı altında yeniden-dağıtımcı bir sistem olan ama bütünleştirici bir marketten yoksun, (Braudel'in ifadesiyle) 'Dünya - İmparatorluğu' olan Osmanlı'yı, farklı zamanlarda farklı yerlerinden kapsamaya başladı. Dolayısıyla, hem liberalizm hem kapitalizm, bu kapsamaya verilen Osmanlı'ya has tepkiler olarak, farklı koşullar altında şekillendi. Sekülerleşmenin ortaya çıkışı da dış müdahale ve iç reform dinamikleriyle daha da karmaşıklaştı. Osmanlı aydınları için, reformun hedefi, örneğin Afghani'de ya da Abduh'da olduğu gibi haddi zatında (İslam) din(i) yerine, yetersiz kalan siyasi kurumlar olurken; epistemik bir kategori olarak 'seküler'in ve siyasi bir doktrin olarak 'sekülerizm'in (laikliğin) ortaya çıkışının, 'Dünya -Ekonomi'ye entegrasyon sürecinin karmaşıklaştırdığı, 1839 Tanzimatı'nın mülkiyet (can, mal...) hakları kapsamında ve 1858 Toprak Reformu'nun kapitalizmle uyumlu bir toprak rejimi geliştirme çabası kapsamında, çoklu bir iç kaynaklı (endojenez) kökü olduğu düşünülebilir. Bir başka endojenez temel de İslam dininde arınma, düzeltme veya reform mücadelesinin değişken fakat devamlı tarihidir ki bu mücadele Muteziler'den beri, (iman ile akıl tartışmaları üzerinden şekillenen) dini geleneksellikte rasyonalite arasında, statükonun güçlerinin reformculara üstün geldiği bir savaş olarak verilmiştir⁸.

⁸ Abduh ve Afgani için bkz Kedourie (1966); Afgani üzerine, bkz Keddie (1966), (1968) ve (1970); Mutezile ve akıl için savaş üzerine, bkz Hoodbhoy (1991); İslam üzerine, bkz Donohue ve Esposito (2007), Hourani (1983). Rasyonalite çok yönlü bir kavramdır: bir yönü, Weberyen kapitalist bürokratik anlamıdır; diğeryse insan aklını teolojik önsel gerçeklerin baskısından özgürleştiren bilimsel düşünce anlamıdır. Burada bu ikinci anlamda kullanılmıştır. İslam'ın ilk zamanlarından beri Kur'an'ın en önemli emrinin aklın kullanılması olduğunu savunan bir düşünce akımı vardır. Osmanlı'nın genel tarihi -yapısal özellikleri için, bkz İnalçık (1977), Gerber (1987), İnalçık ve Quataert (1994), Karpat (1968) ve Karpat (1972). Osmanlı sisteminde kapital formasyonu için, bkz İnalçık (1969); tarımın ticarileşmesi üzerine, bkz Quataert (1980). Osmanlı'nın dünya -ekonomiye eklememesi üzerine, bkz Wallerstein, Decdeli ve Kasaba (1987), Sunar (1987), Kasaba (1988), Salzmänn (1993), (1999) ve (2000). Osmanlı bürokratik reform için, bkz Rodison (1963), Findley (1980) ve (1989), Fleischer (1986), ve Ahmad (2003: Bölüm 2,

Altında yatan güçler, durumlar, faktörler, sağlama süreçleri (*consolidation processes*), Avrupa kapitalizminin incelikleri ve Osmanlı 'Dünya -İmparatorluğu'nun, bu kapitalizmin 'Dünya -Ekonomisi'ne iltihakı, bütün bu sebeplerle, Batı liberalizminin bir kategorisi olan 'sekülerizm' ile Doğu 'sekülerizm'i arasında, esas itibariyle kategorik bir ayırım gerektiriyor. Sekülerizmin bu göz ardı edilen ekonomi-politik temelli ikili kategorisi, önsel olarak, sekülerizmin çoklu epistemolojileri ve anlamlarının keşfini gerektiriyor. Söz konusu olan ikilikten kasıt, muhafazakâr veya sosyalist post-kolonyel İslam düşünürlerinin ele aldığı şekilde sekülerizmin, bir yabancılaşma, zevk, materyalizm veya rasyonalite kültürü olarak basitçe bir kolonyel empoze ediliş olduğu fikrinden ziyade, siyasi hakimiyetin kaynağı olarak Doğu toplumlarında dini olmayan otoritenin kullanılmasının dışsal kaynaklara rağmen içsel dinamikler ve temellerle şekillendiği, dönüştüğü fikridir. Doğu'da sekülerizm, 'Dünya -Ekonomi'ye eklenmenin zorunlulaştırdığı modernleşmenin teorik alt yapısı olarak, Selim Deringil (2010)'in başka bir durum için kullandığı ifadeyle, 'ödünç alınmış emperyalizm' (*borrowed imperialism*) tarzı otoriteren bir yol takip etmiştir⁹. Moderniteyle beraber ortaya çıkan yeni bürokrasi tarafından açılan yol, (içsel olarak) tepeden-inme yapılanma gibi Osmanlı sosyal formasyonunun kurumsal hususlarıyla ve (dışsal olarak) 19. yüzyılda Batı ile imzalanan siyasi ve ekonomik anlaşmalar gibi emperyal politikalarla şekillenmiştir. Aslında, Batı'da da, kapitalizm, liberalizm ve sosyalizm (ve herhangi bir Batı ideolojisinin epistemik temeli olarak sekülerizm), yükselen bir bürokrasinin oldukça otoriteren politikalarıyla vücut bulmuştur; fark, sınıfsal oluşumlar ve sınıf yapıları ve tabii ki Batı'nın emperyalizmin objesi (hedefi) değil, süjesi oluşundadır.

Niyazi Berkes (1998) kurumsal dönüşümleri incelerken, devletin üstünde, devlete tabi veya devletle paralel bir kilisenin Hristiyanlığa özgü olduğunu ve bu haliyle devlet ile din arasındaki ilişkiler için kural değil *istisna* teşkil ettiğini yazar. İslam'da ise, kilise ve devlet şeklinde biri dini, diğeri siyasi iki ayrı kurum yoktu, çünkü din ve devlet kaynaşmış bir

3). Osmanlı ekonomik sistemi için, bkz İnalçık (1969), İnalçık (1970) ve Genç (2000). Genç Osmanlılar üzerine, bkz Mardin (1962) ve Jön Türkler üzerine, bkz Ahmad (1969), ve Ahmad (2008, Vol. I: s.1-173 and Vol. II: s.49- 203).

⁹ 'Ödünç alınmış emperyalizm' ifadesi için, bkz Deringil (2010).

bütündü. Din (Avrupa'da zaman zaman Kilise'nin olduğu gibi), devletin üstünde, devlete tabi veya devletle paralel değildi; din devletin özü, devlet de dinin cisimleşmiş ifadesiydi¹⁰. Dolayısıyla, çatışma, modern devlet kurumlarının, özellikle yeni belirlemekte olan kapitalist üretim tarzının pekişmesiyle, mülkiyet üzerine bir pazarlıkla oluştuğu Avrupa'da olduğu gibi kilise ve devlet arasında değildi. Çatışma, Avrupa kapitalizminin yarattığı dünya-ekonomiye çevre (*periphery*) olarak eklenmiş ve Avrupa'daki (peş peşe gelen ve sürekliliği olan siyasi değişimleri üstlenmiş) sınıf yapısıyla birebir karşılaştırılabilecek bir yapısı olmayan Osmanlı İmparatorluğu'nda, *değişimin güçleriyle*, kutsal hukukun desteklediği *geleneğin (statüko) güçleri* arasındaydı.

Doğu'da seküler siyasi sisteme açılan bürokratik yol, sekülerizmi salt Batı liberal zihninin kognitif bir parçası olarak alan (Oryantalist) görüşten mütevellit (ve sekülerizmin kapitalizmin moral/ahlâki iflasını da yüklenişiyse), çoğunlukla, tek boyutlu bir yabancı kültürel ihraç olarak algılanmıştır. Her ne kadar kültürel ihraç ve zora dayalı uygulamalar İslam dünyasında modernleşme çabalarının ciddi bir parçasıysa da, değişim diyalektiği bu denli basitleştirilmiş Oryantalist bir bakışla tek yönlü olarak alınamaz. Bu bağlamda, sekülerizmin siyasal ekonomi analizini geliştirmek; işin, kökleri, sürekli değişen sosyo-ekonomik şartların şekillendirdiği siyasi otorite, hâkimiyet, meşruiyet ve ideolojinin kaynağı üzerine asırlık savaşların içinde olan kurumsal yönünü de öne çıkaracaktır. Mecelle'nin yazımı veya Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda dile getirilen siyasi haklardan söz edebilmek için öncelikle ekonomik eşitsizliklerden bahsetmek gerektiği fikri veya Batı medeni, siyasi, ekonomik ve teknolojik gelişmesinin temelinde yatan bilimsel devrim ve o temelde şekillendirilen eğitim birimlerini örnek alan çağdaş eğitim fikri¹¹ veya ciddi anlamda uygulanamasa da Jön Türkler'in gizli toplantılarına kadınları da çağırılmaktaki ısrarları, Batı saldırıları altında dahi olsa temelde Doğulu bir sekülerizm epistemolojisinin şekillendirdiği Doğu gerçekleridir.

¹⁰ Berkes (1998: 5-20).

¹¹ Bu konulardaki meclis tartışmaları için, bkz Karpat (1969) ve (1972). Bu tartışma tutanakları için, bkz Us (1940, 1954).

Modernleşen Avrupa'nın doğusu, İtalya'nın güneyi gibi, Çin, Osmanlı ve Rusya gibi imparatorluklar da modernleşme sürecini hızlandırmak için içsel ötekilerini yarattılar; güçlü bir merkez oluşturmaya yönelik bu imparatorluklara özgü merkez/çevre ayrımının modernleşme sürecinde keskinleşmesi, “evcil oryantalizm”i kolaylaştırdı. İşte önceki bürokrasiyle yer değiştirmek suretiyle yeni gelişen bürokrasinin açtığı bu yol, Osmanlı sosyal formasyonunun kurumsal hususlarıyla (en başta tepeden-inme yapılanma) ve Batılı emperyal politikaların sonuçlarıyla (19. yüzyıl siyasi ve ekonomik antlaşmalar, kapitülasyonlar...) şekillenmiştir. Başka bir deyişle, Osmanlı da (ve akabinde Türkiye Cumhuriyeti de) kendi içinde bir yandan oryantalistik bir jeopolitik, öte yandan aynı çağda yaşayan toplulukların ayrı kültürel seviyelerini korumasını reddeden bir *kronopolitik ötekileştirmeye* gitti. Dinin dikey boyutunun tasfiyesiyle yatay boyutunun sivilleştirilmesi ve yasadışı dine dönüştürülmesine dayanan ulusun, tüzel kişilik kazanan devletle birleşmesinin temelinde bu *ötekileştirme* yatar¹². Bu birleşme, evrensel sekülerleşmenin ana dinamiğini teşkil eder; ulus-devletin temelini sekülerleşme oluşunun tam nedeni de budur.

İslami bağlamda, sekülerizm veya daha kesin olarak laiklik, sultanlık/halifelik yönetimine karşı popüler (demokratik) egemenliğin temeli, kurumsal bir mekanizmadır. Sosyal, ekonomik ve siyasi alanları, dinin, belli bir mezhep tarafından belli bir şekilde yorumlanması, siyasi ve ekonomik amaçlar için örgütlenmesi ve kullanılmasından, baskıcı bağınazlık, (başta vicdan, din, düşünce ve ifade özgürlüğü konularında) hak ayrımcılığı veya ihlali veya vicdan sömürsünün tasallutundan güvenli tutabilmek için bir gerekli önkoşul olarak ortaya çıkar. Buna bağlı olarak, laiklik, bir açıdan, sosyal adaleti ve kaynak-paylaşımını belirlemek ve demokrasiyi kurumsal olarak oturtabilmek için aslidir. Bir başka açıdan, bireyleri, kendi kimlikleri, yaşam tarzları ve din yorumları üzerinde özgür seçim ve otoriteyle donatmak için bir gerekliliktir. Her iki açıdan da, laiklik, siyasi, ekonomik, sosyal ve yasal yaşamda, hem bireysel hem sosyal özgürlüğü sağlama sağlayan kurumsal-yasal, zorunlu bir mekanizmadır. Başka bir deyişle, erken dönem liberalizminin teolojik mutlakiyetçiliğe (*theological absolutism*) yönelik endişesini hatırlatır biçimde, laikliğin endişesi, hâlihazırda, bilimsel

¹² Kronopolitik ötekileştirme ve dinin yatay boyutunun sivilleştirilmesi ve dikey boyutunun tasfiyesi hakkında bkz Gencer (2012), p. 75.

düşünceyi tehdit eden teolojik bir dünya görüşünün ve insan özgürlüğünü tehdit eden, kendi-kendine (*self-appointed*) seçilmiş bir 'ruhban sınıfı'nca aktarılan kutsal kitabın belli bir yorumuna dayalı bir hukuk sisteminin zorla kabul ettirilmesidir¹³.

Sekülerizmin şimdiye kadar anlattığımız diyardik kategorisi, kapitalizmin son üç onyılıda gerçekleşen ve yakın gelecekte de devamı öngörülen neoliberal öğretiyeye dönüşümüyle daha da karmaşık bir hale gelmiştir. En az yarım yüzyıldır, Dünya-Kapitalizmin (*World-Capitalism* in the historic sense) dinamikleri Amerikan hegemonyasıyla yapılanmıştır. Bu hegemonya, dünya-kapitalizmin jeo-kültürünün ilkelerini yeniden şekillendirmiştir: Klasik liberalizm, hareket alanı sosyal sözleşmeye dayalı devlet geleneği içinde kısıtlanmış bireyin ahlaki, siyasi ve ekonomik hareketleri arasında bir farklılıktan öte bir gerilimi ifade ederken; neoliberalizm bu gerilimin feshi üzerinde yükselir. Bu özel dönüşüm, Wendy Brown'un dediği gibi, neoliberalizmi ekonomik alandan çeker ve onu yeni tür bir muhafazakârlık ile birleştirerek farklı bir siyasi rasyonelite üretir. Bu haliyle, neoliberalizmin Amerikan yapımı siyasi doktrin ayağının, bir yandan, klasik liberalizmle arası açık ve klasik liberalizmin rakibi muhafazakârlığın yeni bir formu olan neomuhafazakârlıkla işbirliği halinde olduğunu, bir yandan da ulus-devletin temeli olan sekülerizme karşı tehditkâr olduğunu görmekteyiz. Pierre Bourdieu (1998b), bu kritik bağlamda, ulusal elitin, neoliberal ütopyanın ürettiği güçlü bir itikat olarak meşhur 'serbest pazar inancı' aracılığıyla küresel sisteme eklememesinin dinamiklerine dikkat çeker. Bu eklemelenmiş 'ulusal' elit, “finansçılar, büyük

¹³ Teoride İslam'da ruhban sınıfı yoktur, fakat pratikte, ulema ve dini topluluğun mutabakatı (*icma-i ümmet*) ruhban sınıfı teşkil etmiş olur. Vertigans (2003), İslami aktivizmin, sosyal kontrolü seküler tarafa kaybetme korkusundan değil –çünkü bu kontrol, tarihin İslami yorumlamasında, çok uzun zaman önce zaten kaybedilmiştir-, kontrolü bizzat ele geçirmeye yönelik olduğunu ve böyle bir aktivizm karşısında demokratik sistemi oluşturan hiçbir hakkın, o hakkın kendisinin veya diğer temel hakların yok edilmesi için kullanılmayacağını söylerken çok önemli bir noktanın altını çizer. Onun bir başka hayati önemdeki tespiti de İslamcılar arasındaki 'karşılıklı yararlanma ilişkileri ve formasyonları' (*patron-client relations and formations, clientelism*) ve bunların devlet kurumlarına sızmasıdır. Benim tezimde öne sürdüğüm gibi, bu durum, direkt olarak, patrimonyal yeniden-dağıtımçı kurumsal yapıdan rasyonel-yasal yapı ve onun hukuk düzenine geçişin paradoksları, sapmaları ve yenilgileriyle bağlantılıdır. Ek olarak; nasıl ki, Lenin devrimin varlığını sürdürebilmesi için enternasyonalleşmek zorunda olduğunu söylemişse, bir bakıma İslam'daki laik devrim, Avrupa Aydınlanması gibi bütün İslam aleminde enternasyonalleşmediğinden, doğum yeri olan modern Türkiye'de de çöküş içindedir.

işadamları gibi [neoliberalizmden] sadece materyal olarak faydalananlar değil; kıdemli memurlar ve politikacılar gibi marketlerin gücünü ekonomik verimlilik adına tanrısalılaştıran, kapitalin sahiplerinin yalın olarak bireysel kâr peşinde koşmasını rasyonalite modeli yaparak idari ve siyasi engellerin ortadan kalkmasını talep eden, bağımsız merkez bankaları isteyen, ulusal devletlerin ve pazarların –başta emek pazarı olmak üzere- üzerindeki bütün kontrollerin bastırılması, açıkların ve enflasyonun bastırılması, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, kamu ve sosyal harcamaların kısılması yoluyla, ekonominin sahipleri için ekonomik özgürlüğün taleplerine tabi edilmesini vaaz veren ve aynı zamanda varoluş sebeplerini ondan alanlar...”dır¹⁴. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarının “sosyal demokratlaşma” sürecini takiben, Soğuk Savaş sonrası yıllarının “liberal demokratlaşma” süreci olarak da düşünülebilir. Mübala olmazsa, Kapitalizmin, Fransız Devrimi sonrasında, burjuvazinin elde ettiği hak ve çıkarları ekonomik bağlamda da sağlamlaştırma çabasının ve gelişen Sanayi Devrimi'nin sonucu olarak Sol'dan Sağ'a kaydırıldığı, ilk meşruiyet aracı Liberalizm, kendi 'Frankenstein'ını yaratmıştır da diyebiliriz ¹⁵.

Burada sözü edilen muhafazakârlığın yeni bir tür oluşu, post-modernizmin, körelttiği tarih duygusu eşliğinde, geleneği zaman bağlamından koparmasıyla 'referanstan kopan gelenek'le ilişkilidir. Fredric Jameson (1991)'ın analizi ışığında, kapitalist büyümeyi üç döneme ayırabiliriz: Sanayi sermayesinin ulusal pazarlar içinde gelişmesiyle karakterize olan 18. yüzyıl piyasa kapitalizmi; pazarların gelişerek dünya pazarları haline geldiği, ulus-devletler çevresinde örgütlenmiş hem ucuz emek hem hammadde sağlayan sömürgelerle sömürgeci uluslar arasındaki temel sömürü asimetrisine dayanan emperyalizm çağıyla özdeşleşen 19. yüzyıl tekelci kapitalizmi; son olarak da 20. yüzyılın sonlarıyla 21. yüzyılda bizzat yaşamakta olduğumuz, uluslararası şirketlerin hızla büyümesi sonucu 'ulusal sınırların aşılması'nın nitelediği postmodern çok uluslu kapitalizm dönemi. Bu son dönemde, kapitalin, göstergenin (kültür ve temsil) alanına girmesiyle modernizmin özerklik alanının çökmesi sonucu, postmodern

¹⁴ Bourdieu (1998b), s. 100-101 (çeviri bana aittir).

¹⁵ Burada “kendi 'Frankenstein'ını yaratmak”tan kasıt, liberalizmin siyasi ekseninde daha fazla sağa kaymış olmasının sonucu olarak ortaya çıkan değerlerin, liberalizmin ilk değerlerine saldıran bir yapıda olduğu vurgusudur.

gelenekselcilik ve muhafazakârlık, geleneksel dünyanınkilerden farklı bir biçimde ortaya çıkar¹⁶.

Bir nevi Batı'nın kendi içinde hesaplaşması gibi düşünülebilecek bu durum aslında sekülerizmin dönüşüm süreci itibariyle ortaya çıkan kavramsal çarpıtmalarda görüldüğü gibi doğasına aykırı bir durum da değildir. Demokrasi ile kapitalizmin ideolojisi liberalizm arasındaki gerilimin yanında, demokrasi ile neoliberalizm arasındaki gerilim farklı bir doğaya sahiptir: Liberalizm, (ontolojik temeli olan) sekülerizmi hükümsüz kılmayı amaçlamamışken, neoliberalizm, iki yönden, siyasal ve dinsel alanda kesişen ideolojiler üretir ki bunlar sekülerleşmeyle direkt olarak çelişir. Bu yönlerden biri, neoliberalizmin neo-muhafazakârlık ile teorik ve felsefi hısımlığı; diğeri, dünya-kapitalizmin, zayıflayan sosyal devlet, devlet otoritesi, meşruluk, hâkimiyet ve artan dış borçlarla birlikte gelen 'küreselleşme' paketine karşı direniş güçlerini saf dışı bırakma ihtiyacıdır.

Öte yandan, bu direniş güçleri elbette sadece seküler oluşumlar değildir. Hatta sosyal demokrasinin 1970'li yıllar daki krizi, sınıf-temelli siyasi organizasyonun başarısızlığı, Latin Amerika'dan Asya'ya Amerikan imzalı Soğuk Savaş politikaları desteğinde, demokratik sol hareketlerin ve aydınlarının ortadan kaldırılışı, aynı zamanda, muhafazakar veya din temelli sosyal hareketlerin, meşruluğu şüpheli koloniyel veya postkoloniyel siyasi otoritelerce acımasızca bastırılışı ardından, sosyalist ya da puritan, temelde anti-kapitalist eğilimler içeren (veya bu tür eğilimlerle ortaklığı bulunan) din temelli sosyal-siyasal hareketler siyasal alanda daha etkili bir mücadele geliştirebilmiştir. Bu bağlamda, örneğin, İran ve Nikaragua'daki neoliberal dönemin başlangıç yıllarına tekabül eden Amerikan karşıtlığıyla damgalı rejim değişikliklerini siyasal ekonomi açısından değerlendirmeliyiz. Küreselleşmeyi ise, yepyeni bir olgu olmaktan ziyade, tarihi kapitalizmin gelişiminde, teknolojik sofistikelığın giderek hızlanma ve yayılma eğilimiyle iletişim ağının, küresel ekonomik ilişkilerin ve bunlarla organik bağlar geliştiren siyasi kadroların dönüşümünün hâlihazırdaki safhası olarak ele almak daha anlamlı olacaktır. Bu bağlamda, Theda Skocpol, Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer (1985) gibi sosyal bilimcilerin paradigmatic bir yönelme olarak değerlendirebileceğimiz, meşruiyeti, gücü ve otoritesi eriyen

¹⁶ Postmodernizm, kapitalizm ve küreselleşme üzerine, bkz Jameson (1991). Ayrıca bkz Jameson, (2003) ve (2004).

devleti yeniden sunmak şeklinde girişimleri olmuştur¹⁷. Yine bu çerçevede, toplumsal yapılardan kopuk bir piyasa ekonomisi karşısında kendini korumaya alan toplumların, bazı durumlarda, ahlaki ve siyasi olarak kabul edilebilir olmayan 'karşı-hareket'ler üretebileceği uyarısıyla, '*Alman faşizmini anlamak için Ricardo İngilteresi'ne bakmak gerekir*' diyen Polanyi (1944)'yi de hatırlayabiliriz.

Sekülerizmin Çoklu Bağlamları: Emperyal Bağlam ve Tezati

Avrupa bağlamında, Fransız Devrimi'nin aşırılıklarından kalma küçültücü (*pejorative*) bir ifade olan 'Aydınlanma fundamentalizmi'yle nitelendirilen evrenselci zihniyeti eleştirmek 'ilerlemeci entellektüellik'in kaçınılmaz bir parçasıdır. Bu eleştirinin iki temel dayanağı vardır. Birinci dayanak, modernizmin Frankfurt Okulu aracılığıyla genişletilmiş bir değerlendirmesi ve bu değerlendirmenin kendine temel edindiği, dinin, bir entelektüel biçimlenim olarak tarihsel açıdan geçersiz kılındığı yönündeki Hegelyen temanın eleştirisi aracılığıyla ahlaki ve siyasi bir post-yapısal yeniden kavramsallaştırmadır veya Aklın post-modern bir eleştirisidir. İkinci dayanak, Wallerstein'in Samuel Taylor'ın bir şiirinden aldığı Avrupa'nın boynundaki "*ölü albatros*" alegorisiyle ifade ettiği durumdur¹⁸. Avrupa'nın boynundan sarkan ölü albatros, ırkçılık ve kibrin mirası; hatta bu mirasın gerçekliğinden ziyade onunla takıntılı olma durumudur (*obsession -with the legacy- rather than the fact of guilt*). Söz konusu miras tarihte ve bugünkü zaman içinde sömürgecilik ve yeni-sömürgecilik politikalarının, 'olağan şüpheliler' olarak, sömürgecilik döneminde 'medeniyet', yeni -sömürgecilik döneminde 'demokrasi ve insan hakları' sloganları altında evrenselci bir kozmopolitanizmle güçlendirilmesidir. Başka bir deyişle, 19. yüzyılda Comte'un pozitivistizminin evrenselliğinde, birçok Doğulu aydının Marksizm'de bulduğu teselliye bulan Ahmet Rıza gibi Osmanlı aydınlarının büyük bir hayalkırıklığıyla farkına varıp kederlendiği üzere bugün de iki Avrupa vardır: Demokrasinin veya medeniyetin veya çağdaşlığın insani değerlerinin (kurumsallaşmış halinin) temsilcisi olan Avrupa; bu değerlerin anlamsızlaştığı, kendi içinde ve dışındaki toplumsal farklılıklara yönelik

¹⁷ Skocpol, Evans ve Rueschemeyer (1985).

¹⁸ Alegori için bkz Wallerstein (2000).

faşizmin ve ırkçılığın temsilcisi olan Avrupa. Dolayısıyla, ikinci Avrupa'nın kritiği Avrupa aydınları için temel bir borçtur. Öte yandan, ciddiye alınan herhangi bir Avrupalı aydın, Avrupa hümanizminin epistemik temeli olmuş olan aydınlanma rasyonalizmi ile geçmişte kolonyel kapitalizm için oynadığı rolü bugün neoliberal düzen için oynayan militarist rasyonalizm arasındaki farkın farkındadır. Avrupalı aydınının eleştirmekle yükümlü olarak karşı karşıya kaldığı, direkt olmadığı yerde örtülü olarak var olan emperyal politikaların altındaki evrenselci sloganlardır; çünkü Romalı Katolizm ve Protestanlığın dönüştürülmesiyle gelişmiş olan Aydınlanma kültürü, aynı zamanda 'İslam fundamentalistleri'ne savaş ilan etmiş olan 'militan Hristiyanlar'ca veya Amerika'da özellikle Bush (Junior)'un temsil ettiği 'şah inler'ce de sahiplenilmektedir. Bütün bunlar bir yana, epistemik bir kategori olarak 'seküler', Aydınlanma'daki köklerinden dolayı, Avrupalı demokrasi kavramsalında kalesini korurken; Amerikan söylem ve pratiği - dini öğelerin daha ağırlıklı olduğu tarihi kimliği sebebiyle de- hâlihazırda (yani neoliberalizmin yanı sıra) dine daha dönüktür. Amerikan pratiğinde, örneğin ilerici bir siyasi hareket olarak Martin Luther King Jr. liderliğindeki Sivil Haklar Hareketi'nde dahi, din, önemli bir yerde ve farklı bir bağlamdadır.

Ölü albatros, yani bu kibirli miras(ı) (eleştirme) takıntısı, içkin bir Oryantalizm ile Doğu söz konusu olduğunda daha da karmaşıklaşır. Bu karmaşıklaşma şöyle oluşur: Avrupalı bir toplumun evrensel insani değerler adına sahip çıktığı veya çıkması gerektiği vurgulanan temeller, sıra 'Öteki'ye geldiğinde, bu sefer gerçekten demokratik bir niyetle terk edilebilir -ki hakim Batı toplumunun aydınlarının, Batı'nın kendi içinde asırlar süren ötekileştirmesinin, *Büyük Öteki*'ye (İslam alemine) yansıma sı sonucu, kendi toplumlarını Batı'nın halihazırda gördüğü gibi gören *Öteki*'nin bazı aydınlarını bazı yönlerden desteklemeleri de durumu karmaşıklaştırır. Bunun yansımaları, örneğin, Michel Foucault'nun post-Kartezyen düşünce sistematigi çerçevesinde, devrim sonrası İrani'nde, İslam kimliğinin, devrimin İran toplum ve siyasetine baskıcı uygulamalarla dayatılmış olmasına, İran anayasa hareketinin, 1953'te Musadık'ın önderliğindeki sosyalist-seküler milliyetçi kampa karşı, bu kampın siyasi düşmanları İslamcılarla işbirliği yapılarak gerçekleştirilen Amerikan darbesince tasfiye edilmesine ve uzun yıllar boyunca Batı emperyal politikalarıyla

güçlendirilmiş İslamcılar'ın, solun tasfiyesiyle Amerikan hegemonyasının kuklası olarak varlığını sürdürebilmiş olan şaha karşı İslamcı olmayanların da var olduğu bir kitle ayaklanmasını ele geçirişlerine hiç bakmadan, tek boyutlu romantik bir 'kendine dönüş' (*'bazgasht be khistan'*) olarak değerlendirmesinde görülebilir¹⁹. Burada işaret etmek istediğimiz durum da, başka çalışmalar için, bizim eleştirel olarak ilişkilendirmemiz gerekenin, tam da bu yansımanın siyasal ekonomisi olduğudur.

Bu tarz bir eleştirel bakış, bir yanda Bourdieu'nun neoliberalizme karşı 'korporatist hareket için savunma' (*defense for corporatist action*) ile canlandırdığı Gramsci'den (aslında Sokrates'ten) yadigar ünlü 'aydınların rolü' tartışmasıyla ilintilidir. Bu tartışma kapsamında, Batılı bir aydının hatta Batı'daki bir Doğulu aydının ilgi ve endişeleri ile -bir zamanlar Aijaz Ahmad (1992)'in Said kritiğinde dikkat çektiği gibi- Doğulu aydının ilgi ve endişeleri arasındaki farklar belirleyicidir²⁰. Bu anlamda, bağlamaştırma (*contextualization*) büyük önem arz eder: Bourdieu gibi bir Avrupalı aydın için mevzuu, sekülerliği kendi paradigmasının temeli olarak genel-geçer kabul görmüş dönüşümsel sosyalizmin (*transformational socialism*) yeniden yapılandırılmasıyken; Doğulu aydın için mevzuu, ideolojilerin yeniden yapılandırılması sırasında, seküler epistemolojinin yabancılığı ve/veya hayatta kalmasıdır. Ancak, her iki aydın da 'Aklın Araçları'nı (*tools of reason*) 'Aklın İstismarı'na (*abuse of reason*) karşı kullanabilme iddiasına sahip çıkacaktır. Fark; aklın istismarının tezahür ettiği biçimlerdedir: Avrupalı bağlam, yine hegemonik tonlarla toplum içi farklı kesimlere (veya sınıflara) empoze edilen ve kapitalizmin bireyselci kültürünün aşırılıklarıyla istismar edilen sözde 'din-sonrası' (*post-religious*) dünyanın modern ahlak prensiplerinin meşruiyetinin eleştirisini gerekli kılarken; Doğulu bağlam, hegemonik neoliberal ve dış (Avrupa-Amerika) kaynaklı olduğu için emperyalist diyebileceğimiz politikaların altını oyduğu içsel seküler siyasi yapıların meşruiyet krizinin eleştirisidir -ki bu durum pek çok Avrupalı aydının da gözünden kaçmaktadır. Bu ikinci, yani Doğulu bağlamda, meşruiyet krizi, demokratik etosun temellerine yönelen tehdidin bütünselliği,

¹⁹ Foucault'nun İran Devrimiyle ilgili görüşleri üzerine bkz, Afary, Janet ve Kevin B. Anderson (2005); İran üzerine, bkz Gasiorowski (1987), Halliday (2000), Keddie (1981), Keddie (2003), Kedourie ve Kedourie (1980).

²⁰ Eleştiri için, bkz Ahmad (1992).

yakınlığı ve aciliyetindedir –eğer ki demokratik etosu, salt olarak, Amerikan yapımı, özgürlüğün pazar özgürlüğü olarak tanınmasıyla sınırlandırmayacaksa ve hatta tam da böylesi bir indirgemenin insan ruhu başta olmak üzere tüm varoluşu için arz ettiği tehlikeleri analiz edeceksek. Bu durumda, Doğulu aydın için mesele, ip üzerinde yürüyen bir cambaz gibi, Batı imzalı kapitalizm ve modernizmin eleştirisini, mezhepsel kavgalar etrafında odaklanan yıkıcı ideojilere aslen istenmeyen bir kalkan yaratmadan ve emperyalist nüfuzun tepkisel olarak getirdiği milliyetçilikle sınırlandırılmadan geliştirebilmektir. Bu tarz eleştirel bakış, öte yanda, 'söylem' kavramını, d iskörsif formasyon kavramıyla söylemlerin sosyal pratiklerde içkin olduğunu gösteren Foucault tarzı bir perspektifle ele alırsak –“ideoloji hakikat politikasıyken, söylem hakikat ekonomisidir”-; eleştirel bakan bir Avrupalı aydıninki de dahil olmak üzere (hatta 'ölü albatros'tan ötürü özellikle eleştirel aydıninki başta olmak üzere) aynı hegemonik alanda ortaya çıkıp geliştiğinden, o ortamın siyasi yapılarınca nüfuz edilmiş olan mevcut hakim söyleme de yönelik olmalıdır. Bu hegemonik alan, elbette, Wallerstein'in sözünü ettiği, Batı sosyal bilimlerinin, erken modern dönemde, 'Dünya-Ekonomi'nin kapitalist organizasyon süreçleriyle etkileşim halinde ortaya çıkışıyla bire bir ilgilidir ve söz konusu hegemonik söylemin belirleyicisidir. Bu sebeple, Habermas'ın sekülerizm kritiği, ölü albatrosun antinomilerinin (çelişkilerinin) ötesine geçemezken, Bourdieu devrimci Marksizm karşısında/yerine (ya da ondan kaçarken) korporatist geleneğe saplanmıştır²¹.

Tüm bu eleştirel sorunsalların bir alt başlığı da örneğin şüpheci (*skeptical*) antropolojisiyle anılan Talal Asad'ın geliştirdiği sekülerizm kritiğidir. Sekülerizm, bu anlamda, en başta ifade ettiğimiz tarzda bir koloniyel (zorla) ve yabancılaştırıcı kabul ettiriliş olarak görülür. Bu kritik kapsamında, Foucaultcu anlamda baskıcı ve disipline edici kozmopolitan sekülerist inancın (ya da inançlaşma derecesindeki ideolojinin) içerdiği emperyalizm (her ne kadar o emperyalizmin en önemli ayağı kapitalizm ve liberalizm ise de) masanın üstündedir. Fakat Edward Said'in ikincil argümanı, objeleri tarafından bizzat (farkında olarak veya olmayarak) iştirak

²¹ Neoliberalizm ve sekülerizm kritiği üzerine sınırlı bir tetkik olarak, başka bir çok çalışmaları arasında, Bourdieu (1989), (1996), (1998a), (1998b), (1999), (2005) ve Habermas (2004), (2005) ve (2008) önerebilirim. Ayrıca bkz Wallerstein (1996).

edilen Oryantalizmin bu kritik içinde tuttuğu yer henüz masaya yatırılmamıştır. (Daha doğrusu Oryantalizm farklı değerlendirilmektedir; örneğin, sekülerizmin dayatılması olarak). Asad, Charles Hirschkind ve David Scott'un editörlüğünü yaptıkları *Powers of the Modern Secular: Talal Asad and His Interlocutors*'un sonunda yer alan bir röportajında İslam alemi için şöyle der: “...Hristiyan Klisesi'nin kendini seküler demokratik politikalara uzun yıllar içerisinde yavaş yavaş ve aşamalı olarak ayarladığı tarzın tekrarlanması hayli muhtemeldir”²². Talal Asad, bu sözüyle, Renan'a, İslam'ın, Hristiyanlık'tan altı yüz yıl sonra gelmiş olmasına dikkat çeken Afgani'yi hatırlatsa da, modernizasyon teorisyenlerinin, zamanında en çok eleştirildikleri, Batılı toplumun siyasal gelişim dinamiklerini Doğulu toplumlara uyarlama (veya uyacağı beklentisinde olma) durumundan mütevellit ana çelişki bir yana –ki Asad'ın antropolojisi bu eleştirinin yanında olmasını gerektirecektir-, burada, daha acil olarak şunun eleştirisi yapılmalıdır: Katolik Kilisesi'nin tarihteki siyasallığı, Hristiyanlığın teodise krizi kaynaklı dönüşümlerinde, Avrupa'daki endüstriyel yapılanmanın değiştirdiği feodal sınıf oluşumları ve bunların yine Avrupa'ya özgü, siyaseti Makyavelyen bir iktidar/güç odaklı mücadele olarak gören arenaya çeşitli ittifaklarla çıkışlarıyla ilintilidir. Günümüzdeyse, Kilise, siyasi iktidara direkt bir ortaklık arayışı içinde değildir. Bu bağlamda, Hristiyanlığın farklı kurumsallaşması, laik ve ruhban mücadelesi, bu mücadele kapsamında din savaşları, engizisyon tarihi ve kiliselerin laik otoritelerce baskı altına alındığı sonraki tarih tamamen kendine özgü bir kurgudur. Bütün bu kurguda, başlangıçta, dış askeri tehdit olarak Osmanlı'nın güçlü varlığının rolü yadsınamazsa da, Batı kapitalizminin yaklaşık 19. yüzyıldan beri süregelen Doğu üzerindeki hakimiyet tehdidi, nitelik ve nicelik açısından çok farklıdır. Dolayısıyla bugün, Asad'ın dahi beklentisi içinde olduğu bir benzer uyarlama kurgusunu, İslam toplumlarında din, siyaset, ekonomi ve ideolojinin farklı kurumsal evrim mekanizmaları ve 20. yüzyılın son çeyreğinden beri, yok olmaya yüz tutan sosyal devletle birlikte hegemonik dünya düzeninde zayıflatılan devletin meşru otoritesi gibi emperyal durumların bu mekanizmalara verdiği yön içerisinde analiz etmek gerekir.

²² Scott ve Hirschkind (2006), s. 294.

Öte yandan, örneğin Asad, İslami veya İslamcı hareketleri gerici olarak kategorize etmenin yararsızlığından bahsediyor –“bu demek değildir ki ben ilerici olduklarını savunuyorum”²³ dedikten sonra. Asad devamında bu hareketlerin yeni yani daha önce düşünülmemiş 'varoluş biçimleri' düşünüyor olabilecekleri varsayımını unutmamak gerekir derken ve bazı zamanlarda bazı hareketler için sempatisini ilan ederken modern kapitalist hegemonyanın güçlerinin 'yeni şeyler söylenmesi' için fazla derin olduğu yönünde bir karamsarlığa da kapıldığını belirtiyor²⁴. Oysa bu değerli çabada asıl sorumuz, ilerici veya gerici olanı, kimin, hangi siyasi-sosyal-ekonomik şartlar içine gömülü hangi söylemlerle belirlediği; bu belirlemede, bireyin sadece maddi refahının değil maneviyatının da nasıl tanımlandığı ve/veya sınırlandırıldığı; sosyal-siyasal hareketlerin bireyin ve toplumun 'varoluş biçimi' olarak tahayyül ettiklerinin h alihazırdaki aksak demokratik süreçlerle nasıl etkileştikleri ve demokratik/insani değerlerle ne kadar örtüştükleri olmalıdır. Bu da, yine sekülerizmin tarihi ve felsefi incelemesinin ve kritiğinin siyasal ekonomi ayağıyla birleştirilmesi için çok kapsamlı çalışmalar gerektirir.

'İlerici-gerici' kutuplaşmasında hatırlanacak Gencer (2012)'in temel bir analizi vardır: Sağ tedeyyün tarzı olarak nomisizmin dönüştüğü gelenekselciliğin 'muhafazakârlık ve gelenekselcilik'e ayrılması süreciyle, sol tedeyyün tarzı olarak mesiyanzimin dönüştüğü modernciliğin 'fundamentalizm ve modernizm'e ayrılması, yani fundamentalizm ve modernizmin bir köken birlikteliği ya da akrabalığının söz konusu oluşudur. Gencer'e göre, ideolojik yönelişleri tedeyyün tarzlarındaki, yani belli bir zaman ve mekanda dini algılayış ve yaşayış tarzlarındaki ihtilaftan dolayı sağ ve sol diye ayırdıktan sonra, diyebiliriz ki sağ olarak kategorize edilen gelenekselciliğin dayandığı nomisizm (şer'icilik), bir imtihan diyalektiğince şeriat (nomos) denen dinin gövdesini oluşturan ilahi yasa sayesinde tarihte 'cihad' denen kesintisiz, kolektif meşrulaştırma, beşerin kurtulabileceği anlayışını ifade eder. Özünde şer'ici olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi İbrahimi dinlerden Yahudilik ve Hristiyanlık, Zerdüştlüğün etki alanına girerek mesiyanistik hale gelirken, İslam'da teodiseyi aşmanın yolu olarak teo-sentrikten nomo-sentrik bir din anlayışına (Gazali ile) geçilmiştir.

²³ Ibid, s. 293.

²⁴ Ibid, s. 294.

Mesiyанизm denen eskatolojik zihniyet, tarihi askıya alarak sonundaki kurtarıcının kuracağı yeryüzü cennetini bekleme psikolojisini (Samuel Beckett'in “*Godot beklentisi*” diyelim²⁵) ifade eder ki bu durum Şii İran'daki gibi açık, Aydınlanma Avrupası veya Sünni Arap dünyasındaki gibi örtük olarak tezahür edebilir. Örtük olan sekülerleşendir ki sekülerleşme bu anlamda dinden uzaklaşma değil, aksine dinin sofistike bir dönüştürülme sürecidir. Geleneksel tediyyün tarzları olarak nomisizm ve mesiyанизmin sekülerleşme sürecinde gelenekselcilik ile modernciliğe dönüşümünde görülen bu karmaşıklık, sağ ve sol diye ayrılan gelenekselcilik ile modernciliğin de kendi içinde sağ ve sol olarak 'muhafazakârlık ve gelenekselcilik' ile 'fundamentalizm ve modernizm' ayrımlarında artar. Fundamentalizm, görünüşte muhafazakar olduğu halde 'otantik gelenek' anlamında sünnetin sürekliliğini red bakımından modernisttir (Toynbee'nin *zealotizm* dediği tepki). Böylece ortak bir mesihçi “Altın Çağ” özlemiyle sünnetin reddinde buluşan fundamentalizm ve modernizm, bu reddin yönü konusunda birbirlerinden ayrılırlar ki bu ayrışma altın çağ tasavvurundaki ihtilaftan kaynaklanır: Fundamentalizm, geçmiş “ilkel çağ” özlemiyle geriye dönükken (*retrospective*) ve ardında romantisizm yatarken, modernizm, “gelecek medeni çağ” özlemiyle ileriye dönüktür (*prospective*) ve ardında rasyonalizm yatar²⁶.

Son Yerine

Günümüzde, modernizm-din eksenli tartışmalarda ağırlık, kapitalist 'Dünya-Ekonomi'nin ve Weber'in değer -akliyetine (*value-rationality*) galip gelen amaç-akliyeti ya da araçsal akliyet (*instrumental rationality*) üzerinde

²⁵ Burada, tarihi askıya alarak sonundaki kurtarıcının kuracağı yeryüzü cennetini bekleme psikolojisini ifade etmek için, eylemsizliklerine yenilmiş insanların, Godot adında ne olduğu bilinmeyen bir kimse veya şeyi beklemelerini anlatan Samuel Beckett'in ünlü yapıtı En Antendant Godot'a referans verilmiştir.

²⁶ Gencer (2012), s. 210-217. Bu arada, Gencer'e göre, Batı siyasi düşüncesi için, Marx, insanlığın son safhası olarak komünist toplum beklentisiyle rasyonalist mesiyaniist olarak düşünülebilir. Benzer bir biçimde, Rousseau'nun, 'soylu vahşinin masumiyeti medeniyet kurulduğu an yitirilmiştir' ve 'insanın benzer bir var oluş safhasına tarihin herhangi bir gelecek anında ulaşacağını düşünmek aptalca olur' dediği için mesiyaniist olmayan romantik olduğunu ileri sürebiliriz. Ayrıca, bana göre, Gencer'in, Aydınlanma Avrupası'nın ve Sünni Arap dünyasının örtülü bir mesiyaniizm psikolojisine sahip olduğunu ve Şii İran'ın ise açık mesiyaniizm psikolojisine sahip olduğunu söylemesi, her ikisinin de benzer biçimlerde veya benzer ölçüde sekülerleştiği anlamına gelmemeli. Bana göre, daha çok, Sünni İslam'da olmayan fakat Şii İslam'da olan Onikinci İmam beklentisine dikkat çeker.

yükselen kapitalist jeokültürün gücü sayesinde romantizme karşı rasyonalizmde olmuştur. Bu durum da, süregelen ilerici-gerici kavramsallaştırmalarını rasyonalizmin tekeline vermiştir. Dahası, Avrupa bağlamında, Kilise veya bir ruhban konseyinin yönetimi altında, sivil hak ve özgürlüklere karşı tehditkâr, kutsal kitaba dayalı siyaset üzerine kurulu, Hristiyanca bir dünya-görüşü ve toplum inşa eden romantik bir siyasi hareket yoktur. Fakat İslam dünyası bağlamında, kesinlikle ve açıklıkla vardır; Hamas, Hizbullah, Müslüman Kardeşler, Taliban gibi. Aradaki bu farkın sebebini şöyle ifade edebiliriz: Avrupa bağlamında, örneğin Rousseau'nun temsil ettiği romantizm, her ne kadar Rousseau modernitenin çarpıcı bir kritiğini sunmuşsa da, normatif sekülerleşme sebebiyle, fundamentalist değil, modernist olarak ortaya çıkar. Ve böylelikle romantizm Vicdanı vurgulasa da Akli reddetmez; bilimsel düşünceyi skolastik/vahiy kaynaklı düşünceyle değiştirmez.

Bu makalede sekülerizm, temelde, Avrupa'da Dünya -Kapitalizmin ortaya çıkış sürecinde sosyo-kültürel ve sosyo-politik üst yapı olarak ele alınmıştır. Sekülerizm, aynı zamanda, Dogg-İslam dünyasında da Dünya-Kapitalizme eklemlenme süreciyle bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Bütün bu süreçler, Batı ve Doğu aydınları ve sekülerizm konusu için çok farklı bağlamların değerlendirilmesini zorunlu kılar.

Sonuç yerine diyebiliriz ki siyaset bilimciler, sosyologlar, tarihçiler ve hatta normalde dinle daha çok ilgili olan antropologlar için dinamik bir araştırma konusu olarak sekülerizme birçok açıdan ve konumdan yaklaşmıştır. Bununla beraber eksik olan, sekülerizmle ilintili kavramlarda ve eleştirilerde satır aralarında yatan Oryantalist önyargıyı da ortaya çıkaracak bir ekonomi-politik temelidir. Bu çalışmada hedeflenen söz konusu siyasal ekonomi kritiğini geliştirmek değildir çünkü bunun için çok daha kapsamlı birçok çalışma gerekmektedir. Yalnız, burada hedeflenen, sekülerizmin; Dünya-Ekonomi'nin ortaya çıkışı, İslam dünyasının bu yapıya eklemlenişi, demokrasi-kapitalizm-liberalizm ilişkisi, bu ilişkinin eklemlenme sürecinde (*incorporation process*) çevreye (*periphery*) farklı dinamiklerle yansması gibi siyasal ve ekonomik faktörlerle örüntülü olduğunun ifade edilmesidir. Bu ifadeyle birlikte 'aydının rolü' ve teorik - ideolojik çıkmazlarına da dikkat çekilmiştir. Kabaca 16. yüzyılda başlayan bu süreç, 21. yüzyılda demokrasi-kapitalizm-neoliberalizm-

neomuhafazakârlık ekseninde devam etmekte olan bir süreçtir. Süreçlerin farkındalığı daha derinlemesine incelemeler ve analizlerde nihai hedef olabilecek siyasal ekonomi kritiğinin oluşturulmasında bir başlangıç olacaktır.

Kaynakça

- Afary, J. and Kevin B. A. (2005). *Foucault and the Iranian Revolution*. The University of Chicago Press.
- Ahmad, A. (1992). Orientalism and After: Ambivalence and Cosmopolitan Location in the Work of Edward Said, *Economic and Political Weekly*, Vol. 27, No. 30, 98-116.
- Ahmad, F. (1969). *The Young Turks: the Committee of Union and Progress in Turkish politics, 1908-1914*. Oxford: Clarendon Press.
- Ahmad, F. (2008). *From Empire to Republic: Essays on the Late Ottoman Empire and Modern Empire, Volume I and II*. İstanbul Bilgi University Press.
- Ahmad, F. (2003). *Turkey: The Quest for Identity, 8th ed*. Oneworld Publications.
- Anderson, P. (1974). *Lineages of the Absolutist State*. London: New Left Books.
- Anderson, P. (1998). *The Origins of Postmodernity*. London: Verso.
- Berkes, N. (1998). *The Development of Secularism in Turkey, 2nd ed*. New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (1989). The Corporatism of the Universal: The Role of Intellectuals in the Modern World, *Telos*, 81 (Fall), 99-110.16.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L.J.D. July-Aug., (1996). The Self-Inflicted Irrelevance of American Academics, *Academe*, 18-25.
- Bourdieu, P. (1998a). A Reasoned Utopia and Economic Fatalism, *New Left Review*, 227, s.125-130.
- Bourdieu, P. (1998b). *Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market*. The New Press, New York.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L.J.D. (1999). On the Cunning of Imperialist Reason, *Theory, Culture & Society*, (SAGE, London, Thousand Oaks and New Delhi), Vol. 16(1), 41-58.
- Bourdieu, P. (2005). *The Social Structures of the Economy*. Polity.
- Deringil, S. (2010). *The Ottomans, the Turks and World Power Politics*. Gorgias Press & The Isis Press.
- Donohue, J. and Esposito, L. J. (Eds) (2007). *Islam in Transition: Muslim Perspectives*, 2nd ed. Oxford University Press.
- Doyle, W. (1999). *Origins of the French Revolution, 3rd ed*. Oxford University Press.
- Findley, C. V. (1980). *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire*. Princeton University Press.
- Findley, C. V. (1989). *Ottoman Civil Officialdom*. Princeton University Press.
- Fleischer, C. H. (1986). *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali (1541-1600)*. Princeton University Press.
- Foucault, M. *The Government of Self and Others: Lectures at the Collège de France 1982-1983*.
- Freud, S. (1929). *Civilization and Its Discontents*. Chrysoma Associates Ltd.
- Gasiorowski, M. J. August (1987). The 1953 Coup D'etat in Iran, *International Journal of Middle East Studies*, 19(3), 261-286.
- Gencer, B. (2012). İslam'da Modernleşme. Doğu Batı Yayınları.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gerber, H. (1987). *The Social Origins of the Modern Middle East*. Lynne Rienner Publishers: Boulder, Colorado.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. Q. Hoare and G. N. Smith (eds.), London: Lawrence & Wishart.
- Habermas, J. Jan., (2004). Religious Tolerance: The Pacemaker for Cultural Rights, *Philosophy*, Vol. 79, No. 307, 5-18.

- Habermas, J. (2005). On the Relation between the Secular Liberal State and Religion. Mendieta E. (Ed.), *The Frankfurt School on Religion: Key Writings by the Major Thinkers* içinde (s. 339-348). New York: Routledge.
- Habermas, J. (2008). Secularism's Crisis of Faith: Notes on Post-Secular Society, *New Perspectives Quarterly*. Vol. 25, 17-29.
- Halliday, F. (2000). *Iran: Dictatorship and Development*. Penguin.
- Hourani, A. (1983). *Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939*. Cambridge University Press.
- İnalçık, H. (1969). Capital Formation in the Ottoman Empire, *Journal of Economic History*, 29 (1), The Tasks of Economic History, 97-140.
- İnalçık, H. (1970). The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy. In Cook, M. A. ed. *Studies in the Economic History of the Middle East*. London.
- İnalçık, H. (1977). Centralization and Decentralization in Ottoman Administration. Thomas, N. and Owen, R. (Eds.) *Studies in 18th Century Islamic History* içinde (s. 27-52). Southern Illinois University Press.
- İnalçık, H. and Quataert, D. (Eds.). (1994). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire: Volume I-II*. Cambridge University Press.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism: The Cultural Logic of Late Capitalism* Durham. NC: Duke University Press.
- Jameson, F. (2003). Fear and Loathing in Globalization, *New Left Review* 23.
- Jameson, F. (2004). The Politics of Utopia, *New Left Review* 25.
- Karpat, H. K. (1968). The Land Regime, Social Structure, and Modernization in the Ottoman Empire. Polk, W. R. And Chambers, R. (Eds.), *Beginnings of Modernization in the Middle East: The Nineteenth Century* içinde (s. 69-90). University of Chicago Press.
- Karpat, H. K. (1969). The Ottoman Parliament of 1876 and Its Social Significance', *Proceedings of the International Association of South East European Studies*, 247-57.
- Karpat, H. K. (1972). The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908. *International Journal of Middle East Studies*, 3, 243-281.
- Kasaba, R. (1988). *The Ottoman Empire and the World Economy: The Nineteenth Century*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Keddie, N. (1966). The Pan-Islamic Appeal: Afghani and Abdulhamid II, *Middle Eastern Studies*, Vol. 3, No.1, 46-67.
- Keddie, N. (1968). *An Islamic Response to Imperialism: Political and Religious Writings of Sayyid Jamal al-Din al-Afghani*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Keddie, N. (1970). Sayyid Jamal al-Din al-Afghani: A Case of Posthumous Charisma In *Philosophers and Kings*, ed. by, Rustow, A.D içinde (s. 148-180), George Braziller, Inc.
- Keddie, N. (1981). *Roots of Revolution: An Interpretive History of Modern Iran*. Yale University Press.
- Keddie, N. (2003). *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. Yale University Press.
- Kedourie, E. (1966). *Afghani and Abduh: An Essay on Religious Unbelief and Political Activism in Modern Islam*. Frank Cass.
- Kedourie, E. and Kedourie. S. (Eds.). (1980). *Towards a Modern Iran: Studies in Thought, Politics and Society*. London; Totowa, N.J.: F. Cass.
- Mardin, Ş. (1962). *The Genesis of Young Ottoman Thought: A study in the Modernization of Turkish Political Ideas*. Princeton University Press.

- Pervez, H. (1991). *Islam and Science: Religious Orthodoxy and the Battle for Rationality*. Zed Books Ltd.
- Polanyi, K. (1944). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
- Quataert, D. (1980). The Commercialization of Agriculture in Ottoman Turkey, 1800-1914, *International Journal of Turkish Studies*, 1 (2), 38-55.
- Rodison, D. (1963). *Reforms in the Ottoman Empire, 1856-1876*. Princeton University Press.
- Salzmann, A. (1993). An Ancien Régime Revisited: "Privatization" and Political Economy in the 18th Century Ottoman Empire. *Politics & Society*, 21 (4), 393-423.
- Salzmann, A. (1999). Citizens in Search of a State: The Limits of Political Participation in the Late Ottoman Empire, 1808-1914. Hanagan, M. and Tilly, C. (Eds.), *Extending Citizenship, Reconfiguring States* içinde. Lanham, MD.: Rowman and Littlefield Publishers.
- Salzmann, A. (2000). Privatizing the Empire: Pashas and Gentry During the Ottoman 18th Century. Kemal Çiçek (Ed.), *The Great Ottoman-Turkish Civilization: Volume II* içinde (s.132-139). Ankara: Semih Ofset.
- Scott, D. and Hirschkind, C. (Eds). (2006). *Powers of the Secular Modern: Talal Asad and His Interlocutors*. Stanford University Press.
- Sunar, İ. (1987). State and Economy. Huri İslamoğlu-İnan (Ed.), *The Ottoman Empire and the World Economy* içinde (s. 63-88). Cambridge: Cambridge University Press.
- Skocpol, T, Evans P. and Rueschemeyer D. (Eds). (1985). *Bringing the State Back In*. Cambridge University Press.
- Us, H.T. (1940, 1954). *Meclis-i Mebusan 1293-1877, Zabıt Ceredesi*. 2 vols, İstanbul.
- Vertigans, S. (2003). *Islamic Roots and Resurgence in Turkey: Understanding and Explaining the Muslim Resurgence*. Westport, Connecticut. Praeger Publishers.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World System*. New York: Academic Press.
- Wallerstein, I. (1989). The French Revolution as a World-Historical Event, *Social Research*, Vol. 56, No. 1, 33-52.
- Wallerstein, I. (1996). *Open the Social Sciences: Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences*, Stanford University Press.
- Wallerstein, I. (2000). The Racist Albatross. *Eurozine*.
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, BGST Yayınları.
- Wallerstein, I., Decdeli H. and Kasaba, R. (1987). The Incorporation of the Ottoman Empire into the World-Economy. İslamoğlu-İnan, H. (Ed.), *The Ottoman Empire and the World Economy* içinde (88-101). Cambridge: Cambridge University Press.
- Waters, T. and Waters, D. (2015). *Weber's Rationalism and Modern Society*. Palgrave.
- Williams, R. (1958). *Culture and Society, 1780-1950*. London: Chatto & Windus.

Türkiye'nin Savunma Sanayii Politikasının Analizi: Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları Dokümanı Örneği*

Received/Geliş: 28/08/2016
Accepted/Kabul: 11/10/2016

Cenk ÖZGEN**

Öz

Kamu politikası analizi alanında yapılan çalışmalarda birçok model kullanılmaktadır. Bu alanda en yaygın kullanılan modellerden biri, süreç modelidir. Süreç modelinde, bir kamu politikası beş aşamada analiz edilmektedir. Bu aşamalar sırasıyla; gündeme geliş, formüle ediliş, kanunlaştırma, uygulama ve değerlendirmedir. Bu çalışma, Türkiye'nin savunma sanayii politikasının süreç modeli çerçevesinde analiz edilmesini amaçlamaktadır. Kuşkusuz Türkiye'nin savunma sanayii politikası geniş kapsamlı bir konu başlığıdır. Konuyu sınırlandırmak amacıyla çalışmada, örnek olarak 1998 yılında yürürlüğe giren Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları Dokümanı ele alınmıştır. Dokümanın en dikkat çekici özelliği, yeni dönemde Türk savunma sanayiinin geliştirilmesi ihtiyacının öne çıkarılmasıdır. Nitekim Dokümanda, bu ihtiyacın karşılanmasında teknolojinin anahtar faktör olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikası Analizi, Süreç Modeli, Savunma Sanayii, Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları, Milli Savunma Bakanlığı.

*Önerdikleri kaynaklar ve paylaştıkları düşünceleriyle çalışmanın hazırlanmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Ayşe Özcan ve Yrd. Doç. Dr. Yasemin Mamur Işıklı'ya teşekkür ederim.

** Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: cenk_ozgen79@hotmail.com.

The Analysis of Turkey's Defence Industry Policy: Example of Turkish Defence Industry Policy and Strategy Principles Document

Abstract

Several models have used in the field of public policy analysis. One of the most commonly used model in this field is the process model. A public policy has analysed in five steps in the process model. The stages of the model are agenda setting, formulization, legitimation, implementation and evaluation. This study aims to analyse Turkey's defence industry policy according to the process model. Turkey's defence industry policy is certainly a broad topic. In order to narrow down the topic, example of Turkish Defence Industry Policy and Strategy Principles Document which enacted in 1998 has been examined in the study. The most striking feature of the document is emphasis on the necessity of the development of the Turkish defence industry in the new area. According to the document, technology has formed the key factor for development of the defence industry.

Keywords: Public Policy Analysis, Process Model, Defence Industry, Turkish Defence Industry Policy and Strategy Principles, Ministry of National Defence.

Giriş

Türkiye'nin savunma sanayii politikasının dört döneme ayrılarak analiz edilmesi mümkündür: 1923-1952, 1952-1974, 1974-1998 ve 1998'den günümüze. Bu ayrıma göre birinci dönem, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki uygulamaları kapsamaktadır. Devletçilik ilkesinin etkilerinin hissedildiği bu dönemin özelliği, özgün çözümler ortaya koyabilecek milli bir savunma sanayii altyapısının tesisine yönelik çalışmalar yürütülmesi ve yatırımların ağırlıklı olarak devlet tarafından gerçekleştirilmesidir.

İkinci dönem, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization/NATO*)'ne üye olmasıyla başlamaktadır. Bu dönemde devletin öncülüğünde milli savunma sanayiinin geliştirilmesi yönünde yürütülen çalışmaların durma noktasına geldiği, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin ihtiyaçlarının büyük ölçüde müttefik devletler tarafından sağlanan dış yardımlar ve kredili satışlar yoluyla karşılandığı görülmektedir.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nı izleyen süreçte müttefik devletler tarafından uygulanan silah ambargosu sonrasında başlayan üçüncü dönem, dışa bağımlılığın sorgulandığı, bir anlamda “uyanış” dönemidir. Bu dönemde kamu ve özel sektör eliyle bazı temel sahalarda yatırımlar gerçekleştirildiği, ayrıca kaynakların yerinde ve verimli kullanımı için tedarik mekanizmasını iyileştirmeye yönelik yapısal düzenlemelerin de hayata geçirildiği dikkat çekmektedir.

Son olarak dördüncü dönem, Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları (TSSPSE) Dokümanı'nın yürürlüğe girmesiyle başlayıp günümüze kadar devam eden uygulamaları kapsamaktadır. Bu dönemde yurtiçi geliştirme modelinin ön plana çıktığı ve savunma alanında dışa bağımlılığın azaldığı görülmektedir. Rakamların çarpıcı olması nedeniyle burada dışa bağımlılığın azalması üzerinde özellikle durmak gerekir. Öyle ki 2000'li yılların başında TSK'nın ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanma oranı %20'ler seviyesindeyken, 2014 sonu itibarıyla oran yaklaşık %60'a ulaşmıştır. 2016 yılı için konulan hedef ise %70'tir (Sünnetçi, 2015: 137).

Bu çalışmada, dördüncü dönemin -1998'den günümüze Türkiye'nin savunma sanayii politikasının- şekillenmesinde önemli rol oynayan TSSPSE Dokümanı'nın analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Literatürde TSSPSE'yi kamu

politikası analizi (KPA) bağlamında ele alan bir çalışma olmadığı görülmektedir. Bu tespit çalışmanın yapılmasında belirleyici unsur olmuştur.

Günümüzde KPA çalışmalarında farklı modeller kullanılmaktadır. En yaygın kullanılan modellerden biri, çalışmada da esas alınmış olan süreç modelidir. Bu modelin seçilmesinin nedeni savunma sanayii gibi karmaşık ve çok boyutlu bir alanın, süreç modeli üzerinden sade ve anlaşılır bir analizinin yapılabileceği varsayımdır.

Çalışmada, literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Cevabı aranan araştırma soruları ise şu şekilde belirlenmiştir: (1) TSSPSE'nin gündeme gelmesine sebep olan problem nedir? (2) TSSPSE, ne zaman ve nasıl şekillendirilmiş, bu süreçte hangi aktörler rol almıştır? (3) TSSPSE'de belirlenen politika ve stratejinin uygulamaya geçirilmesi nasıl gerçekleşmiştir? (4) TSSPSE'de belirlenen hedeflere hangi düzeyde ulaşılmıştır?

Problemi, amacı, yöntemi ve araştırma soruları belirtilen çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Buna göre “Süreç Modeli” başlıklı birinci bölümde, kamu politikasının tanımı, KPA çalışmaları ve ana hatlarıyla süreç modeli üzerinde durulmaktadır. “TSSPSE Dokümanı” başlıklı ikinci bölümde ise TSSPSE'nin beş aşamalı süreç modeli kullanılarak analizi yapılmaktadır.

Süreç Modeli

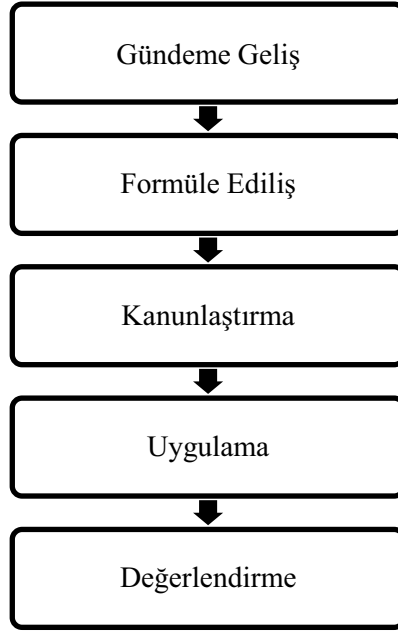
Literatürde kamu politikasının ne şekilde tanımlanması gerektiğine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Dye (1984: 1) kamu politikası için “devletlerin yapmayı veya yapmamayı seçtiği uygulamalar” tanımını kullanmaktadır. Anderson (2010: 19) kamu politikasının “siyasal sistemin çevreden yükselen taleplere verdiği tepki” olarak tanımlanabileceği görüşündedir. Eyestone'a (1971: 18) göreyse kamu politikası “bir devlet biriminin çevresiyle olan ilişkisi”dir.

Kamu yönetimi disiplini altında yürütülen KPA çalışmaları, yukarıda farklı yazarlar tarafından tanımı yapılan kamu politikası olgusunun bütüncül bir yaklaşımla araştırılmasını sağlama iddiasındadır. Bilimsel bir çalışma alanı olarak KPA, 1940'lı ve 1950'li yıllarda ABD'de “kim yönetiyor” sorusu çerçevesinde yürütülen siyaset sosyolojisi tartışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Gelişen noktada KPA'nın, kurucu kavram ve terimleri yerleşmiş bir inceleme yöntemi olduğu söylenebilir (Keskin, t.y.: 2).

Giriş bölümünde de ifade edildiği üzere KPA çalışmalarında birçok model kullanılmaktadır. Klasik yaklaşım bütün bir politika sürecinin belli bölümlere ayrılması suretiyle aşamalı olarak analiz edilmesine dayanmaktadır. Kamu politikası literatüründe “süreç model” veya “aşamalı model” olarak adlandırılan klasik yaklaşımın fikir babası Harold Lasswell'dir. Lasswell, bir politika sürecini yedi rasyonel aşamaya ayırarak analiz etmiştir. Bunlar sırasıyla; haber alma, tanıtmaya, formüle etme, talep etme, uygulama, sonlandırma ve değerlendirme aşamalarıdır (Kaptı, 2013: 25-26).

Süreç modeli, bir kamu politikasının belirlenmesine yol açan problemin ilk ortaya çıkışından, uygulanan politikanın sonuçlarının değerlendirilmesine kadar uzanan tüm süreci kapsamaktadır. Karmaşıklığından uzak, kolay ve anlaşılır bir çerçeve oluşturma iddiasındaki model, “kavramsal bir harita ortaya koymak suretiyle” bütün bir politika sürecini açıklamayı hedeflemektedir (Peters ve Pierre, 2006: 16; akt. Akgül ve Kaptı, 2010: 80). Kuşkusuz uygulamada aşamalar arasında modelde varsayıldığı ölçüde belirgin sınırlar bulunmamaktadır. Ancak model kamu politikasının gerçekçi bir analizinin yapılmasını sağlamaktadır (Çevik ve Demirci, 2015: 116).

Süreç modeli, ileriki yıllarda değişik yazarların katkılarıyla geliştirilmiş ve bugün; gündeme geliş (*agenda setting*), formüle edilmiş (*formulization*), kanunlaştırma (*legitimation*), uygulama (*implementation*) ve değerlendirme (*evaluation*) olmak üzere beş aşamada sabitlenmiştir (Şekil 1). Bu modelde, her hangi bir problemin çözüm için gündeme gelmesi ve somut biçimde tanımlanması “gündeme geliş” aşaması olarak kabul edilmektedir. Problemin çözüm yollarının irdelenmesi ve alternatif çözümlerin üretilmesi “formüle edilmiş” aşaması olarak tanımlanmaktadır. Problemin çözümü için ortaya atılan alternatiflerden uygun bir tanesinin ilgili kurum tarafından onaylanması “kanunlaştırma” aşamasına karşılık gelmektedir. Problemin çözümü için belirlenen politikanın ilgili birimlerde pratiğe geçirilmesi “uygulama” aşamasını oluşturmaktadır. Son olarak ise uygulanan politikada hedeflenen noktaya ulaşma durumunun tespiti ve gündeme gelen problemin ne ölçüde çözüldüğü hususları “değerlendirme” aşaması olarak nitelendirilmektedir (Kaptı, 2013: 26-27).

Şekil 1. Beş Aşamalı Süreç Modeli

Kaynak: Kaptı, 2013: 26.

TSSPSE Dokümanı

Gündeme Geliş: Problemin Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması

1952 yılında NATO'ya üye olan Türkiye, TSK'nın ihtiyaçlarını dış yardımlar, kredili satışlar ve milli bütçeden ayrılan kaynaklar kullanılmak suretiyle yurt dışından tedarik etme yoluna gitmiştir. Bu nedenle Türk savunma sanayii sınırlı bazı kalemler dışında kayda değer bir gelişme gösterememiştir. Öte yandan 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasında müttefik ülkeler tarafından uygulanan silah ambargosunun getirdiği sorunlar, mevcut uygulamanın yanlışlığını gözler önüne sermiş ve bu noktadan itibaren savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık vermeye başlanmıştır. Bu doğrultuda 1976 yılında Bakanlar Kurulu, savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik bir strateji Dokümanı onaylamıştır (Kuloğlu, 1997: 21). Doküman gizlilik derecesi taşıdığı için içeriği bilinmemektedir. Ancak Dokümanın yürürlüğe girmesi sonrasında

tutarlı bir çizgi izlenmemesi, uygulamada eksiklikler olduğunu göstermektedir (Ziylan, 2001: 34).

1974 sonrasında kara, deniz ve hava kuvvetleri güçlendirme vakıflarının girişimleriyle bazı temel sahalarda yatırımlar gerçekleştirilmiş, Aselsan, Havelsan, Aspilsan gibi savunma sanayii şirketleri kurulmuştur. Ancak mevcut kaynaklar ve uygulanan tedarik yöntemleriyle TSK'nın biriken ve giderek büyüyen ihtiyaçlarının karşılanmasının mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. Bu tespitle, 13 Kasım 1985 gün ve 3238 Sayılı Kanun ile Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) kurulmuştur. Başkanlık, 1989 yılında 390 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) olarak yeniden yapılandırılmıştır (Savunma Sanayii Müsteşarlığı, t.y.).

SSM'nin kuruluş amacı Türk savunma sanayiinin geliştirilerek TSK'nın istikrarlı bir kaynağa kavuşturulmasıdır (Arıs, 1990: 14). Müsteşarlığın bu amaç doğrultusunda önemli işlevler gördüğüne şüphe yoktur. Özellikle 1990 sonrasında Türk savunma sanayii belirgin bir ivme kazanmıştır. Bunun sonucu olarak da TSK'nın ihtiyaçlarının hatırı sayılır bir bölümü yurt içinden karşılanır hale gelmiştir. Buna rağmen yürütülen çalışmaların yeni gelişmeleri ve değişen koşulları gözetemeyen temel bir dokümana dayandırılmamasının eksikliği hissedilmeye başlanmıştır. Bu durumda savunma sanayiinin daha da geliştirilmesi için yeni bir politika ve stratejinin belirlenmesi zorunlu hale gelmiştir (Kuloğlu, 1997: 21).

Formüle Ediliş: Bir Çözüm Olarak TSSPSE

Literatürde savunma sanayii politikası ve stratejisinin şekillendirilmesine ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamasıyla beraber, eldeki veriler ışığında ana hatlarıyla sürecin işleyişine yönelik bir değerlendirme yapılabilmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu alandaki ihtiyacının somut şekilde dile getirildiği ilk platform 3 Nisan 1996 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın ev sahipliğinde düzenlenen Savunma Sanayii ve Yatırım Alanları konulu brifing olmuştur (Savunma Sanayiinde, 1996: 54). Sanayici ve akademisyenlerin iştirakiyle düzenlenen toplantıda, yurt içindeki sanayi kuruluşları arasında işbirliği olanaklarının geliştirilmesi; TSK'nın ihtiyaçlarının olabildiğince yurt içinden tedarik edilmesi; savunma sanayii kuruluşlarının uluslararası pazarlarda etkin olması ve çok uluslu ortaklıklar kurmasının mümkün kılınması için yapılması gereken hususlar

görülmüştür (Haksever, 1996: 52). Brifing sonrasındaki tartışmalarda ise savunma sanayiindeki gelişmeleri dikkate alan yeni bir stratejinin ve bu stratejinin hizmet edeceği resmi bir politikanın olmamasının yarattığı eksikler öne çıkmış ve Türkiye'nin savunma sanayii stratejisinin belirlenmesi teklifi yapılmıştır (Kuloğlu, 1997: 21).

Bu teklif doğrultusunda Milli Savunma Bakanlığı (MSB)'nin uhdesinde Savunma Sanayii Koordinasyon Toplantısı adıyla toplantılar düzenlenmiştir. Savunma sanayii alanında faaliyet gösteren kamu ve özel sektör kuruluşlarının üst düzey temsilcilerinin katıldığı ve tarafların birbirilerinden beklentilerinin ve sorunların çözümüne yönelik önerilerinin tartışılmasının amaçlandığı toplantılardan ilki 8-9 Mayıs 1996 tarihlerinde, ikincisi ise 14-15 Mayıs 1997 tarihlerinde icra edilmiştir. İlk toplantı sonrasında savunma sanayii politikası ve stratejisinin tespiti de dâhil olmak üzere savunma sanayiinin geliştirilmesine ve TSK'nın ihtiyaçlarının milli çözümlerle karşılanmasına odaklanan bir çalışma başlatıldığı anlaşılmaktadır (Savunma Sanayiinde, 1996: 54; Kuloğlu, 1997: 21).

Bu kapsamda MSB, öncelikle bir taslak Doküman hazırlamıştır. Taslak Dokümana yönelik olarak ilgili bakanlıkların, kamu kuruluşlarının ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) kanalıyla sanayicilerin görüşleri alınmış, yürütülen koordineli çalışmalar neticesinde TSSPSE olarak adlandırılan Dokümana nihai şekli verilmiştir (Ziylan, 1999: 64). Bu noktada Dokümanın ilk taslağı ile nihai hali arasında önemli farklar olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin ilk taslakta “milli” savunma sanayiinin geliştirilmesinden bahsedilirken, yürürlükteki Dokümanda “yerli” savunma sanayii ifadesi kullanılmıştır. Aynı şekilde taslak Dokümandaki “...yabancı teknolojiden yararlanma durumunda bu teknolojiyi millileştirmek asıl gaye olacaktır. Bunun için satın alınan teknolojilerin, milli şirket tarafından özüksendikten sonra üretilmesi MSB'ce desteklenecektir” ifadesi çıkarılmış, bunun yerine “...yabancı teknolojiden yararlanma durumunda bu teknolojinin yerli savunma sanayii tarafından özüksendikten sonra bir üst düzeyde üretilmesi MSB tarafından desteklenir” ifadesi konulmuştur. (Cumhuriyetimizin 75nci, 1999: 26-28). Dokümandaki değişikliklerin hangi aşamada yapıldığına ilişkin net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak sadece değişiklik yapıldığı bilgisi bile Doküman üzerinde belli pazarlıklar olduğunu göstergesidir.

Kanunlaştırma: TSSPSE'nin Onaylanması

TSSPSE, 25 Mayıs 1998 gün ve 98/11173 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı olarak 20 Haziran 1998 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Dokümanda belirlenen savunma sanayii politikası; yerli sektör yanında yabancı sektöre de açık, dinamik, ihracat potansiyeline ve uluslararası rekabet imkânına sahip, yeni teknolojilere adapte olabilen ve teknoloji üretebilen, kendini yenileme kabiliyeti bulunan, dost ve müttefik ülkeler ile dengeli bir savunma sanayii işbirliğini mümkün kılan ve politik gelişmelerden asgari düzeyde etkilenen, mevcut imkânları azami ölçüde kullanan, entegre olmuş ve tekrar yatırımlarından arınmış, sivil amaçlarla da üretim yapabilen, alternatif uğraşı alanlarına sahip ve Türkiye'nin güvenlik politikaları kapsamındaki vecibe ve önceliklerini destekleyen bir savunma sanayii altyapısının teşkil edilmesini öngörmektedir (Türk Savunma, 1998: 15).

Savunma sanayii stratejisinin temelini; TSK'nın ihtiyaçlarının güvenli ve istikrarlı biçimde karşılanması, bu amaçla ileri teknolojiye sahip harp silah ve vasıtalarının yurt içinde üretilmesi, bunun için üretim tesisleri kurulması ve kurulmuş bulunanların teşvik ve desteklenmesi oluşturmaktadır. Stratejinin belirlenmesinde; Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisi (TÜMAS) ile planlama ve programlama direktifinin esas alındığı, tatbikatında ise koordinatör makamı MSB olmak üzere ilgili devlet ve özel sektör kuruluşlarıyla işbirliğine gidileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda özellikle dış politikaya ve taraf olunan uluslararası antlaşmalara vurgu yapılmakta, stratejinin yürütülmesi hususunda Dışişleri Bakanlığı ile koordineli hareket edileceği belirtilmektedir (Türk Savunma, 1998: 15-16). Dokümanın en dikkat çekici yönü; hedef belirlemesi, teknoloji odaklı olması ve ihtiyaç duyulan sistem ve teknolojileri “milli olması zorunlu”, “kritik” ve “diğer” şeklinde sınıflandırmasıdır. Dokümanın ortaya koyduğu savunma sanayii modelinin merkezinde teknoloji edinme ve geliştirme hedefi vardır. Bu hedef doğrultusunda öncelikle sistem ve teknolojilerin sınıflandırılması, akabinde de uygun tedarik kaynağının belirlenmesi öngörülmüştür (Ziylan, 2001: 34).

Uygulama: TSSPSE'nin İlgili Birimlerce Uygulanması

TSSPSE'nin uygulanmasına yönelik düzenlemeler; 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu, 4735

Sayıli Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu, 3833 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Stratejik Hedef Planının Gerçekleştirilmesi Maksadıyla Gelecek Yıllara Sari Taahhütlere Girişme Yetkisi Verilmesi Hakkında Kanun ve 4734 Sayılı Kanun'un 3/b istisna maddesine ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı'dır (Müslüm, Topçu ve Mala, 2011: 105). TSSPSE'nin yürütülmesinden Bakanlar Kurulu sorumludur. Uygulanmasında ise koordinatör makam MSB olup, gerekli yapılanma ve teşkilatlanma için ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlar arasında işbirliğine gidilmesi öngörülmüştür (Türk Savunma, 1998: 16-18).

SSM tarafından yürütölen tedarik projelerinde başlangıçta hazır alım modeli ağırlık taşıırken, 1990'lı yıllarda ortak üretim modelinin, 2000'li yılların başından itibaren ise yurt içi geliştirme modelinin öne çıktığı görölmektedir (Teknoloji Yönetim, t.y.: 7). TSK'nın modernizasyon ihtiyaçlarının karşılanmasında yurt içi geliştirme modelinin öne çıkması TSSPSE'de belirlenen politika ve strateji ile uyumludur. Öte yandan bu durumu salt Dokümanın uygulanmasına bağlamak da doğru değildir. Zira MSB, Aralık 1999'da MSY 313-3 TSSPSE Uygulama Yönergesi'ni yayımlanmıştır (Bütün, 2000: 72). Buna rağmen uygulamada sorunlarla karşılaşmıştır.

TSSPSE'nin bütünlük içerisinde ve etkin bir şekilde uygulan(a)mamasının ilk nedeni; milli olması zorunlu ve kritik sistem ve teknolojiler listesinin hazırlanmasında yaşanan gecikmedir (Ziylan, 2001: 34). Diğer nedenler ise mevzuata ilişkin gerekli düzenleme ve değişikliklerin yapılmaması, alınan kararların takibini yapacak bağımsız bir üst kurulun/otoritenin oluşturulmaması ve savunma sanayiinin gelişmesini sağlayacak yurt içi Ar-Ge'ye dayalı evrimsel tedarik yöntemini benimsemek yerine -acil ihtiyaç gerekçesiyle- hazır alımlara devam edilmesidir (Savunma Sanayii, 2006).

Değerlendirme: TSSPSE Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

Yürürlüğe girdiği tarihten bugüne kadar TSSPSE'nin resmi makamlarca bir değerlendirmesi yapılmamıştır. Dolayısıyla çalışmada, Dokümanda belirlenen hedeflere ne ölçüde ulaşıldığına ilişkin resmi bir belge ya da rapora ulaşmak mümkün olmamıştır. Diğer yandan sivil toplum örgütleri, akademisyenler ve konunun uzmanları tarafından yapılan değerlendirmelerde, Dokümanın savunma sanayiinin geliştirilmesi yönünde

tarihi bir adım teşkil ettiğinin altının çizildiği fakat ilave olarak içeriğinde ciddi eksiklikler olduğuna ilişkin görüşlere de yer verildiği dikkat çekmektedir. Bu kapsamda verilebilecek örneklerden biri, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından düzenlenen Vizyon 2023 Projesi Savunma, Havacılık ve Uzay Sanayii Paneli sonunda yayımlanan rapordur. Raporda TSSPSE'nin getirdiği ilkeler ile savunma sanayiinin gelişiminde büyük yarar sağlayacağı vurgulanmakta, eleştiriler ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- (1) Savunma sanayii şirketlerinden bahsedilirken “milli” kelimesi yerine “Türk”, “yerli” ve “yurt içi” kelimeleri kullanılmaktadır. Bu durum milli güvenlik açısından risklidir. Zira Türk Ticaret ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunlarına göre Türkiye'de kurulan her şirket Türk şirketi sayıldığından uygulamada şirketleri; “milli”, “yabancı” ve “yabancı ortaklı” diye ayırmak mümkün değildir. Ayrıca teknoloji bir mülkiyet meselesidir. Teknoloji milli şirketin mülkiyetindeyse milli, yabancı veya yabancı ortaklı şirketin mülkiyetindeyse gayri millidir.
- (2) Savunma sanayii için “yerli sektör yanında yabancı sektöre de açık” ibaresi yer almaktadır. Bu ibareyle dışa bağımlılık en baştan kabul edilmektedir.
- (3) Kritik sistem ve teknolojilerin yurtiçinde geliştirilmesi, bunun mümkün olmadığı durumda ise ortak üretime gidilmesi öngörülmektedir. Bu yanlış bir yöntemdir. Zira yabancı şirket yatırım yaptığı ülkeyi üretim merkezi olarak görmekte ve yerli ortağın Ar-Ge yapmasını engellemektedir.
- (4) Savunma ihalelerinde yerli şirketler lehine %15'e kadar fiyat farkı avantajı verilebilir denilmektedir. Bu oran azdır. Ayrıca İhale Kanununa dayandırılan düzenlemenin hukukiliği de tartışmalıdır. Zira Kanunda fiyat farkı avantajının yerli değil milli şirketlere verilebileceği belirtilmiştir.
- (5) Milli olması zorunlu sistem ve teknolojiler ile kritik sistem ve teknolojilerin listesinin ayrıca yayımlanması öngörülmektedir. Günümüz harekât ortamında elektronik teknolojisinin milli olması bir tercih değil, zorunluluktur. Dolayısıyla elektronik teknolojisinin bu kapsamda ele alınmaması ciddi bir eksiklik (Vizyon 2023, 2003: 2-6).

Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihten bugüne kadar TSSPSE'de herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Ancak buradan eleştirilerin görmezden gelindiği sonucu çıkarılmamalıdır. İleriki yıllarda SSM tarafından hazırlanan Dokümanlarda yukarıda sıralanan eleştiriler belli ölçüde dikkate alınmıştır. Bu kapsamda verilebilecek örnekler; 2007-2011 Stratejik Planı, 2009-2016 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı, Teknoloji Yönetim Stratejisi 2011-2016 ve 2012-2016 Stratejik Planı'dır.

Sonuç

Uygulamada sorunlar ortaya çıkmasına karşın ortaya koyduğu vizyon ile TSSPSE, Türk savunma sanayiinde yeni bir dönem başlatmıştır. Bu dönemin temel özelliği TSK'nın ihtiyaçlarının karşılanmasında yurt içi geliştirme modelinin öne çıkması ve dışa bağımlılığın azalmasıdır.

Türkiye'de özellikle 2000'lerin ikinci yarısından sonraki savunma sanayii uygulamalarında; özgün yurt içi çözümlere öncelik tanındığı, Ar-Ge faaliyetlerine kaynak ayrıldığı, ihracatın desteklendiği, Sanayi Katılımı/Offset (SK/O) sözleşmelerine önem verildiği ve Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) ile yan sanayi firmalarının sektöre katılımının teşvik edildiği görülmektedir. Bunun sonucu olarak 2000'li yılların başında TSK'nın ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanma oranı %20'ler seviyesindeyken, 2014 sonu itibarıyla oran yaklaşık %60'a ulaşmıştır. Burada 2016 yılı sonu hedefinin %70 olduğunu belirtmek gerekir.

Öte yandan savunma sanayiinin verimsizlik, derinleşememe ve finansal kaynak yetersizliği gibi sorunları bulunmaktadır. Acil ihtiyaç gerekçesiyle yurtdışından gerçekleştirilen hazır alımlar da sektöre zarar vermektedir. Bu noktada kısıtlı öz kaynaklarla elde edilen kazanımların korunmasına yönelik adımlar atılması ve sektörün rekabetçi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması önem taşımaktadır. TSSPSE'nin yayımlanması üzerinden 18 yıl geçmiştir. SSM tarafından muhtelif dokümanlar yayımlanmasına karşın belirtilen eksiklikleri dikkate alacak yeni bir temel politika ve strateji dokümanının hazırlanmasının ve bunun da düzenli olarak güncellenmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akgül, A. ve Kaptı, A. (2010). Türkiye'nin Uyuşturucu ile Mücadele Politikası: Politika Süreç Analizi. S. Özeren, M. A. Sözer ve O. Ö. Demir (Ed.), *Yerelden Küresele Sınırşan Suçlar* (ss. 75-99). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Anderson, J. E. (2010). *Public Policymaking: An Introduction* (7. bs.). Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- Arıs, H. (1990). Savunma Sanayii Müsteşarlığı. *Savunma ve Havacılık*, 4 (5), 14-22.
- Bütün, M. O. (2000). Türkiye'de Savunma Sanayii Yatırımcılarının Sorunları. *Savunma ve Havacılık*, 14 (1), 72-73.
- Cumhuriyetimizin 75nci Yılında Türk Savunma Sanayii. (1999). *Savunma ve Havacılık*, 13 (1), 22-29.
- Çevik, H. H. ve Demirci, S. (2015). *Kamu Politikası: Kavramlar, Aktörler, Süreç, Modeller, Analiz, Karar Verme* (3. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dye, T. R. (1984). *Understanding Public Policy*. New Jersey: Prentice Hall.
- Eyestone, R. (1971). *The Threads of Public Policy: A Study in Policy Leadership*. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company.
- Haksever, S. (1996). Savunma Sanayii Hakkında Düşünceler. *Savunma ve Havacılık*, 10 (3), 52.
- Kaptı, A. (2013). Giriş: Kamu Politika Süreci (2. bs.). A. Kaptı (Ed.), *Kamu Politikası Süreci: Teorik Perspektifler, Modeller ve Analiz Yöntemleri* (ss. 25-46). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Keskin, N. E. (t.y.). Kamu Politikası. 1-5. Erişim tarihi: 27 Ağustos 2016, https://personel.omu.edu.tr/docs/ders_dokumanlari/768_6900_1455.pdf.
- Kuloğlu, A. (1997). Türkiye'nin Savunma Sanayii Politikası ve Hedefleri. *Savunma ve Havacılık*, 11 (1), 20-27.
- Müslüm, S. Topcu, M. K. ve Mala, M. (2010). Savunma Tedarikinde Güncel Yaklaşımlar: Evrimsel Tedarik Stratejisi ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9 (2), 91-115. Erişim tarihi: 24 Mayıs 2016, http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/savben_dergi/92/Makale5.pdf.
- Savunma Sanayii Müsteşarlığı. (t.y.) Tarihçe. Erişim tarihi: 15 Mayıs 2016, <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiiimiz/Sayfalar/tarihce2.aspx>.
- Savunma Sanayii Sektör Kurulu Raporu. (2006). Ankara: TOBB. Erişim tarihi: 31 Mayıs 2016, www.tobb.org.tr/sura/savunma.doc.
- Savunma Sanayiinde Yeni Gelişmeler ve Yaklaşımlar. (1996). *Savunma ve Havacılık*, 10 (2), 53-58.
- Sünnetçi, İ. (2015). Ulusal Savunma ve Havacılık Sanayiinden Özgün Çözümler. *Savunma ve Havacılık*, 29 (1), 137-154.
- Teknoloji Yönetim Stratejisi 2011-2016. (t.y.). Ankara: Savunma Sanayii Müsteşarlığı. Erişim tarihi: 26 Mayıs 2016, http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/kurumsal/Documents/201116_TYY.pdf.
- Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları. (1998). *T.C. Resmi Gazete*, 23378, 20 Haziran 1998.
- Vizyon 2023 Projesi Savunma, Havacılık ve Uzay Sanayii Paneli. (2003). *Ek-12 Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi*. Ankara: TÜBİTAK.
- Ziylan, A. (1999). Güçlü Bir Savunma İçin Doğru Adımlar. *Ulusal Strateji*, 8, 64-67.
- Ziylan, A. (2001). Milli Teknolojide Ortaklık Olmaz. *Ulusal Strateji*, 19, 32-34.

Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Normalleşmesinde Kamu Diplomasisinin Önemi

Received/Geliş: 10/10/2016
Accepted/Kabul: 12/10/2016

Kadir SANCAK*

Öz

Türkiye - Ermenistan ilişkilerinde, soykırım iddiaları, geçmişteki ASALA terörü, Dağlık Karabağ'ın işgali, diasporanın faaliyetleri ve bunun gibi sorunlar bulunmakta ve bunların kısa bir zamanda çözülmesi de pek mümkün görünmemektedir. Nitekim ilişkilerin normalleştirilmesi adına 2009 yılında imzalanan protokollerle bu yönde ciddi bir adım atılmış ancak iki ülke kamuoylarının ve Azerbaycan'ın tepkisi bu protokollerin parlamentolarda kabul edilerek hayata geçirilmesine imkan tanımamıştır. Yaşanan bu durum hükümetler nezdindeki siyasi çözüm arayışlarının başarılı olabilmesi için öncelikle kamuoylarının-Azerbaycanlılar dahil- ikna edilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Türk ve Ermeni toplumları arasında karşılıklı olarak olumsuz anlamda ciddi önyargılar bulunmaktadır ve ilişkilerin normalleşmesi adına atılacak adımlara bunlar engel olmaktadır. Bu nedenle de ilişkilerin normalleştirilmesi bağlamında öncelikle bu önyargıların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. 2005 ve 2012 yıllarında Türk ve Ermeni toplumları nezdinde farklı kuruluşlar tarafından yapılan iki anket çalışması bu konuda önemli fikirler sunmaktadır. Söz konusu anketlerdeki verilere bakıldığında, toplumlar arasında iletişim ve etkileşimler arttıkça önyargıların ve nefretin azaldığı görülmektedir. Bu durumda ilişkilerin normalleştirilmesi bağlamında atılması gereken ilk adımlar karşılıklı olarak iletişimin ve etkileşimin artırılması olmalıdır. Bunun yolu da kamu diplomasisinden geçmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de yaşayan Ermenileri de dahil ederek, televizyon yayıncılığı başta olmak üzere medyanın etkin kullanımı, turizm politikaları ve bunlar gibi diğer kamu diplomasisi araçları ile başarılı sonuçlar alınması muhtemel görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ermenistan, Kamu Diplomasisi, Azerbaycan, TV Yayınları

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, SBKY Bölümü, kadirsancak@gmail.com,

The Importance Of Public Diplomacy In The Normalization Of The Relations Between Turkey And Armenia

Abstract

There are various problems in the relations between Turkey and Armenia such as genocide allegations, terrorist activities of the ASALA terror organization in the past years, occupation of Nagorno- Karabakh, and activities of the Diaspora and various other problems of a similar nature and there is very little reason to think that these problems will be solved in the near future. As a matter of fact, serious steps were taken through the protocols signed in 2009 for the sake of normalization of the relations; however, the reaction of the public opinion in both countries and of the Azerbaijani side did not allow these protocols to be implemented after being adopted by both countries' parliaments. The situation encountered revealed the necessity of convincing the public opinion of the countries involved, including of the Azerbaijanis' for the success of the efforts of both governments in seeking political solutions.

Serious prejudices in negative sense mutually exist between the Turkish and Armenian societies and these prejudices prevent steps from being taken for the sake of normalization of the relations. For this reason, efforts should be made in the first place to eliminate these prejudices in the context of normalization of the relations. The results of the two surveys conducted by two different organizations among Turkish and Armenian citizens in 2005 and 2012 help to capture important details and ideas on this subject. When looked at the data obtained from these surveys studies it is seen that increase of communication and interaction between the Turkish and Armenian societies helps decrease the deep seated prejudice and hate between these two societies. Under the circumstances, the first steps to be taken in the context of normalization of the relations should be directed at increasing mutual communication and interaction between these two societies. Public diplomacy is a key tool to achieve this goal. In this regard, it seems possible to achieve successful results with this goal by efficient use of media resources primarily television broadcasting by also involving the Armenians living in Turkey and tourism policies and other tools of public diplomacy.

Keywords: Turkey, Armenia, Public Diplomacy, Azerbaijan, TV Broadcasting

Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Rusya Faktörü

Türkiye'nin sorunlar yaşadığı komşu ülkelerden biri Ermenistan'dır ve iki ülke ilişkilerinde, soykırım iddiaları, ASALA terörü, ortak sınır konusunda anlaşmazlık, Dağlık Karabağ'ın işgali, diasporanın faaliyetleri ve bunun gibi sorunlar bulunmaktadır (Türkdoğan, 2006). Bu sorunlu ilişki Türkiye'nin uluslararası alandaki hareket kabiliyetini olumsuz etkilemekte ve Ermeni diasporasının, soykırım iddiaları bağlamında özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinde gerçekleştirdiği faaliyetler Türkiye'nin imajını zedelemektedir. Ancak son dönemde Türkiye ile Rusya arasında yaşanan kriz ile birlikte Ermenistan konusunun daha önemli bir hal aldığı ve meselenin Türkiye için bir güvenlik sorunu haline geldiği görülmektedir.

Ermenistan'ın, Azerbaycan topraklarının 5'te 1'ini işgal etmesiyle birlikte Türkiye bu ülkeyle olan sınırlarını kapatarak ambargo uygulamaya başlamıştır (Özbay). Uygulanan ambargolarla bir anlamda tecrit edilen ve Türkiye ile Azerbaycan tarafından kuşatıldığını düşünen Ermenistan, bu durumdan kurtulmak için Rusya'ya daha fazla yaklaşıma başlamıştır. Ambargoların yol açtığı ekonomik sorunlar ve kuşatılmışlık düşüncesinin ortaya çıkardığı güvensizlik duygusu dış destek arayışlarını güçlendirmiştir. Bu durum Ermenistan'ı ekonomi ve güvenlik bağlamında Rusya'nın yardımına muhtaç kılmıştır. Ülke güvenliğini kendi imkânları ile sağlayamayacağını anlayan Ermenistan, bir dizi savunma anlaşmaları yaparak kendi güvenliğini Rusya'nın güvencesine teslim etmiştir. Rusya, Ermenistan'ın kendini tehdit altında hissedenden bu sıkışmışlık duygusunu fırsata çevirmiş ve Rusya Parlamento Başkanı Grızlov'un ifadesiyle onu "ülkesinin güvenliği için bir ön karakol mevki olarak" (İsmayilov, 2014) görmeye başlamıştır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra birçok ülke topraklarındaki Rus askerinin varlığının sona ermesini talep ederken Ermenistan aksini yapmış ve 1991 yılında Rusya ile bir savunma işbirliği anlaşması yaparak ülkesindeki Rus askeri varlığının yasal temellerini atmıştır (Asker, 2012). Bu tarihten itibaren Rusya, her geçen yıl Ermenistan'daki askeri varlığını artırmış ve son olarak 2011 yılında yürürlüğe giren protokolle buradaki askeri üslerinin kalma süresini 2044 yılına kadar uzatmıştır (İsmayilov, 2014). Ermenistan'da zaten var olan askeri varlığını -düşürülen uçak nedeniyle Türkiye ile yaşanan son krizle birlikte- daha da artırmaya başlayan

Rusya(Rusya'dan Ermenistan'a askeri sevkiyât, 2015)), Ermenistan'ı kendisi için güneye uzanan bir üs konumuna getirmiş ve bu hamle ile hem Türkiye hem de Azerbaycan için önemli bir güvenlik tehdidi oluşturmaya başlamıştır. Türkiye ile doğrudan sınırı bulunmayan Rusya, Ermenistan'daki askeri üsleri ile birlikte bir anlamda bu durumu değiştirmiş ve Türkiye ile Azerbaycan arasına konuşlanmıştır. Aynı şekilde, Ermenistan'da zaten var olan Türklerin düşman olduğu algısını her daim desteklemiş ve bu şekilde buradaki askeri varlığına meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır(İsmayilov, 2014). Ermenistan'ın, Rusya'nın güvenlik şemsiyesi altına girmesinde ve bu bağlamda Rusya'nın politikalarına teslim olmasında ambargolarla yoksullaşmasının ve kendisini –Türkiye ve Azerbaycan kaynaklı- tehdit altında hissetmesinin önemli payı olmuştur. Söz konusu ülkeler tarafından Ermenistan'ı köşeye sıkıştırmayı amaçlayan politikalar bir anlamda onu Rusya'nın kucağına itmiş ve istenilenin aksi bir sonucun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bundan dolayıdır ki Ermenistan'ı Rusya'ya mecbur bırakan politikaların değişmesi ve ikili ilişkilerin normalleşmesi Türkiye – ve Azerbaycan- için oldukça önemli hale gelmiştir.

Rusya'ya ait bir savaş uçağının Türkiye tarafından düşürülmesiyle iki ülke ilişkilerinde baş gösteren kriz, 2016 yılı Haziran ayının sonlarında Türk tarafının söz konusu olaydan ötürü üzüntülerini dile getiren bir mektup(Kremlin: Erdoğan üzüntülerini dile getirdi, 2016) göndermesiyle çözümlene sürecine girmiştir. 9 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya'da devlet başkanı Vladimir Putin'le yaptığı görüşme(Erdoğan Rusya'da Putin ile görüştü, 2016) ilişkilerin normalleşmesini hızlandırmıştır. Uçağın düşürülmesi ile başlayan kriz ve sonrasında yaşanan normalleşme adımları konjonktürel gelişmelerdir ve iki ülke ilişkilerindeki esas resmin dışında değillerdir. Bir birleriyle temas kurmaya başladıkları son beş yüz yıllık tarihe bakıldığında Türkiye ile Rusya'nın sürekli savaştığı görülmektedir. Aralarındaki ilişkinin adını düşmanlık olarak nitelemesek de en azından bir rekabet ilişkisinin varlığı muhakkaktır. Bu durum bir yerde Rusya'nın ve Türkiye'nin jeopolitik konumlarının tabii bir sonucudur. Bundan dolayıdır ki iki ülke ilişkilerinde konjonktürel olarak yaşanan bazı iniş ve çıkışların sözü edilen rekabet durumunun esasında bir değişiklik yapması beklenmemelidir. Kısacası, Rusya ile yaşanacak olası iyi ilişkiler, Rusya'yı Türkiye için bir güvenlik

tehdidi olmaktan çıkarmayacaktır. Bu nedenle de Rusya, Türkiye – Ermenistan ilişkilerinin bir tarafında her zaman bulunacaktır.

Çözüme Yönelik Atılan Adımlar ve Başarısızlığı Doğuran Nedenler

Türkiye- Ermenistan ilişkilerinde birçok sorun yaşanmaktadır ve bunları kısa bir zamanda çözerek normalleşmeyi sağlamak pek gerçekçi görünmemektedir. Bununla birlikte bir yerden başlamak lazımdır ve esasen de bu başlangıç daha önce yapılmıştır. İki ülke ilişkilerinin normalleştirilmesi adına Türkiye tarafından 2007 yılında başlatılan çalışmalar sonuç vermiş ve 2009 yılında iki ülke arasında “Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü” ve “İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü” (<http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/t%C3%BCrkiye-ermenistan-turkce.pdf>) imzalanmıştır (Özdal, 2009). Ancak bu protokoller akim kalmış ve hayata geçirilememiştir. Bu başarısızlığın temel nedenlerinden biri imzalanan protokollere ilişkin olarak kamuoylarının gösterdiği tepkiler olmuştur. Kamuoyunun olumsuz tepkisi sadece protokollere taraf olan Türkiye ve Ermenistan'da olmamış, özellikle Rusya'nın manipülasyonlarının (Ekşi, 2009) da etkisiyle Azerbaycan kamuoyu ve yönetici eliti de ciddi bir reaksiyon göstermiştir. Kapalı kapılar ardında yürütülen görüşmelerin beraberinde kamuoylarını aydınlatacak ve hazırlayacak kamu diplomasisi faaliyetlerinin ihmal edilmiş olması böyle bir neticenin ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Yaşanan bu durum hükümetler nezdindeki siyasi çözüm arayışlarının başarılı olabilmesi için öncelikle kamuoylarının-Azerbaycanlılar dahil- ikna edilmesinin ve rızalarının alınabilmesinin ne derece önemli olduğunu göstermiştir.

Türk ve Ermeni toplumları arasında karşılıklı olarak olumsuz anlamda ciddi ön yargılar bulunmaktadır ve bundan dolayı kamuoyların rızasının alınması kolay bir mesele olarak görülmemektedir. Bu ön yargıların vardığı nokta ve iki toplumun birbirine karşı olan olumsuz duygu ve düşünceleri yapılan kamuoyu araştırmalarında da ortaya çıkmaktadır. 2005 ve 2012 yıllarında Türk ve Ermeni toplumları nezdinde farklı kuruluşlar tarafından yapılan iki anket çalışması¹ bu konuda önemli fikirler

¹ Bu anketlerin ilki Türkiye'den Türkiye Ekonomik Ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) ve Ermenistan'dan Toplum Bilim Ve Pazarlama Araştırmaları Merkezi (Erivan) – HASA tarafından gerçekleştirilmiştir. Hem Ermenistan'daki, hem de Türkiye'deki katılımcılara aynı sorular yöneltilmiştir. Ferhat Kentel, Gevorg Poghosyan, Ermenistan ve Türkiye Vatandaşları Karşılıklı Algılama ve Diyalog Projesi, TESEV

sunmaktadır. Söz konusu çalışmalarda gözlemlenen durumlardan biri iki toplumun komşu coğrafyalarda yaşamalarına rağmen birbirini yeterince tanımayan oluşudur. Söz gelimi Türk katılımcıların % 16,8'i Ermenilerin Musevi olduklarını düşünmektedir. Benzer bir durum Ermeniler için de söz konusudur ve Ermeni katılımcıların % 6,2'si Türkiye'de ülke yönetiminde sultanların söz sahibi olduğunu ifade etmektedir(Kentel ve Poghosyan, 2005).

İki toplumun birbirleri ile ilgili kanaatlerine bakıldığında diğer taraf için olumsuz düşünme oranlarının Ermenistan'da çok daha yüksek olduğu görülmektedir. 0 ile 5 arasında bir puanlamanın yapıldığı “Türkler/Ermeniler hakkındaki görüşleriniz nedir” şeklindeki bir soruya Türklerin 2,73, Ermenilerin ise 1,96 oranında olumlu görüş beyan ettikleri gözlenmektedir(Kentel ve Poghosyan, 2005). Diğer bir çalışmada Ermenilerin başka milletlere olan sempati düzeylerinin değerlendirildiği bir soruda Türkler % 24 ile en alt sırada yer almaktadır(Akyürek, 2012). Türklerin kişilik özellikleriyle ilgili yöneltilen bir soruya Ermeniler % 75 gibi yüksek bir oranla “Türkler zalim/acımasızdır” cevabını vermektedirler(Akyürek, 2012). Nitekim Türklerle Ermenilerin birbirleri ile ilgili olumlu kanaatlere sahip olmadıkları bir sır değildir ve anket çalışmaları da bu durumu ortaya koymaktadır. Ancak bu çalışmalarda önemli bir başka veri daha vardır ki bu makale metninin bir ayağı bu veri üzerine kurulmaktadır.

Türk ve Ermeni Toplamları Arasındaki Önyargılar ve Bunu Besleyen İletişimsizlik Hali

Kamuoyu algısına yönelik söz konusu çalışmalarda, Türklerle bir şekilde iletişim/temas kurmuş olmakla Türklere karşı duyulan sempati arasındaki ilişkiyi ortaya koyan sorulara da yer verilmektedir. Türklerle ilgili çok olumsuz görüşe sahip olma bağlamında Ermeni katılımcılardan bir Türk tanıdığı olanlarla olmayanlar arasında ciddi bir oransal farkın olduğu görülmektedir. Sözü edilen anket çalışmalarının birinde *bir Türk tanıdığı olmayanlar* içerisinde çok olumsuz görüşe sahip olanların oranı % 29,5 iken, *tanıdığı olanlar* içerisinde çok olumsuz görüşe sahip olanların oranı %

Yayımları, İstanbul, 2005. İkinci anket ise uygulaması Ermenistan'da yapılan ve Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi(BİLGESAM) tarafından yayınlanan ankettir. Salih Akyürek, Ermenistan'da Türkiye Ve Türk Algısı, Rapor No :41, BİLGESAM Yayınları, 2012

17'2'ye gerilemektedir(Kentel ve Poghosyan, 2005). Aynı çalışmada *bir şekilde Türkiye'de bulunmuş olan* Ermeniler arasında çok olumsuz görüşe sahip olanların oranı % 10,5 iken, *Türkiye'de bulunmayan* Ermeniler arasında bu oranın % 28,5'e çıktığı gözlenmektedir(Kentel ve Poghosyan, 2005). Bir diğer çalışmada *Türklerle tanışmayan* Ermenilerde Türklere karşı beslenen sempati düzeyi % 20,5 iken, *Türklerle tanışan* Ermenilerde bu oran %35,1'e çıkmaktadır. *Türkiye'yi ziyaret edenlerde* ise bu oran daha da artarak % 36,8'e yükselmektedir(Akyürek, 2012). Söz konusu verilere bakıldığında, toplumlar arasında iletişim ve etkileşimlerle sempati oranları arasında doğrudan bir ilişkinin var olduğu, etkileşim arttıkça ön yargıların ve nefretin azaldığı açık bir şekilde görülmektedir.

İlişkilerin Normalleşmesinde Politik Bir Araç Olarak Kamu Diplomasisi

Daha önce de ifade edildiği gibi iki ülke ilişkilerinin normalleştirilmesinin önündeki en önemli engellerden birinin kamuoylarının tepkisi olduğu bilinmektedir. Meselenin çözümü için bu durumda öncelikle kamuoylarının rızasının alınması ve bunun için de iki toplumun birbirlerine karşı olan ön yargılarının ve olumsuz duygularının giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Yukarıda yer verilen anket verileri dikkate alındığında iki toplum arasında iletişimin/etkileşimin artırılmasının bu konuda önemli bir katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır. İletişim kanallarını kuracak ve etkileşimi sağlayacak olan da kamu diplomasisi uygulamalarıdır.

Kamu diplomasisi, “bir devletin ulusal çıkar ve imajını korumak ve geliştirmek amacıyla, yabancı ülkelerin kamuoylarını, hükümetlerini, doğru içerikli enformasyon, kültür ve akla gelebilecek her türlü meşru yolla etkileme ve böylece ülkeler arasında daha yakın ilişkiler kurmaya katkıda bulunma faaliyetleri”(Yılmaz , 2012) olarak nitelendirilmektedir. “Amaç, karşılıklı anlayış yoluyla ülkelerin imajlarını düzeltmek olduğunda” (Yılmaz , 2012) uygulanan kamu diplomasisi iki tarafın da kazanç sağlayacağı bir kazan kazan ilişkisine dönüşmektedir. Türkiye ile Ermenistan arasında bu anlayışın hakim olduğu bir atmosferde birçok aracın ve yöntemin sahaya sürüldüğü bir kamu diplomasisi politikasının başarılı olması kuvvetle muhtemel görünmektedir ancak şartların çok farklı olduğu mevcut konjonktürde Ermenistan tarafının böyle bir adımı atması beklenmemektedir.

Kamu diplomasisi faaliyetleri iki yönlü uygulandığında daha iyi neticeler vermektedir ancak Ermenistan'dan olumlu bir karşılık görülmesi de Türkiye'nin tek yanlı yapacağı hamleler bulunmaktadır. İki toplum arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi adına eğitimden turizme, medyadan sanatsal faaliyetlere kadar birçok alanda kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmek mümkün görünmektedir. Aslında sözü edilen alanların bazılarında yetersiz olmakla birlikte birtakım faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada ise henüz uygulamaya geçilmemiş kamu diplomasisi araçlarından biri olan televizyon yayıncılığı konusuna yer verilmektedir.

İlişkilerin Normalleşmesine Katkı Sağlayacak Bir Öneri: Ermenice Televizyon Kanalı

Dünya genelinde hem özel kuruluşların hem de kamu kuruluşlarının faaliyet gösterdiği televizyon yayıncılığı önemli bir kamu diplomasisi aracı olarak değerlendirilmektedir. Ancak meseleye ticari nazarla bakan özel kuruluşlar, ülke için ihtiyaç olsa da kendileri için kazançlı olmayan alanlara yatırım yapmamaktadırlar. Bu nedenle de esas iş kamu kuruluşlarına kalmakta ve bu durum Türkiye için konuşulduğunda akla Türkiye Radyo Televizyon Kurumu(TRT) gelmektedir. Farklı dil ve lehçelerde yayın yapmaya 2009 yılında Kürtçe ile başlayan TRT, bu uygulamaya 2010 yılında Arapça yayın yapan bir televizyon kanalı ile devam etmektedir(Tarihçe). Kürtçe ve Arapça yayın yapan kanalların yanına Ermenice yayın yapan bir kanalın daha eklenmesi mevcut politikanın devamı ve iki toplum arasındaki ilişkilerin normalleşmesi adına büyük önem taşımaktadır.

Türklerin ve Ermenilerin birbirlerine karşı olan duygu ve düşüncelerinin oluşmasında medya oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Daha önce sözü edilen anketlerde Türk/Ermeni algısını oluşturan kaynakların neler olduğu sorusuna verilen cevaplarda medya en yüksek oranla ilk sırada yer almaktadır(Kentel ve Poghosyan, 2005). O halde iki toplum arasındaki yakınlaşmayı sağlamak için öncelikle medya ve bunun en önemli araçlarından biri olan televizyon yayıncılığından başlamak rasyonel bir yaklaşım olarak görülmektedir. TRT, radyo yayını olarak 2009 yılından itibaren Ermenice yayın yapmaktadır(TRT Ermenice yayına başladı, 2009) ancak günümüz şartlarında radyonun dinleyici kitlesi oldukça azdır ve nitelik itibarıyla etki sahası oldukça sınırlıdır. Oysa görselliğin ön planda olduğu

günümüzde televizyon yayıncılığı kitleleri etkileyen en önemli araçlardan biri olarak tanımlanmaktadır.

TRT'nin kuracağı Ermenice yayın yapan kanal, siyasi değil, sanatsal ve kültürel öğeleri içeren programlar yapmalıdır. Zaten bir kamu kuruluşuna ait olması hasebiyle ihtiyatla yaklaşılması muhtemel olan bu kanalın siyasi mesajlar içeren yayınlar yapması etkisini sınırlandıracaktır. Bu televizyon yayını hem Türkiye'de yaşayan Ermenilere, hem de Ermenistan'da ve dünyanın birçok yerinde yaşamakta olan Ermenilere yönelik olmalıdır. Ermenice yayın yapan bir televizyon kanalı, Türkiye'nin Ermenilere karşı bir ön yargıya sahip olmadığını göstermesi bakımından hem iç hem de dış kamuoyuna verilecek önemli bir mesaj niteliği taşımaktadır.

2014 yılı verilerine göre dünyada 76 ülkeye ihraç edilen Türk dizilerinin son dönemde Türkiye'nin tanıtımında önemli rol oynadıkları görülmektedir (Türkiye'nin dizi film ihracatı 200 milyon dolara ulaştı). İletişim teknolojilerinde geline aşamada televizyon yayıncılığı için mesafelerin bir öneminin olmadığı, herhangi bir ülkeye ait televizyon yayınlarının dünyanın her tarafından rahatlıkla izlenebildiği bilinmektedir. Bununla birlikte yayınlarının anlaşılabilmesi için öncelikli şart o yayınların hedef kitlenin dilinde yapılmasıdır. Bu durumda Türk dizilerinin kamu diplomasisi politikaları bağlamında istenilen amaca hizmet edebilmesi için Ermenice yayın yapan kanalda ve Ermenice dublajla yayınlanması büyük önem taşımaktadır.

İki toplum arasındaki ortak kültürel değerleri ön plana çıkaracak şekilde yapılacak yayınlar, Ermeni toplumundaki olumsuz Türk algısının giderilmesine katkı sağlayacaktır. Anketler, her iki toplumun birbirlerinden pek hazzetmeseler de müzik, yemek çeşitleri ve halkoyunları gibi kültürel alanlarda ortak birçok değere sahip olduklarını kabul ettiklerini göstermektedir. Televizyon programları, Türkiye'yi görmemiş, Türklerle tanışmamış Ermenilere Türk insanını tanıtarak onların atalardan dedelerden duydukları hikâyelerle oluşturdukları “öcü Türk” algısının ortadan kalkmasına yardımcı olmaları beklenmektedir.

TRT'ye ait bir kanaldan yapılan yayıncılığa, devlet kuruluşu olmasından kaynaklanan nedenle şüpheli yaklaşılması muhtemeldir ancak diğer yandan yayınların devlete ait bir kanaldan yapılması, yayınlar üzerinde

denetim sağlanması ve belirli bir politika dâhilinde faaliyette bulunulmasına imkân sağlayacaktır.

Sonuç

Rusya'nın son dönemde uygulamaya koyduğu sert gücü önceleyen politikalar ve düşürülen uçakla ortaya çıkan krizle birlikte yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin Ermenistan ile olan ilişkilerini normalleştirmesini önceki dönemlere nazaran daha önemli kılmaktadır. Ermenistan'ı cezalandırmayı hedefleyen politikalar bu ülkeyi Rusya'ya daha fazla yaklaştırmakta ve bu durumu kendi lehine fırsata çeviren Rusya'nın, Ermenistan topraklarını bir ileri karakol konumuna getirmesine neden olmaktadır. Bunun yanında doğrudan bir güvenlik tehdidi olarak algılanamasa da Ermeni diasporasının genel anlamda Batı'da –özelde ABD'de- yaptığı Türkiye aleyhtarı faaliyetler de Türkiye için büyük bir problem teşkil etmektedirler. Diasporanın temel argümanı haline gelen soykırım iddiaları söz konusu ülkelerin Türkiye'ye karşı ellerinde önemli bir koza dönüşmektedir. Batılı ülkelerin parlamentolarında alınan siyasi kararlarla Türkiye'ye baskı yapılmaktadır. Söz konusu bu sorunların aşılması Türkiye için büyük önem arz etmektedir.

Ermeni ve Türk toplumları arasında tarihi eskilere dayanan olumsuz ön yargılar bulunmaktadır ve bu durum meselenin çözümünü zorlaştırmaktadır. Ön yargıların muhafazasında iki toplumun birbiri ile olan ilişkilerinin sınırlı kalmasının ve bunun neticesinde birbirlerini tanımalarına ve anlamalarına mani bir durumun ortaya çıkmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür. İlişkiler sorunlu kaldıkça toplumlar arası etkileşimler de sınırlı kalacak ve mevcut önyargılar Rusya'nın yaptığı gibi dış manipülasyonlarla daha da güçlendirilecektir. Bu durum Ermenistan'ın iç siyasal hayatına da tesir edecek ve ilişkilerin normalleşmesini destekleyen siyasetçilerin iktidara gelmesine veya iktidardakilerin bu yönde cesur adımlar atmalarına mani olacaktır.

Türkiye, Ermenistan ilişkileri bir sacayağı gibidir ve ayaklardan birini de Azerbaycan oluşturmaktadır. Ermenistan, Türkiye için hiçbir zaman Azerbaycan'ın alternatifi değildir ve bu nedenle meseleye Azerbaycan'a rağmen birtakım politikalar geliştirilmesi olarak bakılmamalıdır. Aksine Ermenistan'la geliştirilecek ilişkilerin Azerbaycan için de iyi sonuçlar

doğuracağı düşünülmelidir. Ermenistan'la yaşanan sorunların başında Azerbaycan topraklarının bu ülke tarafından işgal edilmesi gelmektedir ve Azerbaycan'ın başlıca hedefi bu toprakların geri alınmasıdır. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi kendisini tehdit altında gören Ermenistan Rusya'nın güvenlik şemsiyesi altına sığınmaktadır. Bu durum Azerbaycan'ın askeri bir operasyonla işgal altındaki topraklarını geri almasını da oldukça zorlaştırmaktadır. İlişkilerin normalleşmesi ile birlikte işgalin hemen sona ereceğini beklemek pek gerçekçi değildir ancak mevcut durum bundan daha iç açıcı gözükmemektedir.

İlişkilerin normalleştirilmesinin niye önemli olduğu Azerbaycanlılar dâhil tüm taraflara anlatılmalıdır. İlişkilerdeki sorunlara temel teşkil eden tarihi gerçekler kadar ortaya çıkan algıların da önemli olduğu bilinmelidir. Unutulmamalıdır ki insanların duygu ve davranışlarını algılar belirlemektedir. O nedenle sorunların çözümünde algılara yön verecek araçların kullanılması büyük önem taşımaktadır. Algılara hitap edecek başlıca araçlardan birini de televizyon yayıncılığı oluşturmaktadır.

Bu çalışmada yer verilen TRT'nin Ermenice bir kanalı hizmete sokması fikri daha önce düşünülmeyen, ilk defa ifade edilen bir görüş değildir. Kürtçe yayın yapan kanaldan sonra Ermenice yayın yapan bir kanalın kurulması daha önce gündeme gelmiş ancak genelde olumsuz bir tepki ile karşılaşan bu düşünce bugüne kadar hayata geçirilememiştir. Bu durumda böyle bir yayıncılığın getireceği faydaları sıralamak, bu düşüncenin kamuoyunda destek bulmasına katkı sağlamak ve bu bağlamda eleştirilere karşı iktidarın cesaretini artırmak büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Akyürek, S. (2012). Ermenistan'da Türkiye ve Türk Algısı, Rapor No:41, BİLGESAM Yayınları,
- Asker, A. (2012). Rusya'nın Ermenistan'da Askeri Varlığı: Hukuki ve Politik Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı:41. Ankara
- Ekşi, M. Söylemden Reelpolitiğe: Türkiye'nin Ermenistan Açılımı, <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=6132&q=soylemden-reelpolitiğe-türkiye-nin-ermenistan-acilimi>, (Erişim Tarihi:04.03.2016)
- İsmayilov, E.(2014). Ermenistan'daki Rus Askeri Üsle ri: Bölgesel Güvenliğe Tehdit, BİLGESAM Analiz No:1170,
- Kentel, F. ve Poghosyan, G.(2005). Ermenistan ve Türkiye Vatandaşları Karşılıklı Algılama ve Diyalog Projesi, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005.
- Özbay, F. Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Antipatiyi Empatiye Çevirmek, <http://www.bilgesam.org/incele/982/-turkiye-ermenistan-iliskileri--antipatiyi-empatiye-cevirmek/#.VtWLT5yLSM8>, (Erişim Tarihi: 04.03.2016)
- Özdal, B. (2009). Türkiye-Ermenistan Diyalogu: Uzun Bir Sürecin Başlangıcı mı?, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 10,
- Türkdoğan, B. (2006). Türk-Ermeni İlişkileri(Tehcirden Günümüze), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,
- URL, “Rusya'dan Ermenistan'a askeri sevkiyat”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusyadan-ermenistana-askeri-sevkiyat>, (Erişim Tarihi:04.03.2016)
- URL, <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/t%C3%BCrkiye-ermenistan-turkce.pdf> (Erişim Tarihi:04.03.2016)
- URL, “Tarihçe”, <http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx>, (Erişim Tarihi:05.03.2016)
- URL, “TRT Ermenice yayına başladı”, <http://www.gazetevatan.com/trt-ermenice-yayina-basladi-231161-medya/>, (Erişim Tarihi:06.03.2016)
- URL, “Türkiye'nin dizi film ihracatı 200 milyon dolara ulaştı”, <http://kdk.gov.tr/haber/turkiyenin-dizi-film-ihracati-200-milyon-dolara-ulasti/362>, (Erişim Tarihi: 06.03.2016)
- URL, “Kremlin: Erdoğan üzüntülerini dile getirdi”, <http://www.ntv.com.tr/dunya/kremlin-erdogan-uzuntulerini-dile-getirdi,hmEdrv7FIkaMQe2kKiwo1Q>, (Erişim Tarihi: 16.08.2016)
- URL, “Erdoğan Rusya'da Putin ile görüştü”, <http://www.hurriyet.com.tr/rusya-lideri-putin-cumhurbaskani-erdogani-bu-sarayda-agirlayacak-40186629>, (Erişim Tarihi: 16.08.2016)
- Yılmaz, S.(2012). Akıllı Güç, İstanbul: Kum Saati Yayınları,

Medya Bataklığında Büyüyen Bir Sorun: Terörizm

Received/Geliş: 20/09/2016
Accepted/Kabul: 11/10/2016

Necdet EKİNCİ*

Öz

“Şiddet ” ve “korkuyu” kullanan terörizm insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Terörizmin amaç ve stratejisi tarihsel süreç içinde teknolojik ve sosyo-ekonomik yapıya uygun olarak varlığını sürdürmüştür. Hedefe aldığı toplumların toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal yapılarını amaçları doğrultusunda kullanmış ve bu yolla kendine bir finans, dolayısıyla bir yaşam alanı oluşturmuştur. Sağladığı büyük miktardaki finansal kaynakları ile, uluslararası boyut kazanmıştır. Terörizmin sıçrama yaptığı uluslararası boyut kazandığı bu dönemin bir özelliği de, daha sonra medya adı ile anılacak olan kitle iletişim araçlarında finansal ve teknolojik olarak çok büyük bir gelişme trendinin yaşanmasıdır. Ne var ki, böyle devasa bir güce ulaşan medya, bilerek ya da bilmeksizin terörizmin emellerine alet olabilmektedir.

Anahtar sözcükler: Terörizm, Medya, kamuoyu, korku, şiddet

A Problem Growing In The Marsh Media: Terrorism

Abstract

Terrorism using "violence" and "fear" is as old as the history of humanity. In the historical process, the objective and strategy of terrorism, as technological and socio-economic structures has continued its presence. The companies to which it is used for purposes in accordance with and in this way a self-financing, it has created a space for life.

With the large amount of funds it provides, it has acquired an international dimension. A characteristic of this period in which it has gained his international dimension and increased the level of terrorism, then there is a huge improvement in the financial and technology trends in the mass media to be called by name in the media. However, the media reached such an enormous power, knowing or not knowing can be instruments of terrorist ambitions.

Keywords: terrorism, the media, public opinion, fear, violence

*Doç. Dr. Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

Giriş

Siyasal amacına ulaşmada her yolu “meşru” sayan *terörizm* insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. (Ekinci; 2008: 125) *Terörizmin* uluslararası niteliğe bürünmesi, yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleşmiş, 60' lı yıllardan sonra da akademik bir ilgi alanı haline gelmiştir.

Terörizmin amaç ve stratejisi tarihsel süreç içinde teknolojik ve sosyo-ekonomik yapıya koşut olarak gelişmiş, yıkıma uğrattığı toplumların toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal yapılarını amaçları doğrultusunda kullanmış ve bu yolla kendine bir finans, dolayısıyla bir yaşam alanı oluşturmuştur. Sağladığı büyük miktardaki finansal kaynakları ile dar bölge sınırlarını aşarak, uluslararası boyut kazanmıştır. (Vahaniya, 2007) *Terörizmin* sıçrama yaptığı uluslararası boyut kazandığı bu yılların bir özelliği de, daha sonra *medya* adı ile anılacak olan *kitle iletişim araçlarında* finansal ve teknolojik olarak çok büyük bir gelişme trendinin yaşanmasıdır. (Ekinci; 2008: 125)

Bu dönem dünyamızın bir başka özelliği de, iki kutuplu dönemin bitmesi, jeopolitik konumda, tek kutupluluk ekseninde *yeni küresel egemen güçlerin* desteğinde terörün ortaya koyduğu bir kavgaya sahne olmasıdır. Küreselleşme süreci, siyasal ve ekonomik alanlarda olduğu gibi “*medya düzeni*” üzerinde de çok önemli değişim ve dönüşümlere neden olmaktadır. *Küreselleşme süreciyle* birlikte bilgi ve görüntü mekânları yeniden yapılanmakta, yeni bir “*iletişim coğrafyası*” ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte küresel ağlar ve uluslararası bilgi akışı modeli oluşmakta, sahip olduğumuz mekân, zaman ve duygularımız yeniden biçimlenmektedir. Teknolojik gelişmeler yeni *küresel medya* sanayisini doğurmuş, görsel/işitsel üretim belirli bir bölgenin, ülkenin sınırlarını aşmış, adeta yurtsuzlaşmıştır. Yeni küresel medya araçlarının pazar alanı, günümüzde tüm dünya olmuştur. Yerel kültürler için üretim yapma devri kapanmış, Amerika'dan Asya' ya, Asya' dan Afrika' ya Avrupa'dan Yeni Zelanda' ya dek tüm kültürler hedef kitle kapsamına alınmıştır.

Küreselleşme, medyanın egemen olduğu ekonomik gücün artmasını da beraberinde getirmektedir. Bu öylesine etkin bir güçtür ki, kimi ülkelerde seçimlere yön vererek siyasal iktidarları belirlemekte, kendi çıkarlarına ters düşen iktidarları da yönetimden uzaklaştırabilmektedir. (Erdoğan ve Alemdar, 1990)

Bu gerçeğin ışığı altında, *Uluslar arası çıkar grupları* ile *küresel egemen güçler* arasında, *Uluslar arası küresel güçler ile Medya* arasında, *Terörizm* ile *Uluslar arası çıkar grupları* arasında, dolayısıyla *medya* ile *terörizm* arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu birbiri içine geçmiş ilişkiler yumağını anlamadan *terörizmi* tam olarak değerlendirmemiz, terör karşısında *medyanın* ortaya koyduğu *söylem*, *görüntü* ve *programlarla* olumsuz tutumunu anlamamız mümkün değildir.

Terörizm ve Küreselleşme

I

Terörizm, *Siyasal İletişimin* bir olgusudur. Hukuksal açıdan farklı konumlarda bulunan, “*kamuoyunu*” etkilemek için, “*yasadışı*” şiddet içeren eylemleri benimseyen, *siyasal iletişimin* aktörlerinden biri de “*terör gruplarıdır*” . Gerçekten, *siyasal iletişimin* baş aktörü kabul edilen *medya* olmaksızın, *terörizmin* ulusal ve uluslararası boyutta, bir *kamuoyu* yaratması düşünülemez. (Siganov, 2004)

Günümüz dünyasında, uluslararası boyutta, *terörizm* devletlerin, uluslararası sermayenin ve *medya sahiplerinin* çıkar ilişki ve çelişkilerinden yararlanarak, ulusal ve uluslararası *kamuoyunu* büyük ölçüde etkileyip yön verebilmektedir. Bu durumda *küresel medya* düzeninin temelini, sermayenin önderliğinde yalnızca kar etme ve gelir dürtüleri oluşturması nedeniyle, küresel yayın kuruluşları için *demokrasi*, *insan hakları*, *özgürlükler*, *kamu yararı* ve *ulusal kültür* gibi toplumsal değerler, kendi çıkarları doğrultusunda, olumlu ya da olumsuz hiç bir öneme sahip değildir. *Küresel medya* düzeninde bireyler ve tüm toplum, sermayenin yalnızca “*tüketici*” ögeleri olarak görülmekte, tüketicinin seçme talebini artırmak için çaba harcanmaktadır.

David Morley ve **Kevin Robins** küresel medya anlayışını bu duruma uygun olarak, şöyle ifade etmişlerdir: “*Kar ve rekabet mantığıyla hareket eden yeni medya şirketlerinin şimdi en önemli amacı, bundan böyle ürünlerini mümkün olan en geniş tüketici kitlesine ulaştırmaktır. Bu durumda da sürekli bir gelişmeci eğilim vardır ve bu eğilim durmaksızın genişletilmiş görsel/işitsel mekânlar ve piyasalar inşa edilmesi yönünde çalışmaktadır. Ulusal toplulukların eski sınırları ve engellerinin yıkılması artık zorunludur ve bu sınırlar, ticari stratejinin yeniden örgütlenmesinin*

önündeki keyfi ve irrasyonel engeller olarak görülmektedir. Görsel/işitsel coğrafyalar böylece ulusal kültürün sembolik mekânlarından uzaklaşmakta ve uluslararası tüketici kültürün daha evrensel ilkeleri temelinde yeniden düzenlenmektedir. İthal programların serbest ve engelsiz dolaşımı, yeni medya düzeninin en büyük idealidir. Bu öyle bir idealdir ki, bunun mantığı nihai olarak küresel programlar ve küresel piyasalar oluşturulmasına varır. Ve daha şimdiden, bu ideali gerçek kılmaya çalışan küresel şirketlerin iktidarını görmekteyiz. Yeni medya düzeni, artık küresel bir düzen haline gelmeye başladı...”

David Morley ve **Kevin Robins**'in ondokuz yıl önce yaptıkları bu tespit tümüyle gerçekleşmiş durumdadır. Bugün dünyada artık küresel medya şirketlerinin iktidarını görmekteyiz. Bu *küresel medya* şirketleri; ya stüdyo kurup tüm dünyaya yayacakları ürünler üretiliyorlar, ya üretilen bu ürünlerin dağıtımını yapıyorlar ya da donanım sağlayan bir yapı kurarak, üretilen ürünlerin tüm dünyada hızlı bir şekilde dolaşımına olanak veren altyapıyı kuruyorlar. (Morley ve Robins, 1997: 32)

Kimi *küresel medya şirketleri* de sahip oldukları gücü yetersiz bularak diğer küresel şirketlerle birleşme yoluna gitmekte, böylece güçlerine güç katarak pazar paylarını artırmanın yollarını bulmaktadır. Ayrıca eğlence ve bilgi hizmetleri sunan şirketler, güçlerini telekomünikasyon sanayisi ile birleştirdiğinde ortaya **“mülimedya”** şirketleri çıkmakta, bu şirketler kablolu televizyon yayını ile birlikte evden alışveriş yapma, bankacılık hizmetleri ve benzeri pek çok hizmeti de sunabilmektedir.

Küreselleşen dünyamız, içinde bulunduğu konumda, *küresel egemen güçlerin* desteğinde *terörün* ortaya koyduğu bir kavgaya sahne olmaktadır. Bu öyle bir kavgadır ki, terör grupları, vurgulamaya çalıştığımız *uluslararası egemen güçler* tarafından, uluslararası konjektür gereği kendi çıkarları doğrultusunda dünyanın çeşitli bölgelerinde kullanılmakta, kendilerine biçilmiş rollerini tamamlayan **İBDA-C**, **İŞİD** gibi terör grupları, dünya konjektürünün bambaşka bir biçime dönüşmesiyle de kimi zaman bu söz konusu güçlerin çıkarlarını da zedeleyebilmektedir.

II

Günümüzde terörün tüm dünyada ortaya çıkış nedenleri, dün olduğu gibi, bugün de toplumsal ve ekonomik olgulara dayanmaktadır. *Terörün küresel güçler* tarafından, karşı oldukları ülkeye yönelik olarak

desteklenmesi konusunda bir hazırlık aşaması bulunmaktadır. Hedef ülkenin, başta toplumsal çelişkileri olmak üzere, ekonomik yapıdaki bozukluğun neden olduğu gelirler arasındaki uçurum ve yurttaşların devletine karşı hoşnutsuzlukları mercek altına alınarak planlanmakta, ardından, *küresel egemen güçlerin* kullanılabilceği bir kitle ortaya çıkartılmaktadır. İşte, **Terörizmin uluslararası siyasal alanda** bir aktör olarak rol alabileceği koşullar bu biçimde oluşmaktadır.

Küresel egemen güçleri var eden dünya ekonomisidir. Dünya ekonomisi de gücünü malların, hizmetlerin ve insanların serbest dolaşımından almaktadır. *Küreselleşmenin* ve teknolojinin yarattığı devrimler, ulaşım ve iletişimdeki gelişmeler teröristlere yeni olanaklar sunmaktadır. Bu durum ise; daha fazla güvenlik gereksinimi ortaya çıkmakta; malların ve insanların dolaşımının engellenmesi gündeme gelebilmektedir. (Çomak,2007)

Küresel sermayenin ve onun güdümündeki *dünya egemen güçlerinin* karşısındaki en önemli sorun, bir taraftan serbest ticareti geliştirmek, diğer taraftan kendine bağlı pazarları elden geldiğince koruyabilmektir.(Çomak,2007)

Dünya egemen güçlerinin bunu yaparken, dünyanın bir bölgesindeki *terörizmin* sırtını özgürlük savaşçıları olarak sıvazlarken, bir başka bölgesindeki kendi çıkarlarına aykırı terörizmi, insanlık ve demokrasi düşmanı olarak tüm dünyaya ilan edebilmektedir. (Çomak,2007) *Uluslar arası egemen güçler için terörizme* karşı duruşun, ortak bir anlayışın, kısacası herkesin ikna edilebildiği, ortak bir konsensüsün tek bir anlamı vardır. Bu da sermayenin çıkarlarına uygun bir *kamuoyunun* (Kapani,2001: 156)¹ yaratılmasıdır. Bunu günümüzde gerçekleştirebilecek, tek bir güç vardır: *Medya*.....

III

Medyanın, kamuoyunu bilgilendirme, *kamuoyunun* serbestçe oluşmasını sağlama, toplumsal birleşme ve bütünleşme, yurttaşların siyasal

¹İngilizcede *public: halk/kamu* ve *opinion: fikir/kanı* bir araya gelmesi ile ifade edilen kamuoyu kavramında “kamu” terimi, belli bir sorun hakkında fikir ve kanaat sahibi olan kişilerden meydana gelen bir grup ya da grupları ifade etmektedir.²⁵⁷ Yani, söz konusu kitle, halk ve halkın kanı sahibi kesimdir. “Oy” terimi ise, rasyonel, kesin, pozitif bilgiye dayanan bir fikirden ziyade, az çok belirli bir eğilim, bir görüş, daha doğrusu bir “kanaat”i ifade etmektedir (Kapani Münci: **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bilgi Yayinevi, 2001, s.156)

sürece katılmalarını sağlama ve toplumun içindeki birimleri denetleme gibi işlevlerinin yanı sıra eğitici ve eğlendirici özellikleri sayesinde toplumun gelişmesinde ve değişmesinde önemli işlevleri bulunmaktadır. Ne var ki, *medya* bilerek ya da bilmeksizin *dünya egemen güçlerinin* emellerine alet olabilmektedir.

Terörist gruplara çıkarları gereği şu ya da bu biçimde destek veren aynı egemen güçler, **Kuzey Suriye**'de konuşlanmış **PKK**'nın uzantısı **PYD** örneğinde olduğu gibi, ekonomik ve siyasal çıkarları baltalanmaya başlanınca, bu kez aynı terörist grupları, terörün dışına çıkarabilmek için, yeni yeni oluşumlar yaratmak, bu doğrultuda bir takım küresel proje ve senaryolar üretip gündeme taşımak zorunluluğunu duyabilmektedir. Şu bir gerçektir ki günümüzde *terörizm*, tüm dünyayı yalnızca siyasal, kültürel ve psikolojik açıdan değil ekonomik açıdan da etkileyen en önemli sorundur. Uluslararası güçlere can veren dünya ekonomisi açısından değerlendirildiğinde *küresel terörizm*; insan kaybı ve maddi hasarlar nedeni ile sermaye birikimini azaltması, ekonomide üst düzeyde belirsizliğe neden olması, yatırımları olumsuz etkilemesi, ekonomide üretken sektörlerden güvenlik için kaynak ayrılması, turizm sektörünü olumsuz yönde etkilemesi, açısından önem taşımaktadır *Terörizmin* son 20 yılda küresel nitelik kazanması, dünya ekonomisinde yabancı yatırımcıları etkilemekte ve yatırımcıların riskli ülkelere çekilerek başka ülkelere yatırımlarını kaydırmalarına neden olabilmektedir. *Küreselleşme* ile birlikte dünya ekonomisinin bütünleşmeye yönelmesi karşısında terörizm olgusunun ortaya çıkması dünya ekonomisindeki olumsuz etkisini daha da artırmıştır.

Son yıllarda **Türkiye**'de ortaya atılan, **PKK** yı silahsızlandırıp, siyasal arenaya sürmeyi amaçlayan, kimilerine göre “ *Kürt Açılımı*” kimilerine göre “ *Demokratik Açılım*” projesini, bu projeye *medyanın* önemli bir kesiminin yaklaşım biçimini, sunum ve söylemlerini bu bağlamda ele alıp, değerlendirmek gerekir. Bu oluşum ve projelerin uygulanmasıyla, bir takım ulus devletlerin parçalanması, çıkarlarının yok olmasının *medya* açısından hiçbir önemi yoktur.

Küresel egemen güçler, çıkarları doğrultusunda gerek teröre destek verirken, gerek terörizmi tasfiye ederken en büyük desteği, yine uluslararası sermaye ile, bu sermayenin denetiminde olan *medyadan* görmektedir.(Ben-Yehuda, 2005: Vol,46)

Siyasal iletişimin bir aktörü olarak terörizm, belli bir siyasal amacı gerçekleştirmek ya da gerçekleşmesini önlemek için sürekli eylem içindedir. *Terörizmin* en önemli özelliği *illegal* oldukları için, siyasal amaçlı iletişimlerini ne zaman nasıl gerçekleştireceklerinin bilinmemesidir. *Terör* grupları için önemli olan, amaçlarına ulaşabilmek için *kamuoyu'* nun dikkatini çekmek, ilgi alanı yaratmak ve etkilemektir.(Ekinci, 2008:126, Aziz, 2007: 33-34) Bir bakıma varoluşu, bu eylemlerinin sürekliliğine bağlıdır. Etkin oldukları ülkelerin yasalarına aykırı bir konumları vardır. Bu aktörler eylemlerini daha çok o ülkenin dışında ya da yeraltına inerek illegal bir biçimde gerçekleştirmektedirler. Bu eylemlerinin en başta gelen özelliği şiddet ve buna bağlı olarak korku içermekte, bu biçimde dikkat çekmekte oluşudur. Uçak ve insan kaçırma, o ülkenin ileri gelenlerine, kolluk kuvvetlerine, ekonomik çıkarlarına saldırılar düzenleyerek, yerel ya da uluslar arası medyada yer alarak, kendi amaçları doğrultusunda terör grupları da bir **kamuoyu** yaratmaya çalışmaktadırlar..(Ekinci, 2008:126, Aziz, 2007:34)

Gerçekten, *terörizmin* uluslararası bir boyutta bir *kamuoyu* yaratması, bu denli etkili olması mümkünmüdür? Ne yazık ki, günümüz dünyasında, uluslararası boyutta, **terörizm**, devletlerin çıkar ilişki ve çelişkilerinden yararlanarak, uluslararası **kamuoyunu** büyük ölçüde etkileyip, yön verebilmektedir. (Ekinci, 2008: 127)²

²Ülkemizi de yakından ilgilendiren bir zamanların ASALA terör örgütünü burada örnek olarak verip, bu işlevini başarıyla yerine getirdiğini söylemek zorundayız: Bilindiği gibi bu terör örgütü, yetmişli yılların başında, “1915 Ermeni Soykırımının intikamını almak” iddiasıyla ortaya çıkmış, Türk diplomatları başta olmak üzere, tüm dünyadaki Türk hedeflerine saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Oysa, ASALA' nın ileri sürdüğü, bu sözde soykırım iddiaları, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İstanbul' un İtilaf Devletleri tarafından işgal altında tutulduğu yaklaşık 4 yıl boyunca, başta Osmanlı Arşivleri olmak üzere, İngiliz ve Amerikan dışişleri belgeleri, incelenmiş, soykırıma dönük hiçbir belgeye rastlanmadığı gerekçesi ile, Malta adasında, bununla suçlanan, dönemin İttihat Terakki Fırkası'nın ileri gelenlerinden birçok tutuklu serbest bırakılmak zorunda kalmıştır. Doğu Anadolu toprakları üzerinde bir Ermenistan kurulmasına gerekçe olarak, Lozan Barış Konferansı görüşmeleri sırasında tekrar gündeme getirilmişse de, ilgili devletlerden hiçbir destek bulamıyarak reddedilmiştir.İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletlerin soykırımı kavram olarak belirleyen 1948 deklarasyonunda da sözde Ermeni soykırımından tek bir söz edilmemektedir. Görüldüğü üzere, sözde Ermeni soykırım iddiaları, Lozan Barış Antlaşması ile reddedilmiş, bu antlaşma ile Türkiye' ye yeni bir sayfa açılmış, uluslar arası toplulukta yer alması sağlanmıştır. Gerçek böyle olmakla birlikte, ASALA terör örgütünün yetmişli yıllarda ortaya çıkıp, Türk diplomatlarına dönük kanlı eylemlerine başlaması, ardından, Ermeni diasporasının kontrolünde bulunan tüm kitle iletişim araçlarında, bu konunun ısrarlı bir biçimde propagandasının yapılması sonucu, Ermeni iddiaları doğrultusunda uluslar arası bir kamuoyu terörizm aracılığı ile yaratılmış, başta A.B.D ve A.B. ülkelerin parlamentoları olmak üzere, dünyanın birçok ülkesinin parlamentosunda, üstü açık ya da kapalı bir biçimde, Türkiye karşıtı birbiri ardına kararların alınmasına neden olmuştur.

Medyanın Mantiği, Haberler, Kamuoyu ve Terörizm

Burada *Medya terörizm* ilişkisi sözkonusudur. (Niranjan, 2008; Siganov, 2004) Bu ilişkide rol alan aktörleri “Siyasal iktidar, uluslararası egemen güçler, terör örgütü, medya ve kamuoyu” olarak özetleyebiliriz. Geçmisten günümüze *kamuoyu* oluşumunda hedef alınan kitle ve kullanılacak araçlar bakımından değişim ve gelişim gözlemlenmektedir.

I

Medyanın bu işlevleri içerisinde, haber verme en temel işlev olarak bilinmektedir. Haber, medyanın ortaya çıkması ve toplumun vazgeçilmez unsurları arasına girmesinin en belirleyici özelliğidir. Haberin değişik tanımları yapılmıştır. Ancak, “insanları ilgilendirecek, zamanlı olan bir düşüncenin, olayın veya sorunun özeti” şeklindeki tanım en bilinenidir. Klasik işlevlerinin yanı sıra, son yıllarda medyanın sahasına yeni işlevler de eklenmektedir. Yeni işlevler **Mcs Quail'e** göre şu biçimde gerçekleşmektedir: “*Medya, toplumlarda demokratik kuralların ve politikaların yerleşmesi için önemli bir kamu görevi yerine getirmektedir. Bir başka işlev olarak, medya, sadece bir görüşün değil bütün farklı görüşlerin ve kültürlerin seslendirilmesine haber şeklinde yer vermeyi, kendisi için bir zorunluluk olarak görmelidir. Üçüncü bir işlev, medyanın maksimum bir şekilde bağımsızlığının sağlanması, iletişim organlarının topluma karşı yerine getirmesi gereken en önemli sorumluluklarıdır. Son olarak da, medyanın içerisinde de bazı uyulması gereken standart ve kesin kurallar sözkonusu olabilmektedir.*” (Can, 2005:44)

Medya, kamuoyunda (İrvan, 1997) zaten var olan düşünce yapısının pekişmesine yardımcı olmaktadır. Çünkü okuyucu ya da izleyici, kendisini ilgilendirmeyen bir haberi izlemeyeceği için, verilen mesajın etkisi altında da kalmamaktadır. Verilmek istenen mesajla, o kişi ilgilenmemektedir. Okuyucu ya da izleyici, kendi düşünce kalıplarına, alışkanlıklarına yakın mesajlarla ilgilenmekte ve onları pekiştirmektedir. (Demircan, 1998: 28-24) *Medyanın* haber yapma ölçütünün en büyük özelliği sansasyonel olmasıdır. *Medyanın* bir diğer işlevi de, haberi veriş biçimiyle olaya getirmiş olduğu yorumdur Bu işlevi bir tür dramatisasyon olarak nitelemek mümkündür: senaryoyu izleyicinin duygularını harekete geçirecek biçimde yazma ve sahneleme. Kimi zaman da, aynı olayın değişik *medya* organlarında farklı ve bazen de taban tabana karsıt yorumlarla verilmesi, sık sık “doğru nerede?”

sorusunu gündeme getirmektedir. Doğru haber, cesur habercilik gibi ifadelerin *medya* habercileri tarafından bu denli çok kullanılması, inandırıcılık konusunda önemli bir sorun olduğunun göstergesidir. (Kurtoğlu, 2008)

Medyanın haberdar etme ve bilgilendirme islevi, özellikle *görsel medyada*, bir görüntüyü tespit eden ve daha sonra çoğaltarak “*orada olmayanların*” kullanımına sunan bir düzenek halinde çalışmaktadır. *Medyadan* beklenen, nesnel gerçekliğin suretini topluma sunmasıdır. Oysa *medya*, ne yazık ki, kendisi, çıkarları, bağlantıları doğrultusunda gerçeklik üretmektedir ve ürettiği bu gerçekliği de bizzat nesnel gerçekliğin kendisi olarak bizlere sunmaktadır. (Kurtoğlu, 2008)

Medyada “*görünen gerçek*” ile “*abartı*” konusu, iletişimciler arasında en çok tartışılan konulardan biridir. Kanalın doğal program akışı içinde, bir filmin , bir dizinin, bir maçın kesilerek, bir *terörist* eylemin verilmesi ne kadar doğrudur? Terör saldırısının uzun süre gündemde tutulması, tekrar tekrar aynı görüntülerin ekrana gelmesinin hangi etik değerle, hangi tarafsızlık ilkesi ile açıklamak mümkündür? Sıradan bir eylem bu kadar büyük haber olmalı mıdır? Hergün trafik kazalarında ölen insan sayısı ülkemizde, terör kurbanlarını kat kat aşmışken, terör haberleri neden sürekli olarak ön plana çıkarılmaktadır? Genellikle sokaktaki insan, yaşamın ampirik algılaması içinde, neyi görürse bunun olabilecek olan tek yaşam biçimi olduğuna inanmaktadır. Bu, siddetin yasallaştırılmasıdır.. Su gördüğün hayatın alternatifi yok; alternatifi yoksa yaşamının da, eleştirmenin de anlamı kalmaz.. Bu zihniyet, sopayı görmeden, bu yaşamın özellikle izleyici tarafından nötralize edilmesini sağlamaktadır. (Kurtoğlu, 2008)

Toplumsal ve siyasal mesajların yayılması ve eylemlerin amaca ulaşmasında, *medya*, *terörizm* için vazgeçilmez bir tanıtım aracı durumundadır. Eylemin ne kadar etkili olduğunun ölçüsü, *medyanın* dikkatini çekme skalasında gizlidir. Dramatik boyutu yüksek olan eylemlerin *medyanın* dikkatini çekmesi oldukça doğaldır. Bir anlamda, *terör*, *medyanın* nelere dikkat ettiği ve nasıl çalıştığına bakarak eylemlerini planlamaktadır.

Terörün ilk aşamasında taktik amaç vardır ve uygun hedefe saldırılır. İkinci asamada, eylemin etkili olması dolayısıyla stratejik amaç gerçekleştirilir ve *medya* yolu ile, kitlelere ideolojik mesaj verilir ve

yaygınlaştırılır. Üçüncü asamada ise hedeflenen kuvvetin ortaya çıkması beklenmektedir. (Demircan, 1998: 28-24)

II

Terör örgütleri yapı olarak birbirinden farklılıklar sergilese de, hepsinde ortak bir özellik bulunmaktadır: Hiçbir terör örgütü eylemlerini gelişi güzel ve amaç olmaksızın gerçekleştirmez. Her *terör* örgütü ortaya koyduğu eylem ile en üst düzeyde bir tanıtım hedeflemektedir. Tanıtımın özünde ise hedefe gözdağı verme ve boyun eğdirme amacı bulunmaktadır. (Hoffman,, 1998:131) *Terör*, gerçekte hedef kitlenin ardındaki yönetim felsefesine, yani *meşru* ya da *gayrı meşru* olarak belirlenmiş bulunan **egemenlik** ilişkisine saldırmaktadır.(Kongar, 2001: 73) *Hedef kitle* olarak belirlenen geniş ve sessiz halk yığınları, yapılan *terörist* eylemin gücü ve vahşet oranına koşut olarak endişe ve dehşete kapılmaktadır.

Ekonomik istikrar arayan geniş ölçekli iş-sermaye çevreleri de, *terör eylemi* sonrasındaki olayın ya da olayların akışına göre ya yatırımlarını yeniden gözden geçirme gereksinimini hissedecekler,(Casin, 2008: 706) ya da bu **terör gruplarının** çıkarları ile kendi çıkarlarını birleştirme yolunda **kamuoyunu** etkileme doğrultusunda hareket edeceklerdir. Bu yolla, açıklamaya gerek kalmaksızın kendiliğinden gizli bir anlaşmaya dayanan bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Terörizm, *medyadan* kendi amaçları kapsamında yararlanmaya çalışırken; medya da kendi çıkarları (*izleyici çekmek için gerekli kaynaklar ve ekonomik dönüşüm*) doğrultusunda bir yayın politikası belirlemekte, bu kirliliğe *haber alma ve basın özgürlüğü, toplumsal sorumluluk, tarafsızlık ve kamu yararı* adı altında kılıf uydurarak, olayları kendi mantıksal çerçevesinde kitlelere yansıtmaktadır. Medya ve terörizm karşılaştığında, durum, çok karmaşık bir hale bürünmektedir. Medyanın olayları yansıttığı ve insanların bunları algıda seçicilikle süzdükleri bilinmektedir. Kamu algısına dayandırılan temel alternatifler mevcuttur. Birincisi olağanüstü kaynaklar algısı, ikincisi tüm algıların seçici oluşudur. Bu nedenle terörizmin halkın üzerinde şok edici etkisi ortaya çıktığından beri, medya, izlenebilirliği yüksek olağanüstü yayımlar yapmaya meyletmektedir. (Xiaofeng ve Jia, 2007:113)

III

Terörizm, medyanın bu mantığını ve işleyiş kurallarını çok iyi kavramış durumdadırlar: Haberleri değerli kılan unsur, *medya*ı kar ve çıkar pesinde koşturuyor olmasında yatmaktadır. *Ticarileşme* ile birlikte realist ve somut noktaların çok daha izlenir olması durumunu beraberinde getirmiş; yüksek düzeyde izlenme, dinlenme ve internet üzerinden de tıklanma, büyük firmaların reklamlarını bu birimlere taşımakta ve beraberinde gelir sağlamaktadır. Hangi birim en şok edici haberi yapar ve en hızlı biçimde bunu yayımlarsa o birim, hem daha fazla ekonomik hasılat toplar hem de daha fazla sosyal etki potansiyelini elinde bulundurur.(Xiaofeng ve Jia, 2007:113)Teröristler yeraltına girerler, gizlilik içerisinde çalışır, eylemlerini yaparlar ve sonuçta bu eylemlerinin amaçları doğrultusunda *propagandaya* yönelirler. *Terörizm* ise bu asamadan sonra devreye girer. Birincisi *stratejik* bir eylemken, ikincisi ise *stratejik* bir *söylemdir* (Casin, 2008: 707)

İşte bu noktada, *Medya-terörizm* ilişkisinin önemli parametrelerinden bir tanesi olan *propagandanın* önemi ortaya çıkmaktadır. "*Kamuoyunu etkilemek için gerçek, yarı gerçek ya da yalan bilgiler yaymada simgeler aracılığıyla bireylerin, grupların inançlarını, tutumlarını ya da eylemlerini etkileme yönünde sistemli gayretlerin tümü*" (Bektaş, 2002: 207) nü içeren *propaganda*, umutlarını yitirmiş, hayalleri yıkılmış, gelecek adına beklentileri azalmış ve kaybedecek çok az değeri kalmış kitleler üzerinde çok daha yıkıcı etkiler bırakmaktadır. Çünkü terörün ana hedefi, saldırdığı düzenin egemenlik yani yönetim ilişkilerini sarsmaktır. Bu nedenle her terörist eylem, saldırdığı egemenlik ilişkisine karşısında olan "*düşüncelerini*" açıklamak ve ayrıca "*gücünü*" *kamuoyuna* göstermek istemektedir.

Bu açıdan bakıldığında her terörist eylem, *kamuoyu* ilişkileri bakımından bir "*propaganda*" hareketidir de... Bu *propaganda* eylemi üç amaçlıdır: Bir yandan saldırdığı egemenlik ilişkisini *küçültmek, yermek*, öte yandan, bu egemenlik ilişkisinin içinde yer alanları *korkutmak* ve son olarak da kendi taraftarlarına "*moral vermek*" amacına yöneliktir. Burada aslında yine üçlü bir "*propaganda*" işlevi söz konusudur: Birinci olarak, olay ne denli büyütülürse, topluma o denli korku yayılmış olur. İkinci olarak, teröristlerin gücü ne denli abartılırsa, bu korku o denli artar ve süreklilik

kazanır. Üçüncü olarak, saldırılan hedefin felsefi ve ideolojik temelleri ne denli eleştirilirse, terör eylemi de o denli haklılık kazanmış olur.

Kitlelerin kendilerini güvenden uzak, huzursuz, geleceğe endişe ile bakan, tedirgin ve korku durumlarından yararlanarak, bir takım **söylem** ve **simgeleri** öne çıkararak, yalnızca gözetilen belli çıkar amaçlarına uygun olacak biçimde tutum ve kanaatler uyandırmak, *propagandanın* en başta gelen islevi olarak kabul edilmektedir.

Basarılı stratejik bir *propaganda*, içten içe yanan bir pamuk balyası gibidir. *Terör* örgütlerinin ilk asamada sıklıkla kullandıkları *propagandada* amaç, kendi davalarını ve örgütlerini tanıtmak, insanlara tanıdık kılmak ve insanlar arasında sempati uyandırarak potansiyel taraftar oluşturmaktır. Yapılan her türlü eylemde *propagandanın* öncelikli olduğu görülmektedir. Özellikle eylemlerden sonra **medya** kuruluşlarının aranması veya olay yerine bildiri bırakmak suretiyle eylemlerin üstlenilmesi, bunun bir kanıtıdır. Bununla birlikte, bazen, tersi durumlara da rastlanmaktadır. Örneğin, **Hizbullah** örgütü, işlemiş oldukları eylemleri kesinlikle üstlenmemektedir. Bu durumu ise, kendilerinin reklama ihtiyacı olmadığı, imzalarının hedefin sahsında zaten belli olduğu şeklinde izah etmektedirler. **İBDA-C** örgütü ise, aksine, kim yaparsa yapsın, kendi isine gelen bütün eylemleri üstlenmekte ve böylece *kamuoyunda* olduğundan güçlü görünmeye çalışmaktadır. Çoğunlukla önemli kişi ve kuruluslara yönelik ses getiren eylemlere ağırlık verilmektedir. Böylece, medya aracılığıyla gündemde kalmakta ve kendilerini hem yurt içinde ve hem de yurt dışında tanıtmış olmaktadırlar.. (Terör ve Güvenlik, 2008) Nasıl ki ateş pamuk balyasını içten içe yavaş yavaş sarıp, uzun bir süreç içinde tüm balyayı yok ediyorsa, *propaganda* da kitleleri, içeten içe etkileyip, ele geçirmektedir. Buraya kadar, tüm **terör** eylemlerinin ortak bir takım amaçlarını vurgulamak gerekirse; Bu amaçların en başında " *Kamunun dikkatini ilgili konu üzerine çekmek*", " *örgütün sesini duyurmak*" gelmektedir. Tüm bu amaçlarına ek olarak "**terör**" eylemleriyle ilgili bireyleri ve olanaklı olduğu ölçüde geniş kitleleri **korkutmaya** da yöneliktir.

Bu nedendir ki tarihteki adam kaçırma, rehin alma, uçak kaçırma, bombalama gibi terör eylemlerinin çoğunda, teröristlerin "*mesajlarının*" **kamuoyuna** duyurulması, eylemin sona erdirilmesi için öne sürülen koşullar içinde birinci sırada yer almıştır. Tam bu noktada., kitle iletişim araçlarının

terör karşısındaki işlevine geliyoruz. Medya, terör eylemlerini ne denli büyütürse, genel kamuoyunu ne denli korkutucu yayın yaparsa ve teröristlerin hem güçlerini hem de gerekçelerini ne denli abartırsa, teröristler amaçlarını o denli gerçekleştirmiş olurlar. Burada aslında yine üçlü bir "**propaganda**" işlevi söz konusudur: Birinci olarak, olay ne denli büyütülürse, topluma o denli korku yayılmış olur. İkinci olarak, teröristlerin gücü ne denli abartılırsa, bu korku o denli artar ve süreklilik kazanır. Üçüncü olarak, saldırılan hedefin felsefi ve ideolojik temelleri ne denli eleştirilirse, terör eylemi de o denli haklılık kazanmış olur.

IV

Bu genel ilkeler gözönüne alındığında, bir terör eylemi karşısında, *kamuoyunu aydınlatma görevi* ile karşı karşıya olan *kitle iletişim araçlarının* önündeki açmazlar bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır: Olayı olduğundan büyük gösterirse, teröre hizmet etmiş olacak, olduğundan küçük gösterirse de kendi işlevini yerine getirmemiş durumuna düşecektir...Teröristlerin düşüncelerini kamuoyuna aktarırsa, teröre yardım etmiş olacak, aktarmazsa, kamuoyunu aydınlatma işlevini ihmal etmiş olacaktır.

Üzülerek belirtmemiz gerekir ki, medyanın önemli bir bölümü bu sorunları "*profesyonel haberciliğin ahlak ilkelerine*" göre değil, her medya kanalının, "*ideolojik eğilimlerine*", *siyasal iktidarla ve uluslararası egemen güçlerle* olan ilişkilerine göre belirleyip, aşma yoluna gidebilmektedir.

Belki de terörün en büyük tehlikesi ve zararı burada saklıdır. Saldırdığı hedefi de kendisinininkine benzer yöntemler kullanmaya zorlayarak, toplumsal ilişkilerimizin tümüyle zedelenmesine yol açabilmektedir.

Medya, Terörizm ve Stratejik Etki

I

Terörizm, gelişen ve değişen dünya koşulları ile birlikte değişiklik göstermekte, gelişen teknolojiye bağlı olarak elde ettiği yeni olanak ve yetenekleri ile etkisini ve gücünü her alanda her geçen gün artırmaktadır. Dünyada bölgesel düzeyde atılan demokratikleşme adımları terörü nicelik olarak azaltmakla birlikte, demokratik ortamlarda terör eylemlerinin etkinliği özellikle *kitle iletişim araçlarının* etkisiyle daha da artmaktadır. *Terörizm, kitle iletişim araçlarını* amaçlarına ulaşmak için, akılcı bir biçimde kullanırken kar amaçlı kurulan yayın kuruluşları da, reyting kaygısıyla

hareket ederek *terörizmin propaganda* yöntemlerinden birine istenmeden de olsa alet olabilmektedir. *Terörizmin* amacı, yaptığı şiddet içeren / şiddet içermeyen (propaganda) eylemlerle toplumda kendisine sempati duyulmasını sağlamak ya da toplumda bir korku yaratarak bireyin kendine, çevresine, topluma ve yönetim aygıtlarına güvenini sarsarak topluma egemen olmaktır. *Terörizmin* ve *terör* örgütlerinin eylem stratejileri incelendiğinde , örgüt yeni kurulmuş, güçsüz olduğu dönemde örgütün yapısını korumak amacıyla, genellikle kendini gizlemektedir. Ancak belirli bir güce ulaştıktan sonra, militanlarına moral vermek için sürekli eylem yapmak, adını duyurmak zorundadır.

Sürekli bir biçimde, sansasyonel şiddet eylemlerine yönelmek zorunda olan örgüt, bu eylemlerini kitle iletişim araçları aracılığı ile hedef kitleye aktarmak, kamuoyunda da gündemde ilk sıraya oturmak istemektedir. 11 Eylül tarihinde İkiz Kuleler'e yapılan saldırıdan sonra, aslında en fazla yankı uyandırdıkları dönemlerde bile militan sayısı 50'den fazla olmayan **Japon Kızıl Ordusu**, saldırıyı, kendilerine yönelik operasyonların intikamını almak amacıyla, kendilerinin düzenlediğini kitle iletişim araçları vasıtasıyla duyurma gereğini duymuştur. 11 Eylül saldırısının TV ekranlarından canlı olarak yayınlanması, *kitle iletişim araçlarının terörün* bir aracı olup olmayacağı yönündeki tartışmaları da gündeme taşımış, sonunda Amerikan yönetimi bu konuda *medyaya* kısıtlamalar getirmiştir. Özellikle **Amerika Birleşik Devletler** iktidarının terörle ilgili haberlerin yayınlanması, görüntülenmesi konusunda getirdiği sınırlama, ulusal güvenlik açısından Başkan Yardımcısı **Cheney** ve bakanların programının Beyaz Saray'ın ayrıntılı fotoğraflarını ve hükümetin istihbarat toplama yöntemleri hakkında yazılmaması istenmiştir.

ABD 'nin bu yaklaşımı *Türk medyasında* da yankı uyandırmıştır. Bir kısım medya görevlileri **ABD** iktidarınca alınan kararın doğruluğunu savunurken, bir kısmı da basına sansür getirildiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Ancak olumlu ya da olumsuz birtakım görüşler belirtilmesine rağmen ekranlarda ve gazete sayfalarında terör / şiddet içeren haberler eksik olmamıştır. Bu da, yaklaşık 30 yıldır teröre karşı mücadele edilen ülkemizde *medyanın*, terörün bir aracı haline gelme noktasında olduğunu gözler önüne sermektedir. *Teröristlerin*, *medyanın* haber ve yorumlarında gündemin ilk

sırada kendilerini görmek istediklerini düşünecek olursak, *medyada* olumlu ya da olumsuz olsun, örgütün bir biçimde *propagandası* yapılmaktadır.

II

Medya devlete ve içinde yaşamış olduğu topluma öylesine özensiz ve duyarsızdır ki, kimi zaman “traj” ya da “rating” yapabilmek amacı tüm değerlerden baskın çıkabilmekte, olaylar abartılarak, teröristler olduklarından daha güçlü gösterilmekte, halkın devlete olan güveninin sarsılabileceği konusunda en küçük bir kaygı taşımaksızın, bu yayın siyaseti ısrarla sürdürülmektedir. Çünkü terörün amacı, halk ile devletin arasını açmaktır. Halk ile devleti karşı karşıya getiren her türlü haber, görüntü, teröre hizmet etmektedir.

Buradan hareketle de, basının, terörle mücadelede kendi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmediğini söyleyebiliriz. Ayrıca terör / şiddetle ilgili yayınlanan görüntüler, haberler toplumun toplumsal ve ruhsal çöküntüye uğratmakta, zamanla toplumu şiddete karşı duyarsız hâle getirmektedir. Bu da şiddeti içselleştiren bireylerden oluşan bir toplum yaratmaktadır.

Bir yandan da terör eylemlerinin amaçlarından biri olan *'korku hipnozu'*nun topluma aşılmasına, yayınladığı terör / şiddet haberleri ile *medya* özellikle ortam yaratmakta, *'korku hipnozu'*nu topluma enjekte etmektedir. *Terör örgütleri* yaptıkları şiddet eylemleriyle bireylerde korku yaratmaktadırlar. Korkuya kapılan bireyde psikolojik bozukluklar görülmekte, birey *'Korku hipnozu'* kapılarak sindirilmekte, güven duygusunu yitirerek yalnızlaşmaktadır.

Böyle ruhsal bir çöküntü içinde olan birey, terör eylemi gerçekleşme de, bu yönde en küçük bir tehdit meydana geldiğinde bile korkuya kapılmaktadır. Bu durumdaki bireylerin oluşturduğu toplum yapısı da bozuk ve işlemez duruma gelmektedir. Bu tür toplumlarda, bireyler arası yardımlaşma ve dayanışma ortadan kalkmaktadır. *Medyanın*, terör / şiddet haberlerini kurbanların feryatlarını en ince detaylarıyla yayınlamaya, aslında terör örgütlerinin toplumda oluşturmak istedikleri *'korku hipnozu'* durumuna katkıda bulunmaktadır. Bir anlamda teröristlerin ekmeğine yağ sürmektedir.

Terörle mücadele eden bir ülke olmamız nedeniyle yayınlanan haberler siyasal açıdan da büyük önem taşımaktadır. Özellikle **Hizbullah**

operasyonunda, **Susurluk**'la ilgili araştırmada devletin bizzat kendisinin terör yarattığı yönünde çıkan birtakım haberler, devleti hem içeride hem de diğer ülkeler karşısında küçük düşürmekte ve Türk devletine uluslararası alanda duyulan güveni sarsmaktadır³.Yapılan *kamuoyu* yoklamalarında, **Susurluk** sürecinde yayınlanan derin devlet tarzındaki haberlerin Türk ulusunun devletine olan güvenini sarstığı ortaya konulmuştur. Birçok kişi, *medyada* yer alan haberler doğrultusunda , **Türkiye Cumhuriyeti** devletinin *terör* devleti olduğunu düşünmüş, mevcut yapının topluma karşı örgütlenmiş olduğu izlenimine kapılmıştır.

III

Oysa, bu konuda yasa ve yönetmelikler, medyanın sorumluluğu ve ödevlerini hatırlatıcı niteliktedir. **3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanunu**'nun '*Yayın İlkeleri*' başlıklı dördüncü maddesinin (a), (c), (g) bentlerinde radyo ve televizyonların **Türkiye Cumhuriyeti**'nin varlık ve bağımsızlığı, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, toplumu şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa sevk eden ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlara imkân verilmemesi ilkelerine aykırı yayın yapamayacaklarını hükme bağlanmıştır. **3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu**'nun Birinci maddesinde, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, devlet otoritesini zaafa uğratmak, bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylem terör suçu sayılmış ve aynı kanunun yedinci maddesinde bu kanunun üçüncü ve dördüncü maddeleri ile TCK'nın 168, 169, 171, 313, 314 ve 315'inci maddeleri hükümleri saklı tutulmak kaydıyla terör örgütlerini kuranlar veya faaliyetlerini düzenleyenler veya yönetenler veya örgüt mensuplarına yardım edenler veya örgütlerin propagandasını yapanlar hakkında cezai müeyyideler konulmuştur. Bu yasaların yanı sıra Basın Konseyi'nin belirlediği **Basın Meslek İlkeleri**'nde de şiddet haberlerini sunarken uyulması gereken koşullar açıkça belirtilmektedir. Bu ilkelere göre 'yayınlarda hiç kimse ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi, dinî inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz' (md. 1). 'Düşünce, vicdan ve ifade

³ TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği), Başbakanlığa gönderdiği raporda, PKK'nın turizm bölgelerini hedef aldığı yönünde medyada çıkan haberlerin Türk turizmini olumsuz etkilediğini; İngiltere, İtalya, İspanya, Almanya, Fransa, Avusturya ve İskandinav ülkelerinde yüzde 40'a varan rezervasyon iptallerinin olduğunu dile getirmiştir.

özgürlüğünü sınırlayıcı, genel ahlâk anlayışı, dinî duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz' (md. 2). 'Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınılır' (md.13). **Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi**'nde de "gazetecinin temel görevleri ve ilkeleri başlığı altında, 'gazeteci her türden şiddeti haklı gösteren, özendiren, kışkırtan yayın yapamaz" denilmektedir.

Sonuç

Medyanın terör ve şiddetle ilgili yayınlardaki sorumluluğunu belirten, hatta bu türden haberlerin yayınlanmasını önleyici hükümler bulunduğu halde **Türk medyasının**, üzerine düşen sorumluluklarını açıklamış olduğumuz nedenlerden dolayı yerine getirmediğini belirtmiş bulunuyoruz.

Ne yazık ki Türk medyası '*kamu yararı adına*' yayın yaptığı iddiasıyla, tüm bu sözkonusu yasa ve yönetmeliklerin varlığına karşın, kamu düzenini bozucu yayın yapmaktan çekinmemektedir. Kar amaçlı yayın yapan kuruluşların reyting kaygısıyla hareket ettiklerinden yola çıkarsak ve bu tür haberlerin toplum tarafından izlenme oranlarının yüksekliğini dikkate alırsak, her ne kadar bu tür yayınları önleyici yasalar, ilkeler konulsa da bunun önüne geçilemesi oldukça zor görünmektedir.

Tarih bilinci olmayan, düşünce üretmeyen, her olaya anlık duygusal tepkiler veren, kolay anlaşılma ve kolay tüketilme kaygılarıyla tasarlanan, popüler kültürün ağır bastığı medya içerikleri⁴, sorunları doğru saptamaktan ve bu sorunlara çözüm üretmekten ve önermeden çok uzaktır. Bu nedenle *Medyanın* eğitilmesi gerekmektedir.

Medyanın eğitilmesinin yanında toplumun şiddete olan duyarlılığını artıracak eğitimsel faaliyetlerin de ön plâna çıkarılması gerekir. Bu tür eğitimlerde, *terörü / şiddeti* besleyenin gösterilecek ilgi olduğu, bunun toplumun yapısına da zarar vereceği, ruh halleri bozuk bireyler yaratacağı üzerinde önemle durulmalıdır.

⁴Medya içeriklerinin üç türünden söz edilebilir: Bunlardan birincisi; Bilgilendirici içerik olup, haber, belgesel, köşe yazısı, makale, sohbet programları, röportaj vb. İkincisi; Eğlendirici içerik olup, skeç, radyo tiyatrosu, film, dizi film, bulmaca programları, konserler vb. Üçüncüsü ise; Reklam, ilan, tanıtım, seri ilan vb.

Medya terör haberlerini ve yorumlarını yaparken, tarafsızlık ilkesini öne sürerek, sorumluluktan kurtulamaz. Çünkü terörizm, devlete ve topluma, daha da ötesi tüm insanlığa karşı suç işlemektedir. Askerlerimizi şehit eden, bebekleri katleden, suçsuz insanların üzerine bomba atan bir terörist eylem konusunda, medya sanki o topluma ait değilmiş gibi, başka bir ülkede yaşıyor gibi sorumsuzca haber yapması, hem yürürlükte bulunan yasalarla aykırı bir durum, hem de basın etiğine aykırı bir durum yaratmaktadır.

Terör haberlerinde tarafsızlık savunusunun arka planında yalnızca uluslar arası yayın etik ilkelerini aramak, oldukça saf bir yaklaşım olur. Şöyle bir mantık bulunduğunu da ifade etmek gereklidir: Terör çoğu zaman düştüğü yeri yakar. Terörist eylem, bir ülkedeki iç kavgadır. Ulusal olduğu kadar uluslar arası destekçileri de vardır. Eğer bir şekilde teröristler iktidara gelirse, iktidardakiler terörist olur. Uluslararası şirketlerin derdinin, kimin iktidar olacağı değildir. Hammaddesini kimden temin edeceği malını kime satacağı sorunu olduğu unutulmamalıdır.

Medya bu toplum için vardır. Toplumdan soyutlanmış bir medya, bilinçli ya da bilinçsiz başka güçlere hizmet eder bir duruma düşmektedir. *Medya ilkeleri* arasında yalnızca tarafsızlık ilkesine dört elle sarılıp, toplumsal sorumluluk ilkesini görmezlikten gelmek, kimi medyanın sorgulanması gereken en büyük handikaplarından biridir. Kamu yararı herşeyten önce gelir. Terör haberinde kamu yararı haberin verilmemesinden yana değil; daha çok haberin nasıl verildiği ile ilişkilidir.

Terör haberlerinin nasıl verilmesi ya verilmemesi konusunda Türkiye' de konu ile yakından ilgili olan, psikologlar, iletişimciler, hukukçular ve siyaset bilimciler arasında tam bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir. Bu ülkemiz için büyük bir eksiliktir.

Çözüm, *medya* içeriklerini sınırlamak, terör haberlerini yasaklamak, *demokratik* bir toplumda yaşayabilmek adına elbette gerçekçi ve akılcı bir yaklaşım değildir. Akılcı yaklaşım, terörle mücadelenin öğrenilmesi ve terör haberlerinin terör haberi bilinciyle verilmesinde yatmaktadır. Bunun da yolu, tüm iletişim fakültelerinde "*Terör haberciliği*" derslerinin yalnızca lisansta değil, yüksek lisans ve doktora programlarında konulması tüm bilimsel detaylarıyla genç iletişimcilere öğretilmesinden geçmektedir.

Son söz olarak bu makalemizde vurgulamak i, *terörizmin* her ne kadar, doğrudan nedeni *teröristler* ise, dolaylı nedenin de terörizmi kendi çıkarları doğrultusunda destekleyen ve hoşgörü ile karşılayan *ülke* ve *rejimler* olduğudur. Bu nedenle kitle iletişim araçları, teröristler için daha az yararlı bir duruma getirilmek zorundadır.

Doğal olarak burada *kamusal* bir *alanı* kullanan *medya* yöneticilerine, bu kullanımın *yasal çerçevesini çizen siyasal iktidarlara* önemli görevler düşmektedir. Unutmamak gerekir ki, *medyanın* bir boyutu “*düşünceyi ifade özgürlüğü*” ise, bir diğer boyutu “*sorumluluk duygusu*”dur. Bu duygunun harekete geçirilmesinin belirli sınırlar kapsamında *medyanın* oto kontrol sistemleriyle sağlanması ise en sağlıklı ve akılcı yoldur. Ancak buradan **medyanın** zorunlu bir takım yasal uygulamaların dışında tutulması anlamı da çıkarılmamalıdır. **Medya**, “*dördüncü güç*” olarak “*denetleme*” yetkisini kullanırken, *kamusal* bir *sorumluluk* ta taşıdığını hiç unutmaması gerekir.

Kaynakça

- Aydın Nurullah, , **Küresel Terör ve Terörizm** , Kum Saati Yayınları, İstanbul 2009
- Aziz Aysel: **Siyasal İletişim**; Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara, 2007.
- Basın Konseyi, Basın Meslek ve İlkeleri Sözleşmesi**, Ankara, 1989.
- Ben-Yehuda Nachman, **Terror, Media and Moral Boundaries**, Canada, 2005, vol.46,
- Bektaş, Arsev: **Kamuoyu İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayınları, İstanbul: 2000,
- Bektaş, Arsev: **Siyasal Propaganda**, Bağlam Yayınları, İstanbul: 2002.
- Burton G **Medya Analizlerine Giriş: Görünenden Fazlası**, Çev. Nefin Dinç, İstanbul. 1995
- Can , Faruk: **Bilgi Çağının Gündümlü Silahı Medya** Alfa Yayınları, , İstanbul:2005.
- Casin Mesut Hakkı: **Uluslararası Terörizm**, Ankara: Nobel Yayınları, 2008.
- Çomak: Hasret “ **Küresel Terörizmin Dünya Ekonomisine Etkileri**” Tasam-Siyasal İletişim Enstitüsü- <http://www.siyasaliletisim.org/index>. (3.6. 2007)
- Demircan, Hatice: **Siyasi İçerikli Terör Karşısında Medyanın Tutumu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Ekinci Necdet;**Siyasal İletişime Giriş: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları**, Bişkek 2008.
- .Erdoğan İ ve Alemdar K **İletişim ve Toplum**, Bilgi Yayınevi, 1990.
- İrvan, Süleyman. **Medya ve Kamuoyu, Medya Kültür Siyaset**, Der. S. İrvan, Ark Yayınları 1997
- Hoffman, Bruce: **Inside Terrorism**: Columbia University Press, , London 1998.
- Kapani Münci: **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara: 2001.
- Kongar, Emre: **Küresel Terör ve Türkiye**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.
- Kurtoğlu, Sergün: “**Günümüzün Kilisesi: Medya**”, (<http://www.istanbul.edu.tr/iletim/75/haberler/m1.htm>), (11.02.2008)
- Morley David & Robins, Kevin **Kimlik Mekanları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997.
- Niranjan Dass, Media and Terrorism, M D Publications Pvt. Ltd., New Delhi2008,
- Цыганов Виктор , **Медиа-терроризм. Терроризм и средства массовой информации**, Ника-Центр, Москва2004., (Sıganov Viktor, Medya Terörizm. Terörizm ve Kitla İletişim Araçları, Nika Senter, 2004, Moskova.)
- Terör ve Güvenlik: “Terör Örgütlerinin Halkla İlişkiler ve Propagandaya Bakışı”**,<http://www.terorveguvenlik.net/index.>, (13.04.2008)
- Вахания Владимир, **Деньги и террор, Юстициформ** Москва. 2007 (Vahaniya V.V, Para ve Terör, Yustisinform, Moskova) 2007,
- Xiaofeng Yu ve JIA, Li: “*The Ethical Dilemma of the Mass Media in Reporting International Terrorism*”, **China Media Research**, 3(1), 2007.
- 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun**
3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu

Trabzon Limanı ve Avrupa -Türkiye-İran Ticarî İlişkileri Açısından Önemi

Received/Geliş: 12/10/2016
Accepted/Kabul: 13/10/2016

Mehmet OKUR*

Öz

Asya, Avrupa ve Akdeniz'i bir birine bağlayan Karadeniz, bu konumuyla birçok siyasi, ekonomik ve kültürel olayların cereyan ettiği bir coğrafya ve dolayısıyla büyük devletlerin hâkim olmak istedikleri bir alan olmuştur. Karadeniz'in doğusunda yer alan Trabzon Limanı ise, coğrafi açıdan Van ve Urmiye göllerine kadar uzanan, yani Doğu Anadolu ile Güney Azerbaycan'ı içine alan geniş bir araziye tabii bir çıkış noktası vazifesini görebilecek mevkidedir.

Dünya'nın doğusu ile batısı arasında asırlardan beri bir köprü olan İpek Yolu'nun önemli bir yan kolu Tebriz-Erzurum-Trabzon güzergâhından geçmekteydi. Bu güzergâh Karadeniz ve Doğu Anadolu'yu Kafkasya ve Kuzey İran'a bağladığı gibi, daha geniş bakılırsa, Uzakdoğu'dan gelen ticaret yolunu Trabzon Limanı vasıtasıyla İstanbul'a veya Tuna üzerinden Orta Avrupa'ya bağlamaktaydı. Başka bir ifadeyle, Trabzon Limanı, Doğu Anadolu ve Kuzey Batı İran'la olan tabii bağlantısının yanı sıra, dönemsel olarak Orta Avrupa, Kafkasya, Hazar bölgesi ve Afganistan-Pakistan coğrafyası ile irtibatlı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Trabzon Limanı, Karadeniz, İran, Ticaret yolu

*Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, okur25@yahoo.com

Trabzon Port and it's Importance in the Commercial Relations Between European-Turkey-Iran

Abstract

The Black Sea linking Asia and Europe and with its location in which a lot of political, economic and cultural has been an area in which great powers wanted to dominate there. Trabzon Port located in the East of Black Sea, has geographically a a point of departure which runs Van and Urmiye Lakes, in other words, involving East Anatolia and Azerbaijan of the Iran.

An important part of the silk road being a bridge between the east and the west in the past was on Tebriz-Erzurum-Trabzon route. This route not only linked up the Black Sea and East Anatolia to the Caucasus and North İnan but also it linked the trade road of the far east and İstanbul or Central Europe through Trabzon Port. In other words, Trabzon Port was, besides its natural connection between East Anatolia and North İnan, periodically connected with Central Europe, Caucasus, Caspian area, Afghanistan and Pakistan.

Key Words: Trabzon, Trabzon Port, The Black Sea, İnan, Trade Rout

Giriş

Trabzon kentinin ne zaman kurulduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamakla beraber yazılı kaynaklara göre; Khalybler, Mossynoikler, Tibarenler ve Makronlar denilen Sannosların Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki ilk topluluklar olduğu, madencilik ve balıkçılıkla uğraştıkları fakat şehrin M.Ö. VIII. yüzyılda Sinop civarından gelen Miletoslar tarafından kurulduğu ileri sürülmektedir (Tekindağ, 1993: 454-455; Işık, 2001: 92-94; Bilgin, 2002: 15-46).¹ Ayrıca aynı dönemde Kimmerlerin de bölgede görüldüğü (Tarhan, 1979: 355-369; Tellioğlu, 2004: 14; Nakracas, 2005, 177; Karatay, 2006: 11-12), daha sonra da İskitlerin bu coğrafyaya hâkim olduğu bilinmektedir.²

Trabzon ve yakın çevresi daha sonra Med, Pers ve Büyük İskender İmparatorluklarının, M.Ö 280-63 yılları arasında da Pontus Devleti'nin hâkimiyetinde kalmıştır. M.Ö. I. yüzyıl ortalarında Roma İmparatorluğu'nun kontrolüne giren bölge, M.S. 395'de Doğu Roma'nın sınırlarına dâhil olmuştur. 1204 yılına kadar devam eden Doğu Roma hâkimiyetinin son yüz- yüz elli yılı aynı zamanda çok sayıda Türk boyunun Doğu Karadeniz'e gelip yerleştiği bir dönem olarak bilinmektedir. Bölge 1204'ten 1461'e kadar ise Komnenos Krallığı hâkimiyetinde kalmış ve Sultan II. Mehmet (Fatih) tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır (Cöhçe, 1988, 479-784).

Kısa bir tarihi alt yapısını verdiğimiz Trabzon ve çevresinin her dönem uluslararası mücadeleye sahne olması şüphesiz bu şehrin coğrafi açıdan Türkiye'nin kuzeydoğu kısmını, Kafkasya'yı ve İran'ın Kuzeybatısını yani Güney Azerbaycan'ı kapsayan geniş bir alanın dış dünyaya açılan kapısı olmasından kaynaklanmaktadır. Zira bu kapı bölgeyi, Trabzon-İstanbul veya Trabzon-Tuna vasıtasıyla Orta Avrupa'ya bağlamaktaydı (Vasilyev, 1943: 206). Başka bir ifadeyle Trabzon Limanı, Doğu Avrupa, Doğu Anadolu ve Kuzey İran'la olan tabii bağlantısının yanı sıra dönemsel olarak Kafkasya, Hazar bölgesi ve Afganistan-Pakistan coğrafyası ile

¹ Trabzon tarihi hakkında yazılmış birçok eserde ise Trabzon kentini ilk kuranların Pelagslar olduğu ifade edilmektedir. Trabzon tarihine dair ileri sürülen Pelags hipotezine göre; Pelagsların antik çağlarda belli nedenlerle Orta Asya'dan çıkıp Kafkaslardan geçerek önce Anadolu'ya daha sonra Akdeniz yoluyla İtalya'ya geçmişlerdir (Emir, 2011: 45 -46).

² Çince Se, Sai, Farsça Saka, Yunanca Skythai (İskitler), Hititçe Sakas adıyla geçen İskitler, M. Ö. XII. Yüzyıldan itibaren Tanrı dağları ile Hazar Denizi arasında geniş bir coğrafyaya hâkim olmuşlardır (P'yankov, 2002; 611).

irtibatlı olmuş, doğu dünyası ile batı dünyasını birbirine bağlamıştır. Trabzon Limanı, aynı zamanda tarihi İpek Yolu'nun en önemli yan kolları arasında birini teşkil etmiş, Tebriz'den Trabzon'a ulaşan ticaret yolunun adeta hayat damarı olmuştur (İskender, 1988; 53; Roux, 2001: 35; Özergin, 1958: 66-67).

Doğuda Hindistan – Afganistan - Kuzeybatı İran içlerinden gelen ve Anadolu'da Doğubayazıt – Erzurum – Bayburt - Gümüşhane ve Zigana Geçidi üzerinden Trabzon'a ulaşan ünlü kervan yolu, kenti bir ticaret merkezi haline getirmiştir (Lynch, 1967.32; Jansses, 1969: 7; Bryer, 1980: 50; Tozlu, 1997, XIII). Trabzon'a, Ön Asya ve Uzak Doğu'dan gelen bu ticaret yolunun yanı sıra, batıdan ve kuzeyden, Karadeniz üzerinden gelen gemilerin kullandığı deniz yolu ve güneyden gelen bir başka önemli ticaret yolu da ulaşmaktadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinden gelen ve Erzincan – Bayburt – Gümüşhane - Zigana Geçidi üzerinden Karadeniz'e ulaşan bu ticaret yolu, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en önemli liman kenti Trabzon'da son bulmaktadır. Trabzon Limanı İran, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin batıya açılan en önemli kapısı olması nedeniyle, özellikle Ortaçağ'da birçok Müslüman coğrafyacı bu kenti “Dünya Ticaret Merkezi” olarak adlandırmıştır (Belli- Kayalıoğlu, 2002: 1). Esasında Trabzon Limanı bu özelliğini aralıklarla XX. yüzyılın başına, başka bir ifadeyle demiryolunun Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine gelişine kadar korumuştur.³

Asya'dan Avrupa'ya ulaşan ticaretin önemli merkezlerinden birini oluşturan Trabzon Limanı'nın kuruluşu da tıpkı kentin kuruluşu gibi belirsiz bir durum arz etmektedir. Bu konuda Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası* adlı eserinde limanın Xenophon'dan çok önceleri büyük bir gayret ve masrafla yapıldığını yazılmakta ancak kimler tarafından yapıldığı ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir (Bijişkyan, 1969: 51). Ancak Barnet ve Belli, Urartu Krallığı'nın M.Ö VIII. yüzyıl ortalarında Asur Krallığı'na yenilmesi nedeniyle Akdeniz limanlarını kullanma imkânı kalmadığından batı ile ticari ilişkilerini Trabzon Limanı üzerinden yürüttüğünü bildirmektedir (Barnet, 1956: 228; Belli, 2004: 39). Aynı

³Çünkü Diyarbakır'dan Van'a ve Kars'a kadar uzanan geniş bir hinterlandta yetiştirilen ürünler Erzurum'da toplanmakta, buradan Trabzon'a aktararak, Karadeniz yoluyla İstanbul ve Avrupa'daki diğer pazarlara dağıtılmaktadır. Yine aynı şekilde, İstanbul ve Avrupa'dan gelen mamul ürünler, Trabzon yoluyla Erzurum'a gelmekte ve buradan bölgedeki diğer şehirlere dağıtılmaktadır. Okur - Küçüküçürlü, 200: 102).

şekilde Çilingiroğlu da Urartu Krallığı'nın batı ile ticari ilişkilerinde Akdeniz limanları kadar Doğu Karadeniz limanlarını, bu anlamda Trabzon Limanı'nı da kullandığını belirtmektedir (Çilingiroğlu, 1984: 77 -80).

Aynı dönemde Miletosların da Karadeniz kıyılarında çok sayıda koloniler kurduğu ve Kuzey Anadolu'dan Kafkasya'ya kadar uzanan coğrafyada elde ettikleri çeşitli hammadde veya tarım ürünleri için Karadeniz limanlarını kullanmaya başladıkları görülmektedir.⁴ Özellikle Trabzon Limanı, bol miktarda maden kaynaklarının bulunduğu Gümüşhane'nin başlıca çıkış kapısı idi (Çiğdem, 2007: 137; Emir, 2012: 172-173). Charles Texier de Karadeniz'e yaptığı seyahatinde Trabzon Limanı'nın, Kafkaslar ve Orta Asya ticaretinin giriş yeri olduğuna vurgu yapmaktaydı (Texier, 2002: 154-155).

Trabzon çevresinin M.Ö. VI. yüzyıl başlarında önce Medlerin kısa bir süre sonra da Perslerin hâkimiyetine girdiği kabul edilmektedir. Trabzon Limanı bu dönemde de önemli güzergâh ve çıkış kapısı olma özelliğini sürdürmüştür (Malekzadeh, 1968: 4; Decei, 1979: 240). Nitekim Perslerin oluşturdukları ünlü Kral Yolu'nun güneyini oluşturan Fırat ve Dicle havzası, kuzeyde Erzurum ve Trabzon kentleri ile bağlantılı olup, bu bağlantıyı sağlayan yol şebekesi Pers İmparatoru I. Darius tarafından yaptırılmıştır (Malekzadeh, 1968: 45-46; Tozlu, 1997: XV).

Xenophon'un *Onbinlerin Dönüşü* adlı eserinde, Trabzon'a vardıklarında arkadaşları arasında geçen bir tartışmadan bahsederken verdiği bilgiler, M.Ö. 401'de Trabzon'da denizcilik faaliyetlerinin oldukça yoğun olduğunu, askeri açıdan kentin harp gemilerine, ticari açıdan da Batı Dünyası'nı Doğu Dünyası'na bağlayan bir limana sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Xenophon'un geri dönüşünü Trabzon üzerinden gerçekleştirmesi, bizlere bu yolun doğu-batı bağlantısında Onbinler'den önce de kullanıldığını, dolayısıyla kentte bu tarihten önce de bir limanın var olma olasılığını göstermektedir.⁵

⁴ Miletosların yaşadıkları coğrafyanın dağlık ve tarıma elverişsiz olması, buna bağlı olarak ortaya çıkan beslenme sorunu, Kafkas altın ve demirlerine ulaşmak, üretilen mallara pazar bulma endişesi gibi ekonomik ve Lidya ile yaşanan gerginlikler bu topluluğu, Karadeniz'de koloniler kurmaya yöneltmişti (Tsetskhladze, 1994: 124; Mansel, 1998: 169; Arslan, 2007: 6-7).

⁵ Xenophon, bu tartışmayı şöyle anlatmaktadır: “Şimdi bir araya toplanarak, bundan sonra yollarına nasıl devam edeceklerini tasarlamaya giriştiler. Evvela Thurioi'li Leo k alkarak şöyle söze girişti: “Arkadaşlar, ben kendi payıma, toplanmaktan, yürümekten, koşmaktan, silah yüklenmekten, sırada gitmekten, nöbet beklemekten ve dövüşmekten bıktım. Artık bundan sonra geri kalan yolu gemiyle gitmek, Odysseus gibi

Trabzon Limanı, Pontus Krallığı'nın da dünyaya açılan en önemli kapısıydı. Trabzon Limanı'nın askeri ve ticari açıdan gerçek bir merkez haline gelmesi ise Roma İmparatorluğu'nun bölgeye hâkim olması ile başlamış ve Trabzon adeta “serbest şehir” özelliği kazanmıştır (Goloğlu, 1975: 3; Goloğlu, 1947). Zira Trabzon Limanı, Batı'dan başlayıp Orta Asya, Hindistan ve Çin'e kadar uzanan ve büyük ölçüde Roma İmparatorluğu'nun kontrolünde olan ticaret yolunun tam ortasında yer alıyordu (Çiğdem, 2007: 143-144).

Trabzon'un, Roma İmparatorluğu'nun kontrolündeki kuzey - güney ve doğu - batı yönündeki merkezlerle bağlantı sağlayan başlıca şehirlerden birisi olması, imparatorların bu bölge ile yakından ilgilenmesini ve çeşitli tedbirler almasını mecbur kılmıştır.⁶ Nitekim İmparator Hadrianus (M.S. 117–138), özellikle Alanlar'dan gelebilecek bir tehlikeye karşı önlem almak üzere bölgeye yaptığı bir seyahatte Kafkaslara açılan en önemli mevki olarak gördüğü Trabzon'a da gelmiş ve buraya hipodrom ile su kemerleri yanında bir de kendi ismi ile anılan bir liman inşa ettirmiştir (Bryer- Winfield, 1985: 180; Tekindağ, 1993: 455; Özsait, 2000: 41; Tournefort, 2005: 120; Çiğdem, 2007, 145-146). Hadrianus tarafından inşa ettirilen bu limanın yeri kesin olarak bilinmemekle beraber Trabzon'daki en eski liman binasının Aşağıhisar'a ve bedesten ile hanların yer aldığı çarşı mahallesine yakın olması adı geçen limanın batıda Faroz mahallelisinden doğuda Çömlekçi mahallesine kadar olan kıyı şeridi arasında, bir başka ifadeyle Moloz ve çevresinde yer aldığını göstermektedir (Aygün, 2005: 131). Zaman içinde çeşitli saldırı ve tahribatlara uğrayan ve artık günümüzde son izleri de ortadan kalkan bu liman aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki başlıca donanma üssü idi (Esmer ve Ateş, 2012: 100 -101).

boyly boyunca uzayıp, Hellas'a uyuya uyuya varmak arzusunda'yım". Askerler bunu duyunca aralarında tasvîkâr bir mırıltı koptu. Bundan sonra söz alan birkaç kişi aynı fikri ileri sürdü. Nihayet Kheirisosphos ayağa kalktı ve dedi ki: "Askerler! Anaksibios benim dostumdur ve bu sırada bir filoya kumanda etmektedir. Eğer siz beni ona gönderirseniz yurda dönmeniz için lazım olan kadırgalar ve diğer gemiler getirebileceğimi umuyorum. Eğer hakikaten gemi ile gitmek arzusunda iseniz, ben gelinceye kadar burada bekleyin: Benim geri dönmem uzun sürmez. Askerler bunu duyunca sevindiler ve onun mümkün olduğu kadar süratle yola çıkmasını uygun buldular." (Xenophon, 1944: 1-4).

⁶ Roma İmparatorluğu, Karadeniz'e açılan ve doğudan gelen ticaret yollarının güvenliğini sağlamak üzere ya stratejik mevkiilerde karakollar oluşturuyor, ya seferler düzenliyor veya bölgedeki kabilelere kendisine bağlı krallar tayin ediyordu. (Mitford, 1974: 160-175; Tezcan, 2013: 159-160).

Trabzon Limanı ticari ve stratejik önemini Roma'nın ikiye ayrılmasından sonra, Doğu Roma (Bizans) ve ondan sonraki Komnen Krallığı devrinde (1204-1461) de sürdürdü (Uzunçarşılı, 1988: 247; Mehmet Kenan, 1336: 94). Trabzon başkent olmak üzere kurulan bu krallığın sınırları Sinop'tan Kafkaslara kadar uzanıyor, iç bölgede bulunan ve Trabzon Limanı vasıtasıyla ihraç edilen gümüş madeni ise devletin iktisadi hayatına önemli katkıda bulunuyordu. Yine, XIII. yüzyılda Batı'dan Doğu'ya muhtelif maksatlarla giden ve çoğunluğu Franciskan ve Dominiken gibi Katolik mezheplerine sâlik olan elçiler/misyonerler de Trabzon'a kadar gemiyle geliyor, buradan karayoluyla seyahatlerine devam ediyorlardı (Tezcan, 2013: 33-34).

Trabzon Limanı özellikle XIII. ve XIV. Yüzyılda en parlak dönemlerinden birisini yaşamıştır. Zira önce Cenevizliler daha sonra da Venedikliler Doğu Roma İmparatorluğu ve Komnen Krallığı ile ticaret antlaşmaları yaparak Trabzon'da serbest ticaret yapma hakkını elde etmişlerdi (TTSO, 1933: 7; Atalar, 1999: 131; Tezcan, 2013: 363, 380). Bu iki tüccar topluluğu yapılan anlaşmalar, Trabzon'un ticari sahadaki rolünü giderek güçlendirmiş ve zaman içerisinde Trabzon'u dünya ticaretinde önemli rol oynayan bir merkez durumuna getirmiştir (İskender, 1988: 49; Manandian, 1965: 52; Mehmet Kenan, 1336: 94). Öyle ki XIV. yüzyılın başlarında dünyanın en önemli beş ticaret yolunun ikincisinin en önemli merkezini Trabzon Limanı oluşturmaktaydı.⁷ Şüphesiz Trabzon Limanı'nın böyle bir konuma ulaşmasında Altınordu – İlhanlı politik rekabeti de önemli rol oynamıştır. Bu iki devlet arasındaki rekabet, Kefe-Trabzon-Tebriz ticaret yolunun önem kazanmasına sebep olmuştur (Safran, 1988: 460-461).

Trabzon Limanı'nın ticaret hacmi Osmanlı Devleti'nin eline geçtikten sonra yavaş yavaş gerilemeye başladı. Venedik ve Cenevizlilerin Karadeniz'i terk etmesi ile beraber Trabzon Limanı'nın ticari yoğunluğu da önemli ölçüde azalmış (Bostan, 1999: 303), XIX. yüzyıla kadar yalnızca Doğu Karadeniz'in ve Güney Azerbaycan'ın batıya açılan bir iskelesi olarak kalmıştır (TTSO, 1933: 9). Özellikle bölgeden İstanbul'a ihraç edilen yerli

⁷Dönemin diğer önemli ticaret yolları ise şunlardı: Tuna Nehri üzerinden geçerek Hazar Denizi'nin kuzeyini takiben Don Nehri'nin ağzına ve oradan Çin'e giden kara yolu, İskenderun Körfezi'nin yukarısındaki Jazzo (Payas)'dan başlayarak Tebriz'e ulaşan yol, İ ran Körfezi'nden Hint Denizi'ne giden yol ve Nil-Kuseyr-Kızıl Deniz ve Hint okyanusundan Güney Doğu Asya'ya ulaşan yoldur (Lybyer, 1987: 143).

ürünler, Azak Denizi'ndeki Rus limanı olan Taganrog'tan yapılan ithalat, Abhazyaya ile küçük gemilerle gerçekleştirilen trafik Trabzon Limanı'nın en önemli faaliyetleriydi. Ancak Rusların Abhazyaya kıyılarını abluka altına almaları, Kafkas kabilelerine boyun eğdirmeleri ve köle ticaretini durdurmaları, Trabzon ile Abhazyaya arasındaki ticareti olumsuz yönde etkileyen başlıca unsurlardı. Kafkasya'dan ayağı kesilen yerel tüccarların, yönlerini İstanbul'a çevirmeleriyle beraber Trabzon ve çevresi Avrupa mallarıyla daha çok içli dışlı olmaya başladı (Brant, 1836: 190).

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, Karadeniz ticareti, dolayısıyla Trabzon Limanı için önemli dönüm noktalarından biri oldu. Bu antlaşma Osmanlı Devleti için siyasî ve sosyal açıdan bir felaket, Devlet-i Aliye'nin bölgedeki hâkimiyetine vurulan darbe, Karadeniz ticareti için ise olumlu bir gelişmeydi.⁸ Zira bu antlaşma Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki ticaret ve deniz taşımacılığındaki tekeline sona erdirmiş, Rus gemilerine, Karadeniz'de özgürce dolaşma hakkı kazandırmıştı.⁹ Daha sonra bu haktan diğer devletler de yararlanmaya başlamışlar. Nitekim XIX. yüzyıl başına gelindiğinde, Avusturya, Fransa ve İngiltere de Karadeniz sularını kullanma hakkını kazanan devletlerarasına girdi (Bostan, 1999, 305). 1829 Edirne Antlaşması ile Boğazlardaki Osmanlı denetiminin sona ermesi ve 1838 Ticaret Anlaşması sonucu dış ticaretteki Yed-i Vahid yönteminin kaldırılması ise Osmanlı Devleti'ndeki hammaddelerin dış ticarete açılmasını kolaylaştırmış¹⁰, bu durum hemen bütün Osmanlı limanlarında olduğu gibi Karadeniz limanlarında da yoğun bir ticaret artışına yol açmıştır (Turgay, 1994; 46-47; Kuruca, 2011: 195; Baskıcı, 2012: 34). Örneğin 1830'lu yıllara gelindiğinde hububat ihracatına dayalı Karadeniz'deki ticaret daha da

⁸1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ruslar, Karadeniz ve Akdeniz'de kendi gemileri ile serbestçe ticaret yapabilme hakkını elde etmişler ve devamında aynı haklar Avusturya (1784), Fransa ve İngiltere (1802) tarafından da elde edilmiştir. Nitekim 1774-1830 arasında yaşanan siyasal gelişmeler ile birlikte Karadeniz'de yeni bir ekonomik düzen oluşmaya ve menşei itibarı ile Karadenizli olmayan gemi ve gemiciler bu denizde boy göstermeye başlamıştır. Böylece ulaşım trafiği bakımından Akdeniz ve Tuna üzerinden Avrupa'ya açılan Karadeniz, sömürgecilik faaliyetlerinde deneyim sahibi olmuş emperyal devletlerin çıkarlarına açık hale gelmiştir (Aygün, 2016: 59).

⁹Hatta 1780'lerde Karadeniz'de ticaret neredeyse tamamen Rus bandıralı gemilerinin kontrolüne girmiştir. Bu dönemde Karadeniz'e 445 Rus bandıralı gemisi, 38 adet de Osmanlı bandıralı gemi geçiş yapmıştı (Bostan, 1995: 23).

¹⁰Örneğin İngiltere'nin, "Türkiye'ye pamuklu mamuller ihracatı yıllık ortalama itibarıyla 1824 -1850 arasında 3,5 kat; toplam ihracatı ise yine yıllık ortalama itibarıyla 1814-1850 arasında 16 kattan fazla artmıştı. Osmanlı dış ticaretinin değerinde ise 1830-1911 döneminde ihracatta 6,8 kat, ithalatta 9,4 katlık artış meydana geldi (Pamuk, 1984: 30).

büyümüş, yabancıların (İtalyan, İngiliz, Fransız ve Rumların) bu ticaret üzerindeki etkinlikleri artmıştı. Hububata dayalı Karadeniz ticaretindeki büyümenin arkasında 1830'larda yaşanan bazı gelişmeler bulunmaktaydı. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Edirne Antlaşması ile Rusya'nın Tuna ve çevresinde hububat üretilen alanlar ile Tuna deltası üzerinde hak sahibi olması önemli bir gerekçe idi. Ayrıca aynı antlaşma sonucunda boğazlar üzerinden gerçekleşen gemi taşımacılığının küçük Avrupa devletlerini de kapsayacak şekilde bütünüyle serbest hale getirmişti (Aygün, 2016: 71).

Örneğin İngiltere'nin, "Türkiye'ye pamuklu mamuller ihracatı yıllık ortalama itibarıyla 1824-1850 arasında 3,5 kat; toplam ihracatı ise yine yıllık ortalama itibarıyla 1814-1850 arasında 16 kattan fazla artmıştı. Osmanlı dış ticaretinin değerinde ise 1830-1911 döneminde ihracatta 6,8 kat, ithalatta 9,4 katlık artış meydana geldi (Pamuk, 1984: 30).

İşte uluslararası ticaretteki bu gelişmeler, XIX. yüzyılın ortalarında Trabzon Limanı'nın önemini bir hayli artırdı.¹¹ İngiltere ve diğer Avrupalı devletler, Boğazlar ve Tuna yoluyla Karadeniz'e soktukları gemilerini, bundan sonra daha az bir masrafla Trabzon'a gönderiyorlar ve bu liman vasıtasıyla İran ile alışveriş yapıyorlardı. Bu hususta özellikle İngiltere ön plana çıkmaktaydı. Şimdiye kadar İran ile olan ticaretini Bender-i Buşir üzerinden yapan İngiliz şirketleri bundan böyle Trabzon Limanı'nı kullanmaya başlamışlardı (Issawi, 1971: 92-93; Tozlu, 2002: 383). Aynı durum, Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın doğu eyaletleriyle ilişkileri için de geçerliydi (Turgay, 1994: 49).¹²

XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sadece Osmanlı deniz araçlarının uğradığı Trabzon Limanı, 1840'larda artık birçok ülkenin vapur ve

¹¹XIX. yüzyılda meydana gelen savaşlar ve sonrasında yapılan antlaşmalar Karadeniz ticaretini artırma noktasında etkili unsur olmuşsa da olumsuz yanları da vardı. Örneğin Karadeniz'in kuzeyinde gerçekleşen savaşlar sebebi ile 1774'ten 1790 yılına kadar geçen 16 yıllık zaman dilimi içerisinde Trabzon-ile Kefe arasında hiçbir tüccarın karşılıklı ticarete bulunduğu dair elimizde bir bilgi mevcut değildir. Aynı şekilde Osmanlı-Rus savaşı (1787-1792), Avrupa'da 1815'e kadar aralıklarla devam eden Napolyon Savaşları, Napolyon'un Mısır'ı işgali (1798), Osmanlı -Rus Savaşı (1806-1812), Yunan İsyanı (1821-1827) ve Osmanlı Rus-Savaşı (1828-1829) gibi olağanüstü durumlar da Karadeniz'deki ekonomik faaliyetleri kesintiye uğratmıştır (Aygün, 2016: 98).

¹²19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde büyük devletlerin hemen hepsi Trabzon'da konsolosluk açmışlardı. Bu dönemde Trabzon'da; Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Yunanistan, Belçika, İspanya ve Amerika Konsoloslukları faaliyet halindeydi. Ayrıca biri yerli ve 7'si yabancı olmak üzere 8 kumpanya Trabzon'a vapur işletmekteydi (Goloğlu, 1975: 219).

gemilerinin yanaştığı canlı bir liman haline gelmişti.¹³ Böylece Kuzey İran ithalat ve ihracatının önemli bir kısmı, İzmir ve Halep gibi şehirler yerine Trabzon üzerinden yapılmaya başlandı.¹⁴ Aynı zamanda, önceden Tebriz-İstanbul karayolu ile yapılan ticaretin önemli bir kısmı Trabzon'a yöneldi (Yerasimos, 1997: 284-285). Trabzon'dan İran'a yapılan transit ticareti ve genel olarak ithalat ve ihracat işleri başlangıçta İngilizlerin kontrolünde iken daha sonra Rumların eline geçmiştir.¹⁵ Azda olsa ön sıralarda yer alan Müslüman müteşebbisler de vardı. Bunların en önemlisi şüphesiz İstanbul, Trabzon, Samsun ve Erzurum'da ticari faaliyetlerde bulunan ve Trabzon - İran transit ticaretinde etkili olan Nemlioğulları idi.¹⁶ Trabzon'da fındık, bakliyat, kuru üzüm, tütün, hububat vs. ihraç eden Nemlioğulları yanında Britanya Konsolosu Billiotti'nin raporuna göre 1884'te Arnavutoğulları, Hacı alı Hafız Efdendi gibi birkaç Müslüman kişi veya aile ihracat işleriyle uğraşmaktaydı. Aynı rapora göre ihracatçılar arasında yine Nemlioğulları ve Arnavutoğulları ile birlikte Culfazoğlu Hacı Hüseyin, Kundupzâdeler, Serdarzâdeler ve Yelkencizâdeler gibi birkaç yerel Müslüman müteşebbisin varlığı da söz konusu idi (Aygün, 2016: 96-97).

¹³1836'da bir İngiliz şirketine ait ilk buharlı gemi İstanbul-Samsun-Trabzon arasında çalışmaya başlamıştır. Kısa süre sonra Avusturya, Fransa, Rusya ve diğer devletler izlemiştir. Nitekim 1846 yılı boyunca Trabzon'a 266 adet gemi gelmişti (Issawi, 1988: 80 -81; Ubcini, 1977: 376).

¹⁴1774 sonrasında İran ile devam etmekte olan ekonomik ilişkilerin seyri değişmeye başlamış, 1830'lu yıllarda buharlı gemilerin Karadeniz limanları arasında taşımacılık yapmaya başlamasıyla Güney Karadeniz limanlarının ticari hacmi büyümeye başlamıştır. İran'dan ve Hazar Denizi kıyılarından kervanlar ile Trabzon'a ulaşan mallar buradan İstanbul ve İzmir'e aktarılmakta idi. Bu sebeple Trabzon merkezli İran ticareti için arayışa giren İngilizler, İngiltere ile Trabzon arasında doğrudan bağlantı tesis etmek yolunu aramaya da yönelmişlerdir (Turgay, 1994: 48-50; Aygün, 2016: 102).

¹⁵1850 yılında Trabzon'a gelen Walpole de benzer ifadeler kullanmakta ve durumu şu şekilde ifade etmektedir: "...Yerli tüccarlar yavaş yavaş İngilizlerin ve yabancıların elinden aldıkları ticaretin büyük kısmını idare etmekteydiler..." Öyle ki Avrupalı devletler Karadeniz ticaretinde söz sahibi olmak için gayrimüslim tüccarları himayelerine alma yarışına girmişlerdi. Nitekim 1855 yılında Trabzon'da İngiltere himayesinde 67 kişi bulunmaktaydı. Gayrimüslimler de büyük bir istekle Avrupalı bir devletin vatandaşlığına geçmeye çalışıyorlardı. Trabzon'daki Fransız konsolosuna göre bölgedeki gayrimüslimler Rus vatandaşlığına geçmek için gerekli işlemleri yapmak üzere hemen her gün teknelerle Rusya idaresindeki Kutais'e gidiyordu (Yılmaz, 2006: 51; Aygün, 2016: 90-92).

¹⁶Nemlioğulları, Trabzon-İran transit ticareti sayesinde şöhret kazanmış bir aile idi. Nitekim 1885'te Trabzon'dan İran'a yapılan ihracatın büyük kısmı bu ailenin elinde bulunmakta idi. Aile, ayrıca yol ve köprü tamir etmek gibi imar faaliyetleri ile de ilgilenmekte idi. Nemlizâde ailesi; Mısır'dan Rusya'ya, İran'a, İspanya'ya hatta Amerika Birleşik Devletleri'ne kadar uzanan bir ithalat ve ihracat zinciri kurmuştu. Aile daha çok tütün ticareti ile bilinmektedir. Nemlizâdelerden Hacı Mahmut'un oğlu Nemlizâde Tahsin Bey, devlete yaptığı yardımlardan dolayı Padişah II. Abdülhamit tarafından sivil paşalık rütbesiyle ödüllendirilmiştir. Nemlizâde Mustafa Efendi ise Trabzon-Erzurum ticaret yolunun yapımında gösterdiği gayretten dolayı 1860 yılında mecidiye nişanı ile ödüllendirilmiştir (Bal, 2016).

Aşağıdaki belirtilen rakamlar 1830'lu yıllarda Trabzon Limanı'ndan yapılan ithalat ve ihracattaki artışı ortaya koymaktadır:¹⁷

Sene	İthalat	İhracat
1830	350.000	-
1831	246.000	-
1832	492.000	39.000
1833	560.000	45.000
1834	615.000	245.000
1835	1.021.000	691.000
1836	1.452.000	859.000
1837	1.145.000	357.000
1838	1.600.000	255.000
1839	1.150.000	266.000

Rakamlardan da anlaşılacağı üzere Trabzon Limanı'ndaki ticaret hacminin düzenli olmasa da sürekli bir artış gösterdiği ve ticaretin daha ziyade ithalat üzerine gerçekleştiği söylenebilir. Belirtilen dönemdeki toplam ithalat 8.631.000 Pound, ihracat ise 2.757.000 Pound olup ihracatın ithalatı karşılama oranı %32 civarındadır. Ancak Trabzon Limanı'na gelen malların önemli bir miktarının İran için ithal edildiğini de burada ifade etmek gerekir (Kuruca, 2011: 196).

Tanzimat'ın ilanı ve Kırım Savaşı sürecinde Trabzon Limanı'nın önemi daha da arttı.¹⁸ Bu savaş esnasında Trabzon Limanı, Kırım Yarımadası'nda Ruslarla savaşan müttefik ordularının ikmal üssü vazifesini gördüğü gibi aynı zamanda Müttefiklerin Karadeniz'deki Rus limanlarına ambargo uygulamaları nedeniyle Kafkasya'nın ihtiyacı olan Avrupa mal ları Trabzon Limanı'ndan, önce İran'a taşıyor, buradan Kafkasya'ya ulaştırılıyordu (Turgay, 1994: 57).

Aşağıdaki tabloda Trabzon Limanı'ndan 1840-1861 yılları arasında yapılan ithalat ve ihracata ait rakamlar Pound olarak verilmiştir (Issawi, 1980: 125).

¹⁷Miktarlar Pound cinsinden verilmiş olup, 1830-1831 yıllarına ait ihracat rakamları tespit edilemediğinden gösterilmemiştir (Issawi, 1980: 125).

¹⁸Trabzon'daki Britanya Vice-Consul Stevens'in 1854'de ülkesine gönderdiği raporunda Kırım savaşının yarattığı olumsuzluklardan Trabzon Vilayeti'nin etkilenmediğini, bilakis 1853'de 1.742.693 Pound olan ticaret hacminin 1854'de 2.023.673 Pounda çıktığını ifade etmektedir (Ortaylı, 2000: 122).

Sene	İthalat	İhracat
1840	1.452.000	366.000
1841	1.702.000	397.000
1842	1.222.000	318.000
1843	1.388.000	384.000
1844	1.410.000	458.000
1845	1.610.000	396.000
1846	1.660.000	417.000
1847	1.585.000	392.000
1848	1.726.000	208.000
1849	2.031.000	514.000
1850	2.402.000	518.000
1851	2.397.000	497.000
1852	2.148.000	648.000
1853	1.743.000	729.000
1854	2.023.000	289.000
1855	2.432.000	342.000
1856	2.816.000	699.000
1857	3.293.000	1.483.000
1858	3.751.000	1.229.000
1859	3.256.000	956.000
1860	3.417.000	1.590.000
1861	2.213.000	1.266.000

1840-1861 yılları arasında toplam ithalatın 47.677.000 Pound, ihracatın ise 14.096.000 Pound olduğu dikkate alındığında Trabzon Limanı'nın daha önce olduğu gibi ithalat limanı özelliğini sürdürdüğü/koruduğu görülmektedir

XIX. yüzyılın son çeyreğine yaklaşılırken Trabzon Limanı'ndan yapılan ithalat ve ihracat rakamlarında önceki yıllara göre önemli bir değişiklik görülmediği, ayrıca Trabzon Limanı'ndan ithal edilen malların büyük bir kısmının daha önce de ifade edildiği gibi yine İran pazarları için gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır (Issawi, 1980: 125). İran'a gönderilmek üzere ithal edilen malların ise %70 ilâ %80'lik bölümü İngiliz kökenli¹⁹

¹⁹İngilizlerin Trabzon üzerinden İran ticaretine katılma sürecinde yapılan ilk taşımacılık faaliyetinin Sittik Han isimli İranlı Ermeni bir tüccara ait olduğu bilinmektedir. Sittik Han'ın ortağı olan James Brant ise bölgeyi iyi bilen bir tüccar olması sebebi ile 1831 yazında Trabzon'a İngiltere konsoloslu olarak atanmış,

emtiadan meydana gelmektedir (Turgay, 1994: 54).

Aşağıdaki tabloda Trabzon Limanı'ndan 1866-1870 yılları arasında yapılan ithalat ve ihracat rakamları Pound cinsinden Türkiye'den ve İran'dan olmak üzere iki ayrı sütunda verilmiştir (Issawi, 1980: 125).

Sene	İthalat			İhracat		
	Türkiye'ye	İran'a	Toplam	Türkiye'den	İran'dan	Toplam
1866	256.000	673.000	929.000	521.000	305.000	825.000
1867	421.000	671.000	1.092.000	419.000	268.000	687.000
1868	381.000	803.000	1.183.000	552.000	404.000	957.000
1869	616.000	844.000	1.460.000	371.000	270.000	641.000
1870	716.000	710.000	1.426.000	349.000	438.000	786.000
1871	559.000	601.000	1.159.000	379.000	390.000	768.000

Tablodaki bilgilere göre, 1866-1871 yılları arasında Trabzon Limanı vasıtasıyla Türkiye için ithal edilen malların toplam değeri 2.949.000 Pound, aynı yıllar arasında İran için ithal edilen malların değeri ise 4.302.000 Pound'dur. İki ülke için ithal edilen malların toplam değeri ise 7.251.000 Pound olup 1866-1871 yılları arasındaki ortalama 1.208.500 Pound'a tekabül etmektedir.

Aynı yıllar arasında Türkiye'den Trabzon Limanı vasıtasıyla ihraç edilen malların değeri 2.591.000 Pound, İran'dan ihraç edilen malların değeri ise 2.075.000 Pound civarındadır. Yıllık ihracatın değeri yaklaşık 778.000 Pound'a tekabül eden bu iki ülkenin Trabzon Limanı vasıtasıyla yaptığı ihracat toplamı ise; 4.666.000 Pound'a ulaşmaktadır (Kuruca, 2011: 198).

A. Üner Turgay ise, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon Limanı'ndan yapılan ihracat miktarlarını aşağıdaki tabloda şöyle göstermektedir (Turgay, 1994: 60):

Trabzon'da görevli olmadığı zamanlarda Erzurum konsolosluğu görevini yürütmüştür (Aygün, 2016: 104-105).

Seneler	İngiltere'ye	Diğer Ülkelere	Toplam	Yıllık Ort.
1856-1860	564.100	5.432.500	5.996.600	1.199.320
1861-1865	500.000	4.500.000	5.000.000	1.000.000
1866-1870	376.000	3.620.400	3.996.400	799.280
1871-1875	466.800	3.206.900	3.673.700	734.740
1876-1880	207.500	2.328.800	2.536.300	507.260
1881-1885	265.000	3.032.400	3.297.400	659.480
1886-1890	322.600	2.723.000	3.045.600	649.120
1891-1895	253.500	2.809.600	3.063.100	612.620

Tablodaki bilgilere göre, Trabzon Limanı'ndan yapılan toplam ihracat içinde yaklaşık %10'luk bir orana sahip olan İngiltere'nin önemli bir pazar olduğu görülmektedir.²⁰ 1856-1895 yılları arasında Trabzon Limanı'ndan İngiltere'ye toplam 2.955.500 Poundluk ihracat gerçekleştirilmiş olup, bu rakam yıllık ortalama 74.000 Pound'a tekabül etmektedir. Yine tablodaki bilgilere göre 1856-1895 yılları arasında Trabzon Limanı'ndan İngiltere haricindeki ülkelere yapılan ihracatın yıllık ortalaması 765.228 Pound civarındadır. Trabzon Limanı'ndan ihracat yapılan diğer ülkeler ise; Rusya, Bulgaristan, Romanya gibi Karadeniz'e kıyısı olanlar ile Fransa, İtalya ve Almanya gibi Avrupa'nın önde gelen devletleriydi.

Aynı dönemde yapılan ithalat miktarları ise şöyledir (Turgay, 1994: 60):

Seneler	İngiltere'den	Diğer Ülkelerden	Toplam	Yıllık Ort.
1856-1860	14.997.100	1.535.400	16.532.500	3.306.500
1861-1865	7.000.000	4.000.000	11.000.000	2.200.000
1866-1870	3.880.800	2.209.000	6.089.800	1.217.960
1871-1875	4.362.300	2.753.900	7.116.200	1.423.240
1876-1880	3.986.900	2.399.100	6.386.000	1.277.200
1881-1885	4.474.500	3.647.300	8.121.800	1.624.360
1886-1890	4.148.700	3.188.000	7.336.700	1.467.340
1891-1895	3.336.000	3.783.600	7.119.600	1.423.920

²⁰Sadece yabancı ürünlerin dikkate alındığında Trabzon toplam ithalatının 2/3'ü İngiltere ile yapılmasına rağmen İngiliz tüccarları mallarını genellikle Londra veya Liverpool'dan İstanbul'a naklediliyor ve oradan da Avusturya, Fransız veya Rus gemilerine aktarmak suretiyle gerçekleştiriyordu (Baskıcı, 2012: 38).

Tablodaki bilgiler irdelendiğinde, ithalatın en fazla 1856-1860 yılları arasında gerçekleştiği ve bu (ithalat) pay içerisinde en büyük oranı 14.997.100 Poundluk ithalat ile İngiltere'nin teşkil ettiği görülmektedir.

Trabzon Limanı'ndan yapılan başlıca ihraç ürünleri, fasulye, fındık, mısır, tütün, tuzlanmış balık, balık yağı, keten tohumu, keten mamulleri, kemik, boynuz parçaları, kilim; başlıca ithal ürünleri ise, ipekli ve yünü mamuller, fes, mücevherat, hırdavat, kibrit, iplik, ayakkabı, kumaş, deri, mamul mallar, un, pirinç, çay, şeker, matbaa, petrol, kırtasiye malzemeleri ve çeşitli bakkaliye ürünlerinden oluşmaktaydı (Baskıcı, 2012: 48-51).

Bu arada XIX. yüzyılın başlarında Avrupa'da meydana gelen endüstriyel devrim ve teknolojik gelişmeler, özellikle ulaşım alanında köklü değişimlere yol açmış, buharla çalışan makinelerin kara ve deniz ulaşım araçlarına girmesiyle, nakliyat hem ucuzlamış hem de hızlanmıştı. Nitekim XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa ve Amerika'da büyük bir gelişme gösteren demiryolları, Osmanlı coğrafyasında da inşa edilmeye başlanmış, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'yu Karadeniz limanlarına bağlamak için uluslararası anlamda çeşitli girişimler ve projeler hazırlanmıştı.²¹ Karadeniz limanlarını demiryolu ile Anadolu ve İran'a bağlama fikri özellikle İngilizlerin üzerinde durduğu bir projeydi. Bu konuda meşhur İngiliz seyyah Lynch şunları söylemektedir:

“Küçük Asya'da zaten var olan demiryolu hattı Erzurum'a uzatılmalı Trabzon ve Rize'den bir şubeyle birleştirilmelidir. Erzurum'dan itibaren herhangi bir doğal engelle karşılaşmaksızın Bayezit ve Tebriz'e uzatılabilir. Ve Tebriz'den sonra Tehran ve İsfahan'a ilerleyecek hat Hindistan demiryolları ile birleşebilir.” (Lynch, 1901: 206).

Bu fikrin gerçekleştirilmesi ticari ve siyasi anlamda İngilizlere büyük avantajlar sağlayacaktı.²² Zira İngiltere bu politikasıyla, Rusya'yı, İran Türkistan, Afganistan ve Hindistan pazarından uzak tutacak, böylece hem iktisadi hem de siyasi üstünlük sağlayacaktı. Nitekim İngiltere, bölgedeki gelişmeleri yakından izlemek üzere Trabzon'da sürekli bir konsolosluk açmaya karar verdi (King, 2008: 218-219).

²¹Bu projelerden biri de Erzurum Mebusu Karakin Pastırmacıyan tarafından hazırlanan ve Doğu Anadolu ile Karadeniz'in iç kesimlerini Trabzon Limanı'na bağlayan Anadolu -i Şarki Şimendifer Projesi idi (Okur, 2008: 52).

²²Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Turkey, Report for the Year 1893 on the Trade of the Consular District of Trebizond*, London, 1894, p.7.

1890'larda hazırlanan Trabzon İngiliz Konsolosluğu raporlarında, Trabzon'dan iç bölgeye uzatılacak ve oradan İran'a geçecek demiryolu hattının bölgesel ve uluslararası değeri hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Raporlara göre, Fırat havzasının verimli topraklarının demiryolu ile Karadeniz'e çıkış yolu bulması, her bakımdan önemliydi.²³

Ancak Osmanlı toprakları üzerinde demiryolu imtiyazı elde etme hususunda Avrupa devletleri arasında cereyan eden rekabet²⁴ ve Rusya'nın Trabzon Limanı'nı Erzurum'a bağlayan bir demiryolu yapımına engel olması bu projelerin hayata geçmesine imkân vermedi (Kurat, 1999: 127-132; Bayur, 1991: 148). Rusya, Kuzey İran ve Kafkasya'daki demiryolu ağını tamamlayana kadar gerek Avrupalı devletlere²⁵ gerekse Türkiye'ye karşı bu politikayı uzun süre devam ettirdi ve taraflarla yaptığı antlaşmalarda bu konuya özel bir yer ayırdı.²⁶

²³*Foreign Office, Annual Series, No: 1346, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Turkey, Report for the Year 1893 on the Trade of the Consular District of Trebizond, p.7.*

²⁴Öyle ki her bir ülke diğerini kollamaktaydı. Devletlerden birine imtiyaz verilmesi diğer bir devletin harekete geçmesine sebep oluyordu. Nitekim Almanya'ya Haydarpaşa - İzmit hattının satılması ve bu hattın Ankara'ya kadar uzatma yetkisinin verilmesi Fransa'yı harekete geçirmiş, bu ülkeye de Yafa-Kudüs demiryolu imtiyazı verilmiştir. Yine Almanlara Selanik-Manastır demiryolu imtiyazı verilince, Fransızlara Selanik-Dedeoğlu imtiyazı verilmiştir. 1899'da Almanlarla Bağdat demiryolu ön sözleşmesi imzalandığında ise bu sefer Ruslar, Babiâli'ye başvurmuş ve Bağdat demiryolu hattının inşasında vazgeçilmesini talep etmişlerdi. Fakat Almanya'yı arkasına alan Babiâli'yi bu hususta razı edemeyince, Karadeniz kıyıları ile Erzurum bölgesinde demiryolu imtiyazının Rusya'ya ait olacağı hakkında taviz koparmışlardır. Esasında Rusya'nın amacı demiryolunu, Osmanlı Devleti'nin doğu bölgelerinden tamamen uzak tutmaktır. Rus Büyükelçisi Sinowiev, Almanlara Anadolu'da verilen, demiryolu imtiyazına karşı, kendilerine de Karadeniz kıyılarından iç bölgelere uzatılacak, demiryolları imtiyazı verilmesi hakkındaki görüşmelerde, "eğer Babiâli Bağdat demiryolundan vazgeçer ise Rusya'nın da demiryolu imtiyazı talep etmeyeceğini," söylemesi Rusya'nın gerçek niyetini ortaya koymaktaydı (Özyüksel, 1988, 149-150; Yıldırım, 2002: 318).

²⁵1907'deki Reval Görüşmeleri ile İngiltere'yi İran'ın kuzeyinden uzak tutmayı başaran Rusya, aynı başarıyı 3 yıl sonra Postdam'da Almanya'ya karşı kazandı. Son yıllarda artan bölgedeki Alman etkisi Rus menfaatlerini tehdit etmeye başlamıştı. Diğer taraftan Almanya da, Rusya ile masaya oturarak Reval Görüşmelerinin etkisini dengelemeyi sağlamış oluyordu. Postdam'da iki devletin Türkiye ve İran üzerindeki menfaatleri konusunda bir uzlaşmaya varıldı. Rusya 1907'de İngiltere'ye kabul ettirdiği Kuzey İran'daki menfaatlerini Almanya'ya karşı da garantiye almış oldu. Bu görüşmelerin Osmanlı Devleti için en önemli yanı ise Trabzon'dan Erzurum'a ve oradan İran sınırı üzerinden Tebriz'e uzanacak olan Türk demiryolu projesinin hayata geçirilmemesi konusunda iki gücün anlaşmaya varmış olmasıydı. "The Potsdam Accord, 1910", <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/boshtml/bos138.htm>; "Persia in the Light of the Russo German Agreement", *The New York Times*, January 22, 1911.

²⁶Rusya'yı ilgilendiren ikinci saha da Türkiye'nin doğu vilayetleri idi. Rusya Erzurum ve civar vilayetlerde Türklerin ekonomik faaliyetlerine engel olmakta, demiryolu yapılmasına ve fabrikalar kurulmasına, kapitülasyon imtiyazlarına dayanarak müsaade etmemekteydi. Buna mukabil çok miktarda Rus ticaret eşyası buralara ihraç edilmekte idi. Rus mensucati, şeker ve diğer birçok eşya doğu vilayetlerin piyasalarını ele geçirmişti (Kurat, 1999: 410). I. Dünya Savaşı öncesinde görülen Doğu Anadolu'daki Rus ekonomik hâkimiyeti Cumhuriyet'in ilanını takip eden ilk 10 yıl boyunca da devam etti. Bu konuyla ilgili olarak CHF Dördüncü Mıntka Müfettişi ve Amasya Mebusu Esat Bey'in 12 Ocak

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusların Doğu Karadeniz'i ve Kafkasları kontrol altına alması, özellikle Azerbaycan - İran nakliyatını kendilerine çekmek üzere Poti-Tiflis, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra da Batum – Tiflis - Bakü demiryolunu yapmaları (Turgay, 1982: 314; Karaeli, 2003: 34), büyük gemilerin kolayca yanaşabileceği limanlar inşa etmeleri, yine limanlara ulaşacak malların ücretsiz olarak saklanması sağlayacak depolar yapmaları ve Osmanlı Devleti'nin bu konuda karşı politika üretememesi²⁷ Trabzon Limanı'nın uluslararası anlamda ticaret hacmini olumsuz etkilemiştir.²⁸ Nitekim ticaretin Batum ve Poti limanlarına kayması üzerine bazı Avrupa devletleri Trabzon'daki konsolosluklarını vekillığe indirerek, Poti ve Tiflis'e konsolosluklar açmışlardır (çadircı, 1991: 357).

Yeni Türk Devleti, I. Dünya Savaşı ve Türk milli Mücadelesi sürecinde dünya ticaretine kapanan Trabzon Limanı'nı bölge ticaretinde tekrar aktif hale gelmesi için girişimlerde bulunmaya başladı. Türk Hükümeti, bir taraftan İran Hükümeti ile temasa geçerek Güney Azerbaycan ticaretinin yeniden Trabzon üzerinden yapılmasına çalışmış, diğer taraftan da Trabzon - Erzurum arasında demiryolu inşa etme ve Trabzon Limanı'nı modernleştirme girişimlerine başlamıştı (TBMM Zabıt Ceridesi, II/3: 689). Ancak bu hususlarda gerek iç ve dış siyasi gelişmeler gerekse ekonomik sıkıntılar nedeniyle ciddi bir ilerleme sağlanamadı. Trabzon-Erzurum Demiryolu hala (2016) yapılamadığı gibi Trabzon'un modern bir limana kavuşması ise ancak 1954'te gerçekleşmiştir. 1978'e gelindiğinde artan İran - Irak gerginliği nedeniyle İran'ın batıya açılan başlıca çıkış kapısı haline

1931 tarihli raporunda oldukça önemli bilgiler verilmektedir. (Bkz: *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu*, 490.01.494.1988.2).

²⁷ Örneğin gerek Trabzon merkezdeki liman gerekse yakın çevresindeki küçük limanlar büyük gemilerin yanaşmasına, yükleme ve boşaltmasına uygun değildi. Büyük gemilerle gelen insanlar veya eşyalar liman çevresinden kiralanan kayıklar ile sahile çıkarılmakta idi. Trabzon Limanı'na büyük gemilerin yanaşması esnasında ortaya çıkan görüntü XIX. yüzyılın ünlü seyyahlarından Dyrol'un eserinde şöyle anlatılmaktadır: "...sahilin az derin olması, büyük vapurları açıkta demirletiyor, vapur geldiği zaman sürü ile üşüşen kayıklarla karaya çıkılıyor. Limanda yer alan iskelenin tüccar eşyasıyla dolu olduğu zaman ise yolcular, kayıktan yarı bellerine kadar denize giren hamalların sırtına biniyor ve karaya ayak basıyordu (Deyrolle, b.t.y: 7).

²⁸ I. Dünya Savaşından önce Trabzon Limanı'ndan yılda 5.000.000 hayvan ihraç edilirken, 1926 yılında bu sayı 1.200.000'e düşmüştür (BCA, 030.10.71.465.1; *Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Ticaret Salnamesi*, 1927: s. 654; Müderris İhsan Abidin, 1928: 271, 288).

gelen Trabzon Limanı, bu dönemde (Gültekin, 2002: 37) artan gemi trafiğine cevap verememesi²⁹ üzerine yeniden büyütülmüş ve modernize edilmiştir.³⁰

1985'ten itibaren ABD ve diğer batılı devletlerin İran'a uyguladığı ambargo, Trabzon Limanı'nın ticaret hacmini kısa bir süre düşürdü ise de (Gültekin, 2002: 37) aynı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlaması ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun ortaya çıkması Trabzon Limanı'nı yeniden hareketlendirdi (DOKAP, 2000: 1-27). Bu tarihe kadar Trabzon'da sadece 3 ihracat şirketi varken, bu sayı 1995'de 450'ye ulaşmıştır (Gültekin, 2002: 37).

Trabzon Limanı'ndaki bu ticari hareketlilik, 1996 ve 1998'de Rusya'da meydana gelen ekonomik krizler nedeniyle yeniden azalmaya başladı.³¹ Öyle ki, 450'ye kadar çıkmış olan ihracat şirketlerinin sayısı 2000 yılına gelindiğinde 136'ya kadar düşerken aynı şekilde ticaret hacmi de azalmıştı. Belirtilen yılda Trabzon Limanı'ndan Rusya'ya yapılan ihracat 36 milyon, Fransa'ya 30 milyon, Almanya'ya ise 19 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirilmişti (Gültekin, 2002: 37-38).

2000'li yılların başında, Trabzon'dan Rusya, Azerbaycan ve Gürcistan'a yapılan ihracat, Türkiye'nin bu 3 ülkelere yaptığı ihracatın çok az bir kısmını karşılamaktaydı. Bu oran sırasıyla %4.8, %0.6 ve %3.3'tü (Gültekin, 2002: 38).

2009'un başlarından itibaren İran'ın Trabzon'u bir ithalat merkezi yapma niyetini gündeme getirmesi, dikkatlerin bir kez daha bölgeye çevrilmesine neden oldu. İran'ın amacı Güney Azerbaycan, Erdebil ve Zencan bölgelerinin ithal ürün ihtiyacını Trabzon üzerinden yapılmasını sağlamaktı. Çünkü bu bölgelerde kullanılan ithal ürünler, İran'ın güneyindeki Bender Abbas Limanı'ndan ulaştırılmaktadır. İran'ın tam güney ucunda ulunan Bender Abbas'ın ülkenin kuzeyindeki Tebriz'e olan uzaklığı 2000 kilometre iken, Trabzon Limanı'nın Tebriz Merkezi'ne uzaklığı yaklaşık 900 kilometre civarındadır.³² Bender-Abbas'a indirilen eşyaların

²⁹Trabzon ile İran arasındaki ticaret hacmi 1984 yılında 566 bin ton ile zirve noktasına ulaşmıştır. Esmer-Ateş, a.g.m., s. 114.

³⁰1980'de başlayan bu çalışmalar ancak 1990'da bitirilebilmişti. Esmer -Ateş, a.g.m., s. 116.

³¹Bu arada 1996'da Trabzon Limanı'nın özelleştirilmesi gündeme gelmiş, uzun tartışmalardan sonra 2003'de Albayrak Grubuna devredilmiştir. Esmer -Ateş, a.g.m., s. 116.

³²Esasında İran'a yapılacak ticarete Trabzon Limanı'nın avantajını yaklaşık 2 yüz yıl İngilizlerin dikkatini çekmişti. Nitekim Harford Jones, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıda, Trabzon'dan Tebriz'e kadar uzanan kervan yolunun kârına işaret etmekteydi. Ona göre bu güzergah

Kuzey Eyaletlerine varması yaklaşık bir ay, Trabzon'a indirilen eşyaların belirtilen eyaletlere varması ise en fazla 15 günü almaktadır (Hürriyet: 28.01.2009).

Sonuç

Eski çağlardan beri Karadeniz ticaretinin en önemli limanlarından biri olan Trabzon Limanı'nın ticaret hacmi zaman zaman gerek bölgesel gerekse dünyada meydana gelen siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Eski çağlarda Trabzon Limanı'ndan genellikle gümüş, demir, şap ve kumaş ihraç edilirken, dışarıdan ipek ve Hint baharatı satın alınmıştır.

M.Ö. I. yüzyılın ortalarında Roma İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelen Trabzon, uluslararası bir transit ticaret merkezi haline gelmiş, bu özelliğini diğer devletler döneminde bir süre daha sürdürmüş, ancak coğrafi keşiflerin etkisiyle XV. ve XVI. yüzyıllarda ciddi bir ticaret kaybına uğramıştır.

Rusya'nın güçlenmesi ve Karadeniz'e açılmasıyla XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren tekrar önemli ticari merkezlerden biri olmaya başlayan Trabzon Limanı özellikle bölge üzerindeki İngiliz – Rus rekabeti dolayısıyla hemen hemen en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Öyle ki 19. yüzyılın son çeyreğine kadar Trabzon Limanı'ndan geçen yük miktarına 2000'li yıllarda dahi ulaşamamıştır.

1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasına kadar yabancı tüccarların Karadeniz'deki faaliyetleri giderek artmış (Aygün, 2016: 118), 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonrasında Rusya'nın Batum'a kadar inmesi ve Batum Limanı'nı İran'a bağlaması ise Trabzon Limanı'nın ticaret hacminin ciddi oranda küçülmesine yol açmış, yerel hinterlandına hizmet verir bir hale getirmiştir.

XX. yüzyılın sonlarında cereyan eden İran-İrak Savaşı ve Sovyetler Birliği'nin dağılması gibi gelişmeler Trabzon Limanı'nı bir kez daha ön plana çıkarmışsa da artan ticari hareketlilik ekonomik ve siyasî nedenlerle

Rusya'nın kontrolünde olan Gürcistan yolundan 200 mil daha kısa olduğundan İran ipeğini daha ucuz fiyatla Avrupa'ya ulaşmasını sağlayacaktı (Aygün, 2016: 102). Yine 1819 ve 1820'de Erzurum ve İran'dan İngiltere'ye gönderilen raporlarda Trabzon ile İran arasında doğrudan ticaret yapmanın gerekliliği savunuluyor ve Trabzon Limanı'nın avantajları sıralanıyordu (Turgay, 1994: 50).

bir türlü kalıcı hale getirilememiş ve ticaret hacmi yeniden daralma dönemine girmiştir.

Kaynakça

- Arslan, Murat, (2007). *Mithradates VI Eupator, Roma'nın Büyük Düşmanı*, İstanbul,
- Atalar, Münir, (1999), "XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Karadeniz Ticaretinden Trabzon'un Yeri ve Önemi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu*, 6-8 Kasım 1998, ss. 131-135, Trabzon.
- Aygün, Necmettin, (2005). *On sekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Trabzon,
- Aygün, Necmettin, (2016). *Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisine Bakış II*, Ankara.
- Bal, Mehmet Akif, "Trabzon'dan Dünya'ya Açılan Uluslararası Bir Aile: Nemlizadeler", <http://www.mehmetakifbal.gen.tr/2013/03/02/nemlizadeler/> (18.10.2016).
- Barnet, R.D., (1956). "Ancient Oriental Influences on Archaic Greece" *The Aegen and Near East*, (Ed. S.Weinberg), ss. 228-231, New York.
- Baskıcı, Murat, (2012). "XIX. Yüzyılda Trabzon Limanı: Yükseliş ve Gerileyiş", *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, Cilt 67, No. 3, ss. 33-56, Ankara.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu.*
- Bayur, Yusuf Hikmet, (1991). *Türk İnkılabı Tarihi, I/1*, Ankara,
- Belli, Oktay - Kayaoğlu, Gündoğ, (2002). *Trabzon'da Türk Bakırcılık Sanatının Tarihsel Gelişimi*, İstanbul.
- Belli, Oktay, (2004). *Anadolu'da Kalay ve Bronzun Tarihçesi*, İstanbul,
- Bijişkyan, P. Minas, (1969). *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası*, (Tercüme ve Notlar H.D. Andreasyan), İstanbul.
- Bilgin, Mehmet, (2002). *Doğu Karadeniz, Tarih-Kültür-İnsan*, Trabzon.
- Bostan, İdris, "Karadeniz'in Dış Ticarete Kapalı Olduğu Dönemde Trabzon Limanı", *Trabzon Tarihi Sempozyumu*, 6-8 Kasım 1998, Trabzon 1999, s. 303.
- Bostan, İdris, (1995). "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)", *Bellekten*, C. LIX, s. 23, Ankara.
- Brant, James, (1836). "Journey Through a Part of Armenia and Asia Minor, in the Year 1835", *Journal of the Royal Geographical Society of London*, Vol. 6, p.190.
- Bryer, Anthony - Winfield, David, (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos I-II*, Washington.
- Bryer, Anthony, (1980). *The Empire Trebizond and Pontos*, London,
- Cöhçe, Salim, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", *I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (13-17 Ekim 1986), Samsun 1988, s. 479-784.
- Cumhuriyet'in On Yılında İktisat Meyanında Trabzon*, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, Trabzon, 1933.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara, 1991.
- Çiğdem, Süleyman, Eski Çağda Trabzon Limanı: Askeri ve Ekonomik Yönden Gelişimi ve Doğu-Batı İlişkilerindeki Rolü", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), (2007), s. 133-155.
- Çilingiroğlu, Altan, *Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkiler*, İzmir, 1984.
- Decei, Aurel, "Karadeniz", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1979, s. 238-246.
- Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Turkey, Report for the Year 1893 on the Trade of the Consular District of Trebizond*, London, 1894.
- Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Nihai Rapor; Cilt: IV, Mekânsal Gelişme ve Altyapı*, Ağustos, 2000, s.1-27.
- Emir, Osman, "Antik Dönemde Karadeniz'de Deniz Ticareti ve Başlıca İhraç Ürünleri", *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu IV: Doğu Karadeniz*, 16-17 Nisan 2012, Bildiriler Kitabı, Trabzon, 2012, s. 172-173.

- Emir, Osman, *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, Trabzon, 2011.
- Esmer, Gülsüm Tütüncü – Ateş, Alparslan - vd, “Uluslararası Ticarete Trabzon Limanı'nın Dünü, Bugünü ve Geleceği”, *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu-IV: Doğu Karadeniz*, 16-17 Nisan 2012 Trabzon, 2012, s. 97-124.
- F. Malekzadeh, (1968). *Anadolu'da Pers Dönemine Ait Anıt ve Yazıtların Tahlili Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Goloğlu, Mahmut, (1975). *Trabzon Tarihi, Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Ankara.
- Gültekin, Burcu, (2002). *Les enjeux de l'ouverture de la frontière turco-arménienne, Les contacts transfrontaliers entre la Turquie et l'Arménie, Institut Français d'Etudes Anatoliennes (IFEA), série : la Turquie aujourd'hui no: 11*, İstanbul.
- Hürriyet*.
- Issawi, Charles, (1988). “Tebriz - Trabzon Ticareti (1830-1900) Bir Yolun Yükselişi ve Gerileyişi” (Çev.: Kudret Emiroğlu), *Trabzon Dergisi*, Sayı: 2, ss. 80-81, Ankara.
- Issawi, Charles, (1971). *The Economic History of Iran 1800-1914*, Chicago.
- Issawi, Charles, (1980). *The Economic History of Turkey 1800-1917*, Chicago.
- Işık, Adem, (2001). *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Ankara.
- İskender, Fayiz Necib, (1988). *El-Hayat el-İktisadiyye fi Ermîniyye İbâne'l-Fethi'l-İslâmî*, İskenderiye.
- Jansses, E., (1969). *Trebizonde en Colchide*, Brussels.
- Karaeli, Hüseyin, “19.Yüzyılda İran Transit Ticaret Yolu İçin Osmanlı-Rus Rekabeti” *DÜ Sosyal Bilgiler Dergisi*, S. 9, Aralık 2003, s. 21-39.
- Karatay, Osman, “III. Yüzyıl'da Trabzon'a Saldıran Boranlar Kimlerdir?”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 1, Güz 2006, ss. 11-12.
- King, Charles, (2008). *Karadeniz* (Çev.: Zülal Kılıç), İstanbul.
- Kurat, Akdes Nimet, (1999). *Rusya Tarihi*, Ankara.
- Kuruca, Nazım, (2011). “1770-1870 Yılları arası Trabzon'un İktisadi ve Sosyal Durumu”, *Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu*, 16-18 Mayıs 2006, ss. 189-208, Trabzon.
- Lybyer, Albert Howe, “Osmanlı Türkleri ve Ticaret Yolları”, Ege Üniversitesi, *Tarih incelemeleri Dergisi*, III/1987, ss. 143-157.
- Lynch, Harry Finis Brosse, (1967). *Armenia Travels and Studies*, Beirut.
- Lynch, Harry Finis Brosse, (1901). *Armenia, Studies and Travels II*, London.
- Manandian, H. A., (1965). *The Trade and Cities of Armenia In Relation To Ancient World Trade*, (Ed. N.G. Garsoian), Lisbon.
- Mansel, Arif Müfit, (1998). *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara.
- Mehmet Kenan, (1336). *Tarih-i Ticaret*, İstanbul.
- Mitford, B. Timonty, “Some Inscription from the Cappadocia Lines”, *JHR*, 64 (1974) 160-175.
- Müdderris İhsan Abidin, (1928). *Anadolu Ziraat ve Yetiştirme Vaziyeti I*, İstanbul.
- Nakracas, Georgios, (2005). *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni* (Çev.: İbrahim Onsunoglu), İstanbul.
- Okur, Mehmet – Küçükuşurlu, Murat, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon - Erzurum Ticarî İlişkileri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Kasım-Aralık 2005, Sayı: 159, ss. 101-116.
- Okur, Mehmet, “Osmanlının Uygulayamadığı Bir Proje: Karakin Pastırmacıyan'ın Anadolu Şarki Şimendifer Projesi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 179, Kasım 2008, ss. 52-57.

- Ortaylı, İlber, (2000). “19. Yüzyılda Trabzon Vilayeti ve Giresun Üzerine Gözlemler”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler*, Ankara.
- Özergin, Kemal, (1958). *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özsait, Mehmet, (2000). “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi” *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998 Trabzon)*, ss. 35-45, Trabzon.
- Özyüksel, Murat, (1988). *Anadolu Bağdat Demiryolları*, İstanbul.
- P'yankov, Igor, (2002). “Sakalar” (Çev: Zülfiye Veliyeva), *Türkler Ansiklopedisi I*, Ankara.
- Pamuk, Şevket, (1984). *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*, Ankara.
- Roux, J. Paul, (2001). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık* (Çev.: Lale Arslan), İstanbul.
- Safran, Mustafa, (1988). “XIII. ve XIV. Yüzyılda Karadeniz Limanlarının Ticari ve Tarihi Önemi” *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, (13-17 Ekim 1986), ss. 459-462, Samsun.
- Tarhan, Taner, (1979), “Eskiçağda Kimmer Problemi”, *VIII. Türk Tarih Kongresi I* (Ankara 11-15 Ekim 19769), ss. 355-368, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II*, (1927). Ankara,
- Tekindağ, M.C. Şehabeddin, (1993). “Trabzon”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 12-1, ss. 454-477, İstanbul.
- Tellioğlu, İbrahim, (2004). *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Trabzon.
- Texier, Charles, (2002). *Küçük Asya Coğrafyası Tarihi ve Arkeolojisi I-III*, (Çev.: Ali Suavi, Latin Harflerine Aktaran Kazım Yaşar Kopruman Sadeleştiren Musa Yıldız), Ankara.
- Tezcan, Mehmet, (2013). *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, Trabzon. *The New York Times*.
- Theophile Deyrolle, *1869'da Trabzon'dan Erzurum 'a* (Çev: R. Ekrem Okçu), İstanbul, Yayın y.y.
- Tournefort Seyahatnamesi*, (2005). *Joseph de Tournefort*, Editör: Stefanos Yerasimos, (Çev: Teoman Tunçdoğan), İstanbul.
- Tozlu, Selahattin, (2002). “19. Yüzyılda Trabzon Limanı”, *Trabzon Türk Ocağı, Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, 3-5 Mayıs 2001, ss. 381-397, Trabzon.
- Tozlu, Selahattin, (1997). *Trabzon - Erzurum - Bayezid Yolu (1850-1900)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tsetsckhladze, G.R., (1994). “Greek Penetration of the Black Sea” *The Archaeology of Grek Colonisation, Eassys Dedicated to Sir John Boardman*, (Ed. G.R. Tsetsckhladze-F. De Angelies), Oxford.
- Turgay, A. Üner, (1994). “Trabzon”, *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914*, (Editörler: Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert, Çeviren: Gül Çağalı Güven), ss. 45-73, İstanbul.
- Turgay, A. Üner, (1982). “Trade and Merchants in the Nineteenth Century Trabzon: Elements of Etnic Conflict”, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, volume 1, eds. B. Braude, B. Lewis, New York.
- Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Ticaret Salnamesi, 1927*.
- Ubicini, M. A., (1977). *Türkiye 1850 C. 2* (Çev.: Cemal Karaağaçlı), İstanbul.
- Us, Asım, (1966). *1930-1950, Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları*, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara.
- Vastliev, A., (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (Çev. A. Müfid Mansel), Ankara.

Xenophon, (1944). *Anabasis* (Çev. H. Örs), İstanbul.
Yeniyol.

Yerasimos, Stefanos, (1997), “XIX. Yüzyılda Trabzon Rum Cemaati” (Çev.: İsmet Akça-Didem Danış), *Bir Tutkudur Trabzon*, (Haz: Gündâğ Kayaoğlu - Öner Ciravoğlu - Cüneyt Akalın), ss. 284-285, İstanbul.

Yıldırım, İsmail, (2002). “Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış” *FÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, ss. 311-324, Elazığ.

Yılmaz, Özgür, *Batılı Seyyahlara Göre Trabzon*, (bBsılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2006.

Osmanlı Dönemi Artvin-Merkez Camileri

Received/Geliş: 05/10/2016
Accepted/Kabul: 15/10/2016

Hamit ŞAFAKCI*

Öz

Salih Bey Camii, Artvin ilinin Çayağzı Mahallesi'ndedir. Bu mahallenin eski adı Korzul'dur. Camiyi 1790 yılında Salih Bey yaptırmıştır. Caminin ilk imam ve hatibi de camiyi yaptıran Salih Bey'dir. Onun ölümü üzerine oğlu Süleyman atanmıştır. Sonraki tarihlerdeki atamalarda babadan oğla intikal etmiştir. Artvin'in işgal altında olduğu yıllarda yakılan cami, ahali tarafından tamir ettirilmiştir. Giriş kapısının üzerinde sekiz satırlık kitabesi vardır. Çeşitli tarihlerde tamir ettirilen cami, halen ibadete açıktır. Caminin yanında Sait Bey'in yaptırdığı bir çeşme vardır. Kitabesine göre çeşme 1810 yılında yapılmıştır.

Çalışmada, Osmanlı dönemindeki yapılan camilerden Artvin merkezde bulunan Çarşı Camii, Orta Camii ve Hasan Beşe Camii hakkında da bilgi verilmiştir. 1862 yılında yaptırılan Çarşı Camii, 1953 yılından sonra temellerindeki çökme nedeniyle yıktırılmış yerine 1954-1956 arasında yeniden yapılmıştır. Orta Camii ise 1783'ten sonra yaptırılmıştır. Adını bulunduğu mahalleden almıştır. Hasan Beşe Camii, Hasan Beşe tarafından yapılmıştır. Cami, Dere Mahallesi'ndeydi. Bu camilerin bazıları onarılmış, bazıları yıkılmış ya da yanmıştır. Bu nedenlerden ötürü tamir edilerek ya da yeniden yapılarak ibadete açılmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Artvin, Salih Bey Camii, Çarşı Camii, Orta Camii.

*Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi/ARTVİN, hamitsafakci@artvin.edu.tr.

The City Center Mosques of Artvin During the Ottoman Era

Abstract

The Salih Bey Mosque is in Çayağzı Street in Artvin. This street's old name was Korzul. The mosque was built by Salih Bey in 1790. The first Imam and preacher of the mosque was Salih Bey, too.. After his death, his son Süleyman was attained as Imam and preacher. Later, the Imam system was passed from the father to the son. During the invasion period of Artvin, the mosque was set on fire. Later, the local people restored the mosque. There is an eight sentenced written scripture on the the door of entrance. Nowadays, people worship in the mosque that was repaired on various previous dates. Next to the mosque, there is a fountain built by Sait Bey. The fountain was built in 1810.

In this study, also the information about The Çarşı Mosque, The Orta Mosque and The Hasan Beşe Mosque built during the Ottoman Era has been given . The Çarşı Mosque was built in 1862. Due to the collapse of the ground-work of the mosque after 1953, it was demolished and rebuilt between 1953-1956. The Orta Mosque was built after 1783. It took its name from the street. The Hasan Beşe Mosque was built by Hasan Beşe. It was in Dere Street. Some of these mosques were repaired, some demolished or burned-out. Because of these reasons they were restored or rebuilt for people's worshipping.

Keywords: Ottoman, Artvin, Salih Bey Mosque, Çarşı Mosque, Orta Mosque.

Giriş

Artvin merkezde bulunan camilere değinmeden önce Artvin'in Osmanlı dönemindeki idari durumuna kısaca değinmek gerektiğinden Artvin'in Osmanlılar tarafından fethinden 1918 yılına kadar geçen süreç kısaca şöyle özetlenebilir: 16. yüzyılın ilk yarısında Çıldır yöresinde Osmanlı-Safevi mücadelesi hız kazandı. 1536'da, Başiaçık (İmereti) meliki II. Bagrat'ın I. Şah Tahmasb ile ittifak yaparak Çıldır ve yöresini de içine alan *atabeglik* arazisini zapt etmesi ve atabeglik melikini öldürmesi üzerine melikin oğlu II. Keyhüsrev, Osmanlılardan yardım istedi. Aynı yıl Erzurum beylerbeyi *Dulkadırlı Mehmed Han* bölgeye doğru akınlarda bulunarak Oltu ve Penek gibi kaleleri ele geçirdi (Emecen, 1993, s. 300). Erzurum beylerbeyinin 1536-1537 harekâtı sırasında Artvin ve çevresi de alındı. İspir'den *Maçakhalet*'e kadar *Çoruk* boyuna *Livana* sancağı denildi ve merkezi şimdi Yusufeli'de bulunan *Pert-Ekrek*¹ Hisarı oldu. Artvin ile Yusufeli'ni içine alan Livane sancağı kurularak 1538-1539 yılında Erzurum eyaletine bağlandı. Livane, 16. yüzyıl arşiv belgeleri ile kaynaklarda Yusufeli ve Artvin mıntıklarının genel adı olarak zikredilmektedir. 7 Nisan 1538'de Kullar Ağası Murat Bey'e sancak olarak verildi. Murat Bey'in haslarının tevcih edildiği 10 Şubat 1539 tarihli tezkirede köyler gösterilmemiş hâsılı toptan yazılmıştı. Sonraki yıllarda sancağa dair bir bilgi yoktur. Bu nedenle buranın Gürcülerin eline geçtiği söylenebilir. Nitekim 1549 Gürcistan seferi sırasında Livane'de pek çok kale ve köy tahrip edildi. Etraftaki yerleşim yerlerinin Osmanlıların eline geçmesi üzerine Livane'nin Gürcü beyleri de Osmanlı hâkimiyetini tanıdı. Bölge, 1549'da ikinci vezir Ahmet Paşa'nın gayretiyle zapt edildi. Pertekrek, 1549 yılından itibaren Livane sancağının merkezi oldu.² 1578 yılındaki Osmanlı-Safevi mücadelesinde hâkimiyet sağlamlaştırıldı. Çıldır ve yöresi tamamen Osmanlıların eline geçti. İlk kuruluşu sırasında Arpalı, İmirhev, Pertekrek, Ardanuç, Çeçerek, Aspinze ve Ude sancaklarından oluşan Çıldır eyaletine Livane sancağı da ilave edildi. 1581 yılında ise Livane sancağı iki sancağa

¹ Pertekrek, bugünkü Yusufeli mıntığında bir kaleydi. Bölgenin 16. yüzyılda genel adı, *Livane Vadisi* idi (Aydın, 1998, s. 262).

² 10 Ekim 1549 tarihinde, *Livâ-i Kal'a-i Livâne-Başkapan ve Üşküflor ve Recik* adıyla Erzurum gılman ağası Ferhad Bey'e 200.000 akçe yazıldı (Emecen-Şahin, 1999, s. 78).

ayrıldı (Tuncel, 1991, s. 420; Aydın, 1998, s. 269-271; Kırzioğlu, 1992, s. 167; Kırzioğlu, 1993, s. 162-163, 202; Emecen, 1993, s. 300).

1609 yılında bölge, Livane ve Nısf-ı Livane adlarıyla Çıldır eyaletine bağlıdır. 17. yüzyılın başlarında Ayn Ali'ye göre eyalette 14 sancak vardı. Bu sancaklar arasındaki Pertekrek, Livane, Nısf-ı Livane ve Şavşat yurtluk, ocaklık ve mülkiyet statüsündeydi³ (Ayn Ali Efendi, 1280, s. 27-28). 30 Kasım 1653 tarihli kanunnameye göre Çıldır eyaleti 13 sancaktan oluşmaktaydı. Kanunnamenin faksimile metninde görülen sancaklardan birisi de Livane'dir (*Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, 1992, s. 10). 1682-1702 yılları arasında Çıldır eyaletine bağlı Nısf-ı Livane ve Pertekrek hisseli ocaklıktı. Aynı zamanda ocaklık olan Pertekrek ve Nısf-ı Livane de yazılmıştı. 1717-1730 yıllarında Çıldır eyaleti sancakları arasında Nısf-ı Livane ve Pertek sancağı ile Nısf-ı Livane sancağı vardı. Her iki sancakta ocaklıktı. 1721-1740 yıllarında Nısf-ı Livane ve Pertekrek ile Pertekrek hisseli ocaklık sancaklardı⁴ (Kılıç, 1997, s. 66; Başar, 1997, s. 22). Ocaklık suretiyle tasarruf edilen sancaklar bazen hisseler bölünerek tevcih edilmişti. Bu itibarla Livane ve Pertekrek sancakları ikiye bölünerek her iki sancağın yarısı bir sancak, diğer yarım kalan kısımları ise ayrı sancaklar halinde teşkilatlandırıldı. Sancakların ikiye bölünmesi veya hisseler halinde müştereken tasarruf edilmesi, Osmanlı Devleti'nin mahalli beylere aynı

³ 1552'de Gürcü beylerinden Zuzende Bey'e Livane sancağı ocaklık olarak verilmişti. Aynı kişi, 1566 yılında hala sancakta görevliydi. Müslüman olan ve Mehmet adını alan bu bey, Pertekrek Kalesi'nin kuzeyinde bir kalede otururdu (Aydın, 1998, s. 270-271). 1631'de *Liva-i Livane tabi Gürcistan, der tasarruf-ı Ferhad Paşa ve Sefer Paşa oğlu. Ocaklık Hisse 2 Hisse 1* kaydı sancağın ortak olarak tasarruf edildiğini göstermektedir (Turan, 1963, s. 223). Ferhat ve Sefer Beyler, Livane sancağının ½ hissesini müştereken ocaklık suretiyle tasarruf ettiler. Cülus sebebiyle beratları, 30 Nisan 1698 tarihinde, yenilendi. Sancaktaki hisselerini tasarrufa devam ettirildiler (Kılıç, 1997, s. 178). Ali Bey'in Nısf-ı Livane ve Pertekrek sancaklarında yurtluk ve ocaklık suretiyle hissesi vardı. 20 Nisan 1698 tarihinde, Çıldır beylerbeyi İshak Paşa'nın arzıyla Ali Bey'e kadimi hissesi yeniden verildi. İshak Paşa, Salih Paşa ve Ali Bey, Livane ve Pertek sancağının ½ hissesini müştereken tasarruf ettiler (Kılıç, 1997, s. 175-176). Mehmet ve Osman Bey, 19 Mart 1734 tarihinde, önce yurtluk-ocaklık ve mülkiyet suretiyle Livane ve Pertek sancaklarının ½ hissesini müştereken tasarruf etmekteydi. Ancak zikredilen tarihte Çıldır valisi Yusuf Paşa'nın arzıyla Osman Bey'in hissesi de Mehmet Bey'e tevcih edildi (Kılıç, 1997, s. 176). Arslan Mehmet Paşa, Mustafa Bey ve Abdullah Bey, 12 Ekim 1737 tarihinden önce adı geçen sancakların ½ hissesini yurtluk, ocaklık ve mülkiyet suretiyle tasarruf etmekteydi. Ancak Abdullah Bey'in ölümü üzerine hissesi oğlu Kemal'e verildi. Kemal Bey'in de çocuksuz ölmesinden sonra Çıldır valisi Yusuf Paşa'nın arzıyla, 12 Ekim 1737 tarihinde, Kemal Bey'in hissesi de Arslan Mehmet Paşa ve Mustafa Bey'e verildi (Kılıç, 1997, s. 176).

⁴ 18. yüzyılda Çıldır eyaletinin idari yapısı ve eyalette görev yapan valiler için bkz. Mehmet İnbaşı, XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Çıldır Eyaleti ve İdarecileri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7/1, s. 77-94.

bölgeden büyük çapta toprak vererek birer mahalli güç olarak ortaya çıkmalarını önlemeye yönelik kadim siyasetin bir tezahürüdür (Kılıç, 1997, s. 67).

1790'da bahse konu yerleşim yeri Livane kazası Artvin köyü olarak zikredilirken (VGMA, *HD* 558, s. 184) 1835'te ise Çıldır eyaleti Livane kazasına bağlı Artvin denilmiştir (BOA, *NFS.d* 2766, s. 70). Ancak 19. yüzyılda Çıldır, Trabzon ve Erzurum'a bağlandığı tespit edilen bölgenin idari yapısındaki bu değişim, toprak kayıplarıyla ilgili olmalıdır. 19. yüzyılda Trabzon eyaleti Lazistan livasına bağlı *Livane-i Süfla nam-ı diğer Vartın* isimli bir kaza varken aynı tarihte Erzurum eyaletine bağlı Çıldır sancağı içerisinde *nahiye-i Livane-i Ulya* ismi dikkati çekmektedir (Baykara, 1988, s. 251). 1856 yılında Livane kazası, Lazistan sancağı içerisindeydi (BOA, *MVL* 302/34). Ancak 1865'te Erzurum vilayetine bağlanan Livane kazasının müdürlük merkezi Artvin kasabasıydı (BOA, *A.MKT.MHM* 345/31). 1869 yılında Artvin, yeniden Lazistan sancağına bağlandı (*Yurt Ansiklopedisi*, 1982, s. 905). İdari olarak bu değişiklikleri gören Artvin, 1878 yılından itibaren 1918 yılına kadar Rus işgalinde kaldı (Tuncel, 1991, s. 421). İşte sayılan bütün bu değişikliklerden dolayı camilerden bahsedilirken bu idari düzen de göz önüne alınmalıdır. Özellikle Rusların ve daha sonra kısa sürede olsa Gürcülerin bölgeye hakim olduğu unutulmamalıdır. 1835 yılında Artvin; Çarşı, Korzul, Dere ve Orta Camii mahallelerinden oluşuyordu. Aşağıda bu mahallelerde bulunan camilere değinilmiştir. Bu mahallelerde birer caminin olması, devletin her mahallede ibadethane olmasını desteklediğini de göstermektedir.

Salih Bey Camii (Çayağzı Camii)'nin Tarihçesi

Salih Bey Camii, Çayağzı Mahallesi, Öğretmen Okulu Sokak'ta yer almaktadır. Caminin, H. 1207/M. 1792 yılında Livane sancakbeylerinden Salih Bey tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir. Ana mekana giriş kapısının üzerinde taştan, sekiz satırlık kitabesi şöyledir:

1. *Sâhibü'l-hayrât Salih Beg makamı huld ola*
2. *Hasbeten lillâh hidmet fikr idüb vâlâsına*
3. *Malını sarf itdi amma yapdı dâr-ı ahiret*
4. *Sa'yini meşkûr ide Hak cennet-i a'lâsına*
5. *Böyle âsâr-ı cemile itdi mazhar müste'an*
6. *Olduğičün himmeti ihlâs ile 'ukbasına*

7. Bir latif tarih didi nev-i mücevher harf ile

8. Âferin Salih Begin bu câmi-'i garrâsına

Sene 1207 (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Artvin İli), 1984, s. 10).

29 Ağustos 1790 tarihinde Livane kazası Artvin köyündeki Korzul adlı mahalde bulunan Salih Bey'in yaptırdığı camiye imam ve hatip olarak bâni Salih Bey atandı⁵ (VGMA, HD 558, s. 184). Bu bilgi, caminin 1790 yılında var olduğunu ve camide ibadet yapıldığını göstermektedir. Ayrıca bilinenin aksine Salih Bey'in ilmiye sınıfına mensup olduğu da buradan anlaşılmaktadır. Bey unvanını kullanması ise babası ya da dedesinden kaynaklanmış olmalıdır.

21 Haziran 1792 tarihinde, ücretsiz olarak caminin imam ve hatibi olan Salih'in ölümü üzerine oğlu Süleyman'a berat verilmişti⁶ (VGMA, HD 558, s. 185). O halde görevler babadan oğla intikal etmiştir. Yukarıda verilen tarih, kitabenin tarihi olmalıdır. Zira banisi öldükten sonra yazılmıştır. Bu ise cami ibadete açılmasına rağmen camide düzenlemelerin devam ettiğine işaret etmektedir.

23 Ekim-1 Kasım 1835 tarihli nüfus defterinde, Çıldır eyaleti Livane kazasına bağlı Artvin'in Korzul Mahallesi'nin 2 numaralı hanesinde orta boylu ak sakallı 90 yaşındaki *Süleyman Efendi bin Mahmud*, Salih Camii imamı olarak yazılmıştı. Ailesiyle Orta Mahalle'de ikamet ettiği belirtilen imamın 5 Ağustos 1836'da öldüğü de eklenmişti. Oğlu kara sakallı uzun boylu 45 yaşındaki *Molla Ragıb* ise imam vekiliydi⁷ (BOA, NFS.d 2766, s. 70).

İmam vekili olan şahsın babasının ölümü üzerine camide görev aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Livane kazası naibi Ahmet arzında; Livane kazası Artvin kasabasında Korzul adlı mahaldeki caminin ücretsiz imam ve hatibi es-Seyyid Süleyman bin el-Hac Mahmut Halife ölünce yeri boş kaldığından *erbab-ı istihkâk ve kâri-'i kırâ'et ve mücevviz -i Kur'ân zühd-i*

⁵ Livane kazasında Artvin karyesinde Korzul nâm mahalde Salih Beg ba-izn-i hümayun binası caminin imamet ve hitabeti bâni-i mezbur Salih'e inayet 18 Zilhicce 1204 (VGMA, HD 558, s. 184). Belgenin orijinali için bkz. Belge 2.

⁶ Belgede köyün ismi Korzul olarak yazılmıştır.

⁷ Aynı defterde sancak idarecilerine dair şu kayıtlar düşülmüştür: 15 yaşındaki orta boylu şab-ı emred Mir Yusuf Tayyar bin Mir Süleyman Livane mirlivası ve mütesellim iken 35 yaşındaki Mir Süleyman Sani bin Mir Süleyman ise eski mirliva idi (BOA, NFS.d 2766, s. 70, 73).

vera'-ı takvâ ile meşhûr ve câmi'i cema'at-ı müsliminin müntehibleri merhumun oğlu es-Seyyid Ragıb Mehmet Halife her yönüyle imamet ve hitabete uygun olduğundan bu görevlerin ona tevcih edilerek berat verilmesi istenmişti (BOA, HAT 1600/54). Nezarete bağlı olmadığı da belirtilen vakfın nezarete bağlanmasının nizamname gereği olduğu ifade edilmişti. Bu tevcihlerin Evkaf-ı Hümayun Nazırı'nın arz ve ilamıyla olmasının nizamından olduğu, 17 Ağustos 1836 tarihinde, belirtilmişti. Aynı tarihte görevlerin Süleyman bin Hacı Mahmut'un üzerinde olduğunun ruznamçe defterinde kayıtlı olduğu da çıkarılarak Evkaf Nazırı'na havale edilmişti. Yazılan telhis üzerine, 20 Ağustos 1836 tarihinde, atama gerçekleşmişti (BOA, HAT 1600/54).

1927 yılında camiye dair şu bilgiler verilmiştir: Korzul Mahallesi'nde ufak bir cami vardı. Ermeniler bu camiye yakmışlar ise de kurtuluşun ardından ahali tarafından yeniden tamir edilmişti (Muvahhid Zeki, 2010, s. 152-153). Burada bahsedilen cami, Salih Bey Camii olup halen ibadete açıktır.

Caminin mimari yapısı hakkında ise şunlar söylenebilir: Cami dikdörtgen planlı, ahşap tavanlı, dıştan kiremit çatıyla örtülüdür. Son cemaat yeri yapıya sonradan eklenmiştir. Duvarlarla üç taraftan kapatılmış ve üzeri ahşap tavanla örtülmüştür. Buraya kuzeyden bir kapı ile girilmektedir. Son cemaat yeri toplam üç pencere ile aydınlatılmaktadır (*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Artvin İli)*, 1984, s. 10). Kare planlı ana mekana, son cemaat yerinden basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Kapının alınlığında kitabe, sövelerinde kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Ana mekanın üzerini örten ahşap tavanı, dört ahşap sütun taşımaktadır. Mahfel katına çıkış, giriş kapısının solundaki pencerenin içinden çıkılan taş basamaklarla sağlanmaktadır. Batı duvarındaki pencereler, sonradan camiye bitişik olarak inşa edilen bina nedeniyle kapatılmıştır. Ana mekan üstte beş, altta ise altı pencere ile aydınlatılmaktadır. İç içe dikdörtgen beş silme içine alınan mihrap; kesme taştan ve üzeri boyalıdır. Minber ise ahşaptan ve oldukça basittir. Yapının duvarları moloz taşından inşa edilmiştir. Minare, son cemaat yerinin içinde, yapıya bitişiktir. Kare kaidesi taştan, silindirik gövdesi tuğladandır. Şerefenin altında kirpi saçak motifi oluşturulmuştur. Petek rüzgardan yıkıldığından, sonradan yeniden inşa edilmiştir. Kûlah ise

taştandır⁸ (*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Artvin İli)*, 1984, s. 11).

Çarşı Camii (Merkez Camii)

Çarşı Camii, kasabanın en büyük camiidir. İnşa tarihinden beri yalnız bir defa 1903 yılında ahali tarafından tamir edilmiş ve boyanmıştı. Bu tarihten itibaren tamir görmediğinden birçok yeri tahrip olmuştu. Bu nedenle yapılan keşif üzerine gönderilen iki bin lira para ve caminin gelirinden bir miktar ilave edilerek halkın yardımıyla tamirine başlanmıştı (Muvahhid Zeki, 2010, s. 153). 1927 yılında verilen bu bilgilere ek olarak cami ile ilgili şunlar bilinmekteydi: Çarşı (Merkez) Camii, Çarşı Mahallesi Direkdibi Sokak'ta yer almaktadır. Temellerindeki çökme sonucu çatlayıp, 1953 yılından sonra yıktırılan eski Çarşı Camii, 1862-1863'te yaptırılmıştır. Yerinde 1954-1956 yılları arasında yeniden yaptırılan şimdiki caminin minaresi, eski camiden kalmıştır. Minare son cemaat yerinin batısında yer almaktadır. Minareye mahfel katından bir kapı ile çıkılmaktadır. Eski caminin kitabesi şöyledir:

Bu camii bina etti umum sancak ahaliyle

Hak Taala mesrur ede cennetiyle cemaliyla

H. 1278 (*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Artvin İli)*, 1984, s. 8). Ancak yapılan incelemeler, bu caminin tarihinin daha gerilere gittiğini göstermektedir. Nitekim Mehmet Halife arzında; Livane kazasına bağlı Artvin köyündeki Arslan Paşa'nın yaptırdığı caminin ücretsiz imam ve hatibi Osman Halife elinden bana Şavşat ve Livane kadısı olan es-Seyyid Hasan arzıyla tevcih olunmuştu. 1715 yılında Divan-ı Hümayun tarafından kendisine berat verilmişti ve işlerine karışılmaması gerekirdi. Ancak hariçten Ali Halife berat aldı. Kayıtlı olduğu üzere tarafıma berat verilerek müdahalenin önlenmesi için ferman sultanımındır, demişti. Bu arz üzerine yapılan incelemede mahallindeki derkenara göre; imam ve hatip Ali Halife'ye, 24 Mayıs 1724 tarihinde zayiden berat verildiği askeri ruznamçe defterinde kayıtlıydı. Ücretsiz imam ve hatibi Osman kendi rızasıyla görevleri bıraktığından *mücevid-i Kur'ân*⁹ ve *muhtar-ı cema'at ve mahal ve müstehakdır* denilerek tevcih olunmuştu. 13 Haziran 1715 tarihinde, Şavşat

⁸ Cami için bkz. Belge 1, Belge 2; caminin planı için bkz. Plan 1; caminin görünümü için bkz. Fotoğraf 1.

⁹ Kuran'ı tecvidli ve usulüne uygun okuyan.

ve Livane kadısı Mevlana es-Seyyid Hasan arzı üzerine '*özr-i şer'isi olmadıkça na'ib istihdâm itmeyüb bi'n-nefs eda-yı hizmet etmek şartıyla ahar üzerinde olmayub üzerinde iken rızâsıyla kasr-ı yed eylediği vâki' ise ve muhâsesinde kaydı olmayub muhtar-ı cema'at ise tevcih olunub nişan-ı hümayûn yazılmışdır* (BOA, *İE.EV* 7789). Bu belgeden Artvin merkezde 18. yüzyılın başında bir cami olduğu anlaşılmaktadır. Yine caminin Arslan Paşa tarafından yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Ama caminin hangi mahallede olduğu anlaşılmamaktadır.

23 Ekim-1 Kasım 1835 tarihinde, Çıldır eyaleti Livane sancağına bağlı Artvin kasabasının Çarşı Mahallesi'nde 42 yaşındaki Ahmet bin Mehmet mahalle imamı vekilidir. 32 yaşındaki Tursun bin Kemal ise beratla mahalledeki caminin imamıdır (BOA, *NFS.d* 2766, s. 4). Bu bilgilerden mahallede bir cami olduğu anlaşılrsa da banisi hakkında bir bilgi elde etmek mümkün değildir. Ancak Artvin kazası naibi, Çarşı Camii'nde ya da Hacı Paşa merhumun bina eylediği camide imamet ve hitabet görevlerinde bulunan İmam Osman bin Kemal görevleri yaparken gevşeklik gösterdiğinden ve görevi terk ettiğinden Mustafa ibni Mustafa Efendi layık olduğundan bu görevlerin ona verilmesini ahalinin de şahitliği ile 4 Temmuz 1835 tarihinde talep etmişti (BOA, *HAT* 1597/32-1). 10 Temmuz 1835'te ise Mustafa bin Mustafa da görevlerin kendisine verilmesini arz etmişti. Caminin kayıtlarının olmadığı belirtilerek bir mahalde cuma ve bayram namazları kılacak cami yoksa hayır sahiplerinin yaptırdığı mescide izin alınarak minber konulduğu ve camiye çevrildiği anlatılmıştır (BOA, *HAT* 1597/32-2). Camiden bahsedilirken merhum Hacı Paşa'nın yaptırdığı Çarşı Camii denilmiştir. Bu ifade, Çarşı Camii ile Hacı Paşa Camii'nin aynı camiler olduğunu göstermektedir. Bunun yanında camiyi Hacı Paşa'nın yaptırdığı ortaya çıkmaktadır. Hacı Paşa'nın yaptırdığı ibadethane, ahali tarafından onarıldığı ya da minber konulduğu için Çarşı Camii gibi umumi bir isimle anılmış olmalıdır. Hacı Paşa'nın kim olduğu da tam belli değildir. Ama daha sonraki yıllara ait belgeler bu şahsın adının Hasan Paşa olduğunu göstermektedir. Caminin 1856 yılında bu isimle anılması, bu kişinin camiyi tamir ettirmesi ya da camiye vakıflar bırakmasıyla ilgili olmalıdır. 1862 yılında gönderilen keşif defterinde caminin adının Arslan Paşa olarak geçmesi, bu camilerin aynı camiler olabileceğini akla getirmektedir. Dolayısıyla cami, ilk olarak Arslan Paşa tarafından yaptırılmış. Daha sonra

Hasan Paşa tarafından ve son olarak halk tarafından tamir ettirildiğinden dolayı caminin adında değişiklikler olmuştur. Bu varsayım doğru kabul edildiğinde caminin 17. yüzyılda yaptırıldığı söylenebilir. Zira Arslan Mehmet Paşa, Kars muhafızı Sefer Paşa'nın oğludur. Amcasının vali olmasına karşı çıktı hatta Gürcü Nebi'ye bağlandı. 1662-1663 yılında amcasının oğlu Rüstem Paşa'nın vefatı üzerine vezirlikle Kars muhafızı oldu. 1680'de rüşvetle itham edilerek katledildi (Mehmed Süreyya, 1996, s. 323). Ancak bir arşiv vesikasına göre babası Yusuf Paşa'dır. Yusuf Paşa, Pertekrek ve Nısf-ı Livane mirlivasıdır. Buraları yurtluk ve ocaklık olarak tasarruf ederdi. Ölünce burası, oğlu Arslan Paşa'ya, 31 Temmuz 1652 tarihinde, verilmişti (BOA, *İE.HAT* 3/252).

19. yüzyılda Artvin'de büyük bir yangın çıkmıştır. 27 Eylül 1856 tarihinde, çıkan yangında harap olan dükkan, medrese, cami ve diğer binaların tamiri için Lazistan sancağı mutasarrıfı Mahmut tarafından yardım talebi iletilmiştir (BOA, *MVL* 302/34). Lazistan sancağı Livane kazası Artvin kasabasında çarşı içinde Ahışa muhacirlerinden debbağ Ahmet'in oğlu Emin adlı kişinin kiraladığı dükkandan 28 Ağustos 1856 tarihi gecesi saat beş sularında kazayla çıkan yangına engel olunamamış ve yangın etrafa yayılmıştır. 240 dükkan ve mağaza, 11 kahvehane ve fırın, çarşı ortasındaki müteveffa Hasan Paşa'nın bina eylediği ve vakfettiği cami ile etrafındaki 27 *bâb medrese*, çarşı civarındaki 11 hane ve iki han ile hamam yanmış ve harap olmuştu. Yangın söndürülmesine rağmen hasar çok büyüktü. Cami, çarşıda olduğu için beş vakit namaz ile cuma namazı ve bayram namazları burada eda edilirdi. Yine medresedeki müderris ve talebelerin eğitimden mahrum kalacakları bilindiğinden ve bunları yaptırmaya güçleri olmadığından bahisle medrese ve caminin yapılması için 400.000 kuruşa ihtiyaç duyulduğu, 31 Ağustos 1856 tarihinde, ifade edilmişti (BOA, *MVL* 302/34 lef 2).

Bahsedilen yangında zarar gören yerler şunlardı: 248 dükkan ve mağaza ile bekar odaları, dört ekmek fırını, yedi kahvehane, Hasan Paşa'nın yaptırdığı cami ve vakfettiği 27 bab medrese, vakfedilen bir eski hamam, yetmiş seksen hayvan bağlanacak genişlikte bir han ve çarşı çevresindeki 11 hane yanmıştı. Dolayısıyla yangın nedeniyle çarşı tamamen yanmış denilebilir. Ahalisi fakir olduğundan, savaşta arada kalmıştı. Namazlar bu

camide kılınırdı. Bu yüzden Livane kazası müdürü, müftü, naib ve azalarının mühürlerini içeren 17 Eylül 1856 tarihli arz gönderilmişti (BOA, *MVL* 302/34 lef 3). 29 Eylül 1856 tarihinde Trabzon valisi bu evrakları merkeze iletmişti (BOA, *MVL* 302/34 lef 4). *Evkaf-ı Hümayun Nezareti'*ne, Lazistan sancağı Livane kazasında çıkan yangında yanan cami ile diğerlerinin inşasına kudretleri olmadığından mahallinden gönderilen yardım talebi Trabzon valisi tarafından *Meclis-i Vala'*ya verilmişti. Bu caminin ve diğerlerinin vakfı var mıdır? Varsa ne kadardır? Mahallinden gelirse de eklerinde bunların da gönderileceği, 3 Kasım 1856 tarihinde, ifade edilmişti (BOA, *A.MKT.NZD* 199/67). Gönderilen bu evrak üzerine Evkaf-ı Hümayun Nezareti ile haberleşilmiş ve kayıtlar incelenmişti. Ancak bu binaları yaptıranların isimleri bilinemediğinden durum tam olarak belli olmamıştı. Gereğinin yapılması için gelirleri, masrafları, banileri, tamiratları hakkında araştırma yapılması gerektiği nezaret tarafından beyan edilmiş, Meclisi Vala'da bu konuda tezkere kılınmıştı. Bu nedenle, 5 Nisan 1857 tarihinde, durumun araştırılması istenmişti (BOA, *A.MKT.UM* 277/41).

30 Kasım 1862 tarihli, Lazistan sancağındaki Livane kazası Artvin kasabası çarşısındaki Arslan Paşa vakfından olan ve yanan caminin ahali tarafından verilen paralarla yapılan yerlerinin keşif defterine göre: Cami dört adet taş direkler üzerine kurulup dokuz kubbeli iki kapılı 32 penceresi olup direk taşları üç saat mesafeden getirilip nakil masrafı 3.000 kuruş; dört duvarı yapılmış olan caminin köşe taşları üç saat mesafeden nakledildiğinden nakliye masrafı 10.000 kuruş; bu duvarlar için kullanılacak yapağı taşı yarım saat mesafeden ahalice nakledilecek; duvarlara kullanılan kum ve kireç badanası ile nakliye masrafı 14.000 kuruş; iskelelerin kereste ücreti 2.800 kuruş; caminin tuğladan minaresine şimdiye kadar harcanan 4.000 kuruş; caminin yapılan yerleri için ustalara ahali tarafından verilen 75.000 kuruş olmak üzere toplam 109.300 kuruştur. Bu, şimdiye kadar ahali ve hayır sahiplerinin verdiği paralarla camiye yapılan masraflardır. Keşif defterinin altında kaza müdürü, müftü, naib ve azanın mühürleri vardır (BOA, *MVL* 649/101 lef 1). Caminin yapılacak yerleri ile masrafları ise şöyleydi: Cami dört adet taş direk üzerine kurulup dokuz kubbeli olup kubbeleri yapılmayıp açıkta kaldığından masrafı 40.000 kuruş; iki adet demir kapısı ve pencerelerinin masrafı 3.000 kuruş; caminin havlusu üç kubbe ve dört direkli olmak üzere masrafı 24.000 kuruş; caminin iç

düzenlemesine 20.000 kuruş; caminin tuğladan minaresinin kalan masrafı 8.000 kuruş; sekiz bab medrese ve mektebin tahtadan olmak üzere yeniden inşa masrafı 15.500 kuruş ki toplam 110.500 kuruştur. Yine meclis azalarının, müftü naib ve müdürün mühürleri vardı¹⁰ (BOA, *MVL* 649/101 lef 2). 14 Aralık 1862 tarihinde vali, nezaret tarafından sorulan bunların vakfı ya da geliri var mı sorusuna geliri olmadığını belirtmiştir (BOA, *MVL* 649/101 lef 4).

2 Ocak 1864 tarihli şeyhülislam tezkeresinde caminin ve diğer binaların tamamlanması için istenilen paranın nerelere harcanacağına hangi özellikte malzeme kullanılacağına ayrıntılı olarak yazıldığı bir keşif defteriyle gönderilmesi istenmişti. Bunun valiye bildirileceği ve gelecek cevaba göre hareket edileceği de ifade edilmişti (BOA, *MVL* 664/2). Cami, medrese ve mektebin yapımı için tekrar keşif yapılması istenmişti. Bunlara yapılacak masrafın 30-40 bin kuruş olması ve buna göre tekrar gözden geçirilmesi talep edilmişti. Lazistan mutasarrıfı bunun için bizzat Livane'ye gideceğini, 8 Nisan 1864 tarihinde, arz etmiştir (BOA, *MVL* 678/40 lef 1, 3). 18 Nisan 1864 tarihinde, hazinede para olmadığından mahallinde sandıktan almak üzere 30 ya da 40 bin kuruş masrafla tamamlanacak şekilde yeniden masrafların gözden geçirilmesi istenmişti (BOA, *MVL* 665/66).

Caminin tamamlanamadığı ve ne kadar masraf gideceği, 21 Şubat 1865'te, sorulmuştu (BOA, *MVL* 695/75). Tamamlanamayan caminin son cemaat mahallinin masraflarının da, 24.000 kuruşun, ahali tarafından karşılanacağı ve 40.115 kuruşun hazineden verilmesi, 4 Mayıs 1865'te, istenmişti (BOA, *MVL* 709/2). Erzurum vilayetine bağlanan Livane kazasının müdürlük merkezi olan Artvin kasabasında ahalinin yardımıyla yapılan kargir caminin tamamlanması için toplanan para yetmediğinden hazineden gönderilen 40.000 kuruş ile tamamlanacağı, 7 Kasım 1865'te, belirtilmişti (BOA, *A.MKT.MHM* 345/31).

Livane kazası Artvin kasabasında daha önceden inşa edilen caminin son cemaat mahallinin yapılmasına dair, 19 Mayıs 1871 tarihli belgede,

¹⁰ Yapılacak masraflara dair keşif defterinin bir örneğinde şu bilgiler verilmiştir: Artvin kasabası çarşısındaki Arslan Paşa vakfından olup yanan cami, medrese ve mektebin yapımına ahali tarafından başlanmıştır. Buraya toplam 109.300 kuruş harcanmıştır. Şimdiye kadar imamet ve hitabet ahali yardımıyla idare olunup bir akçe vakıf icaresi olmadığı ifade edilerek 110.500 kuruşa ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Gönderilen iki adet keşif defterinin altında azalar, müftü, naib ve kaza müdürünün mührü vardır (BOA, *MVL* 649/101 lef 3).

Trabzon Meclis-i Umumi mazbatası ile Trabzon'a yazılan tahrirat olmak üzere iki evrak vardır (BOA, ŞD 1826-37). Mazbatada son cemaat mahallinin yapılmasının gerekliliği anlatılırken, Trabzon'a gönderilen tahriratta ise cemaati çoğalan caminin son cemaat mahallinin yapılması gerektiği ancak ne kadar masraf edileceğinin bildirilmesi istenmişti (BOA, ŞD 1826-37).

Orta Mahalle Camii

Orta Camii; Orta Mahalle Cami Sokak'ta yer almaktadır. Kitabesi bulunmayan caminin yanındaki 1783 tarihli çeşmeden sonra yapıldığı düşünülmektedir (*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Artvin İli)*, 1984, s. 11). Artvin mahallelerinden Orta Mahalle'nin adı *Mahalle-i Cami-i Evsat*¹¹ olarak da zikredilmiştir. Bu camide imam ve hatip olan Mehmet'in ölümü üzerine kardeşi Abdülhalim, bu görevlere 19 Haziran 1792 tarihinde atanmıştı (VGMA, HD 558, s. 185). Bu ifade 18. yüzyılda mahallede bir cami olduğunu ortaya koymaktadır. 23 Ekim-1 Kasım 1835 tarihinde ise caminin imamı 32 yaşındaki Said Efendi bin Ali Efendi idi (BOA, NFS.d 2766, s. 26). Dolayısıyla cami 19. yüzyılda da ibadete açıktı.¹²

Bu ibadethanenin mimarisi şöyleydi: Cami; kare planlı, ahşap tavanlıdır. Dıştan üzeri kiremit çatıyla örtülüdür. Son cemaat yeri bulunmamaktadır. Caminin bulunduğu yer meyilli olduğundan, araziye uymak için altta bir bodrum kat oluşturulmuştur (*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Artvin İli)*, 1984, s. 12). Camiye kuzeyden basık kemerli kapıdan girilmektedir. Ahşap tavanı taşıyan dört ahşap sütundan iki tanesi aynı zamanda ahşap mahfel katını da taşımaktadır. Taş mihrabı ile ahşap minberi oldukça basit ve hiçbir özellikleri bulunmamaktadır. Her ikisinin de üzeri boyanmıştır. Duvarları kesme taştan inşa olunmuş ve sonradan dıştan sıva ile örtülmüştür. Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan minare, rüzgardan yıkılan ahşap minarenin yerine 1960 yılında kesme taştan yeniden yapılmıştır (*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Artvin İli)*, 1984, s. 13).

¹¹ Mahallede ikamet edenlerden biri de Livane kazası müftüsü Mustafa Efendi bin Süleyman idi (BOA, NFS.d 2766, s. 26).

¹² Caminin görünümü ve planı için bkz. Fotoğraf 2; Plan 2.

Hasan Beşe Camii

Artvin mahallelerinden Dere Mahallesi'nde Hasan Beşe'nin yaptırdığı bir cami vardı. 22 Ağustos 1793 tarihinde, caminin imam ve hatibi olan Ahmet bin Halil ama ve özür sahibi olduğundan görevler yapılamamıştı. Bu nedenle görevden uzaklaştırılarak Hafız Hasan, Çıldır valisi Mehmet Paşa arzıyla atanmıştı (VGMA, *HD* 558, s. 185). 23 Ekim-1 Kasım 1835 tarihinde ise 55 yaşındaki Hafız Hasan Efendi bin Salih Efendi mahalle imamıydı (BOA, *NFS.d* 2766, s. 50). Bu kişiler aynı olmalıdır. Kusura olmadıkça aynı kişinin uzun süre camilerde görev alabileceği de bu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Dere Mahallesi'ndeki Balcıoğlu Camii, 1921 yılında yıktırılan eski caminin yerine yapılmıştır (*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Artvin İli)*, 1984, s. 7). Dolayısıyla Balcıoğlu Camii, Hasan Beşe Camii'nin yerindeydi.

1870 ve 1873 tarihlerinde Livane kazasında bir hükümet konağı, beş cami, dokuz İslam mektebi, bir medrese, 12 çeşme, dört Ermeni Kilisesi, bir hamam ve sekiz fırın bulunmaktaydı (*Yurt Ansiklopedisi*, 1982, s. 905; *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, 1290, s. 88-91).

Sonuç

16. yüzyılda bölgeye hakim olmak için Osmanlı-Safevi mücadelesi başladı. 1536 yılında ele geçirilen Artvin, bir süre sonra elden çıktı. 1549 yılında yeniden ele geçirilen Artvin, Çıldır eyaleti kurulana kadar Erzurum eyaletine bağlı Livane sancağı içerisindeydi. 1579'da Çıldır eyaletinin kurulmasından sonra buraya bağlandı. Ama Nısf-ı Livane ve Livane adlarıyla iki sancak zikredilmeye başladı. Zira ocaklık olarak tasarruf edilen sancaklar bazen hisselerle bölünerek tevcih edilirdi. Bu nedenle Livane ve Pertekrek sancakları ikiye bölünerek her iki sancağın birer yarısı bir sancak olarak teşkilatlandırıldı. Bu, mahalli beylerin büyük bir güç olarak ortaya çıkmasını engellemek için alınan bir önlemdi.

19. yüzyılda Artvin; Çarşı, Korzul, Dere ve Orta Camii mahallelerinden oluşuyordu. Salih Bey Camii, günümüzdeki adı Çayağzı Mahallesi olan Korzul'da idi. Camiyi yaptıran Salih Bey'di. Muhtemelen *bey* unvanına bakılarak Livane sancakbeylerinden biri zannedilmişti. Ancak caminin ilk imam ve hatibinin de kendisi olması onun ilmiye sınıfına

mensup olduğunu göstermektedir. 1790 yılında yapılan cami, Ermeniler tarafından yakılınca halk tarafından tamir ettirilmişti. Cami halen ibadete açıktır.

Artvin merkezdeki bir diğer cami, Çarşı Camii'dir. Aynı isimli mahalledeki caminin 1862-1863 yılında yaptırıldığı, 1903'te tamir gördüğü ve 1953'te yıktırıldığı biliniyordu. Ancak arşiv kayıtları incelenince caminin yapım tarihinin daha eski olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Artvin'de 18. yüzyılın başlarında Arslan Paşa Camii adıyla bir camiden söz edilse de caminin nerede olduğu anlaşılmamaktadır. Yine 1835'te zikredilen ve Hacı Paşa'nın tamir ettirdiği cami ile Çarşı Camii'nin aynı olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim cami, Hasan Paşa'nın adıyla da anılmıştır. Artvin'de çıkan büyük yangın anlatılırken hem Hasan Paşa hem de Arslan Paşa Camii isimlerinin kullanılması bu camilerin aynı olduğunu göstermektedir. O halde Çarşı Camii, Hasan Paşa Camii ve Arslan Paşa Camii aynı ibadethanelerdir. Muhtemelen 17. yüzyılda Arslan Paşa tarafından yaptırılan cami, 19. yüzyılda Hasan Paşa tarafından tamir ettirilmişti. 1856 yılındaki yangında sonra ise cami, ahali tarafından yeniden yaptırılınca Çarşı Camii ismini almıştır. Kitabesine göre 1862-1863'te yaptırılan caminin 1871'de son cemaat mahalli hala yaptırılmamıştı. 1953 yılında ise caminin bulunduğu yere yenisi aynı isimle yapılmıştı.

Artvin'deki diğer camiler ise şunlardı: Orta Mahalle Camii, aynı isimli mahallededir. 18. yüzyılda yaptırılan cami, 19. yüzyılda da faaliyetine devam etmiştir. Hasan Beşe Camii ise Dere Mahallesi'ndeydi. Muhtemelen 18. yüzyılda yaptırılmıştır. 1921 yılında mahalledeki cami yıkılarak yerine Balcıoğlu Camii inşa edilmiştir. 1873 yılında kazada beş caminin olduğu zikredilmiştir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM): 345/31.

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Dev'ir Evrakı (A.MKT.NZD): 199/67.

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM): 277/41.

Hatt-ı Hümayûn (HAT): 1597/32, 1600/54.

İbnülemin Evkâf (İE.EV): 7789.

İbnülemin Hatt-ı Hümayûn (İE.HAT): 3/252.

Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri (MVL): 302/34, 649/101, 664/2, 665/66, 678/40, 695/75, 709/2.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD): 1826-37

Nüfus Defterleri (NFS.d): 2766.

1.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Hurufat Defterleri (HD): 558.

2. Kitaplar, Tezler ve Makaleler

Artvin, *Yurt Ansiklopedisi* (1982). C. II, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, s. 885-965.

Aydın, Dündar (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*. Ankara: TTK Yayınları.

Ayn Ali Efendi (1280). *Kavân-i Âl-i Osman der-Hulasâ-i Mezâmîn-i Defter-i Divan*, İstanbul.

Başar, Fahmeddin (1997). *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Ankara: TTK Yayınları.

Baykara, Tuncer (1988). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Emecen, Feridun (1993). Çıldır Eyaleti, *DİA*, C. 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 300-301.

Emecen Feridun -M. İlhan Şahin (1999). Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri I, *Belgeler*, XIX/23, Ankara: TTK Yayınları, 53-122.

Kılıç, Orhan (1997). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihati*, Elazığ.

Kırzioğlu, M. Fahrettin (1993). *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara: TTK Yayınları.

Kırzioğlu, M. Fahrettin (1992). *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*. Ankara: TTK Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*, C. I, (Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar; Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Muvahhid Zeki (2010). *Artvin Vilâyeti Hakkında Ma'lûmât-ı Umûmiye*, (Yayına Hazırlayan: Muammer Demirel), İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayını.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi (1992). (Haz. Midhat Sertoğlu), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Tuncel, Metin (1991). Artvin, *DİA*, C. 3, İstanbul, 420-422.

Turan, Şerafettin (1963). XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı, *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Erzurum, 201-232.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Artvin İli), (1984). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

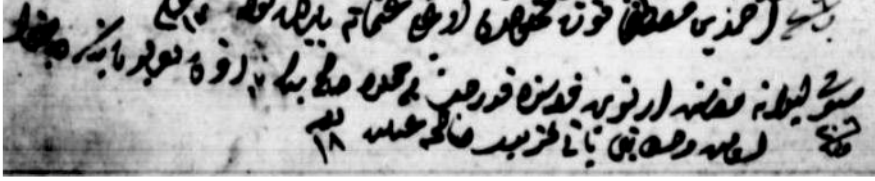
Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1290). Defa 4, Trabzon Vilayeti Matbaası.

Ekler

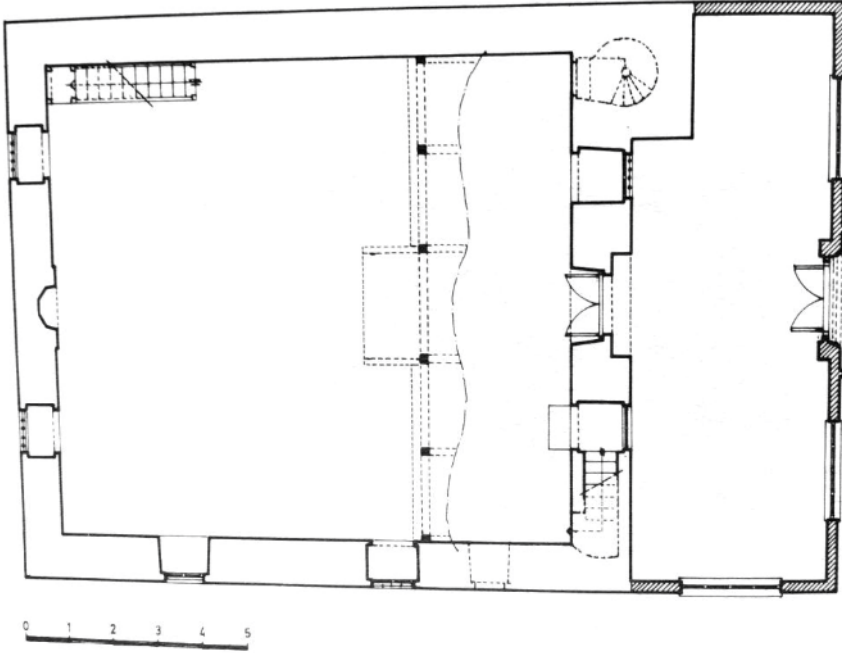
Belge 1: Salih Bey Camii'ne Atamanın Uygun Görülmesi (BOA, HAT 1600/54).

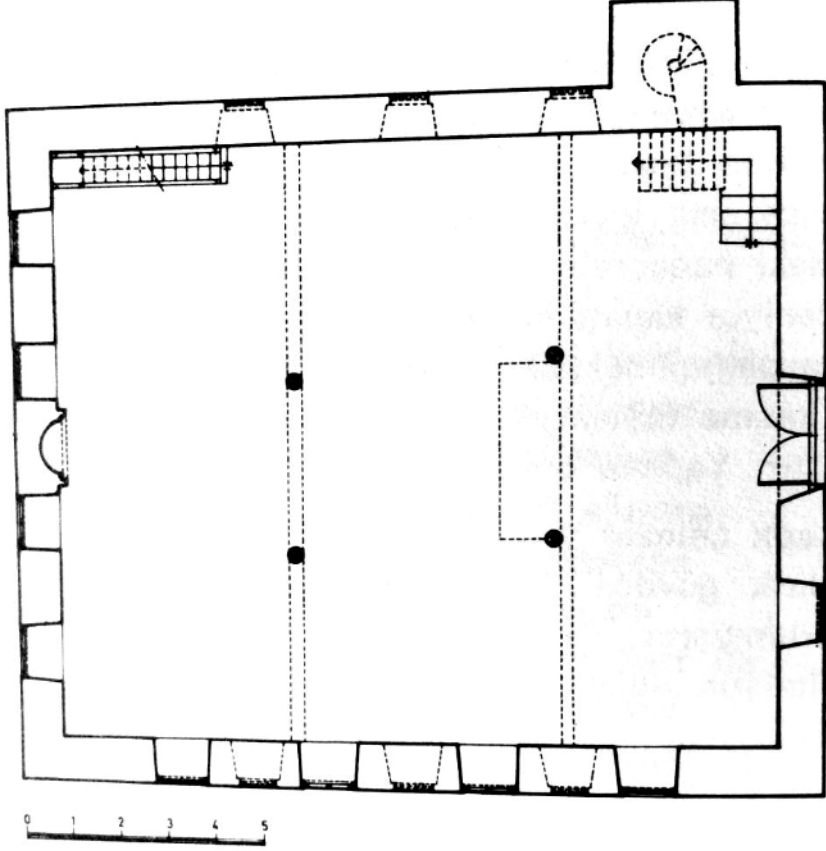
Belge 2: Salih Bey Camii'nin Bânisinin Atama Kaydı (VGMA, HD 558, s. 184).

Plan 1: Çayağzı (Salih Bey) Camii (*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* (Artvin İli), 1984, s. 10).

Plan 2: Orta Mahalle Camii (*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*
(*Artvin İli*), 1984, s. 12).

Fotoğraf 1: ayağzı (Salih Bey) Camii

Fotoğraf 2: Orta Mahalle Camii¹³

¹³ (<http://www.artvinmuftulugu.gov.tr> 23.03.2016/18:52)

Biyoekonomi: Mavi Büyüme ve Su Ürünleri Yetiştiriciliğinin Rolü

Received/Geliş: 21/04/2016
Accepted/Kabul: 29/09/2016

İsa ŞEN*

Öz

Küresel nüfus artışına bağlı olarak gıda güvenliği, enerji ve hammadde ihtiyacı artış göstermiştir. Mevcut kaynaklar, kullanım miktarının artması sebebiyle ihtiyaçları karşılayamamaktadır. Bu sebeple yenilenebilir kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Başta Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere büyük ekonomiler gelecekte ihtiyaç duyulacak hammadde ve enerji ihtiyacını sağlayabilmek için biyoekonomi kavramını benimsemişlerdir. Özellikle AB, ekonomisini "Biyoekonomi" anlayış ile şekillendirmektedir. Biyoekonomi, biyokütleyle dayalı yenilenebilir üretim (ekonomi) modelidir. Biyokütleyle dayalı ekonomi modelinin önemli bileşenlerinden biri de su ürünleri yetiştiriciliğidir. Gelecekte su ürünleri yetiştiriciliğinin gıda güvenliği, hammadde ihtiyacı ve enerji için önemli olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyoekonomi, Mavi Büyüme, Yetiştiricilik

Bioeconomy: The Role of Blue Growth and Aquaculture

Abstract

Depending on global population growth, the need for food security, energy and raw material requirements has increased. Current resources can not meet the needs depending on the quantity of usage. Therefore, there is a need for renewable sources. Particularly large economies, including the European Union and the United States have already adopted the concept providing the raw materials and energy requirements needed in the future. Especially the EU economy "Bioeconomy" are embodied in the concept.

Bioeconomy is the production model based on renewable biomass. One of the major components of the economic model based on biomass is aquaculture. Aquaculture will be an important need for food security, raw materials and energy in the future.

Key Words: Bioeconomy, Blue growth, Aquaculture

* Arş. Gör., Mersin Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Yetiştiricilik Bölümü, isasen@mersin.edu.tr

Giriş

Biyoekonomi anlayışı, fikir olarak çok yeni değildir. Ancak bilim camiası ve ekonomiye yön verenler tarafından ele alınması 2000'li yıllarda gerçekleşmiş, buna karşın oldukça hızlı ilerleme göstermiştir (McCormick ve Kautto, 2013). Başta Avrupa Komisyonu (EC) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) biyoekonomi stratejilerini belirlemiş, pek çok ülke de bu alanda yol haritalarını oluşturma eğilimindedirler (OECD, 2009; EC, 2012). Bu doğrultuda, Avrupa Komisyonu ve OECD raporları biyoekonomi anlayışının gelecekte ekonomiler için önemli rol oynayacağını belirtmektedir (Jonannessen, 2014).

Özünde biyoteknoloji kullanılarak biyokütleyle dayalı üretim (ekonomi) olan biyoeconominin tanımında farklı bakış açıları ve yaklaşımlar bulunmaktadır. 2010 yılında Avrupa Birliği (AB) biyoekonomiyi; “Biyokütlenin sürdürülebilir üretimi ile gıda, sağlık, lif, diğer endüstriyel ürün ve enerjiye dönüştürülmesi” olarak tanımlarken (KBBE-EC, 2010, s. 5), günümüzde biyoekonomiye bir büyüme modeli ve stratejisi olarak “Yenilenebilir biyolojik kaynakların üretimi ve bu kaynaklar ile atıkların; gıda, yem ve biyo-temelli ürünler ile biyoenerji gibi katma değerli ürünlere dönüştürülmesi” (EC, 2012, s. 2), olarak tanımlamaktadır.

Diğer taraftan OECD, biyoekonomiye daha çok biyoteknoloji odaklı bakmakta ve biyoteknolojinin birçok sağlık ve kaynak temelli soruna teknolojik çözümler sunacağını belirtmektedir. Bu kuruluş biyoekonomiyi; “Biyolojik süreç ve ürünlerin; buluşu, geliştirilmesi, üretimi ve kullanımı ile ilgili ekonomik faaliyetler” olarak tanımlamaktadır (OECD, 2009, s. 8). Bu tanıma göre biyoteknolojinin ekonomideki katkısı ve payı büyüdükçe biyoekonomi kavramı öne çıkacaktır (OECD, 2009).

Başka bir yaklaşım örneği ise Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) biyoekonomiye bakış açısıdır. Bu tanıma göre biyoekonomi “ekonomik faaliyetler ve kamu yararı için biyolojik bilimlere dayalı araştırma ve yenileşimdir (inovasyondur)” (McCormick ve Kautto, 2013, s. 2589).

Görüldüğü üzere biyoeconominin tanımı ve kapsamına yönelik bazı nüanslar söz konusudur. Bununla birlikte, en kapsayıcı tanımlama ve yaklaşım AB tarafından geliştirilmiştir. AB, biyoekonomiyi geniş bir yelpazede, birçok sektörü içerecek stratejik bir büyüme modeli olarak tanımlamaktadır (Rad ve Şen, 2014).

Avrupa Birliğinin Biyoekonomi Yaklaşımı

Avrupa Birliği'nin biyoekonomiye bakış açısını şekillendiren ve konuyu daha geniş bir perspektifte ele almasına yol açan nedenler, Birlik tarafından tespit edilen ve “The Great Challenges” (çözüm bekleyen büyük sorunlar) olarak adlandırılan sorun ve alanlardır. Tespit edilen bu alanlar AB'nin önümüzdeki yıllarda ekonomik büyümesi için öngördüğü politika ve stratejilerin temelini oluşturmaktadır. Bu sorun ve alanları şu şekilde özetlemek mümkündür (Rad ve Şen, 2014).

Çözüm Bekleyen Sorunlar;

- Çevre ve iklim değişikliği,
- Doğal kaynaklar üzerindeki baskı,
- Yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir yönetimi,
- Küresel düzeyde ekonomide ve bilimde rekabet gücünün korunması,
- Ekonomik büyüme ve istihdam yaratılması,
- Enerji güvencesi ve fosil yakıtlara yönelik bağımlılığın azaltılması ve
- Gıda güvencesi.

Yukarıda sözü edilen sorunlara çözüm getirmek amacıyla Avrupa Birliği, 2020 yılına kadar uzanan, bir takım stratejiler geliştirmiştir. “Avrupa 2020 Stratejisi” adı altında geliştirilen ekonomik büyüme yol haritası 3 temel stratejiye dayanmaktadır. Bunlar:

Akıllı büyüme: Bilgi ve yenileşim temelli ekonomik büyüme,

Sürdürülebilir büyüme: Daha yeşil, kaynak kullanımında daha etkin ve daha rekabetçi ekonomi,

Kapsayıcı büyüme: Yüksek oranda istihdam ve sosyal barış sağlayan ekonomi (KBBE-EC, 2010).

Bu 3 hedefe ulaşmak için farklı açılımlar öngörülmektedir. Bu açılımlardan biri “yenileşim birliğidir” (innovation union). Burada özellikle iklim değişikliği, enerji, sağlık ve kaynak etkinliğine yönelik sorunların çözümünde araştırma-geliştirme ve yenileşim politikaları üzerinde durulmaktadır. Bu açılım kapsamında Avrupa'nın geleceğinde “biyoekonomi” öncelikli rol oynayacaktır (KBBE-EC, 2010).

Avrupa Birliği'nde biyoekonomi; tarım, ormancılık, balıkçılık/su ürünleri yetiştiriciliği, gıda ve biyoteknoloji sektörleri, kâğıt sanayii ile kimya ve enerji endüstrisinin bir kısmını kapsamaktadır. Bu kapsamda biyoekonomi; yaşam bilimleri, tarım bilimleri, ekoloji, gıda bilimleri, sosyal

bilimler, biyoteknoloji, nanoteknoloji, bilgi teknolojileri ve mühendisliğe dayanmaktadır (EC, 2012).

Biyoekonomiyi Oluşturan Sektörler: Biyokütlenin dönüşümünü sağlayan tüm sektörler biyoekonomi sektörleri içerisinde yer almaktadır. Bunlar:

1. Tarım ve ormancılık
2. Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği
 - Sürdürülebilir balıkçılık
 - Sürdürülebilir su ürünleri yetiştiriciliği
 - Mavi biyoteknoloji
3. Biyo-temelli endüstriler/endüstriyel biyoteknoloji
4. Gıda sanayisi (Rad ve Şen, 2014)

Mavi Ekonomi

Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği ve alt sektörleri mavi biyoekonomi (blue bio-economy) kavramı içerisinde de yer almaktadır.

Tablo 1. Avrupa Birliği'nde 2009 yılında biyoekonomi sektörünün büyüklüğü

Sektör	Yıllık Ciro (Milyar €)	İstihdam (1000 kişi)
Tarım	381,0	12 000
Balıkçılık ve Su Ürün. Yet.	32,0	500
Ormancılık/Ağaç sanayisi	269,0	3 000
Gıda sanayisi	965,0	4 400
Biyo-yakıt	6,0	150
Kağıt sanayii	375,0	1 800
Biyo-kimyasal ve plastik	50,0	150
Enzim	0,8	5
TOPLAM	2 078,8	22 005

Kaynak: Rad ve Şen, 2014, s.8

2009 yılında Avrupa Birliği'nde biyoekonomi alanında istihdam edilen kişilerin büyük bölümü (% 55) tarım sektöründe çalışanlardan oluşmaktadır. 2009 yılı cirosunun 965 milyar € ile yaklaşık % 46'sını gıda sanayi oluşturmaktadır. Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği sektöründe 500.000 kişiye istihdam sağlanmış ve yıllık cirosu 32 milyar € olarak belirlenmiştir.

Mavi Ekonomi

Dünyadaki nüfus artışına bağlı olarak bu yüzyılda karasal kaynakların sürdürülebilir gıda temini, istihdam, ekonomik büyüme ve kalkınma için yetersiz kalacağı gerçeği su kaynaklarının daha kapsamlı ve

etkin kullanılmasını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda başta AB ve Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) bu yaklaşımı "mavi ekonomi" veya "mavi büyüme" olarak tanımlamaktadır. Mavi büyüme deniz ve denizciliğe bağlı sektörlerin sürdürülebilir büyümesine yönelik uzun vadeli strateji olarak ifade edilebilir.

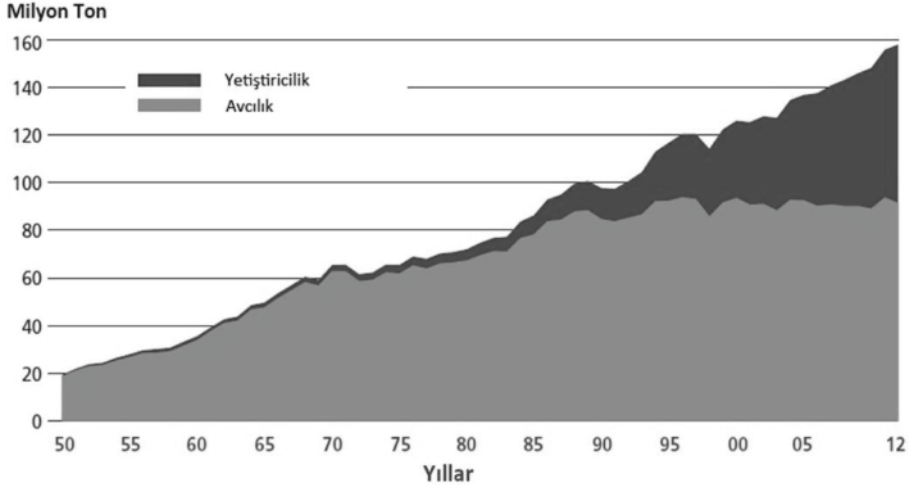
AB; sürdürülebilir gıda temini, istihdam ve ekonomik büyüme aracı olarak mavi ekonomiyi 5 sektöre odaklanarak ele almaktadır. Bunlar;

1. Su ürünleri yetiştiriciliği
2. Kıyı turizmi
3. Okyanus enerjisi
4. Deniz madenciliği
5. Mavi biyoteknoloji

2012 yılında Birleşmiş Milletler (UN) tarafından gerçekleştirilen RİO+20 konferansı ve bu konferans sonunda dünya ülkeleri tarafından benimsenen "The future we want" (istediğimiz gelecek) vizyonu doğrultusunda FAO mavi büyüme kavramını gündemine almıştır. FAO; Okyanuslar, denizler ve kıyı bölgelerinin küresel ve ulusal düzeyde gıda güvencesi, iş alanı yaratılması ve ekonomik büyüme açısından önemini vurgulamakta ve mavi büyümeyi bu kaynakların sürdürülebilir bütünleşik, sosyo-ekonomik yönetimi için bir araç olarak görmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir ve sorumlu su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliği mavi büyümenin temel unsurlarıdır (FAO, 2014).

Gıda Güvencesi

Dünyada nüfus artışına bağlı olarak gıda talebi sürekli artış göstermektedir. Karasal kaynakların bu artışa cevap verebilmesi pek olası değildir. İlerleyen yıllarda sucul kaynaklardan elde edilecek hayvansal proteinin önemi daha da artacaktır. Dünya genelinde su ürünlerinin üretimdeki artış hızı son 50 yılda % 3,2 olarak belirlenmiştir ve bu oran dünya nüfus artışından daha yüksektir. 1950 yılında 20 milyon tonun altında olan toplam su ürünleri üretimi, 2012 yılında 160 milyon tona yaklaşmıştır. Bu artış, özellikle 90 yıllardan itibaren su ürünleri yetiştiriciliğinin yükselişinden kaynaklanmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Yıllara göre küresel su ürünleri üretimi (FAO, 2014)

Avcılık büyük oranda denizlere endeksli iken yetiştiriciliğin büyük bölümü iç sularda gerçekleştirilmektedir. 60'lı yıllarda dünya genelinde kişi başı balık tüketimi 9,9 kg iken 2012 yılında 19,2 kg olarak belirlenmiştir (Şekil 2). Küresel çapta hayvansal protein kaynağının % 15.7'si su ürünleri yetiştiriciliği ile karşılanmaktadır. Tüketim miktarındaki hızlı artış, balık üretiminin artışı, şehirleşme, dağıtım kanallarının gelişmesi ve yükselen gelirlerden kaynaklanmaktadır.

Elde edilen toplam üretimin yaklaşık % 12'si gıda dışı amaçla kullanılmaktadır. Bu ürünün başlıca kullanım alanı ise balık unu ve balık yağı eldesidir. Bununla birlikte su ürünleri rekreasyon, kozmetik, biyoenerji vb. amaçlı faaliyetler için de kullanılmaktadır.

Tablo 2. 2012 yılı küresel su ürünleri üretimi ve kullanımı (milyon ton)

Avcılık	
İç su	11,6
Deniz	79,7
Toplam	91,3
Yetiştiricilik	
İç Su	41,9
Deniz	24,7
Toplam	66,6
Genel Toplam	157,9
Kullanım	
İnsan Tüketimi	136,2
Gıda Dışı Kullanım	21,7
Ortalama Kişi Başı Tüketim	19,2

Kaynak: FAO, 2014, s.4

Ülkeler bazında su ürünleri yetiştiriciliğinde Çin lider konumdadır. Küresel üretimin yaklaşık 2/3'ü Çin'de gerçekleştirilmektedir. Değer olarak ise Çin'de üretilen türler nispeten düşük değerlidir ve üretim değeri küresel üretim değerinin yarısıdır. Ülkemiz ise üretim miktarı bakımında dünyada 22. sırada yer almaktadır. Üretim değeri olarak ise dünyada 20. sıradadır. Ülkemiz su ürünleri yetiştiriciliğinde miktar bakımından Avrupa'da, Norveç ve İspanya'nın, Orta Doğu coğrafyasında ise Mısır ve İran'ın ardından 3. sırada yer almaktadır. Türkiye üretim miktarı olarak Avrupa ve bulunduğu coğrafyada 3. sırada yer almasına karşın üretilen türler nispeten değerli türlerdir ve üretim değeri olarak bakıldığında, Avrupa'da Norveç, Orta Doğu coğrafyasında Mısır'ın ardından 2. sıradadır (Tablo 3).

Tablo 3. Seçilmiş ülkelerin 2012 yılında su ürünleri yetiştiricilik miktar ve değerleri

Ülke	Miktarı (ton)	Değer (1000 ABD \$)
1. Çin	41 108 306	66 212 552
2. Hindistan	4 209 415	9 248 393
5. Norveç	1 726 066	3 911 495
8. Mısır	1 071 421	5 993 047
13. Japonya	633 047	4 102 417
15. ABD	420 024	1 005 658
18. İran*	296 575	866 548
20. İspanya*	264 160	493 038
22. Türkiye*	212 805	914 406
Toplam	66 633 253	137 731 508

Kaynak: FAO, 2014, s.22, *FAO web sitesi

Dünya genelinde 2012 yılında 30 farklı türün yetiştiricilik miktarı 250.000 tonu geçmiştir. Miktar olarak en fazla yetiştirilen 3 tür sazangillerdir. 4. sırada kabuklu ürünü gelirken 5. sırada iç su balığı olan nil tilapyası yer almıştır. Değer olarak bakıldığında karides yetiştiriciliği ilk sıradadır. Kilogram değeri olarak ise atlantik salmonu en değerli türdür. Ülkemizde yetiştiriciliği yapılan türlerden sadece Gökkuşluğu alabalığı en fazla yetiştirilen 30 tür arasında yer almaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. 2012 yılında dünyada yetiştirilen bazı türlerin üretim miktar ve değeri

Tür	Miktar (ton)	Değer (1000 ABD \$)
1. Ot sazanı	5 028 661	6 464 586
2. Gümüş sazan	4 189 578	5 540 946
3. Pullu sazan	3 791 913	5 207 971
4. Midye	3 785 311	3 546 979
5. Nil tilapyası	3 197 330	5 260 695
6. Karides	3 178 721	13 592 534
10. Atlantik somonu	2 066 561	10 095 957
13. Gökkuşluğu alabalığı	855 982	3 631 521
TOPLAM	66 633 253	137 731 508

Kaynak: FAO web sitesi

OECD-FAO'ya (2011) göre gelecekte su ürünleri arzının büyük bir kısmı yetiştiricilik yolu ile karşılanacaktır. Bu bakımından su ürünleri yetiştiriciliği gıda güvenencesinin sağlanabilmesi açısından ülkeler için

stratejik öneme sahiptir. Özellikle 90'lı yıllardan itibaren su ürünleri yetiştiriciliği üretimi büyük bir ivme kazanmıştır (Şekil 1). 2012 yılında toplam üretimin 2/5'i su ürünleri yetiştiriciliği ile sağlanmıştır. FAO'ya göre 2020 yılında yetiştiricilik üretim miktarının avcılık üretimini geçmesi beklenmektedir. Üretim miktarına paralel olarak insan tüketimine sunulan ürün miktarında da artış görülmesi beklenmektedir. Üretim miktarındaki artış dünya nüfus hızından daha fazla olacağı ve bu doğrultuda üretim artışının kişi başı tüketim miktarına olumlu olarak yansıtacağı belirtilmektedir. Bu doğrultuda kişi başı tüketim miktarının 18,9 kg'dan 22,4 kg'a çıkması öngörülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. FAO 2020 Su ürünleri üretimi ve tüketim projeksiyonu (Milyon ton)

Dönem	2010-2012	2022
Toplam su ürünleri üretimi	153.940	194.792
Su ürünleri avcılığı	91.016	95.462
Su Ürünleri yetiştiriciliği	62.924	99.330
İnsan tüketimi için ticaret hacmi	36.994	46.566
İnsan tüketimine sunulan	131.741	174.032
Kişi başı tüketim (kg)	18,9	22,4

Kaynak: FAO, 2014, s.201

İstihdam

2012 yılında dünya genelinde su ürünleri sektörü 58,3 milyon kişiye istihdam sağlamıştır. Bu yılda balık çiftliklerinde çalışanların sayısı 18,9 milyondur. Çalışanların % 96'sı (18.175) Asya ülkelerindedir (FAO, 2014). Doğrudan balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği sektörünün fiili üretim sürecinde (işleme, nakliye ve satış pozisyonları dışında) çalışanların 1/3'ü yetiştiricilik sektöründe çalışmaktadır. Nitekim 1990 yılında su ürünleri yetiştiriciliğinde iştegal edenlerin toplam istihdamdaki payı % 17 iken bu oran 2012 yılı itibarıyla % 32'ye ulaşmıştır (Tablo 6). Bu artış hızıyla ilerleyen yıllarda su ürünleri yetiştiricilik sektörünün gerek kıyı bölgelerinde gerekse kırsal alanda önemli istihdam sahalarından birisi olması muhtemeldir.

Dünyadaki yetiştiriciliğin 2/3'ünün Çin tarafından karşılandığı göz önünde bulundurulduğunda (Tablo 3) istihdamın büyük bölümünün Asya'da

gerçekleşmesi beklenen bir sonuçtur (Tablo 6). Ancak çalışan başına üretim miktarı hesaba katıldığında Asya ülkelerinde çalışan başına üretim miktarının düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Dünyada balık üretim tesislerinde çalışan birey sayısı

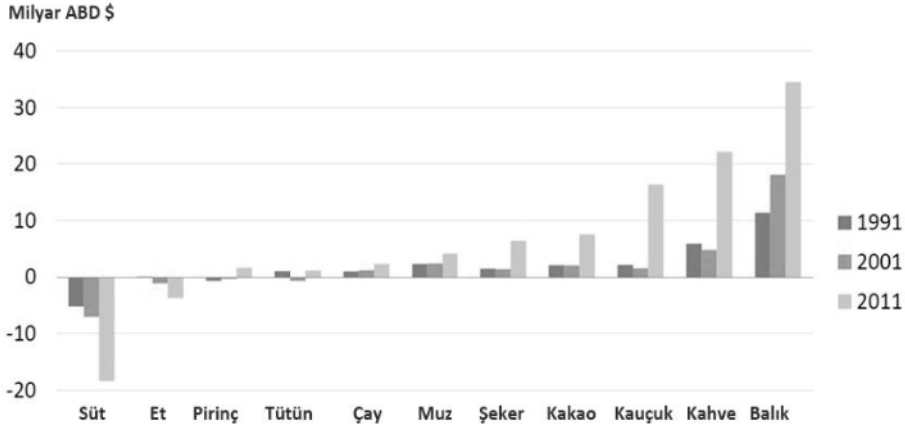
Kıtalar	Yıllar					
	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Afrika	65	91	140	231	257	298
Asya	7762	12211	14630	17915	18373	18175
Avrupa	56	103	91	102	103	103
Güney Amerika ve Karayipler	155	214	239	248	265	269
Kuzey Amerika	6	6	10	9	9	9
Okyanusya	4	5	5	5	6	6
TOPLAM	8046	13632	15115	18512	19015	18861

Kaynak: FAO, 2014, s.28

Ticaret

Su ürünleri ticareti yıllar içerisinde sürekli artış göstermektedir. Bu artışın başlıca sebebi su ürünleri yetiştiriciliğine bağlı ürün miktarının artışıdır. Su ürünleri uluslararası pazarlarda işlem gören önemli bir ticari ürün haline gelmiştir. FAO verilerine göre 2010 yılında dünyada üretilen su ürünlerinin yaklaşık %38'i ihracatta kullanılmıştır (FAO, 2014).

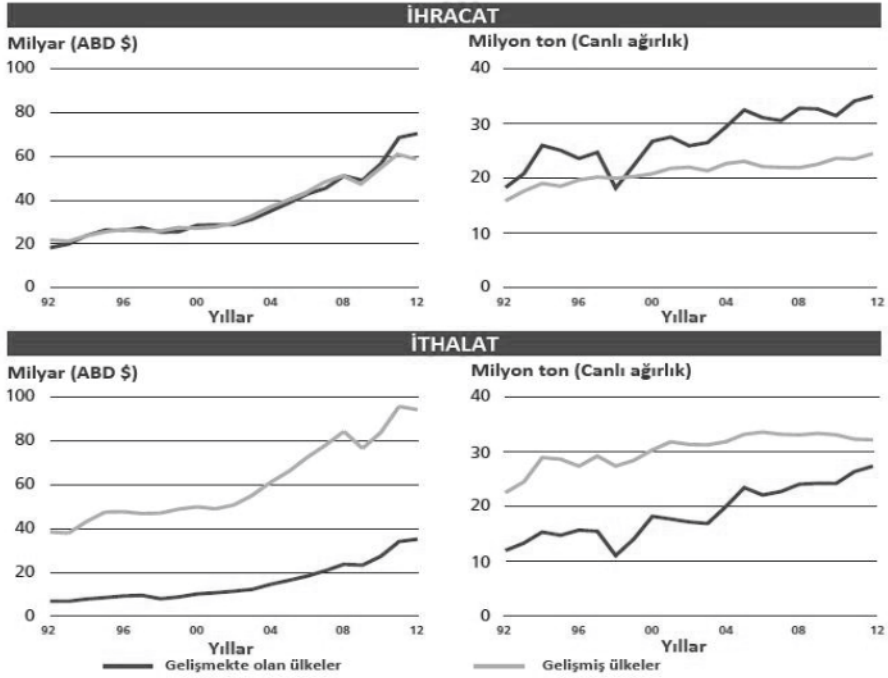
En fazla üretilen su ürünü olan balığın ihracatı yıllar içerisinde sürekli artış göstermektedir. Su ürünleri ticareti, Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından gelişmekte olan ülkeler listesinde yer alan ülkelerin ekonomilerini büyütme için fırsat niteliği taşımaktadır. Özellikle Rusya, Brezilya, Meksika, Mısır gibi ekonomisi yükselişte olan ülkeler için balık ticareti önemli bir avantaj olarak görülmektedir (FAO, 2014). Gelişmekte olan ülkelerin balık ihracat değeri 1991 yılında yaklaşık 12 milyar dolar iken 2011 yılında 30 milyar doları geçmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Gelişmekte olan ülkelerde bazı ürünlerin yıllar içerisinde ihracatındaki değişim (Kaynak: Vannuccini 2015, s.10)

Gelişmekte olan ülkeler ürettikleri ürünün 2/3'ünü iç pazara sunmalarına karşın üretim miktarlarının fazla olması dış ticarete gelişmiş ülkelere göre daha büyük paya sahip olmalarını sağlamaktadır. Bu sayede gelişmekte olan ülkeler su ürünleri ticaretinde önemli ihracatçı konumuna gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin su ürünleri ticaretindeki payı 1982 yılında % 34 olmasına karşın 2012 yılında % 54'e ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin ithalat miktarları daha yüksek olmasına karşın parasal karşılığı bu denli yüksek değildir. Gelişmiş ülkelerin ithalat miktarları gelişmekte olan ülkelere nazaran yaklaşık 2,5 kat daha fazladır. Ancak parasal karşılığı daha düşüktür. Bunun başlıca sebebi gelişmiş ülkelerde üretilen ürünlerin gelişmekte olan ülkelerdeki ürünlerden daha yüksek değerde olmasıdır (Şekil 3).

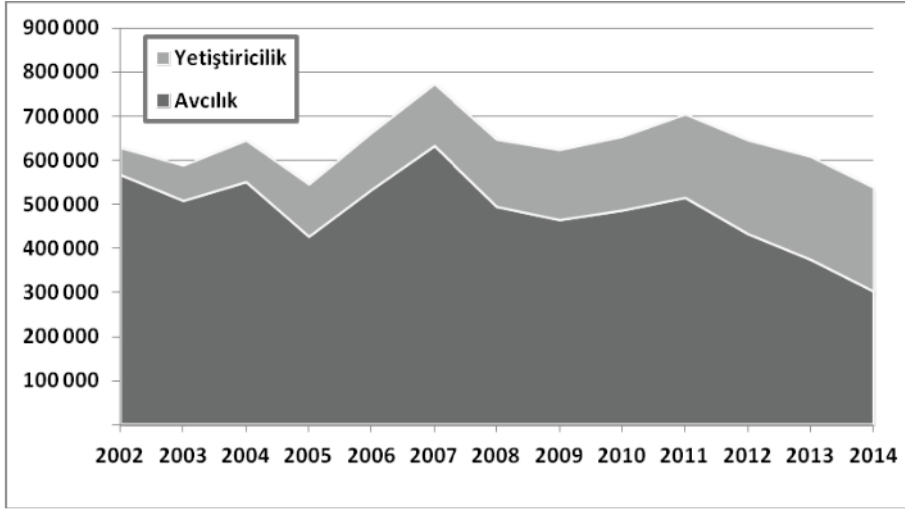
Gelişmiş ülkeler toplam balık ticaretlerinin % 80'ini kendi aralarında gerçekleştirmektedirler ancak gelişmekte olan ülkelerin üretim miktarlarının sürekli olarak artmasının ticaret yönünü değiştirebileceği ve gelişmiş ülkelerin kendi aralarında oluşturdukları ticari gruplaşmanın bozulacağı düşünülmektedir.

Şekil 3. Su ürünlerinin küresel ithalat ve ihracatı (Kaynak:FAO, 2014, s.51)

Ülkemizde Mavi Büyüme Kapsamında Su Ürünleri Yetiştiriciliği

Ülkemizde toplam su ürünleri üretim miktarı yıllar içerisinde dalgalanmalar göstermiştir. Bu dalgalanmalar avcılık yoluyla elde edilen ürün miktarının değişmesinden kaynaklanmaktadır. Buna karşın dünyayla uyumlu olarak ülkemizde de su ürünleri yetiştiriciliği ile elde edilen ürün miktarı sürekli artış göstermektedir. 2014 yılında toplam su ürünleri üretimimiz 537 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Bu üretimin 235 bin tonu yetiştiricilik, 302 bin tonu avcılık ile sağlanmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Ülkemizde 2013 yılında toplam su ürünleri üretim miktarı. (Kaynak: BSGM, 2015)

Ülkemizde yetiştiriciliğin uzun yıllar bazı türler üzerine yoğunlaşmasına karşın son yıllarda tür çeşitliliği artış göstermiştir. En fazla yetiştirilen tür, küresel üretim miktarında 13. sırada yer alan Gökkuşluğu alabalığıdır (Tablo 4). Miktar olarak en fazla yetiştirilen gökkuşluğu alabalığı değer olarak bakıldığında ise levreğin ardından ikinci sırada yer almaktadır. Levrek ülkemizde en fazla üretilen deniz türüdür. En fazla üretilen üçüncü tür ise çipuradır. (Tablo 7).

Tablo 7. 2014 yılında yetiştirilen türlerin üretim miktar ve değeri

Tür	Miktar (Ton)	Değer (TL)
1. G. alabalığı (iç su)	107.533	630.143
2. Levrek	74.653	900.315
3. Çipura	41.873	462.278
4. G. alabalığı (deniz)	4.812	43.212
5. Sarıgöz	3.281	49.970
6. Orkinos	1.136	50.552
7. Diğer	1.845	23.611
Toplam	235.133	2160071

Kaynak: TÜİK web sitesi

Ülkemizde 2014 yılında yetiştiriciliği yapılan türlerin ithalat miktarı düşüktür. Bu türlerin ithalat değeri toplam su ürünleri ithalatının %1'ine denk gelmektedir. Ancak ihracat değeri toplam su ürünleri ihracatının % 28'ini oluşturmaktadır. İhracat değeri en fazla olan tür çipura'dır. Sadece çipura toplam su ürünleri ihracat değerimizin % 18'ini oluşturmaktadır. En fazla yetiştirilen tür olan gökkuşağı alabalığının ihracat değeri ise yaklaşık 55 milyon dolardır (Tablo 8).

Tablo 8. 2013 yılında kültür balıklarının ihracat değerleri ve oranları (ABD \$)

Türler	Oran (%)	İhracat (ABD \$)
Gökkuşağı alabalığı	9.6	54 727 793
Levrek	1.4	7 832 370
Çipura	18.3	104 127 674
Üç Türün Toplamı	28.1	159 885 545
Genel Toplam	100	568 207 316

Kaynak: TÜİK, 2013

Su ürünleri yetiştiriciliği ülkemizde 70'li yıllarda başlamasına karşın hızla gelişmiştir. Deniz balıkları yetiştiriciliği kıyı bölgelerde, iç su balıkları yetiştiriciliği ise kırsal bölgelerde istihdam sahaları yaratmaktadır. Ülkemizde 2014 yılında 1.945'i iç su, 420 adedi deniz olmak üzere 2.365 adet su ürünleri üretimi yapan işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin 2014 yılı kapasiteleri 472.128 tondur (Tablo 9).

Tablo 9. 2014 yılında su ürünleri işletmelerinin sayısı ve proje kapasiteleri

	Adet	Proje Kapasitesi (Ton/Yıl)
İç Su İşletmeleri	1.945	248.455
Deniz İşletmeleri	420	223.673
Toplam	2.365	472.128

Kaynak: BSGM, 2015, s.9

Sonuç ve Öneriler

Biyoekonomi kavramı; doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, karasal/denizel ekosistemin korunması, ekonomik kalkınma ile rekabeti, özet olarak üretim ve tüketimde yeni bir anlayış ve zihniyeti ekonomik kalkınma

odağına yerleştirmektedir. Bu bağlamda biyoekonomi, sürdürülebilir bir büyüme modeli olarak son yıllarda birçok ülke ve kurumun gündemindedir. Örneğin Avrupa Birliği; küreselleşen dünyada rekabet gücünü artırmak, sürdürülebilir bir büyüme ve toplumsal refahı sağlamak amacıyla biyoekonomiye ve onun temel unsurlarından olan “mavi-biyoekonomi-büyüme” büyük bir stratejik önem atfederek ekonomik büyüme, küresel rekabet ve araştırma-geliştirme politikalarını (Horizon 2020) bu çerçevede şekillendirmektedir.

Birleşmiş Milletler ve FAO “Mavi Büyüme” inisiyatifi kapsamında; dünyada sorumlu su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliği uygulamaları ve yaklaşımının yaygınlaştırılması ile küresel ve ulusal düzeyde açlık ile mücadele, kıyı bölgelerinin kalkınması, toplumsal refah ve ekonomik büyümede deniz ve okyanuslardan sağlanacak faydayı sürdürülebilir kılmayı amaçlamaktadır.

Ülkemizde tarım, havıacılık, su ürünleri avcılığı-yetiştiriciliği sektörleri ve karasal/sucul kaynakları ile biyoekonomiye dayalı büyüme bakımından büyük potansiyele sahiptir. Ayrıca mavi büyüme çerçevesinde su ürünleri sektörü doğrudan gıda temini, istihdam ve ticari potansiyelinin yanında “mavi biyoteknoloji” için de biyokütle (materyal) temini açısından önemli fırsatlar yaratama potansiyeline sahiptir.

Mavi-ekonomi anlayışının ulusal ekonomi içerisinde öne çıkarılması ve bu alanda küresel bir odak haline gelinebilmesi için büyüme, eğitim, araştırma ve geliştirme (Ar&Ge) politikalarımızda dönüşüm, yeni bir bütünleşik ve kurumsal yaklaşım gerektirmektedir. Bu doğrultuda; (Rad ve Şen, 2014, s.41)

- Vizyon, politika ve stratejilerin geliştirilmesi,
- Üniversite-sanayi işbirliği,
- Kurumsallaştırılmış/odaklandırılmış Ar&Ge faaliyetleri
- Ar&Ge öncelikleri ve finansmanı,
- Sektörel teşvik ve destekleme politikaları,
- Yükseköğretim alanında ve mesleki beceriler alanında yeni yapılanmalar,
- Vizyon ve ilgili politikaların belirlenmesinde bütün paydaşların katılımı (Kamu, üniversiteler, sanayi ve STK),

- "Denizel Biyoteknoloji Platformunun" kurulması gerekmektedir (Rad ve Şen, 2014, s.41).

Bütünleşik bir yönetim yaklaşımı ile kamu/karar vericiler-üniversite-sanayi arasında işbirliği bir zorunluluktur.

Sonuç olarak biyolojik dengenin sürdürülebilirliğine dayalı ekonomik model olan biyoekonomi, insanın yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamasını, ekonomik büyümeyi ve içinde bulunduğumuz ekolojik dengenin varlığını devam ettirmesine katkıda bulunmamızı içermektedir.

Kaynakça

- BSGM, (2015). T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü.
- EC, (2012). Innovating for sustainable growth: A Bioeconomy for Europe. European Commission.
- FAO, (2014). The State of World Fisheries and Aquaculture, Opportunities and Challenges, Food and Agriculture Organization of The United Nations, Rome.
- FAO, web sitesi, www.fao.org (22.03.2016) <http://www.fao.org/fishery/statistics/global-aquaculture-production/query/en>
- KBBE-EC, (2010). The knowledge based-Bio-economy (KBBE) in Europe: Achievements and Challenges. European Commission.
- McCormick, K. and Kautto, N. (2013). The Bioeconomy in Europe: An Overview, Sustainability, 5(6), 2589-2608.
- OECD, (2009). The Bioeconomy to 2030 Designed A Policy Agenda, Main Findings and Policy Conclusion.
- OECD-FAO, (2011). Agricultural Outlook 2011-2020, OECD Publishing and FAO, http://dx.doi.org/10.1787/agr_outlook-2011-en.
- Rad, F. ve Şen, İ. (2014). "Biyo-İkonomi ve Su Ürünleri: Mavi Ekonomi ve Fırsatlar, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü Biyo-ekonomi Çalıştayı, 7 Mayıs, Ankara, Türkiye.
- TÜİK, (2013). Su Ürünleri İstatistikleri Fishery Statistics, Türk İstatistik Kurumu.
- TÜİK, web sitesi, www.tuik.gov.tr (23.03.2016), <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=97&locale=tr>
- Vannuccini, S. (2015). The Fao Blue Growth Initiative, 14th Session of Governing Council, Eurofish Copenhagen.

Ebeveynlerin Çocukların Matematik Eğitimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi

Received/Geliş: 27/06/2016
Accepted/Kabul: 09/08/2016

Maide ORÇAN KAÇAN*
Elçin YAZICI**
Adalet KANDIR***

Öz

Araştırma, ebeveynlerin çocukların matematik eğitimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye'de çocukları okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden, normal gelişim gösteren 4-5 yaş çocukların ebeveynleri oluşturmuştur. Araştırmanın çalışma grubuna, evren içinden Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bağımsız anaokulları ve anasınıfları arasından tesadüfî olarak, araştırmaya katılmaya gönüllü olan her sınıftan en az iki ebeveyn olmak üzere toplam 344 ebeveyn dâhil edilmiştir. Araştırmada genel tarama modeli kullanılmış olup, veri toplama aracı olarak çocuklar ve ailelerine ilişkin genel bilgileri toplamak amacıyla "Genel Bilgi Formu" ve ebeveynlerin çocukların matematik eğitimine ilişkin görüşlerinin incelenmek amacıyla orijinal formu Amerika'da Building Blocks projesi kapsamında Clements ve Sarama (2000/2014) tarafından geliştirilen ve araştırmacılar tarafından formun orijinali temel alınarak geçerlik çalışması yapılan "Okul Öncesi Programda Matematik Eğitimi Değerlendirme Ebeveyn Formu" kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen verilerin analizinde; frekans ve yüzde dağılımları kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, ebeveynlerin büyük bir çoğunluğunun çocuklarının matematik gelişimi ile ilgili temel kavramları bildikleri, günlük etkinliklerin temel bir parçası olarak çocukları ile TV izledikleri, evde bilgisayara sahip oldukları ve çocuklarıyla eğitimsel ve eğlence amaçlı bilgisayar oyunları oynadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca ebeveynlerin çoğunluğu öğretmenin eve haftada bir-iki kez matematik etkinliği gönderdiği ve bu etkinliklerin çocukların matematik öğrenmesini desteklediğini bildirmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Okul öncesi eğitim, ebeveyn katılımı, matematik eğitimi

*Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, maideorcan@gmail.com

**Yrd. Doç. Dr. Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı., yazici.elcin@gmail.com

***Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, akandir@gmail.com

Examining Parents' Views On Children's Mathematics Education

Abstract

This study aims to investigate parents' views on children's mathematical education. The population of this study consists of the parents having children who are 4-5 years old and in normal developmental range attending preschool classrooms in Turkey. The sample group consists at least two parents who volunteered to participate in the study from each classroom, 344 parents in total, that was drawn randomly among the independent preschool and preschool classrooms affiliated to the Ministry of Education. Survey method was used in the present study and as data collection tools, "General Information Form" was used to obtain the demographic information of parents and their children and "Evaluation of Mathematical Education in Preschool Education Program-Parent Form" was used to investigate parents' views on children's mathematical education, which was originally developed by Clements & Sarama (2000, 2014) as part of "Building Blocks Project" in the United States, and translated and adapted to Turkish, based on the original form, by researchers. Considering the purpose of the research, descriptive statistical methods, frequency and percentage distribution, were used in the analysis. The results of the study showed that, the majority of the parents know the basic mathematical concepts of children's math education, watch TV with their children as a main activity part of daily activities, and the majority of the parents stated that they have computers at home and their children play computer games for educational and fun purposes. In addition, the majority of the parents pointed out that the teachers send home math activities at least one-two days a week and these activities support their children's mathematics learning.

Key Words: Preschool Education, Parent Involvement, Math Education

Giriş

Matematik, çocukların dünyayı anlamlı hale getirme ve okulda başarılı olmaları için yardımcı bir araçtır (NAEYC ve NCTM, 2002). Dünyadaki en etkin matematik eğitimi kuruluşları olan The National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) ve The National Association for the Education of Young Children (NAEYC), üç-altı yaş çocukları için yüksek nitelikli matematik eğitiminin gelecek yıllardaki matematik öğrenimi için önemli bir temel olduğunu belirtmektedirler (NCTM, 2000; NAEYC ve NCTM, 2002).

Çocuklarda matematiksel becerilerin gelişimi bebeklik dönemine kadar uzanmaktadır. Bebeklikten itibaren çocuklar çevrelerindeki objelerle oynayarak nicel olgu ve olaylarla karşılaşır. Yaşamın ilk yıllarında çocuklar kendi dünyalarındaki matematiksel boyutları keşfetmeye başlarlar; miktarları karşılaştırırlar, modelleri bulurlar, mekânda gezinirler ve gerçek problemlerle uğraşarak (uzun bir bloğu dengeleme gibi ya da sınıf arkadaşı ile eşit olarak krakerleri paylaşma gibi) özel bir çabaya gereksinim duymadan doğal bir şekilde öğrenmeyi gerçekleştirirler. Çocuklar matematiği öğrenmek için özel bir çabaya gereksinim duymasalar da günlük deneyimin yanı sıra çocukların matematik gelişimlerinde içinde buldukları çevre oldukça önemlidir (NAEYC ve NCTM, 2002; Jackman, 2005; Wynne, 2007; Kandır ve Orçan, 2010). Çocukların içinde buldukları ilk çevreleri, ev ortamıdır. Ev öğrenme çevresi matematik başarısının önemli bir yordayıcısı olarak görülmektedir (Melhuish ve diğerleri, 2008; Rodriguez ve Tamis-LeMonda, 2011; Anders ve diğerleri, 2012). Ebeveynlerin evde fırsatlar sağlayarak çocukların öğrenme etkileşimlerine yön verebilecekleri vurgulanmaktadır (Ren ve Hu, 2011).

Ebeveynler ev ortamında çocuklarının matematik gelişimini destekleyecek pek çok fırsata sahiptirler. Erken ev deneyimleri arasında kitap okuma, oyun ve diğer rutin etkinlikler gibi ebeveyn-çocuk etkinlikleri yer almaktadır (Dodici, Draper ve Peterson, 2003; LeFevre ve diğerleri, 2009; Vandermaas-Peeler, Nelson, Bumpass ve Sassine, 2009). Bunların yanı sıra günümüzde teknolojik araçlardan biri olan bilgisayarlar eğitim uygulamalarına yeni olanaklar sunmaktadır (NCTM, 2000). NCTM'nin teknoloji ilkesine göre teknoloji matematik eğitiminde esastır; matematiği

etkiler ve çocukların öğrenmesini artırır. Clements (2002)'e göre çocuklar bilgisayarların dikkatli, uygun ve sürekli kullanımından faydalanmalıdır.

Mevcut çalışmalarda ebeveynlerin evde çocuklarıyla matematik etkinlikleri yaptıkları ancak etkinliklerin sıklığının ve belirli etkinliklerin değiştiği görülmektedir (Missall, Hojniski, Caskie ve Repasky, 2015). Bununla birlikte evde yapılan ebeveyn-çocuk etkinlik türlerinin (sayı kitapları, oyunlar, uygulamalı etkinlikleri gibi) matematik becerilerini etkilediği belirlenmiştir (LeFevre ve diğerleri, 2009). Starkey ve Klein (2000), ailelerin genellikle sayı ve şekil tanıma gibi geleneksel matematik becerileri ve sayma konusunda çocuklarını desteklediklerini bildirmektedirler. Skwarchuk (2009) yaptığı araştırmada, evde aileleri tarafından olumlu matematik deneyimleri yaşayan ve daha ileri matematik kavramları ile meşgul olan çocukların daha yüksek matematik puanlarına sahip olduklarını belirlemiştir.

Çocuklarla oynanan oyunlarda, evdeki rutin işlerde ortaya çıkan fırsatlar kolaylıkla matematik gelişiminde kullanılabilir. Ayrıca ebeveynler çocukların beklenen eğitim hedeflerine ulaşması için gerekli olan problem çözme, eleştirel düşünme ve iletişim becerilerini geliştirmede informal ve formal öğretmenleridir. Çünkü ebeveynler çocuklarının öğrenmeleri üzerinde etkilidir. Bu açıdan gelişim ve eğitimlerinden birinci derecede sorumlu olan ebeveynlerdir. Çocuklar okula başladıklarında ise ebeveynler bu sorumlulukları öğretmenlerle paylaşırlar (Clements ve Sarama, 2009; Çamlıbel Çakmak, 2010; Rodriguez ve Tamis-LeMonda, 2011; Godwin, Rupley, Capraro ve Capraro, 2016). Öğretmenler ise matematiğe temel oluşturan şekil, sayı, işlemler, ölçüm, mekânda konum, basit veri toplama ve değerlendirme gibi matematiksel kavram ve becerilerle bu becerilerin kazanılması ve kullanılmasında önemli rol oynayan problem çözme, iletişim kurma, sonuç çıkarma ve bağlantılar kurmayı içeren matematiksel düşünceyi geliştirmeye yönelik iyi bir planlama ve organizasyon yapmalıdır (Ginsburg, Lee ve Boyd, 2008; Tezel-Şahin ve Özyürek, 2010; Sarama, Lange, Clements ve Wolfe, 2012). İyi bir planlama ve organizasyon için ise ebeveynlerin gerek sınıf içindeki etkinliklere gerekse sınıf dışındaki etkinliklere katılımı, çocuklardaki matematiksel beceri ve kavramların güçlenmesine destek olduğundan matematik eğitiminde son derece önemlidir.

Bu noktadan hareketle araştırma, ebeveynlerin çocukların matematik eğitimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Bu çalışma genel tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2012). Bu nedenle çalışmada var olan bir durum var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlandığından tarama modeli kullanılmıştır.

Evren ve Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de çocukları okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden ebeveynler oluşturmuştur. Çalışma grubunu ise Türkiye'de yedi coğrafi bölgede tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen illerde MEB ilkököl anasınıfı ve MEB bağımsız anaokullarında gönüllülük esasına dayanarak her sınıftan en az iki ebeveyn olmak üzere toplam 344 ebeveyn oluşturmuştur. Çalışma grubunun %81,7'sini anneler ve %18,3'ünü babalar oluşturmuştur. Ebeveynlerin %54,1'inin iki çocuk, %24,4'u bir çocuk, %14,8'i üç çocuk ve %6,7'si ise dört ve üzeri çocuğa sahiptir. Annelerin %32'si ve babaların %15,7'si okuryazar/ilkököl mezunu, annelerin %24,1'i ve babaların %29,4'ü lise mezunu ve annelerin %23'ü ve babaların %24,7'si üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında Genel Bilgi Formu ve Okul Öncesi Programda Matematik Eğitimi Değerlendirme Ebeveyn Formu kullanılmıştır. Genel Bilgi Formu cinsiyet, ailedeki çocuk sayısı ve anne-babanın öğrenim düzeyi bilgilerinden oluşmaktadır. Okul Öncesi Programda Matematik Eğitimi Değerlendirme Ebeveyn Formu ise ebeveynlerin çocuklarının matematik gelişimine ilişkin bilgiler ve ebeveynlerin evde matematik eğitimine ilişkin görüşlerini içeren maddelerden oluşmaktadır. Okul Öncesi Programda Matematik Eğitimi Değerlendirme Ebeveyn Formu'nun orjinal hali Amerika'da Building Blocks projesi kapsamında Clements ve Sarama tarafından 2000 yılında geliştirilmiş 2014 yılında revize edilmiştir. Okul Öncesi Programda Matematik Eğitimi Değerlendirme Ebeveyn Formu'nun orjinali temel alınarak araştırmacılar tarafından geliştirilen Okul Öncesi Programda Matematik Eğitimi Değerlendirme

Ebeveyn Formu'nun kapsam geçerliliği yapılmıştır. Okul Öncesi Programda Matematik Eğitimi Değerlendirme Ebeveyn Formu likert tipi 9 maddeden oluşmaktadır. Çalışmada ebeveynlerin çocuklarının matematik gelişimine ilişkin bilgiler ve ebeveynlerin çocukları ile birlikte yaptıkları matematik etkinliklerine ilişkin görüşlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde frekans ve yüzdeler dağılımlar kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde; ebeveynlerin çocuklarının matematik gelişimine, çocukları ile birlikte yaptıkları matematik etkinliklerine, evde bilgisayar olma durumuna, çocukların oynadıkları bilgisayar oyun türlerine, en fazla oynadıkları bilgisayar oyunlarına, evde çocuğun sahip olduğu matematikle ilgili kitap sayısına, öğretmenin eve matematik etkinliği gönderme sıklığına, çocuğun evde matematik etkinlikleri ile uğraşma sıklığına ve okuldaki matematik etkinliklerinin çocuğun matematik öğrenimine katkısına ilişkin görüşlerine tablolar halinde yer verilmiştir.

Tablo 1. Ebeveynlerin çocuklarının matematik gelişimine ilişkin görüşlerinin dağılımı

		N	%
Çocuğun kendi başına kaç k kadar saydığı	Hiç	1	0,3
	5'e kadar	7	2,0
	10'a kadar	30	8,7
	20'ye kadar	87	25,3
	50'ye kadar	76	22,1
	100'e kadar	78	22,7
	100'ün üstü	65	18,9
Çocuğunuz kaç tane geometrik şekli (daire, üçgen, kare, dikdörtgen, elips, beşgen vb.) tanıdığı	Hiç	0	0,0
	1-2 şekil	8	2,3
	3-4 şekil	104	30,2
	4+ şekil	232	67,4
1'den 10'a kadar yazılmış rakamların kaç tanesini tanıdığı	Hiç	5	1,5
	1-2 rakam	9	2,6
	3-4 rakam	20	5,8
	5-9 rakam	30	8,7
	1-10'a kadar hepsi	280	81,4
Toplam		344	100,0

Tablo 1'de, çocukların %25,3'unun 20'ye kadar saydığı, %22,7'sinin 100'e kadar ve %22,1'inin 50'ye kadar saydığı, %18,9'unun 100 ve üzeri saydığı; çocukların %67,4'ünün 4 ve üzeri şekli tanıdığı, %30,2'sinin 3 -4 şekli tanıdığı; %81,4'ünün 1'den 10'a kadar yazılmış rakamları tanıdığı gözlenmektedir.

Tablo 2. Ebeveynlerin çocukları ile birlikte yaptıkları matematik etkinliklerine ilişkin görüşlerine göre dağılımı

Ebeveynler ile çocuğun yapabileceği etkinlikler	Haftada ne sıklıkla yapıldığı							
	Hiç		1-2 kere		3-6 kere		Her gün	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Bir şey inşa etmek ya da yapı/inşa oyuncakları ile oynamak	46	13,4	166	48,3	68	19,8	64	18,6
Konuşmalarında harfler, sözcükler ya da sayıları kullanmak	16	4,7	75	21,8	71	20,6	182	52,9
Kâğıt katlama ya da kâğıt kesme gibi el işi çalışmaları yapmak	23	6,7	162	47,1	104	30,2	55	16,0
Bir masa oyunu ya da kart oyunu oynamak	115	33,4	129	37,5	66	19,2	34	9,9
Bloklarla oynamak	87	25,3	133	38,7	74	21,5	50	14,5
Çevresindeki nesnelere saymak	10	2,9	78	22,7	83	24,2	172	50,1
Sayı sayma oyunları oynamak veya şarkıları söylemek	17	4,9	95	27,6	76	22,1	156	45,3
İçinde sayılar veya geometrik şekiller olan kitaplar okumak	104	30,2	138	40,1	75	21,8	27	7,8
İçinde matematik etkinlikleri olan etkinlik kitaplarındaki alıştırmaları yapmak	83	24,1	155	45,1	74	21,5	32	9,3
Elektronik oyuncaklarla oynamak	97	28,2	109	31,7	61	17,7	77	22,4
Televizyon izlemek	8	2,3	43	12,5	64	18,6	229	66,6
Bilgisayarda oyun oynamak	91	26,5	106	30,8	82	23,8	65	18,9
Bilgisayarı okuma ya da matematik becerilerini geliştirmek için eğitim amaçlı kullanmak	151	43,9	98	28,5	56	16,3	39	11,3
Toplam	344	100,0						

Tablo 2 incelendiğinde, ebeveynlerin yaklaşık yarısının çocukları ile haftada 1-2 kere bir şey inşa etmek ya da yapı/inşa oyuncakları ile oynadıkları, %52,9'unun her gün konuşmalarında harfler, sözcükler ya da sayıları kullandığı, %47,1'inin haftada 1-2 kere çocukları ile kâğıt katlama/kesme gibi el işi çalışmalarını yaptıkları, %37,5'inin haftada 1-2 kere çocukları ile birlikte masa ya da kart oyunları oynadıkları ve %33,4'ünün masa ya da kart oyunlarını hiç oynamadıkları, %38,7'sinin haftada 1-2 kere çocukları ile bloklarla oynadıkları ve %25,3'nün bloklarla hiç oynamadıkları, ebeveynlerin yarısının her gün çevresindeki nesnelere çocukları ile saydıkları, %45,3'ünün her gün sayı sayma oyunları veya şarkıları söyledikleri, %40,1'inin haftada 1-2 kere çocukları ile içinde sayılar veya geometrik şekiller olan kitaplar okudukları ve %30,2'sinin hiç okumadıkları, ebeveynlerin %45,1'inin çocukları ile birlikte içinde matematik etkinlikleri olan etkinlik kitaplarındaki alıştırmaları haftada 1-2 kez yaptıkları ve %24,1'inin hiç yapmadıkları, ebeveynlerin %31,7'sinin haftada 1-2 kez çocukları ile elektronik oyuncaklarla oynadıkları ve %28,2'sinin hiç oynamadıkları, %66,6'sinin her gün çocukları ile televizyon izledikleri, %43,9'unun ise bilgisayarı çocuklarının matematik becerilerini geliştirmek için eğitim amaçlı hiç kullanmadıkları gözlenmektedir.

Tablo 3. Ebeveynlerin evde bilgisayar olma durumuna ilişkin görüşlerine göre dağılımı

Evde bilgisayar olma durumu	N	%
Var	213	61,9
Yok	131	38,1
Toplam	344	100,0

Tablo 3'e bakıldığında, ebeveynlerin %38,1'i evlerinde bilgisayar olmadığını ve %61,9'unun ise evlerinde bilgisayar bulunduğunu bildirdikleri gözlenmektedir.

Tablo 4. Ebeveynlerin evde çocuğun oynadığı bilgisayar oyun türlerine ilişkin görüşlerine göre dağılımı

Çocuğun oynadığı bilgisayar oyun türleri	N	%
Eğlence oyunları	164	69,4
Bilişsel/egitici oyunlar	59	30,6
Toplam	213	100,0

Tablo 4 incelendiğinde, ebeveynlerin %69,4'u çocuklarının eğlence oyunları oynadığını ve %30,6'si ise bilişsel/egitici oyunlar oynadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 5. Ebeveynlerin çocuğun evde en fazla oynadığı bilgisayar oyunları ile ilgili dağılımı

Çocukların oynadıkları bilgisayar oyunları	N	%
Araba yarışı	64	30,0
Barbie oyunları	63	29,5
Boyama/resim yapma	27	12,7
Yapboz	24	11,2
Angry birds	10	4,7
Balon patlatma	9	4,3
Yemek ve pasta yapma	9	4,3
Eşleştirme	7	3,2
Toplam	213	100,0

Tablo 5'te, ebeveynlerin %30'u bilgisayarda çocukların araba yarışı oyunu, %29,5'i Barbie oyunu, %12,7'si boyama/resim yapma oyunu ve %11,2'si yapboz oyunu oynadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6. Evde çocuğun sahip olduğu matematikle ilgili kitap sayısına göre dağılımı

Çocuğun evde sahip olduğu matematik içeriğine sahip kitap sayısı	N	%
Hiç yok	68	19,8
1-5 tane	123	35,8
6-10 tane	60	17,4
11+	93	27,0
Toplam	344	100,0

Tablo 6'da, çocukların %35,8'inin evde 1 -5 tane kitaba sahip olduğu, %27'sinin 11 ve üzeri, %17,4'ünün 6 -10 tane kitap sahibi olduğu görülürken %19,8'inin evde hiç matematik içeriğine sahip kitap bulunmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 7. Ebeveynlerin öğretmenin eve matematik etkinliği gönderme sıklığına ilişkin dağılımı

Öğretmenin anne-baba ile yapılması için eve matematik etkinliği gönderme sıklığı	N	%
Göndermiyor	19	5,5
Bu yıl birkaç kere	20	5,8
Ayda bir	16	4,7
Ayda bir kaç kere	58	16,9
Haftada en az bir kere	209	60,8
Her gün	22	6,4
Toplam	344	100,0

Tablo 7'de, ebeveynlerin %60,8'i haftada en az bir kez ve %16,9'u ayda birkaç kere, %5,8'i yıl içinde bir kaç kere ve %5,5'i hiç göndermediğini, %6,4'ü her gün ve %4,7'si ayda bir öğretmenin anne-baba ile yapılması için eve matematik etkinliği gönderdiğini belirtmiştir.

Tablo 8. Ebeveynlerin çocuğun evde matematik etkinlikleri ile uğraşma sıklığına ilişkin dağılımı

Çocuğun her hafta evde matematik etkinlikleri ile uğraşma sıklığı	N	%
Hiç	33	9,6
1-2 kere	138	40,1
3-4 kere	119	34,6
5 ya da daha fazla	54	15,7
Toplam	344	100,0

Tablo 8'de, ebeveynlerin %40,1'inin her hafta evde 1-2 kere, %34,6'sinin 3-4 kere, %15,7'sinin 5 ya da daha fazla çocukları ile birlikte matematik etkinlikleri ile uğraştığı ve yaklaşık %9,6'sının hiç uğraşmadığını belirttikleri gözlenmektedir.

Tablo 9. Ebeveynlerin okuldaki matematik etkinliklerinin çocuğun matematik öğrenimine katkısına ilişkin görüşlerinin dağılımı

Okuldaki matematik etkinliklerinin çocuğun matematik öğrenimine katkısı hakkında ebeveynlerin düşünceleri	N	%
Hiç memnun değilim	6	1,7
Kısmen	96	27,9
Çok memnunum	242	70,3
Toplam	344	100,0

Tablo 9 incelendiğinde, ebeveynlerin %70,3'ünün okuldaki matematik etkinliklerinin çocuğun matematik öğrenimine katkısından çok memnun ve %27,9'unun kısmen memnun oldukları görülmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, ebeveynlerin evde çocukları ile her gün yaptıkları etkinliklerin başında televizyon izlemenin geldiği,

bunu sırasıyla konuşmalarında harfler, sözcükler ya da sayıları kullanma ve çevresindeki nesnelere sayma, sayı sayma oyunları oynama veya sayı sayma şarkıları söyleme, bir şey inşa etme ya da yapı/inşa oyuncakları ile oynama ve kâğıt katlama ya da kâğıt kesme gibi el işi çalışmaları izlemektedir. Gaddy (1986) televizyon izlemenin akademik başarıyı olumsuz etkilediğini bildirirken Comstock ve Paik (1991) ise bilişsel gelişimi engellediğini vurgulamaktadır (Akt: Akyüz, 2013). Bunların yanında Anderson ve diğerleri (2001) ise “Susam Sokağı” gibi eğitimsel programların uzun dönemde çocukların akademik başarılarını olumlu etkilediğini belirtmektedirler. Bu bilgiler doğrultusunda, ebeveynlerin çocukları ile televizyon izlerken programların eğitsel boyutunun olup olmadığını dikkate almaları gerektiği söylenebilir.

Bulgulara göre, ebeveynlerin çoğunluğunun evde çocukları ile bilgisayarı okuma ya da matematik becerilerini geliştirmek için eğitim amaçlı hiç kullanmadıkları ve yaklaşık $\frac{1}{4}$ 'ünün ise bilgisayarda hiç oyun oynamadıkları, yaklaşık %30'unun hiç elektronik oyuncaklarla oynamadıkları, bir masa oyunu ya da kart oyunu oynamadıkları ve içinde sayılar veya geometrik şekiller olan kitaplar okumadıkları, yaklaşık $\frac{1}{4}$ 'ünün bloklarla hiç oynamadıkları ve içinde matematik etkinlikleri olan etkinlik kitaplarındaki alıştırmaları hiç yapmadıkları belirlenmiştir. Ayrıca çocukların evde oynadıkları bilgisayar oyun türlerine bakıldığında ise çoğunun eğlence oyunları oynadıkları saptanmıştır. Oysa, Kacar ve Doğan (2007) okul öncesinde sayı ve şekil kavramlarını kazandırmada bilgisayar destekli eğitim ve geleneksel eğitim yöntemlerinin etkililiğini karşılaştırdıkları araştırmalarında, bilgisayar destekli eğitimin daha başarılı olduğunu saptamışlardır. Ayrıca ebeveynlerin de büyük çoğunluğunun çocuklarının okul öncesi eğitim kurumlarında bilgisayar destekli eğitim almasının gerekli olduğu görüşünü bildirdiklerini belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Shaffer da (2008) iyi yapılandırılmış, zorlayıcı ve eğitimsel gücü yüksek bilgisayar oyunlarının çocukların gerçek dünya problemleri ve çözümleri hakkında düşünmelerini ve öğrenmelerine yardım eden araçlar olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca bilgisayarların çocukların düşünme becerilerini desteklediğini de belirtmektedir. Bilgisayar etkinlikleri problem çözme, problemin doğasını anlama, problemi temsil etme ve hatta öğrenmeyi öğrenme'yi geliştirir. Problem çözme bilgisayar etkinlikleri okul öncesi

çocukların seçme, karar verme, stratejilerini değiştirme, sebat gösterme gibi eleştirel düşünme ve analogik düşünmelerini sağlar (Clements, 2002). Sunulan araştırma bulguları ve literatürün çalışma bulgularından farklı olduğu gözlenmektedir. Farklılaşmanın bilgisayarların eğitim amaçlı kullanımı ile ilgili bilgi ve kaynak eksikliğinden dolayı olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonunda ebeveynlerin yaklaşık 1/3'ünün içinde sayılar veya geometrik şekiller olan kitaplar hiç okumadıkları, 1/4'ünün ise çocukları ile birlikte içinde matematik etkinlikleri olan etkinlik kitaplarındaki alıştırmaları hiç yapmadıkları ve 1/5'inin evde matematik içeriğine sahip hiç kitap bulunmadığını belirttikleri saptanmıştır. Hong (1996) tarafından yapılan araştırmada, çocukların matematiksel becerilerini geliştirmede çocuk edebiyatı etkinliklerinin etkili olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma sonuçları, matematik eğitiminde çocuk edebiyatı etkinliklerinin uygulandığı deney grubundan daha fazla sayıda çocuğun matematik köşesine ilgi gösterdiğini, burada daha fazla zaman geçirdiğini ve matematiksel etkinlikleri tercih ettiğini göstermektedir. Bunun da ötesinde deney grubunun, sınıflandırma, sayı kombinasyonu ve şekil kavramına yönelik etkinliklerde belirgin şekilde daha başarılı oldukları belirlenmiştir. Bu araştırma sonucuna göre, içerik açısından nitelikli kitapların benzer nitelikte oyun materyalleri ile desteklenmesinin çocukların matematiksel becerileri geliştirmelerinde oldukça destekleyici olduğu görülmektedir.

Veziroğlu ve Gönen (2012) Türkiye'de resimli çocuk kitaplarının M.E.B. okul öncesi eğitim programı'ndaki kazanımlara uygunluğunun incelemişlerdir. Araştırma bulguları arasında incelenen kitaplarda bilişsel alanla ilgili kazanımların yeterince desteklenmediği görülmüş ve çok az da olsa bu alana yönelik mesajlar içeren iyi nitelikte kitapların bulunduğu belirlenmiştir. Az sayıda nitelikli kitapların olmasının yanında, öğretmenlerin bunları kullanma becerisinin de iyi olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bilgiler ışığında, kitapların matematik eğitiminin bir parçası olduğu ancak ülkemizde az sayıda nitelikli kitabın olmasından dolayı matematik eğitiminde etkili olarak kullanılmadığı düşünülmektedir.

Yapılan çalışmada öğretmenlerin yarısından fazlasının haftada en az bir kez anne-baba ile yapılması için eve matematik etkinliği gönderdiği, geri kalan kısmının ise daha seyrek aralıklarla gönderdiği; yaklaşık yarısının her

hafta daha sık aralıklarla çocukları ile birlikte matematik etkinlikleri ile uğraştığı ve çoğunluğunun okuldaki matematik etkinliklerinin çocuğun matematik öğrenimine katkısından çok memnun oldukları görülmektedir.

Cannon ve Ginsburg (2008) yaptıkları çalışmada, ebeveynlerin okul öncesi çocuklarına matematik öğrenmede yardım ettikleri ve bu öğrenmeyi çocukların ilgisi ve günlük deneyimler ile ilişkilendirmeye çalıştıkları belirlenmiştir. Bununla birlikte, ebeveynler erken matematiğin amaçları ve erken matematik hakkında bilgi eksikliklerinin olduğunu bildirmişlerdir. Dahası ebeveynler matematiğin evde daha az öğretildiği ve okul öncesi kurumlarda daha az vurgulandığı, çocuklara daha az ilgi çekici geldiği, daha fazla direkt öğretimin gerekli olduğunu da belirtmişlerdir.

Erken yıllar boyunca ev ortamını zenginleştirmenin, ebeveyn eğitim düzeyinin çocukların harf-sözcük kazanımı, analiz etme ve problem çözme gibi matematik becerileri üzerindeki olumsuz etkilerini azalttığı vurgulanmaktadır (Zadeh, Farnia ve Ungerleider, 2010). Anders ve diğerleri (2012) yaptıkları çalışmada ev öğrenme çevresi niteliği ile anasının ilk yılındaki aritmetik becerileri arasında güçlü bir ilişki olduğunu ve bu avantajın sonraki yaşlarda da devam ettiğini belirtmişlerdir. Akyüz (2013) öğrencilerin okul dışı etkinliklere ayırdıkları süreler ve matematik başarıları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve araştırma sonucunda ev kaynakları ve ebeveyn eğitim düzeyinin matematik başarıları ile pozitif anlamlı ilişkili olduğunu saptamıştır. Godwin, Rupley, Capraro ve Capraro (2016) yaptıkları çalışma sonucunda okuma ve matematik ev öğretim etkinliklerinin çocuklara öğrenme fırsatı sağladıklarını bulmuşlardır.

Ebeveynler çocukların matematik eğitimlerinde önemli bir rol oynayabilirler. Ancak çoğu ebeveyn erken matematik eğitimi bilgisinden yoksundur ve nasıl yapacaklarını bilmemektedirler. Bazı ebeveynler ise matematik zorluklarına sahiptir ve bu yüzden çocuklarına yardım etmede zorluk yaşayabilirler. Ebeveynler evde düzenli pratik ve uygulanabilir gerçek durumlarla çocuklarının matematik bilgi ve becerilerini geliştirebilirler. Dahası çocukların sınıf dışında gözlemledikleri, keşfettikleri ve öğrendikleri sınıf içinde öğrendiklerinden daha faydalı olabilir (Kormanik, 2012). Bu bilgiler ışığında, araştırma sonuçlarının öğretmen ve ebeveynin matematik eğitimi bilgisi, öğretmen eğitimi, ebeveynlerin eğitim düzeyi, ev öğrenme

çevresinin niteliği gibi değişkenler açısından da irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Okul öncesi yıllar çocukların akademik başarılarında önemli bir yer tutar. Araştırmalar erken yaşlardaki akademik başarının sonraki akademik başarı ile yüksek derecede ilişkili olduğunu göstermektedir (Stevenson ve Newman, 1986; Krajewski ve Schneider, 2009). Dahası okul öncesi çocukların ebeveynleri özel fırsatlar sağlayarak erken aritmetik kavram ve becerilerini başarılı bir şekilde destekleyebilirler (Jacobs ve diğerleri, 2005; Blevins-Knabe, Whiteside-Mansell ve Selig, 2007; LeFevre ve diğerleri, 2009).

Bu bilgiler doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir;

- Öğretmenler ebeveynlerin evde matematik eğitimi hakkındaki bilgi ve tutumlarını belirleyerek gerekli rehberliği yapabilirler,
- Evde matematik eğitiminin önemi ve çocuğun akademik başarısına katkısı,
- Okulda uygulanan program doğrultusunda evde çocukların matematik alanında desteklenmesinin önemi,
- Evde matematik alanında çocuğun nasıl destekleneceği (ev ortamını zenginleştirme, düzenleme, evdeki araçları eğitimsel olarak etkili kullanma, fırsatları değerlendirme gibi),
- Matematik eğitiminde evdeki araçların özellikle televizyon, kitaplar, bilgisayar ve teknolojinin eğitim amaçlı kullanımı ve önemi hakkında bilgiler sağlayabilirler.

Kaynakça

- Akyüz, G. (2013). Öğrencilerin okul dışı etkinliklere ayırdıkları süreler ve matematik başarısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 46(112-130).
- Anders, Y., Rossbach, H. G., Weinert, S., Ebert, S., Kuger, S., Lehr, S., et al. (2012). Home and preschool learning environments and their relations to the development of early numeracy skills. *Early Childhood Research Quarterly*, 27, 231-244.
- Anderson, D. R., Huston, A. C., Schmitt, K., Linebarger, D. L., & Wright, J. C. (2001). Early childhood television viewing and adolescent behavior: There contact study. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 66 (1), Serial No. 264.
- Blevins-Knabe, B., Whiteside-Mansell, L. & Selig, J. (2007). Parenting and mathematical development. *Academic Exchange Quarterly*, 11, 76-80.
- Cannon, J., & Ginsburg, H. P. (2008). "Doing the Math": Maternal beliefs about early mathematics versus language learning. *Early Education and Development*, 19(2), 238-260.
- Clements, D. H.,& Sarama, J. A. (2000/2014). *Parent Questionnaire [Early Mathematics]*. Denver, CO: University of Denver.
- Clements, D. H. (2002). Computers in early childhood mathematics. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 3(2), 160-181.
- Clements, D. H., & Sarama, J. A. (2009). *Learning and teaching early math*. New York: Routledge.
- Comstock, G. A., & Paik, H. (1991). *Television and the American child*. San Diego, CA: Academic Press.
- Çamlıbel Çakmak, O. (2010). Okul öncesi eğitim kurumlarında aile katılımı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 1-17.
- Dodici, B. J., Draper, D. C., & Peterson, C. A. (2003). Early parent-child interactions and early literacy development. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23(3), 124-136.
- Gaddy, G. D. (1986). Television's impact on high school achievement. *Public Opinion Quarterly*, 50, 340-359.
- Ginsburg, H. P., Lee, J. S. and Boyd, J. S. (2008). Mathematics education for young children: What it is and how to promote it. *Social Policy Report Giving Child and Youth Development Knowledge Away*, XXII(1), 1-23.
- Godwin, A. J., Rupley, W. H., Capraro, R. M., and Capraro, M. M. (2016). Reading and mathematics bound together: creating a home environment for preschool learning. *Journal of Education and Learning*, 5 (1), 44-59.
- Hong, H. (1996). Effects of mathematics learning through children's literature on math achievement and dispositional outcomes. *Early Childhood Research Quarterly*, 11, 477-494.
- Jackman, L. H. (2005). *Early education curriculum: A child's connection to the world*, Third Edition, NY: Thomson Delmar Learning.
- Jacobs, J.E., Davis-Kean, P., Bleeker, M., Eccles, J.S., & Malanchuk, O. (2005). I can, but I don't want to: The impact of parents, interests and activities on gender differences in math. In A. Gallagher, & J. Kaufman (Eds.), *Gender differences in mathematics* (pp. 246-263). New York, NY: Cambridge University Press.
- Kacar, A. Ö. ve Doğan, N. (2007). Okul öncesi eğitimde bilgisayar destekli eğitimin rolü. 03/05/2014 tarihinde aşağıdaki web adresinden alınmıştır:
file:///C:/Users/sony/Downloads/okul%C3%B6ncesinde%20BDE.pdf
- Kandır, A. ve Orçan, M. (2010). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (24. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kormanik, K. (2012). A greater role in math education for parents: Mathematical reasoning at home. 03/05/2014 tarihinde aşağıdaki web adresinden alınmıştır:
<https://edsources.org/today/2012/a-greater-role-in-math-education-for-parents-mathematical-reasoning-at-home/23918>
- Krajewski, K., & Schneider, W. (2009). Early development of quantity to number-word link age as a precursor of mathematical school achievement and mathematical difficulties: Findings from a four-year longitudinal study. *Learning and Instruction*, 19, 513-526.
- LeFevre, J., Skwarchuk, S., Smith-Chant, B., Fast, L., Kamawar, D., & Bisanz, J. (2009). Home numeracy experiences and children's math performance in the early school years. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 41, 55-66.
- Melhuish, E. C., Sylva, K., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., Taggard, B., Phan, M. B., & Malin, A. (2008). Preschool influences on mathematics achievement, *Science*, 321, 1161-1162.
- Missall, K. N., Hojnoski, R. L., Caskie, G., & Rapasky, P. (2015). Home numeracy environments of preschoolers: Examining mathematical activities, parent mathematical beliefs, and early mathematical skills. *Early Education and Development*, 26(3), 356-376.
- National Association for the Education of Young Children & National Council of Teachers of Mathematics. (2002). Early childhood mathematics: Promoting good beginnings. Joint position statement. Washington, DC. Retrieved from <http://www.naeyc.org/resources/position-statements/psmath.htm>
- National Council of Teachers of Mathematics. (2000). Principles and Standards for School Mathematics. Reston, Va: NCTM.
- Ren, L., & Hu, G. (2011). A comparative study of family social capital and literacy practices in Singapore. *Journal of Early Childhood Literacy*, 13(1), 98-130.
- Rodriguez, E. T., & Tamis-LeMonda, C. S. (2011). Trajectories of the home learning environment across the first 5 years: Associations with children's vocabulary and literacy skills at prekindergarten. *Child Development*, 82(4), 1058-1075.
- Sarama, J. A., Lange, A., Clements, D. H., & Wolfe, C. B. (2012). The impacts of an early mathematics curriculum on emerging literacy and language. *Early Childhood Research Quarterly*, 27, 489-502.
- Shaffer, D. W. (2008). *How computer games help children learn*. New York: Palgrave Macmillan.
- Skwarchuk, S. L. (2009). How do parents support preschoolers' numeracy learning experiences at home? *Early Childhood Education Journal*, 37, 189-197.
- Starkey, P., & Klein, A. (2000). Fostering parental support for children's mathematical development: An intervention with Head Start families. *Early Education and Development*, 11(5), 659-680.
- Stevenson, H. W., & Newman, R. S. (1986). Long-term prediction of achievement and attitudes in mathematics and reading. *Child Development*, 57, 646-659.
- Tezel-Şahin, F. ve Özyürek, A. (2010). *Anne baba eğitimi ve okul öncesinde aile katılımı*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Vandermaas-Peeler, M., Nelson, J., Bumpass, C., & Sassine, B. (2009). Numeracy-related exchanges in joint storybook reading and play. *International Journal of Early Years Education*, 17(1), 67-84.
- Veziroğlu, M. ve Gönen, M. (2012). Resimli çocuk kitaplarının M. E. B. okul öncesi eğitim programındaki kazanımlara uygunluğunun incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37, 163, 226-238.

- Wynne, S. A. (2007). *Early Childhood Education 02: Teacher Certification*. 2nd ed. Boston: XAMonline, Inc.
- Zadeh, Z. Y., Farnia, F., & Ungerleider, C. (2010). How home enrichment mediates the relationship between maternal education and children's achievement in reading and math. *Early Education and Development*, 21(4), 568-594.

Turizm Önlisans Öğrencilerinin Eğitimlerine İlişkin Beklentileri

Received/Geliş: 23/11/2015
Accepted/Kabul: 05/08/2016

Atınç OLCAY*
Metin SÜRME**
Mehmet DÜZGÜN***
Murat ÇİNPOLAT****

Öz

Bu araştırmanın amacı turizm önlisans öğrencilerinin eğitimlerine ilişkin beklentilerini açığa çıkarmaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için anket formu oluşturulmuş ve Gaziantep Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulunda farklı programlarda eğitimleri sürmekte olan 287 öğrenciyi uygulanmıştır. Anket ifadelerine verilen cevaplar analiz edilmiş; verilen cevapların aritmetik ortalaması ve standart sapması hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin %40,8'inin turizm programlarını popüler olmasından dolayı tercih ettikleri, %70,7'sinin ise mezun olduktan sonra turizmde lisans eğitimine devam etmeyi istedikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin, verilen yabancı dil eğitimini ne yeterli ne de yetersiz olarak değerlendirdikleri görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Turizm eğitimi, beklenti, önlisans.

*Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Konaklama İşletmeciliği Bölümü, Gaziantep, olcay@gantep.edu.tr

**Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Gaziantep, surmemetin@gmail.com

***Hacı Muzaffer Bakbak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Gaziantep, duzgun06@hotmail.com

****Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Gaziantep, muratcinpolat@hotmail.com

Expectations Regarding the Education of Tourism Undergraduate Students

Abstract

The purpose of this research is to expose the expectations regarding the education of tourism undergraduate students. The questionnaire was created for the realization of this purpose and it is carried out on 287 students who continue their education in different programs at University of Gaziantep Vocational School of Higher Education For Tourism and Hotel Management. The answers to the questionnaire were analyzed; arithmetic means and standard deviations of the responses were calculated. At the result of the research it was determined that the %40,8 of the students have preferred the tourism programs because of its popularity and %70,7 of the students have wanted to continue their undergraduate education after graduation. However, the foreign language education given was seen as neither enough nor inadequate.

Keywords: Tourism education, expectation, undergraduate.

Giriş

1950 yılında 25 milyon insanın dâhil olduğu turizm endüstrisi 2015 yılında 1 milyar 184 milyon insanın katıldığı önemli bir sektör haline gelmiştir (UNWTO, 2015:14). Dünya turizm sektörünün rekabetçi yapısı içerisinde var olabilmek için ülkelerin nitelikli insan gücüne sahip olması zorunluluk haline gelmiştir. Bu da ancak nitelikli eğitim almış kalifiye mezunların sektörde çalışmasıyla sağlanabilir (Ünlüöner, 2000:220).

Turizm sektöründe sunulacak hizmetlerin niteliğinin sağlanması için istihdam edilecek olan işgücünün yeterli düzeyde meslekî eğitim alması gerekmektedir. Genel olarak meslekî turizm eğitimi turizm sektöründe çalışan ve çalışacak olan kişilere, turizm sektörünün ihtiyaç duyduğu meslekî yeterlikleri ve becerileri kazandırmayı amaçlayan bir eğitim türüdür (Hacıoğlu, 1992:94). Önlisans düzeyinde turizm eğitimi veren programların temel amacı ise sektörün ihtiyacı olan ara işgücünü yetiştirmektir. Bununla beraber sektörün ihtiyaçları doğrultusunda yabancı dil bilen, sektöre yönelik iyi bir uygulamacı olan personel yetiştirilmeye çalışılır (Olçay, 2008).

Turizm eğitiminin her aşamasında gerek ortaöğretim gerekse de üniversite düzeyinde olmak üzere öğrencilerin pratik bilgi ve becerilerle donatılmış olması gerekmektedir. Turizm sektörünün dinamik bir yapıya sahip olmasından dolayı verilecek eğitimin de dinamik bir yapı da olması gerekmektedir (Hacıoğlu vd., 2008:16). Eğitim kurumları öğrencilerin akademik başarısında olduğu kadar iş yaşamına hazırlanması ve uygulamalara yönelik teorik bilgilerin kazandırılmasıyla beraber öğrenilen bilgilerin kullanımıyla ilgili olarak belirli davranış ve alışkanlıkların edinmesinde önemli bir işleve sahiptir (Demir, 2013:309).

Öğrenci memnuniyeti öğrencilerin almış oldukları eğitime yönelik beklentilerinin karşılanma oranı olarak değerlendirilmektedir (Demir ve Demir, 2011). Öğrencilerin almış oldukları eğitim ile ilgili memnuniyet düzeyleri sadece eğitim kurumlarının değil aynı zamanda iş dünyası için de önem taşımaktadır. Çünkü eğitimi alınan meslekle ilgili olarak donanımlı iş görenlerin, sadece kaliteli eğitim hizmeti sunan kurumlardan sağlanacağı bilinmektedir. Dolayısıyla, öğrencilerin eğitim memnuniyetlerini sağlayabilmek, onların beklentilerinin farkında olunmasına, kaliteli eğitim sunulmasına ve sürekli olarak öğrenci hizmetlerinin geliştirilmesine bağlıdır (Demir, 2013:312).

Bu çalışmada, turizm sektöründe nitelikli personel olarak istihdam edilmek üzere yetiştirilen turizm önlisans öğrencilerinin eğitimlerine ilişkin beklentileri konu alınmıştır. Araştırma sonucunda elde edilecek bulgular ışığında önlisans düzeyinde turizm eğitimi veren meslek yüksekokullarına öğrencilerin almış oldukları eğitime ilişkin beklentilerinin aktarılmasıyla beraber farklı düzeylerde yapılacak araştırmalara da katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

İlgili Araştırmalar

Turizm eğitimi konusundaki çalışmalar, çoğunlukla öğrencilerin staja ilişkin görüşleri, eğitim memnuniyetleri, öğrenci beklentileri, kariyer konularında yoğunlaşmaktadır (Yılmazdoğan vd., 2015; Koç vd., 2014; Ruhanen vd., 2013; Li ve Li, 2013; Richardson ve Thomas, 2012; Olcay ve Düzgün, 2016). Diğer taraftan önlisans düzeyinde turizm eğitiminin niteliği, ders programları ve öğrencilerin turizm sektörüne yönelik tutumlarını konu alan farklı araştırmaların yapıldığı da görülmektedir (Boylu ve Arslan, 2014; Kurnaz vd., 2014; Türkeri, 2014; Morkoç ve Doğan, 2014; İstanbullu Dinçer vd., 2013; Aksu ve Bucak, 2012; Emir vd., 2010; Kozak, 2009; Sarıışık, 2007; Duman vd., 2006; Demirkol ve Pelit, 2002).

Önlisans düzeyinde turizm eğitiminin niteliği, ders programları ve öğrencilerin turizm sektörüne yönelik tutumlarını konu alan araştırmalarda birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre Boylu ve Arslan (2014) Türkiye'de turizm eğitimindeki son rakamsal gelişmeleri değerlendirdikleri araştırmalarında önlisans düzeyinde öğrenim gören öğrenci sayısının 1982-1983 öğretim yılında 1.034 iken 2012-2013 öğretim yılında 41.755'e yükseldiğini ancak öğretim elemanı sayısındaki artışın yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Demirkol ve Pelit (2002), Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde turizm sektöründe çalışacak ara elemanların ortaöğretim kurumlarında yetiştirildiklerini, Türkiye'de ise bu eğitimlerin meslek yüksekokulları bünyelerinde verildiğini belirtmişlerdir.

Hsu (2014), turizm eğitimi alan öğrencilerin İngilizce etkinliğini ölçmek amacıyla Tayvan'da 1884 öğrenci üzerinde bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırma sonucunda öğretim saatlerinin İngilizce performansını etkilemediğini tespit etmiştir. Hubackova ve Ruzickova (2014), turizm eğitimi alan öğrencilerin yabancı dil öğreniminin etkinliğini

incelemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırma sonucunda öğrencilerin online yabancı dil öğrenimini destekledikleri görülmüştür. Türkeri (2014), Türkiye'de önlisans ve lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumların özel nitelikli sorunlarını ele aldığı araştırmasında, yükseköğretim turizm bölümlerinin ders programlarında birliktelik sağlanamamasının yatay ve dikey geçiş yapan öğrencilerin tekrar aynı dersleri farklı isimlerle almasına sebep olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber öğrencilerin yabancı dil bilgisi yetersizliğinin geçmişten bu yana sektör temsilcileri tarafından dile getirildiğini vurgulamıştır. Benzer şekilde Morkoç ve Doğan (2014) meslek yüksekokulu düzeyinde eğitim alan öğrencilerin yabancı dil ve uygulamalı eğitim becerisinin ise oldukça yetersiz olduğu sonuçlarını tespit etmişlerdir.

Kurnaz vd. (2014) çalışmalarında, eğitim kurumlarının sahip olduğu fizikî donanımın geliştirilmesi ve öğrencilerin verimli bir şekilde derslerini yürütmelerinin önlisans düzeyinde verilen eğitimin niteliğinin artırılması için oldukça önemli olduğunu ortaya koymuşlardır. Öte yandan İstanbullu Dinçer vd. (2013), Turizm Meslek Lisesi mezunu olup önlisans öğrenimlerini sürdüren öğrencilerin, turizm sektöründe deneyimlerinin olmasından dolayı sektöre bağlılıklarının daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Emir vd. (2010), turizm alanında önlisans eğitimi alan öğrencilerin, staja ilişkin görüşlerinin, stajdan döndükten sonra olumsuzlaştığı belirtilmiştir. Sarıışık (2007), meslek yüksekokulu öğrencilerini, sektörde meslek sahibi olmaya yönlendiren etkenlerin daha çok ekonomik beklentileri içerdiğini tespit etmiştir.

Öğrencilerin staj memnuniyetleri, sektöre ilişkin görüşleri ve geleceğe yönelik bakış açıları konularında gerçekleştirilen çalışmalarda ise farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre Yılmazdoğan vd. (2015), turizm öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluk algılarıyla sektörde çalışma niyetleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği araştırma sonucunda kurumsal sosyal sorumluluk algısının sektörde çalışma niyeti üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Öte yandan Richardson ve Thomas (2012)'ın ABD'de gerçekleştirdiği bir araştırma sonucunda öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun turizm sektöründe kariyer düşündükleri görülmüştür. Ruhanen vd. (2013), öğrencilerin staj eğitimi sayesinde turizm paydaşları ile bilgi alışverişinin öğrenciler için yararlı olduğunu ortaya

koymuştur. Benzer şekilde Li ve Li (2013), Çin'de gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda üniversite ve sektör işbirliğinin artırılması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Diğer taraftan Lam ve Ching (2007), ise gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda takım ruhu ve işe katılım ve denetçiden özerklik konularının öğrenci memnuniyetini artırdığı tespit etmişlerdir. Ayrıca Koç vd. (2014), lisans öğrencilerinin önlisans öğrencilerinden daha fazla beklenti içinde olduğunu bildirmiştir. Diğer taraftan Duman vd., (2006), önlisans ve lisans düzeyinde turizm eğitimi gören öğrencilerin, turizm sektöründeki çalışma saatlerinin düzensiz ve uzun olduğunu düşündüklerini belirlemişlerdir. Bununla beraber araştırmaya katılan öğrenciler sektörde ödenen ücretlerin ise yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu bölümde, araştırmanın önemi ve amacı, çalışma grubu, anket formunun içeriği ve ölçümün güvenilirliği yer almaktadır.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Eğitimciler arasında, turizm programlarında mesleki ve akademik odak noktalar arasındaki dengeye ilişkin tartışmalar uzun bir süredir devam etmektedir. Bu tartışmalar arasında okuldaki uygulamaların günlük işlere nasıl aktarılabilceği, öğrenmenin değeri, yabancı dil derslerinin süreleri ile yabancı dil dersi veren akademisyenlerin yeterliliği yer almaktadır. Verilen eğitimin mezunlara iş olanağı sağlayabilmesi kadar yansıtıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesi de önem arz etmektedir. Bir eğitim programı geliştirilirken yatırımcılar dâhil turizmin bütün paydaşları göz önünde bulundurulmalıdır. Turizme mesleki açıdan bakmayan bir eğitim programı sorunlara yol açabilir. Buna göre gerçekleştirilen bu araştırma ile önlisans düzeyinde turizm eğitimi veren programların bir anlamda öğrenci gözüyle fotoğrafı çekilmiştir.

Turizm eğitiminin temel amacı, her düzeydeki öğrencilere turizm bilincini aşlamak ve turizm endüstrisinde çalışan personelin genel ve mesleki bilgilerini artırmaktır (Olçay ve Düzgün, 2015: 28). Önlisans düzeyinde turizm eğitiminin temel amacı ise genel olarak topluma turizmin yararlarını anlatmayı, turistlere karşı davranışları olumlu yönde etkilemeyi, evrenin doğal, tarihsel ve kültürel değerlerini korumayı, topluma ve bireylere

genel bir turizm bilinci ve bilgisi kazandırmayı amaçlamaktadır (Kozak ve Kızıllırmak, 2001; Duman vd., 2006; Richardson, 2009). Buna göre bu araştırmanın amacı ise önlisans öğrencilerinin turizm eğitime ilişkin beklentilerinin belirlenmesidir.

Çalışma Grubu

Bu araştırma Gaziantep Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu'nda gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda hazırlık sınıfı öğrencileri araştırma evreni dışında tutulmuştur. Buna göre bu araştırmanın ana kütesini Gaziantep Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu'nda turizm eğitime devam eden 782 öğrenci oluşturmaktadır.

Bu çalışmada örneklem büyüklüğü belirlenirken $\alpha=0.05$ için örnekleme hatası (d)= $\pm 0,05$ olarak belirlenmiştir ($p=0,5$; $q=0,5$). Buna göre bu çalışmada belirlenen evreni temsil etme yeteneğine sahip örneklem büyüklüğü 260'dır (Altunışık vd. 2007:127). Bu araştırmanın örneklemini ise Gaziantep Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu'nda ilgili programlarda eğitim almaya devam eden 287 öğrenci oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen örneklem sayısının araştırma evrenini temsil etmektedir.

Anket Formunun İçeriği ve Ölçümün Güvenirliliği

Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; öğrencilerin tanıtıcı bilgilerine ilişkin üç soru, ikinci bölümde önlisans öğrencilerinin turizm eğitime ilişkin beklentilerine yönelik 12 soru ve üçüncü bölümde ise turizmde kariyer beklentilerini belirlemek amacıyla dört kapalı uçlu soru yer almaktadır.

Araştırmada, kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 100 kişi üzerinde pilot uygulama gerçekleştirilmiş ve Cronbach's Alpha Katsayısı 0,826 olarak hesaplanmıştır. Akbulut (2010)'a göre bu sonuç yüksek derecede güvenilirdir ($0,80 \leq \alpha < 1,00$). Bununla beraber 15 sorudan oluşan anket formu ikiye bölünmüş ve ilk yedi soru için Cronbach's Alpha Katsayısı 0,793 geriye kalan altı soru için ise Cronbach's Alpha Katsayısı 0,652 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu sonuçların Akbulut (2010)'a göre oldukça güvenilir olduğu görülmektedir ($0,60 \leq \alpha < 0,80$).

Pilot uygulamanın güvenilirlik analizlerinden sonra anketin esas uygulamasına geçilmiş ve Cronbach's Alpha Katsayısı 0,791 olarak hesaplanmıştır. Daha sonra anket soruları ikiye bölünerek Cronbach's Alpha

Katsayısı hesaplanmıştır. İlk yedi soru için Cronbach's Alpha Katsayısı 0,774 geriye kalan altı soru için ise Cronbach's Alpha Katsayısı 0,607 olarak hesaplanmıştır. Akbulut (2010)'a göre ise elde edilen bu sonuçlar oldukça güvenilirdir ($0,60 \leq \alpha < 0,80$).

Bulgular

Araştırmanın bulgular kısmı üç başlıkta ele alınmıştır. Buna göre birinci başlıkta öğrencilere ilişkin tanıtıcı bilgiler gösterilmektedir. İkinci başlıkta turizm önlisans öğrencilerinin eğitimlerine ilişkin beklentileri, son başlıkta ise öğrencilerin kariyer beklentilerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Öğrencilere İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Araştırmanın bu bölümünde öğrencilere cinsiyet, turizm eğitimi aldığı bölüm ve turizm eğitimi aldığı program konularındaki özelliklerini belirlemeye yönelik 3 adet soru yöneltilmiştir. Bu sorulardan elde verilerin frekans ve yüzde değerleri hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilere ilişkin tanıtıcı bilgiler (n=287)

Cinsiyet	n	%
Kız	140	48,8
Erkek	147	51,2
Eğitim Aldığı Bölüm	n	%
Otel-Lokanta ve İkram Hizmetleri	166	57,8
Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri	121	42,2
Eğitim aldığı Program	n	%
Turizm ve Otel İşletmeciliği	92	32,1
İkram Hizmetleri	21	7,3
Aşçılık	57	19,9
Turizm ve Seyahat Hizmetleri	117	40,7
Toplam	287	100,0

Öğrencilerin %51,2'si erkek, %48,8'i ise kızıdır. Bununla birlikte öğrencilerin %57, Otel-Lokanta ve İkram Hizmetleri bölümünde, %42,2'si ise Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri bölümünde eğitim almaktadır. Ayrıca öğrencilerin %32,1'i Turizm ve Otel İşletmeciliği, %7,3'ü İkram

Hizmetleri, %19,9'u Aş ılık ve %40,7'si ise Turizm ve Seyahat Hizmetleri programlarında eğitim almaktadırlar.

Turizm Önlisans Öğrencilerinin Eğitimlerine İlişkin Beklentileri

Bu bölümde turizm önlisans öğrencilerinin eğitimlerine ilişkin beklentilerinin ortaya konmasına yönelik sorulan 12 sorunun aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Turizm önlisans öğrencilerinin eğitimlerine ilişkin beklentilerine yönelik tanımlayıcı istatistikler

Turizm Önlisans Öğrencilerinin Eğitim Beklentilerine İlişkin İfadeler	Tamamen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne de katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Aritmetik ortalama	Standart sapma
	n	n	n	n	n		
	%	%	%	%	%		
1.Eğitim aldığım okulda eğitimi verilen yabancı dil dersi sayısı yeterlidir.	69 24,0	68 23,7	62 21,6	62 21,6	26 9,1	3,32	1,29
2.Eğitim aldığım okulda mesleki yabancı dil derslerinin süreleri yeterlidir.	68 23,7	70 24,4	56 19,5	63 22,0	30 10,5	3,29	1,32
3.Eğitim aldığım okulda mesleki yabancı dil dersleri beklentilerimi karşılamaktadır.	62 21,6	70 24,4	53 18,5	69 24,0	33 11,5	3,21	1,33
4.Eğitim aldığım okul uygulamalı meslek dersleri için yeterli donanıma sahiptir.	38 13,2	56 19,5	64 22,3	89 31,0	40 13,9	2,87	1,25
5.Eğitim aldığım bölümle ilgili olarak mezuniyet sonrası sağlanan iş imkânlarından memnunuz.	36 12,5	35 12,2	108 37,6	69 24,0	39 13,6	2,86	1,18
6.Eğitim aldığım okulda, mezuniyet sonrası iş imkânları ile ilgili yeterli bilgi verildi.	32 11,1	46 16,0	89 31,0	63 22,0	57 19,9	2,77	1,25
7.Eğitim aldığım okulda verilen turizm eğitimi sektör beklentilerini karşılayacak düzeydedir.	26 9,1	43 15,0	92 32,1	88 30,7	38 13,2	2,76	1,13
8.Eğitim aldığım okulda teorik meslek dersleri beklentilerime cevap vermektedir.	22 7,7	39 13,6	96 33,4	92 32,1	38 13,2	2,7	1,10
9.Eğitim aldığım okuldan ve bölümden genel olarak memnunuz.	31 10,8	38 13,2	53 18,5	102 35,5	63 22,0	2,55	1,26
10.Eğitim aldığım okulu gerekli araştırmalarım sonucu bilinçli tercih ettiğime inanıyorum.	28 9,8	33 11,5	58 20,2	102 35,5	66 23,0	2,49	1,23
11.Eğitim aldığım okulda staj süresi yeterlidir.	19 6,6	30 10,5	71 24,7	104 36,2	63 22,0	2,44	1,13
12.Eğitim aldığım okulda öğrencilerin eğitimlerine uygun alanlarda staj yapması gerekmektedir.	5 1,7	8 2,8	34 11,8	102 35,5	138 48,1	1,75	0,89
GENEL ORTALAMA						2,75	0,64

Tablo 2'ye göre turizm önlisans öğrencilerinin eğitimlerine ilişkin beklentileri genel olarak değerlendirildiğinde ($\bar{x} = 2,75 \pm 0,64$) şeklinde olduğu görülmektedir. Buna göre turizm önlisans öğrencilerinin eğitimlerine ilişkin kaygılı olduklarını söylemek mümkündür.

Tablo 2'ye göre “Eğitim aldığım okulda eğitimi verilen yabancı dil dersi sayısı yeterlidir” ifadesine verilen cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ($\bar{x} = 3,32 \pm 1,29$) şeklinde tespit edilmiştir. Avrupa ile gelişen ilişkiler sonucunda yabancı dil ihtiyacının artmakta olduğu bir gerçektir. 2015 yılı turizm verilerine göre ülkemize gelen turistlerin Almanya Rusya ve İngiltere'den geldiği düşünüldüğünde bu durum daha da önem arz etmektedir (TÜRSAB, 2015). Buna göre bu kurumlar, özellikle Almanca, Rusça, İngilizce gibi dillerin öğretilmesi için daha fazla çaba göstermelidir. Bununla birlikte öğrencilerin “Eğitim aldığım okulda mesleki yabancı dil derslerinin süreleri yeterlidir” ifadesine verilen cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ($\bar{x} = 3,29 \pm 1,32$) şeklinde tespit edilmiştir. Ayrıca “Eğitim aldığım okulda mesleki yabancı dil dersleri beklentilerimi karşılamaktadır” ifadesine verilen cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ($\bar{x} = 3,21 \pm 1,33$) şeklinde tespit edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu bu üç soru göz önüne alındığında, öğrencilerin verilen yabancı dil eğitimini ne yeterli ne de yetersiz olarak değerlendirdiklerini söylemek mümkündür.

Diğer taraftan “Eğitim aldığım okul uygulamalı meslek dersleri için yeterli donanıma sahiptir” ifadesine verilen cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ($\bar{x} = 2,87 \pm 1,25$) olduğu görülmüş ve bununla birlikte “Eğitim aldığım okulda teorik dersler beklentilerime cevap vermektedir” ifadesine verilen cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ($\bar{x} = 2,70 \pm 1,10$) şeklinde tespit edilmiştir. Ayrıca “Eğitim aldığım okulda verilen turizm eğitimi sektör beklentilerini karşılayacak düzeydedir” ifadesine verilen cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ($\bar{x} = 2,76 \pm 1,13$) şeklinde tespit edilmiştir. Eğitim verilen okuldan ve bölümden genel olarak memnuniyet düzeyi ($\bar{x} = 2,55 \pm 1,26$) şeklinde tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin eğitim aldığı okuldan ve bölümden genel olarak memnun olmadıklarını söylemek mümkündür.

Öğrencilerin eğitimini aldıkları bölümle ilgili olarak mezuniyet sonrası sağlanan iş imkânlarından memnuniyet düzeyinin ($\bar{x} = 2,86 \pm 1,18$) olduğu görülmüş ve “Eğitim aldığım okulda, mezuniyet sonrası iş imkânları ile ilgili yeterli bilgi verildi” ifadesine verilen cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ($\bar{x} = 2,77 \pm 1,25$) şeklinde tespit edilmiştir.

Tablo 2'den elde edilen diğer bir önemli bulgu ise öğrencilerin eğitim aldığı okulu bilinçli bir biçimde tercih etmemeleri olmuştur ($\bar{x} = 2,49 \pm 1,23$). Bu noktada sadece yükseköğretim kurumlarına değil ortaöğretim kurumlarına da büyük oranda sorumluluk düşmektedir.

Son olarak “Eğitim aldığım okulda staj süresi yeterlidir” ifadesine verilen cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ($\bar{x} = 2,44 \pm 1,13$) şeklinde olduğu görülmüş ve “Eğitim aldığım okulda öğrencilerin eğitimlerine uygun alanlarda staj yapması gerekmektedir” ifadesine verilen cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ($\bar{x} = 1,75 \pm 0,89$) şeklinde tespit edilmiştir. Önlisans öğrencilerinin değerlendirmelerine göre en düşük katılım bu iki soruda gerçekleşmiştir. Buna göre öğrenciler staj süresini yeterli görmemekle beraber öğrencilerin eğitimlerine uygun alanlarda staj yapması gerektiğini belirtmişlerdir.

Önlisans Öğrencilerinin Kariyer Beklentilerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde “Bölümünüzü tercih etme nedeniniz nedir, mezun olduktan sonra turizmde lisans eğitimine devam etmeyi düşünür müsünüz, mezun olduktan sonra turizm sektöründe çalışmayı düşünür müsünüz, mezun olduktan kaç yıl sonra bir turizm işletmesinde yönetici olabilirsiniz?” şeklinde olmak üzere dört adet soru yer almaktadır. Bu soruların frekans ve yüzde analizi aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin eğitim aldıkları bölümü tercih etme nedenini belirlemeye ilişkin bulgular

Bölümünüzü tercih etme nedeniniz nedir?	n	%
Bölüme ilginin fazla olması nedeniyle tercih ettim	117	40,8
Zorunlu olarak tercih ettim	77	26,8
Geçerli meslek olması nedeniyle tercih ettim	55	19,2
Tanıdıklarımın tavsiyesi nedeniyle tercih ettim.	38	13,2
TOPLAM	287	100,0

Tablo 3'e göre öğrencilerin %40,8'i gibi büyük bir çoğunluğu bölüme olan ilginin fazla olması nedeniyle eğitim aldıkları bölümü tercih ettiklerini

belirtmişlerdir. Ayrıca %26,8'i zorunlu olarak tercih ettim, %19,2'si geçerli meslek olması nedeniyle tercih ettim, %13,2'si ise tanıdıklarımın tavsiyesi nedeniyle tercih ettim şeklinde fikir beyan etmişlerdir.

Tablo 4: Öğrencilerin turizmde lisans eğitimine devam etme düşüncelerine ilişkin bulgular

Mezun olduktan sonra turizmde lisans eğitimine devam etmeyi düşünür müsünüz?	n	%
Evet	203	70,7
Kararsızım	67	23,3
Hayır	17	5,9
TOPLAM	287	100,0

Tablo 4'e göre öğrencilerin %70,7'si gibi büyük bir çoğunluğu mezun olduktan sonra turizmde lisans eğitimine devam etmeyi düşünmektedir. Ayrıca öğrencilerin sadece %5,9'u mezun olduktan sonra lisans eğitimine devam etmeyi düşünmemektedirler. Buna göre öğrencilerin turizmde lisans eğitimi almak istediğini söylemek mümkündür.

Tablo 5: Mezun olduktan sonra turizm sektöründe çalışma isteğine ilişkin bulgular

Mezun olduktan sonra turizm sektöründe çalışmayı düşünür müsünüz?	n	%
Evet	223	77,7
Hayır	67	22,3
TOPLAM	287	100,0

Tablo 5'e göre öğrencilerin %77,7 gibi büyük bir çoğunluğu mezun olduktan sonra turizm sektöründe çalışmayı düşünmektedirler. Ayrıca öğrencilerin %22,3'ü ise mezun olduktan sonra turizm sektöründe çalışmayı düşünmemektedirler. Buna göre öğrencilerin turizm sektöründe çalışmak istediklerini söylemek mümkündür.

Tablo 6: Mezun olduktan kaç yıl sonra bir turizm işletmesinde yönetici olabilirsiniz sorusuna ilişkin bulgular

Mezun olduktan kaç yıl sonra bir turizm işletmesinde yönetici olabilirsiniz?	n	%
1-5 yıl arası	123	42,9
6-10 yıl arası	125	43,6
10 yıl ve üzeri	39	13,6
TOPLAM	287	100,0

Tablo 6'ya göre öğrencilerin %42,9'u gibi büyük bir çoğunluğu mezun olduktan sonra 6-10 yıl arasında bir turizm işletmesinde yönetici olabileceğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte öğrencilerin, %43,6'sı 1 -5 yıl arası ve %13,6'sı ise 10 yıl ve üzeri şeklinde cevap vermiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada turizm önlisans öğrencilerinin turizm eğitime ilişkin beklentileri sadece uluslararası literatürde değil (Christou, 1999; Lam ve Xiao, 2000; Aksu ve Köksal, 2005; Hsu, 2012; Koç, vd., 2014; Hsu, 2014; Yılmazdoğan, vd., 2015) aynı zamanda ulusal literatürde de (Demirkol ve Pelit, 2002; Demir ve Demir, 2011; Alıcıgüzel, 2012; İstanbullu Dinçer, vd., 2013; Aymankey ve Aymankey, 2013; Boylu ve Arslan, 2014; Olca y ve Düzgün, 2015) ortaya konmuştur.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde turizm önlisans öğrencilerinin eğitim beklentilerine ilişkin sorulara “Ne katılıyorum ne de katılmıyorum” şeklinde yanıt verdikleri görülmektedir. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin yabancı dil dersi sayısının ve sürelerinin yeterli olup olmadığı konusunda net bir fikir beyan edemedikleri görülmüştür. Öğrencilerin yeterli iş tecrübesine sahip olmadıklarından dolayı bu sonucun ortaya çıktığı düşünülmektedir (bkz Tablo 3). Diğer taraftan Morkoç ve Doğan (2014), yapmış oldukları araştırmada önlisans düzeyinde turizm eğitimi görmekte olan öğrencilerin almış oldukları yabancı dil eğitimini yetersiz olarak değerlendirdiklerini tespit etmişlerdir. Ayrıca Hsu (2014), gerçekleştirdiği araştırma sonucunda öğretim saatlerinin İngilizce performansını etkilemediğini tespit etmiştir.

Gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda dikkat çeken bir diğer önemli sonuç ise öğrencilerin eğitim aldıkları bölüme ilişkin iş imkânlarına yönelik kaygılarıdır (bkz Tablo 3). Diğer taraftan Duman vd., (2006) öğrencilerin turizm sektöründeki çalışma saatlerinin düzensiz ve uzun olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber Koç vd. (2014) turizm eğitimi almakta olan öğrencilerin yapmış oldukları stajlar sonucunda staj programları ile büyüyen bir hoşnutsuzluk yaşadıklarını ortaya koymuşlardır. Kuşluvan ve Kuşluvan (2000), öğrencilerin turizm mesleğini stresli ve yorucu olarak tanımladıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla yapılan bu araştırmaya katılan öğrencilerin turizm sektöründeki iş imkânlarına yönelik kaygılı olmalarının

sebepleri arasında sektördeki sosyal güvence imkânlarının yetersizliği, stajlarda edinilen olumsuz tecrübeler ile sektörün yorucu ve stresli olarak algılanması gösterilebilir.

Araştırmaya katılan öğrenciler farklı programlarda turizm eğitimlerini sürdürmektedirler. Araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır ki öğrenciler eğitimlerini sürdürdükleri programlarda staj yapmayı istemektedirler. Bu talepten ise öğrencilerin eğitim aldıkları programlar dışında turizm sektörünün diğer alt dallarında staj yapmak durumunda kaldıkları anlaşılmaktadır (bkz Tablo 3). Bu noktada ilgili kurumların öncelikle staj programlarına yönelik kapsamlı kılavuzlar tasarımları ve staj konusunda öğrencilere danışmanlık hizmeti sunmaları gerekmektedir. Bununla beraber önlisans düzeyinde turizm eğitimi veren meslek yüksekokullarına ve bu kurumlardaki uygulayıcılara staj programı esnasında paydaşların uyacağı kuralların açık bir şekilde ortaya konulması önerilmektedir.

Önlisans öğrencilerinin turizm eğitimine ilişkin görüşlerini konu alan farklı araştırmacılara ise örnekleme daha geniş tutmaları önerilebilir. Araştırma sonuçları değerlendirilirken bir takım sınırlılıkların olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Araştırmanın sadece Gaziantep ilinde yapılmış olması ve araştırma sonuçlarının sadece araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ifadeleri yansıtması bu araştırmanın sınırlılıklarıdır.

Kaynakça

- Akbulut, Y., (2010). *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamaları*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Aksu, M., ve Bucak, T., (2012). Mesleki Turizm Eğitimi. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 7-18.
- Aksu, A. A., & Köksal, D. C., (2005). Perceptions and Attitudes of Tourism Students in Turkey. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 17(5), 436-447.
- Aymankuy, Y., ve Aymankuy, Ş., (2013). Turizm İşletmeciliği Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm Sektöründeki İstihdamla İlgili Görüşleri ve Sektördeki Kariyer Beklentileri: Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, (35), 1-21.
- Alicıgüzel, M., (2012). Türkiye'nin Yabancı Dil Eğitim Politikaları ve Turizm Sektörüne Nitelikli İşgücü Oluşumundaki Rolü. *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E., (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. İstanbul: Sakarya Yayıncılık.
- Boylu, Y., ve Arslan, E., (2014). Türkiye'deki Turizm Eğitiminin Rakamsal Gelişmeler Açısından Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, (1), 79-97.
- Christou, E. S., (1999). Hospitality Management Education in Greece an Exploratory Study. *Tourism Management*, 20(6), 683-691.
- Demir, Ş. Ş., (2013). Beklenti, algılanan kalite değer ve memnuniyet ilişkisi: Turizm Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 307-324.
- Demir, Ş. Ş., ve Demir, M., (2011) Turizm Lisans Öğrencilerinin Akademik Beklenti-Memnuniyet Düzeyinin Kariyer Planlamasına Etkisi. *I. Uluslararası Turizm ve Otelcilik Sempozyumu UTOS'11*, Beyşehir, Konya, 29 Eylül-01 Ekim.
- Demirkol, Ş., ve Pelit, E., (2002). Türkiye'deki Turizm Eğitimi Sistemi ve Avrupa Birliği Sürecinde Olası Gelişmeler. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 125-146.
- İstanbullu Dinçer, F., Akova, O. ve Kaya, F., (2013). Meslek Yüksekokulu Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı Öğrencilerinin Kariyer Planlaması Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Üniversitesi ve Gümüşhane Üniversitesi Örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, 1(2), 42-56.
- Duman, T., Tepeci, M., ve Unur, K., (2006). Mersin'de Yükseköğretim ve Orta Öğretim Düzeyinde Turizm Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Sektörün Çalışma Koşullarını Algılamaları ve Sektörde Çalışma İsteklerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 51-69.
- Emir, O., Pelit, E., ve Arslan, S., (2010). Turizm Alanında Önlisans Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Öncesi ve Sonrası Görüşlerinin Karşılaştırılması (Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 141-165.
- Hacıoğlu, N., Kaşlı, M., Şahin, S., ve Tetik, N., (2008). *Türkiye'de Turizm Eğitimi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hacıoğlu, N., (1992). Yükseköğretimde Mesleki Turizm Eğitimi Geliştirme Perspektifleri. *Turizm Eğitimi Konferans-Workshop*, Ankara, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü, 91-100.

- Hsu, M. S. (2012). A study of internship attitude, subjective norm, perceived behavioral control, and career planning of hospitality vocational college students. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 11(1), 5-11.
- Hsu, L. (2014). Effectiveness of English for Specific Purposes Courses for Non-English Speaking Students of Hospitality and Tourism: A Latent Growth Curve Analysis. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, (15), 50-57.
- Hubackova, S., & Ruzickova, M. (2014). Business German for the Management Tourism Students. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, (131), 248-252
- Koç, E., Yumuşak, S., Ulukoy, M., Kılıç, R., ve Toptaş, A. (2014). Are Internship Programs Encouraging or Discouraging? A Viewpoint of Tourism and Hospitality Students in Turkey. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 15, 135-142.
- Kozak, A. M. (2009). Akademik Turizm Eğitimi Üzerine Bir Durum Analizi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 1-20.
- Kozak, M. ve Kızılırmak, İ. (2001). Türkiye'de Meslek Yüksekokulu Turizm Otelcilik Programı Öğrencilerinin Turizm Sektörüne Yönelik Tutumlarının Demografik Değişkenlere Göre Değişimi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. (12), 9-16.
- Kurnaz, A., Akyurt Kurnaz, H. ve Kılıç, B. (2014). Önlisans Düzeyinde Eğitim Alan Açılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 32, 41-61.
- Kuşlivan, S. & Kuşlivan, Z. (2000). Perceptions and Attitudes of Undergraduate Tourism Students Towards Working in the Tourism Industry in Turkey. *Tourism Management*. 21(3), 251-269.
- Lam, T. & Xiao, H. (2000). Challenges and Constraints of Hospitality and Tourism Education in China. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 12(5), 291-295.
- Lam, T. & Ching, L. (2007). An exploratory study of an internship program: The case of Hong Kong students. *International Journal of Hospitality Management*, 26(2):336-351.
- Li, L., & Li, J., (2013). Hospitality Education in China: A Student Career-Oriented Perspective. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*. 12(1), 109-117.
- Morkoç, D. K. ve Doğan, M. (2014). Meslek Yüksekokulu Mezunu Çalışanların Mesleki Eğitime Yönelik Görüşleri: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges -Aralık*, 112-121.
- Olçay, A., ve Düzgün, M. (2015). Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde Turizm Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Eğitim Memnuniyetlerinin Belirlenmesi. *UHBAB Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 4(12), 27-54.
- Olçay, A., ve Düzgün, M. (2016). Turizm Eğitimi Gören Öğrencilerin Meslek Seçimlerinin Kariyer Çapaları İle Uygunluğunun Değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 773-794.
- Olçay A., (2008). Türk Turizmde Eğitimin Önemi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 383-390.
- Richardson, S., & Thomas, N. J. (2012). Utilising Generation Y: United States Hospitality and Tourism Students' Perceptions of Careers in the Industry. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 19 (1), 102-114.
- Richardson, S. (2009). Undergraduates' Perceptions of Tourism and Hospitality as a Career Choice, *International Journal of Hospitality Management*, 28(3), 382-388.

- Ruhanen, L., Robinson, R., & Breakey, N. (2013). A Tourism Immersion Internship: Student Expectations, Experiences and Satisfaction. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 13, 60-69.
- Sarıışık, M. (2007). Turizm Sektöründe Meslek Sahibi Olmaya Yönelten Etkenler: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Çalışma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2): 143-160.
- Türkeri, İ. (2014). Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitiminin Özel Nitelikli Sorunları ve Çözüm Öneriler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 1-14.
- Unwto (2015). <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>,__Erişim Tarihi (15.10.2015) adresinden alınmıştır.
- Ünlüöner, K. (2000). Turizm İşletmeciliği Öğretmenlik Programlarının Öğrenci Beklentileri ve Algılamaları Açısından Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3), 218-238.
- Yılmazdoğan, C. O., Seçilmiş, C., & Çiçek, D. (2015). The Effect of Corporate Social Responsibility (CSR) Perception on Tourism Students' Intention to Work in Sector. *Procedia Economics and Finance*, (23), 1340-1346.
- TÜRSAB, (2015), <http://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri>, Erişim Tarihi (15.08.2016) adresinden alınmıştır.

Coğrafya Öğretiminde EBA İçeriklerinin Öğrenci Başarısına Etkisi

Received/Geliş: 25/01/2016
Accepted/Kabul: 23/09/2016

Duran AYDINÖZÜ*
Ufuk SÖZCÜ**
Vedat AKBAŞ***

Öz

Teknolojik değişme ve bu değişime bağlı gelişmeler hayatın her alanında etkisini göstermektedir. Eğitim alanı da bu değişim ve gelişimden kendine düşen payı almaktadır. Ülkemizde son yıllarda eğitimle teknolojiyi entegre etme anlamında büyük atılımlar gerçekleştirilmektedir. FATİH projesi ve onun önemli ayaklarından biri olan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) bu atılımın somut örneklerindedir. EBA sayesinde sınıflarda öğretmen ve öğrenciler internet ortamında çok yönlü dokümanlara, interaktif video, animasyon ve etkinliklere ulaşmaya başlamıştır. Bu sayede coğrafya gibi görsel öğelerin çokça kullanıldığı derslerde EBA içeriklerinin konuların öğretilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Coğrafyanın özellikle soyut bilgilerin yoğunlukta olduğu konularının somut hale getirilmesinde bu etki daha da artacaktır. Bu düşünce doğrultusunda çalışmamızda EBA içeriklerinin Dünya'nın Şekli ve Hareketleri konusunun öğrenciler tarafından öğrenilmesindeki etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada ön test – son test deney-kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırma Kastamonu il merkezindeki bir anadolu lisesinde öğrenim gören 9. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Dört hafta süren uygulama ile deney grubuna EBA içerikli ders planı, kontrol grubuna programda öngörülen ders planı uygulanmıştır. Uygulama sonunda deney grubundaki öğrencilerden ders uygulamasına ilişkin görüşleri alınmıştır. Çalışma sonuçları EBA içerikli ders uygulamasının öğrencilerin başarısı üzerinde kısmen de olsa olumlu katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Ulaşılan sonuçlar doğrultusunda çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya Öğretimi, EBA (Eğitim Bilişim Ağı), Eğitim Teknolojisi

*Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, daydinozu@kastamonu.edu.tr

** Coğrafya Öğretmeni, Doktora Öğrencisi, usozcu@hotmail.com

*** Coğrafya Öğretmeni, vedatakb37@hotmail.com

The Impact Of The EBA Content On Student Achievement In Geography Education

Abstract

Technological change and development related to this change show their impact on every single field of life. Education field itself receives its share from this change and progress. In recent years, to combine technology and education, serious advances have occurred in our country. FATİH project and EBA (Education Information Network) which is its one of important steps are concrete examples of these advances. Teachers and students have started to access to sophisticated documents, interactive videos, animations and activities online by means of EBA. It is thought that the usage of EBA contents will be effective in teaching topics in lessons in which visual components such as geography are generally used. Especially in mostly abstract topics to turn abstract into concrete, this effect will be higher in geography. Accordingly, in this study, it is aimed to evaluate the effect of EBA components on learning of students of the “World's Shape and Movements” topic. The research was carried out on the 9th class students of an Anatolian High School in Kastamonu province through the application lasting for four weeks, course plan with EBA content half experimental group and course plan prospected in the program was applied to control group. At the end of the implementation the ideas of the students who were in the experiment group were received. The results of the study demonstrate that applying a lesson with the support of EBA contents poses a slight positive effect on students learning. Based on obtained results, several recommendations have been made.

Keywords: Geography Education, EBA (Education Information Network, Education Technology

Giriş

Teknolojinin tarihsel gelişimi incelendiğinde 21. yüzyılın ayrı bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bilgi ve teknoloji çağı dediğimiz bu yüzyılda teknoloji alanında oldukça hızlı bir değişim ve gelişim yaşanmaktadır. Bu gelişimlere akıllı telefonların piyasaya sürülmesi, interaktif uygulamaların telefon ve bilgisayarlara entegre edilmesi ve eğitim, sağlık, ekonomi gibi birçok alanda kullanılmaya başlanması örnek olarak verilebilir. Bilgi ve teknolojinin hızla gelişmesi bilgi toplumlarının ortaya çıkmasını sağlayarak, toplumların teknolojik gelişmeleri izlemeleri ve kendilerine uyarlamalarını zorunlu hale getirmiştir (Karataş vd. 2015, s.2). Ülkeler de bu duruma ayak uydurmak için politikalarında düzenlemeler yapmaktadır. Gelecek nesillerin yetiştirilmesinde en önemli faktör olan eğitim alanı da bu düzenlemelerden kendine düşen payı almaktadır. Bu nedenle kalıcı ve etkili öğretim faaliyetleri için teknoloji ile eğitim arasındaki bağlantı doğru bir şekilde sağlanmalıdır.

Eğitim teknolojisi, öğrenme-öğretme ortamlarını etkili bir şekilde tasarımıyan, öğrenme ve öğretme de meydana gelen sorunları çözen, öğrenme ürününün kalitesini ve kalıcılığını artıran bir akademik sistemler bütünüdür (İşman, 2002, s.72). Eğitim teknolojisi, bilim ve teknolojideki gelişmeleri, yapılan icatları, eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde kullanmayı amaçlar. Bunun neticesinde teknolojik yenilikleri takip eden ve yeniliklere uyum sağlayan bireylerin yetişmesi sağlanmış olur (Yılmaz, 2007, s.162). Eğitim teknolojisi kısaca eğitim faaliyetlerini daha kaliteli hale getirmek için eğitimle teknolojiyi bütünleştirme şeklinde tanımlanabilir.

Çağımızın dinamik yapısına ayak uydurabilmek için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak, bu teknolojileri günlük yaşamımızın ve eğitim anlayışlarımızın bir parçası haline getirmek, bu teknolojilerden yararlanarak çağa ayak uydurabilmek için eğitim yöneticileri ve öğretmenlere önemli görevler düşmektedir (ISTE, 2008; Akt. Topal ve Akgün, 2015, s.344). 2000'li yılların başına kadar eğitimin ana unsuru öğretmen ve ders kitapları olmuştur. Günümüzde ise eğitim sisteminde öğretmenin rolü değişmiştir. Artık öğretmen öğrenciye bilgi aktarmak yerine, bilgiye ulaşma yollarını gösteren bir rehber durumundadır (Yılmaz, 2007, s.162). Öğretmen merkezli ve düz anlatıma dayalı geleneksel yöntemde; zihnin hayal gücü, ritim, şekil

ve sıra dışı alternatifli düşünme, sentezleme ve çıkarımda bulunma gibi fonksiyonları aktif olarak kullanılamamaktadır.

Modern öğretim yöntemlerinin temelinde ise insanın beş duyusuyla algılamada kullandığı sistemlerin etkililik derecesi ölçü alındığından, bireysel öğrenme dikkate alınmakta, sınıf konferans salonu boyutundan çıkarılıp etkileşimli-aktif bir ortama dönüştürülmektedir (Balcı, 2013, s.856).

Modern öğretim yöntemlerinin başında teknolojik gelişmelere paralel olarak bilgisayar destekli öğretim gelmektedir. Bilgisayar destekli öğretim, öğrencinin karşılıklı etkileşim yoluyla eksiklerini ve performansını tanımasını, dönütler alarak kendi öğrenmesini kontrol altına almasını, grafik, ses, animasyon ve şekiller yardımıyla derse karşı daha ilgili olmasını sağlamak amacıyla eğitim-öğretim sürecinde bilgisayardan yararlanma yöntemidir (Baki, 2002, s.34).

Okullarda aktif bir öğretme-öğrenme yaşantısı için öğrencilerin daha fazla duyu organına hitap edecek ortamların düzenlenmesi gerekmektedir. Teknoloji ile uyumlu olarak bu ortamların sağlanmasında ülkemizde uygulamaya konulan FATİH (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) projesi önemli bir etki oluşturmuştur.

Eğitimde FATİH projesi, eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğini sağlamak ve okullarımızdaki teknolojiyi iyileştirmek amacıyla bilişim teknolojileri araçlarının öğrenme-öğretim sürecinde daha fazla duyu organına hitap edilecek şekilde, derslerde etkin kullanımı için; okulöncesi, ilköğretim ile ortaöğretim düzeyindeki tüm okullarımızda uygulanacak bir projedir. Ayrıca bu proje ile aşağıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır:

- Bireylerin yaşam boyu öğrenim yaklaşımı ve e-öğrenme yoluyla kendilerini geliştirmeleri için uygun yapıların oluşumu ve e-içeriğin geliştirilmesi,
- Ortaöğretimden mezun olan her öğrencinin temel bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım yetkinliklerine sahip olması,
- İnternetin etkin kullanımı ile her üç kişiden birisinin e-eğitim hizmetlerinden faydalanması,
- Herkese bilgi ve iletişim teknolojilerini öğrenme ve kullanma fırsatının sunulması,

- Her iki kişiden birinin internet kullanıcısı olması,
- İnternet, toplumun tüm kesimleri için güvenilir bir ortam haline getirilmesi (MEB, 2015).

FATİH projesinin en önemli ayaklarını akıllı tahtalar ve elektronik içerik (e- içerik) sağlayan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) oluşturmaktadır. Akıllı tahtalar eğitim-öğretim dünyasına pek çok yenilik getirmekle beraber aynı zamanda öğretmenlerimizin metodik-didaktik portföyünü de genişletmektedir.

Bu açıdan bakıldığında günümüz eğitim-öğretim işlevleri, okul-öğretmen-öğrenci üçgeninden çıkıp teknolojik gelişmelerin sonucu olarak çok yönlü ve çok kanallı eğitim modeline geçmiştir (Oğuz vd. 2004, s.21). EBA, eğitim-öğretim sürecinde bilişim teknolojisi donanımlarını kullanarak etkin materyaller kullanmak amacıyla Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından tasarlanan sınıf seviyelerine uygun, güvenilir ve incelemeyen geçmiş doğru e-içeriklerin bulunabileceği sosyal bir platformdur.

Öğretmen ve öğrenciler başta olmak üzere eğitimin tüm paydaşları için tasarlanan EBA; farklı, zengin ve eğitici içerikler sunmak, bilişim kültürünü yaygınlaştırarak eğitimde kullanılmasını sağlamak, içerikle ilgili ihtiyaçlarınıza cevap vermek, sosyal ağ yapısıyla bilgi alışverişinde bulunmak, zengin ve gittikçe büyüyen arşiviyle derslere katkı sağlamak, bilgiyi öğrenirken aynı zamanda yeniden yapılandırabilmek ve bilgidan bilgi üretmek, farklı öğrenme stillerine (sözel, görsel, sayısal, sosyal, bireysel, işitsel öğrenme) sahip öğrencileri de kapsamak, bütün öğretmenleri ortak bir paydada buluşturarak eğitime el birliğiyle yön vermelerine ön ayak olmak ve teknolojiyi bir amaç olarak değil bir araç olarak kullanmak amacıyla tasarlanan sosyal bir eğitim platformudur (MEB, 2015).

Yeni oluşturulmaya başlanan EBA içeriklerinin, yayımlandığı internet sitesindeki (www.eba.gov.tr/eba ders) değişimleri göre son birkaç yıl içerisinde oldukça zenginleştirildiği görülmektedir. Dersler bazında incelendiğinde coğrafya dersine ait içeriğin en fazla geliştirilenlerden biri olduğu görülmektedir. Coğrafya insan, yerler ve çevreler arasındaki ilişkiyi konu edindiği için coğrafyada görsel materyallerin ön planda olması gerekmektedir. Bu doğrultuda, coğrafya Doğanay (2010) tarafından en basit ve en yalın anlamıyla bir yeryüzü bilimi, Dünya'yı tanıtan bir ilim olarak

tanımlanırken; Atalay (2001) coğrafyayı yeryüzünün şekillenmesini, şekillenmede etkili olan amilleri ve yeryüzünde canlı hayatı oluşturan insan, bitki, hayvan toplulukları ile doğal ortam arasındaki ilişkileri ve bunların dağılışını inceleyen bir bilim dalı şeklinde tanımlamıştır. Coğrafyanın tanımından anlaşıldığı üzere doğal çevrede meydana gelen olayların görselleştirilmesi, konuların somutlaştırılması ve dolayısıyla öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Bu nedenle coğrafya BİT'lerin (Bilgi İletişim Teknolojileri) kullanımına en uygun derslerden birdir. Coğrafya derslerinde BİT kullanmak öğrencilerin coğrafi sorgulama becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur, öğrencilerin coğrafi bilgilerini artırmaları için zengin bilgi kaynakları sunar. Ayrıca öğrencilerin olay, olgudan denkleminde ilişki kurmalarını sağlar, doğa ve insanla ilgili görsel kaynaklara erişim sağlayarak kalıcı öğrenmeyi destekleyerek öğrencilerin, bilgi iletişim teknolojilerinin değişen dünyaya etkilerini anlamalarını ve gerçek dünyayı algılamada kolaylık sağlar (Şahin ve Gençtürk, 2007, s.180).

Coğrafya eğitiminde öğrencilerin yaşadıkları alandan başlayarak ülkemiz ve tüm dünya ile ilgili coğrafi bilinç kazanmalarını, gelecekteki yaşantılarında etkin bir şekilde kullanabilecekleri coğrafi bir donanıma sahip olmalarını amaçlamaktadır (MEB, 2005, s.2).

Coğrafya eğitiminde öğrencilerin coğrafi donanımlarına katkı sağlamaya yardımcı olacak çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan literatür taramasında bu alana yönelik yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır. Demirci ve Duran'ın (2015) üç boyutlu CBS'nin coğrafya derslerinde kullanılmanın etkisini belirlemek; Yeşiltaş ve Pehlivan'ın (2015) sosyal bilgiler öğretiminde çevrimiçi haritaların kullanımının akademik başarıya etkisini tespit etmek; Kaya'nın (2011) coğrafi bilgi sistemlerinin (CBS) ortaöğretim coğrafya öğretiminde öğrenci başarısına etkisini ortaya koymak; Ateş'in (2010) akıllı tahta sistemine sahip sınıfların coğrafya eğitimine etkilerini belirlemek amacıyla çalışmaları bulunmaktadır.

Ayrıca Teyfur'un (2010) 9. sınıf coğrafya dersinde yapılandırmacı anlayışa göre hazırlanmış bilgisayar destekli öğrenme ortamlarının, öğrenci başarısı ve derse yönelik tutumlarına olan etkisini belirlemek; Engin ve diğerlerinin (2007) yer yuvarlağı” ünitesinin öğretiminde bilgisayarlı ve geleneksel öğretim uygulamalarının karşılaştırmak; Çelik (2007) ortaöğretim coğrafya derslerinde bilgisayar destekli animasyon kullanımının öğrenci

başarısına etkisini belirlemek; Özgen vd. (2006) coğrafya eğitiminde bilgisayar destekli öğretimin dersin hedeflerine ulaşma düzeyine etkisinin tespiti amacıyla çalışmalar yaptığı görülmektedir. Ancak eğitim bilişim ağının etkililiği üzerine henüz bir çalışma yapılmamıştır.

EBA'nın içerik kısmında coğrafyanın görsellik gerektiren konularına uygun olarak uygulamalı interaktif etkinlikler, animasyonlar, interaktif coğrafya sözlüğü, konulara ait videolar ile akıl yürütme, konu kavrama ve uygulama şeklinde kazanım testleri bulunmaktadır.

Öğrenciler coğrafya konuları ile ilk ve ortaokulda karşılaşmasına rağmen bilim olarak coğrafya dersi ile ilk defa 9. sınıfta karşılaşmaktadır. Öğrencilerin bu sınıftaki bilim olarak coğrafyaya karşı oluşturacakları tutum ilerleyen senelerdeki bakış açılarını da kuşkusuz etkileyecektir. 9. sınıf müfredatındaki doğal sistemler öğrenme alanında yer alan konular öğrencilerin birebir, doğrudan örnekleri ile karşılaşmadığı kavram ve konulardan oluştuğu için soyut kavramların ağırlıkta olduğu bir alandır. Bu konuların başında da 'Dünya'nın Şekli ve Hareketleri' konusu gelmektedir. Bu nedenle bu tip konuların eğlenceli ve kalıcı öğrenme sağlanacak şekilde işlenmesi öğrencilerin coğrafya dersindeki başarı düzeylerini artırmalarına yardımcı olacaktır. Bu konuların kavranabilmesi için, EBA'nın içeriklerinde sunduğu gibi, çoklu öğrenme ortamlarını oluşturmanın önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu düşünceye katkı olarak Aydın (2011) sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin coğrafya dersinin öğretimine yönelik görüşleri adlı çalışmasında öğrencilerin büyük çoğunluğunun coğrafya dersinde görsel materyallerin daha çok kullanılmasını, öğretimin öğrenci merkezli şekilde yapılmasını, derste öğrendikleri bilgilerin günlük hayatta kullanabilecekleri uygulamalara yer verilmesi gerektiğini ve derse ilişkin her türlü araç-gerecin bulunduğu coğrafya sınıflarının bulunmasını istediklerini tespit etmiştir. Bu doğrultuda çalışmada 'Dünya'nın Şekli ve Hareketleri' konusunun öğrenilmesinde yayında olan EBA e-içeriklerinin katkısının olup olmadığı tespit edilmek istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Dünya'nın şekli ve hareketleri konusunun öğretilmesinde EBA içerikli öğrenme ortamlarının öğrenci başarısına etkisinin olup olmadığı ve EBA içerikli öğrenme ortamında bulunan öğrencilerin bu konuya ilişkin görüşlerinin neler olduğu sorularına cevap aranmıştır. Bu ana problem çerçevesinde cevabı aranan alt problemler şunlardır:

1-Dünya'nın şekli ve hareketleri konusu öncesinde oluşturulan deney ve kontrol grupları arasında ön test başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2- Dünya'nın şekli ve hareketleri konusu sonunda deney ve kontrol grupları arasında son test başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

3- Deney grubundaki öğrencilerin EBA içerikleri hakkındaki görüşleri nasıldır?

Yöntem

Araştırmada ön test – son test, deney-kontrol gruplu eşitlenmemiş yarı deneysel desen kullanılmıştır. Seçkisiz atamayı içermeyen bu desenlerde deneysel desenlerin temel amacı olan değişkenler arasında oluşturulan neden sonuç ilişkisi test edilmektedir (Büyüköztürk vd.2014, s.195).

Araştırmada oluşturulan deney ve kontrol gruplarında deneysel işlem öncesinde ön test ve sonrasında son test uygulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2015-2016 öğretim yılında Kastamonu il merkezinde yer alan bir Anadolu lisesinin 9/C ve 9/ E sınıflarında öğrenim gören 64 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki lisenin seçilmesinin nedeni ise TEOG sınavı puan ortalaması açısından ildeki liseler arasında orta grupta yer almasıdır. Araştırmanın amacına uygun olarak 4 hafta boyunca kontrol grubunda Dünya'nın Şekli ve Hareketleri konusu programda öngörülen yöntem ve tekniklerle işlenirken, deney grubunda ise EBA sitesinde bulunan içerikler kullanılarak işlenmiştir.

Tablo 1. Öğrencilere ait veriler

Gruplar	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Kontrol Grubu	21	65,6	11	34,4	32	50
Deney Grubu	23	71,8	9	28,2	32	50
Toplam	44	68,7	20	31,3	64	100

Öğrencilere uygulanacak veri toplama aracı olarak başarı testi hazırlanmıştır. Dünya'nın Şekli ve Hareketleri konusu ile ilgili olarak düzenlenen başarı testinin hazırlanmasında kapsam geçerliliği için soruların üniteyi oluşturan alt konuların hepsini içermesine özen gösterilmiştir.

Konunun özelliğine uygun olarak görsel sorular elde edilerek görünüş geçerliliği de artırılmıştır.

Sorular MEB tarafından hazırlanan kazanım testlerinden ve geçmiş yıllarda üniversite sınavında çıkan sorulardan yararlanılarak oluşturulmuştur. Başlangıçta 40 soru olarak hazırlanan başarı testi uzman görüşleri alınarak 25 çoktan seçmeli test soruları şeklinde uygulamaya konulmuştur.

Araştırma sonucunda ön ve son testten elde edilen verilen SPSS 20 programı yardımıyla analiz edilmiştir. Analiz ile frekans, yüzde, aritmetik ortalamaların yanı sıra; araştırmanın alt problemlerine uygun olarak bağımsız örneklem t-testi ve tek faktör üzerinde tekrarlı ölçümler için iki faktörlü ANOVA uygulanmıştır. Çift yönlü ANOVA öntest – sontest kontrol gruplu desenlerde kullanılmaya elverişli olması, gruplara bakmaksızın tekrarlı ölçümler arasındaki farka bakması ve grup ve ölçümün bağımlı değişken üzerindeki ortak etkisine baktığı için kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2004). Araştırmanın son bölümünde öğrencilere yapılandırılmış soru formu verilerek EBA içeriği hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Dört sorudan oluşan forma yönelik öğrencilerin verdiği cevaplar incelenmiştir. Verilen cevapların frekans dağılımları verilmiş, gerekli kısımlarda öğrencilere ait açıklamalara yer verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın problem durumuna yönelik analizlere yer verilmiştir.

Kontrol ve Deney Grubundaki Öğrencilerin Ön ve Son Test Başarı Durumlarına Ait Bulgular

Kontrol ve deney gruplarına uygulanan ön ve son test başarı puanlarına yönelik sonuçlara aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin gruplara göre ön test başarı puanlarına ait t-testi sonuçları

Grup	N	\bar{X}	Ss	t	p
Kontrol	32	5.18	1.73	.532	.596
Deney	32	4.93	2.01		

Tablo 2' deki analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin ön teste ait başarı puanları arasında standart sapmanın

küçüklüğünün de işaret ettiği gibi anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır [t(62) = .532; p>.05]. Bu bulgu öğrencilerin konu öğretilmeden önceki başarı seviyelerinin birbirine yakın olduğunu kanıtlamaktadır.

Öğrencilerin 'Dünya'nın Şekli ve Hareketleri' ünitesi başarı testinden aldıkları son teste ait veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin gruplara göre son test başarı puanlarına ait t-testi sonuçları

Grup	N	\bar{X}	Ss	t	p
Kontrol	32	11,56	2,73	.899	.372
Deney	32	12,28	3,60		

Tablo 3'de görüldüğü gibi deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin son teste ait başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır [t(62) = .899; p>.05]. Deney grubu öğrencilerinin uygulama sonrası başarı testi ortalamasının $\bar{X} = 12,28$, kontrol grubu öğrencilerinin ortalamalarının $\bar{X} = 11,56$ olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön ve son test puanlarına ilişkin t-testi sonuçları

Kontrol Grubu	N	\bar{X}	Ss	t	p
Ön Test	32	5,18	1,73	10,560	.00
Son Test	32	11,56	2,73		
Deney Grubu	N	\bar{X}	Ss	t	p
Ön Test	32	5,18	2,01	9,578	.00
Son Test	32	12,28	3,60		

Tablo 4 kontrol ve deney grubu öğrencilerinin ön test ve son test ortalamalarına ilişkin t-testi sonuçlarını göstermektedir. Bu sonuçlara göre kontrol grubundaki öğrencilerin ön ve son test ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır [t(62) = 10,56; p>.05]. Aynı şekilde deney grubundaki öğrencilerin ön ve son test ortalamaları arasında da anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır [t(62) = 9,578; p>.05].

Tablo 5. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön ve son test puanlarında meydana gelen değişim

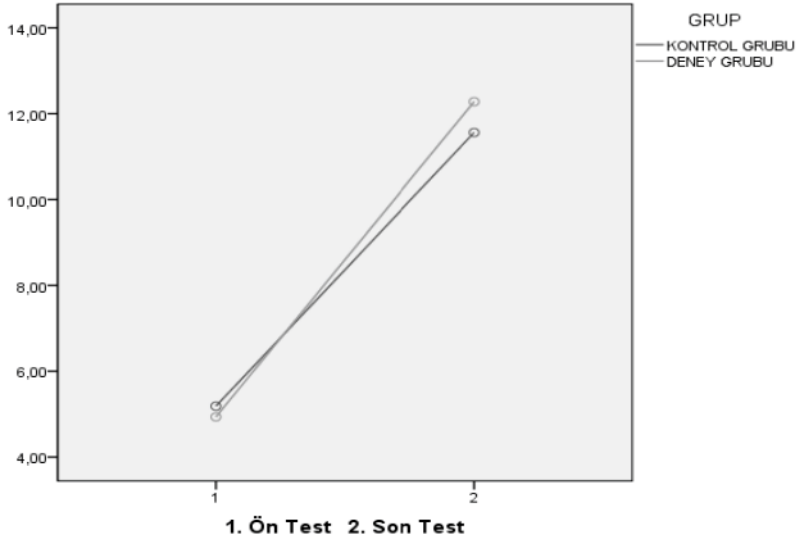
Grup	N	\bar{X} Ön	\bar{X} Son	\bar{X} Ön- \bar{X} Son
Kontrol	32	5,18	11,56	6,38
Deney	32	4,93	12,28	7,35

Tablo 5 deney ve kontrol gruplarında bulunan öğrencilerin ön ve son teste ait ortalamaları ile ön ve son test arasındaki değişimi göstermektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin 5,18 olan ön test ortalamaları son testte 11,56 olmuştur. Böylece ortalamada 6,38'lik bir artış yaşanmıştır. Deney grubunda öğrencilerin ön testte 4,93 olan ortalamaları son testte 12,28'e çıkarak 7,35'lik bir artış gerçekleştirmiştir. Deney grubundaki öğrencilerin ortalamalarının kontrol grubundakilere göre daha fazla artış gerçekleştirdiği görülmektedir.

Tablo 6. Ön test son test başarı puanlarının ANOVA sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası					
Grup (Deney/Kontrol)	1.758	1	1.758	68.741	.000
Hata	380.734	62	6.141	0.286	
Gruplar içi					
Ölçüm (Ön test-Son test)	1505.633	1	1505.633	197.623	.000
Grup*Ölçüm	7.508		7.508	.985	.325
Hata	472.359	62	7.619		

Tablo 6' da öğrencilerin gruplara göre ön test ve son test başarı puanlarına ait ANOVA analizi gösterilmektedir. Buna göre deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin başarı puanlarında deney öncesine göre sonrasında anlamlı farklılık göstermediği, yani deney ya da kontrol grubunda olmak ile tekrarlı ölçüm faktörlerinin “Dünya'nın Şekli ve Hareketleri” konusu testi başarı düzeyleri üzerindeki ortak etkilerinin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($F_{(1-62)} = .985, p < .05$). Bu bulgu, EBA içerikli öğretim yönteminin ve mevcut programa dayalı yöntemlerinin “Dünya'nın Şekli ve Hareketleri” konusuna ait başarılarını artırmada farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir. Yani gruplarla ölçüm sonuçları farklılık göstermemektedir.

Şekil. Öğrencilerin Öntest – Sontest Başarı Puanları Grafiği

Şekil incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin ön test puanlarının kontrol grubundakilere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Son testte ise deney grubunun kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde olmasa dahi, daha başarılı olduğu dikkati çekmektedir.

Deney Grubu Öğrencilerinin EBA İçerikli Ders Uygulamasına Yönelik Görüşleri

Uygulama sonrasında deney grubunda bulunan öğrencilere uygulamaya yönelik görüşleri sorulmuştur. Dört öğrencinin görüş belirtmediği sorulardan elde edilen bulgular şu şekildedir:

EBA içerikli Coğrafya dersi hakkında ne düşünüyorsunuz? sorusuna 25 öğrenci dersi zevkli hale getirdiğini, ilgilerini artırdığı gibi olumlu şekilde görüş belirtmişlerdir. Üç öğrenci ise EBA içeriklerinin tek başına yeterli olmadığını, öğretmenlerinin etkisi ile bu içeriklerin anlamlı hale geldiğini belirtmişlerdir.

Tablo 7. Öğrencilerin EBA İçeriklerine Yönelik Görüşleri

SORULAR						Evet	Hayır
<i>EBA içeriklerinde gereksiz gördüğün, hoşlanmadığın bir şey var mıydı?</i>						3	25
<i>EBA içerikli coğrafya dersi işlenmesi derse olan ilginizi etkiledi mi?</i>						19	9
<i>EBA içeriklerinden en çok ilginizi çeken şey neydi?</i>	Anlatım	Video	Görsel	Animasyon	Görüşü yok/Olumsuz		
	7	7	6	2	6		

Tablo 7 incelendiğinde *EBA içeriklerinde gereksiz gördüğün, hoşlanmadığın bir şey var mıydı?* sorusuna 25 öğrenci olumsuz bir görüşte bulunmadığı görülmektedir. Ancak iki öğrenci gereksiz olduğunu ifade ederken, bir öğrenci de '*çok görsel kullanıyor, dikkat dağıtıyor*' şeklinde görüş belirtmiştir. *EBA içerikli coğrafya dersi işlenmesi derse olan ilginizi etkiledi mi?* sorusuna 19 öğrenci '*evet*' derken, 9 öğrenci '*hayır*' şeklinde cevap vermişlerdir. *EBA içeriklerinden en çok ilginizi çeken şey neydi?* sorusuna 7 öğrenci anlatımlar, 7 öğrenci videolar, 6 öğrenci görseller ve 2 öğrenci de animasyonlar şeklinde cevap vermiştir. Geriye kalan 6 öğrenciden 4'ü görüş belirtmez iken, 2 öğrenci ilgisini çeken hiçbir şey olmadığını ifade etmişlerdir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma 'Dünyanın Şekli ve Hareketleri' konusunda EBA içeriklerinin kullanılmasının öğrencilerin akademik başarısına etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Kontrol ve deney gruplarının bulunduğu ön test- son test uygulamalarıyla verilerin toplandığı bu çalışmada toplanan bulgulardan ortaya çıkan sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Çalışmada öğrenci başarı düzeyi il geneline göre orta düzeyde olan okullardan biri tercih edilerek, salt öğrenci kaynaklı etkiyi minimize etmek hedeflenmiştir.

Amacımız doğrultusunda öğrencilere 'Dünya'nın Şekli ve Hareketleri' konusunu işlemeye başlamadan önce başarı testi uygulanmıştır. Kontrol grubundaki öğrencilerin başarı ortalaması 5,18 iken, deney grubundaki öğrencilerin başarı ortalaması 4,93 olmuştur. Gruplar arasında yapılan t-testi sonucunda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu sonuç deney öncesinde öğrenciler arasında seviye farkının olmadığını göstererek, araştırmamızda ölçmeye çalıştığımız bağımlı değişkenimizin etkisini test etmek adına

önemlidir. Dört haftalık EBA içerikli ders planı sonucunda son teste ait değerler el de edilmiştir. Elde edilen başarı testi ortalamaları kontrol grubunda 11,56 iken, deney grubunda 12,28 olmuştur. Yine deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin başarı puanlarının cinsiyet ve grup değişkenine göre yapılan ANOVA analizinde de anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu sonuçlar deney sonrasında gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Ancak deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin ön ve son testteki başarı ortalamaları ve başarı düzeyindeki değişimleri incelenmiştir.

Bunun sonucunda deney grubundaki öğrencilerin başarı ortalamalarının 7,35 düzeyinde artış gösterdiği, kontrol grubundakilerin ise 6,38 düzeyinde kaldığı görülmüştür. Bu durum gruplar arasında istatistiksel anlamda anlamlı bir farklılık olmamasına rağmen, deney grubu öğrencilerinin daha başarılı olduğuna işaret etmektedir. Yani EBA içerikli ders uygulamasının nispeten öğrencilerin başarısını artırdığı, konuların anlaşılmasını kolaylaştırdığı ama anlamlı bir fark oluşturacak kadar etkili olmadığı görülmektedir. Anlamlı farklılığın ortaya çıkmamasında EBA içerikleri, öğretmen ve öğrenci kaynaklı faktörlerin etkisinden söz edilebilir. Öğrencilerin coğrafya öğrenimine karşı öz inanç düzeylerinin düşük olması, ortaokul döneminde bilgisayarlı öğretim etkinliklerine hazır ve aşına olmamaları, dikkat ve motivasyonun öğretmen tarafından yeterince sağlanamamış olması gibi faktörlerden söz edilebilir. Ayrıca EBA içeriklerine ait video ve animasyonların süresi ve etkililiğinin konunun öğrenilmesine olan katkısının düşük olması da olası etkenler arasında sayılabilir. Araştırmamızın sonuçları ile benzerlik ve farklılık gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Araştırmamıza paralel olarak Özgen ve diğerleri (2006) çalışmalarında coğrafya eğitiminde bilgisayar destekli ders sunum yönteminin az bir farkla da olsa klasik yöntemle göre daha başarılı olduğunu tespit etmişlerdir. Demirci ve Duran (2015) çalışmalarında 3B CBS uygulamasının uygun yöntemlerle kullanıldığında coğrafya derslerinde öğrenci başarısını artırmada ve öğrencileri derse karşı motive etmede önemli bir potansiyel taşıdığını ifade etmişlerdir. Engin ve diğerleri ise (2007) çalışmaları sonucunda “Yer Yuvarlağı” ünitesinin öğretiminde kullanılan iki farklı öğretim uygulamasının, ders başarısı üzerinde aynı etkide bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Yapılan bazı araştırmalarda ise çalışılan gruplar arasında deney öncesi ve sonrasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. elik (2007) tarafından yapılan çalışmada deney grubundaki öğrencilerle kontrol grubundaki öğrenciler arasında coğrafya dersinin akademik başarı ve bilginin kalıcılığa olan etkisi yönünden animasyon grubu lehine istatistiksel olarak önemli bir farklılığın olduğunu ortaya konulmuştur. Yeşiltaş ve Pehlivan (2015) alışmalarında evrimii haritaların kullanımının akademik başarıyı arttırdığını ifade ederken, Aktürk, Yazıcı ve Bulut (2013) alışmalarında sosyal bilgiler dersinde animasyon ve dijital harita kullanımının öğrencilerin akademik başarılarını arttırdığını ortaya koymuşlardır. Kaya (2011) alışmasında geleneksel yöntem ve tekniklerle yapılan uygulamada ğrenci başarısı ortalama % 13.02 artarken, CBS uygulaması sonrasında ğrenci başarısının %38.86 oranında arttığını tespit etmiştir. Bu konuya yönelik yapılan araştırmalar ğretim teknolojilerine ait materyal ve program kullanılmasının coğrafya konularının ğretiminde nispeten de olsa katkı sağladığını göstermektedir.

Araştırma kapsamında deney grubundaki ğrencilerin EBA içerikli coğrafya dersi işlenişine yönelik görüşleri alınmıştır. Alınan görüşler doğrultusunda öğrencilerin çoğunluğunun olumlu görüş beyan ettikleri görülmüştür. Dersin animasyonlar, videolar ve görsellerle sunulmasının ilgilerini çektiğini belirtmişlerdir. Dikkatini dağıttığını ve ilgisini çekmediğini ifade eden öğrenciler de bulunmuştur. Çoğu ğrencinin faydalı ve olumlu olduğunu ifade etmelerine rağmen başarı düzeylerinde kontrol grubundaki öğrencilere göre belirgin bir artış yaşanmaması da dikkat çekici bir durumdur. Bu sonuç doğrultusunda Ateş de (2010) alışmasında akıllı tahta kullanımına dair ğrenci görüşlerinin genelde olumlu olduğunu ortaya koymuştur.

Aydın'ın (2011) alışmasındaki öğrencilerin coğrafya dersine ait isteklerinden görsel materyal ve araç-gereç istekleri çalışmamızda karşılanmasına rağmen beklenen düzeyde artışın gerçekleşmediği görülmektedir. Ortaya çıkan sonuçlar işığında;

- Okullarda internet altyapı sorunlarının daha hızlı çözülebilmesi için okul yönetimlerine inisiyatif sağlanması, sağlanan maddi imkanların artırılması.

- Etkileşimli tahtaların sürekli güncellenmesi sağlanarak, yazılımsal ve donanımsal eksikliklerinin giderilmesi
- Öğretmen ve öğrenci tabletlerinin etkileşimli tahta ile iletişimde sık sık yaşanan bağlantı ve uyum sorunlarının çözülmesi,
- Seçmeli olarak verilen bilişim teknolojileri dersinin zorunlu olması ve müfredatının EBA içeriklerini kapsayacak şekilde genişletilmesi
- Coğrafya ders müfredatında EBA içeriklerine daha fazla zaman ayırabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması.
- Bu çalışmayla benzer çalışmalar yapılarak EBA içeriklerinin öğrenme ve öğretme faaliyetleri üzerindeki etkisinin daha net ortaya konulması önerilmektedir.

Kaynakça

- Aktürk, V., Yazıcı, H. ve Bulut, R. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde Animasyon ve Dijital Harita Kullanımının Öğrencilerin Mekân Algılama Becerilerine Yönelik Etkileri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, 1-17.
- Ateş, M. (2010). Ortaöğretim Coğrafya Derslerinde Akıllı Tahta Kullanımı, *Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 22, Temmuz - 2010, S. 409 – 427.*
- Atalay, İ. (2001). *Genel Fiziki Coğrafya*, Ege Üniversitesi Basımevi Bornova, İzmir.
- Aydın, F. (2011). Sosyal Bilimler Lisesi Öğrencilerinin Coğrafya Dersinin Öğretimine Yönelik Görüşleri, Eylül 2012 Cilt:20 No:3 *Kastamonu Eğitim Dergisi 1035-1050.*
- Baker, T. R. (2005). Internet-Based GIS Mapping in Support of K-12 Education. *Professional Geographer*, 57(1), 44-50. doi:10.1111/j.0033-0124.2005.00458.x
- Baki, A. (2002). *Öğrenen ve Öğretenler için Bilgisayar Destekli Matematik*, Ankara: TUBİTAK/Ceren Yayınları.
- Balcı, S. (2013). Türkçe Dersinde “Tablet PC Pilot Uygulaması” Yla Öğretim Gören Öğrencilerin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Ölçek Çalışması. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, p. 855-870.*
- Büyükoztürk, Ş. (2004). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Çelik, E. (2007). *Ortaöğretim Coğrafya Derslerinde Bilgisayar Destekli Animasyon Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demirci, A. ve Duran, Ç. (2015). Üç Boyutlu CBS'nin Coğrafya Derslerinde Kullanılması: 9. Sınıflarda Eş Yükselti Eğrileri Üzerinde Bir Uygulama, *Coğrafya Eğitimi Dergisi – Turkish Journal of Geography Education*, 1(1): 3-13.
- Demirel, Ö. (2005). *Öğretim Sanatı*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Dinçer, S. (2015). Türkiye'de Yapılan Bilgisayar Destekli Öğretimin Öğrenci Başarısına Etkisi Ve Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması: Bir Meta-Analiz Çalışması, *Türk Fen Eğitimi Dergisi, Yıl 12, Sayı 1, Mart 2015.*
- Doğanay, H. (2010). Anlamı, Tanımı, Konusu Ve Felsefesi Bakımından Coğrafya İlmi Hakkında Bazı Düşünceler, *Doğu Coğrafya Dergisi – 25.*
- Erden, O. ve Keskin, E. (2015). Teknoloji Ve Tasarım Öğretmenlerinin Bilgisayar Destekli Eğitime Yönelik Görüşleri ve Bilgisayar Destekli Eğitimin Teknoloji Ve Tasarım Dersinde Kullanılabilirliği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 39 Ağustos 2015.
- Engin, İ., Cin, M. ve Gençtürk, E. (2007). Yer Yuvarlağı Ünitesinin Öğretiminde Bilgisayarlı ve Geleneksel Öğretim Uygulamalarının Karşılaştırılması Üzerine Bir Uygulama, *Millî Eğitim Dergisi, Sayı 173-Kış/2007.*
- Eryılmaz, S. ve Uluyol, Ç. (2015). 21. Yüzyıl Becerileri Işığında FATİH Projesi Değerlendirmesi, *GEFAD/GUJGEF 35(2): 209-229 (2015).*
- Gürol, A. ve Yıldız, E. (2015). İlk Okuma Yazma Öğretiminde Bilgisayar Destekli Eğitimin İlkokul Birinci Sınıf Öğrencilerinin İlk Okuma Yazma Becerilerine Etkisi, *International Journal Of Field Education.*
- İşman, A. (2002). Sakarya İli Öğretmenlerinin Eğitim Teknolojileri Yönündeki Yeterlilikleri. *The Turkish Online Journal Of Educational Technology – TOJET October 2002, 1, 1, 10, 72-91.*
- Karataş, H. Alcı, B. ve Karabıyık, B. (2015). Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Tutumları, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Ağustos 2015 Cilt:4 Sayı:3 Makale No: 01 ISSN: 2146-9199.*

- Kaya, H. (2011). Ortaöğretim Coğrafya Öğretiminde Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Öğrenci Başarısına Etkisi, *Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 23, Ocak- 2011, S. 308-326*.
- Keleş, E. ve Turan, E. (2015). Öğretmenlerin Fırsatları Arttırma Ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) Hakkındaki Görüşleri, *Turkish Journal of Education TURJE 2015 Volume 4, Issue 2*.
- Kırılmazkaya, K., Keçeci, G. ve Zengin, F. (2014). Bilgisayar Destekli Öğretimin Fen ve Teknoloji Dersi Öğretmen ve Öğrencilerinin Tutum ve Başarılarına Etkisi, *International Journal of Social Science, Doi number: http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2622, Number: 30, p. 453-466, Winter 12014*.
- Kocaoğlu, B.Ü. ve Akgün, Ö.E. (2015). Lise Öğretmenlerinin Fatih Projesi Teknolojilerini Kullanmaya Yönelik Öz-Yeterlik İnançları, *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 4, Eylül 2015, s. 259-276*.
- MEB. (2005). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (9-12. Sınıflar)*, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- MEB.(2015).<http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/icerikincele.php?id=6>,<http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/icerikincele.php?id=4>. 21.12.2015 tarihinde erişilmiştir.
- Özgen, N., Özbek, R. ve Çelik, H.C. (2006). Coğrafya Eğitiminde Bilgisayar Destekli Öğretimin Dersin Hedeflerine Ulaşma Düzeyine Etkisi, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi Yd:2006 Sayı:13*.
- Öztürk, Ö.E. ve Tetik, E. (2015). Sosyal Ağ Destekli Bilişim Teknolojileri Eğitiminin Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi, *NWSA-Education Sciences, 1C0639, 10, (3), 151-168*.
- Sakız, G., Özden, B., Aksu, D. ve Şimşek, Ö. (2014). Fen ve Teknoloji Dersinde Akıllı Tahta Kullanımının Öğrenci Başarısına ve Dersin İşlenişine Yönelik Tutuma Etkisi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2014 18 (3): 257-274*.
- Şahin, M. (2014). Öğretim Materyallerinin Öğrenme-Öğretme Sürecindeki İşlevine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Analizi, *K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi, 23 (3), 995-1012*.
- Şahin, S. ve Gençtürk, E. (2007). *Kuram ve Uygulamada Coğrafya Öğretimi*, Servet Karabağ ve Salih Şahin (Ed.), Coğrafya Eğitimi ve Bilgi İletişim Teknolojileri, (s. 175-221), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şanlı, Ö. ve Altun, M. (2015). Öğretmenlerin Akıllı Tahta Ve Öğrencilere Dağıtılan Tablet Bilgisayarlar İle İlgili Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/3 Winter 2015, p. 833-850 DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/*
- Oğuz, O., Oktay, A. ve Ayhan, H. (2004). *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Tahsin Y. ve Adnan P. (2015). Coğrafya Öğretiminde Yansıtıcı Düşünmeye Dayalı Öğretimin Öğrenci Başarısına ve Öğrenmenin Kalıcılığına Etkisi, *Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 31, Ocak- 2015, S.281-299*.
- Teyfur, E. (2010). Yapılandırmacı Teoriye Göre Hazırlanmış Bilgisayar Destekli Öğretimin 9. Sınıf Coğrafya Dersinde Öğrenci Başarısı ve Tutumuna Etkisi, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Sayı 3, Aralık 2010, Sayfa 85-106*.
- Topal, M. ve Akgün, Ö.E. (2015). Eğitim Fakültesinde Okuyan Öğretmen Adaylarının Eğitim Amaçlı İnternet Kullanımı Öz-Yeterlik Algılarının İncelenmesi: Sakarya Üniversitesi Örneği, *Ocak 2015 Cilt: 23 No: 1 Kastamonu Eğitim Dergisi 343-364*.
- Wechsler, S. P. ve Pittstr, L. A. (2004). GIS in High School Integrates Geography with Technology: A Case Study. *California Geographer, 4438-54*.
- Yeşiltaş, E. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretimine Yönelik Geliştirilen Bilgisayar Yazılımının Akademik Başarı ve Tutuma Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,

Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Yeşiltaş, E. ve Pehlivan, A. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Çevrimiçi Haritaların Kullanımının Akademik Başarıya Etkisi, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/11 Summer 2015*, p. 1621-1636.
- Yılmaz, M. (2007). Sınıf Öğretmeni Yetiştirmede Teknoloji Eğitimi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı 1, 155-167*.
- Yiğit, Ö. ve İpek, J. (2015). İlkokul 4. Sınıf Kesir Öğretiminde Bilgisayar Destekli Öğretimin Öğrencilerin Başarı Düzeyine Etkisi, *Ege Eğitim Dergisi 2015 (16) 1: 56-80*.

Bilgisayar Destekli Dil Bilgisi Öğretimi: Hipermetin Kullanımı

Received/Geliş: 20/02/2016
Accepted/Kabul: 09/07/2016

Sedat MADEN*
Aslı MADEN**

Öz

Araştırmanın amacı, dil bilgisi öğretiminde bilgisayar destekli hipermetinsel ortamın öğrenci başarısı üzerindeki etkisini tespit etmektir. Ayrıca, öğrencilerin hipermetinle öğretim çalışmalarına yönelik görüşlerini de belirlemek hedeflenmiştir. Çalışmada karma metot kullanılmıştır. Çalışmanın örnekleme, 58 8. sınıf öğrencisinden oluşmaktadır (Deney=30-Kontrol=28). Cümlelerin öğeleri konusu deney grubunda hipermetinle oluşturulan ortamda, kontrol grubunda ise geleneksel yöntemle işlenmiştir. Nicel veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan Dil Bilgisi Başarı Testi ile toplanmış ve SPSS 16 programı ile analiz edilmiştir. Öğrenci görüşlerine yönelik nitel veriler görüşme formu ile toplanmış ve içerik analizi uygulanmıştır. Çalışma sonunda hipermetinle öğretimin dil bilgisi başarısı üzerinde geleneksel yöntemle göre daha etkili olduğu ve öğrencilerin yöntemle karşı farklı görüşler sunduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bilgisayar destekli öğretim, dil bilgisi öğretimi, hipermetin, başarı, görüş.

* Doç.Dr. Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. sedd52@gmail.com

** Okt. Giresun Üniversitesi Türk Dili Bölümü. asmaden25@gmail.com

Computer Assisted Language Teaching: Hypertext Usage

Abstract

The aim of the study is to investigate the influences of computer assisted hypertext environment on students' success of language learning. It also aims to investigate students' opinions on teaching through hypertexts. In the study, mixed method was applied. The sample of the study includes 58 8 grade students (experimental group=30 - control group=28). The subject of word order (ordering of sentence parts) were taught to students in experimental group in hypertext environment and to the ones in control group with conventional techniques. The quantitative data was gathered through 'Grammar Achievement Test' which was created by the researchers and analysed by using SPSS 16. The qualitative data was gathered through interview form and analysed by using content analysis technique. The study found that teaching Turkish grammar with hypertexts had more positive effects on students' success compared to the conventional techniques. The study also found that the students had various opinions about teaching through hypertexts.

Keywords: Computer-assisted teaching, teaching grammar, hypertext, success, opinion.

Giriş

İnsanın iletişim kurarken kullandığı en etkin araç dildir. Dil, insanın çevresinden aldığı uyarıcıları anlamlandırmasını ve uygun tepkiler vererek meramını anlatmasını sağlar. Dil becerilerinin eğitiminde de bu ilkeye bağlı kalınarak anlama becerileri (okuma ve dinleme) ile anlatma becerileri (konuşma ve yazma) birbirinden ayrı düşünülmezsizin kazandırılmaya çalışılır. Anlama ve anlatma becerilerinin doğru ve etkili bir şekilde gerçekleşmesi, dilin işleyiş kurallarına yani dil bilgisi kurallarına uyulmasına bağlıdır. Dil bilgisi kurallarına uygun olarak yapılan anlatma eylemi tam ve etkili anlamının ön koşuludur. Dil bilgisi; bir dilin sesleri, sözcük türleri, bunların yapıları, cümle olarak dizilmeleri ve cümle içindeki görevleri, çekimleriyle ilgili kuralları inceleyen bir bilim dalı (Göğüş, 1978, s.337), bir dilin kullanma kılavuzudur (Gemalmaz, 1995). Dil bilgisi doğru düşünme, doğru konuşma ve yazmaya yardımcı bir çalışma alanıdır. Bu nedenle dilin işleyiş kurallarının dil becerileri ile birlikte onları destekleyecek biçimde ve alışkanlığa dönüştürülerek öğretilmesi büyük önem arz eder. Dil bilgisi öğretimiyle öğrenciler, dilin imkânlarını, sınırlarını ve gizil gücünü ortaya çıkarırlar. Ana dili öğretiminde hedefe, anlama ve anlatma etkinlikleriyle ulaşılırken bu etkinlikler yazım, noktalama ve dil bilgisi çalışmalarıyla beslenir (Sever, 2000, s.25). Dolayısıyla yazım kuralları ve işaretlerinin kullanımıyla birlikte dilin işleyiş kurallarının da dil becerileri kazandırılırken önemsenmeli ve bütünlük içerisinde öğrenme-öğretme sürecine yerleştirilmelidir.

Dil bilgisinin diğer dil becerilerinin gelişiminde anahtar görevi üstlenmesi, dil bilgisi öğretimini daha önemli hâle getirmektedir. Bu bakımdan, öğrencinin bireysel gelişimine ve dilsel özelliklere uygun bir dil bilgisi öğretiminin yapılabilmesi için çeşitli öğretim uygulamalarının işe koşulması gerekmektedir. Soyut bir bilgi bütünü olan dil bilgisi kurallarının somutlaştırılması, gösterip yaptırılması, iki boyutlu veya üç boyutlu hatta elektronik araçlarla desteklenerek kavratılması şüphesiz öğrenme başarısını artırmaktadır. Dil bilgisi öğretiminde başarıya ulaşmak için, öğrencilerin ilgisini çekebilecek, ihtiyaçlarına cevap verebilecek ve dil bilgisi konularını somutlaştırarak onların olumlu tutum sergilemelerini sağlayabilecek teknolojiye dayalı araç gereç ve yöntemlerin kullanılması gerekmektedir (Durukan, 2014, s.320).

Bilgisayar Destekli Öğretim ve Hipermetin

Yaşam şartlarının bilgi ve teknolojinin hızlı değişimine bağlı olarak devamlı yenilenmesi dil bilgisi öğretiminde yeni tekniklerin ve materyallerin kullanılmasını gerekli kılmıştır. Ayrıca, öğretim sürecinde bilginin çeşitli şekillerde sunulmasının gerekliliği, geleneksel öğretim araç-gereçlerinin yerine, bilgisayar, genel ağ(internet) ve diğer görsel-işitsel bilgi teknolojilerinin kullanılmasını ön plana çıkarmaktadır (Kaput, 1991). Bu bağlamda, bilgisayarların öğretim ortamlarında kullanılmasının en önemli faydalarından biri, çok sayıda duyu organına aynı anda hitap ederek öğrenme düzeyini artırması ve öğrenilenlerin kalıcılığını sağlamasıdır. Bundan dolayı bilgisayarlarla animasyon, resim, canlandırma ve ses birlikte kullanılarak öğretim ortamlarının geleneksellikten kurtarıldığına ve öğrenme düzeyinin artırıldığına dikkat çekilmektedir (Clark ve Craik, 1992). Bireysel farklılıkları ve aktif katılımı hatta iş birlikli öğrenmeyi ön plana çıkarmış modern eğitim yaklaşımlarının hedeflediği öğrenci merkezli eğitim süreci, bilgisayar yardımıyla rahatlıkla sağlanabilmektedir. Ancak, bilgisayar destekli öğretimin bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Öğrencilerin; farklı bilişsel, duyuşsal özelliklere ve psikomotor becerilere sahip olmaları, öğretim teknolojilerinin geliştirilmesinde çok dikkatli davranılmasını gerektirmektedir (Akpınar, 1999).

Bilgisayar destekli dil öğretimi, internet tabanlı öğretim, uzaktan öğretim, medya okuryazarlığı gibi kavramlar teknolojik gelişmelerle birlikte eğitim sistemi, dil öğretimi ve becerileri için özelleşmiştir. Bilgisayarın ve internetin günlük iletişimde çok fazla yer alması bu doğal süreci hızlandırmaktadır. Bilgisayar ve genel ağ (internet) destekli eğitimin uygulama alanının artmasıyla ortaya çıkan “hipermetin” ve “hipermedya(ortam)” kavramı da dil öğretimi açısından önemli görülen bir teknolojik araçtır (Warschauer ve Healey, 1998; Felix, 1999; Ganderton, 1999; Brooks, 2002; Baker, 2003; Konishi, 2003; Dünser ve Jirasko, 2005; Çakmak ve Altun, 2008; Naumann ve diğ., 2008; Şahin ve Alsancak, 2011; Türkyılmaz ve Başpırmak, 2011).

Bilgi çağının teknolojik altyapısı ile dijital ortamlarda hazırlanmış olan hipermetinler, basılı metinlere karşı bir alternatif olarak sunulmaktadır. Hipermetin, henüz bilimsel teorisi tam anlamıyla bilinmeyen; tek tek metinlerin ve metin sayfalarının birbirine bağlanmasıyla oluşturulan dijital

bir metin türüdür (Wallen, 2002'den akt. Türkyılmaz ve Başarmak, 2011, s.2). Hipermetinler bilgi veri tabanlarından dijital buton ve kategorilerle köprüler kurularak bilgiye hızlı erişim, ortamlar arası geçiş ve etkileşimli kullanım imkânı sağlamaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin okuma ve izlemeye yeni bir biçim vermesi de denilebilecek hipermetinler, gerek gündelik yaşamda gerekse eğitimsel anlamda karşı karşıya kaldığımız zengin okuma ortamlarıdır (Çakmak ve Altın, 2008). Hipermetin, bir metinsel parçadan diğerine makine destekli gönderimler yoluyla bağlanan ve kullanıcının doğrudan etkileşim içine girebildiği bir sistemdir (Conklin, 1987). Diğer bir ifade ile hipermetinler birbirleriyle ilişkili dokümanların ve bilgilerin sanal bağlantılarla ilişkilendirilip organize edildiği, çoklu ortama dayalı bilgi sistemleridir.

Hipermetin, hızlı bir şekilde eğitime uyarlanmış ve eğitim alanında yoğun ilgi görmüştür (Dillon, 1996). Okuyucu açısından klasik ve hiper (köprülü) metin türünün birbirine göre olumlu ve olumsuz yanları bulunabilir. Örneğin hipermetin, okuyucuya metnin herhangi bir bölümüne istediği gibi geçme imkânı tanır. Buna ek olarak, okuyucu hipermetinlerden bilgi edinirken kendi isteklerine ve seçimlerine göre hareket edebilir (Michael ve diğ. 1995; Erica ve Jong, 1999). Bu özellikler sayesinde hipermetnin anlamayı olumlu yönde arttırdığı kabul görse de, bunun yüksek oranda gerçekleşmediğini tespit eden araştırmalar da bulunmaktadır (DeStefano ve LeFevre, 2007'den akt. Türkyılmaz ve Başarmak, 2011). Dikkate alınması gereken diğer bir nokta, elektronik araç ve metin kullanmayı bilmeyen veya internet bağlantılı hipermetinlerin ve hipermedya ortamlarının nasıl kullanılacağına dair bilgisi ve becerisi olmayan bireylerin sonsuz ya da çok boyutlu dijital metinler arasında kaybolabileceğidir. Alanyazında hipermetni tanımlayan ve kullanımına dair deneme sonuçlarını paylaşan birçok araştırma mevcuttur (Botafogo, Rivlin ve Shneiderman, 1992; McDonald ve Stevenson, 1996; McEneaney, 2001; Altun, 2003; Brown, 2000; Sala, 2002; Salmeron ve diğ., 2005; Karadeniz, 2006).

Çakmak ve Altun (2008,s.64) tarafından hiper (köprülü) metinlerin özellikleri aşağıdaki şekilde özetlenmektedir:

- ✓ Hipermetinler metin tabanlı ancak basılı materyaller değil; bilgisayar ekranı üzerinden sunulan (dijital) ortamlardır.
- ✓ Hipermetinlerde içerik doğrusal biçimde sunulmayabilir. Okurlar, içerikteki bilgi alanları arasında köprüler aracılığıyla geçişler yapabilirler.
- ✓ Hipermetinler, okurların tercihleri doğrultusunda metindeki hangi bilgiye hangi sıra ile ulaşmak istediklerine kendilerinin karar verebildikleri etkileşimli ortamlardır.
- ✓ Hipermetinler dijital ortamlar olduğu için içerik, görsel ve işitsel medya türleriyle (ses, grafik, video vb.) zenginleştirilerek sunulabilir. Böylece, kullanıcı metinle ilgili dijital ortamdaki etkinliklerde psikomotor becerilerini de harekete geçirebildiğinden hipermetinler görsel, işitsel ve kinestetik öğrenenlere çoklu öğrenme imkânı sağlamaktadır.
- ✓ Okurun aktif olduğu bu dijital ortamların geleneksel metinlerdeki gibi belli bir başlangıç ve bitiş sayfası olmayabilir.
- ✓ Her okur metinde yer alan farklı bilgi kümeleri arasında kendi tercihlerine göre gezinerek okumalar yapabilir. Bu yönüyle hipermetinler yazarın yazdığı metinler değil kullanıcının okuma tercihlerine göre oluşan ve okurken oluşturulan metinlerdir.

Dil Bilgisi Öğretiminde Hipermetin Kullanımı

Dünya'da hipermetnin dayandığı bilgisayar destekli eğitim, maliyetli bir eğitim türü olarak görülse de, Türkiye'de 2010 yılından itibaren Millî Eğitim Bakanlığı tarafından uygulamaya konulan FATİH (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme) projesi ile bu olumsuzluk ortadan kalkmıştır. Proje aracılığıyla, üç yıl içerisinde bütün eğitim kademelerinde (*sırasıyla: ortaöğretim, ilköğretim ikinci kademe, ilköğretim birinci kademe ve okul öncesi*) bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşması planlanmaktadır. FATİH projesi ile birlikte her sınıfta akıllı tahta ve internet bağlantısı kullanımına geçilmiş, elektronik materyaller de kullanılmaya başlanmıştır. FATİH projesi, ders kitaplarının ve diğer kaynakların animasyonlarla, ses, video, fotoğraf, harita, tablo gibi görsel-işitsel ve etkileşimli özelliklere sahip şekilde elektronik formatla zenginleştirilmiş kitap (z-kitap) adıyla uygulanmaya başlanması da hipermetinlerin kullanımına imkân

tanımaktadır. Z-kitapların içeriğinde zaten zengin, çok boyutlu, köprülerle bağlantı kurulan metinler yer almaktadır. Z-kitaplardan oluşan kütüphaneler de millî eğitim sisteminde dersle ve genel kültürle ilgili kaynaklara kolay erişimi sağlarken, dijital ve medya ortamlarını eğitim-öğretim sürecinde işlevsel hâle getirmektedir. Dolayısıyla, ülkemizde hipermetne dayalı öğretim uygulamalarının yapılması artık kolaylaşmış ve bir gereklilik hâlini almıştır. Türkçenin eğitimi ve öğretiminde öğrenciyi merkeze alan öğretim yaklaşımları uygulanmakta, özellikle yapılandırmacılık esaslı müfredatlarla bugün eğitim yapılmaktadır. Öğrenciyi merkeze alan bir anlayışla Türkçe dil bilgisi kuralları öğretmek için diğer aktif öğrenme uygulamaları ve araçları ile birlikte bilgisayar ve internet temelli hipermetinlerden yararlanılmasının kaliteyi yükselteceği öngörülebilir.

Dil bilgisinin dil becerilerinin gelişimi açısından önemi ve eğitimde teknoloji kullanımının artırılması çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda, bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisi başarısı üzerine etkisiyle ilgili deneysel nitelikli bir çalışmanın alanyazında yer almaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir (Durukan, 2014). Hipermetinle oluşturulan öğrenme ortamında yapılacak dil bilgisi öğretimi çalışmalarına dair deneysel bir araştırmanın yapılması, uygulamadaki eksiklerin giderilmesi için yol gösterici olabilir. Ayrıca, ilgili alanyazın tarandığında hiper (köprü) metinlerin dil becerilerinin eğitiminde, özellikle okuma ve dinleme becerisinin geliştirilmesine yönelik kullanıldığı görülmektedir (Altun, 2000; Palermo, 2008; Türkyılmaz ve Başarmak, 2011; Durukan, 2014). Ayrıca Johnsen (1996), insanların dil bilgisini hipermetinsel ortamlarda, internet üzerinde ve bilgisayarlar aracılığıyla daha çok kullandığını, hipermetinsel materyallerin kaynaklara ulaşma, hız ve uygulama gibi faydalar sağladığını, bu gibi nedenlerle dil öğretiminde ve dil bilgisi konularının öğretiminde hipermetinlerin kullanımının giderek arttığını belirtmektedir.

Bahsedilen gerekçelerden hareketle bu çalışmada, ilköğretim Türkçe dersinde hipermetinle dil bilgisi öğretiminin öğrencilerin akademik başarısı üzerindeki etkisini ve hipermetinle öğretime yönelik öğrenci görüşlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmada öğrencilerin metinler üzerinden, genel ağ(internet)da bilgi kaynaklarına ve dil bilgisi kurallarıyla ilgili

resimlere, etkinliklere yönelebileceği köprüleri içeren bir hipermetin ortamı kullanılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1) İlköğretim 8. sınıf Türkçe dersinde hipermetin ve geleneksel öğretimin dil bilgisi başarıları üzerindeki etkisi arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2) İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin hipermetinle dil bilgisi öğretimine yönelik görüşleri ne yöndedir?

Yöntem

Bu araştırmada karma metot kullanılmıştır. Dil bilgisi öğretimindeki başarıyı belirlemek için deneysel modellerden “kontrol gruplu ön test-son test modeli” ve öğrenci görüşlerini belirlemek için “tarama modeli” dikkate alınmıştır. Bu çalışmanın örneklemini, Giresun ilinde bulunan bir ilköğretim okulunun iki farklı 8. sınıfında öğrenim gören 58 öğrenciden oluşmaktadır. Sınıflardan biri kontrol (n=28), diğeri ise deney (n=30) grubu olarak rastgele ayrılmıştır. Deney grubunda dil bilgisi çalışması hipermetin uygulamaları ile kontrol grubunda ise geleneksel öğretim ile yürütülmüştür.

Çalışmada kullanılan araştırma deseni

Çalışma Grubu	Cinsiyet		Uygulama Öncesi	Uygulama Süreci	Uygulama Sonrası
	Kız	Erkek			
Kontrol	12	16	DBBT	Geleneksel Öğretim	DBBT
Deney	11	19		Hipermetinle Öğretim	ÖGF

Verilerin Toplanması ve Analizi

Uygulanan öğretim biçimlerinin ilköğretim öğrencilerinin dil bilgisi başarıları üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen '**Dil Bilgisi Başarı Testi (DBBT)**' kullanılmıştır. Dil bilgisi konusundaki başarıyı ölçmek amacıyla hazırlanan DBBT için geçmiş yıllardaki SBS ve OKS sorularından “cümlelerin öğeleri” konusuyla ilgili 36 soruluk bir havuz oluşturulmuş ve sorular Türkçe öğretmenleri (n=5) tarafından incelenmiştir. İnceleme sonrasında, 10 soru havuzdan çıkartılmıştır. 26 soruluk testin güvenilirliğini test etmek için 112 ilköğretim öğrencisi üzerinde bir pilot uygulama yapılmıştır. Uygulama sonrasında 'Dil

Bilgisi Başarı Testi(DBBT)'nin güvenilirlik iç tutarlık katsayısı Kuder Richardson (**KR-20**) formülü ile 0,84 olarak tespit edilmiştir. Puanlama kolaylığını sağlamak amacıyla sorulardan 1'i iptal edilmiş ve ölçeğin son hâlinde 25 soru yer almıştır. **DBBT**'de her soru 1 puan olarak analiz edilmiştir. Başarı testi ile elde edilen verilerin analizinde, SPSS istatistik programı kullanılmıştır. İlköğretim öğrencilerinin hipermetinle öğretime yönelik görüşlerini belirlemek için iki soruluk yarı yapılandırılmış '**Öğrenci Görüş Formu (ÖGF)**' geliştirilmiştir. Formla toplanan nitel veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır.

Uygulama süreci

Çalışmada hipermetinle öğretimin yapıldığı deney grubu ile geleneksel öğretim yönteminin uygulandığı kontrol grubunun dil bilgisi başarıları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla uygulamanın başlangıcında **DBBT** hem deney grubuna hem de kontrol grubuna ön test olarak uygulanmıştır. **DBBT**' den elde edilen veriler ışığında örnekleme oluşturan öğrenciler arasında belirgin bir farkın olmadığı (**Tablo 1**) tespit edilmiş ve deney ile kontrol grupları rastgele oluşturulmuştur.

Deney grubunda“cümlelerin öğeleri” konusunun öğretime yönelik örnekler içeren 8. Sınıf (Evren Yayınları) ders kitabındaki ilgili “*Türkiye'nin Önemi*” adlı metin görsel-işitsel araçlarla hipermetne dönüştürülmüştür. Örnek metin üzerinden köprü kurularak internet ağı üzerinden konuyla ilgili çeşitli sitelere bağlantı imkânı sunulmuştur. Hipermetinle işlenecek 2 haftalık bir ders süreci planlanmıştır. Ders süreci hipermetne göre planlanırken dersin gerektirdiği dil bilgisi kazanımları da önemsenmiş, hipermetinde bu kazanımlar için etkinliklere de yer verilmiştir. İlk hafta Türkçe dersi için dil bilgisi örnek metni ve etkinliklerini içerecek şekilde hazırlanan hipermetinsel ortam çeşitli teknolojik araçlarla öğrencilere sunulmuştur.

Öğrencilere öncelikle hipermetin kavramı ve hipermetnin nasıl kullanılacağı ile ilgili bilgi verilmiştir. Öğrencilerin bilgisayardan yararlanabileceği bir ortamda hipermetinsel dil bilgisi faaliyetleri yapılmıştır. Öğretmen, hipermetinlerle dil bilgisi etkinlikleri sürerken öğrencilere çeşitli sorular yönelmiş, öğrencilerin hipermetinlerin özelliklerini tam olarak keşfetmesini, dil bilgisi konularını örnekler üzerinde

kavramalarını, etkinlikleri doğru bir şekilde çözmelerini ve kendi örneklerini elektronik ortamda yazmalarını sağlamıştır. Uygulama için hazırlanan hipermetinde görsel ve işitsel unsurlar da yer almıştır. Bunun yanında hipermetinler üzerinde genel ağ linkleri de kurularak konu ile ilgili örneklerle ulaşılması sağlanmıştır. Hipermetin destekli dil bilgisi çalışmasının sonunda araştırmacı tarafından öğrencilere konuya yönelik bazı sorular yöneltilmiş ve dil bilgisi kurallarının uygulama düzeyinde çok iyi anlaşıldığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine ikinci haftanın dördüncü dersinde son test uygulamasına geçilmiştir.

Deney grubunda kullanılan hipermetne ait görüntüler ekte verilmiştir.

Hipermetinde öğrencilerin örnek metne ulaşmasını ve metni sesli olarak dinlemelerini, metni sesli olarak dinlemesini sağlamak amacıyla bilgisayar ortamındaki farklı dosyalara bağlantı yapılmış; ayrıca öğrencilerin daha fazla nitelikli resimle karşılaşabilmesi için resim üzerinden bir genel ağ bağlantısı sayfaya eklenmiştir. Öğrenciler cümlenin öğeleri hakkında ek bilgi almak isterlerse ilgili ögenin baloncuğuna tıkladıklarına öge hakkında bilgi ve örnekler ekrana gelmiştir.

Kontrol grubunda “cümlenin öğeleri” konusu, kılavuz kitaptaki yönergeler doğrultusunda, geleneksel biçimde, araştırmacıların takibinde öğretmen tarafından anlatılmıştır. Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitabındaki belirlenmiş kazanımlara uygun olarak konular işlenmiştir. Yararlanılacak araç-gereçler önceden gözden geçirilmiştir. Kontrol grubunda öğretim süresince tüm konu başlıklarına yönelik öğretim ve örneklendirme çalışmaları öğretmen tarafından yürütülmüştür. Konu anlatımlarında öğretmen düz anlatım ve soru-cevap yönteminden yararlanmıştır. Öğrencilere çalışma kitabındaki konuyla ilgili etkinlikler çözdürülmüştür. Ders sonunda o günkü konu özetlenmiştir. Ders anlatımları tamamlandıktan sonra, öğretmen dönütler almış ve eksik olan kısımlar tekrar anlatılmıştır.

Uygulama haftada 5 ders saatini kapsayacak şekilde 2 hafta süreyle her iki grupta da araştırmacı tarafından yapılmıştır. Uygulama sonrasında deney ve kontrol grubuna DBBT son test olarak uygulanmış, iki farklı yöntemin dil bilgisi akademik başarısındaki etkisi arasında fark olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Deney grubundaki öğrencilerin yönetime yönelik görüşleri ise açık uçlu sorularla toplanmıştır. Uygulamadan 6 hafta sonra deney ve kontrol grubunun kalıcılık (hatırda tutma) düzeylerini

belirlemek için (DBBT) kalıcılık testi yapılmıştır. Deney ve kontrol gruplarının ön test, son test ve kalıcılık testi verileri toplanmış ve SPSS 16.0 aracılığıyla analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin dil bilgisi öğretimi başarıları üzerinde uygulanan hipermetinle öğretim ile geleneksel metodun etkisine yönelik bulgular yer almaktadır.

Tablo 1: Deney ve kontrol grubu DBBT ön-son test ortalamalarına dair bulgular

		n	X	Ss	t	P
Ön test	Kontrol	28	12,97	1,86	1.525	0.134
	Deney	30	12,20	1,94		
Son test	Kontrol	28	21,04	2,35	2.778	0.007
	Deney	30	22,57	1,83		

Tablo 1 incelendiğinde deney ve kontrol grubunun **DBBT** ön test ortalamasının deney grubunda $X=12.20$, kontrol grubunda ise $X= 12.97$ olduğu görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi, iki grubun dil bilgisi başarıları arasında anlamlı bir fark olmadığı ($p. 0.134$; $p>0.05$) belirlenmiştir.

Çalışma grubundaki öğrencilerin **DBBT** son test ortalamasının deney grubunda $X:22.57$, kontrol grubunda ise $X= 21.04$ olduğu görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi, iki grubun dil bilgisine yönelik başarıları arasında anlamlı bir farkın olduğu ($t= 2.778$; $p. 0.007$; $p<0.05$) belirlenmiştir.

Bu bulgu deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin dil bilgisi başarıları üzerinde deney grubunda uygulanan hipermetinle öğretimin kontrol grubunda uygulanan geleneksel yönetime göre daha etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Deney grubunun dil bilgisi başarısına ait bulgular

		n	X	Ss	t	p
Deney	Son Test	30	22,57	1,83	20.208	0.000
	Ön Test	30	12,20	1,94		

Tablo 2 incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrası dil bilgisi başarı testi puanları arasındaki farklara ilişkin t değeri 20,28 olup [$p < 0.05$] önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgular deney grubunda **DBBT**, ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, dil bilgisi becerisine dair başarıda uygulanan hipermetinle öğretimin etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Kontrol grubuna dil bilgisi başarısına ait bulgular

		n	X	Ss	t	p
Kontrol	Son Test	28	21,04	2,35	15.176	0.000
	Ön Test	28	12,97	1,86		

Tablo 3 incelendiğinde, kontrol grubunda geleneksel öğretim metodu uygulanan öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrası **DBBT** puanları arasındaki farklara ilişkin t değeri 15,76 olup $p < 0.05$ önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgular kontrol grubunda **DBT** ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu bulgu dil bilgisine yönelik başarıda uygulanan geleneksel öğretim metodunun da etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Deney ve kontrol grubunun dil bilgisi DBBT kalıcılık bulguları

		n	X	Ss	t	p
Kalıcılık	Deney	30	20,87	1,61	5.402	0.010
	Kontrol	28	18,46	1,77		

Uygulamadan 6 hafta sonra deney ve kontrol grubu öğrencilerinin hatırda tutma düzeylerini belirlemek için **DBBT** kalıcılık testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulardan **DBBT** kalıcılık testi ortalamasının deney grubunda $X= 20.87$, kontrol grubunda ise $X= 18.46$ olduğu görülmektedir. Tablodaki verilerde de görüldüğü gibi, iki grubun hatırda tutma düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olduğu ($t= 5.402$; $p. 0.010$; $p<0.05$) belirlenmiştir. Ulaşılan bulgulardan hareketle hatırda tutma düzeyinde hipermetinle dil bilgisi öğretiminin geleneksel yöntemden daha etkili olduğu söylenebilir.

Hipermetinle Öğretim Çalışmalarına Yönelik Öğrenci Görüşleri

Öğrencilerin büyük bir kısmı (21 öğrenci); hipermetinle öğretim tekniğinin öğrenciyi aktif kıldığı, bilgiyi araştırma isteği uyandırdığı, teknoloji ve modern araçlar aracılığıyla bilgiyi araştırma ve bilgiye ulaşma alışkanlığı/becerisi kazandırdığı, başarıyı artırdığı, kendine güveni artırdığı, iş birliği ve etkileşimi geliştirdiği, çok yönlü öğretim araçlarıyla ders işlemenin zevkli olduğu yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bir kısmı (7 öğrenci) ise; hipermetinle öğretim tekniğinin çok zaman aldığı, öğrenmeyi belirli araç-gereçlerle sınırladığı, kalabalık sınıflarda etkili olmadığı, performansları düşük olan arkadaşlarının kendilerini yordukları yönünde olumsuz görüş belirtmişlerdir. Bunun yanında öğrencilerden 2'si bu teknik yerine öğretmenin ders anlatmasını tercih ettiğini ifade etmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Hipermetinle öğretimin ilköğretim öğrencilerinin dil bilgisi başarılarına olan etkisini ve öğrencilerin hipermetinle öğretime yönelik görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada hipermetnin kullanıldığı

deney grubunda geleneksel öğretimin uygulandığı kontrol grubuna göre daha yüksek seviyede bir başarının olduğu belirlenmiştir.

Bu doğrultuda araştırmanın bulgularına göre;

a) “Cümlelerin öğeleri” konusunun öğretiminde deney grubunda uygulanan hipermetinle öğretimin kontrol grubunda uygulanan geleneksel yöntemle göre daha etkili olduğu;

b) Uygulama sonrası deney ve kontrol grubu öğrencilerinin kalıcılık testinden elde edilen verilerden, hatırlama tutma düzeyinde hipermetinle öğretimin geleneksel yöntemden daha etkili olduğu;

c) Ayrıca deney grubundaki öğrencilerin hipermetinle öğretime yönelik çoğunlukla olumlu bir görüşe sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar hipermetinlerin dil becerilerinin geliştirilmesinde kullanımıyla ilgili diğer çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Johnsen, 1996; Miall ve Dobson, 1998; Dillon ve Gabbard, 1998; McBride ve Seago, 1999; Çakmak ve Altun, 2008; Palermo, 2008; Durukan, 2013). Türkyılmaz ve Başarmak (2011)'ın hipermetinlerin okuma ve dinleme becerisi üzerindeki etkisi incelemek için yaptığı araştırmada, hipermetinlerin okuduğunu ve dinlediğini anlama üzerinde sadece orta düzeyde başarı sağlandığına dair elde edilen sonuçlar ile araştırma sonuçları benzerlik göstermemektedir. Ancak aynı araştırmada, hipermetinler öncesinde hazırlayıcı unsurlar kullanıldığında ve öğrenciler bilgisayar kullanımı konusunda yetiştirildiğinde tam başarıya ulaşılabileceği sonucuna varılmıştır. Hipermetinsel öğrenme ortamlarının dil bilgisi öğretiminde kullanımıyla ilgili de alanyazında çeşitli araştırmalar mevcuttur. Örnek olarak, Heller (2009) tarafından yapılan dilbilgisi öğretiminde bilgisayar destekli materyallerin ve hipermetin ortamlarının dilbilgisi öğretiminde kullanımına dair araştırma sonuçlarına göre klasik öğrenme araç gereçlerine göre hipermetinle sağlanan öğrenme ortamlarının dil bilgisi öğretimini daha fazla iyileştirdiği, zor konuları kolaylaştırdığı ve süreci aktifleştirdiğine dair sonuçlara ulaşılmıştır. Bununla birlikte McBride ve Seago (1999) tarafından ikinci dil öğretiminde, dil bilgisi konularının hipermetinsel araçlarla öğretimine dair yaptıkları araştırmada, hipermetinsel öğrenme ortamlarının dil bilgisi öğretimi sürecinde çeşitli açılardan etkisinin olduğu görülmüştür. Bahsedilen sonuçlar, araştırmada elde edilen bulguları desteklemektedir.

Elde edilen bulgular, hipermetinle öğretimin dil becerileri ile birlikte dil bilgisi öğretiminde de katkısının olacağını, ayrıca dil öğretimi sürecinde başarı, güdüleme ve derse katılım açısından olumlu özelliklere sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın sonuçlarından hareketle;

Dil bilgisi öğretiminde hipermetin benzeri teknolojik araç gereç, öğretim ortamı ve tekniklerin daha etkin biçimde kullanılması;

Türkçe öğretmeni adaylarına lisans öğrenimleri sırasında hipermetinle öğretim gibi yeni teknikler ve öğretim ortamları hakkında da eğitim verilmesi;

Dil bilgisinin farklı konuları üzerinde de hipermetinsel ortamın etkilerinin araştırılması önerilebilir.

Ekler *Hipermetin Görüntü 1*

TÜRKİYE'NİN ÖNEMİ

Ülkelerin uluslararası alandaki önemini coğrafi konumu, ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel bağlantıları belirler. Türkiye, gerek siyasi gerek coğrafi konumu açısından dünyanın önemli ülkelerinden biridir. Türkiye'nin *önemi*, kıtalar arasında bir geçiş noktası, bir köprü, güç ve dostluk unsuru olmasından, genç ve dinamik nüfusuyla, zengin kaynaklarıyla, tabii ve tarihî güzellikleriyle dünyanın gözde ülkelerinden biri olmasından gelir.

Coğrafi konum olarak ülkemiz, eski lata denilen üç ana kıtanın yani Asya, Avrupa ve Afrika'nın birbirine en fazla yaklaştığı alanda yer alan bir *köprüdür*. Üç yamın denizlerle çevrili oluşu önemli birdeniz ulaşım kavşağı yapar ülkemizi. Üç kıtayı birbirine bağlayan Türkiye; aynı anda bir Avrupa, Asya, Balkan, Kafkas, Orta Doğu, Akdeniz ve Karadeniz ülkesidir. İşte bulunduğu bu *coğrafi konumu* nedeniyle Türkiye ilk çağlardan beri siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan dünyanın en önemli ülkelerinden biri olmuştur.

Anadolu'nun Asya ile Avrupa arasındaki köprü konumu, Avrupa'ya çok yaklaşan bir yarımada oluşu ve Boğazlar, Anadolu'yu Orta Doğu'nun hatta dünyanın çok önemli bir coğrafyası durumuna getirmiştir. İstanbul ve Çanakkale Boğazları; Avrupa'yı Asya'ya, Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan su geçitleridir. Boğazlarımız, konumları nedeniyle dünyanın önemli ticaret yollarındandır. *Stratejik* önemi ve değeri nedeniyle bölgede etkin olmak isteyen devletler, tarih boyunca gerek Anadolu gerekse Boğazlar üzerinde egemenlik kurmak istemişlerdir.

METNİN DEVAMI

Hipermetin Görüntü II

Önceki resim Sonraki resim

Fotoğraftan hareketle aşağıdaki "cümle öğelerini" kullanacak biçimde cümleler oluşturunuz. Görüntüde geçenleri dinlemek için ya da örnek paragrafa ulaşmak için ilgili resme tıklayınız. Daha fazla resme ulaşmak için dünya resmi üzerine tıklayınız.

Özne Zarf tümleci Yer tümleci Yüklem

 Örnek paragraf Ek resimler Dinle

Hipermetin Görüntü III

Önceki resim Sonraki resim

Fotoğraftan hareketle aşağıdaki "cümle öğelerini" kullanacak biçimde cümleler oluşturunuz. Görüntüde geçenleri dinlemek için ya da örnek paragrafa ulaşmak için ilgili resme tıklayınız. Daha fazla resme ulaşmak için dünya resmi üzerine tıklayınız.

Özne Nesne Yer tümleci Yüklem

 Örnek paragraf Ek resimler Dinle

Kaynakça

- Akpınar, Y. (1999). "Bilgisayar destekli öğretim ve bilgi toplumunda insan nitelikleri." Bilişim Teknolojileri Işığında Eğitim Konferansı ve Sergisi Bildirileri, ss.145- 149, Ortaoğu Teknik Üniversitesi, 13-15 Mayıs 1999, Ankara.
- Altun, A. (2003). Understanding hypertext in the context of reading on the web: Language learners' experience. *Current Issues in Education [On-line]*, 6(12); 1-15.
- Baker, J. R. (2003). The impact of paging vs scrolling on reading online text passages. Usability News. 5,1, psychology. wichita.edu/surl/usabilitynews/51/paging_scrolling.htm'den 26.05.2008 tarihinde erişilmiştir.
- Botafogo, R.A., Rivlin, E., & Shneiderman, B. (1992). Structural analysis of hypertexts: identifying hierarchies and useful metrics. *ACM Transactions on Information Systems*, 10; 142-180.
- Brooks, K. (2002). Reading, Writing, and Teaching Creative Hypertext: A Genre-Based Pedagogy. *Pedagogy: Critical Approaches to Teaching Literature, Language, Composition, and Culture*, 2 (3); 337-356.
- Brown, B. (2000). The Theory of Hypertext. *WebNet Journal*, 2 (1); 46-51.
- Clark, R.E. & Craik, T.G. (1992). Interactive multimedia learning environments. *NATO ASI Series F: Computer and System Sciences*, 93, Springer, Berlin.
- Conklin, J. (1987). Hypertext: An introduction and survey. *IEEE Computer*, 20(9); 17-41.
- Çakmak, E.ve Altun, A. (2008). İlköğretim öğrencilerinin hipermetinsel okuma süreçlerinin incelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34; 63-74.
- DeStefano, D. & LeFevre, JA. (2007). Cognitive Load in Hypertext Reading: A Review, *Computers in Human Behavior*, 23; 1616-1641.
- Dillon, A.(1996). *Myths, Misconceptions, And An Alternative Perspective On information Usage And The Electronic Medium*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, p. 25-42.
- Dillon, A. ve Gabbard, R. (1998). Hypermedia as an Educational Technology: A Review of the Quantitative Research Literature on Learner Comprehension, Control, and Style. *Review of Educational Research*, 68; 322-349.
- Durukan, E. (2011). İlköğretim 6. sınıfta bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisi başarısına ve kavram yanlışlarına etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31;319-334.
- Durukan, E. (2014).Effect of hypertextual reading on academic success and comprehension skills. *Educational Research and Review*, 9(14); 447-455.
- Dünser, A. & Jirasko, M. (2005). Interaction of hypertext forms and global versus sequential learning styles. *Journal of Educational Computing Research*. 32 (1); 79-91.
- Felix, U. (1999). Web-based language learning: A window to the authentic world. In R. Debski and M. Levy (eds.). *World CALL: Global perspectives on computer-assisted language learning*. pp.85-98. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Ganderton, R. (1999). Interactivity in L2 web-based reading. In R. Debski and M. Levy (eds.). *World CALL: Global perspectives on computer-assisted language learning*. pp.49-66. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Gemalmaz, E. (1995). Dil Bilimi ve Dil Bilgisi. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 517; 1-8.
- Göğüş, B. (1978). *Orta dereceli okullarımızda Türkçe ve yazın eğitimi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Heller, I. (2009). Grammar learners as hypertext users and usability informants: an empirical evaluation of the Chemnitz Internet Grammar. Dissertation Master of Arts University of Auckland, New Zealand.
- Johnsen, L. (1996). The hypertext -based grammar- or the grammar of tomorrow, *Journal of Linguistics* 17;63-72.

- Kaput, J. J. (1991). Notations and representations as mediators of constructive processes. In E. von Glasersfeld (Ed.), *Radical constructivism in mathematics education* (pp. 53-74). Dordrecht, Kluwer.
- Karadeniz, Ş. (2006). Öğretim amaçlı hiper metin, hiper ortam ve çoklu ortamlar için tasarım ipuçları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2); 12-33.
- Konishi, M. (2003). Strategies for Reading Hypertext By Japanese ESL Learners. *The Reading Matrix*, 3 (3); 97-119.
- Mcbride, N. & Seago, K.(1999). Grammar and Hypertext: building blocks of adult second language Grammar Mediation through a Hypertext Package (*The A to Z of Grammar*) in Relation to Current Theories of Adult Second Language Acquisition/Learning and the Structural Features of Hypertext Systems, *Journal of Information Technology for Teacher Education*, 8; 2.
- McDonald, S., & Stevenson, R. J. (1996). Disorientation in hypertext: the effects of three text structures on navigation performance. *Applied Ergonomics*, 27(1); 61-68.
- McEneaney, J. (2001). Graphic and numerical methods to assess navigation in hypertext. *International Journal Human-Computer Studies*, 55; 761-786.
- Miall, D.S & Dobson T. M. (1998) Orienting the reader? A study of literary hypertext. The VIth Biannual IGEL Conference, Utrecht, The Netherlands, 02.02.2004 tarihinde <http://www.arts.ualberta.ca/igel/IGEL1998/dobsmial.pdf> adresinden alınmıştır.
- Naumann, J., Richter, T., Christmann, U. & Groeben, N. (2008). Working memory capacity and reading skill moderate the effectiveness of strategy training in learning from hypertext. *Learning and Individual Differences*, 18;197–213.
- Palermo, C.M. (2008). Eight grade students' reading performance in print and hypertexts social science studies environments. Doctoral dissertation. Fordham University. NewYork.
- Sala, N. (2002). Cooperative hypertext: An educational example. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 3(1); 14-19.
- Salmeron, L., Canas, J.J., Kintsch, W. & Fajardo, I. (2005). Reading Strategies and Hypertext Comprehension. *Discourse Processes*, 40 (3); 171-191.
- Sever, S. (2000). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Warschauer, M. & Healey, D. (1998). Computers and language learning: An overview. *Language Teaching*, 31; 57-71.
- Şahin, A. ve Alsancak, D. (2011). The effect of hypertexts with different lengths on reading and comprehension skills of the students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 28; 347 – 354.
- Türkyılmaz, M. ve Başarmak, U.(2011). Ana dil öğretiminde hipermetin kullanımınınokuduğunu anlamaya etkisi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23;197-212.
- Wallen, E.S. (2002).The Effect of different types of hypertext annotations on vocabulary recall, text comprehension, and knowledge transfer in learning from scientific texts,Unpublished Doctoral Dissertation, Universty of New Mexico.Albuquerque, p.42.

Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Öğrencilerinin Benlik Saygısı, Atılganlık ve Özgecilik Düzeyleri ile Aralarındaki İlişkinin İncelenmesi

Received/Geliş: 18/03/2016
Accepted/Kabul: 09/10/2016

Erhan KILINÇ*
Meryem KILIÇ**
Nuriye Nesrin İPEKÇİ***

Öz

Bu çalışmanın amacı, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulundaki (HSVS) öğrencilerin benlik saygısı, atılganlık ve özgecilik (yardımseverlik) seviyelerini belirlemek ve bu değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Araştırmanın örneklemini 2013-2014 öğretim yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesi SHMYO'da öğrenim gören öğrencilerden (n=288) oluşmaktadır. Veriler anket yoluyla toplanmıştır. Anket formu, sosyo-demografik özelliklere ilişkin sorular, Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği, Rathus Atılganlık Envanteri ve Özgecilik Ölçeği sorularından oluşmuştur. Veriler, sayısal ve yüzde dağılımlar, ortalamalar ve korelasyon analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerinin benlik saygısı toplam puanı 61,11±11,60, atılganlık toplam puanı 19,18±24,63, özgecilik toplam puanı 63.92±9.81 olarak saptanmıştır. Öğrencilerin özgecilik, benlik saygısı ve atılganlık düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki saptanmıştır. Öğrencilerin okudukları bölümlere göre benlik saygısı, atılganlık ve özgecilik düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bununla birlikte, öğrencilerin okudukları bölümler ile özgeciliğin sosyal ve yardımseverlik boyutlarında anlamlı bir farklılık saptanmıştır (p<0,05). Benlik saygısı, atılganlık ve özgecilik düzeyini artırmaya yönelik eğitimler, dersler içerikleri ve ders işleyiş modelleri, SHMYO öğrencilerine önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: SHMYO Öğrencileri, Benlik Saygısı, Atılganlık Düzeyi, Özgecilik

* Öğr.Gör.Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, SHMYO, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, erhankilinc@kilis.edu.tr

** Doktora öğrencisi, Koç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Bölümü

*** Öğr.Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, SHMYO, İlk ve Acil Yardım Programı, nesrinipekci@kilis.edu.tr

Self-Esteem, Assertiveness and Altruism Levels of SHMYO Students and Investigation of Relationship Between Them

Abstract

The aim of this study is to determine the students' levels of self-esteem, assertiveness and altruism (helpfulness) at Health Services Vocational School and to examine the relationship between these variables. The research sample consists of students (n=288) studying in 2013-2014 academic year at SHMYO, Kilis 7 Aralık University. Data were collected through questionnaires. The questionnaire consists of questions of socio-demographic characteristics, Coopersmith Self-Esteem Scale, Rathus Assertiveness Inventory and Altruism Scale. The data were evaluated using numerical, percentage distributions, mean and correlation analysis. According to the survey, the total score of the self-esteem of the students were determined 61.11 ± 11.60 , assertiveness total score of 19.18 ± 24.63 and altruism total score of 63.92 ± 9.8 . A positive significant relationship were determined between the levels of self-esteem, assertiveness and altruism of students. The level of self-esteem, assertiveness and altruism of students weren't determined statistically significant difference according to the section. However, the level of the social and helpfulness dimensions of altruism of students were determined statistically significant difference according to the section ($p < 0,05$). Efforts of training, course content and course operation models will make important contributions for increase to the level of self-esteem, assertiveness and altruism of SHMYO students.

Keywords: SHMYO students, Self-Esteem, Assertiveness level, Altruism

Giriş

İnsanların hayat boyu bir şeylere ihtiyaç duydukları ve bu ihtiyaçları karşılamaya çalıştıkları bilinmektedir. Bunlardan biri de kendini gerçekleştirme ve sevgi ihtiyacıdır. Bu ihtiyaçlar yeterince karşılandığında birey kendine güven duyar, kendini değerli hisseder, mutlu ve başarılı olur. Bu ihtiyaçların yeterince karşılanamaması durumunda ise bireyin kendine olan güveni sarsılır; kendini değersiz, mutsuz ve başarısız hisseder (Eroğlu, 2000).

Benlik kavramı, bireyin kişiliği, doğası, özellikleri ve bireyselliği hakkındaki düşüncesi, algılama biçimi, tanıma, tanımlama ve değerlendirme biçimi; iç varlığın oluşturduğu kişiliğin öznel yanı olarak tanımlanır (Güney, 2009; Yazgan vd.,2009; Evrim vd., 2013). Benliğini tanımaya çalışan birey, genellikle kendine “Ben kimim, amaç ve hedefim nedir ve neler yapabilirim?” gibi sorular sorar ve bu sorulara cevap arar (Güney, 2009). Bu doğrultuda insanın benliğini aşarak mükemmelliğe doğru bir geçiş yapma çabası içerisinde olduğu söylenebilir (Eroğlu, 2000). Benlik kavramı, günlük hayatımızı, davranışlarımızı ve başarılarımızı önemli ölçüde etkilemektedir. Bunun nedeni benliğin, içimizdeki bizi gözetleyen, denetleyen, değerlendiren, yargılayan ve nasıl davranmamız gerektiğine karar veren bir içsel güç olmasıdır (Güney, 2009).

Yaşamımızda yeri önemli olan benlik saygısı kavramı ise bireylerin algıladıkları, benliklerine biçtikleri değer olarak tanımlanır. Bireyin öz değerlendirmeleri, kendinde kabul görme, onaylanma ve öz değerlilik duyguları oluşturuyorsa, bu durum bireyin benlik saygısının yüksek olduğunu gösterir. Bireyin kendine ilişkin algıları olumsuz ise, benlik saygısının düşük olduğu söylenir. Düşük benlik saygısı, bireyde sıkılğan ve utangaç davranışlara yol açar ve ideal benliklerine ulaşmadıkları için bireyi mutsuz eder (Yazgan vd., 2009).

Bireyler hayatları boyunca, kişisel özellikleri, bilgi ve yeteneklerine göre çok sayıda davranış gerçekleştirirler. Ayrıca bu davranışlarını yaşadıkları sosyal çevreye ve ortama uydurmak durumundadırlar. Bireyin, kendi istekleri ile sosyal çevrenin beklentileri ve normları arasında uyumlu bir davranış sergilemesi, sağlıklı bir davranış yapısını ortaya koyar (Eroğlu, 2000). Bu sağlıklı davranış biçimlerinden biri de atılğanlık davranışıdır. Atılğanlık, bireyin olumlu veya olumsuz duygu, düşünce ve isteklerini,

başkalarının haklarını göz ardı etmeden, kaygı ve suçluluk duymadan cesaretle ifade etmesidir (Uğur, 1996). Atılgn davranış, bireyin kendisini ifade etmesinde ve geliştirmesinde bireye katkı sağlayan aynı zamanda iş verimliliğini ve üretkenliğini artıran davranış biçimidir. Atılgnlık, sadece doğuştan gelen değil, aynı zamanda sonradan da edinilebilen bir davranış türüdür. Bu davranış, öğrenilebilen ve tekrarlarla kullanımı aktan bir davranıştır (Efe, 2007).

Özgecılık, herhangi bir ödüllendirilme beklentisi (iyi bir şey yapmış olmanın verdiği duygu dışında) ve acil bir durum olmaksızın, başka bir bireye/bireylere yardım etme eylemidir (Freedman vd.1989; Morgan vd.,2009). Bu davranış, ödül beklentisinden uzaktır ve diğer olumlu sosyal davranışlara (OSD) nazaran daha içseldir (Yöntem ve İlhan, 2013). Bu kavram, başkalarına salt yardım eden veya yardımı amaçlayan her davranışı kapsar. Küçük de olsa bir çıkar söz konusu olduğu durumlarda, yapılan yardım davranışı özgecılık davranışı olmamakta, sadece başkaları yararına yapılan davranışı içerisinde değerlendirilmektedir. Özgeci davranış üzerine yapılan araştırmalar, genellikle bu davranışın daha çok kendiliğinden gerçekleşen koşullar üzerine yoğunlaştığı göstermektedir (Freedman vd.,1989).

Üniversitelerin sağlık programlarında okuyan öğrenciler, eğitim hayatlarında birtakım sorunlarla (barınma, ekonomik sorun, ders yoğunluğu, hastane uygulamaları ve stajları, iletişim sorunları vb.) karşı karşıya kalabilmektedir. Bununla birlikte bu öğrencilerin mezun olduklarında çalışacakları çalışma alanı da (sağlık kurumları) yoğun ve streslidir. Bu açıdan, öğrencilerin hem okul koşullarına uyum sağlayabilmeleri ve eğitim hayatında karşılaştıkları sorunlarını çözebilmeleri hem de ileri de çalışacakları sağlık sektörünün şartlarına uygun davranışlar geliştirebilmeleri, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de nitelikli ara işgücü ihtiyacı günden güne artmaktadır. Artık iş dünyasında nicelikten önce niteliksel unsurlar daha çok ön plana çıkmıştır. Sağlık sektörüne ara işgücünü yetiştiren SHMYO'da eğitim gören öğrencilerinin benlik saygı düzeylerinin yüksek olması, özgeci ve atılgn davranış sergilemeleri, sağlık eğitiminde ve sonrasında sağlık hizmetleri kaliteli sunulması açısından önemlidir. Nitelikli bir sağlık çalışanı yetiştirmek için bu tür çalışmalar, sağlık eğitimine,

öğrencilerin kendilerini geliştirmelerine ve mesleki gelişimlerine önemli katkılar sağlayacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Türü

Bu çalışmada; SHMYO' da öğrenim gören öğrencilerin benlik saygısı, atılganlık düzeyi ve özgecilik düzeylerinin belirlenmesi ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma, tanımlayıcı ve kesitsel nitelikte yapılmıştır.

Evren ve Örneklem:

Araştırmanın evrenini, 2013-2014 öğretim yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesi SHMYO'nun Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, İlk ve Acil Yardım, Optisyenlik ve Yaşlı Bakımı programlarında öğrenim gören öğrenciler (N=456) oluşturmaktadır. Bu kapsamında, araştırmanın yapıldığı sırada okulda olan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 288 öğrenci örneklem olarak alınmıştır.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

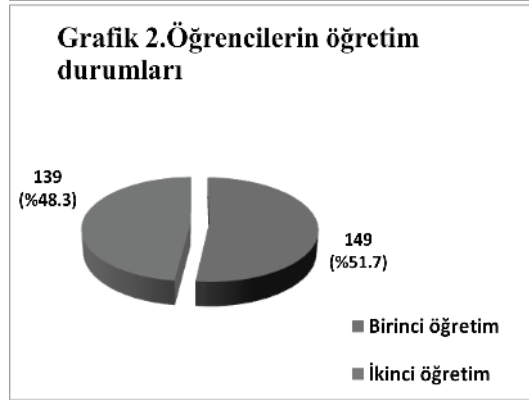
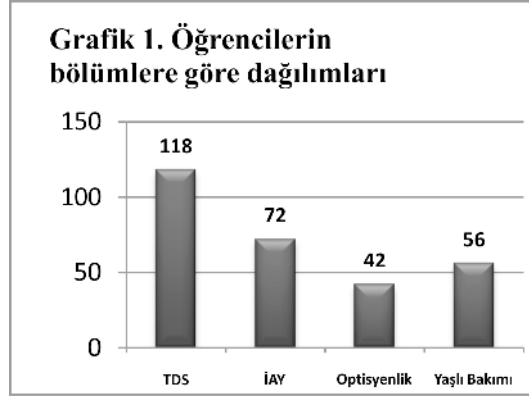
Veriler anket yoluyla toplanmıştır. Anket formu, sosyo-demografik özelliklere ilişkin kişisel bilgi formu, Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği, Rathus Atılganlık Envanteri Ölçeği ve Özgecilik Ölçeği (1968 yılında CE London ve Bower tarafından geliştirilmiş, Akbaba (1994, 2001) tarafından Türkçeye çevrilen) soruları olmak üzere toplam 94 sorudan oluşmaktadır. Veriler, sayısal ve yüzdelerle dağılımlar, ortalamalar ve korelasyon analizi yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Sosyo-Demografik Özellikler		n	% yüzde	Sosyo-Demografik Özellikler		n	% yüzde
Cinsiyet	Erkek	88	%30.6	Yaş	17-19	102	%35.4
	Kadın	200	%69.4		20-23	165	%57.3
Mezun olduğu lise	Düz lise	134	%46.5		24-26	21	%7.3
	Meslek lisesi	126	%43.8	Baba eğitim durumu	Okur-yazar değil	15	%5.2
	Anadolu Lisesi	28	%9.8		Okur-yazar	17	%5.9
Size ait aylık gelir	Yeterli	93	%32.3	İlkokul	126	%43.8	
	İdare eder	127	%44.1	Ortaokul	63	%21.9	
	Yetersiz	68	%23.6	Lise	50	%17.4	
Yetiştirdiğiniz aile tipi	Çekirdek aile	241	%83.7	Üniversite ve üzeri	17	%5.9	
	Geniş aile	29	%10.1	Anne eğitim durumu	Okur-yazar değil	85	%29.5
	Parçalanmış aile	18	%6.3		Okur-yazar	39	%13.5
Okuduğunuz bölümü seçme nedeni	İsteyerek	114	%39.6		İlkokul	105	%36.5
	Ailenin yönlendirmesi	41	%14.2		Ortaokul	36	%12.5
	İş bulma imkânı	75	%26		Lise	20	%6.9
	Tesadüf	16	%5.6		Üniversite ve üzeri	3	%1
	İsteddiği bölüme puanın yetmemesi	29	%10.1	Okuduğunuz üniversiteden memnuniyetiniz	Memnun	56	%19.4
					Kısmen memnun	155	%53.8
Toplam		288	%100	Memnun değil	77	%26.7	
				Okuduğunuz bölümden memnuniyetiniz	Memnun	162	%56.3
			Kısmen memnun		103	%35.8	
				Memnun değil	23	%8	

Katılımcıların %69.4'ü kız, %30.6'sı erkek öğrencidir. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin %57.3'ü 20-23 yaş aralığında, %46.5'i düz lise mezunu, %43.8'inin babası ilkököl mezunu, %36.5'inin annesi ilkököl mezunu, %83.7'sinin çekirdek aile yapısına sahip, %44.1'inin aylık geliri idare eden, %39.6'sı okuduğu bölümü isteyerek seçen, %53.8 okuduğu üniversiteden kısmen memnun olan, %56.3'ünün okuduğu bölümden memnun olan öğrencilerden oluştuğu saptanmıştır (Tablo 1).

Öğrencilerin bölümlere göre dağılımı, Grafik 1'de verilmiştir. Katılımcıların 118'i Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, 72'si İlk ve Acil Yardım, 42'si Optisyenlik, 56'sı Yaşlı Bakımı programlarında okuyan öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin %51.7'si birinci öğretim, %48.3'ü ikinci öğretimde okumaktadır (Grafik 2).

Tablo 2: Araştırma Ölçekleri Toplam Puanlarının Korelasyonu

		Özgecilik toplam puan	Atılganlık toplam puan	Benlik Saygısı toplam puan
Benlik Saygısı toplam puan	Pearson Correlation	.252**	.504**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	
	N	288	288	288
Atılganlık toplam puan	Pearson Correlation	.130*	1	.504**
	Sig. (2-tailed)	.028		.000
	N	288	288	288
Özgecilik toplam puan	Pearson Correlation	1	.130*	.252**
	Sig. (2-tailed)		.028	.000
	N	288	288	288

*. 0.05 ** .0.01

Araştırmada kullanılan özgecilik, atılganlık ve benlik saygısı ölçeklerinin birbirleri ile korelasyonu incelenmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

1. Benlik saygısı ile özgecilik puanları arasında düşük derecede pozitif yönlü bir korelasyon olduğu saptanmıştır ($r=0.252$ $p=0.000$). Yani öğrencilerin benlik saygısı artıkça, özgecilik düzeyleri artmaktadır.

2. Öğrencilerin benlik saygısı ile atılganlık puanları arasında yüksek derecede pozitif yönlü bir korelasyon saptanmıştır ($r=0.504$ $p=0.000$). Diğer bir ifadeyle, öğrencilerin atılganlık düzeyleri artıkça, benlik saygısı düzeyi artmaktadır.

3. Öğrencilerin atılganlık puanı ile özgecilik puanı arasında düşük derece pozitif bir korelasyon saptanmıştır ($r=0.130$ $p=0.028$). Bu bağlamda, öğrencilerin atılganlık düzeyleri artıkça, özgecilik düzeyleri arttığı söylenebilir.

Literatür incelendiğinde, SHMYO'larda benlik saygısı, atılganlık düzeyi ve özgecilik düzeyinin belirlenmesi ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle araştırma sonuçları, Sağlık Yüksekokulu (SYO) öğrencileri üzerine yapılan çalışma sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Bu yüzden önlisans ve lisans eğitimi veren okullar arasında bir farklılıklar göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırmanın bu sonuçları ile diğer araştırma bulguları benzerlik göstermektedir. Dinçer ve Öztunç (2009)'un SYO hemşirelik ve ebelik öğrencileri (N=409) üzerinde yaptığı çalışmada, BSÖ ile RAE puanları arasında pozitif yönde orta derecede anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r=0.588$, $p<0.01$) (Dinçer ve Öztunç,2009). Bu konuda yapılmış pek çok araştırma, bu sonuçları desteklemektedir (Kutlu vd.,1999; Kahriman, 2005; Yılmaz ve Ekinci, 2001).

Tablo 3: Araştırma Ölçekleri Toplam Puan Ortalamaları

ÖLÇEKLER	Ort. ± Ss	min	max
Benlik Saygısı toplam puanı	61,11±11,60	35.00	97.00
Atılganlık toplam puan	19,18±24,63	-64.00	96.00
Özgecilik toplam puan	63.92±09.81	36.00	91.00
Özgecilik aile boyutu	16.69±03.20	7,00	25,00
Özgecilik sosyal boyutu	14,00±04.53	5,00	25,00
Özgecilik yardımseverlik boyutu	16,22±03.35	7,00	25,00
Özgecilik sorumluluk boyutu	17,01±03.21	5,00	25,00

Tablo 3'te görüldüğü üzere, öğrencilerin benlik saygısı toplam puanı 61,11±11,60, atılganlık toplam puanı 19,18±24,63, özgecilik toplam puanı 63.92±9.81'dir. Özgecilik ölçeğinin alt boyutları içinde en yüksek puan, sorumluluk (17.01±3.21) alt boyutu, en düşük puan sosyal (14.00±4.53) alt boyutunundur.

Araştırmada SHMYO programlarının BSÖ puan ortalaması 61,11±11,60 olarak bulunmuştur. Diğer çalışmalarda bulunan BSÖ puan ortalamaları aşağıdaki tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği (BSÖ) Kullanılan Çalışmalar

Araştırmayı yapan	Araştırma kapsamında çalışılan örneklem ve sayısı	Araştırma yılı	BSÖ puanı
Torun vd.	Sağlık Yüksekokulunda öğrenim gören 236 öğrenci	2012	68,56±18,27
Dinçer ve Öztunç	Sağlık Yüksekokulu'nun 409 hemşirelik ve ebelik bölümü öğrencisi	2009	70.30±16.10
Sevindik vd.	Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik ve Sağlık Memurluğu Bölümünde okuyan 320 öğrenci	2007	72.00±16.00
Kariman, İ.	Sağlık Yüksekokulunda öğrenim gören 441 öğrenci	2004	69.16±17.34
Çelebi vd.	Sağlık Yüksekokulu ebelik bölümü 3. sınıfta eğitim gören 71 öğrenci	2003	72.90±16.30
Yılmaz ve Ekinci	Hemşirelik Yüksekokulunda öğrenim gören 344 öğrenci	2001	65.65±16.95

Tablo 4'de görüldüğü üzere SHMYO öğrencilerinin BSÖ puan ortalaması, diğer çalışmalara göre (SYO) daha düşüktür. Okullar arası eğitim süresi farklılığı, mezun olunan lise, araştırma örneklemini içerisindeki bölümlerin heterojen yapısı, bu farklılığın nedeni olabilir.

Araştırmada SHMYO programlarının Atılganlık Ölçeği puan ortalaması 19,18±24,63 bulunmuştur. Diğer çalışmalarda bulunan sonuçlar aşağıdaki tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Rathus Atılganlık Ölçeği (RAE) Kullanılan Çalışmalar

Araştırmayı yapan	Araştırma kapsamında çalışılan örneklem ve sayısı	Araştırma yılı	RAE puanı
Koçak vd.	Sağlık Yüksekokulunda öğrenim gören 468 öğrenci	2014	9,49±18,33
Dinçer ve Öztunç	Sağlık Yüksekokulu'nun 409 hemşirelik ve ebelik bölümü öğrencisi	2009	21.50±21.27
Torun vd.	Sağlık Yüksekokulunda öğrenim gören 345 öğrenci	2008	21,27±21,18
Kahrıman, İ.	Sağlık Yüksekokulunda öğrenim gören 441 öğrenci	2004	21.25±20.66
Yılmaz ve Ekinci	Hemşirelik Yüksekokulunda öğrenim gören 344 öğrenci	2001	20.90±25.00

Tablo 5'te görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerinin RAE puanı ortalaması, diğer çalışmalara yakın bir puandadır.

Araştırmada SHMYO programlarının Özgecilik Ölçeği puan ortalaması 63.92 ± 9.81 olarak saptanmıştır. Özgecilik ölçeğinin alt boyutlarının ise, sorumluluk boyutu, 17.01 ± 3.21 ; aile boyutu, 16.69 ± 3.20 , yardımseverlik boyutu, $16,22 \pm 3.35$; sosyal boyutu, 14.00 ± 4.53 olduğu görülmektedir. Diğer çalışmalarda bulunan sonuçlar ise aşağıdaki tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Özgecilik Ölçeği Kullanılan Çalışmalar

Araştırmayı yapan	Araştırma kapsamında örneklem	Araştırma yılı	BSÖ puanı
Arpacı ve Özmen	Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü'nde okuyan 348 öğrenci	2014	72.85 ± 08.18
Pehlivan ve Lafçı	Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü'nde öğrenim gören 139 öğrenci	2014	66.28 ± 10.29
Avcı vd.	Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü'nde öğrenim gören 218 öğrenci	2013	70.16 ± 09.94
Banbal ve Taşocak	Hemşirelik Yüksekokulu'nda öğrenim gören 443 öğrenci	2010	$67,21 \pm 10,42$

Tablo 6'da görüldüğü üzere öğrencilerinin özgecilik puan ortalaması diğer çalışmalardan daha düşük olduğu görülmektedir. Araştırma SHMYO örneklemini içerisinde bölümlerin heterojen yapısı (sağlık yönü kısmı olan programların bulunması) bu farklılığın sebebi olabilir. Diğer çalışmaların SYO hemşirelik bölümlerinde yapılması nedeniyle, hemşirelik mesleğinin özgecilik ilkesine içeriksel ve ilkesel olarak yakınlığının bulunması, bu farklılığın temel nedenlerinden biri olduğu söylenebilir.

Tablo 7: Öğrencilerin Bölümlerine Göre Ölçek Ortalamalarının Dağılımı							
Ölçekler	Bölümler	N	Ort.+S.s	Min.	Max.	F	p
Benlik saygısı Düzeyi	Tıbbi Doküm. ve Sekreterlik	118	89,74±11,30	56,00	112,00	1,347	,259
	İlk ve Acil Yardım	72	88,82±11,32	53,00	115,00		
	Yaşlı Bakımı	56	88,61±11,24	68,00	113,00		
	Optisyenlik	42	86,98±13,44	58,00	112,00		
	Toplam	288	88,89±11,60	53,00	115,00		
Atılganlık Düzeyi	Tıbbi Doküm. ve Sekreterlik	118	101,28±13,23	78,00	138,00	,600	,615
	İlk ve Acil Yardım	72	99,61±12,67	58,00	125,00		
	Yaşlı Bakımı	56	97,16±11,90	69,00	133,00		
	Optisyenlik	42	98,05±8,69	80,00	115,00		
	Toplam	288	99,59±12,31	58,00	138,00		
Özgecilik Düzeyi	Tıbbi Doküm. ve Sekreterlik	118	65,31±9,33	38,00	85,00	1,699	,167
	İlk ve Acil Yardım	72	62,86±9,93	36,00	82,00		
	Yaşlı Bakımı	56	62,98±10,91	38,00	91,00		
	Optisyenlik	42	63,10±9,24	38,00	83,00		
	Toplam	288	63,92±9,81	36,00	91,00		
Özgecilik (Aile Boyutu)	Tıbbi Doküm. ve Sekreterlik	118	16,83±3,40	7,00	25,00	1,255	,290
	İlk ve Acil Yardım	72	16,99±2,98	9,00	24,00		
	Yaşlı Bakımı	56	15,96±3,43	9,00	23,00		
	Optisyenlik	42	16,79±2,58	12,00	24,00		
	Toplam	288	16,69±3,20	7,00	25,00		
Özgecilik (Sosyal Boyutu)	Tıbbi Doküm. ve Sekreterlik	118	14,47±4,30	5,00	24,00	2,726	,044
	İlk ve Acil Yardım	72	13,04±4,42	5,00	22,00		
	Yaşlı Bakımı	56	13,41±5,10	5,00	25,00		
	Optisyenlik	42	15,12±4,26	7,00	25,00		
	Toplam	288	14,00±4,53	5,00	25,00		

Özgecilik (Yardımseverlik)	Tıbbi Doküm. ve Sekreterlik	118	16,57±3,20	7,00	23,00	5,105	,002
	İlk ve Acil Yardım	72	15,90±3,40	7,00	23,00		
	Yaşlı Bakımı	56	17,05±3,44	9,00	25,00		
	Optisyenlik	42	14,64±3,07	8,00	23,00		
	Toplam	288	16,22±3,35	7,00	25,00		
Özgecilik (Sorumluluk)	Tıbbi Doküm. ve Sekreterlik	118	17,44±3,23	7,00	25,00	1,397	,244
	İlk ve Acil Yardım	72	16,93±3,00	5,00	22,00		
	Yaşlı Bakımı	56	16,55±3,12	10,00	23,00		
	Optisyenlik	42	16,55±3,54	5,00	24,00		
	Toplam	288	17,01±3,21	5,00	25,00		

Araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları bölümlere göre, toplam benlik saygısı, atılganlık ve özgecilik düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bununla birlikte, bölümler özgeciliğin alt boyut puan ortalamaları değerlendirildiğinde, özgeciliğin sosyal ve yardımseverlik boyutlarında anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($p<0,05$).

Bu sonuçlara göre, optisyenlik programı öğrencileri, yaşlı bakımı ve ilk ve acil yardım programı öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde sosyal boyutlu özgecilik davranışı (okul içi ve dışı etkinliklerine sıklıkla katılma, topluluklar içerisinde yer alma, gönüllü kuruluşlarda görev alma) sergilemektedirler. Bununla birlikte, yaşlı bakımı programı öğrencileri, optisyenlik programı öğrencilerine nazaran daha yüksek yardımseverlik boyutlu özgecilik davranışı (hayır kurumlarına bağışta bulunma, başkalarına yardım etme, elindekini paylaşma, hasta ve düşkünleri ziyaret etme) sergilemektedirler.

Tablo 8: Bazı Değişkenlere Göre Ölçek Ortalamalarının Dağılımı

Özellikler	(n)	BSÖ puanı	RAE puanı	Özgeciliğ toplam puanı	Özgeciliğ aile boyutu	Özgeciliğ sosyal boyutu	Özgeciliğ yardımsever boyutu	Özgeciliğ sorumluluk boyutu
Öğrenim şekli								
1.Öğretim	149	61,85±12,04	17,18±21,08	63,75=63,75	16,37±16,37	14,21±14,21	16,11±16,11	17,07±17,07
2.Öğretim	139	60,33±11,10	21,32±27,86	64,11±64,11	17,04±17,04	13,78±13,78	16,33±16,33	16,95±16,95
t		1.118	-1.429	-0.307	-1,792	0,793	-0,565	0,310
p		0.265	0.154	0.759	,074	0.428	,572	0,757
Yaş								
17-19	102	62,34±13,02	16,53±23,65	62,45±10,27	16,05±3,17	13,57±4,90	16,21±3,23	16,63±3,32
20-23	165	60,81±10,74	19,20±24,33	64,38±9,32	16,94±3,22	14,14±4,06	16,15±3,43	17,15±3,10
24-26	21	57,53±10,39	31,90±28,60	67,52±10,45	17,90±2,72	15,05±5,96	16,81±3,43	17,76±3,43
F		1,64	3,45	2,77	4,14	1,10	0,36	1,47
p		0.20	0,03	0,06	0,02	0,33	0,69	0,23
Yaşadığı yer								
Köy ve kasaba	57	63,74±11,42	11,19±20,69	61,42±10,68	16,58±3,43	13,07±4,44	15,51±3,21	16,26±3,72
ilçe	96	61,78±10,46	18,92±26,60	64,57±8,90	16,71±2,80	14,60±4,23	16,14±3,26	17,13±2,87
il	100	59,09±12,69	21,80±22,57	65,26±10,05	16,60±3,56	14,46±4,33	16,73±3,46	17,47±3,16
büyükşehir	35	60,80±11,01	25,43±28,04	62,40±9,50	17,11±2,85	12,57±5,54	16,11±3,39	16,60±3,20
F		2,13	3,202	2,31	0,25	2,93	1,67	1,96
p		0,97	0,02	0,08	0,86	0,03	0,17	0,12
Aylık gelir								
yeterli	93	59,62±12,02	25,27±23,78	64,43±9,52	17,28±2,97	14,11±4,49	16,23±3,52	16,82±2,97
idare eder	127	61,20±10,34	16,38±21,41	63,66±9,07	16,57±3,05	13,70±4,33	16,40±3,09	16,99±2,95
yetersiz	68	62,76±12,99	16,24±29,82	63,69±11,57	16,21±3,64	14,38±4,97	15,84±3,61	17,26±3,94
F		1,47	4,224	0,19	2,48	0,54	0,61	0,38
p		0,23	0,016	0,83	0,09	0,58	0,54	0,68
Üni. memnun.								
memnun	56	58,13±10,65	24,36±23,60	68,70±9,09	17,91±2,73	15,46±4,89	16,95±3,45	18,38±3,00
kısmen memnun	153	61,32±11,34	18,56±23,26	63,11±9,99	16,44±3,08	13,63±4,56	16,26±3,35	16,78±3,21
memnun değilim	77	63,12±12,43	16,42±27,53	62,14±9,09	16,31±3,61	13,70±4,07	15,65±3,25	16,48±3,15
F		3,07	1,782	8,82	5,19	3,64	2,46	6,74
p		0,048	0,170	0,00	0,01	0,03	0,09	0,00

Araştırma sonuçlarına göre; 24-26 yaş aralığındaki öğrencilerin (31,90±28,60), 17-19 yaş aralığında olan öğrencilere göre; büyükşehirde yaşamış olan (25,43±28,04) öğrencilerin, köy ve kasabada yaşamış öğrencilere göre; aylık gelirini yeterli bulan (25,27±23,78) öğrencilerin, aylık gelirini yetersiz ve idare eder bulan öğrencilere göre daha atılgan oldukları görülmüştür (p<0.005).

Üniversitesinden memnun olan öğrencilerin, memnun olmayan öğrencilere göre daha çok toplam özgecilik (68,70±9,09), aile (17,91±2,73), sosyal (15,46±4,89) ve sorumluluk (18,38±3,00) boyutlarında özgecilik davranışı sergilediği saptanmıştır (p<0.005). 24-26 yaş grubunda yer alan (17,90±2,72) öğrencilerin, 17-19 yaş aralığında olan öğrencilere göre, aile boyutlu özgecilik; ilde yaşayan öğrencilerin (14,46±4,33) büyükşehirde yaşayan öğrencilere göre daha fazla sosyal boyutlu özgecilik sergiledikleri saptanmıştır. Üniversitesinden memnun olmayan öğrencilerin benlik saygısı düzeyinin (63,12±12,43) memnun olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu da saptanmıştır (p<0.005).

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyeti, öğrenim türü (normal, ikinci öğretim), mezun olduğu okul, yetiştiği aile tipi, anne ve babanın eğitim seviyesi, okuduğu bölümü seçme nedeni, okuduğu bölümden memnuniyet durumu değişkenleri ile benlik saygısı, atılganlık ve özgecilik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (p>0.005).

Çalışma sonuçları ile diğer araştırmalar karşılaştırıldığında, Dinçer ve Öztunç ile Kahrıman'ın çalışmaları arasında aylık geliri yeterli olan öğrenciler, yetersiz olan öğrencilere göre daha yüksek bir benlik saygısına sahip oldukları tespit edilirken, bu çalışmada öğrencilerin aylık gelir düzeyi ile benlik saygısı arasında istatistiksel olarak bir anlamlılık saptanmamıştır.

Yılmaz ve Ekinci'nin çalışmasında ise, bu çalışmada olduğu gibi öğrencilerin aylık gelir düzeyi ile atılganlık düzeyi arasında istatistiksel olarak bir anlamlılık saptanmıştır. Aylık gelir arttıkça öğrencilerin atılganlık seviyesinin arttığı söylenebilir. Dinçer ve Öztunç'un çalışmasında, aylık gelir düzeyi ile atılganlık düzeyi arasında istatistiksel olarak bir anlamlılık saptanmamıştır.

Çalışmada öğrencilerin mezun oldukları (Düz lise, meslek lisesi ve Anadolu lisesi) liseye ile BSÖ, RAE, Özgecilik puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Dinçer ve Öztunç (2009) çalışmasında süper lise ve Anadolu lisesi mezunu olanların, düz lise ve meslek lisesinden mezun olan öğrencilerin BSÖ puan ortalamasından yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinçer ve Öztunç ile Kahrıman'ın çalışmasında, araştırmada olduğu gibi öğrencilerin yaşadıkları yer ile BSÖ ve RAE puan ortalaması arasında

istatistiksel olarak bir anlamlılık saptanmıştır. Büyükşehirde yaşamış öğrencilerin, köy ve kasabada yaşayan öğrencilere göre daha yüksek benlik saygısına ve atılganlığa sahip oldukları görülmektedir.

Araştırmada, 24-26 yaş aralığındaki öğrencilerin, 17-19 yaş aralığında olan öğrencilere göre daha yüksek RAE ve aile boyutlu özgecilik puanına sahip oldukları görülürken; Yılmaz ve Ekinci'nin çalışmasında yaş ile BSÖ ve RAE arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Arpacı vd. çalışmasında çalışmamızda olduğu gibi, öğrencilerin yaşları ile özgecilik davranışı arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Öğrencilerin okul koşullarına uyum sağlayabilmeleri, sorunlarını çözebilmeleri ve gelecekte görev alacakları sektörün şartlarına uygun davranışlar geliştirebilmeleri, onların kendilerini geliştirmeleri ve mesleki gelişimleri açısından son derece önemlidir.

SHMYO'da öğrenim gören 288 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, öğrencilerin özgecilik, atılganlık ve benlik saygısı düzeyleri belirlenmiş ve bu değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Öğrencilerin benlik saygısı ve özgecilik ile benlik saygısı ve atılganlık arasında yüksek derecede pozitif bir korelasyon ($p<0,01$); atılganlık ile özgecilik düzeyleri arasında pozitif bir korelasyon ($p<0,05$) saptanmıştır (Tablo 2).

2. Öğrencilerin benlik saygısı toplam puanının $61,11\pm 11,60$, atılganlık toplam puanının $19,18\pm 24,63$, özgecilik toplam puanının $63,92\pm 9,81$ olduğu saptanmıştır (Tablo 3).

3. Öğrencilerin okudukları bölümlere göre, toplam benlik saygısı, atılganlık ve özgecilik düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bununla birlikte, optisyenlik programı öğrencilerinin, yaşlı bakımı ve ilk ve acil yardım programı öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde sosyal boyutlu özgecilik davranışı (okul içi ve dışı etkinliklerine sıklıkla katılma, topluluklar içerisinde yer alma, gönüllü kuruluşlarda görev alma) sergiledikleri; yaşlı bakımı programı öğrencilerinin, optisyenlik

programı öğrencilerine göre daha yüksek oranda yardımseverlik boyutlu özgecilik davranışı (hayır kurumlarına bağışta bulunma, başkalarına yardım etme, elindeki paylaşma, hasta ve düşkünleri ziyaret etme) sergiledikleri saptanmıştır (Tablo 7).

4. Araştırmaya katılan 24-26 yaş aralığındaki öğrencilerin, 17-19 yaş aralığında olan öğrencilere göre; büyükşehirde yaşamış olan öğrencilerin, köy ve kasabada yaşamış öğrencilere göre; aylık gelirini yeterli bulan öğrencilerin, aylık gelirini yetersiz ve idare eder bulan öğrencilere göre daha atılgan ($p<0.005$) oldukları görülmüştür (Tablo 8).

5. Üniversitesinden memnun olan öğrencilerin, memnun olmayan öğrencilere göre daha çok toplam özgecilik ile aile, sosyal ve sorumluluk boyutlarında özgecilik davranışı ($p<0.005$) sergilediği saptanmıştır (Tablo 8).

6. 24-26 yaş grubunda yer alan öğrencilerin, 17-19 yaş aralığında olan öğrencilere göre aile boyutlu özgecilik, ilde yaşayan öğrencilerin büyükşehirde yaşayan öğrencilere göre daha fazla sosyal boyutlu özgecilik sergiledikleri saptanmıştır. Üniversitesinden memnun olmayan öğrencilerin benlik saygısı düzeyinin memnun olan öğrencilere göre daha yüksek ($p<0.005$) olduğu da saptanmıştır (Tablo 8).

7. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyeti, öğrenim türü (normal, ikinci öğretim), mezun olduğu okul, yetiştiği aile tipi, anne ve babanın eğitim seviyesi, okuduğu bölümü seçme nedeni, okuduğu bölümden memnuniyet durumu değişkenleri ile benlik saygısı, atılganlık ve özgecilik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0.005$).

SHMYO'ları sağlık alanında ara işgücü yetiştirmede önemli bir yere sahip olan eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlarda yapılan çalışma sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Araştırma bulguları SYO'larında (4 yıllık) yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında, arada farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların nedenleri olarak; iki okul arasındaki eğitim süresinin farklılığı, mezun olunan lise (sağlık meslek lisesi olma veya olmama durumu), SHMYO'daki bazı bölümlerin sağlık yönünün kısmı olması ve SYO okutulan hemşirelik mesleğinin araştırma konusu kavramlara içeriksel ve ilkesel olarak daha yakın olması gibi unsurlar sayılabilir.

Öğrencilerin benlik saygılarını yükseltmek, atılganlık ve özgecilik davranışlarını sergilemelerini sağlamak için eğitim kurumlarının, eğitimcilerin ve ailelerin çeşitli önlemler alması ve düzenlemeler yapması gerekmektedir. Bu önlemler şu şekilde sıralanabilir:

1. Üniversiteler, spor, sanat ve sosyal faaliyetlerin artırılmalı ve öğrencilerin bu alanlarda desteklenmelidir. Özellikle okullarda yapılan rehberlik etkinliklerinde bu konuyu destekleyen faaliyetlere yer verilmelidir. Bununla birlikte düşük benlik düzeyine sahip öğrenciler tarafından saptanmalı ve onlara gerekli destek sağlanmalıdır.

2. Eğitimciler, eğitim-öğretim faaliyetleri daha çok öğrencinin olumlu yönlerini vurgulamalı; eksiklerini ve yanlışlarını eleştirel bir yaklaşım yerine destekleyici ve olumlu bir iletişimle gidermeye çalışmalıdır. Bu anlamda öğrencilere değer verilmeli ve değerli olduğu kendisine de hissettirilmelidir.

3. Aileler, çocuklarını büyütürken uyguladıkları örseleyici davranışlar ve bu davranışların çocuklarına verdiği zarar ile ilgili eğitimler almalı, dışarıdan gelebilecek örseleyici davranışlara karşı da çocuklarını korumalı ve bu konularda bilinçlendirilmelidirler.

Kaynakça

- Adana, F., Aktaş B., Erdağı, S., Eliş S., Alkan, H., Uluman, Ö. (2009). Hemşirelik ve Sağlık Memurluğu Öğrencilerinin Atılganlık Düzeylerinin Belirlenmesi, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 12: 2, Erzurum.
- Arpacı, P., Özmen, D. (2014). Hemşirelik Öğrencilerinin Özgecilek ve Empatik Eğilim Düzeyleri ve Aralarındaki İlişki. HEAD. 2014; 11(3): 51-57
- Avcı, D., Aydın, D., Özbaşara, F. (2013). Hemşirelik Öğrencilerinde Empati -Özgecilek İlişkisi ve Özgeci Davranışın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi Cilt:2 Sayı:2. Balıkesir.
- Banbal, G.,K. ve Taşocak, G. (2010). Hemşirelik Öğrencilerinin Özgecilek Düzeyleri, Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baydemir, C., Açıkgoz, A., Derince, D. Kaya, Y., Öngün, e., Kök, H.(2014). Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinde Çocukluk Örselenme Yaşantılarının Benlik Saygısına Etkisi, 4. Ege Pediatri Hemşireliği Kongresi, İzmir.
- Çelebi E., Kargın M., Purtaş T., Tanyeri O.S (2013). Ebelik Bölümü Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Empatik Eğilim Düzeylerinin Belirlenmesi, 16. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi.
- Diñer F, ve Öztunç G (2009). Hemşirelik ve Ebelik Öğrencilerinin Benlik Saygısı Ve Atılganlık Düzeyleri. 22-33: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi.
- Dönmez, A.(Çev.), Freedman, Jonathan L.; Sears, David. O.; Carlsmith, J. Merrill. Özgecilek ve Olumlu Sosyal Davranış, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/518/6478.pdf>
- Eriş, Y., İkiz, F.E. (2013). Ergenlerin Benlik Saygısı ve Sosyal Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki ve Kişisel Değişkenlerin Etkileri, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/6 Spring 2013, p.179-193, Ankara.
- Eroğlu, F. (2000). Davranış Bilimleri, 4. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Freedman, Jonathan L.; Sears, David. O.; Carlsmith, J. Merrill, (1989). Sosyal Psikoloji, İstanbul.
- Güler, R. Uçar, H., Arifoğlu, B. (2011). Hemşirelik Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Atılganlık Düzeyleri, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa.
- Güney, S. (2009). Davranış Bilimleri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kahriman, İ. (2005). Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Benlik Saygıları ve Atılganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Cumhuriyet Üniversitesi H.Y.O. Dergisi, 9 (1): 24 -32.
- Karadağ G. Güner İ. Çuhadar D. ve Uçan Ö. (2008). Gaziantep Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Öğrencilerinin Benlik Saygıları, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi 3(7): 29-42.
- Koçak, B.T., Türkkan, N.Ü, Tuna, R. (2014). Hemşirelik Öğrencilerinin Girişkenlik Düzeyi İle Duyusal Emek Davranışı Arasındaki İlişki, Journal of Health and Nursing Management. 2014; 1(3): 123-129 | DOI: 10.5222/SHYD.2014.123
- Kutlu Y, Buzlu S, Sever A D, Batmaz M, Pektekin Ç. (1997). İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinin 4 Yıllık Eğitim Süresi İçindeki Atılganlık Düzeyi ve Benlik Saygılarının Araştırılması. Int. IV. Hemşirelik Eğitimi Sempozyumu; 10-12 Eylül 1997; Kıbrıs, KKTC. Çevik Matbaacılık: İstanbul; 1999. s.244 -249.
- Morgan, C. T., Karakaş, S., & Eski, R. (2009). Psikolojiye Giriş. Eğitim Kitabevi yayınları.

- Pehlivan, S., Lafçı D. (2014). Hemşirelik öğrencilerinin özgeciliğin düzeyleri, Gaziantep Med J;20(1):29-34.
- Sevindik, T., Yeşil, G., Sevindik, F., Açık, Y. (2007). Üniversite Öğrencilerinde Benlik Saygısı İle Öz-Etkililik Yeterlik Arasındaki İlişki, E-journal of New World Sciences Academy 2007, Volume: 2, Number: 2, Article Number: B0002
- Torun S., Arslan S. (2012). Hemşirelik Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Boyun Eğici Davranışlarının İncelenmesi, e-Cumhuriyet Tıp Dergisi (elektronik), ss.399-404, Sivas.
- Uğur, G.(1996).Üniversite Öğrencilerinde Atılganlık ile Beden Algısı İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniv. Sos. Bil. Enstitüsü, İzmir.
- Yazgan İnanç, B., Bilgin, M., Atıcı, M. (2009). Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi. Pegem Akademi, Ankara.
- Yılmaz S. ve İkinci, (2001), M. Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Atılganlık Düzeyi Arasındaki İlişki. Atatürk Üniv. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, Erzurum.
- Yöntem, M.K. ve İlhan, T. (2013), Benlik Kurguları ve Otantikliğin Özgeciliğin Üzerindeki Yordayıcı Gücünün İncelenmesi, Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8 Summer 2013, p. 2291-2302, Ankara.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

Yazılar, PC uyumlu Microsoft Office Word 2003 veya sonrası sürümler ile yazılmış olmalıdır. Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumunun en son çıkardığı İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

I. Başlık

14 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalınmış biçimde yazılmalı ve konu hakkında bilgi verici olmalıdır.

II. Yazar(lar)ın Adı

Dergide yazar ad(lar)ı yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Yazar(lar)ın akademik unvanı, çalıştığı kurum ve yazışma adresi dipnot biçiminde sayfanın altına yazılır.

Yazarı tanıtıcı bilgi ilk sayfanın altında verilecek 9 yazı büyüklüğünde olmalıdır (Prof. Dr. M.S. Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü gibi).

Makalenin yazarı; adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli kendisi ile doğrudan iletişim kurulabilecek telefon numarası, açık adresi ve elektronik posta adresini vermelidir.

III. Özet

Özet İngilizce ve Türkçe olmak üzere her iki dilde “Öz” ve “Abstract” başlığı altında yazılmalıdır. 10 yazı büyüklüğünde, tek satır aralığında, her iki yana yaslı ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce anahtar sözcükler “Anahtar Sözcükler” ve

“Key Words” başlığı altında 3 ile 5 kelime arasında bulunmalıdır. Türkçe özetten sonra Türkçe

“Anahtar Sözcükler”, İngilizce özetten sonra İngilizce “Key Words” kısmı yer almalıdır.

IV. Bölüm Başlıkları:

12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalınmış biçimde yazılmalı ve numara verilmeden birbirini izleyecek şekilde sıralanmalıdır.

V. Alt Bölüm Başlıkları:

11 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalınmış biçimde yazılmalıdır.

VI. Metin

Ana metin;

- A4 kağıt boyutuna 3 cm kenar boşlukları ile,
- 11 yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ile,
- 1,5 satır aralığı ile,
- Her iki yana yaslı olacak şekilde,
- 6000 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.

VII. Kaynaklar:

Kaynaklar kısmı APA (American Psychological Association, 2001: 5. baskı) kurallarına uygun olacak şekilde yazılmalıdır. APA ilgili daha fazla bilgiye ulaşmak için aşağıdaki web adreslerinden yararlanılabilir.

owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/01/

www.english.uiuc.edu/cws/wworkshop/writer_resources/citation_styles/apa/apa.htm

Yazı Metninde Kaynak Gösterme

Cümlede yazarların isimleri kaynak olarak belirtilmişse yazarların soy isimlerinin yanında parantez içinde kaynağın basım tarihi yazılır.

Örnek: Özçağlar (2008),.....

Yazarlar cümle içinde kaynak olarak gösterilmemiş ise cümle bitiminde parantez içinde yazar soy isimleri ve tarih birlikte yer alır.

Örnek:(Özçağlar, 2006).

Eğer birden fazla kaynak varsa kaynaklar “;” işareti ile ayrılır ve alfabetik sıraya göre ilk yazarın soy isim baş harfine göre yazılır.

Örnek; (Akçay, 2002; Bozkurt ve Koray, 1992; Kılıçoğlu ve Altun, 2002).

Kaynakta ikiden fazla (5 yazara kadar) yazar varsa ilk defa referans verirken bütün yazarlar soy isimleri ile sıraladıktan sonra daha sonraki referanslarda ilk yazarın soy isimi ile birlikte Türkçe makalelerde “ve diğer.” şeklinde kullanılır.

Örnek: (Başaran, Yılmaz, Ertegün ve Öztürk, 1985). Başaran ve diğer. (1985) göstermiştir ki...

Eğer kaynak, altı ya da daha fazla yazar içeriyorsa her zaman ilk yazarla birlikte Türkçe makaleler de “ve diğer.” şeklinde kullanılır.

Bir kaynaktan yararlanırken o kaynak başka bir kaynaktan yararlanmış ise;

Örnek: Ana kaynak "Doğan" olsun ve siz o kaynaktan yararlanmadınız bu kaynağı ("Demir") çalışmasından yararlandınız, bu durumda aşağıdaki gibi referans yazılmalı:

Doğan (aktaran Demir, 2001).....

VIII. Alıntılar

I. Direkt alıntılarda her zaman yazar, tarih ve sayfa numaraları referansta belirtilmelidir. Alıntı 40 kelimedenden az ise cümle çift tırnak içinde belirtilmez,

Örnek 1. “.....”(Güneş, 2006, s. 2).

Örnek 2. Başar (2001) öğrenmeyi “.....” (s.46) olarak tanımlamaktadır.

II. Alıntı 40 ya da daha fazla kelimeyi içeriyor ise tırnak içinde değil normal makaledeki yazıdan ayırmak için, block format'ında, her satır soldan itibaren beş boşluk olacak şekilde yazılmalıdır.

IX. Kaynakça

Kitap

Piaget, J. (1929). *The Child's Conception of the World*. London: Routledge and Kegan Paul.

Fidan, N. ve Erden, M. (1994). *Eğitime Giriş*. Ankara: Meteksan Anonim Şirketi.

Editörlü Kitap

Güneş, T. (2006). Fen Bilgisi Laboratuar Deneyleri. Anı Yayıncılık (Ed.), *Fen Bilgisi Öğretiminde Laboratuvarın Yeri ve Önemi* (s. 3-4). Ankara.

Hakemli Dergideki Makale

Sheridan, J.M. (1968). Children's Awareness of Physical Geography. *The Journal of Geography*, 67, 82-86.

Eraslan, A., ve Aspinwall, L (2007). Quadratic Functions: Students' Graphic and Analytic Representations. *Mathematics Teacher*, 101 (3), 233-237.

Basılmamış Lisansüstü Tezler

Fakir, B. (2007). *Eğitimde Yeni Yönelim*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ERIC Dokümanı

Huld, A., ve Belle, F. (2002). *The Psychology of Mathematical problem solving* (Report No. ABCDE-RR-99-2). East Lansing, MI: National Center for Research on Teacher Learning. (ERIC No. ED123456)

Sempozyum /Konferans, Toplantı ve Proceedings

Barlow, D. H., Chorpita, B. F., ve Turovsky, J. (1996). The modeling perspective on world problems. In R. Jacques (Ed.), *Atlanta Symposium on Activation: Vol. 22. Constructing Meaning for The Concept of Equation* (pp. 333-343). Lincoln: University of Atlanta Press.

Walter, J. K., ve Huston, H. N. (1995). Student understanding of topics in linear algebra.

Proceedings of the National Academy of Physics, USA, 25, 11111-12222

Web sitesi

www.abcdefg.org (24.08.2008)

X. Dipnot

Yazılarda dipnot verilmesi gerektiğinde, açıklamalar metin içinde numara verilerek sayfa sonunda belirtilmelidir. Dipnotlar 8 punto, Kaynakça kısmındaki referanslar 9 punto olmalıdır.

XI. Şekiller

Şekil yazısı şeklin altında 10 yazı büyüklüğünde koyu olarak yazılmalıdır. Eğer

metnin içinde birden fazla şekil yer alıyorsa numaralı olarak verilmelidir. Şeklin adı belirtildikten sonra, eğer şekil bir başka kaynaktan alınmış ise, alıntı yapılan kaynağa gönderme yapılır.

XII. Tablolar

Tablolar metin içinde, tablo yazısı tablonun üstünde ve numaralandırılarak verilmeli, içeriği tablo numarasının yanında başlık olarak açıklanmalıdır. Tablo başlıklarının sadece ilk harfleri büyük olarak düzenlenmelidir. Tabloların sağına ya da soluna herhangi bir yazı yazılmamalıdır. Tablo başlığı 10 yazı büyüklüğünde olarak, tablo içeriği de 9 veya 10 yazı büyüklüğünde olmalıdır.

Not:

APA'nın genel özellikleri bölümünde örnek olması amacıyla verilmiş olan referanslardan bir kısmının gerçek referanslarla ilgisi yoktur. Bu referanslardan bir kısmının bulunması gerçek olmadıklarından dolayı mümkün değildir.